51895
29.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ДВАДЕСЕТ ДЕВЕТА

ПРВО ОДЕЉЕЊЕ

НАСЕЉА
И
ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

КЊИГА 17

С 21 СКИЦОМ У ТЕКСТУ, 3 ТАБЛИЦЕ И 2 КАРТЕ ПОРЕКЛА СТАНОВНИШТВА И 15 ФОТОГРАФИЈА У ПРИЛОГУ

УРЕДИО

ЈОВАН ЦВИЈИЋ

БЕОГРАД

ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД — ЗЕМУН

1924

ЦЕНА 50 ДИНАРА

ПРЕГЛЕД
ИЗДАЊА СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ
(Академијине су књижаре С. Б. Цвијановића и Г. Кона)

Књига: (Бројева означених звездицом* нема више на продају)

I. Глас (првог разреда), књ. 1—49.
II. Глас (другог разреда), књ. 1—62.
III. Споменик (првог разреда) књ. 1—11.
IV. Споменик (другог разреда) књ. 1—50.
V. Годишњак књ. I—XXXI (1887—1922).

VI. ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК
ПРВО ОДЕЉЕЊЕ
Насеља и порекло становништва

*IV. (1). — Др. Јован Цвијић, Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва. — Јован Ердељановић, Доње Драгачево. — Петар Мркоњић, Средње Полимље и Потарје. — Светозар Томић, Дробњак, Б. 1902. 8°, CCXXXVI, 497.
Атлас, књ. I.
Цена (с атласом) 13 динара.

V. (2). — Радомир М. Илић, О Љубићким селима. — Риста Т. Николић, Вранеска Пчиња — Љубомир Јовановић, Млава. — Тодор М. Бушетић, Левач. — Поп Богдан Лалевић и Иван Протић, Васојевићи у Црногорској граници. — Поп Стјепо Трифковић, Вишеградски Стари Влах. — Јевто Дедијер, Билећке Рудине. — Риста Т. Николић. Околина Београда. — Б. 1903, 8°. III, 1297.
Атлас, књ. II.
Цена (с атласом) 28 динара.

VI. (3). — Риста Т. Николић, Пољаница и Клисура — Станоје М. Мијатовић, Темнић. — Светозар Томић, Скопска Црна Гора. — Радомир М. Илић, Ибар. — Поп Богдан Лалевић и Иван Протић, Васојевићи у турској граници. — Мил. Т. Ракић, Качер — Б. 1905, 8°, VII, 864.
Атлас, књ. III.
Цена (с атласом) 20 динара.

VIII. (4). — Др. Јован Ердељановић, Кучи, племе у Црној Гори. — Љубомир Павловић, Колубара и Подгорина. — Б. 1907, 8°, IX, 1084 (са 11 скица у тексту).
Атлас, књ. IV.
Цена (с атласом) 20 динара

XI. (5). — Поп Стјепо и † Владимир Трифковић, Сарајевска околина. — Коста Јовановић, Горње Драгачево. — Б. 1908, 8°, VII, 426 (са 6 скица у тексту).
Атлас, књ. V.
Цена (с атласом) 12 динара.

XII. (6). — Јевто Дедијер, Херцеговина. — Др. Јов. Ердељановић, Братоножићи. — Б. 1909, 8°, VII, 538 (са 6 скица у тексту).
Атлас, књ. VI.
Цена (с атласом) 12 динара.

XV. (7). — Тодор Радивојевић, Лепеница. — Андрија Јовићевић, Ријечка нахија (у Црној Гори). — Б. 1911, 8°, VI. 835 (са 40 скица и једном картом). Цена 12 динара.

XVIII. (8). — Риста Николић, Крајиште и Власина. — Љуб. Павловић, Антропогеографија Ваљевске Тамнаве. — Б. 1912, 8°, VI, 677 (са 2 карте, 6 скица и 34 фотографије). Цена 12 динара.

Универзитет-Географски Институт
Краљевство
Срба Хрвата и Словенаца
Београд

Е. Др. Јован Ресин

СРПСКИ

ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

ИЗДАЈЕ

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

КЊИГА XXIX.

БЕОГРАД
РАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД — ЗЕМУН.
1924.

ПРВО ОДЕЉЕЊЕ

НАСЕЉА
И
ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

КЊИГА 17.

СА 21 СКИЦОМ У ТЕКСТУ, 3 ТАБЛИЦЕ И 2 КАРТЕ ПОРЕКЛА СТАНОВНИШТВА И 15 ФОТОГРАФИЈА У ПРИЛОГУ

УРЕДИО
ЈОВАН ЦВИЈИЋ.

БЕОГРАД
ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД — ЗЕМУН.
1924.

51895

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

№ 16. V. 1947/4546

САДРЖАЈ.

Страна

БАЊА од Петра С. Јовановића - - - - - - - - - 3

Увод - 5

ОПШТИ ДЕО.

Област - - - - - - - - - - - - - - - - - - 7

Границе. — Назив области. — Веза са околним областима.

I. Географска средина.

А. Природни утицаји - - - - - - - - - - - 9

1. Морфолошке црте - - - - - - - - - - - 9

Језерски рељеф. — Речни рељеф. — Карсни рељеф.

2. Састав тла - - - - - - - - - - - - - - 13

3. Хидрографија - - - - - - - - - - - - - 14

4. Клима - - - - - - - - - - - - - - - - 15

5. Вегетација - - - - - - - - - - - - - - 16

Б. Друштвени утицаји - - - - - - - - - - - 17

1. Историја и старине - - - - - - - - - - 17

2. Насеља - - - - - - - - - - - - - - - - 21

Постанак насеља. — Положај насеља. — Тип села. — Кућа и остале зграде.

3. Економске прилике - - - - - - - - - - 30

Занимање становништва.

4. Унутрашњи саобраћај - - - - - - - - - 32

II. Становништво.

1. Композиција и кретања - - - - - - - - - 33

Старинци. — Досељеници. — Унутрашње сељакање. — Композиција становништва у појединим деловима Бање. — Исељавање.

2. Социолошке и психичке особине - - - - - 49

3. Угледније породице - - - - - - - - - - 58

Кашмеровци. — Драгутинци. — Лалићи. — „Латини.“

Страна

ПОСЕБНИ ДЕО.

1. Соко-Бања 63. — 2. Трубаревац 67. — 3. Врбовац 70. — 4. Руjевица 72. — 5. Јошаница 74. — 6. Врмџа 78. — 7. Мужинац 81. — 8. Шарбановац 82. — 9. Жучковац 85. — 10. Трговиште 87. — 11. Бели Поток 88. — 12. Ресник 90. — 13. Поружница 93. — 14. Дуго Поље 95. — 15. Блендија 97. — 16. Богдинац 99. — 17. Николинац 101. — 18. Сесалац 103. — 19. Руjиште 105. — 20. Милушинац 107. — 21. Читлук 109. — 22. Орешац 112. — 23. Церовица 114.

Регистар - - - - - - - - 117

ТИКВЕШ И РАЈЕЦ од Војислава С. Радовановића 129

Увод - - - - - - - - - - 131

ОПШТИ ДЕО.

А. **Географска средина** - - - - - 133

I. *Области* - - - - - - - - 133

II. *Главне особине земљишта* - - - - 135

1. Облици земљишта - - - - 135

2. Климатске и биогеографске одлике - 139

Б. **Културни и људски утицаји** - - - - 141

I. *Морфолошке и материјалне одлике насеља* - 141

II. *Привредне прилике и живот насеља* - - 159

III. *Промене на насељима и порекло становништва* 164

1. Пресловенска насеља и становништво - 156

Преисторијско и пеонско доба - - 156

Маћедонско доба - - - - - 166

Римско доба - - - - - 166

Византијско доба - - - - 170

2. Српска средњевековна насеља и становништво - - - - - - 174

Пресрпско средњевековно доба - 174

Српско средњевековно доба - - 175

3. Турска најезда и промене на насељима и становништву до данас - - 184

А. Старије промене услед најезде Турака 187

Б. Новије промене услед анархије у Турској од краја XVII века па до пропасти - - - - - - - 198

Страна

в. Најновије промене од Ослобођења и за Великог Рата - - - - - 240

4. Преглед порекла становништва и миграција - - - - - - - 243

Порекло становништва и доба насељавања у Тиквешу и Рајцу - - 247

ПОСЕБНИ ДЕО.

I. **ТИКВЕШ** - - - - - - - - - 279

1. Клисура 279. — 2. Будур-Чифлик 282. — 3. Дрен 284. — 4. Копришница 286. — 5. Радња 288. — 6. Горна Дрчевица 290. — 7. Стрмашево 292. — 8. Боула 294. — 9. Чемерско 299. — 10. Конопиште 302. — 11. Горна Бошава 305. — 12. Долна Бошава 307. — 13. Крњево 310. — 14. Страгово 312. — 15. Барово 315. — 16. Бесвице 318. — 17. Бања 320. — 18. Вешје 323. — 19. Прждево 326. — 20. Тремник 329. — 21. Горни Дисан 330. — 22. Долни Дисан 331. — 23. Тимњаник 335. — 24. *Неготино* 337. — 25. Криволак 368. — 26. Рисјанска Курија 371. — 27. Ислам-Курија 372. — 28. Сопот 374. — 29. Марена 375. — 30. Глишић 377. — 31. *Кавадарци* 379. — 32. *Ваташа* 401. — 33. Моклиште 410. — 34. Бунарче 411. — 35. Куманичево 412. — 36. Полошко 414. — 37. Бојанчиште 417. — 38. Драгожел 419. — 39. Горниково 421. — 40. Кошани 423. — 41. Бегниште 424. — 42. Дабниште 428. — 43. Ресава 429. — 44. Брушани 434. — 45. Праведник 436. — 46. Добротино 437. — 47. Шешково 438. — 48. Грбавец 440. — 49. Драдња 441. — 50. Дреново 442. — 51. Возарци 445. — 52. Шивец 446. — 53. Трстеник 447. — 54. Манастирец 449. — 55. Рибарци 450. — 56. Паликура 450. — 57. Дебриште 452. — 58. Бизевић 453. — 59. Мрзен-Ораовец 453. — 60. Камендол 455. — 61. Сирково 455. — 62. Росоман 456. — 63. Подлес 457. — 64. Крушевица 459. — 65. Горно Чичево 460. — 66. Долно Чичево 461. — 67. Градско 463. — 68. Водоврат 464. — 69. Двориште 466. — 70. Свећани 466. — 71. Виничани 467. — 72. Скачинци 469. —

Страна

73. Грнчиште 469. — 74. Згорополци 471. — 75. Црквино 472. — 76. Бабуна 473. — 77. Горни Караслар 474. — 78. Орта Караслар 475. — 79. Ашај Караслар 475. — 80. Кочилар 476. — 81. Куридере 477. — 82. Ногајевци 477. — 83. Чешмедере 479. — 84. Кара-Синанли 479. — 85. Хаџи-Јусуфли 579. — 86. Уланци 480. — 87. Мужанци 481. — 88. Инешоба 482. — 89. Џидимирци 482. — 90. Читакли 484. — 91. Хаџи-Сејдели 484. — 92. Ортамале 484. — 93. Хаџи-Реџепли 485. — 94. Пепелиште 485. — 95. Пештерница 488. — 96. Брусник 489. — 97. Војшанци 489. — 98. Калањево 491. — 99. Липа 492. — 100. Бистренци 492. — 101. Дубљани 494. — 102. Курешница 495. — 103. Иберли 497. — 104. Челевец 497. — 105. Кошарка 498.

II. **РАЈЕЦ** - - - - - - - - - 499

1. Вариш 499. — 2. Попадија 500. — 3. Никодин 502. — 4. Ракље 504. — 5. Топлица 505. — 6. Тројаци 505. — 7. Беловодица 507. — 8. Дрен 509. — 9. Смолани 510. — 10. Царевић 510. — 11. Мало Село 512. — 12. Радобил 512. — 13. Мрамор 513. — 14. Ђесендре 514. — 15. Рајец 515.

Регистар - - - - - - - - - 517

БАЊА

ОД

ПЕТРА С. ЈОВАНОВИЋА.

УВОД.

Антропогеографска испитивања Бање отпочео сам још као студент 1914. год. Мобилизација и Светски Рат прекинули су тај посао. Срећом грађа од пре Рата сачувана је, јер до ње после Рата не бих могао доћи пошто је умрла већина старијих људи који су једини могли дати обавештења. То још више потврђује да на скупљању антропогеографске грађе треба што интензивније продужити.

После рата био сам у Бањи 1922. и 1923. год. Сва путовања била су ми омогућена благодарећи новчаној помоћи из прихода *Аустралијанске Задужбине* за антропогеографска, социолошка и економска испитивања. Сматрам се пријатно обавезним да захвалим још и свима онима који су ми у области излазили на сусрет у раду.

Овај рад по распореду излагања у неколико одступа од ранијих у „Насељима", али се надам да је он ипак у сагласности са њима. Опис географске средине изнео сам у главним потезима, нарочито геоморфолошке, јер ће се о њима говорити детаљније на другом месту. О кући је изнета само историја њене еволуције. Приликом говора о становништву унети су и неки нови засебни одељци, као о социолошким и психичким особинама. То је покушај да се отпочне у правцу који је својим радовима означио Г. Ј. Цвијић. При испитивањима ове врсте наилази се на веома велике тешкоће, нарочито то важи за испитиваче који се баве у области краће време. Највећа је тешкоћа у томе што се податци у већини случајева не могу добити директно обавештавањем већ посредно, утиском и оним што саговорник нехотично ода (а познато је како народ ових области мало говори). Због тога је увек велика опасност да испитивач не ухвати тачно ствар и да због тога не да предмету више субјективну боју. Трудио сам се колико ми је било могуће, да дам што вернију слику.

Писац.

ОПШТИ ДЕО.

ОБЛАСТ.

Границе. — Под Бањом се подразумева мања област у источној Србији, која се налази између планине Ртња на северу и Озрена и Девице на југу; а између моравске области на западу и тимочке на истоку. Њене су границе сасвим јасно одређене. Са северне стране је одвојена од Црне Реке високим и дугачким гребеном Ртња, са кога се диже врх Шиљак (1566 м.). Даље, према тимочком басену, граница иде билом Слемена (1140 м.) и гребеном Крстатца 1106). По том се спушта на нижи плато у који је усечена Скробничка Клисура и са кога се дижу омања брда, као Тумба (890 м.), Огњишњак, Иворски Врх, Бездан и др. На јужном су ободу котлине стрми кречњачки одсеци Озрена, Девице и Лесковика који одвајају Бању од Голака и моравске долине. Са запада је ограничена терасираним одсецима који су усечени у кристаласте косе Рожња; овде је Моравица усекла Бованску Клисуру.

Овако ограничена, Бања има облик котлине издужене у правцу И.—З., а нагнуте према западу. У хидрографском погледу је дакле оријентисана према моравском сливу; тако да се развође између Тимока и Мораве налази на планинама које Бању одвајају од тимочког басена. Поред тога котлина има асиметричан облик: на југу се са њеног дна дижу стрмим одсецима Девица, Озрен и Лесковик, а према северу се ступњевито пењу поједине површине све до гребена Ртња, Слемена и Крстатца. Због тога је и хидрографска мрежа ове области асиметрична; Моравица, главна река, удубила је долину уза сам јужни обод области, тако да јој скоро све веће притоке долазе са северне стране.

У Бањи има поред варошице, *Бање* и 22 села са својим засеоцима. Од њих су на десној страни Моравице: *Трубаревац, Врбовац, Рујевица, Јошаница, Врмџа, Мужинац, Шарбановац, Жучковац, Трговиште, Бели Поток (Дивци-Бара, Блендија,*

Богдинац, Николинац, Сесалац, Рујиште, Милутинац, Читлук, Орешац и Перовица. С друге стране Моравице су: *Поружница, Ресник, и Дуго Поље.*

Административно овој области припадају и села: Језеро, Ново Село, Преконоге, Рсовци, Гојмановац и Лабуково, која су јужно од Озрена и Девице. Али она припадају моравском Голаку; у географском погледу су потпуно одвојена од Бање, па због тога нису ни ушла у овај рад.

Назив области. — Народ назива област Бања или Бањско. Срез се званично зове бањски. И у старијој литератури област се назива само Бањом. Тако на пр. Хаџи-Калфа (1658) у видинском санџаку помиње поред осталих кадилука и Бању.*) Стојан Новаковић такође назива област Бањом, а у загради додаје Алексиначка Бања или Соко-Бања.** Исто тако је назива и Драгољуб К. Јовановић.*** И саму варошицу Соко-Бању народ назива само Бањом, а тако се у осталом и званично звала све до 1859. год.**** Сигурно, да је варошица добила име по својим топлим изворима, који су били искоришћени као бања. А по том месту као центру назвата је и цела област. И ако је место доцније у неколико променило своје име, ипак се за њега а и за целу област у народу одржало старо.

Веза са околним областима. — Мада је Бања веома добра географска целина и добро затворена, она ипак није изолована, већ има пластичних веза са скоро свима околним крајевима. Нарочито су у том погледу важна места или усеци у ободу котлине. То су на првом месту две клисуре: Бованска која везује Бању са моравском долином на западу и Скробничка, кроз коју се пролази у тимочко-књажевачки басен. На северу преко високих преседлина Лукавице и Рашиначког Седла силази се у Црну Реку, а на југу преко Озрена води пут за голачка села и моравску долину. То је стари пут, „калдрма“, којим се из Црне Реке и Бање ишло за Ниш.

---

* Ст. Новаковић, Хаџи Калфа или Ћатиб Челебија, турски географ XVIIIв, XVIII Споменик Срп. Краљ. Академије, с. 13, 24, 25 и 26.

** Ст. Новаковић, Град Вишесаф и видинска област, Годишњица Николе Чупића, књ. V, с, 148, 153 и 154.

*** Драгољуб К. Јовановић, Црна Река, Гласник Срп. Уч. Друштва књ. 54, с, 213, 223 и 224.

**** Ј. Цвијић, Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва, Насеља Срп. Земаља, књ. I, с. CLIII.

Што се тиче самог положаја Бање, он је значајан по томе, што служи као посредник између две много веће суседне области: моравске на западу и тимочке на истоку. Тај њен карактер се огледа како у морфолошком тако и у антропогеографском погледу, а нарочито у становништву.

Административно Бања је везивана скоро са свима околним областима. У прво време, пре и за време Турака, она је потпадала под видинску област и према томе је тада била више оријентисана према тимочком басену. После ослобођења 1833 год., у прво време и даље задржава ту везу, али почиње све више да се окреће према другој страни, према моравском басену, улази најпре у састав алексиначког а затим нишког округа у коме је и сада.

I. ГЕОГРАФСКА СРЕДИНА.

А. ПРИРОДНИ УТИЦАЈИ.

1. МОРФОЛОШКЕ ЦРТЕ.

Већ је напоменуто да Бања има облик котлине која је издужена у правцу И.—З., нагнута према З. и Ј., а по ободу ограничена високим планинама: на северу Ртњем, Слеменом и Крстатцем, на југу Девицом, Озреном и Лесковиком и на западу планинама око Бованске Клисуре (Оштриковац, Бељевина. Рожањ). Све поменуте планине, изузев последњих на западној страни, састављене су од кречњака и тектонски по Ј. Цвијићу[2]) припадају планинској групи Ртња. Међутим планине на западу састављене су од кристаластих шкриљаца и припадају старој маси. Бањска котлина која се налази између ових планина у ствари је тектонска потолина спуштена дуж раседа. Нарочито су значајни уздужни раседи, правца И—З. који су и дали издужен облик котлини. Од свију је најважнији уздужни расед који иде јужним ободом испод високих и

* Овде ће се изнети морфолошке црте само у главним потезима. Детаљније је говорено у студији Ј. Цвијића о Ртњу (Гласник Срп. Географ. Друштва св. 2. Поред тога о морфологији ове области биће много више говора у засебној студији.

** Јован Цвијић, Структура и подела планина Балканског Полуострва, LXIII, Глас Срп. Краљ. Академије.

стрмих одсека Девице, Озрена и Лесковика; за њега су управо везани и термални извори Соко-Бање.***) Уздужни расед на северној страни много је мање изражен; иде изнад Јошанице, Врмџе, Мужинца, Шарбановца, Сесалца и јужном страном Крстатца, ограничавајући на тај начин северне кречњачке масе према басену. Дуж јужног раседа потолина је много више спуштена па је зато и нагнута у овом правцу. Од попречних раседа нарочито је значајан онај што иде западним ободом и дуж кога се потолина спустила низ западне кристалaсте масе. Он се укршта са северним уздужним раседом код Јошанице и вероватно је за то место везана слаба термална вода код јошаничке цркве. Остали попречни раседи који источније пресецају дно котлине за морфологију од много мањег су значаја. Једино нешто већу пажњу изазива попречни расед, који иде изнад Соко-Бање од Превалца ка Шарбановцу, јер се дуж њега западно крило више спустило и тако је област подељена на два дела: западни, нижи и источни, виши. Спуштање дуж раседа било је много веће на западном ободу због чега је управо котлина и нагнута у овом правцу.

Док су за основни облик области били од значаја тектонски процеси, детаљан рељеф израђен је радом језерске, речне и карсне ерозије. Њихови облици изнеће се такође у главним цртама.

Језерски рељеф. — За време плиоцена било је и у бањској котлини језеро које је, када се повукло, оставило за собом веома изразите трагове. То су на првом месту дебели слојеви језерске глине, лапора и песка у нижим и прибежног шљунка у вишим деловима. Али то још више потврђују облици језерске пластике, који су се све до данас тако лепо очували, да се добија утисак као да се језеро повукло из области тек пре кратког времена. Због тога ови облици имају великог значаја за детаљан рељеф.

Почевши од центра басена па према ободу, а нарочито идући ка северној и источној страни, види се веома изразита серија уравњених језерских површи, које су ступњевито поређане једна изнад друге и одвојене веома јасним обалским одсецима. *Ј. Цвијић* је у поменутој студији о Ртњу дао попре-

*** В. пом. студију о Ртњу.

чан морфолошки профил преко најкарактеристичнијег дела области, од Соко-Бање до Ртња. На њему је установио ове језерске површи: највиша у нивоу од 940 м., II око 830 м., III око 670—680 м., IV око 600 м. На скици приложеној уз чланак означена су још два нивоа, од 500 и 400 м. Детаљнијим геоморфолошким проучавањем може се утврдити да се језерске површи и терасе налазе и у осталим деловима басена и да се сви облици језерског рељефа могу поделити у главном у два нивоа. Виши ниво обухвата сва она језерска стања, када је језеро било у вези са околним језерским басенима; а нижем припадају облици које је створило језеро када је било изоловано у бањском басену и отицало једино језерском отоком кроз Бованску Клисуру у панонски басен.

Вишем нивоу припадају 4 површи. Највиша је изнад 1000 м. и нарочито је јасна испод Ртња и на Девици, а слабији трагови примећују се и на Слемену, Озрену и Лесковику. Она има изразите карактере површи и морфолошки би се најпре могла узети као абразиона. Нижа фаза, од 940 м., веома је слабо изражена у овој области; њој припадају само мали трагови од површи око Тумбе, над Правцем, око Голе Планине, Ртњем, и на Власини између Озрена и Лесковика.

Прва површ, која је несумњиво језерска (јер поред морфолошких црта за то говоре и језерски седименти) лежи у висини око 830 м. Очувана је нарочито око горњег дела Паклеша, западно од Голе Планине и Лисца, затим испод Слемена (Петрове Орнице, Митров Камен). На Крстатцу и Девици има облик уске терасе, а између Озрена и Лесковика је шира. На западном ободу њени се трагови једино могу наговестити на Бресјанској Коси.

Све досадашње површи очуване су у облику искиданих парчади на високим планинама по ободу. Међутим нижа површ, од 720 м., простире се скоро око целог басена и има облик праве непрекидне површи. Нарочито је добро изражена на северној и источној страни: испод Голе Планине и Лисца, у области између Ртња и Слемена, испод Крсташца и око Скробничке Клисуре. На јужном ободу изнад Дугог Поља има облик уске терасе. Исто тако и на западном ободу басена. За време ове фазе језеро је комуницирало са околним басенима

преко језероузина: Лукавице, Рашиначког Седла, изнад Скроб ничке Клисуре и т. д.

Нижем нивоу припадају три површи. Прва је од 600 м. и она управо одговара само стадијуму за време кога се језеро изоловало. У западном делу, под Ртњем, она има облик уске терасе која је усечена у кречњачки раседни одсек Ртњеве ма се. У источном делу много је шира, нарочито око села Читлу ка. На јужној страни такође има облик уске терасе (око Дугог Поља и Ресника); исто тако и на западном ободу. Друга нижа површ од 520 м. је знатно шира; управо то је најпространија површ у целој области, а нарочито је широка у источном делу. Кад се језеро спустило са ње оно се онда сасвим повукло у западни део басена. Због тога је најнижа површ, од 420 м., изражена само у овом делу басена. Она неосетно прелази у језерску централну раван која је ограничена на веома малу површину око Моравице и улаза у Бованску Клисуру.

Речни рељеф. — Реке су формирале у области постепено силазећи са виших на ниже површи, као што је и језеро сплашњавало и спуштен доњи ерозиони базис. Због тога су се реке, нарочито у вишим деловима, јако удубљивале и на тај начин модификујући језерске стварале своје облике, такође значајне за морфологију области.

С обзиром на речни рељеф могу се у главном издвојити два дела. У вишем кречњачком нивоу, долине су веома ретке, текстура је груба. И оно мало долина обично има примакнуте и стрме стране. Између долина су широке уравњене језерске површи. Језерски рељеф у опште овде није много измењен. На највишим површинама, 1000 и 940 м., долине су суве и карсним процесом рашчлањене у низове вртача. На нижој површи, од 830 м., водени токови нису стални, већ се само појављују за време јаких киша, због тога је у овом делу долина ерозија слабија. На кречњачкој површи од 720 м., где влада режим загађеног карста, у долинама има стално воде која отиче и због тога ту има знатније ерозије и удубљивања.

У нижој зони, која је састављена из мекших и вододржљивих језерских слојева, долине су честе и због тога је језерски рељеф знатније измењен, површи су разбијене у мању

парчад. У западном делу басена све су долине управљене према најдубљој тачци басена и због тога се радијално разилазе, нарочито се то јасно види на северној, десној страни Моравице. У источном делу долине су много ређе, њихов правац је управан на ток Моравице, а код Сесалачке Реке и инверсан. Поред тога, како су овде површи више то су се долине јаче удубле. На тај начин је веза између села (која су већином у долинама) веома отежана — много тежа него у западном делу. Моравица је усекла своју долину уза сам јужни обод басена, што је још више повећавало асиметричан изглед целој области.

Карсни рељеф. — У вишим кречњачким деловима за морфологију су од значаја и карсни облици, а нарочито у ртањској кречњачкој области. И овде се такође могу издвојити две зоне. У вишој су облици дубљег и сувог карста: вртаче, увале, пропасти, суве долине, „падине", леденице и т. д. У нижој, загађеној зони, којој припада поглавито површ од 720 м., јављају се облици плитког карста, плитке и простране увале, као што су: Пасуљиште, Баране, Крушје, Слатина и т. д. То је у исти мах и зона богатија површинском водом.

У кречњачкој области између Ртња и Слемена су плитке алувијалне вртаче. Ту је и Сесалачка Пећура и Рујишка Жљебура, као и друге мање пећурке.*) На Слемену карст нема већег морфолошког значаја, једино падају у очи стрми кречњачки одсеци Митровог Камена и Градишта. Око Скробничке Клисуре налази се мања карсна област, у којој се једино јаче истичу вртаче и шкрапе на Огњишњаку и Тумби. Кречњачка површ Девице, Озрена и Лесковика с обзиром на карсне карактере у многоме се приближује вишој карсној зони испод Ртња. Цела је сува, изривена многобројним вртачама, увалама, сувим рашчлањеним долинама. На њој су и две леденице, пећина Тамница и мање пећурке.

2. САСТАВ ТЛА.

За насеља и привредне прилике састав земљине површине је необично великог значаја. Већ из досадашњег излагања се могло запазити да се у том погледу у Бањи могу из-

* Др. Јован Цвијић, Пећине и подземна хидрографија у Источној Србији, (XLVI Глас Срп. Краљ. Академије Наука).

двојити два веома различита типа. У вишим деловима, нарочито на северном, источном и јужном ободу превлађује кречњачко земљиште. Оно је мање више голо, а ако и има нешто земље за обрађивање то је у нижој загађеној зони, где има и језерских седимената — поглавито прибрежног шљунка — помешаних са terra rossa-om. У вишим чисто карсним деловима и ако има мало растресите земље то је у појединим депресијама, по дну вртача, увала, у шкрапама и осталим кречњачким пукотинама између чебеља. То је поглавито ter ra rossa помешана са остацима опалог и иструлелог лишћа.

Нижи делови области покривени су дебелим застирачем од меких и растреситих слојева. То су поглавито језерске глине, лапори, пескови или прибрежни шљунак помешан са песковитом глином. При врху је знатан слој прожет хумусом и погодан за културе. У речним долинама има нанесене и сплав љене земље, која је веома плодна и погодна како за њиве тако и за баште и ливаде.

3. ХИДРОГРАФИЈА.

На хидрографске прилике области највише је утицао састав тла. Према томе и хидрографски област се може поделити у два дела. Првом припада виша кречњачка зона која има карактер карсне хидрографије. Али ни овде нису свуда исте хидрографске прилике, већ се могу издвојити два појаса. У вишем је карсна издан сада веома ниско спуштена и површина кречњачка има све карактере суве карсне области. Такав је крај испод Ртња и око Голе Планине, затим висока површ на Девици, Озрену и Лесковику. У нижем појасу, на доњој ивици кречњачке масе, карсна је издан близу површине. Због тога поред сталних речних токова овде има и извора на површини. Ту је изразити режим загађеног карста. Овом типу припада кречњачка површ од 720 м. испод Ртња. На њој се изнад Мужинца налазе стални извори, као што су они под Чукаром, Големим Делом, даље у појединим плитким увалама, као у Крушју, Баранима, Слатини и т. д. и у речним долинама, као што су Мало и Големо Врело, у долини Паклеша, или слични изворци у долини Кештипе, Шарбановачке Реке и т. д. У свима деловима долина што припадају овој зони одржавају се и стални речни токови. Овом нижем креч-

њачком типу припада и област између Ртња и Слемена, кроз који протиче Рујишка Река и Зарвина, а на јужној страни предео Озренских Ливада и Власине, између Озрена и Лесковика, у коме су извори: Баругџијска вода, Калиновачки извор, Ђерзелез, Ибишевица, Шопор и Власина, а стална речица Шопор — у доњем делу Градашница. —

Нижи делови области, који су састављени од дебелих језерских наслага и западни обод састављен од кристаластих шкриљаца имају све особине нормалне хидрографије у вододржљивом терену. Издан је потпуно нормална и налази се мање или више удаљена од површине. Због тога вода или избија на површину у облику извора — нарочито у речним долинама — или се копају бунари да би се до ње дошло — као што је случај у нижим селима Жучковцу, Трговишту, Белом Потоку и на местима која се налазе на површинама. — Кроз овај део области протичу сталне реке. Већина од њих има извориште у кречњачкој зони и постаје од неког јачег карсног врела или од више слабих изворача (Трговишка Река-Паклеш — Моравица, Шопор — Градашница — и т. д.). Све реке притичу Моравици, која пробијајући се кроз Бованску Клисуру отиче у Мораву. Како је Моравица успоставила свој ток уза сам јужни обод то је поред осталога створена веома изразита асиметрија њеног слива. Скоро све веће притоке долазе јој са десне стране, а с леве само слабе и кратке речице. Једино што су међу њима нешто јаче Градашница и Чучуњска Река, које долазе из загађеног кречњачког дела између Озрена и Лесковика и Поружничка Река, која долази из области западно од Лесковика, састављене од вододржљивог терена, црвених пешчара и кристаластих шкриљаца.

4. КЛИМА.

Тешко је дати потпуну и детаљну слику о климатским приликама Бање, јер недостају метеоролошка проматрања и податци. Али ипак у главним цртама се може нешто рећи на основу материјала, који је добивен од становништва и на основу онога што се могло запазити на први поглед. Област је у средњу руку око 400 м. над морем. У њој се у климатском погледу највише осећа утицај рељефа. То је, као што је и напред изнето, котлина са свију страна ограничена ви-

соким планинама. Због тога сви ветрови имају карактер упадних ветрова. По причању становништва, када дува неки ветар он је најјачи на оним падинама басена које су од стране ветра, док се на супротним скоро и не осећа. То се примећује и по кошави, која је најјачи ветар ове области па и целе Источне Србије. Она се најјаче осећа у селима на северној и источној страни, у Шарбановцу, Мужинцу, Николинцу, Сесалцу и т. д. Међутим у селима на јужном и западном ободу, у Дугом Пољу, Реснику, Врбовцу, Трубаревцу и др., готово се и не осећа. Исто тако јужни ветар у Дугом Пољу кажу „земљу копа", док се на северној страни и не примећује. У Белом Потоку се ни један ветар јаче не запажа.

Водене талоге највише доноси кошава; западни ветар веома ретко и мало. Снег се обично одржи до Благовести, а у вишим селима, на источној страни, Церовици и Орешцу, и дуже. Ова села у опште имају оштрију климу. Шиљак, највиши врх Ртња, служи становништву као предсказивач времена, што је и Цвијић забележио. Чим се он обавије маглом, одмах се надају киши.

5. ВЕГЕТАЦИЈА.

Већи део површине у Бањи претворен је у њиве, на којима се сеју све врсте усева. Нарочито су оне заступљене у седиментима. Чешће пута оне су прошаране забранима и ливадама. Забрани су обично на местима која су даље од села и где је земља поснија, нарочито онде где су дебеле наслаге грубљег прибрежног језерског шљунка. Ливаде су у овом нижем делу обично у речним долинама. У селима су воћњаци од шљива и других благородних воћака.

Докле у нижим деловима њиве представљају једноставну основну површину само местимице прошарану забранима, ливадама и селима, у вишим деловима оне су изоловане, а основну површину чине шуме или пашњаци. Та је зона изнад периферних села. У њеном нижем појасу — где још има језерских седимената и воде на површини — њиве су ипак нешто чешће, али у колико се иде на већу висину оне су све ређе и уступају место пашњацима. У овој зони њиве су веома слабе, нарочито на већим висинама, где се због карсне подлоге

осећа већа оскудица у влази. У ртањској кречњачкој зони има и мало шуме, само нешто разређених забрана у нижој зони и лугова између Ртњевог гребена и Голе Планине и Лисца. То је поглавито закржљало шибље од букве, храста, јасена и граба, које је ухватило корена у оно мало резидијалне глине, што се налази у појединим кречњачким пукотинама. Много већи простор заузимају пашњаци. На њима превлађује трава адаптирана за сувље кречњачке крајеве, са дрвенастим стаблом и боце. И она је ухватила корена једино у пукотинама између стена и због тога има бокораст тип. Лети се најчешће спржи. Вегетацију Ртњевог гребена изнео је детаљно и Ј. Цвијић у својој поменутој студији о Ртњу.

У кречњачкој области Сесалца и Рујишта кречњак је покривен дебелим слојем глине и због тога су овде чешће њиве и забрани. Девица, Озрен и Лесковик највећим делом су покривени шумом. Превлађује букова шума. Између Озрена и Лесковика, на Озренским Ливадама, Власини и око манастира св. Аранђела, су веома добре ливаде. Планине на западној страни, састављене од кристаластих шкриљаца, покривене су густом и великом шумом, буковом и храстовом.

Б. ДРУШТВЕНИ УТИЦАЈИ.

1. ИСТОРИЈА И СТАРИНЕ.

Грађа за историју Бање веома је оскудна, а нарочито за старије доба. Због тога ће се покушати, да се она изнесе барем у главним цртама, како би се могле лакше разумети неке антропогеографске особине Бање, а нарочито њене везе са околним областима и оријентације у ранијим добима.

По *Јиречеку*[1]) главни римски друм, који је десном страном Мораве водио за Ниш, пролазио је поред Praesidium Pompei, средњевековног Болвана, затим кроз Бованску Клисуру и кроз југозападни део Бање. Из ње је вероватно излазио преседлином на западној страни Лесковика, јер је даље пролазио поред Grampiana-e средњевековног Липовца а дана-

1) Konstantin Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel und die Balkanpässe; eine historisch-geographische Studie, Praha 1877, c. 20, 87, 107.

шњег манастира св. Стевана и продужавао јужном страном Озрена за Ниш. Туда је у главном водио пут и за време средњег века па и доцније за време Турака. Као што и Јиречек напомиње становништво још и сада зна за остатке овога пута.

За време средњега века Бања је била гранична област бугарске државе. Граница је свакако ишла јужним и западним ободом бањског басена, јер су градови Бован и Липовац били у српској а Соколац (данашњи Соко-Град) и Сврљиг у бугарској држави. Јиречек помиње чак, да је поред Бованске Клисуре на српско-бугарској граници била и једна царинарница[1]). Под бугарском средњевековном управом Бања је припадала видинској области, па је под њом остала и за време Турака, када су они 1398. год. заузели Видин[2]). У биографији деспота Стевана Лазаревића Константин Филозоф помиње да је 1413. год. у Бањи био турски заповедник Хамза (Хамоуза), који се био одметнуо од султана Мусе. Због тога Муса заузме град Соколац, ухвати Хамзу и пошаље у Једрене, где га погубе, а народ из области расели и њиме насели царске спахилуке. За тим је каже, прешао у српску земљу и пленио градове Бован и Липовац[3]). Турски географ Хаџи-Калфа (који је умро 1658. год.) помиње у видинском санџаку поред осталих градова и Бању. Она је била кадилук и у њој су, као у граничној области, били постављени 26 јаничарских синова за пограничне стражаре под именом мартолоса.[4])

Аустријанци су за време свога ратовања са Турцима два пута заузимали Бању, 1690. и 1737. год.; али је она и даље припадала отоманској империји, јер је граница одређена Пожаревачким Миром пролазила северно од Бање (Isperleck banea.[5])

У првом устанку Хајдук-Вељко је први пут освојио Бању од Турака у пролеће 1808. год., али већ 9. јула 1809. год. она поново падне Турцима у шаке. Августа 1810. год. Хајдук-

---

1) Ibid.

2) Ст. Новаковић, Град Вишесав и видинска област, Годишњица Н. Чупића, V, с. 148.

3) В. Јагић, Константин Филозоф и његов живот Стевана Лазаревића, деспота српског, Гласник Срп. Уч. Друштва књ. XLII, с. 306, 307.

4) Ст. Новаковић, Хаџи Калфа или Ћатиб-Челебија, турски географ XVII века. XVIII Споменик Срп. Краљ. Академије, с. 13.

5) Исто, с. 95.

Вељко уз помоћ Руса заузме је по други пут и од тада је остала под српском влашћу све до 1813. год.[1]) До 1811. год. њоме је управљао Хајдук-Вељко, а када те године буде утврђен за неготинског војводу, у Бањи буде постављен за старешину Иван из Мужинца.[2]) Од 1813. год. Бањом понова управљају Турци. Тек када је 1832 и 1833. год. почео народ у Крајини да се диже на Турке устала је и Бања под вођством некога Голуба из Јошанице. То је довело до политичке интервенције и до дефинитивног присаједињења Крајине и Бање Србији, октобра 1833. год.[3])

Раније за време Турака Бања је била нахија и имала је под собом и кнежину Сврљиг, а припадала је видинском санџаку.[4]) По ослобођењу 1833. год. она са „сврљичком" капетанијом сачињава „сврљик-бањску нахију", а 1834. год. „бањско окружие". 1835. год. у бањском окружиу били су ови срезови: заглавски, тимочки, бањски, сврљички, алексиначки и ражањски. Али већ те године на Сретењској Скупштини окружна власт је пренета у Алексинац.[5])

Из овог излагања излази да је Бања све до дефинитивног ослобођења од 1833. год. била стално оријентисана према тимочком басену. Али то је била више политичка, вештачка оријентација. Најбоље се то види по томе што ослобођавајући се тих политичких веза све се више окреће ка моравској области, која јој је много ближа и за њу од већег значаја.

Старине. — У Бањи је очувано доста трагова од ранијих насеља, а нарочито од старих утврђених градова. Од свих највећу пажњу привлаче развалине *Соко-Града*, старог Соколца, који се налази с леве стране Моравице при улазу у Клисуру повише Соко-Бање. Зидине су од камена. У горњем делу и до данас се одржала једна подземна одаја, која је изгледа служила за цистерну, јер поред улаза уским ходником има на крову и два квадратна отвора. Неки старији људи из Бање причају да су у угловима налазили и трагове од водоводних

[1]) М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876., с. 806—9.

[2]), [3]) и [4]) исто. Види и карте уз дела: Official Langer, Serbien unter der kaiserlichen Regierung 1717—1739 (Mitth. des K. K. Kriegs-Archivs N. F. III Bd. Wien 1889.) и репродукцију Коцебуовљеве карте у Годишњици Ник. Чупића, књ. V.

[5]) исто, види и Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије, Књ. II с. 690, 694, 699, 701, 707.

цеви. У народу постоји предање да је овај град „латински". А исто тако и Kanitz тврди, да је град римски, јер је у његовом темељу нашао трагова од римског зидања.[1]) У селу Врмци налазе се на једном кречњачком остењку развалине од *Врмашког Града*. И за њега се у народу говори да је латински. Изнад села Рујевице постоји место *Градиште*. На њему се одржали још само слаби остатци од темеља неке старе развалине, за коју се мисли да је био град. Испод овог њувика постоји једно место за које сељаци мисле да је некада била црква. То је место ограђено и сељаци намеравају да ту подигну цркву. При улазу у Бованску Клисуру, изнад Трубаревца, с десне стране Моравице постоји још једно *Градиште*. Вероватно да је овде постојао град који је као и Бовански осигуравао пролаз кроз Клисуру. У источном делу области, дижу се изнад Милушинца на једној окомитој стени развалине од неког старог града и то место народ зове *Градиште*.

Поред градова и градишта у области има и других трагова од старих насеља. Тако сељаци из Ресника причају, да су код чесме Требич, на путу за Соко-Бању вадили из земље велике квадратне цигље. Прича се да је ту било латинско насеље, па када је војска заузимајући Соко-Град била зауставила Моравицу у клисури, вода је „превалила" преко Превалца (због чега се он тако и зове) и „истребила" ово насеље, па је због тога ово место названо Требич. И сама Соко-Бања је изгледа веома старо насеље, јер је Kanitz нашао да је основа бањског купатила римска.[2])

Има остатака и од других насеља. На више места становништво ископава остатке од старих зидина, цигље или парчад од посуђа. О неким од њих у данашњем становништву нема никаквих предања и обично таква места зову Старо Село. А нека од таквих места су добила мистично тумачење. Тако у Рујевици постоји џидовско гробље и прича се да су се у њему сарањивали становници поменутог града на Градишту. Исто се тако прича, да је под Крстатцем између Читлука и Милушинца било неко старо село у коме су становници били веома крупни и зли људи, који су били страх и трепет за околину. На више места поједини „пророци" и „пророчице" на-

[1]), [2]) F. Kanitz, Römische Studien in Serbien, II (Denkschr. K. Ak. d. Wiss. in Wien Bd, XVI) c. 98.

лазе „старе цркве", које сељаци ограђују и претварају у светиње. Таквих црквина има у Читлуку, Рујевици, Поружници. У поружничкој Црквини нашли су кажу крстове и кандила од негдашње цркве Ружице.

Али о некима од ових старих насеља становништво има прецизну традицију. То су места на којима су раније била данашња насеља. Ту су се обично још одржала и старија гробља и воћњаци. Таква места становништво обично назива Селиште, Селина, Кућиште и т. д. Ту спадају и трагови од старих насеља која су растурена по наредби Кнеза Милоша и чије је становништво пришло околним селима. Таква су Чучуње, Каљавац, Јошје и Трњане.

2. НАСЕЉА.

У Бањи у главном постоје две врсте насеља: *привремена* и *стална*. У привремена се рачунају летње и зимске сточарске појате. Летње појате су мање више провизорни сточарски станови који се обично налазе по ободу области, на сеоској утрини изнад села. Имају их, сасвим разумљиво, само становници периферних села, па и ту не свака кућа, већ само богатије.[1]) У њима се станује само за време лета, када је стока у планини. Зимске су појате „у синорима", у „држави", т. ј. на приватним имањима ближе села. У њима се станује само за време зиме, када се стока догони из планине да презими на имањима. Многе куће имају само летње појате, а зими им је и ситна стока код куће у „јару". Села у средини области на против, имају само зимске појате у синорима.

Другу врсту насеља чине села, засеоци и варошица Бања. То су стална насеља, учвршћена, и она се тек управо могу сматрати као насеља у правом смислу.

Постанак насеља. — Веома је тешко тачно утврдити од када постоје данашња стална насеља у области Бање, јер у писаним споменицима има веома мало података о овој области, а о насељима још и мање. Истина нека се места помињу раније, као што се на пр. на приложеној карти уз поменуто Лангерово дело о аустријској окупацији Србије из 1717.—1739.

[1]) За време Светског Рата Бугари су приликом окупације ових крајева попалили појате многих села. Нарочито су настрадали Поружница и Орешац.

год. налазе и места Banga (Бања), Rössnik (Ресник), Tugoboli (Дуго Поље) и Vrilo (неко насеље на месту данашњег читлучког засеока Истоци). Али на основу овога не може се закључити, да су у то време постојала само ова места. Као што се не може узети ни као потпуно сигурно да нису постојала села: Богдинац, Рујиште, Николинац и Жучковац, која Вук не помиње у својој Даници за 1828. год.[1]) Нарочито се то не може узети као тачно за Николинац који има знатан проценат старинаца (25%) и за који се држи у народу да је старије насеље. Али мада се не може ништа позитивно утврдити, ипак на основу народне традиције и студијом самих насеља може се с доста вероватноће закључивати о њиховом постанку. Пре свега изгледа да већина данашњих насеља нема везе са поменутим старим градовима, градиштима, старим селима; на против већина од њих се формирала независно и доцније. То најпре може посведочити факат што се већина данашњих села не налази на местима ранијих насеља, већ су од њих чак и знатније удаљена. Изузетак чини Соко-Бања, која је вероватно због својих топлих извора везана за место на коме је и раније било насеље. И Врмџа се налази код старог града и неког ранијег насеља, али са њим нема никакве везе, јер је на том месту тек од новијег времена; зна се да је раније село било у Селишту, па у Селини и тек је после премештено на данашње место. Исти је случај и са Рујевицом, Трубаревцем и Милушинцем у чијој се близини налазе поменути трагови ранијих насеља. Да данашња насеља немају везе са старијим види се још и из тога што се у становништву није о њима очувало никакво прецизно предање. Она су обично завијена у таму и мистику; то су градови, градишта, стара села о којима се или ништа не зна или се испредају разне приче. Али најјачи доказ баш је у томе што народ за већину данашњих села зна како су постала и о томе је очувано веома живо предање. Из тога би се изгледа могло с доста вероватноће закључити да у насељењу Бање није било континуитета. То се у многоме слаже са оним што износи Константин Филозоф на поменутом месту, да Муса заузевши град Соколац „землю же тыу прѣгнавь насели въ сѣлѣ своіемъ". Свакако да су ти прекиди дола-

[1]) Бели Поток поменут је у списку под именом Цивци-Баре. Поред тога помињу се ова насеља којих сада нема: Градашница, Лукава и Косовци.

зили и због тога што су кроз Бању као кроз граничну област веома често пролазиле војске, које су пустошиле и робиле становништво.

Поменуто је већ да је већина бањских села пре него што се учврстила на садашњем месту била на неколико других места. Тако је на пр. Јошаница била у Селишту, Братиселцу, Црвеној, Јошју; Мужинац у Селишту, Селини, Кештици; Врбовац у Селишту и Селини и т. д. То мигољење и померање села било је у главном проузроковано тражењем погодног положаја, т. ј. таквог места које би најбоље одговарало економским и политичким приликама тадашњег становништва.

Најчешћи је случај да се неко село померило због турског насиља. Прича се на пр. да је Шарбановац био најпре у Старом селу, па је због воде пресељен ниже у Селиште, где је било неко јако врело. Али због тог истог врела Турци су веома често долазили у село и пљачкали. Сељаци се онда преместе на садашње место а врело затворе из бојазни, да Турци од њега не направе „бању". Често пута из сличног узрока становништво побегне у шуму и тамо из збега образује село. Тако су постала села: Жучковац, Јошаница, Врбовац, Николинац, Орешац и др. За Врбовац се прича да су прве куће биле бурдељи. Свакако да је померање села било и тиме олакшано, што је становништво било сточарско. Сточар се лакше креће, јер велики део свога мала, стоку, може кренути са собом, док је земљорадник много више везан за земљу и за место.

Нека села су постала спајањем растурених фамилија. То груписање села вршили су још и Турци. Тако се на пр. прича да је по заповести Турчина, бега, спојена фамилија Филиповића, која је била на месту Кућиште са фамилијом Мировића, која је била у Трговишкој Реци и тако је постало данашње село Бели Поток. Исто тако је и Блендија постала спајањем Блендије и Косоваца. По одласку Турака многи сељаци заузели су турска имања ближе Моравице и почели су се на њима насељавати. Како су куће биле раштркане то Кнез-Милош нареди да се групишу. На тај су начин уништена нека мања насеља као Чучуње, Каљавац, Јошје, Трњане, а на њихов рачун повећала су се села Ресник, Поружница, Трубаревац.

За померање и постанак неких села био је од значаја и економски моменат. Зна се, да су се нека села по ободу померала навише још и због тога, да би им остало више земље за обрађивање (Врмца, Шарбановац и т. д.). Читлук је премештен у средину атара, да би куће биле ближе имањима. Па и данас се из истог узрока формирају нова млада насеља. Поједине фамилије оду на удаљенија имања и тамо заснују нове засеоке. Тако су Левовик и Истоци одвојени од Читлука; Црвена од Јошанице; Влашко село од Врмце. Слично се образују и неке удаљене мале као Марковића, Симића и Бујкића куће у Трубаревцу, Мали Поток у Шарбановцу и др.

Сва до сад поменута насеља, мада се формирају изнова и на новом месту, ипак имају везе са неким насељем које је већ раније постојало у области. Али има и извесан број села која се потпуно изнова стварају, и немају никакве везе са ранијим насељима. То су млађа села која су основали досељеници из других области. Овој групи припадају: Поружница, Рујевица, Рујиште, Орешац, Церовица, Мужинац, Богдинац. Али не треба узети да је досељавање имало утицаја на формирање само ових села. Оно је заједно са множењем старијих фамилија било од значаја и за формирање и осталих, старијих насеља.

Предње излагање даје у главном начин како су постала данашња насеља у Бањи. Али је исто тако потребно утврдити и време њиховог постанка. Још у почетку наглашено је, да је веома тешко прецизно датирати постанак насеља, јер за то нема писаних споменика, а народна традиција у том погледу веома је непоуздана. Остаје још једино да се покуша да се на основу предњег излагања и на основу композиције становништва (о којој ће се говорити у једној од идућих глава) одреди бар приближно релативно време.

Из досадашњег излагања (а још више из посебног дела) може се видети да је већина данашњих насеља (бар што се тиче њиховог садашњег места) постала за време Турака — и то свакако у последње време.— Нарочито то важи за села која су постала из збега и за она која су груписана по заповести Турчина (Бели Поток, Блендија.). На основу композиције становништва у појединим местима може се закључити да су ивична села старија од средишних, јер у њима има знатан

проценат старинаца, док их у нижим нема. Али ни сва ивична села нису стара, јер и међу њима има их која су састављена искључиво од досељеника (Рујевица, Мужинац, Рујиште, Милушинац, Орешац и Церовица). То су поглавито млађа, уметнута села.

Према томе цео процес формирања насеља по времену изгледао би овако. Најпре су постала ивична села у којима данас има највећи број старинаца; затим су образована средишна и уметнута села, и најзад се још и сада стварају најмлађи засеоци и одвојене мале.

Положај насеља. — Сва насеља у Бањи с обзиром на положај могу се у главном поделити у две групе, на *ивична* и *средишна*. Прва су поређана у низ и највећим делом везана за границу између две привредне зоне, више сточарске и ниже земљорадничке. Другу, средишну групу, чине насеља која се налазе ниже, у области моћних језерских наслага. У њима се становништво бави већином земљорадњом и због тога су та села по правилу у средини атара. Таква су села: Жучковац, Трговиште, Бели Поток, Блендија и Богдинац. Села Николинац, и Читлук чине прелаз између ова два типа, јер се налазе близу привредне границе, а међутим су знатно увучена према средини области; поред тога код њих, а нарочито код Читлука, има њива и изнад села. Рујиште не припада ни једном од ова два типа; оно је ексцентрично према области.

Али само место, где неко насеље лежи, опредељено је чисто локалним условима. Међу овима су најзначајније морфолошке црте земљишта. Ако се обрати пажња на везу између језерске пластике и положаја насеља приметиће се, да се скоро сва ивична села налазе на језерској површи од 600 м., и то у највише случајева под одсеком ове површи. Од овога једино у неколико одступају Трубаревац, Ресник и Дуго Поље, који су на нижој, Орешац који је на вишој и Јошаница и Поружница који су дубоко у речној долини. Ивична су села на нижој површи само у том случају кад је виша тако уска, да се на њој не може образовати село (Трубаревац) или је и нема (Ресник, Дуго Поље). Исто се тако може и положај појединих средишњих села довести у везу са нижим језерским површима. Тако се Трговиште налази на доњем крају површи од 520 м. а Жучковац и Бели Поток на одсеку површи од 420 м. Према томе од

свију облика језерске пластике за положај насеља од највећег су значаја старе језерске обале, јер се села обично налазе испод њихових одсека.

Али то је у већини случајева само основна оријентација положаја, јер веома мали број насеља лежи директно на првобитним језерским обалама или површима. У та се једино могу уврстити Трубаревац, Врбовац, Рујевица, Дуго Поље и Ресник. Сва остала села леже управо у појединим речним долинама које пресецају језерске површи. Али су при томе у оним деловима долина који се налазе према поменутим језерским облицима. Куће су обично на странама долина. Веома мали број села има куће на долинској равни (Јошаница, Сесалац, Милушинац).

Ако се обрати пажња на везу између насеља и долинских страна приметиће се ова правилност. Кад су долине меридијанског правца, онда су куће с обе стране долине. Таквог су типа Врмца, у долини Паклеша. Мужинац у изворној челенци Железовца, Шарбановац око Шарбановачке Реке, Николинац око Богдашинске Реке, Читлук око читлучког потока на северној и Поружница око Поружничке Реке, на јужној страни области. Међутим кад долина нема меридијански правац онда је по правилу насеље на оној долинској страни која је експонирана југу. Такав положај имају Жучковац, Трговиште, Бели Поток, Сесалац и Орешац. Код Јошанице је на присојној страни много више кућа него на осојној. Међутим код Милушинца је много више кућа на осојној страни, а код Богдинца, Рујишта и Соко Бање све су куће на овој страни. Свакако да Богдинац лежи на овој страни што су му имања поглавито на истој страни речне долине. Код Милушинца и Рујишта на присојној страни је доста стрм одсек и зато се већина кућа налази на осојној страни. Слично је и са Церовицом која лежи у широкој старој језероузини и са северне стране диже се висок и стрм кречњачки одсек Огњишњака. Положај Соко-Бање је условљен топлим изворима.

Остали фактори веома су мало утицали на положај насеља. Већина старијих насеља је знатно удаљена од главних комуникационих линија. То је поглавито с тога што је становништво приликом насељавања бојећи се турског зулума баш тражило склонита места. Међутим када је по ослобођењу от-

пао овај разлог, почињу се формирати нова насеља и поред друмова, као што су засеоци Истоци и Левовик и села Блендија и Церовица. Ветар такође није много утицао на положај насеља. Напротив села се баш налазе на местима где ветар најјаче дува.

Из свега излази да су на положај насеља утицале у главном две групе фактора: економско-политички и морфолошки. Али они се тако комбинују да управо дејствују заједнички. Ипак би се могло рећи да је основни положај неког насеља у првом реду условљен економским моментом и везан за облике језерске пластике. Међутим локализовање насеља било је под утицајем политичких узрока у вези са облицима речног рељефа — речним долинама. — Од ова два утицаја први је јачи, јер има села која су ван речних долина, на језерским одсецима и површима, и потпуно отворена (Трубаревац, Врбовац, Рујевица и др.). Остали фактори су од споредњег значаја и комбинују се са првима.

Тип села. — Као што је и *Ј. Цвијић* напоменуо села у Бањи припадају збијеном типу, али су куће „разређеније, подела на махале је јаснија, јер између њих има више празног простора".[1]) Али при детаљном проматрању могу се међу селима запазити извесне разлике у типу, које потичу из локалних узрока. Те су разлике како у *облику* насеља тако и у *унутрашњем распореду* кућа.

Ако се обрати пажња на облик села приметиће се два типа *овална* и *издужена* села. Овалан су облик добила она села која су имала довољно простора да се развијају у свима правцима. Такав је случај прво са селима која леже на језерским површима као што су: Трубаревац, Врбовац, Рујевица и Ресник. Слично је и са оним селима која су се развијала у речним долинама *билатерално*, т. ј. на обема странама речне долине, као што су Мужинац, Шарбановац, Николинац, Читлук, Блендија, а донекле и Јошаница, Врмџа и Милушинац. Нарочито су у том погледу карактеристични Мужинац и Читлук, који леже у горњем проширеном, изворишном делу долине. Али ако је неко село спречено да се шири у извесном правцу — као што је случај са селима која леже на једној страни долине — оно добије полукружан облик. То су *једнострана овална села*, као Жучковац, Трговиште, Сесалац, Богдинац и Орешац.

1) Ј. Цвијић, Балканско Полуострво, I књ. стр. 337 и Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва, Насеља срп. земаља, књ. I, стр. LXXLI.

Издужена села приликом рашћења нису имала довољно простора за развијање било што се образовала на уској тераси, било што су била укљештена у уској речној долини. Типски пример издуженог села јесте Дуго Поље; дугачко је око 3 км. а широко највише око 600—800 м. Лежи на уској, дугачкој, језерској тераси од 520 м. испод Девице. Исто тако је и Поружница веома издужена, јер лежи у уској долини Поружничке Реке. У неколико чине прелаз између овалних и издужених села она која леже на једној страни речне долине, а нарочито то важи за Трговиште.

С обзиром на унутрашњи распоред треба пре свега напоменути да се куће по правилу налазе или поред главног пута, који пролази кроз село, или поред споредних сокака који се разноврсно гранају и преплићу. Обично су до пута мале баштице са цвећем и са кућом, око које је двориште са осталим зградама („стасинама“). Позади је већином омањи шљивар, који лети сакрије куће те места на коме су села изгледају као зелене оазе из којих само местимице провири по који беозид. Ретко су где куће у средини воћњака; и то је једино случај код разређених кућа на периферији села, као што су Јерске куће у Врбовцу, Калават у Шарбановцу, Лалића куће у Врмџи и т. д.

По међусобном распореду кућа бањска села доста су различита, јер постоји прелаз од скоро збијених па до прилично разређених села. Овална су села по правилу највише збијена, а ако се од њих одвоји један део кућа он је обично изван обима старог села, као што је случај са одвојеним засеоцима или и појединим фамилијама. Добије се утисак као кад се пчеле одвоје и заснује нов рој. Али и код ових, као и код скоро свију осталих села, могу се издвојити делови који су гушће насељени и делови у којима су куће разређене. Обично су најгушће куће у средини села, а нарочито код билатералних села. То је „средсело“, где је општина и где се село скупља. Од средине ка периферији куће се све више разређују. Такав је случај код Јошанице, Николинца, Милушинца, Мужинца и Блендије, где је средина села на долинској равни, а куће се пењу уз долинске стране па излазе и на језерске површи. Али ако су села спречена да се шире у извесном правцу онда су обично најгушће куће баш на том крају. Код села која су на једној

страни долине најгушће су куће поред реке, као што је случај код Жучковца, Трговишта, Сесалца и т. д. Али ово се може запазити донекле и код села која се развијају испод језерских одсека нарочито ако су они стрми и високи (Врмца, Шарбановац). Кад одсеци нису стрми и кречњачки већ су терасирани и блажијег нагиба, као што је случај на западном ободу, села се пењу уз одсек; а на доњој ивици, поред главнога пута, образује се најгушћи крај села. (Трубаревац, Врбовац, Рујевица). Обично су у најгушћем делу и најстарије фамилије, управо њихова матица. На периферији су или доцније досељене фамилије или скорије исељени чланови старијих породица.

Код већине ових села нема јасно издвојених мала, већ се поједини крајеви називају по већим и угледнијим породицама. Само код неких разређенијих села има по нека издвојена група кућа и то су обично мале. Такви су: Калават и Језерске куће у Врбовцу, Калават и Карловске куће у Шарбановцу и т. д.

Дуго Поље као издужено село нема једног јаче збијеног центра. Овде су куће подељене на веома јасно одвојене групе. Има три изразите мале које се такође називају по породицама: Павловска, Матинска и Камењарска. Поменуто је већ да су се од извесних села одвојили засеоци и како. Према казивању раније су куће биле много ређе, села су била скоро разбијена, па су доцније груписањем, досељавањем и множењем постајала све збијенија. У новије време изгледа опет се јавља тежња за разређивањем села.

Кућа и остале зграде. — У Врбовцу се прича да су први људски станови били бурделји. Свакако, да су то били само привремени станови за време збега. Међутим најстарија кућа, по причању, била је и у овој области брвнара. Њу су доцније отпочели олепљивати. А тек после се појавила чатмара моравског типа, која и сада превлађује. У новије време на кући више не праве „комку", већ превлађује више тип модерне куће. Да би се добило више одељења у кући, чак се и код старијих кућа зазиђује комка.

Поред куће у дворишту су још и ове стаје („стасине"): „кошара", зграда где се чува одело („дреје"), кош за кукуруз и амбар за жито у зрну, „јар" за стоку, плевња за сламу, „сулдрма", трем за алатке, „кочина" за живину и др. Често су две или више грађевина спојене, ради уштеде у грађи и простору. Куће и зграде раде сами сељаци.

3. ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ

Већ је раније наглашено да у Бањи постоје две изразите привредне зоне, сточарска која се налази у вишим деловима по ободу и нижа земљорадничка која је у средини области.

Сва обрађена земља је приватна својина, „држава" или „синори". Ту спадају њиве, ливаде и забрани. Остали део је или сеоска и општинска утрина или државна својина. Држави припадају шуме на Девници, Озрену и Лесковику, сувати испод Ртња и једно повеће имање у долини Моравице које се издаје под закуп. Општини и селима припадају највише пашњаци али и један мањи део шума. Интересантно је да извесна средишна искључиво земљорадничка села имају утрину. То су у ствари мала поља која се налазе међу њивама и која би била веома погодна за обрађивање. На њима се напаса преко лета оно мало ситне стоке што држе ова села. Такво је код Трговишта и Белог Потока Каљино Поље, код Жучковца Раван и т. д.

Сва места која су била повољна за обрађивање преобраћена су у њиве још много раније. За време Турака то је била поглавито беговска својина, а нарочито плодне њиве око Моравице. Када су Турци по ослобођењу били приморани да одлазе продавали су Србима земљу скоро будзашто; често се чује да је нека веома плодна њива купљена од Турчина за пиштоље, за неколико ока масла или сира или за неколико брава оваца. Било је случајева да су Турци поклањали добре њиве својим слугама и пријатељима. За неке се породице прича, да су сада богате с тога што је неком њиховом деди бег поклонио своје имање за оданост у служби. Међутим лошија земља на вишим местима била је тада већином незаузета и под лугом, па је тек доцније за време досељавања и повећавања села искрчена и заузета. Тај процес захватања утрине још није престао, јер због оскудице у земљи за обрађивање искоришћава се свако ма и најмање погодно место. На тај су начин постале местимичне њиве у сточарској кречњачкој зони. Поред њих има у овом делу и заузетих ливада нарочито по дну појединих увала. У долинским равнима има и мањих башта (Паклеш, Шарбановачка Река, Кештица).

Шуме има прилично у области, нарочито по јужном и за-

падном ободу котлине. Искоришћује се само за локалне потребе становништва.

У терцијерним слојевима нађен је у области на више места лигнит. У Читлуку се почело са његовом експлоатацијом, јер се налази у довољној количини и врло доброг је квалитета. Исто тако се експлоатише и камени угаљ који је нађен у ртањским кретацејским теренима.

Занимање становништва. — Земљорадња је главно занимање становништва у овој области. Њоме се искључиво баве сва средишна села, као Жучковац, Трговиште, Бели Поток, Блендија и Богдинац. Али и у ивичним селима она се може сматрати као главно занимање. Земља се обрађује веома примитивно и у том погледу влада веома велика конзервативност. Ретко се где види по нека модернија земљорадничка справа, па и то само нека мања и јевтинија. Кукуруз се највише гаји. Он служи готово као искључива храна становништву. Пшеницу сеју такође у већим количинама, али она се више продаје; као храна служи само у ређим и свечанијим приликама. Раж, јечам и овас сеју се у мањим количинама.

Сточарство је исто тако једна од важних грана занимања. Гајењем стоке нарочито много се бави становништво ивичних села. Гаји се највише ситна стока, овце и козе. Стока је важан привредни извор ове области. Главни су сточни производи сир, вуна, месо и веома мало масло. Они су у првом реду намењени да подмире домаће потребе. Само што се не искористи у кући износи се на пијацу. У последње време долазе у област и трговци са својим мандрама за справљање качкаваља. Пошто плаћају добро млеко, то сељаци продајући га остају скоро без сира. Кад су слабије године и омане летина, онда стока подмирује оскудицу; продају се овце да би се купила храна.

Лети стоку држе на утрини код летњих појата. Овце и козе издижу (или како у области кажу „селе у планину") у пролеће кад почне орање, обично око Благовести. На летњим појатама стока се музе и млеко прерађује. Код стоке је стално један, за то нарочито одређен, члан породице; обично онај који није способан за обрађивање земље, старац или неки дечко. Стоку враћају натраг у село, управо на имања („у синоре") тек кад се дигне летина, око М. Госпојине или Крстовадне. Ту се преко зиме у зимским појатама стока исхрани и изјаг-

њи. Стоку „селе у планину“ или враћају у синоре договорно и сви у исто време (обично једног дана).

Остала су занимања више споредна и узгредна. Воћарство је слабо развијено, једино што се мало више негују шљиве („сливи“). Нешто више шљивара има у Трговишту, Врбовцу и Реснику; иначе они су ограничени на мали простор око куће у селу. Од шљива већином пеку ракију. Пчела има мало и пчеларење је примитивно. Печалбарство је веома ограничено, пре рата су једино из веома сиромашних породица ишли мушкарци преко лета у Румунију, где су обрађивали земљу. Извесан део радника сада је запослен на рудницима угља. Скоро у сваком селу има по нека циганска фамилија која се бави ковачким занатом. Али има и других сељака који се баве другим сеоским занатима. Тако у Поружници има колара, а скоро у сваком селу има зидара и дрводеља.

4. УНУТРАШЊИ САОБРАЋАЈ.

Напоменуто је да главна комуникациона линија која пролази кроз Бању јесте друм који везује долину Мораве (Алексинац) са тимочким басеном (Књажевац). Од ове главне комуникационе осе одвајају се комуникационе гране које Бању везују са околним областима. Такви су путеви који преко Лукавице и Рашиначког Седла воде за Црну Реку и пут преко Озрена којим се раније много више ишло за Ниш, а сада служи за везу са Голаком. Ове комуникације су од веома великог значаја и за унутрашњи саобраћај.

При расматрању чисто унутрашњих комуникација падају у очи у главном три елемента: веза између појединих насеља и центра области (Соко-Бање), међусобна веза између појединих насеља и веза између насеља и појединих привредних зона. Први су путеви обично најбољи, њима иде највећи унутрашњи саобраћај, местимице су и насути (Јошаница—Жучковац—главни друм или Читлук —главни друм). Они не морају сви ићи до Бање, већ често излазе само на главни друм. Од друге врсте путева најважнији је т. зв. Јерски Пут. То је пут који почевши од Бованске Клисуре иде западним ободом области везујући села Трубаревац, Врбовац, Рујевицу и Јошаницу. Одавде продужује испод Големе Неговице и преко Лукавице силази у Црну Реку. Зове се кажу Јерски Пут, јер су њиме

Јере ишле за Зајечар. Важан је и пут који иде северним ободом и везује села Јошаницу, Врмцу, Мужинац, Шарбановац. Сличне везе постоје и између осталих села. Тако на пр. од Церовице води пут преко Орешца па испод Крстатца, повише Читлука, за Милушинац, а одавде даље за Сесалац и Рујиште. У овом погледу најслабија је веза између западне и источне области (Шарбановца и Николинца) и између Николинца и Богдинца са Сесалцем. Дуго Поље нема директне везе са осталим селима, већ је једино везано за главну комуникацију. Исто тако и Рујиште је једино везано за Сесалац.

Путеви треће врсте имају потпуно унутрашњи, сеоски значај. Они који воде за њиве обично су гушћи и шири, тако да могу послужити и за колски саобраћај. Најразноврсније се гранају, али ипак сви у главном излазе на неколико важнијих путева који воде за село. У колико се њиве више деле у толико се повећава и њихова мрежа. Последњи огранци често нису чврсто фиксирани већ имају више провизоран карактер. За сточарску зону води обично од сваког села по један пут. Њиме се веома тешко иде колима и то само до летњих појата и шуме. На остала места воде сточарске путање. Ако се оне посматрају видеће се да и за њих постоје извесни центри: појате, где се догони стока на мужу и извори или реке, где се стока поји.

II. СТАНОВНИШТВО.

1. КОМПОЗИЦИЈА И КРЕТАЊА.

Старинци. — Већ је изнето, да је у Бањи било старих насеља (градови, градишта, стара села), а за нека, као за Соко-Бању и Врмцу, донекле је утврђено да су постојала и у римско доба. Али о томе које је становништво било раније у области, како је било насељено и како је живело, веома је тешко нешто прецизно рећи због недовољних података. О том старом становништву једино, поред трагова од насеља, може се још закључивати по неким страним називима који су се задржали у данашњој топографској номенклатури, као што су: Озрен, Тумба, Муђа, Пажарак, Дуплеш, Паклеш, Урдеш, Зар-

вина, Врмџа, Блендија, Калафат и т. д.[1]) Становништво које је живело у некој области и ако се изгуби или асимилује остави у аманет онима који после њега остану своја имена појединих планина, река и места и она провлачећи се кроз векове служе као сведок да је раније у области било тог становништва. За сада није прецизно утврђено коме припадају изнета имена; свакако ће се то моћи учинити тек на основу детаљне научне студије целокупне наше топономастике.

Ни у данашњем становништву не могу се констатовати сигурни остатци тог старог становништва; барем такви који би се могли запазити антропогеографским испитивањем. Истина у данашњој композицији бањског становништва постоје старинци или како оно сами себе називају „старовремци", али је веома тешко утврдити њихову праву старост, јер су они, свакако под утицајем турског режима, изгубили сваку традицију из ранијег времена. Док је за насеља било могуће закључити с доста вероватноће, да су новијег порекла, за становништво се то не може рећи, јер када војска или нека друга сила уништи неко насеље, становништво се у први мах разбегне, али после тога може се понова вратити и засновати у области ново насеље на неком другом месту. То најбоље потврђују изнете нове промене код насеља (селишта, селине, кућишта и т. д.). Према томе данашњи старинци могу бити и старо становништво које се временом толико изменило и асимиловало да је изгубило сваку успомену на старије доба (стара насеља, традиција о ранијој бугарској управи и т. д.), а могу бити и млађе, доцније досељено становништво које у опште и нема никакве везе са ранијим, па према томе не може ни имати традиције из ранијег времена. Старинцима се пак називају стога што се код њих изгубила традиција о досељавању. Изгледа да је код већине старинаца други случај, нарочито то важи за велики број старијих породица које су се селиле из места у место по самој области. Код таквих породица се обично зна само за последње досељавање, а скоро нема породице која би знала одакле је досељена у раније место. То је редован слу-

[1]) Маринко Станојевић износи у свом раду (Заглавак, Насеља књ. IX, с. 61.) да је и Шарбановац име старијег становништва, а у примедби додаје да је Шарбан чисто влашко име. Исто тако каже да је Урдеш и Тумба назив романизованог становништва.

чај чак и код веома младих досељеника. Да би се дознало право порекло таквих досељеника треба тражити податке код оног дела фамилије који је остао у старом месту.

Од 575 породица и 3709 кућа, колико има у Бањи, у старинце се могу урачунати свега 79 породица или 688 кућа. Ту спадају прво све старе породице које не знају да ли су досељене и обично кажу да су „старовремске", затим оне породице које су давно досељене, али се о томе код њих изгубила традиција. Оваквих има 43 породице или 489 кућа. Поред тога у старинце треба урачунати и оно становништво које је досељено из неког другог бањског села, али не зна одакле је досељено у то раније место или је тамо припадало старинцима. Таквих има 36 породица или 199 кућа.

Досељеници. — Све остало становништво 496 породица или 3021 кућа, досељено је у Бању из разних ближих или дальих области. По областима и местима одакле је досељено оно је овако распоређено.

1. ШОПСКО-ТОРЛАЧКО-ЗАГОРСКА СТРУЈА.

„Пиротско"	12	породица	или 34	куће
Базовик	8	„	„ 54	„
Добродо	3	„	„ 5	„
Шестигабар	3	„	„ 7	„
Гњилан	1	„	„ 2	„
Козја	2	„	„ 11	„
Орља	2	„	„ 11	„
Глама	3	„	„ 5	„
Д. Риње	2	„	„ 3	„
Стол	1	„	„ 2	„
Вава	1	„	„ 1	„
Стрелац	1	„	„ 1	„
Гаре	1	„	„ 1	„
Свега	40		137	
Бугарска.	3	породице	или 5	кућа
Берковица	2	„	„ 4	„
„Једрене"	8	„	„ 125	„
Ћустендил-Бања	2	„	„ 2	„
Дупница	1	„	„ 1	„
Чипуровци	4	„	„ 12	„

Парамун	1	породица или	1	кућа
Видрар	1	„ „	1	„
Репљина	1	„ „	1	„
Загорје	1	„ „	1	„
од Трна	1	„ „	6	„
Јарловац	1	„ „	4	„
Ранково	1	„ „	6	„
Превало	2	„ „	23	„
Бељаковац	1	„ „	46	„
Сливница	1	„ „	2	„
Шишинац	1	„ „	1	„
	Свега 32		241	
Кратово	1	породица или	3	куће
Заглавско-књажевачка области	18	„ „	26	„
Кожељ	3	„ „	4	„
Васиљ	4	„ „	18	„
Жлне	1	„ „	7	„
Балановац	5	„ „	47	„
Драчиновац	2	„ „	52	„
Врбица	1	„ „	4	„
Мариновац	1	„ „	3	„
Равна	2	„ „	9	„
Црвења	1	„ „	30	„
Дебелица	1	„ „	3	„
Бели Поток	9	„ „	125	„
Скробница	11	„ „	98	„
Бучје	12	„ „	37	„
Вина	3	„ „	11	„
Влашко Поље	5	„ „	30	„
Зоруновац	1	„ „	1	„
Зубетинац	2	„ „	4	„
Петруша	1	„ „	1	„
	Свега 83		510	
Сврљиг:				
Бучум	1	породица или	13	кућа
Бурдимо	1	„ „	2	„
Мечи Дол	3	„ „	22	„
Влахово	1	„ „	30	„
Галибабинац [1])	2	„ „	3	„
Давидовац	13	„ „	89	„
	Свега 21		159	

[1]) У Сврљиг и Голак су урачуната села онако како народ сматра.

2. ВАРДАРСКО-МОРАВСКА СТРУЈА.

Вардарска области:					
Грчка	1	породица	или	1	кућа
Битољ	1	„	„	1	„
Прилеп	2	„	„	20	„
Дебар	3	„	„	11	„
Тетово	1	„	„	1	„
Крушје (код Скопља)	1	„	„	2	„
Куманово	3	„	„	27	„
	Свега 12			63	
Морава до Ниша	2	породице	или	6	кућа
Кончуљ	3	„	„	26	„
Гњилане	1	„	„	1	„
Власотинци	1	„	„	2	„
Дејане	3	„	„	7	„
Лесковац	2	„	„	3	„
„Лесковачко“	1	„	„	1	„
Гаре	4	„	„	8	„
Церје	2	„	„	4	„
Мртвица	1	„	„	1	„
Кутина	2	„	„	3	„
Јовци	1	„	„	3	„
Бошњаци	1	„	„	1	„
Трањево	1	„	„	5	„
Трњан	2	„	„	8	„
Каменица	1	„	„	10	„
Сипље	1	„	„	2	„
Ниш	2	„	„	3	„
„Нишевачко“	1	„	„	2	„
Миљковац	3	„	„	5	„
	Свега 35			101	
Голак	1	породица	или	2	куће
Попшица	3	„	„	4	„
Преконози	3	„	„	3	„
Радмировац	1	„	„	7	„
Добрујевац	1	„	„	3	„
Лабуково	1	„	„	1	„
Г. Крупац	1	„	„	10	„
Д. Крупац	1	„	„	1	„

Раденковац	1	породица	или	2 куће
Лалинци	1	„	„	1 „
Рсовци	1	„	„	5 „
Врело	1	„	„	2 „
Станци	1	„	„	12 „
Црна Бара	1	„	„	2 „
Ново Село	1	„	„	1 „
Обла Глава	1	„	„	7 „
Свега	20			63

Алексинац-Ражањ-Параћин:

Алексинац	1	породица	или	1 кућа
Житковац	1	„	„	1 „
Суботинац	2	„	„	23 „
Бован	6	„	„	74 „
Мозгово	3	„	„	9 „
Тешица	1	„	„	1 „
Ражањ	1	„	„	2 „
Прасковча	3	„	„	27 „
Витошевац	3	„	„	32 „
Катун	1	„	„	1 „
Појате	5	„	„	23 „
Брачин	1	„	„	8 „
Рујиште	1	„	„	16 „
Браљина	1	„	„	12 „
Делиград	1	„	„	8 „
Мириловац	1	„	„	1 „
Смиловац	5	„	„	19 „
Бобовиште	2	„	„	19 „
Јабуковац	1	„	„	4 „
Параћин	1	„	„	7 „
Плана	1	„	„	4 „
Свега	42			292

3. ТИМОЧКО-БРАНИЧЕВСКА СТРУЈА.

Црна Река	3	породице	или	6 кућа
Мирово	13	„	„	76 „
Леновац	7	„	„	84 „
Добрујевац	10	„	„	65 „
Луково	4	„	„	24 „
Криви Вир	5	„	„	16 „

Илино	5	породице	или	25 кућа
Јабланица	5	„	„	33 „
Планиница	1	„	„	4 „
Јелашница	3	„	„	14 „
Сумраковац	1	„	„	1 „
Трнавац	1	„	„	1 „
Бела Река	1	„	„	23 „
Бољевац	2	„	„	4 „
Свега	61			376
„Каравлашка“	6	породица	или	52 куће
„Власи“	3	„	„	27 „
од Смедерева	1	„	„	7 „

4. ДИНАРСКА СТРУЈА.

Црна Гора	3	породице	или	7 кућа
Бјелопавлићи	9	„	„	41 „
Загарачани	3	„	„	24 „
Озринићи	1	„	„	1 „
Баице	1	„	„	1 „
Кучки Ком	1	„	„	3 „
Жабљак	2	„	„	2 „
Спуж	1	„	„	3 „
Свега	21			82
Сјеница	13	породица	или	30 кућа
„Арнаутско“	4	„	„	143 „
Свега	17			173
Стари Влах:				
„Јерци“	23	породице	или	256 кућа
Ивањица	6	„	„	10 „
Опаљеник	3	„	„	29 „
Рокце	1	„	„	2 „
Сивчина	1	„	„	1 „
Краљево	1	„	„	6 „
Смиљево	1	„	„	1 „
Бајина Башта	4	„	„	36 „
Свега	40			333

Херцеговина	2 породице или	25	кућа
Босна	1 „ „	5	„
Шумадија	2 „ „	9	„
Лапово	2 „ „	31	„
Свега	4	40	

5. КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКА СТРУЈА

Пећ	3 породице или	19	кућа
Скадар	1 „ „	1	„
Косово , ...	7 „ „	68	„
Приштина	1 „ „	21	„
„Турско“	3 „ „	4	„
„Арнаути“	1 „ „	36	„
Свега	12	129	
Ресава	1 породица или	5	кућа
Темнић:			
Обреж	1 породица или	1	кућа
Катун	1 „ „	1	„
Свега	2	2	
Белица:			
Јагодина	2 породице или	4	куће

6. ИНВЕРСНА СТРУЈА,

Банат:			
Острово	2 породице или	48	кућа
Марковина (?)	1 „ „	4	„
Цигани	31 „ „	124	„

Из овог прегледа види се, да у композицији бањског становништва учествују све метанастазичке струје са знатним процентима. Од свију најјача је шопско-торлачко-загорска струја (177 породица, 1050 кућа). У њу је урачунато становништво које се доселило из ових области: Бугарске и бугарског шоплука, околине Пирота, Лужнице, Беле Паланке, Кратова, Сврљига, Заглавка и књажевачког (заглавског) среза.[1])

[1]) Ове области рачуна у шопску струју и Ј. Цвијић у свом делу: Метанастазичка кретања, Насеља, књ. 12, приложене Таблице.
М. Ђ. Милићевић у „Краљевини Србији“, Ђ. Нови Крајеви, с. 181, 182, де-

За шопско-торлачко-загорском струјом долази по јачини динарска (85 породица, 658 кућа). У област ове струје урачунати су Црна Гора, Сјеница, чије становништво најчешће називају „Арнаути", Стари Влах, чије досељенике зову „Јерци", Шумадија, Херцеговина и Босна. После ње је вардарско-моравска струја (109 породица, 519 кућа). У њу су ушле вардарске и моравске области до Параћина. За тим долази тимочко-браничевска струја (71 породица, 462 куће). У њу су урачунате ове области: Црна Река, „Каравлашка", становништво које називају „Власима", а које је досељено, само се не зна из кога места, и смедеревска област. Тек после долази становништво косовско-метохијске струје (21 породица, 160 кућа). Оно је досељено од Скадра, Пећи, Косова (неке од косовских досељеника зову „Арнаутима"), из „Турске", Ресаве, Темнића и Белице. Инверсној струји припадају свега 2 породице са 48 кућа које су досељене из Острова у Банату. Цигана има 31 породица са 124 куће.

По јачини шопско-торлачко-загорска струја веома јако одскаче од осталих, тако да је скоро два пута јача од динарске струје која је по јачини на другом месту. Остале струје су по јачини ублизу, тако да чине слабе прелазе.

Узрок досељавања у Бању је у главном двојак: политичког и економског карактера. Турски политичко-економски режим нарочито је изазивао стална сељакања и покретљивост становништва. Веома је чест случај да се нека породица доселила због тога што се неки њен предак посвађао с Турчином због летине или стоке или просто због његовог насиља и пошто га је убио, бојећи се освете морао је бегати. Дошавши у Бању обично се извесно време крио, за тим је ступао у службу неког Турчина који га је примао и заштићавао, јер је у њему барем у прво време добијао добру радну снагу и оданог слугу. Многи су досељени и због тога што су учествовали у бунама, па су из страха да им се Турци не свете морали бегати. Ту спа-

ли ову област на три дела: Шоплук, Торлак и Загорје. Шоплук се пружа од Цариброда (управо од села Гинци па до иза Софије на исток), Торлак је око Пирота; а Загорје је на северу од Старе Планине. Загорје као област помиње се и у турским финансијским законима, које је покупио Мухамед Челеби-ефенди за Селима II (1566-78). (Ст. Новаковић, Хаџи Калфа и т. д. с. 25). У Бањи становништво досељено из ових области такође називају „Загорци". У Блендији зову „Торлаци" фамилију Стојићи, која је досељена из Влашког Поља.

дају пре свега учесници у првом и другом устанку, даље Пирођани који су учествовали у буни 1836. год.[1]), за тим Црногорци, који су пребегли за Омер-пашине буне, 1852/3 год. Многи учесници у устанцима бегајући на север или у збегове долазили су у ову област и ту се задржавали. Од њих неки су бегали и даље, али када су се после враћали застали су у овој области и населили се. Пирођанци су пребегли у ову област јер је она била на граници. У неким селима, као у Рујевици, раније досељене породице звале су своје познанике или рођаке из старог места да се доселе код њих и чак су обећавали да ће им дати и један део од имања, само да би их било више и да би били на тај начин безбеднији. За досељавање је био од значаја и сам економски узрок. Ту спадају све оне породице чији су претци долазили као слуге, па су се после оженили и остали по местима ове области. Исто тако и оне, чији су претци призећени, т. ј. долазили жени у кућу. Има досељеника и због болести; тако се прича да су неке породице у Врмџи досељене због чуме.

Тешко је тачно утврдити кретања досељеног становништва пре него што је дошло у Бању, а нарочито његове етапе. Већ је раније наглашено да досељеници памте само последње место из кога су се доселили. Скоро нема случаја да досељеник зна и за ранија сељења. То најбоље илуструју баш најмлађи досељеници, који су досељавани из неког места из саме области. Ако се хоће да утврди њихово порекло морају се везивати за матице из ранијег места и тек се код ових обавестити о пореклу целе породице. На тај је начин било могуће утврдити порекло унутрашњих досељеника. Међутим то је веома тешко утврдити за становништво које је досељено из других области, јер је немогуће сазнати, да ли је оно тамо било аутохтоно или је и тамо било досељено. На основу оно података што се могло добити у области може се ипак, барем у главним потезима, рећи да су се динарски и косовски досељеници најпре задржавали у моравској долини. Али овде нису били дуже, јер је ова област за њих и за њихову стоку била неповољна и због тога су се кретали даље. Изгледа да је становништво које је досељено из динарских области силазило у долину Мораве низ Западну Мораву. Досељеници из оближњих области, шоп-

[1]) Тих. Р. Ђорђевић, Насељавање Србије за време прве владе Кнеза Милоша Обреновића. Гласник Географског Друштва, св. 5, с. 127.

ско-торлачко-загорска, моравска и тимочка струја, долазили су без задржавања у Бању. Нарочито то важи за бегунце због буна као и за оне који су позвати од неког свог пријатеља или рођака.

Што се тиче времена досељавања традиција је такође несигурна. Народ има веома неодређене појмове о времену. Често се налази на старце који кажу да имају и преко 100 година, а међутим према догађајима, које памте, види се да немају ни 80. Поред тога чести су случајеви да људи не знају да поређају ни све своје претке; млађи људи знају најдаље за деду или прадеду. Али на основу оног материјала који се могао добити и на основу општег утиска може се у главном рећи, да је велики број досељеника био око првог устанка, нарочито приликом бежања 1813. год. Али највећи број изгледа да је дошао тек после ослобођења од 1833. год. То су сви они који су пребегли преко оближње границе као и сви призећени досељеници.

Унутрашње сељакање. — Раније је поменуто да у старинце треба урачунати оно становништво које се селило у области, али је у ранијем месту припадало или стариначким породицама или се не зна одакле је тамо досељено. Оно је досељавано из ових места у области:

Бели Поток	1	породица или	22 куће
Шарбановац	3	„	27 „
Каљавац	2	„	13 „
Мужинац	1	„	15 „
Блендија	3	„	17 „
Читлук	1	„	4 „
Јошаница	4	„	7 „
Врбовац	2	„	16 „
Жучковац	1	„	1 „
Врмџа	3	„	56 „
Дуго Поље	1	„	1 „
Сесалац	2	„	5 „
Свега	36	породица или	199 куће

Али у унутрашњем сељакању није учествовало само ово стариначко становништво већ и све остало. По појединим метанастазичким струјама ови су досељеници овако распоређени :

шопско-торлачко-загорска струја .	23	породице	или 74	куће
динарск	14	„	„ 113	„
тимочко-браничевска . . .	8	„	„ 49	„
вардарско-моравска . . .	8	„	„ 42	„
инверсна	2	„	„ 48	„
косовско-метохијска . . .	2	„	„ 2	„
Свега	57		328	

Свега у унутрашњем сељакању учествовало је 93 породице или 527 кућа. Нарочито су у том погледу биле активне извесне веће породице. Од динарске струје ту спадају Кашмеровци из Трговишта и Драгутинци (Лазаревци) из Мужинца; од шопско-торлачко-загорске Лалићи из Врмџе и од тимочко-браничевске Латини који су се из Мирова (Црна Река) доселили најпре у Рујиште па се одатле кретали по осталим местима или се и директно досељавали из Мирова.

Неке су се фамилије и вишеструко сељакале. Тако на пр. Крунићи из Јошанице досељени су из Мужинца од породице Поповића а ова је фамилија досељена у Мужинац из Трговишта од фамилије Кашмероваца, чији је предак био „Јера". Исто тако су Милошевићи и Митићи из Јошанице досељени из Врмџе од породице Шербића, а ова је такође досељена из Трговишта од Кашмероваца.

Композиција становништва у појединим деловима Бање. — Напред изнети однос у композицији целокупног становништва Бање не задржава се и у појединим њеним деловима. Он веома варира, тако да је на неким местима и потпуно супротан. Најбоље се то може видети из два приложена прегледа, у којима је за свако насеље означена јачина појединих струја и група становништва у апсолутном броју и у процентима и из приложене метанастазичке карте. Посматрајући композицију становништва појединих насеља пре свега се могу запазити два дела области: западни и источни. Они су раздвојени границом која почиње од Превалца изнад Соко-Бање, па иде гредом Гојковог Дела, Тумбом и Правцем све до Рашиначког Седла. Њихове композиције су осетно различите. У западном делу су струје и групе становништва овако поређане по јачини и процентима:

Динарска струја .	14.90%	у породицама и	22.77%	у кућама
шопско-торлачко-загорска . . .	21.03 „	„	18.51 „	„
вардарско-моравска	22.40 „	„	17.91 „	„
старинци	9.98 „	„	17.18 „	„
унутраш. сељакање	10.52 „	„	8.39 „	„
косов. метохиј. . .	2.16 „	„	6.26 „	„
тимоч. браничев. .	12.70 „	„	5.32 „	„
Цигани	6.07 „	„	2.95 „	„

Међутим у источном делу струје иду по јачини овим редом:

шопско-торлачко-загорска струја .	41.27%	у породицама и	39.22%	у кућама
тимочко-браничев.	17.54 „	„	21.69 „	„
старинци . . ,	8.11 „	„	10.04 „	„
динарска . . .	10.48 „	„	9.92 „	„
вардарско-морав. .	9.17 „	„	7.66 „	„
Цигани . . , .	6.47 „	„	3.37 „	„
инверсна струја .	1.13 „	„	3.17 „	„
косовско-метохијска струја	2.89 „	„	2.58 „	„
унутраш. сељакање	2.89 „	„	2.31 „	„

Из ових прегледа се види, да су у западном делу јаче заступљене динарска, моравско-вардарска и косовско-метохијска струја; дакле оне струје које су поглавито долазиле са запада, из моравске области, а кроз Бованску Клисуру. У источном делу су јаче шопско-торлачко-загорска и тимочко-браничевска струја. Прва је долазила са истока поглавито кроз Скробничку Клисуру, а друга са севера — али више у источном делу — преко Рашиначког Седла и кроз депресију између Ртња и Слемена. Према томе у области могу се фиксирати као главна два унакрсна кретања: са запада на исток и обратно. Међутим кретања у меридијанском правцу била су слабија, нарочито с југа.

Ова се кретања још боље могу уочити ако се посматра композиција становништва у појединим селима на западној и источној страни. Тако на пр. ако се прати јачина шопско-торлачко-загорске струје видеће се, да је она нарочито јако заступљена у селима на западном ободу (Орешац 98.55%, Чит-

лук 71.73%, Милушинац 68.10% до целокупног становништва). Међутим у селима на западном ободу она је веома слаба (Трубаревац 3.10%, Врбовац 4.25%, Рујевица 5.96%, Јошаница 6.20%, Поружница 3.25% од целокупног становништва). Обрнут је случај са јачином оних струја које су се кретале са запада.

Старинци такође нису равномерно распоређени по свима местима. Њих има више у западном делу (17.18%) него у источном (10.04%). Поред тога они су јаче заступљени у периферним селима. Тако на пр. у Шарбановцу има их 19.04% у породицама а 61.70% у кућама; у Сесалцу 31.57% одн. 46.36%; Врбовцу 23.52%, 43.26%; Николинцу 17.64%, 25.55%; Врмџи 19.98%, 15.05% и т. д. Међутим нема их у средишним селима, као у Жучковцу, Трговишту, Белом Потоку, Блендији и Богдинцу. Исто тако нема их ни у неким од ивичних села, као у Рујевици, Мужинцу, Рујишту, Милушинцу, Орешцу и Церовици. То је стога што су ово млађа насеља, која су уметнута, између старијих по ивици области. Изузетно то може доћи и отуда што се у неким од тих села зна порекло и најстаријим фамилијама, као што је то случај са Мужинцем. У њему породици Драгутинци која је најјача и најстарија припада 121 кућа односно 73.32% а зна се да је она досељена од Сјенице. Кад се то не би знало и Мужинац би имао већину старинаца.

Ако се упореде проценти породица и кућа код појединих метанастазичких струја приметиће се већ раније запажен[1]) карактеристичан случај, да они не иду напоредо. Ако се посматра становништво целе области видеће се да је мањи проценат кућа од процената породица код шопско-торлачко-загорске струје, где пада на породице 30.76% а на куће 28.18% — разлика је — 2.58—; код моравско-вардарске, где на породице пада 18.94% а на куће 13.88%, што чини разлику од —5.06. Код унутрашњег сељакања та је разлика мања (—0.86). Међутим код осталих струја је обрнут случај, проценат кућа је већи од процената породица. Та је разлика код динарске струје + 2.92, код косовско-метохијске + 0.62, а код старинаца + 5.68. Код тимочко-браничевске струје они су скоро једнаки (12.34; 12.40). Ако се посматрају односи процената код поје-

[1]) Мих. Драгић, Гружа, Насеља, кн; X, стр. 204

диних села видеће се да су ове разлике још веће. Тако на пр. код динарске струје у Трговишту она износи + 58.50 (28.57; 87.07), у Мужинцу + 54.38 (25.—: 79.38).

Ова разлика код процената, као што је то приметио и Драгић у Гружи, долази од јачине појединих породица. У Бањи на једну породицу треба да дође просечно 6.5 кућа. Ако нека струја има велике породице, које имају више од просечног броја кућа, онда ће код ње проценат кућа бити већи од процента породица. Обратно ће бити ако њене фамилије имају мање од просечног броја кућа.

Јачина породице долази из више узрока. Један од најважнијих је *старост* породице; по правилу у колико је она старија у толико треба да буде јача. То најбоље показују старинци, код којих је редовно проценат кућа већи од процента породица. Међутим код унутрашњег сељакања, где су породице веома младе, па се често у породице рачунају и 1—2 куће, овај је однос сасвим обрнут. То се види и код старих досељених фамилија; нарочито оних које су досељене у већим групама из удаљенијих области, као што су динарска и косовска струја. Из оближњих области има и веома младих досељеника, поред тога ово је више појединачно досељавање, а то је утицало да проценат породица порасте на рачун кућа.

Али за јачину фамилија од значаја су и други узроци. Ту пре свега игра велику улогу *традиција*. Ако у некој струји и најстарије и најјаче породице знају да су досељене, онда ће у тој струји имати доста веома јаких породица, а то ће утицати на однос процената. Међутим ако све веће породице не знају да су досељене и урачунају се у старинце онда ће у тој струји остати само млади досељеници и слабе породице, због чега ће у њој бити већи проценат породица. Поред традиције о досељавању треба да се код породица сачува и свест о јединству, јер много утиче на повећавање процента ако се на пр. велике породице разбију на две три. Познато је да се традиција много боље чува код динарског и косовског становништва него код шопског и моравског. Вероватно да је и то један од узрока што је код прве две струје проценат кућа већи од процента породица. То се види и у осталим областима: Лепенци, Гружи, Јасеници и т. д.[1]) Колико традиција може

1) Ј. Цвијић, Метанастазичка кретања, Насеља, књ. 12, приложене таблице,

утицати на јачину породице најбоље се види у Врмџи. Мада је скоро у целој области код шопске струје већи проценат породица од процента кућа у Врмџи је обратно (19.98: 45.86).. То је стога што је овде породица Лалића, која је једна од највећих (113 кућа) сачувала традицију о свом досељавању и јединству. На јачину једне породице може утицати и *исељавање*, јер ако се све веће породице или њихови делови исељавају из једне струје онда ће то утицати на однос процената. Исти утицај врши и *унутрашње сељакање*. Обично се сели појединац у неко друго село и ту оснива нову фамилију од једне куће, што јако утиче на повећавање процената породица за целу струју. Од значаја је такође и одржавање *задруга*, јер у том случају и ако су породице јаке оне нису издељене на више кућа па према томе може на први поглед изгледати да су то веома слабе породице. На јачину неке породице утиче јако и *множење*, јер има младих фамилија које су множењем постале веома разгранате док има на против веома старих породица које се „не пате" и стално се одржавају на једној или две куће. Такви су на пр. Дачићи из Шарбановца који и ако су старинци имају свега 2 куће. Јанковићи у Николинцу, такође старинци, имају само једну кућу и т. д. То се види и код разних грана једне исте породице.

Из свега што је до сада речено о композицији и кретању становништва у Бањи може се у главном видети да је становништво јако измешано и да се веома кретало. Изгледа да су се у овој области укрштале све метанастазичке струје, јер се од свију налазе знатни проценти. Кад се посматра композиција становништва добија се утисак као да су кроз све клисуре и депресије на ободу текле у област поједине струје. Улазећи оне су се расипале и остављале извесан део становништва, као што реке када изађу из клисура у проширења оставе велики део материјала који носе.

Од овог расутог и наталоженог становништва образовала су се у области у главном три слоја. Првоме припадају старинци, то је оно старо становништво које се креће по области или ако га притисну оно бега код стоке, у збег, помера села у поједине лугове и долине, у опште само се мигољи. На тај су начин постала сва стара селишта и селине. Другом слоју припадају досељеници из удаљенијих области. Трећем припадају

они појединачни досељеници који се стално досељавају и улазе у састав појединих фамилија. За време Турака они су бегали поглавито због зулума а данас обично долазе жени у кућу. Али не треба замислити, да су ови слојеви становништва јако одвојени; напротив, становништво је тако измешано, да је веома тешко издвојити поједине групе на први поглед.

Исељавање. — Из Бање је било и знатног исељавања. Исељеници су се највише кретали према моравској долини. Нарочито је било велико исељавање у околину Ражња, Параћина и у Ресаву. Оно је било поглавито интензивно за време првог устанка, управо за време пропасти 1813 год. Тада су исељеници ишли далеко на север и прелазили и Саву и Дунав. Многе породице још знају за своје исељенике и обично кажу да тамо имају „фамилију". Према овоме изгледа да је Бања била етапна област за кретање шопског и тимочког становништва према моравској долини. Али изгледа да је исто тако било исељавања и у Црну Реку. Тако се прича да је варошицу Бољевац заселио један члан Симинске фамилије из Читлука. Многи су „бегали" у Мораву, али пошто им се тамо није допало, јер није било погодно за сточарство, вратили су се на своја стара места.

2. СОЦИОЛОШКЕ И ПСИХИЧКЕ ОСОБИНЕ.

Досељавање знатног процента из скоро свих метанастазичких струја јако је утицало на композицију становништва и на све његове социолошке и психичке особине. Вршили су се најразноврснији међусобни утицаји и асимилације. Какви су били ти односи између појединих група становништва види се најпре из начина насељавања.

При насељавању треба двојити долажење у групи, т. ј. досељавање читавих породица или неколико породица заједно, од појединачног досељавања (слуге, призећени и т. д.). Први при досељавању чешће пута оснивају нова насеља или макар врше знатан утицај на већ раније основана насеља. Други улазе у мање више већ формирана насеља и на њих бар у прво време не врше знатан утицај. Али и код досељавања појединаца треба двојити старије досељенике од млађих; јер старији и ако су дошли као самци често су заснивали насеља, као што су на пр. Лала и Шерба основали Врмцу.[1]) Тиме и

[1]) О томе више у одељку о угледнијим породицама.

појединачно досељавање постаје од значаја за постанак и формирање насеља, само ако је старије.

Код досељеника који оснивају насеља игра веома велику улогу избор места. Насељеници су увек гледали да нађу у области такво место у коме се могу бавити истим занимањем и живети слично као и у земљи матици. У том погледу су нарочито интересантни ранији сточари. Они су се приликом доласка у област обично насељавали по ивици и продужавали су бавити се сточарством. Тако се на пр. Живићи из Врмце жале, да њихови стари приликом досељавања нису хтели заузети земљу добру за обрађивање, већ су заватили посницу, која је више погодна за сточарство. Чак шта више прича се да они нису ни знали да обрађују земљу, јер им се и данас у селу подсмевају да су њихови стари „сејали пепео". Исто тако и Косовци из Церовице, пре него што су се овде населили, били су најпре у Ресави негде поред Мораве, па како им се у том месту изметљиве овце то се реше да потраже неко здравије место. У путу се најпре задрже у Глоговици (алексиначки срез); али им се и ту не допадне те се крену даље и дођу у Церовицу. Такви примери могу се чешће чути, нарочито у сиромашнијим породицама у ивичним селима. Колико становништво тешко мења своје старо занимање и са њим и начин живота може посведочити и тај факат, што се већина породица из ивичних сточарских села, које су за време устанка бегале у моравске области, враћала понова у ова сиромашнија села, само зато, што се тамо нису могле бавити сточарством. Поред овог чисто економског утицаја на избор места је био од значаја и политички моменат, као што је то и раније наглашено. Тако су постала насеља из збега у ранијим луговима, даље насеља у сакривеним речним долинама.

Насеље може засновати једна породица, као што су Драгутинци засновали Мужинац, Кашмеровци Трговиште и т. д. Али се првобитно могу населити и две породице, свака у својој крчевини, као што су се у Рујевици населили Николићи и Гокићи, у Врмци Лалићи и Шербићи, у Блендији Косовци и Кованџијци и т. д. Од тих првобитно насељених породица у многоме зависи каква ће композиција становништва бити у том месту, јер оне обично примају само досељенике који долазе из њихове области или из других области, али које припа-

дају њиховој струји. Због тога она села која су првобитно насељена од породица једне метанастазичке струје имају скоро једнородно становништво. Тако Трговиште и Мужинац имају претежно динарско, Рујевица моравско, Орешац, Жучковац, Читлук шопско становништво. Међутим она села у којима се најпре населе две или више породица из разних струја постану као неки привлачни центар за досељенике из разних струја, као на пр. Јошаница, Рујиште, Церовица и т. д. Старинци су нерадо примали досељенике, а ако их и има то су појединачни досељеници, који су долазили из оближњих области и који су улазили у састав појединих породица, где су се брзо асимиловали. Старинци су били нарочито одбојни према досељеницима из динарских и косовских области, а ако их и има они су досељени из области, из неке раније досељене породице која се већ у велико прилагодила. Због те особине нека су села остала већином стариначка (Шарбановац, Сесалац, Врбовац и т. д.).

У почетку када су куће биле растурене и било доста незаузете земље досељеници су радо примани, чак и звати, да би насеље било веће и јаче. Доцније када су они почели долазити у већем броју и када се већ почела осећати оскудица у земљи за обрађивање а и бојазан да не превладају дошљаци, отпочињу се старинци па и старији досељеници држати непријатељски према новим придошлицама. Тако су они изложени најразноврснијим незгодама. Да би се како било задржали на месту морали су се најчешће приближити, спријатељити или окумити са неком старијом и угледнијом породицом у селу. Најбољи пример тешкоћа приликом досељавања дају Црногорци — Загарачани — из Јошанице. Када су дошли морали су окумити раније досељену црногорску породицу Струкалиће, која је већ била стекла веома велики углед у селу. Шта више морали су примити и славу ове породице, св. Јована и славе је и данас поред своје славе св. Николе. Кад им је допуштено да остану дат им је један крај утрине поред села који је био под лугом. Они су најпре морали искрчити луг и саградити куће. Зато су кажу радили и људи и жене непрекидно. Обично за дана жене су ишле по селима и просиле хлеб да исхране људе и децу, док су људи трсили луг и градили куће. А у ноћ су и оне помагале мушкарцима. Кад су саградили

куће морали су искрчити утрину и за своје њиве. Куће су им у страни покрај села, доста сиромашног изгледа, тако да се и данас осећа позно досељавање.

Све док се досељеници не прилагоде старијем становништву и готово не асимилују изложени су најразноврснијим незгодама. У прво време они немају никаквог права у селу, не могу бити бирани ни за каква сеоска звања (председник, кмет, одборник и др.). Ни зашта их не питају нити могу имати утицај на ма какве опште сеоске послове. Тек доцније када се прилагоде, а најчешће спријатеље са бољим кућама. почну добијати та права.

Поред тога општи је обичај да они који долазе на имање у неку породицу морају примити њену славу, код призећених славу женине породице. Због тога има кућа у Бањи које имају по неколико слава. Тако Јабланићи у Јошаници славе св. Јована Златоустог, Св. Аранђела и св. Лазара; Крунићи Аранђелов-дан, Ђурђев-дан и св. Агата. Многи се жале да их толике славе потпуно осиромаше. Због тога су принуђени да напусте неку и тада обично напуштају своју стару а задрже славу коју су примили „на имање". Због тога у овој области слава често пута није сигуран знак за сродност између породица.

Колико досељеник на имање или призећен нема никакво право у селу и сматра се као странац види се из тога, што се често кућа и имање не зову његовим именом већ именом или раније породице или његове жене. На пр. у Врбовцу Јулкин Забран, Канин Поток и т. д. Чак се често и муж у селу не зове по своме презимену већ по својој жени. На пр. Костадина Ђорђевића који је досељен из Јошанице у Врбовац, у стару породицу Шапци, зову у селу по жени Станојки, Костадин Станојкин.

Ако се досељеници у говору или начину живота јаче разликују од ранијег становништва онда су изложени подсмеху и заједању. Тако су постали скоро сви надимци појединих фамилија, који чешће имају и погрдни карактер. Они каткад имају и облик етничких имена, али немају етничко значење, већ у највише случајева означавају област или правац одакле је та фамилија досељена. Тако већину становништва из Шоплука називају „Бугарима". „Јерци" су досељеници из Старог Влаха, па и из Херцеговине и Шумадије. Досељенике из Црне Горе или називају само Црногорци или Струкалићи. Сјенича-

ни су обично „Арнаути", Тимочани „Власи". Поменуто је већ да Стојиће који су досељени у Блендију из Влашког Поља (заглавски) зову „Торлаци". Досељенике из Косова називају Косовци или Косовљани. Чак многе породице називају и по селима одакле су досељене: Грезанци, Мировци, Балановчани, Крупчани и т. д. Многе су породице добиле своје име по оделу које су њихови стари носили када су досељени. Јерце у Врбовцу зову још и Пашалићи, јер је њихов прадед Живко „Јера" носио шал по шумадијски, „као паша". Китанци из Поружнице који су досељени из Лапова добили су то име што је њихов прадед, кад је досељен, носио на дозлуцима ките (подвезице) као у Шумадији. Варџијци у Читлуку, који су досељени из Базовика (пиротски), због тога што су пекли креч („вар"), названи су Варџијци.

Многе су породице или читава села добила своја имена по неким својим карактерним особинама. Тако на пр. све Жучковчане зову „Бугарима", што су кажу такве тврдице, да човек у њиховом селу може умрети од глади а да му ге понуде ни кору хлеба. Чак и сами сељаци знају да их за то зову „Бугарима". То име нема ничега заједничког са етничком ознаком, јер је становништво досељено нешто из Сврљига и Заглавка а нешто из саме области и из Старог Влаха. Због тврдичлука у Дугом Пољу зову једну породицу „Турци". Убојице и преке људе називају „Арнаути" (Врмџа, Шарбановац). Једну већу породицу која је досељена из Мирова и чије су куће растурене по целој области називају „Латинима", кажу због тога што славе св. Вартоломеја који није православни светац, јер не могу за њега да нађу икону(?).

Између старинаца и досељеног становништва нерадо се закључују бракови, а нарочито између старинаца и шопског становништва с једне и динарског становништва с друге стране, јер Црногорце и „Арнауте" сматрају за нерадне и преке људе. Али ако неки младић дође у богатију стариначку породицу и покаже се вредан и ваљан није редак случај да га призете (Кашмеровци у Сесалцу). Исто тако досељеници које у прво време сматрају као туђине, дошљаке, „бежанце", и који у почетку у селу немају никакво право, доцније ако се заимају могу бити веома цењени.

Због свега тога прилагођавање досељеника старијем становништву веома је брзо и велико. Човек се просто зачуди

кад види, како су се Црногорци у три генерације толико изменили, да се на први поглед не могу разликовати од осталог становништва. То прилагођавање је у толико повећано, што су старинци већ навикнути на географску средину и што су на тај начин отпорнији у асимилацији од досељеника. Поред тога досељеници долазе постепено, породица по породица, и тако су увек у мањем броју и у зависности од старијег становништва, па према томе су и принуђени на попуштања и прилагођавања.

Али поред свега тога има извесних особина које се код досељеника тешко мењају и задрже дуже време. То су нарочито скривене, унутрашње, душевне, особине, и ако се хоће да трага за пореклом становништва мора се више на њих обратити пажња него на спољашње одлике. Традиција, поглед на свет, морална настројеност, менталитет, наклоност према становништву које је досељено из исте области и одбојност према становништву из супротне, удаљене струје јесте унутрашње осећање, што не пада толико у очи па према томе није изложено подсмеху и дуже се задржи.

Од особина које се као аманет преносе с колена на колено јесу на првом месту извесни трагови у акценту и говору. Тако се једино може објаснити доста осетна разлика између говора у западном и источном делу области. Јер док у западном делу превлађује више моравски дијалекат (прошасти се придев обично свршава на *ја:* радија, певаја, скутаја); у источном делу говор се више приближује шопском (прошасти се придев свршава на *л*, радил, певал, скутал и т. д.). Интересантно је да су Црногорци у многоме примили бањски говор. Само се задржао у неколико њихов акценат, а у прошастом придеву су спојили наставак *ја* западног дела са својим наставком и тако се чује црногорско дуго *а*, на пример певâ. Најпре се изједначи у говору речник, али поједини називи који служе за свакидашњу употребу у кући задрже се дуже.

Поред говора задржавају се и неке особине предака, било физичке било психичке. Тако се на пр. за Кашмеровце прича да имају палац на нози јако повијен према осталим прстима. Исто тако кажу да много болују „од груди“. У Бањи има неколико породица које се једва одржавају, само што вегетирају. То су у највише случајева веома старе али слабе породице; ма колико да се обнављају призеђивањем никако не могу да ко-

ракну напред. То су већином богате куће, али „без живота", „скамениле се", „заковрнуле", „као да се око њих вуче зао дух". У њима се обично једва нађе једно мушко, тек да се породица не затре. Због тога мртвила немају великог угледа у селу, тешко ко хоће са њима да се ороди. Друге породице задржавају неке психичке особине. Због тога су често повод исмевању у селу. Тврдице, као што је изнето, зову „Бугари", људе без срца „Турци", пргаве и напрасите „Арнаути". Породицу Јевтића из Ресника зову Турци због тога, што су превртљиви. Име им је остало од деда Маринка, који је неколико пута мењао турску и српску веру, како је кад требало, док га на крају нису Турци ухватили, одвели у Видин, везали у врећу и бацили у Дунав. И за његове потомке кажу да су такође превртљиви. Један је променио неколико жена, а иначе важи као веома поштен и добар човек; о њему у селу имају добро мишљење, кажу само му је у наслеђу остала та несталност.

Општа је скоро појава да динарско и косовско становништво боље чува традицију од старинаца и шопског становништва. Често пута сам имао прилике да кад питам старијег и отреситијег човека из шопске или стариначке породице о историји његове породице он не зна ништа да ми каже. Међутим о његовој породици прича ми неки млађи човек од динараца, докле га први гледа зачуђено.

Старинци су обично без традиција, они знаду само за рад, то су добри работници и практични људи. У том погледу служе као типски пример Шарбановчани. Због те њихове особине околна села их сматрају за просте људе („овчари"). Код њих има мало схватања за опште ствари, на пр. нико неће да се прими за председника у селу; сваки гледа своја посла. А ако се неко и прими ради као од беде. Власт поштују, не буну се много на неправду, трпељиво сносе. Међутим се међусобно туже за ситнице и не могу да забораве ако их ко материјално оштети. Једном се изродила читава свађа и парница око неке мале бритвице. Не воле новачења и исмејавају их. Обично су они најконзервативнији.

Динарци на против, теже за угледом и влашћу у селу. Каткада у том погледу и претерују. Један од Црногораца у Јошаници хоће, каже, да прода све своје имање, ако је потребно, само да би постао председник. Незадовољан је радом председ-

ника, све би он могао боље урадити. Они примају радије новине, па макар више пута били и исмејани. Кад нешто науме урадиће па макар све пропало. Због тога кад пођу правим путем са том вољом веома много постигну. Црногорци у Бањи сада држе скоро најбоља имања поред Моравице. Струкалићи у Јошаници су постали веома угледни; један њихов члан био је и посланик. Једна од најчувенијих породица у области јесу Кашмеровци из Трговишта и Сесалца, који су по пореклу „Јерци". Динарци за час плану и готови су на освету и буну због неправде. У Бањи ј било највише учесника у Зајечарској Буни од динараца, сам Љуба Дидић је старином од Кашмероваца. Међутим ако се динарци одаду неуредном животу пропадају (Црногорци у Шарбановцу, које сматрају као последње људе).

Дошљаци, а нарочито динарско становништво, јако се множе и воле пород. При томе им је једино стало до тога, да им се не затре породица и не угаси слава. Жену која нема порода није грех отерати. Један од Црногораца у Бањи жали се да му јединац који је погинуо у рату није имао деце и тако сада после смрти нема му на коме остати кућа и слава, па му се због тога не мили радити и живети. Жао му је што га син није хтео послушати да отера жену, која нема порода. Када му при томе један од присутних рече, да не треба да жали што нема унучића, јер га они, „какав је данас свет", не би поштовали и псовали би га; он је са дубоком тугом и резигнацијом одговорио: камо да их има да му трче око ватре, да му кућа није глува и да му се огњиште не угаси па макар га и не поштовали. На супрот овоме, у разговору један велики газда од једне старије породице из Јошанице, која се „не пати", говори, да је срећа што се у њиховој породици не рађа много мушких, јер тако кућа остаје стално богата. Пород сматрају више са практичне стране, ако га има добро је, јер има ко да ради и стекне, а ако га немају онда је опет добро, јер се имање не дели и кућа ће остати и даље богата.

Докле старинци и шопско становништво с једне а динарци, а нарочито Црногорци, с друге стране стоје као различити а у неким особинама и као супротни типови, досељеници из других области се мање запажају и у многоме се приближују једнима или другима. Поменуто је већ да се осећа извесна

разлика у говору између моравског и шопског становништва. Моравци се поред тога више баве земљорадњом док су шопски досељеници поглавито сточари. Основна разлика коју испитивач бавећи се краће време у области осећа између шопског и моравског становништва изгледа да је у овоме: моравско становништво је спретније, лакше, отвореније, шопско је на против гломазније, теже, затворено, неповерљивије, и „простије". Тимочко а нарочито црноречко становништво је у многоме на средини између ова два. Косовци имају нечега питомог, одмереног, мирног али не „простог"; то су „добри људи", њине су породице скоро увек угледне. Воле слободу и правду. За то се чешће и буне. Поред динарског становништва они су узели највећег учешћа у Зајечарској Буни.

То су у главном основни утисци који се добију, кад се посматрају посебице поједине изразитије породице у разним струјама. Али ако се посматра све становништво скупа, онда се види да је оно међусобним утицајима који су на најразноврсније начине изпреплетани, толико измешано, да се због тога добила једна доста јасно формирана целина.

Интересантне су неке особине које нису везане за поједине струје већ су карактеристичне за становништво, ма којој групи оно припадало. Тако на пр. сточари увек мере своје богатство стоком. Кад хоће да кажу како је неко раније био богат, обично кажу да је два или три пута иљадио, т. ј. имао по хиљаду брава оваца. Поменуто је да и извесна средишна села — која се данас у главном не баве сточарством — имају заједничку утрину. Ту веома плодну земљу неће никако да изделе већ је чувају да на њој напасају оно мало стоке. Вероватно да је то нека врста подсећања на раније сточарско занимање. Народ је у опште конзервативан, не мења начин живота и рада и не прима новости пре него што се не увери на примеру да је нешто добро. Колико нерадо прима новости види се и по томе што поједина места, која су званично променила своје име зове старим именом, као Бања (Соко-Бања), Цивци-Бара (Бели Поток).

Жену у области веома поштују, нарочито ако је добра домаћица и од добре породице. Поменуто је да извесне куће и имања зову женином именом. Има више породица које су добиле своје име по жени, као на пр. Марићи у Врбовцу, Јагли-

кићи и Крунићи у Јошаници, Гроздинци и Златинци у Читлуку и т. д. То је нарочито случај кад муж дође жени у кућу или жена остане удовица па води сама кућу. Има случајева да се чак и пасторци назову по мајци, као Магићи у Трубаревцу. Ако се не могу да вежу по мушкој линији за неку важнију породицу они барем то ураде по женској линији. Тако је чак забележено да је и Митрополит Михаило од Кашмероваца,[1]) међутим само је његова мајка од ове породице.

Има извесних села у којима је нешто јачи криминалитет. Нарочито су раније због злочина била чувена села Читлук и Трубаревац. Свакако да је то проузроковано и самим њиховим положајем. Читлук лежи у веома пространом атару, захвата чак и један велики део Девице, затим у његовом атару главни друм пролази кроз једну мању клисурицу, од Церовице до Истока. Исто тако и Трубаревац лежи на улазу у Бованску Клисуру.

Скоро у сваком селу постоје т. зв. пророци и пророчице. То су занешењаци који објављују, да им се у сну јављају појединн свеци, који им откривају места на којима су раније биле цркве и упућују их да те цркве обнове. Они та места обично ограђују и народ их сматра за светиње и спрема се да тамо заиста подигне цркве. На неким од таквих места купе се о појединим свецима велики сабори и тада на том месту „служи службу" онај који је открио ту цркву. Ови су људи веома биготни и због тога их народ доста поштује. У Читлуку су једном свом „пророку" сељаци подигли и споменик. Али међу овим „пророцима" има и варалица, људи и жена, који су раније живели веома неуредним животом, па сада теже да на тај начин подигну свој углед.

3. УГЛЕДНИЈЕ ПОРОДИЦЕ.

Скоро у сваком селу има по нека угледнија јача породица, која јако утиче на цело село и коју знају и у оближњим местима. Али нарочито се истичу неке породице, које не само да су познате у области већ и у околини, „зна их цео округ".

Кашмеровци. — Ово је једна од највећих и најугледнијих породица у целој Бањи. Њена је матица у Трговишту, а има

[1]) М. Ђ. Милићевић, Додатак Поменику од 1888 год., стр. 94.

доста кућа и по осталим селима. О постанку и пореклу ове породице прича се ово.

У Трговишту је била нека удовица која је имала само једну кћер. Неки Ера терајући са својим сином, младићем, катран и луч за Зајечар сврати на преноћиште у њену кућу. Кад је ујутру требао да продужи пут син му се разболи те није могао даље ићи. Због тога га отац остави у тој кући, а он сам продужи. Док је Ера био на путу његов син оздрави и отпочне радити у кући и при томе се показао тако вредан и разборит, да се девојка загледа у њега а и њеној се мајци допадне. Због тога мајка замоли његовог оца при повратку, да јој остави тог младића за зета. Отац не пристане, али се у путу предомисли и пусти свог сина да се врати. Он се врати и ожени се том девојком и наследи цело имање. Како је удовица славила св. Алимпија а младић Ђурђев-дан и Ђурђиц то се после женидбе споје те две славе и зато данас Кашмеровци славе св. Ђорђа и св. Алимпија. Овај „Јера" имао је кажу 7 синова и од њих су остале данашње велике Кашмеровске породице у Трговишту: Стојановци, 27 кућа; Ђурчићи, 15 кућа: Ивковци, 14 кућа; Миљковци, 9 кућа; Станковци, 8 кућа; Давидовци, 3 куће и Ђурађевићи, 4 куће. Име Кашмеровци кажу, да им је дошло отуда што је један од Јериних синова волео много да једе „кашу". Једном као дете отме он од свог брата кашу и поједе а овај га удари кашиком по глави и од тога му остане име, а по њему се после назове и цела породица (?).

Кашмеровци су веома разграната породица, имају „фамилију" у неколико бањских села. У Трговишту, где је корен породице, има 80 кућа. Из Трговишта су одсељене непосредно у Врмџу 2 породице: Шербићи, 48 кућа, и Марићевци, 5 кућа; у Мужинац, Поповци, 10 кућа; у Сесалац, Кашмерци, 28 кућа. Ту је стари Кашмер дошао као слуга у породицу Ламината, па су га, пошто је био вредан и ваљан, призетили. Поред тога од Кашмеровске породице из Трговишта је и породица Милетић, 1 кућа, у Жучковцу. У Соко-Бањи су од ове породице: Марковић, 1 кућа; Ђорђевић 2 куће; Цветковић, 1 кућа; Лулић, 2 куће; Динчићи, 2 куће; Стефановић, 1 кућа, и Миљковић, 1 кућа. Али и од ових одсељених породица било је одсељавања. Тако су у Јошаници Крунићи, 4 куће, од

Поповца из Мужинца; а Станковићи, 1 кућа, Милошевићи, 1 кућа и Митићи, 1 кућа, од Шербића из Врмџе. У Жучковцу су Степановци, 8 кућа, од Шербића из Врмџе; у Соко-Бањи Дидићи, 5 кућа, од Поповаца из Мужинца; а у самом Трговишту је 1 кућа, Радосављевићи, досељена од Маријеваца из Врмџе. Поред тога Кашмеровци су се селили и изван области. Тако се прича да су за време устанка Станковићи бегали у Ресаву, у Гложане; а Давидовци у Бучје (заглавски), када су окумили и једну породицу из Зоруновца (заглавски). Они су се после извесног времена отуда опет повратили на своје место. Исто се тако прича да је један део Кашмероваца одсељен и у Аустрију.

Раније је напоменуто да Кашмеровци „болују од груди и да су кратког века", нарочито огранак који је у Сесалцу. Поред тога да се одликују и по томе што им је палац на нози повијен према осталим прстима. Они јако одскачу од осталих породица и по својим психичким особинама. Они су бистри, отворени, духовити, знају за своју породицу и због ње су поносити. Цене слободу и за њу се боре до пожртвовања. Поред тога веома су предусретљиви, благи и гостољубиви. Због свега тога импонују и имају веома велики углед не само у Бањи већ и у околним областима.

Кашмеровци су дали више људи од угледа. Из ове породице је изашло доста попова, који су служили у врмашкој, бањској, па и у црквама околних области. По овим поповима добили су и име Поповци у Мужинцу. Стари Дида, од кога су Дидићи у Бањи, закалуђерио се. Митрополит Михаило, као што је раније изнето, од Кашмероваца је по женској линији. Али ова је породица и мајка толико утицала на њега, да се он сматрао као Кашмеровац.[1]) Хајдук-Вељков ћата, Илија Чолак, био је такође из ове породице. Чолак су га прозвали што је био сакат, јер су га Турци ранили када је једном убио неког Турчина. Прича се да због тога што је био сакат није хтела ниједна девојка поћи за њега, а онда нареди Хајдук-Вељко те му доведу на силу једну девојку из Црне Реке и он је венча са њим. Од Кашмеровца је и љуба Дидић који је стрељан због Зајечарске Буне.

[1]) loc. cit.

Драгутинци. — Ово је такође велика породица. Њен је корен у Мужинцу. О њој говори и Драгољуб К. Јовановић (Црна Река, Гласник Срп. Уч. Друштва, књ. 54, с. 194/195). По њему, ова је породица побегла од прилике пре 200 година из сјеничког краја због неког убиства и из бојазни од турске освете. Они дођу најпре у Мужинац, под Ртњем, ту проведу неко време, па се већи део крене даље и оде у Мирово, Јабланицу и Рготину. А други део остане у Мужинцу. Сви славе св. Лазара.

Сада у Мужинцу има од ове породице 121 кућа и зову се Нешићи или Лазаровци. Непознато им је име Драгутинци. Не знају тачно дали је било овакво досељавање, али знаду да имају „фамилију" у Мирову и Јабланици. Поред Мужинца има извесних делова од ове породице и у другим местима, у Бањи. У Соко-Бањи најбогатија и најјача породица Хаџи-Павловићи (5 кућа) досељена је из Мужинца од ове породице. Поред њих у Соко-Бањи су још и ове породице: Цакићи, 2 кућe; Донићи, 1 кућа и Марковићи (1 кућа). У Трговишту су Јацићи (4 куће); у Поружници Милојевићи (1 кућа); у Блендији Милановићи (2 куће) и у Читлуку Симинчани (4 куће). Од Симинчана је и неки Милош, који је основао варошицу Бољевац.

Лалићи. — Корен ове породице је у Врмџи. Лала, од кога води порекло ова фамилија, доселио се кажу „од Једрене". Кад је дошао овде населио се прво у Селишту, где је данас Лалин Воћњак и Лалина Крушка. Тада је нашао Шербу (од кога су данас Шербићи и који је по пореклу од Кашмероваца), чија је кућа била на месту које се данас назива Селина. Како су били усамљени то се реше да се окуме — да би на тај начин били један другоме више одани у невољи — и то, да онај који се први ожени узме другог за кума. Лала се први ожени из Мирова. Имао је 4 сина, од којих су данас четири велике породице: Дулци, 40 кућа; Павковци, 51 кућа; Атлисци, 12 кућа и Заимовци, 10 кућа. По причању Дулци добили су своје име по томе што је овај Лалин син био „напет као дулек". Заимовци што су много позајмљивали; а Атлисци, што је њихов предак као старац дошао за један дан из Видина, па се Турчин због тога чудио и казао му „ат ли си!" Од Лалића породице одсељен је један део негде око Па-

рађиња и око Јагодине. Од ове породице има кућа и у другим местима. У Соко-Бањи су: Грујић, 1 кућа; Милић, 1 кућа; Милосављевић, 1 кућа. У Шарбановцу Дулац, 1 кућа; у Белом Потоку Дулци, 2 куће; у Поружници Маринковићи, 1 кућа; у Жучковцу Живковић, 1 кућа. И ова је породица доста уважена. Нарочито су Дулци цењени. У Атлисцима има причала.

„*Латини*“. — Латинима се назива једна већа породица, која је досељена из Мирова (Црна Река) и чији су делови растурени у више места у Бањи. Латинима се каже, зову због тога што славе св. Вартоломеја, који није православни већ латински светац, па зато за њега не могу ни да нађу икону. Свакако да ће у томе бити и неки други разлог. Највише их има у Рујишту: Макићи, 10 кућа и Антићи, 8 кућа. Од ове је породице одсељено 16 кућа у Дуго Поље и тамо се називају Рујиштанци. У Белом Потоку ову породицу зову Мировци и има 9 кућа. Исто је тако називају и у Соко-Бањи, у којој има 6 кућа. Од белопоточких Мироваца одсељена је једна кућа у Соко-Бању, Радосављевић. А из Рујишта је одсељена 1 кућа у Николинац.

ПОСЕБНИ ДЕО.

1. СОКО-БАЊА.

Положај. —Варошица Соко-Бања налази се с леве стране Моравице, на јужном ободу бањског басена, испод стрмог кречњачког одсека Озреновог. Поред тога она је и на самој ивици западног дела области, али тако да је управо скоро на граници између овог и источног дела. Самим тим она је одређена да буде центар ове области. Али само место на коме лежи Соко-Бања највише је одређено њеним топлим изворима, који су и у раније историјско време били искоришћени као бања — купатила.

Има два оваква извора, један је у самој варошици и има температуру 46.5° С.; а други, т. зв. „Бањица", налази се у долини Моравице, — при њеном изласку из Клисуре код Соко Града, — и његова је температура од 37° С.[1]) Према Лозанићевој анализи оба ова топла извора долазе у ред индиферентних термалних вода.

Воду за пиће добијају у Соко-Бањи или од извора — чесама — или из бунара. Најјачи су ветрови југ и кошава. Климу доноси кошава.

Кроз Соко-Бању пролази главни пут, који везује моравски басен (Алексинац) са тимочким басеном (Књажевац). Поред тога од ње води преко Озрена пут за Голак и за Ниш. Ово је веома стари пут, и сада се под Власином налазе трагови од старе „калдрме". Исто тако од Соко-Бање води и један пут преко села Николинца за Црну Реку.

Тип. — Варошица има више тип друмског насеља. С обе стране главног друма поређани су дућани и радње, због тога је варошица добила веома издужен облик. Позади, поред споредних улица нема дућана већ тамо су само куће за стано-

[1]) С. М. Лозанић, Анализе српских минералних вода, Гласник Срп. Уч. Друштва, књ. XLIII, стр. 168.

вање. Њих много више има с јужне, Озренске стране. Наопито су јако груписане куће око места где је купатило са омањим парком и где је пијаца са среским начелством, општином, црквом и основном школом. У колико се куће пењу на поједине терасе према Озрену у толико су све ређе. Изнад последњих кућа под Озреном налази се и један парк. Ту избија из кречњака и соко-бањско Врело. Одавде је веома добар поглед на север и на цео западни део бањске котлине. Према северу дижу се ступњевито поједине површи и на крају се хоризонат затвори стрмим гребеном Ртња са кога се диже у небо као пласт сена оштри врх Шиљка. Према југу пењу се непосредно од тог места стрме стране Озрена. Веома је изразит контраст који се види између голог и импозантног Ртња, који се помаља из магле на северној страни хоризонта и ћутљивог и шумовитог Озрена који је ту у непосредној близини и чији здрав, оштар планински ваздух поред добре пијаће воде чини ово место веома здравим. Поред овог ванредно лепог погледа Соко-Бања има и других природних лепота, које привлаче посетиоце. Ту је пре свега клисура Моравице са развалинама Соко-Града и врелом Левтеријом. Затим свеже Озренске Ливаде између Озрена и Лесковика где је Ђерзелез и остали извори. Поред тога и Рипаљка, водопад на реци Градашници такође привлачи пажњу.

Поред бањског купатила и малог парка око њега, у Соко-Бањи има и других установа. Ту је: среско начелство, пошта и телеграф, среска болница, црква, основна школа, срески расадник и др.

Варошица је подељена на неколико мала. Од њих су најважније: Чаршија, Аман Поток, Палилула, Падина, Бугарска Мала, Посери Поток и Бањица.

Привредне прилике. — Становништво се бави највише трговином и занатима. Трговина је ограничена само на локалне потребе. Од заната највише су развијени они који имају да подмире потребе становништва ове области. Ту долази абациjски, опанчарски, ковачки, поткивачки. Поред тога знатан део становништва бави се и земљорадњом и сточарством. Земља за обрађивање је или у долини Моравице или у Лагушевцу. Прва је веома плодна. У Лагушевцу је слабија, песковита. Под Крајњим Брдом су бањски виногради. Стоку др-

же у Озрену и Девици. Нарочито има доста добрих ливада на Озренским Ливадама.

За време лета, кад је бањска сезона и дође више гостију, има и породица, које издају станове посетиоцима.

Постанак варошице и старине. — Соко-Бања је старо насеље. Kanitz каже да је основа бањског купатила још из римског доба.[1]) За време Турака она је била доста велико и живо место. Припадала је видинском санџаку и била је нахијски центар и кадилук. Старији људи из Соко-Бање причају да је она тада имала свега око 50 српских кућа, које су биле око данашњег Врела и тај се крај звао Варош. Међутим у нижем делу било је око 700 турских кућа. Овај турски део био је подељен на махале, од којих су најглавније биле: Амам Поток, Палилуле и Џамијиште. Тада је у Соко-Бањи било и 5 џамија. Када је 1833. год. Соко-Бања ослобођена од Турака и присаједињења Србији, Турци су је напустили, а на њихово место почну се досељавати појединци из области и са стране. Они су толико изменили место да се до данас није одржао никакав видљији траг из турског времена.

Код Соко-Бање налазе се развалине Соко-Града. О њима је било речи раније. Поред тога поменуто је да су нађени трагови римског зидања и у основи бањског купатила. Поред данашње цркве налазе се остатци и од једне старије. Вероватно да се на њу односи оно што каже Драгољуб К. Јовановић,[2]) да је бањска црква озидана од камена порушене џамије у Сврљигу, а ова је опет била начињена од камена сврљишког града.

До 1859. год. Соко-Бања се звала Бања, како се и данас у народу назива. То име је свакако добила по својим топлим изворима.

Порекло становништва. — У Соко-Бању досељено је из саме области 63 породице или 98 кућа; од ових припада стариначким породицама у ранијим местима 12 породица или 15 кућа. По појединим селима оне су овако распоређене: *Врбовац* (2 пород.) 2 куће, *Јошаница* (1) 1, *Шарбановац* (5) 7, *Трговиште* (1) 1, *Ресник* (1) 1, *Сесалац* (1) 2, *Читлук* (1) 1. Остали су досељени од оних породица, које су и у та места

1) Kanitz, loc. cit.
2) Op. cit.

досељене из других области и због тога су унете у поједине струје и места одакле су досељене у област.

1. *Шопско-торлачко-загорска струја:*

Бугарска (3) 5, Берковица (1) 3, Чипуровци (4) 12, Парамун (1) 1, Дупница (1) 1, Загорје (1) 1, Репљина (1) 1 и Једрене (3) 7 — од породице из области. —

Кратово (1) 3.

„Пиротско" (8) 12, Добродо (3) 5, Шестигабар (3) 7, Глама (3) 5, Базовик (7) 9 — од ових (5) 6 од породица из области, — Гњилан (1) 2, Стрелац (1) 1 и Д. Риљ (2) 3.

Заглавска област (11) 16 — од породица из области, — Бучје (3) 5, Влашко Поље (1)1, Петруша (1) 1, Зубетинац (1) 1, Бели Поток (2) 3 — од породице из области — и Скробница (1) 2 — од породице из области. —

Сврљиг: Давидовци (4) 6 и Галибабинци (1) 1.

2. *Моравско-вардарска струја:*

Вардарске области: Битољ (1) 1, Прилеп (1) 1, Дебар (1) 2 — од породице из области —, Тетово (1) 1, Куманово (2) 2 и Крушје (код Скопља) (1) 2.

Моравска долина до Ниша: Гњилане (1) 1, Кончуљ (1) 1 — од породице из области - -, Дејане (3) 7, Власотинци (1) 2, Церје (2) 2, Миљковац (3) 5, Мртвица (1) 1, Кутина (2) 3, Ниш (2) 3, Лесковац (2) 3 и Нишевачко (1) 2.

Голак: Попшица (3) 4, Преконози (3) 3, Добрујевац (1) 3, Лабуково (1) 1, Раденковац (1) 2, Лалинци (1) 1, Рсовци (1) 5, Црна Бара (1) 2 и Ново Село (1) 1.

Алексинац—Ражањ—Параћин: Житковац (1) 1, Катун (1) 1, Алексинац (1) 1, Ражањ (1) 2, Смиловац (4) 8 — од ових (3) 5 од породица из области —, Мозгово (1) 1, Бован (1) 1, Тешица (1) 1, Витошевац (1) 1 — од породице из области — и Прасковча (1) 1 — од породице из области —.

3. *Динарска струја:*

Црна Гора (1) 1 — од породице из области —, Бјелопавлићи (8) 36, Загарач (2) 12, Жабљак (2) 2, Баице (1) 1, Озринићи (1) 1 и Кучки Ком (1) 3.

Сјеница (8) 20 — од ових (5) 11 од породица из области.

Стари Влах (11) 24 — од ових (9) 14 од породица из области, — Иваньица (3) 4 и Бајина Башта (2) 3. — од породице из области.

4. *Тимочко-браничевска струја:*

Црна Река (1) 2, Мирово (6) 18 — од ових (2) 2 од породица из области —, Илино (2) 2, Бољевац (2) 4, Добрујевац (2) 6, Криви Вир (1) 4, Леновац (2) 3 — од ових (1) 1 од породице из области — и Јабланица (1) 2.
„*Каравлашка*“ (2) 4 — од породица из области. —

5. *Косовско-метохијска струја:*

Косово (3) 4 — од ових (2) 3 од породица из области — и „Турско” (3) 4.

Скадар (1) 1.

Белица: Јагодина (1) 1.

6. *Старинци* (10) 13.

7. *Цигани* (9) 20 — од ових досељени из: Трговишта (1) 3 и из Ћуниса (1) 2.

8. *Марковина* (?) (1) 4.

2. ТРУБАРЕВАЦ.

Положај. — Трубаревац се налази с десне стране Моравице при улазу у Бованску Клисуру. Главни део села лежи испод Нерезинске Косе на језерској тераси од 520 м. апсолутне висине. Тиме са Трубаревцем почиње низ сила, који од Бованске Клисуре иде западним обадом бањског басена и пружа се према северу.

У селу се поглавито служе водом из бунара, али има и неколико мањих извора. Најјачи су ветрови север и кошава. Кишу доноси најчешће кошава од Ртња.

Трубаревац је везан краћим сеоским путем за главни друм Алексинац—Соко-Бања. Тај се пут продужује и даље и везује Трубаревац са селима на западном ободу басена. У селу Рујевици кажу да се овај пут зове „Јерски Пут”, јер њиме Ере носе луч и катран за Црну Реку и Зајечар.

Тип. — Главни део села има збијен тип. Али како око сваке куће има и двориште са воћњаком и малом баштицом, то су ипак куће међу собом нешто разређене. Најзбијеније су

куће око пута који пролази кроз село. У средини села поред пута је судница и школа, где је и место на коме се држе сеоски састанци. Село нема мала, већ се поједини његови крајеви називају по већим фамилијама. То је због тога што су куће једне фамилије обично груписане. Фамилија Цивџанци има куће на јужној страни села, док су куће осталих породица на северној страни. Поједине фамилије имају куће одвојене од главног дела села. Тако Бујкића куће су толико одвојене на северној страни села, да чине прави заселак. Поред тога има извесних породица, које су се населиле на имањима изван села. Тако се у Кальавцу, поред Моравице, налазе све куће фамилије Симића и 2 куће из фамилије Кабића. При улазу у Бованску Клисуру, у долини Моравице, су куће фамилије Марковића, а у Равној Шуми с леве стране Моравице има две куће из фамилије Кукића. Ове су куће скоро око 3—4 Км. удаљене од главног дела села.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Сеоска имања, „синори" налазе се поглавито у долини Моравице, у Кальавцу; а има их и у Равној Шуми и Горовом Цвету. Њиве у долини Моравице много су плодније него на осталим местима. Појате су им понајвише с леве стране Моравице у Равној Шуми и Осоју. Све куће немају појате. Ако нека породица има веће стадо, онда је један члан одређен да пази само стоку. Стоку, овце и козе, напасају поглавито на сеоској утрини. Село има и своју заједничку шуму.

Постанак села и старине. — Село се пре него што је утврђено на данашње место, јако померало. Оно је најпре било под Облом Главом, за тим у Брестанском и у Лукову (с леве стране Моравице). Одавде се преселило у Старо Село; па се тек после тога преместило на данашње место. Село се повећавало множењем, сасељавањем и досељавањем.

У Лукову, где је раније било село, још и сад постоји гробље. На том месту сељани налазе и трагове ранијег насеља: цигле и парчад од разног посуђа. Изнад уласка у Бованску Клисуру зову једно место Градиште. Причају да је ту био стари град.

О имену села нема никаквих традиција код сељана.

Заветина је у селу други дан Духова.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Кукићи, 39 кућа, славе св. Николу, досељени из Бована од фамилије Дачића. Овој фамилији припадају још и 4 куће *Мирковића*. Од ове је породице један део одсељен у Лешје и од ње је Милојко Лешјанин.

Рекалци, 12 кућа, славе св. Алимпија, досељени из Бована.

Пауновићи, 14 кућа, славе св. Николу, досељени из Бована. Старо им је кумство из В. Плане. Они пак од старине кумују Кукићима у Трубаревцу и Дачићима у Бовану.

Цивцанци, 22 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Цивци-Баре (Белог Потока), због чега су и названи Цивцанцима. Кумују им од старине Савићи из Поружнице.

Живићи, 11 кућа, славе св. Николу. Деда Живу донела је мајка из Шарбановца. Старо им је кумство у Параћину. Раније је то била велика задруга. Из Живића куће је ишло „16 мотика на копање". Из ове је породице Маринко Живић, старац преко 90 година, али веома бистар и држеч; у селу га јако поштују.

Здравковићи, 7 кућа, славе св. Трифуна, досељени из Радмировца (Голак).

Живадиновићи, 5 кућа, славе св. Јована, досељени из Давидовца (Сврљиг).

Марковићи, 8 кућа и *Сопићи*, 3 куће, славе св. Аранђела, досељени из Суботинца (алексиначки), старо им кумство у Мозгову.

Кабићи, 7 кућа, славе св. Ђорђа; деда Каба, који је раније становао у Каљавцу, по наређењу Кнеза Милоша населио се у Трубаревац. Не знају одакле су дошли раније у Каљавац.

Станичићи, 4 куће, славе св. Ђорђа; једна фамилија са Кабићима.

Пешићи, 6 кућа, славе Петковицу, не знају одакле су досељени. Старо им је кумство у Параћину.

Један део, 3 куће, зову се Магићи, по мајци Маги.

Симићи, 5 кућа, славе св. Мрату, не знају одакле су дошли.

Бујкићи, 5 кућа, славе св. Николу, не знају одакле су дошли. Бегали су у Шумадију, па се вратили.

Милошевић, 1 кућа, слави св. Јована, дошао као младић из Видрара (Трнско, Бугарска). Славу је донео са собом. Памти да су у том крају сви славили славу. Каже да се народ тог краја не зове Бугарима, већ Старосрбијанцима.

Милошевић 1 кућа, слави св. Вартоломеја, досељен из Белог Потока. Његова фамилија у Белом Потоку досељена је из Мирова (Црна Река).

Марковићи, 7 кућа, Цигани, по занимању ковачи. Славе св. Василија.

3. ВРБОВАЦ.

Положај. — Врбовац се налази на западном ободу бањског басена у продужењу Трубаревца. Лежи на језерској тераси од 520 м., али се пење и уз одсек ове терасе, тако да су неке горње куће, као Јерци и мала Калават, на тераси од 600 м.

Воду у селу пију са извора и чесама. Најважније су две чесме у селу, код суднице и у Селишту. У селу има исто тако и бунара. Кошава и северни ветар нису у овом селу тако јаки; нешто је од њих јачи западни ветар. Кишу им доноси кошава од Ртња. Кроз село пролази поменути „Јерски Пут", који га везује са Трубаревцем и главним друмом на јужној страни и низом села на северној страни.

Тип. — Село Врбовац нема потпуно збијен тип. Око кућа су воћњаци и баште. На средини села, поред пута, где је судница, школа и кафана, куће су нешто збијеније. У колико се иде према ивици села а нарочито уз одсек, куће су све више разређене и издвојене у поједине групе. Тако су се образовале неколике мале. *Калават* је најудаљенији и налази се на северној страни, између Врбовца и Рујевице. *Раскрсје* је мала на одсеку и у њој су куће Пашалића, Јерци. Поред тога у селу су још *Марјановска* мала, *Ледина* (у средини села), *Маријевска* мала и *Селиште*.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Њиве су им поглавито испод села, око Каниног Потока. Има мало њива на Мратињској Страни повише села. Њиве око Каниног Потока су много плодније. Две највеће фамилије имају имања груписана: Пашалићи на северној а Маријевци на јужној страни села. Појата има двојаких, на утрини и у „синорима" (њивама). Свака кућа нема појату. Појате на утрини, летње, налазе се изнад села у Рожањској Коси, Јастребарском и Говеђем Врху и у Соколовици. На овим су

местима и сеоске шуме, које су поглавито од храстовог и буковог дрвета.

Постанак села. — Село се померало. Најпре је било у Селини (у долини Мратињске Реке), па у Селишту и тек се затим населило на данашње место.

Село је расло множењем и досељавањем.

Прича се, да је село добило име по једној врби која је била на месту где је данас средсело.

Заветина је четвртак по Духовима.

Порекло становништва. — У Врбовцу су ове породице:

Пашалићи, 25 кућа, славе св. Ђорђа. Зову их Пашалићи, што је неки њихов прадед носио шал као паша и због тога га назвали „Пашалија". Зову их и „Јерци", кажу због тога, што је деда Живко бегао у Шумадију па кад се вратио он је носио фес као „Јера". Не знају своје порекло, али се у многоме разликују од осталих фамилија. То су махом високи људи, дугог лика; веома разборити, гостољубиви, упорни и воле слободу. За време бугарске окупације старац Максим од Пашалића дизао је приликом топличке буне своје сељаке против Бугара, наговарајући их да се придруже устаницима. Због тога су од Бугара, и он а и село доста препатили. По тим особинама они се знатно разликују од осталог стариначког становништва и вероватно ће бити да су досељени из динарских области. То још више наговештава и њихов назив „Јерци". Старо им је кумство у Смиловцу (ражањском).

Марјановци, 23 куће, славе св. Ђорђа. Не знају одакле су досељени. Имали су старо кумство „негде у Мораву", па се та фамилија затрла и узели нове кумове.

Гошићи, 13 кућа, славе св. Ђорђа, непознато порекло. Старо кумство у Пардику (ражањском).

Рогићи, 7 кућа, славе св. Ђорђа, непознато порекло. Кумују им од старине Гокићи из Рујевице, који су досељени из Прасковче (ражањско). Зову их Рогићи, јер су каже „метали паре у рог".

Марићи, 18 кућа, славе св. Николу, непознато порекло. Кумује им од старине фамилија Гојковци из Лукова. Ова је фамилија кажу остала мала, јер их је „била чума."

Шапци, 11 кућа, славе св. Николу, досељени су из Мужинца (не знају од које фамилије). Имају фамилију у Вито-

шевцу и Удовичиће у Ђунису. Зову их Шапци кажу због тога што је њиховог прадеду газила „шапала", мечка.

Цветковићи, 4 куће, славе св. Николу, једна фамилија са Шапцима. Кумство им је у Лукову од фамилије Нешића.

Шапићи („Гливарци"), 6 кућа, славе св. Николу, дошли су из Појате (ражањске), где још имају „фамилију". Један део од ове породице је отишао у Витошевац.

Манчићи, 5 кућа, славе св. Николу. Деда Манчу је довео „на имање" Живко „Јера" из Блендије.

Николчићи, 4 куће, славе св. Николу. Деда Николчу је довео из Читлука деда Марјан (од кога су Марјановци). У Читлуку им је још и данас кумство.

Савићи, 8 кућа, славе св. Луку, досељени из Брачина (ражањско). Имају фамилију и у Мозгову (алексиначки срез).

Марковци, 5 кућа, славе св. Николу, досељени из Давидовца (Сврљиг).

Ваганарци, 3 куће, славе св. Ћирика, досељени из Појате (ражањске). Зову их Ваганарци кажу због тога, што је њихов деда хтео да заузме на силу имање на месту које се зове Ваганар, па су и њега прозвали „Ваганар".

Бежанци, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Крупца (Голак).

Цветковић, 1 кућа, слави св. Аранђела, дошао из Ћустендил-Бање (Бугарска). По занимању је дунђерин.

Илић, 1 кућа, слави св. Илију, дошао из Шумадије. Зову га „Дробњак", што је знак да је пореклом од Дробњака.

Минић, 1 кућа слави св. Николу, доведен „на жену" из Јошанице од фамилије Петровића.

Асковићи, 5 кућа, славе св. Ђорђа. Цигани ковачи.

4. РУЈЕВИЦА

Положај. — Рујевица се налази такође на западном ободу бањског басена у продужењу Врбовца. Село лежи на језерској тераси од 520 м. испод њеног одсека, који је усечен у Голу Главу. Овај одсек има прави облик стрмог језерског клифа.

У селу се служе искључиво водом са извора и чесама. главне су две чесме: у Николића крају „код Бреста" и у Гокића крају. Најјачи су ветрови север и кошава. Кроз село пролази такође „Јерски Пут".

Тип. — Село је збијеног типа, нарочито у средини и поред пута, у Николића крају. При крају су куће нешто разређеније. Има два краја који се називају по најстаријим фамилијама: Николића и Гокића. Николића крај је више на северу а Гокића на југу. Рујевица нема своју општину, већ припада Јошаници.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Њиве су им испод села у Орници, Слатини, Крушаку, Церовцу и Беломе Брегу. Имања појединих фамилија су измешана. Ипак је већина имања породице Гокића у Беломе Брегу. Имања су постала поглавито крчењем и заузимањем утрине. Летње појате су им на утрини изнад села: у Смрдану, Липовару, Грапчини и Рожњу, где је и сеоска шума.

Постанак села и старине. — На месту данашњег села населиле су се најпре две фамилије: Николићи и Гокићи. Њихове су куће биле раздалеко, на имањима. Рашћењем ових двеју фамилија и досељавањем других село је добило данашњи облик.

На Градишту изнад села познају се трагови од старог града. Испод Градишта сељани су откопали земљу, неки „пророк" им је казао, да је ту била стара црква. Испод сеоског гробља постоји и џидовско гробље.

Име села је, кажу, дошло од дрвета руја, кога је било тако много око села, да су долазили сељаци и из удаљенијих крајева да га беру, као на пр. из Мозгова (алексиначки срез).

Заветина је селу св. Тројица.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Николићи, 27 кућа, славе св. Димитрија, досељени су из Витошевца (ражањски), где још имају „фамилију". Деда Миљко, Николин отац, „седео" је најпре у Бовану, где је садио „лојзе".

Гокићи, 17 кућа, славе св. Игњата, досељени из Прасковча (ражањски).

Миленковићи, 7 кућа, славе св. Николу, досељени из Блендије.

Рогићи, 5 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Врбовца, од фамилије Рогића. Имања су им помешана са Гокићима.

Ђирковићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Добрујевца (Црна Река).

Никодијевићи, 2 куће, славе св. Николу, досељени из Жучковца. У Жучковац је фамилија досељена из Давидовца (Сврљиг).

Ђорђевић, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен из Ђустендил-Бање (Бугарска).

Милојковић, 1 кућа, слави св. Јована, досељен од „пиротско".

Димитријевић, 1 кућа, слави св. Аранђела, дошао „на жену" из Јошанице од Живадиновића (Сјеничани).

Кадрићи, 2 куће, славе св. Василија, досељени из Јошанице. Цигани ковачи.

5. ЈОШАНИЦА.

Положај. — Јошаница се налази на северном крају низа села, која леже на западном ободу бањског басена. Од Јошанице полази на исток нов низ села која су поређана испод кречњачког раседног одсека Ртњеве масе. Село лежи у долини Јошаничке Реке. Средина и главни део је на дну долине и на најнижој речној тераси. Од средине куће се пењу и уз стране речне долине на више речне терасе. Куће фамилије Петровића на левој страни реке и црногорске куће на десној страни пењу се и на језерске терасе од 520 м.

Воду у селу пију са чесама, од којих су најважније: Недељица, Савин Кладенац, Томићева чесма, нова Тодосијина чесма код цркве и чесма на Ливадици. У селу има свега два бунара.

Код цркве се налази и извор топле воде. Он лежи свакако на укрштању раседне линије, која иде западним ободом бањског басена и оне која иде јужним ободом Ртњеве масе. Вода избија из дубине кључевима при чему се меша са хладном речном водом, због чега се не може одредити права температура термалне воде. На овом је месту било старо турско купатило, а 1908. год. сељани су направили ново: један басен око 3 м. у квадрату, цементиран и покривен.

У селу су најјачи ветрови север и кошава.

Село је везано са Бањом доста добрим насутим друмом. Поред тога кроз село пролази и поменути „Јерски Пут", који

иде западним ободом бањског басена. Њиме сељани иду преко Лукавице за Црну Реку. Од значаја је и сеоски пут који везује Јошаницу за Врмцу и остала села на истоку.

Тип. — Јошаница има тип збијеног села. Нарочито су куће јако приближене у средини поред Јошаничке Реке, где је општина, кафане и дућани. У колико се село пење на долинске стране и језерске терасе, у толико су куће све разређеније. Тако су на пр. куће фамилије Петровића на Раскрсју и Црногорске куће испод Циганске Пољане доста размакнуте. Село није подељено на мале, већ се поједини крајеви називају по већим фамилијама, као: Петровићи, Косовљани, Зарићи и тд.

Од села је одвојен заселак *Црвена*, на саставцима Црвене и Јошаничке Реке. У Црвеној су претежно куће фамилије Момчиловића.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством, али им је земљорадња главније занимање. Њиве су им поред Јошаничке Реке испод и изнад села. Места на коме су зову се: Јошје, Церовац, Главчина, Селиште, Слатина, Принце, Крушје и т. д. Њиве испод села поред Реке су веома плодне, док су изнад села много лошије. Појате су свуда изнад села, повише њива; највише их има у Редишту и Пажараку, где је и сеоска шума и утрина.

Постанак села и старине. — Село се јако премештало, померајући се у главном уз реку. Прича се, да је било најпре у Братиселцу, па у Козјем Грбу, у Црвеној, у Јошју и тек се из Јошја преместило на данашње место. На овом месту прве је куће направио Нестор од фамилије Петровића и то једну код данашње општине а другу на Раскрсју с леве стране реке. Село се повећавало множењем и још више досељавањем нових фамилија.

У селу се поред нове цркве налази и мања стара. Сељаци мисле да је ова стара црква направљена пре Турака. Кажу да су је Турци за време првог устанка запалили, те је половина изгорела а другу половину су сељаци спасли. Том приликом се највише показао Матеј, Хајдук-Вељков момак, који је цркву облагао са наквашеним повесмима кучина.

Изнад цркве су нађене водоводне цеви од опеке. У селу се мисли да су из турског времена, јер је то на месту званом „Чардачиште", где је био чардак турског субаше.

На Раскрсју, у јако стврднутом песку, налазе се човечје кости. Сељани причају да су приликом копања песка наилазили и на по десет костура на једном месту. Прича се, да су овде сарањени они који су погинули у боју између наше војске и Турака. Јер када су Турци разрушили манастир Лопушњу у Црној Реци и пошли за Бању сударили су се на Раскрсју са нашом војском и на том су месту сахрањени погинули у том боју.

Име селу, кажу, да је дошло од места Јошје, где је село раније било.

Заветина је селу Русани Петак, после Духова.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Петровићи, 23 куће, славе св. Ђорђа, не знају одакле су досељени. За време Турака бегали су у Црни Кал и у Витошевац.

Косовлани, 32 куће, славе св. Димитрија, дошли са Косова, од Приштине.

Зарићи, 21 кућа, славе св. Луку, досељени од Приштине због тога што су убили Турчина.

Смиљковићи, 12 кућа, славе св. Николу, досељени са Косова. Најпре су се били населили у Чучуње код Соко-Бање, због тога их и зову Чучуњци.

Струкалићи, 5 кућа, славе св. Јована Крститеља, досељени из Црне Горе.

Црногорци, 12 кућа, славе св. Јована и св. Николу. Досељени из Г. Загарача у Црној Гори за време Омер-пашине буне. Славу св. Јована су примили од Струкалића, које су приликом доласка окумили, да би их примили у село.

Кутулићи, 10 кућа, славе св. Јована, досељени од Сјенице („Арнаутско").

Живадиновићи („Арнаути"), 10 кућа, славе св. Аранђела и Петковицу, досељени од Сјенице.

Марковићи, 2 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Сјенице („Арнаутско").

Ђосићи, 12 кућа, славе св. Николу, досељени из Суботинца (алексиначки).

Вујичићи, 16 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Рујишта (ражањски).

Дрндарци, 8 кућа, славе св. Луку, досељени из Јабланице (Црна Река).

Марјановићи, 5 кућа, славе Аћима и Ану, досељени од Делиграда.

Ристићи, 5 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Скробнице (заглавски срез).

Степановићи („Ковачевци"), 6 кућа, славе св. Јована Златоустог, досељени од Краљева.

Тодоровићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Јабланице (Црна Река).

Бранковићи, 3 куће, славе Петковицу, досељени из Лукова (Црна Река).

Јовановићи, 2 куће, славе св. Јована, досељени из Кривог Вира.

Златковићи, 6 кућа, славе св. Николу, досељени из Трнске области у Бугарској.

Стојилковићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Јарловаца (Бугарска, трнска област), зову их „Бугари".

Јагликићи, 3 куће, славе св. Јована, досељени „из Мораву".

Миловановићи, 3 куће, славе св. Јована, досељени „из Мораву".

Матејићи, 3 куће, славе св. Николу, не зна се одакле су досељени. Матеј је био момак код Хајдук-Вељка.

Митићи, 3 куће, славе св. Јована, досељени од Јагодине. Зову их „Дошљаци".

Барзићи, 5 кућа, славе св. Николу, досељени из Блендије.

Крунићи, 4 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Мужинца од фамилије Поповића, која је опет од фамилије Кашмероваца из Трговишта. А ова је фамилија по пореклу „јерска".

Станковићи, 1 кућа, и *Милошевићи*, 1 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Врмџе од фамилије Шербића. А ова је фамилија од Кашмероваца из Трговишта.

Васићи, 1 кућа, славе св. Николу, досељени из Обреж „преко Мораву", (Темнић).

Милосављевић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Мозгова (алексиначки).

Радосављевић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен из Сумраковца (бољевачки).

Митић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Врмџе од Шербића — фамилија Кашмероваца из Трговишта.

Божиновић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен из Жучковца, а тамошња породица досељена је из Врмџе; њено старо кумство је у Параћину.

Милојевић, 1 кућа, и *Момировић*, 1 кућа, славе св. Лазара, досељени из Мужинца, од фамилије Драгутинци, која је досељена из Сјенице.

Стојилковић, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен из лесковачког краја.

У селу има и једна фамилија Цигана, ковача, *Алићи*, 8 кућа, славе св. Аранђела и св. Василија.

У заселку *Црвени* је фамилија *Момчиловићи*, 5 кућа, славе св. Саву, досељени из Трањева (лесковачко).

6. ВРМЏА.

Положај. — Врмџа се налази под раседним одсеком Ртњеве кречњачке масе, поред реке Паклеша. Извесан део је у самој долини Паклеша, док већи лежи на језерској тераси од 600 метара; између кречњачког рта на коме је врмашки град и рта на коме су школа и црква.

Воду пију највећим делом са извора и врела, која избијају из кречњака. Ниже куће имају и бунаре. Најјачи су ветрови север и кошава. Село је везано за Бању доста добрим путем преко Трговишта. Исто тако поменути пут који води од Јошанице продужује се кроз село и везује га са осталим источним селима. За Ртањ и Лукавицу воде два пута један долином Паклеша а други бољи долином Кештице.

Тип. — Село је појединим кречњачким ртовима доста испредвајано и разређено. Куће појединих фамилија су груписане. У селу постоје три мале: горња, средња и доња. Горња мала је под одсеком терасе од 600 м., у њој су ове веће фамилије: Дулци, Павковци, Петровци, Марићевци и Луковци. У средњој мали, која иде средином села и површи од 600 м. су ове фамилије: Заимовци, Кнежевци и Ђуричићи. А, у доњој мали, која је на ивици терасе од 600 м. и у долини Паклеша, су фамилије: Шербићи, Калуповци и Цавићи.

Врмџи припада и заселак *Влашко Село*. Оно лежи у долини Дуплеша, управо на излазу ове долине из кречњачке масе. У Влашком Селу су фамилије: Живићи, Срејићи, Стоковци и један део Шербића.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Сточарство је доста развијено. Имања су им већином испод села око Паклеша, али има их и изнад, на кречњачким површима. Њиве испод села нису богзна какве родности, јер је земљиште састављено поглавито од језерских облутака, шљунка и песка. Њиве на кречњачким површима изнад села још су слабије. Стоку, овце и козе, напасају лети на утрини испод Ртња, где су им и летње појате. У јесен догоне стоку „у синоре", т. ј. у зимске појате, које су им на имањима. Код стоке је лети стално један мушкарац, највише неки старији члан задруге, који је неспособан за рад у пољу. На појатама стоку и музу и прерађују млеко. Највише праве сир; масло мало буђкају. Шуме има мало и она је обично издељена. Примећује се да утрину све више захватају и преобраћају у њиве.

Постанак села и старине. — Село је било најпре ниже. Прича се да су Лалићи били у Селишту испод цркве. Тамо је још Лалин Вођњак и Лалина Крушка. У Селини испод данашњег места су били Шербићи. Они су се за тим населили на данашње место, да би имали више места за обраћивање и да би били на окупу. Село је расло множењем и доселављењем.

На кречњачком рту поред Паклеша налазе се зидине од старог града, за кога сељани држе да је „латински". У тим зидинама налазили су сељани ситне парице, крстиће и стрелице. У долини Паклеша се налазе остатци и неког старијег насеља, о коме у селу нема никаквих традиција. У селу има три гробља. Једно је у Селишту, где се сарањују Лалићи; друго је у Прдаку, где се сарањују Шербићи и треће је „испод лојзе", у коме се сарањују Цавићи, Петровци, Ђуричићи и др.

О имену села нема никаквих очуваних предања.

Заветина Тројице.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Лалићи, велика фамилија од 113 кућа, славе св. Тому. О овој породици је говорено детаљније раније.

Шербићи, 48 кућа, славе св. Алимпија и Ђурђев-дан. То је једна фамилија са Кашмеровцима из Трговишта, који воде порекло од неког „Јере". Кумују им Стојаковци.

Маријевци, 5 кућа, славе св. Алимпија и Ђурђев-дан. Једна фамилија са Шербићима — Кашмеровци —

Ђуричићи, 24 куће, славе св. Алисеја, досељени са Косова, зову их „Арнаути".

Петровци, 7 кућа, славе св. Алисеја, једна фамилија са Ђуричићима — Косовци.

Стојаковци — Стоковци —, 20 кућа, славе св. Јована, непознато порекло. Старо им је кумство у Суботинцу (алексиначко).

Калуповци, 17 кућа, славе св. Николу, непознато порекло. Старо им је кумство у Илином (Црна Река). Бегали су у Седларе.

Живићи, 13 кућа, славе св. Николу, досељени из Бучума (Сврљиг). Кад су се доселили нису хтели да узму добру земљу, већ су као сточари заузели слабију земљу. За њих кажу да су „сејали пепео".

Цавићи, 5 кућа, славе св. Јована, досељени из Кривог Вира, још за време Турака.

Јовићи, 5 кућа, славе св. Николу; не зна се одакле је дошао „Шарени Ђока", од кога води порекло ова фамилија.

Ничићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени у фамилију Шербића из Плане (параћински).

Миниќи, 5 кућа, славе св. Алисеја и Ђурђев-дан. Фамилија са Петровцима, — Косовци. — Славу Ђурђев-дан су узели од Шербића на чијем су имању.

Срејићи, 2 куће, славе св. Трифуна и св. Ђорђа, досељени из Галибабинца (Сврљиг). Славу св. Ђорђа узели су од Шербића, на чије су имање дошли.

Петровићи, 2 куће, славе св. Тому и св. Ђорђа, досељени из Јошанице од фамилије Петровића. Слава св. Тома им је „на имање", пошто су дошли у Лалића фамилију.

Миљковић, 1 кућа, слави М. Госпојину, досељен из Црне Горе.

Богосављевић, 1 кућа, слави Дмитров-дан, досељен из Кривог Вира.

Радосављевић, 1 кућа, слави св. Тому и Ђурђев-дан досељен из Јошанице од фамилије Петровића. Славу св. Тому узео од фамилије Лалића, где је дошао „на жену".

Кадрићи, 6 кућа, Цигани, славе св. Ђорђа и Василија.

7. МУЖИНАЦ.

Положај. —Мужинац је испод кречњачког раседног одсека Ртњеве планинске масе између Руја и Големог Дела. Село лежи поглавито у изворној челенци Железинца, леве притоке Трговишке Реке и на језерској тераси од 600 м.

Воду пију у селу поглавито из бунара. Извора има врло мало. То је због тога, што се овде неогени вододржљиви терен пење веома високо уз кречњачки одсек, те је карсна издан загађена и карсни извори се јављају високо на кречњачкој површи од 720 м. Најјачи су ветрови север и кошава, који силазе низ одсек. Кишу доноси кошава. Село је експонирано према југу.

Село је везано са Бањом сеоским путем, који пролази кроз Бели Поток. Исто тако је везано за Врмцу и Шарбановац путем који иде поред поменутог одсека. За Лукавицу и Црну Реку води добар пут долином Кештице. Поред ових постоји још један пут, који село везује за Ртањ. Он се пење уз одсек и прелази преко Голе Главице и Чукара.

Тип. — Село је доста груписано. Најгушће су куће око потока Железинца. Али ипак куће нису веома збијене, јер свака кућа има повећи воћњак. Обично су куће поређане око поменутих путева. Село није подељено у мале, већ се појединн крајеви села називају по већим фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Њиве су им поглавито испод села, али их има и изнад, на одсеку терасе од 600 м. испод Неновице и на кречњачким површима, у плитким и широким увалама. Њиве испод села су доста плодне; исто тако и на одсеку јер су на земљишту састављеном од језерских растреситих седимената. Међутим на вишим површима су нешто слабије, нарочито оне које су изван увала. Стоку држе лети на сеоској утрини под Ртњем, где су и летње појате. Шуме имају мало и то су поглавито приватни забрани.

Постанак села и старине. — Село се доста померало. Најпре је било у Селишту па у Селини. Из Селине се преместило у Кештицу, а одавде се тек населило на данашње место. Село је кажу засновао неки „Јоца папуџија", али о њему не знају ништа детаљније. Село је расло множењем становништва и досељавањем.

На местима, где је раније било село има трагова од насеља. У Селишту се одржало и старо гробље.

О имену села нема прецизније традиције. Прича се, да су на том месту, пре него што је насељено село, музли стоку и због тога га назвали Мужинац.

Заветина је селу Аранђелов-дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Лазаровци (Нешићи), 121 кућа, славе св. Лазара и св. Аранђела. То је део фамилије „Драгутинци", која је побегла из Сјенице због убиства неког Турчина.[1]) Старо им је кумство „у Смиловце".

Поповци (Дидићи), 10 кућа, славе св. Ђорђа, досељени су из Трговишта од фамилије Кашмероваца — „Јерци". Стари Дида се под старост покалуђерио. Од ове су фамилије Дидићи у Бањи, од којих је и Љуба Дидић.

Ристићи, 8 кућа, славе св. Николу, досељени из Бучја (заглавски).

Миленковићи (Грчкићи), 4 куће славе Ђурђев-дан, досељени из Планинице (Црна Река). Зову их Грчкићи, због тога, што је њихов дед ишао са неким Грком те шио, а није волео да ради земљу.

Пауновићи, 4 куће, славе Ђурђев-дан, досељени из Витошевца (ражањски).

Матејићи, 9 кућа, славе св. Николу, досељени из Шарбановца, од фамилије Радојковци.

Марковићи, 7 кућа, славе св. Николу, досељени из Шарбановца од фамилије Маринковци.

Алићи, 2 куће, Цигани, ковачи, славе св. Василија, досељени из Кривог Вира.

8. ШАРБАНОВАЦ.

Положај. — Шарбановац се налази на источном крају низа села, која су испод кречњачког одсека Ртњеве масе. Главни део села лежи поред Шарбановачке Реке, на месту где она излази из кречњака. Али у колико се куће удаљују од речне долине, у толико се пењу на језерску терасу од 600

[1]) Драгољуб К. Јовановић: Црна Река, Гласник Ученог Друштва, књ, 54., Београд 1893.

м. и на њен одсек. Исто се тако и са источне стране села диже стрм кречњачки одсек Рађеве Стране. Водом се служе са чесама, од којих је најјча чесма у Обрадовој мали. У селу највише досађује кошава, „земљу копа". Остали су ветрови слабији; север дува највише три дана.

Шарбановац је везан са Бањом лошијим сеоским путем, који прелази преко површи Петровца. За села на западној страни води поменути пут испод кречњачког одсека. За Ртањ води пут кроз долину Шарбановачке Реке па преко Лисца и Леденице.

Тип. — Шарбановац има тип збијеног села. Куће су најгушће у долини Шарбановачке Реке и поред поменутих путева. Али и ту су куће обично са воћњацима. У колико се оне више одмичу од средине села у толико су све разређеније, нарочито ако се пењу уз одсеке. Село је подељено на више мала. На левој страни Шарбановачке Реке су ове мале: Калават, Мађаровац и Горња Мала. На десној страни су: Обрадова мала, одмах до реке; затим Цинцарска мала под одсеком; испод ње је Палилула. Неколико кућа фамилије Обрадоваца исељене су близу Мужинца и сачињавају малу Малу Поток.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања, „синори", су испод села у Реци, Обршини, Србин-делу, Раљевици и Селишту. Изнад одсека је поглавито утрина али има и имања у: Клисури, Забрђу, Будимировцу и Пландишту. На источној страни је Петровац у коме су зимске појате и приватни забрани. Летње су појате под Ртњем, где су им и ливаде. Тамо стока проведе цело лето а у јесен силази на зимске појате у „синоре" испод села.

Постанак села и старине. — Село је најпре због турског насиља било изнад данашњег места у „Старом Селу". Одатле је пресељено због воде ниже у Селиште, али је одатле због турског зулума морало понова да се помера навише и населило се на данашњем месту. У Селишту је било врело па су га сељани затворили, да не би Турци од њега направили „бању".

Маринко Станојевић[1]) износи, да су му у заглавском Шарбановцу рекли, да је овај Шарбановац насељен од заглавског. Међутим о овоме код становника нема никаквог помена.

[1]) М. Станојевић: Заглавак, Насеља књ. IX. стр. 91.

У Будимировцу налазили су сељани приликом орања парчад од ћерамида и судова, а и људске кости. Ту је било неко насеље, али се не зна које. То место називају Гробљиште. Исто такво гробљиште постоји и у Пландишту.

О имену села нема никаквих предања. М. Станојевић[1]) износи да име Шарбановац упућује на старије овдашње становништво. А каже у примедби да је Шарбан чисто влашко име.

Заветина је св. Тројица.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Живановци, велика фамилија, коју сачињавају ове мање: *Тошићи*, 13 кућа; *Динчићи*, 11 кућа; *Раденковићи*, 3 куће и *Станојевци*, 5 кућа. Славе св. Николу. Не знају одакле су досељени .Кажу да су „старовремци". Старо им је кумство фамилија Кашмеровци из Трговишта. Живановци су се селили у Медвеђу, па се отуд вратили, јер се тамо нису могли бавити сточарством.

Пальићи, једна фамилија са Живановцима. Ова је фамилија исто тако велика. Њу сачињавају ове породице: *Матејевци*, 14 кућа; *Пальићи*, 10 кућа; *Радојковци*, 18 кућа и *Маринковци*, 6 кућа. Славе св. Николу, старовремци. Од фамилије Матејевци један се део населио у Бусиловцу код Параћина. Костиће из Матејевске фамилије називају „Арнаутима", јер су „зли као Арнаути."

Карловци, 10 кућа, славе св. Николу, старинци. Зову их Карловци, што су каже „кусали млеко из карлицу".

Обрадовци, 34 куће, славе св. Николу, „старовремци". Старо им је кумство из Јабланице (Црна Река).

Микићевци, 5 кућа, *Дачићи*, 2 куће, славе св. Николу, старинци. Дачиће зову „Ваљдићи", кажу због тога што се „не пате".

Цинцарци, 19 кућа, славе св. Николу, досељени из Прилепа пре 200 година. Њихов прадеда је носио и продавао памук. Кад је дошао у Шарбановац он се ту ожени и прими славу св. Николу.

Гоцићи, 6 кућа, славе Ђурђевдан и св. Николу. Деда Гоцу привела баба Марта из Илино пре 100 година.

---

[1]) Op. cit. стр. 61.

Радивојевци, 15 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Јабланице (Црна Река).

Пекићи, 8 кућа, *Јевтићи*, 4 куће, славе св. Аранђела. Пека је дошао као свирач из Браљине (крушевачки), па се ту оженио и остао.

Миловановићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Лукова (Црна Река).

Јовановићи, 3 куће, славе Петковицу, досељени пре 70 година из Спужа (Црна Гора).

Новаковићи, 3 куће славе св. Николу. Досељени на Живановско имање из Јовци (Пољаница).

Илићи, 2 куће, славе св. Николу, досељени на Живановско имање из Добрујевца (Црна Река).

Љубисављевићи, 3 куће, славе св. Николу, досељени из Јошанице у Живановску фамилију.

Ивковићи, 2 куће, славе Дмитровдан, „дошао на жену" из Илино (Црна Река).

Стојадиновци, 3 куће, славе Петковицу, досељени пре 100 година из Читлука. Њихова фамилија у Читлуку досељена из Васиља (заглавски).

Миловановић, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен „од пиротско". Зову га „Бугарин".

Дмитровић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен пре 100 година из Николичева (зајечарски). Ову фамилију зову у селу „Власи".

Митић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен пре 60—70 година из Берковице (Бугарска).

Радичевић, 1 кућа, слави св. Луку, досељен за време Устанка из Мириловца (параћински).

Дулац, 1 кућа, слави св. Тому, досељен из Врмџе од фамилије Лалића.

Демићи, 4 куће, Цигани, ковачи, славе св. Василија.

9, ЖУЧКОВАЦ.

Положај. — Са Жучковцем почиње нижи низ села средином бањског басена од запада на исток. Село лежи с леве стране Јошаничке Реке. Куће се из долине реке пењу на језерску површ од 420 м. и под одсек ове површи на Делу. Воду у

селу пију поглавито из бунара. Извора има веома мало поред реке. Најачи је ветар кошава.

Кроз село пролази доста добар насут пут, који води за Бању и Јошаницу.

Тип. — Село има више збијен тип. Куће су нарочито у-близу на средини села, са северне стране главног пута. С јужне стране има само неколико кућа. У колико се пење поменутом одсеку под Делом у толико су куће све ређе. Село није подељено на мале, већ пошто су куће појединих фамилија обично груписане, то се поједини крајеви села називају по већим фамилијама, као на пр. Влатковци, Степановци и т. д.

Привредне прилике. — Сељани се баве скоро искључиво земљорадњом. Стоке држе веома мало и то поглавито крупну стоку. Њиве су им свуда око села на овим местима: Пејиној Бари, Брадисалцима, Јошаничком Делу, Јарнину, Стражевици, Логоришту, Кумином Потоку и Бобовиљу. Њиве су поглавито у „синорима" око села и на Стражевици. Село има мало утрине на Делу, Стражевици и Равни. Шуме имају мало и то су само приватни забрани.

Постанак села и старине. — Село је било најпре у Реци у Селишту, где се и сада налазе остатци насеља. За тим се због Турака морало преместити на данашње место у шуму, да би било више склоњено. Село је расло досељавањем и множењем.

О имену села у народу нема никаквих традиција.

Заветина је Мали Спасов-дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Влатковци, велика фамилија коју сачињавају ове мање: *Влатковци*, 12 кућа; *Стојановци*, 9 кућа; *Илинци*, 7 кућа и *Рашићи*, 5 кућа. Славе св. Николу. Досељени су из Давидовца (Сврљиг). Ишли су у Шумадију. Једна су фамилија са Марковцима из Врбовца. Исто тако имају фамилију у Црном Калу — Влајковци. — Старо им је кумство у Појатама (ражањско).

Петковци, 11 кућа, славе св. Аранђела и Агата, досељени такође из Давидовца.

Станковци, 16 кућа, *Мишинци*, 11 кућа, славе Петковицу, досељени из Врмце. Бежали су у Скробницу, па кад су им тамо Турци убили брата они се вратили. Старо им је кумство у Параћину.

Миливовци, 7 кућа, *Катићи*, 7 кућа, и *Пауновци*, 3 куће, славе св. Аранђела и Агата, доселили се из Скробнице.

Степановци, 8 кућа славе св. Николу и Дмитров-дан досељени из Врмџе, од фамилије Шербића — Кашмеровци из Трговишта. Ова им је садашња слава „на имање".

Милетић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Трговишта од фамилије Кашмероваца.

Живковићи, 1 кућа, слави св. Тому, досељен из Врмџе од фамилије Лалића. Зову их Мађари, због тога што се Живко за инат родитељима, који су га „мучили", био решио да иде против Мађара за време Мађарске буне 1848 год. Он се спреми да се јави у одред те војске, оде до Бавана ту седне те поједе печено пиле и погачу што је понео за пут, па се предомисли и врати. Због чега су му из подсмевања дали име Мађар.

Кадрићи, 2 куће, Цигани, ковачи, славе св. Ђорђа и Василија.

10. ТРГОВИШТЕ.

Положај. — Трговиште се налази у поменутом нижем реду села по средини бањског басена источно од Жучковца. Село лежи на левој страни Трговишке Реке, а на саставцима Кештице, Железинца и Шарбановачке Реке. Од Реке се куће пењу и на језерску површ од 520 м., која се налази под ртом на коме су врмашка црква и школа. У селу се служе већином водом из бунара. Извора има веома мало поред реке. Трговиште је у заветрини. Кошава се скоро и не осећа. Како је при томе село још експонирано југу то у њему веома добро успева воће. Због тога право воћарско место.

Трговиште је везано са Бањом поменутим доста добрим путем који иде од Врмџе.

Тип. — Село је збијено. Куће су примакнуте поред главног пута и других мањих путева који просецају село. Свака кућа има воћњак и башту. У колико су куће ближе периферији у толико се разређују. У селу нема мала, већ се поједини крајеви села називају по већим фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве искључиво земљорадњом. Стоке држе мало и то је поглавито крупна. Имања су свуда око села. Њиве у долини реке су плодније. Њиве се

налазе на овим местима: Јамље, Кумин Поток, Кальино Поље, Агина Ливада, Пупунковица и Међушума. Појата имају мало на „синорима" око села. Утрина им је веома мала на Кальином Пољу. На њој напасају стоку.

Постанак села. — Село је најпре било у Селини, па се доцније помакло и груписало на данашње место. До данашњег новог гробља има и старо гробље. Других старина нема у селу.

Име села прича се да је дошло отуда, што је на месту данашњег села неки трговац ранио свиње.

Заветина је селу св. Марко.

Порекло становништва. — У селу су ове фамилије:

Кашмеровци, велика фамилија, коју сачињавају ове мање: *Стојановци*, 27 кућа; *Ђурчићи*, 15 кућа; *Ивковци*, 14 кућа; *Миљковци*, 9 кућа; *Станковци*, 8 кућа; *Давидовци*, 3 куће и *Ђурђевићи*, 4 куће. Сви славе св. Ђорђа и св. Алимпија. О овој породици је детаљније говорено напред у општем делу.

Јацићи, 4 куће, славе св. Лазара, досељени из Лукова.

Чвргићи, 2 куће, славе св. Јована, досељени из Црне Реке. Ова се фамилија веома слабо множи.

Недељковић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен из Катуна (Темнић).

Димитријевић, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен из Милушинца. Фамилија у Милушинцу досељена из заглавског среза.

Радосављевић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Врмџе, од фамилије Маријевци. Ова је фамилија по старини опет Кашмеровска.

Усејиновићи, 4 куће, Цигани, ковачи, славе св. Василија. Досељени из Ресника.

11. БЕЛИ ПОТОК.

Положај. — Бели Поток се налази у средини бањског басена. Село лежи с десне стране потока Лагушевца. Куће су на страни долине, а један се део кућа пење и на језерску површ од 420 м. Воду пију поглавито са бунара. Има и два мала извора. Село је у заветрини, једино је јачи ветар Југ. Експонирано је према југу.

За Бању је село везано сеоским путем, који полази од Мужинца.

Тип. Село је збијеног типа. Куће су нарочито груписане око главног пута у долини и на странама Лагушевачког Потока. У колико се куће пењу изнад долине на језерску површ у толико су ређе. Село је у главном подељено у два краја. Место на коме су куће старе фамилије Филиповића назива са старим именом села Џивџи-Бара. Крај где су настањене остале млађе фамилије зове се Бели Поток.

Привредне прилике. — Сељани се баве поглавито земљорадњом. Стоке имају мало. Од стоке се поглавито гаји крупна стока. Имања су им свуда око села: Кућиште, Петровац, Лагушевац, Део. Земља је доста плодна. Појате су на имањима око села. Утрине веће немају.

Постанак села. — Филиповићи су раније били на месту које се назива Кућиште, а фамилија Мировци је била у Врмашкој — Трговишкој Реци. Ове две фамилије Турчин-бег спојио је и населио на данашње место. Даље је село расло множењем и досељавањем нових фамилија.

Село се у народу више зове Џивџи-Бара. Не знају одакле је дошло ово име. Исто тако нема очуваних традиција и о имену Бели Поток.

Заветина је селу Росаница.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Филиповићи, већа фамилија. Њу сачињавају ове мање: *Миладиновци*, 4 куће; *Филиповићи* 4 куће; *Миловановић*, 1 кућа; *Стојановић*, 1 кућа и *Павловци*, 1 кућа. Славе св. Николу. То је најстарија фамилија у селу. Досељена је из Смиловца (ражањски). Старо им је кумство „у Буљене" (ражањски).

Мировци: Ивановци, 5 кућа и *Милосавци*, 4 куће, славе св. Вартоломеја. Досељени из Мирова, због чега их зову Мировци. Ову породицу зову још и „*Латини*".

Буцићи, 7 кућа, славе Петковицу, досељени из Бучја (заглавски), због чега их и зову Буцићи.

Црногорци, Белопавлићи, 5 кућа, славе Петковицу и Малу Госпођу, досељени из Црне Горе, од Бјелопавлића.

Рајковци, 7 кућа, славе св. Николу, досељени из Жлне (књажевачки).

Маринковићи, 2 куће, славе Петковицу, досељени из Читлука, од фамилије Златинци, која је у Читлук досељена из Васиља (књажевачки).

Стојадиновићи, 2 куће, славе св. Николу досељени из Раденковца (Голак). У Раденковац је њихова фамилија досељена из Бурдимо (Сврљиг).

Дулци, 2 куће, славе св. Тому, досељени из Врмџе од фамилије Лалића — Дулци.

Филиповићи, 2 куће; *Јефтић*, 1, славе св. Ђорђа, досељени из Милушинца. Фамилија у Милушинцу досељена из заглавског среза.

Пешић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Гаре (пиротско).

Миловановић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Николинца. Фамилија у Николинцу досељена из Добрујеваца (Црна Река).

Богићевић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Дугог Поља. Фамилија у Дугом Пољу досељена из Леновца.

12. РЕСНИК.

Положај. — Ресник се налази на јужном ободу бањског басена испод раседног кречњачког одсека Лесковика. Село лежи око Ресничке Реке на језерској тераси од 520 м.; горње куће допиру до под сам одсек. Село је експонирано северу. Воду у селу пију са пет извора, од којих је најјачи „Врело" у долини Ресничке Реке. Бунари су ретки. Највише досађује југ, јер поквари воће. Исто тако јако дувају и север и кошава. кошава.

Село је везано са Бањом сеоским путем, који иде преко језерске терасе од 520 м. и преко Чучујске Реке и Градашнице. Тај се пут продужује и на запад и везује Ресник са Поружницом. Други пут води из села на главни друм и излази код чесме „Требич".

Тип. — Село је доста груписано. Најчешће су куће око Ресничке Реке и око средсела, где је црква, школа и општина. Ту су куће обично поређане поред путева. Ипак и ту нису сасвим једна уз другу, јер свака има двориште и воћњак. У колико се иде ка периферији у толико су куће све разређеније. Село није подељено у мале, већ се поједини крајеви називају по већим фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су им испод села: у Крушаку, Јарнину, Стражевици и Меднику. Земља је веома плодна. Летње појате су им на утрини изнад села: у Качарнику, Јерменчићу, Подкамену и Присаду. На појатама им је лети стока. Тамо је и музу. Обично је један члан задруге одређен да пази стоку. У јесен стоку догоне на зимске појате, које су у „синорима". На утрини им је и сеоска шума.

Постанак села и старине. — Село је расло груписањем, досељавањем и множењем. По наредби Кнеза Милоша Чучуње се морало преселити у Ресник. Исто тако су и неке фамилије досељене из Каљавца.

Код чесме „Требич", поред главног друма, налазе се остатци од старог насеља. Сељаци су ископавали веома велике цигле „као астал". Прича се да је ту било неко велико село, па су Латини затворили Моравицу код Соко-Града и вода је превалила на Превалцу изнад Бање, те „истребила" том приликом и то село. Зато се то место и зове Требич.

Име села је кажу дошло отуда што је на месту села био раније био лештак, па од лескових реса је дошло име Ресник.

Заветина је селу Спасов-дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Ћопинци, 19 кућа, славе св. Ђорђа. Не зна се одакле су дошли. Кумују им Марјановци из Врбовца. Зову их Ћопинци због тога што је њихов прадед Милован „Криви", био рањен приликом Хајдук-Вељкове борбе са Пазванџијом на Џивџи-Бари. Он је ишао у Шумадију да се лечи. Кад се вратио носио је шумадијско одело.

Чучуњци, велика фамилија састављена из ових мањих: *Петковци*, 5 кућа, *Петровићи*, 5 кућа; *Недељковци*, 7 кућа; *Кукуљци*, 10 кућа и *Чучуњци*, 8 кућа. Славе св. Јована. Ова је фамилија пореклом из Скробнице. Они су бегали у Ресаву па су се отуд вратили у Чучуње (између Ресника и Бање). Одатле су се по наредби Кнеза Милоша населили у Ресник. Старо им је кумство у Мађарима (Морава).

Марковци фамилија коју сачињавају ове породице: *Грудоњци*, 11 кућа; *Божићи*, 5 кућа и *Мишићи*, 2 куће. Славе св. Мрату. Досељени из Белог Потока (заглавски).

Ковановци, 13 кућа, славе св. Стевана, досељени из Лукова у Каљавац. Одавде се после преселили у Ресник. У Лукову им је и старо кумство.

Младеновци, 13 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Давидовца (Сврљиг).

Вучајићи, *Сретковци* и *Виденовци*, 11 кућа, славе св. Стевана и св. Николу, досељени из Врбовца од фамилије Шапци. Славу св. Николу су донели, а св. Стевана су примили на имање.

Јефтинци, 9 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Скробнице. Деда Јефта је био кнез у бањском срезу, ка како се замерио Турцима то су га они „терали преко море". Ову фамилију зову и „Турци". Кажу због тога што је деда Маринко неколико пута прелазио у турску веру и враћао се у православну. Због тога га Турци ухвате и отерају у Видин, вежу у врећу и баце у Дунав.

Момировци 9 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Прасковче (Морава). Момир је призећен у Чучунску фамилију.

Рајковци, 7 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Скробнице. Деда Пршко је доведен „на жену".

Шумерци, 4 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Трњана (Морава) у Каљавац, а из Каљавца се преместили у Ресник.

Стојковци, 5 кућа, славе св. Николу, досељени из Ресаве.

Чвргићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Појате (ражањске) у Каљавац, а одавде у Ресник. Фамилија су са Гмитрићима из Поружнице.

Мечодолци, 4 куће, славе св. Мрату, досељени из Мечегдола (Варош, Сврљиг) у Скробницу. Из Скробнице су досељени у Каљавац, а одавде се преместили у Ресник.

Радићи, 4 куће, славе св. Мрату, досељени из Трњана у Каљавац, а одавде у Ресник.

Гусићи, 8 кућа, славе св. Пантелеја, досељени из Шумадије.

Ђерамиције (Ивановићи), 5 кућа, славе св. Саву и св. Аранђела, досељени из Гаре (лесковачко).

Радојковићи, 2 куће, славе св. Димитрија, насељени из Каљавца. Не зна се одакле су дошли у Каљавац.

Недељковци, 2 куће, славе Врачеве, досељени из Врела (Голак).

Јовановићи, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен из „Бошњаци" (лесковачко).

Усејиновићи, 9 кућа, Цигани, ковачи, славе св. Василија.

13. ПОРУЖНИЦА.

Положај. — Поружница се налази на јужном ободу бањског басена. Село лежи у долини Поружничке Реке. Куће су поред Реке, али извесан део се пење и уз десну страну долине према Реснику. Воду у селу пију поглавито са бунара. Највише им досађује јужни ветар, који се стропоштава са кречњачких одсека Лесковика.

Село је везано за главни друм сеоским путем, који иде долином Поружничке Реке. Исто тако преко Ресника води сеоски пут за Бању. За Голак и за манастир св. Стевана води пут уз долину Поружничке Реке.

Тип. — Поред реке су куће доста збијене, међутим у колико се иде уз десну долинску страну куће су све ређе. Село је јако издужено, није подељено у мале, већ се поједини крајеви називају по већим фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су им испод села, у Равној Шуми (с леве стране Поружничке Реке) и у Русалији (с десне стране). Њиве у долини Реке су веома слабе, јер Поружничка Река веома често надолази. При томе носи велике количине облутака, шљунка и песка које кад сиђе испод села таложи по њивама и ливадама. Летње појате су на утрини у Брестанском, Козарници, Шиљеној, Равњаку и Ајдучкој Пољани. Тамо је и сеоска шума.

Постанак села и старине. — Село је постало досељавањем и груписањем. Први досељеници, Китанци, били су се населили у Селиште. За тим су прешли на данашње место. За време бугарске окупације, од 1915—1918. год. село је јако настрадало, због тога што је пришло устанцима Топличке Буне. Бугари кад су угушили буну, дођу у село те попале скоро све куће и побију велики део становништва. Неке су породице тада сасвим уништене.

На месту Црквини сељани су откопали кандила и крстове. Ту је била, како се прича црква Ружица. Сељани су то место оградили и мисле, да нам том месту обнове цркву.

Прича се, да се село раније звало Златица. Једном надође вода и затрпа и однесе куће и све опустоши и отада се веле, село прозове Поружница.

Заветина је селу Тројица.

Порекло становништва. — У селу су ове фамилије:

Шумерци, 6 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Појате (ражањске) у Каљавац а из Каљавца се преместе у Поружницу. Бугари за време окупације уништили су 5 кућа од ове породице.

Гајинци, 8 кућа, славе св. Мрату, досељени из Лапова (Шумадија). Са њима су једна фамилија и *Марићи*, 9 кућа: *Белкићи*, 10 кућа и *Стојковић*, 1 кућа.

Китанци, 3 куће, славе св. Игњата, досељени из Лапова (Шумадија). Зову их Китанци због тога, што је њихов прадед носио ките на дозлуцима као у Шумадији, па му се подсмевали. Бугари уништили 1 кућу.

Јовановићи, 6 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Бобовишта (Морава). Зову их „Бугари".

Илинци, 10 кућа, славе св. Ђорђа, непознато порекло. Старо им је кумство било у Кравље (Голак), па пошто је било преко границе, то су га променили. Бугари уништили 1 кућу.

Крупчани, 10 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Г. Крупца (Голак). Бугари уништили 2 куће.

Савићи, 7 кућа, славе св. Николу, досељени „из Облу Главу", старо им је кумство у Липовцу. Бугари уништили 1 кућу.

Сташићи, 7 кућа, славе Дмитров-дан, досељени из Мозгова (алексин.) у Каљавац, а одавде у Поружницу. Бугари су уништили од ове фамилије 6 кућа.

Гмитрићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Појате (ражањске) у Каљавац, а одавде у Поружницу. Фамилија су са Чвргићима у Реснику. Старо им је кумство у Прасковчу (Морава).

Кукарци, 2 куће, славе св. Николу, досељени из Трубаревца од фамилије Кукића. Ова је фамилија досељена у Трубаревац из Бована.

Павловићи, 2 куће, славе св. Јована, досељени из Ресника од фамилије Кукульци, који су досељени из Скробнице.

Младеновић, 1 кућа, слави св. Алимпија, досељени из Јелашнице (Црна Река).

Маринковић, 1 кућа, слави св. Тому, досељен из Врмџе од фамилије Лалића, који су досељени „од Једрене".

Милојевић, 1 кућа, слави св. Лазара, досељен из Мужинца. Његова фамилија досељена у Мужинац од Сјенице.

Ибрићи, 4 куће, Цигани, ковачи, славе св Василија.

14. ДУГО ПОЉЕ.

Положај. — Дуго Поље је једино село у источном делу басена, које се налази на његовом јужном ободу, испод стрмог кречњачког одсека Девице. Село лежи на ускоj језерској тераси од 520 м., потпуно изнад долине Моравице. Воду у селу пију са ових извора: Врело, Клисура, Беловац, Големи Кладенац, Тезга. У селу је најјачи ветар Југ, „скида ћерамиду са кућа".

Кроз средину села пролази целом дужином сеоски пут. Од села силазе два пута на главни друм, један на источном крају води за горња села и један на западном крају који води за Бању. Поред тога више путева воде за Девицу; али је најглавнији онај који прелази преко Полома.

Тип. — Пошто село лежи на ускоj и дугачкој језерској тераси, то је и оно добило веома издужен облик у правцу З—И. По томе се оно много разликује од осталих села бањског басена, која су већином округла. Дужина је села преко 3.5 км. Куће су најгушће око главног сеоског пута, у средини села, где је школа и судница. Идући ка крајевима оне су све више разређене. Село је у главном подељено у три мале, које се називају по већим фамилијама. У средини је Матинска мала, на западном крају Павловска, а на источном Ка мењарска мала.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су им испод села у Пашином Пољу, Врелу, Јусиној Ливади, Османовој Ливади, Присаћу, Ћатиној Ливади, Салковој Чуци, Калиновој Бари, Ветрилима, Глогану, Змијанцу и Бигру. Њиве и ливаде поред Моравице су веома плодне. Летње су им појате на утрини у Девици. Стоку истерују на летње појате (као и у осталим сточарским селима у бањском басену) око Благовести, а враћају у „синоре" о Крстову-дне. Од стоке држе поглавито ситну стоку, овце и

козе. Њу преко лета пази један за то нарочито одређен задругар. На појатама стоку и музу и млеко прерађују.

У Девици имају и сеоску шуму.

Постанак села и старине. — Село је постало поглавито досељавањем. Најпре су куће биле растурене и сакривене по луговима, да се из даљине не види, да је ту село. Доцније су груписане. На данашњем месту прво су кажу, биле сграђене две куће: Гмитровци и Илинци. Најпре су се досељавали на спахијска имања као чифчије.

Од старина налазили су једино старе водоводне чункове.

Име села, кажу, да је дошло отуда, што је овде раније било дуго поље.

Заветина је Спасов-дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Павловци, 40 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Леновца.

Стојинци, 20 кућа, славе Петковицу, досељени из Белог Потока (заглавски). Они су најпре пребегли у Орешац, где је остао један брат, Живадин од кога су Живадиновци, а други Стоја, дође у Дуго Поље. Друга два брата, који су били попови пребегли су у Банат. Имају фамилију у Преконози и у Соко-Бањи.

Цвејинци, 25 кућа, славе св. Јована, досељени од Куманова.

Рујиштанци, 16 кућа, славе св. Вартоломеја, досељени из Рујишта, где имају још фамилију. У Рујиште су досељени из Мирова. Зову их „Латини".

Вучинци, 24 куће, славе св. Мрату, досељени из Рујишта. Њихова фамилија у Рујишту, кажу досељена из „Каравлашке".

Матинци, 18 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Леновца. Њихова је фамилија бегала у Свилајнац. Старо им је кумство у Дебелици.

Јереминци, 16 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Леновца.

Гмитровци (Жикерци), 12 кућа, славе св. Николу, најстарија фамилија, не знају одакле су досељени. Старо им је кумство у Сесалцу. Имају „фамилију" у Алексинцу.

Здравковићи, 8 кућа: *Николићи*, 6 кућа, славе св. Николу. Не знају одакле су досељени. Зову их „Турци" јер су кажу

тврдице, „да човека виде да умире од глади, не би му дали парче хлеба". Јако су ћутљиви.

Првуловци, 11 кућа, славе св. Николу, досељени из Балановца. (заглавски). Тамо имају и стару „фамилију".

Јанковци, 9 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Скробнице.

Мишинци, 11 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Давидовца (Сврљиг).

Бранковци, 12 кућа, славе св. Николу, досељени из Мирова (Црна Река).

Нешинци, (Параћинци), 7 кућа, славе св. Луку, досељени од Параћина. Били су најпре у Зубетинцу (заглавски), где је остао један део „фамилије". Зову их и „Черкези".

Поповци, 3 куће; *Спасићи*, 3 куће, славе св. Луку, досељени из Салаша (Краљево Село). Ту имају један део „фамилије". У Салаш су досељени из Ранкова (Бугарска).

Стојановци, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Врбице (заглавски). Зову их „Власи".

Ширкићи, 2 куће, славе св. Николу, досељени из Бована.

Недељковићи, 2 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Николинца. Фамилија у Николинцу досељена из Острова „од преко Дунава".

Јовановић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељена из Белог Потока, од фамилије Филиповића, која је досељена из Милушинца, а у Милушинцу је досељена из заглавског среза.

Матејовић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Давидовца (Сврљиг).

Османовићи, 9 кућа; *Алићи*, 6 кућа и *Мусићи*, 5 кућа, Цигани, славе св. Ђорђа и св. Василија.

15. БЛЕНДИЈА.

Положај. — Блендија се налази у источном делу бањског басена, у његовој средини, на централној језерској равни. Село лежи на десној страни Моравице у долини Баба-Потока, а до главног друма, који води од Соко-Бање за Књажевац. Воду у селу пију са извора и из бунара. Село је експонирано југу. Налази се у заветрини. Једино је нешто јачи ветар Југ, али је и он овде слабији него у Дугом Пољу и осталим селима на јужном ободу басена.

Тип. — Село је више збијеног типа. Куће су најгушће око потока, али су и ту једна од друге на одстојању, јер свака има двориште и воћњак. На периферији оне су још ређе. Село је подељено у две мале: Косовци (у горњем крају) и Блендија, у доњем крају до друма.

Привредне прилике. — Сељани се баве више земљорадњом. Стоке држе мало и то је поглавито крупна стока. Имања су им око села, у Дубнику, Прећи Потоку, Кривој Крушци, Белом Брегу, Превалцу и Глогану. Појате су им „у синорима". Шуме имају на Глогану, она је сеоска.

Постанак села. — Село је постало по наредби бега Турчина груписањем два насеља: Косовци и Блендије. Раније су куће биле растурене, па су доцније приближене.

О имену села нема никаквих традиција.

Заветина је Спасов-дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Гагинчани, 12 кућа, славе св. Врачеве, досељени из Косова. Најпре засновали насеље Косовци, па затим прешли у Блендију. По њима се горња мала зове Косовци.

Головарци, 5 кућа, славе Петковицу, досељени из Вине (заглавски). Тамо им је и старо кумство. Зову их Головарци због тога, што је њихов прадеда појео пун бакрач „головар" (попаре).

Милутиновци, 5 кућа, славе Петковицу, досељени из Вине. Имају фамилију у Ресави у „село Балајинац".

Кењинци (Петровци), 5 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Леновца. Хајдук-Вељко им је био ујак. Ова фамилија се веома слабо повећава, „не пате се".

Петровићи, 5 кућа, славе св. Стевана, досељени из Добрујевца. Зову их „Власи".

Стојићи, 6 кућа, славе св. Јована и св. Аранђела, досељени из Влашког Поља (заглавски). Зову их „Торлаци".

Сибиновићи, 3 куће, славе св. Аранђела, досељени на Стојића имање из Милушинца. у Милушинцу досељена из Влашког Поља. (заглавски).

Коваџијци, 3 куће, *Лазаровци*, 5 кућа и *Павковићи*, 7 кућа, славе св. Николу, досељени из Превала (Бугарска). Најпре су били у Влашком Пољу (заглавски).

Миленковићи, 4 куће, славе св. Стевана, дошли из Кривог Вира. Зато их зову „Кривовирци".

Стевићи, 4 куће, славе св. Јована, досељени из Јабланице (Црна Река). Тамо имају и „фамилију".

Пауновићи, 3 куће, славе св. Стевана, досељени из Мариновца (књажевачки).

Миљковићи, 2 куће, славе св. Николу, досељени из Давидовца (Сврљиг).

Милетићи, 2 куће; *Стојановићи* 2 куће, славе св. Мрату, досељени из Дугог Поља. Фамилија у Дугом Пољу досељена из Рујишта, а у Рујиште досељена „из Каравлашке".

Мијалковићи, 2 куће, славе св. Алимпија, досељени из Стола (пиротско).

Јовинци, 2 куће, славе Дмитров-дан, досељени из Црне Реке. Тамо им је и кумство.

Милановићи, 2 куће, славе св. Лазара, досељени из Мужинца. Фамилија у Мужинцу досељена од Сјенице.

Величковић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен из Дугог Поља. Тамошња фамилија досељена из Белог Потока (заглавски).

Миловановић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Вине (књажевачки).

Ђирић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Ваве (Лужница).

Милошевић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Дугог Поља.

Милосављевић, 2 куће, слави св. Ђорђа, досељен из Милушинца. Фамилија у Милушинцу досељена из заглавског среза.

Матић, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен из Милушинца. Фамилија тамо досељена из заглавског среза.

Станковић, 1 кућа, слави св. Вартоломеја досељен из Дугог Поља. Фамилија тамо досељена из Мирова.

16. БОГДИНАЦ.

Положај. — Богдинац се налази у средини источног дела бањског басена. Село лежи с десне стране Сесалачке Реке, на двема речним терасама. У селу пију воду са кладенаца и бунара. Село је експонирано северу, највише дувају север и кошава.

Село је на путу, који од Сесалца иде долином Сесалачке Реке и излази на главни друм. Поред овога има и један пут који излази на језерску површ од 600 м. изнад села и води за Николинац.

Тип. — Село је збијеног типа. Куће су поређане око главног пута и поред путева, који пресецају село. Има три мале: Ристинска, Марковска и мала „Подбучину".

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су им око села у Равној Шуми, Петровој Међини, Рајковцу, Подини, Големој Ливади, Црквишту и Селини. Њиве испод села, у долини Сесалачке Реке су много плодније од њива, које се налазе изнад села на језерској површи. Летње су им појате у Облом Делу, близу Рујишта. Тамо је и утрина и сеоска шума. Зимске појате су изнад села у Равној Шуми.

Постанак села и старине. — Богдинац је био заједно са Рујиштем, па се издвојио и населио на овом месту. Има више фамилија које су подељене; један део досељен у Богдинац, а други је остао у Рујишту. Даље заједничка им је и утрина у Облом Делу.

Код Црквишта су нађене старе зидине. Сељани мисле да је то била стара црква. У Селини се налазе трагови од неког старог насеља.

О имену села нема никаквих предања.

Заветина је селу Тројица.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Лукинци, 12 кућа, славе св. Мрату, досељени из „Караврлашке". Један део ове фамилије је у Рујишту.

Марковци, 9 кућа, славе св. Николу, заједничка фамилија са Владисавцима из Рујишта. Зову их „Арнаути". У Богдинцу кажу да су досељени из Коњуха а у Рујишту из Кончуља (Морава).

Ивановци, 8 кућа, славе Дмитров-дан, досељени из Добрујевца (Црна Река).

Виденовићи, 6 кућа, славе Дмитров-дан, досељени из „Козју" (пиротско).

Ристинци, 7 кућа, славе св. Ђорђа, досељени „од Смедеревско".

Гојковци, 5 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Козје (пиротско).

Перићи, 5 кућа, славе св. Јована Милостивог, досељени из Босне.

Видојковци, 3 куће, славе св. Јована, досељени од Бајине Баште. Иста фамилија са Јовановцима из Рујишта.

Голубовић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Бучја (књажевачко).

Илић, 1 кућа, слави св. Јована, досељен из Кожеља (заглавски).

Филиповић, 1 кућа, слави Петковицу, досељен из Трнавца (Црна Река).

Јовановић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Шишинаца (Бугарска).

Јовић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Читлука, фамилија из Читлука досељена од Пећи.

Гавриловић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Читлука; фамилија у Читлуку досељена од Пећи.

Стојковић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Милушинца; фамилија у Милушинцу досељена из заглавског среза.

Ибрићи, 2 куће, славе св. Ђорђа и св. Василија, Цигани, ковачи, досељени из Грлишта (Црна Река).

17. НИКОЛИНАЦ

Положај. — Слично низу села, која у западној области бањског басена леже испод раседног одсека и језерске обале од 600 м. налази се и у источном делу басена низ села, која су такође испод језерске обале од 600 м. Он на западу почиње са Николинцем па се продужује на исток. Николинац лежи у долини Богдашинске Реке, управо на месту, где се у Богдашинску Реку улива Лозјанска-Шеварска-Река. Изнад села се диже одсек језерске обале од 600 м. који је овде усечен у Буковац. Куће су већином у долинској равни, али се знатан број пење уза стране. Воду у селу пију поглавито из бунара, али има и неколико мањих извора поред реке. Село је експонирано југу. Најјачи су ветрови север и кошава.

Кроз село пролази стратегијски насут друм, који од Соко-Бање води преко Рашиначког Седла за Црну Реку, Боље-

вац. Овим је путем село везано за Соко-Бању и главни друм на југу као и за летње појате и утрину на северу. Поред овог главног пута постоји на истоку и један сеоски пут, који везује село са Богдинцем и Сесалцем.

Тип. — Село је збијеног типа. Нарочито су куће честе око пута на долинској равни, где је и школа и општина. У колико се иде уз долинске стране, ка периферији села, у толико су куће све размакнутије. У селу нема јасно одређених мала, већ се поједини крајеви називају по фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су свуда око села, у Косовцима, Кривој Крушци, Јелену, Равној Бучини, Забелу, Белези и Врху. Њиве у долини реке испод села су плодније. Појата има двојаких: летњих и зимских. Летње су појате на утрини у Равној Бучини. Зимске су на имањима. Шуме имају веома мало, и то су приватни забрани.

Постанак села. — Село се померало. Најпре је било у Селини. Кад је ту било, у њему су становали и Турци. На томе месту има данас благородног воћа. Из Селине је премештено у Крст, а тек одавде се населило на данашње место. Село се развијало поглавито досељавањем и множењем становништва.

О имену села нема традиција.

Заветина је Русаница.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Џобарци, 36 кућа и *Стевановци*, 10 кућа, славе св. Ђорђа. Били су „преко Дунава у Острову" па су на Благовест прешли Дунав и дошли најпре у Џивџи Бару (Бели Поток). Из Белог Потока су дошли у Николинац. Џобарци се зову по Џивџи Бари (Белом Потоку), где су најпре били.

Голубовци, велика фамилија, која је састављена из ових мањих: *Донићи*, 11 кућа; *Милосављевићи*, 10 кућа; *Живковићи*, 7 кућа и *Марковићи*, 7 кућа. Славе св. Николу. Досељени су из Добрујеваца (Црна Река). Бегали су у Ресаву. Донићи се зову по једној крави коју су звали Дона.

Илинци, 15 кућа, славе св. Николу, досељени из Илино (Црна Река).

Ћисићи, 30 кућа, славе св. Јована. Не знају одакле су досељени. Бегали су у Ресаву, у Ћовдин. Тамо је остао један део „фамилије". Кумују им од старине Дидићи из Мужинца.

Крстићи, 13 кућа, славе св. Николу. Не знају одакле су досељени. Старо им је кумство било у неком селу код Крушевца.

Миљковићи, 3 куће, славе св. Николу, досељени из Сесалца, од фамилије Чефтелици.

Тошићи, 3 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Церја (нишевачко). Тоша је „дошао на жену" код Миљковића.

Богдановићи, 2 куће, славе св. Стевана, досељени од Иванице. Зову их „Јерци".

Јовићи, 11 кућа, Миловановићи, 2 куће, славе св. Николу, не зна се тачно одакле су досељени. Зову их „Власи".

Ђорђевићи, 2 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Сливнице (Бугарска).

Милутиновићи, 2 куће, славе св. Николу, досељени од Иванице.

Јанковићи, 1 кућа, слави св. Николу, кажу да су „старовремци". Зову их „Турци". „Не пате се".

Миловановић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Добрујевца.

Илић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Читлука од фамилије Гроздинци. Ова је фамилија досељена у Читлук из Орље (пиротско).

Милошевић, 1 кућа, слави св. Вартоломеја, досељен из Рујишта. Фамилија у Рујишту досељена из Мирова. Фамилију називају „Латини".

Миладиновић, 1 кућа, слави св. Мрату, досељен из Читлука. Фамилија у Читлуку досељена из Балановца (заглавски).

Рамићи, 3 куће, славе св. Василија и св. Аранђела. Цигани, ковачи.

18. СЕСАЛАЦ.

Положај. — Сесалац се налази у поменутом низу села на северном ободу источног дела бањског басена. Село лежи у долини Сесалачке Реке, с леве стране, а испод језерске обале од 600 м, која је овде добро изражена на Лому и Рту на северној и Јелдишту, на западној страни. Куће су с обе стране реке на долинској равни, али се пењу и на леву долинску страну. Воду у селу пију поглавито из бунара, има само не-

колико мањих извора. Изнад села је место Бањица. Ту има топла вода у којој се сељаци купају и зими. Село је у главном експонирано југу. Најјачи су ветрови север и кошава.

Од села води низ долину Сесалачке Реке сеоски друм. који га везује за Богдинац и главни друм Соко-Бања—Књажевац. Овај се пут продужује и до Рујишта. Према западу село је везано за Николинац раније поменутим путем; на исток исто тако има сеоски пут који води за Милушинац.

Тип. — Село је збијеног типа. Куће су примакнутије у средини села, на долинској равни и поред главног пута. У средини села је општина и школа. Идући уз долинску страну куће су све ређе. Село није подељено у мале, већ се поједини крајеви називају по старијим и већим фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су око села у Павитници, Лому, Вардишту, Осовачи, Радовом Делу, Подбаби, Клисури, Ливађу, Липовом Трапу, Караконци, Сливници, Трновачи, Високом Делу, Бануру, Дечином Гробу и Селишту. Њиве испод села су плодније. Имају летње и зимске појате. Летње су на утрини у Просишту, Облом Делу, Мечјем Бору и на Тумби. Зимске су у синорима.

Постанак села и старине. — Прича се да је село било раније у Селишту, између данашњег села и Милушинца, али тамо данас нема никаквих трагова од насеља. Код Бањице има неко старо гробље, не знају чије је. Код Орловог Камена има неких старијих ровова. Село је расло множењем и досељавањем.

О имену села немају никаквих традиција.

Заветина је селу Русаница.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Кашмерци, 28 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Трговишта од фамилије Кашмероваца, који су „Јерци". Њихов прадеда је дошао у Сесалац као слуга код Ламинаца, па се у тој фамилији оженио. Кажу да су краткога века, болују од груди.

Јогринци, 32 куће, славе св. Николу, не знају одакле су досељени. Старо им је кумство у Врбовцу (бољевачком).

Чефтелици, 11 кућа, *Стојковци*, 16 кућа, славе св. Николу, досељени из Врмце. Од старине им кумује фамилија Дулци у Врмци. Зову их Чефтелици кажу због тога, што је њи-

хов прадед носио воће у Бању да прода, па кад му Турци нису дали ону цену коју је он тражио, он то воће баци. Због тога га Турци назову Чефтелија, па му то име остане.

Лалинци, (Живадиновићи) 12 кућа, славе св. Николу. Старовремци. Кумују им од старине Дулци из Врмџе.

Ламинци, 13 кућа, славе св. Ђорђа, старинци. Кумују им од старине Пужарци из Рујишта.

Рецинци, 10 кућа, славе св. Јована, досељени из Каменице.

Симићи, 8 кућа, славе св. Николу, старинци. Старо им је кумство из Бање Радосављевићи.

Пантићи, 6 кућа, славе св. Николу. Не знају одакле су досељени. Старо им је кумство из Вукашиновца (ражањски).

Новаковићи, 5 кућа, славе св. Николу, не знају одакле су досељени. Стари кумови су им Јогринци.

Вукосављевићи, 2 куће, славе св. Николу, досељени из Рокце (Иванњица).

Димитријевићи, 2 куће, славе св. Ђорђа, досељени од Иванњице. Зову их „Јерци".

Аврамовић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Сивчине (ужичке).

Нишићи, 3 куће, славе св. Николу, досељени из Бучја (књажевачки).

Ранђеловић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Бучја (књажевачки).

Станисављевић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Гаре (лесковачко).

Ковачевићи, 2 куће, славе св. Јована, досељени из Јелашнице (Црна Река).

Живковић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Кожеља (књажевачки).

Марковић, 1 кућа, слави св. Ђорђа, досељен из Дугог Поља од фамилије Јанковци, који су тамо досељени из Скробнице.

Калићи, 9 кућа, славе св. Василија. Цигани, ковачи.

19. РУЈИШТЕ.

Положај. — Рујиште се налази у депресији између Ртња и Слемена, северно од поменутог низа села, на северном обо-

ду бањске области. Оно је у исто време и најсеверније село у бањском басену. Село лежи у долини Рујишке Реке. У селу пију воду поглавито са извора, међу којима су најважнији Видарица, Мучница и др. Најјачи је ветар Север.

Село је везано за Соко-Бању поменутим путем, који иде преко Сесалца. За Црну Реку води од Рујишта пут преко Рашиначког Седла.

Тип. — Рујиште је по типу слично осталим долинским селима бањске области. Куће су поред реке нешто збијеније, али ипак на одстојању једна од друге, јер свака кућа има и воћњак са мањим двориштем. Село није подељено у мале, већ се поједини крајеви називају по већим фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Сточарство је у Рујишту јаче развијено. Имања су око села: у Големом Рујишту, Стублини, Пећурки, Баба-Станином Врху, Церју, Греци, Кукуљашу, Топилишту и Облом Делу. Летње су појате на утрини у Облом Делу, Топилишту, Рудини и Скоку.

Постанак села и старине. — Прича се да је раније село било на месту које се сад назива Големо Рујиште, па се одатле иселило на данашње место.

Од Синег-Вира до Камена постоји стари пут—калдрма. Ту има и старих шанчева. Трагова од калдрме има и од Кукуљаша па све до Рујишке Реке. На месту зв. Глог има старо гробље, за које не знају чије је.

О имену села нема никаквих предања.

Заветина је св. Тројица, III дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Мишарци, 30 кућа, славе св. Јована Милостивог, досељени од Бајине Баште.

Гацићи, 6 кућа, *Николићи*, 3 куће, славе св. Јована Крститеља, досељени из Опаљеника (код Ивањице).

Ђоковићи, 6 кућа, славе св. Стевана, досељени из Опаљеника (Ивањица).

Перишићи, 6 кућа, славе Ђурђев-дан, досељени из Опаљеника (Ивањица).

Вујичинци: Миладиновци, 14 кућа и *Жикарци*, 16 кућа, славе Ђурђев-дан, досељени из Црвење (књажевачки).

Макићи, 10 кућа, *Антићи*, 8 кућа, славе св. Вартоломеја, досељени из Мирова. Зову их „Латини".

Владисавци, 13 кућа, славе св. Николу, досељени из Кончуља, Морава.

Пужарци, 8 кућа, *Матејовци*, 5 кућа, славе св. Николу. Марин Влах пре 160 год. доселио се најпре у Равну, где се и оженио; па из Равни дошао у Рујиште.

Голубовци, 13 кућа, славе Петковицу, досељени из Бобовишта (Морава).

Лукићи, 8 кућа, славе св. Мрату, досељени из Каравлашке.

Миладиновићи, 3 куће, славе св. Николу, досељени из Бучја (књажевачки).

Миленковић, 1 кућа, слави св. Николу, досељен из Бучја.

Милетићи, 3 куће, славе св. Аранђела, досељени из Добруjевца (Црна Река).

Марковићи, 3 куће, славе св. Николу, досељени из Богдинца од фамилије Марковци, а ова је фамилија једна иста са Владисавцима, који су, као што је напред речено, досељени из Кончуља („Арнаутско").

Милосављевић, 2 куће, слави св. Вартоломеја, досељен из Врмце. Славу је примио на имање.

Вујичићи, 2 куће, слави св. Николу, досељени из Сесалца.

Стојановић, 1 кућа, слави св. Мрату досељен из Читлука. Његова фамилија у Читлуку досељена из Балановца (заглавски).

Божиновић, 1 кућа, слави св. Аранђела, досељен из Милушинца. Фамилија у Милушинцу досељена од Књажевца.

Вулићи, 2 куће, *Дурмишовићи*, 1 кућа, славе св. Василија и Ђурђев-дан. Цигани, ковачи.

20. МИЛУШИНАЦ.

Положај. — Милушинац се налази на северном ободу бањског басена између Слемена и Крстатца. Село лежи у долини реке Урдеша. Куће се од реке пењу и уз долинску страну према Крстатцу. Воду у селу пију са извора, од којих су најважнији: Бигар, Попов Кладенац и Шмрк. Најјачи је ветар север. Од кошаве је село у заветрини.

Од Милушинца води главни пут долином Урдеша и Сесалачке Реке до главног друма. Поменут је пут који Милушинац везује са Сесалцем. Исто тако од Милушинца води испод Крстатца пут за Читлук. Изнад села постоји пут, којим из села иду за појате и шуму.

Тип. — По типу Милушинац је сличан са осталим селима у бањском басену. Куће су чешће у долини реке, а у колико се пењу уз долинске стране све су ређе. У селу има четири мале: Орнице, Раскршће, Шавор и Ровина.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Сточарство је доста интензивно. Имања су око села у Бајкиној Шуми, Селишту, Делу, Бегличком Гумну, Барици, Тршевини, Подинама, Ћатиној Ливади, Красиној Орници, Дубрави, Просишту, Чукару, Сливју, Глогу и у другом Селишту. Њиве испод села поред реке су плодније. Међутим изнад села, на вишим кречњачким површима под Слеменом су веома слабе. Имају летње и зимске појате. Летње су на утрини: у Локви, Равуловцима, Слемену, Поткоси и Степановцу. Зимске су на имањима. На Слемену и Крстатцу село има и заједничку шуму.

Постанак села и старине. — Село је најпре било у Селишту, за тим у Змијанцу. Ту је било свега 7 кућа покривених ћерамидом, остале су биле као плевње, покривене сламом. Куће су биле најпре растурене па су се доцније збијале. Село је расло поглавито досељавањем и множењем старијих фамилија.

На Градишту, изнад села, постоје зидине од неког старог града, о коме нема у селу никаквих традиција. Исто тако у Манастиришту има неких зидина, за које кажу да су од неког старог манастира. На месту Сливје налазе разне „црепутине." Кажу да је ту било неко село, али о њему нема никаквих других предања. У селу има и једно старије гробље.

О имену села нема никаквих предања.

Заветина је Русаница.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Бојићи, 40 кућа, славе св. Ђорђа, досељени су из Драчиновца (књажевачки). Старо им је кумство у Планиници.

Лукинци, 26 кућа, славе св. Ђорђа. Доселио их деда Баја из Белог Потока (заглавског). Старо им је кумство у Васиљу.

Војиновци, 23 куће, славе св. Аранђела, досељени из Г. Беле Реке. Старо им је кумство у Бучје.

Котригинци, 12 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Влашког Поља (заглавски). Старо им је кумство у Бучје.

Јоцинци, 12 кућа, славе св. Јована, досељени из Дречиновца (заглавски). Деда Јоца је дошао у село као слуга, па се ту оженио и основао фамилију.

Чуканци: Мијаиловци, 11 кућа; *Грујинци*, 8 кућа, славе св. Николу. Прича се да су била два брата, који су се доселили „из Јерско" у Сесалац. Један од њих дође у Милушинац и оснује ову фамилију. Старо им је кумство у Параћину.

Рајковци, 12 кућа, славе св. Николу, досељени „од пиротско".

Пиндрићи, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Бучје (заглавски).

Јанковци, 2 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Кожеља (заглавски). Дошао је њихов прадед на имање у фамилију Лукинци.

Видојковић, 1 кућа, слави св .Николу, досељен из Зорановца (заглавски).

Видосављевић, 1 кућа слави св. Ђорђа, досељен из Смиљева (ужичко).

Милојковићи, 2 куће, славе св. Димитрија, досељени из Читлука. Фамилија у Читлуку досељена од Дебра.

Смаићи, 6 кућа славе св. Василија. Цигани ковачи.

Азировић, 1 кућа, слави св. Василија. Циганин, чергар.

21. ЧИТЛУК.

Положај. — Читлук се налази испод Крстатца на језерској површи од 600 м. Село лежи у долини Читлучке Реке, али поједине куће пењући се уз долинске стране излазе и на језерску површ од 600 м. Воду у селу пију искључиво са бунара. Село је експонирано југу. Најјачи је ветар југ.

Село је везано за друм доста добрим сеоским путем.

Тип. — Село је прилично разређено, али је ипак задржало тип груписаног села. Нешто су гушће куће у долини Реке. У колико се иде уз долинске стране и излази на језерску површ у толико су ређе нарочито на источној страни. У селу су јасно издвојене мале. Оне су назвате по великим фамили-

јама, чије су куће у њима груписане. Тако постоје три велике мале: Симинска, Грезанска и Варџијска.

Од села су издвојена два заселка: *Истоци* и *Левовик*. Истоци се налазе код читлучке цркве на извору Моравице. Постало је на тај начин, што су неке породице као: Бошковци, Бачарци, Златићи и др. сишле из села и населиле се на том месту. Заселак Левовик се налази поред главног друма на саставцима реке Левовика (по којој је добило и име) и потока Новаковца. Заселак је много ближи Церовици него Читлуку. У њему су поглавито куће „Јерске" фамилије. Куће у Левовику су поређане у главном поред друма.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Имања су око села: у Подбуку, Клењу, Дубрави, Липовом Трапу, Новаковцу, Главичици, Влашком Пољу, Глодском, Сланишту, Подини, Кременцу, Селишту, Ветрилима, Бачијишту, Истоцима, Стрмену, Црвеном Брегу, Сувом Потоку, Левовику, Стричевици и Товарижу. Њиве су плодније на западној страни у долини Сесалачке Реке. Стоку лети држе на летњим појатама у Девици и Крстатцу. Зими је догоне на имања у зимске појате. На летње појате „селе" овце око Благовести, а враћају у „синоре" о св. Илији или доцније кад се договоре. У селу постоји и мајдан лигнита, који је веома доброг квалитета.

Постанак села и старине. — Село је најпре било у Селишту, близу Сесалачке Реке. Тада је у селу било само 28 кућа. Одатле је кажу село преселила у „данашње међе" баба Ракита Симинчанска. У Селишту има још трагова од старог насеља. Село је постало и увећавало се досељавањем и множењем.

Име села сигурно је турског порекла.

Заветина је Русаница.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Грезанци, 46 кућа, славе св. Ћирила, досељени из Грезне (заглавски). По том се месту и називају. У Грезну су досељени из Бељаковца (Бугарска). Један део фамилије, Бучанци, 12 кућа, је ишао у Бучје, па се вратио.

Богданићи, 17 кућа, славе св. Ђорђа, досељени од Пећи. Доцније се враћали у Пећ, па понова дошли у Читлук.

Бошковци, 25 кућа, славе св. Алимпија, досељени из Влахова (Сврљиг). Старо име је кумство у Штипини (заглавски).

Балановчани: Балановчани, 12 кућа, *Шелкићи*, 7 кућа, *Живанићи*, 5 кућа, *Ђурђићи*, 4 куће, *Тодоровци*, 2 куће, и *Ђокићи*, 2 куће, славе св. Мрату, досељени из Балановца (заглавски).

Варџијци: Ружићи, 11 кућа, *Јеринићи*, 13 кућа, *Цолићи*, 7 кућа, *Маријићи*, 6 кућа, *Видојковићи*, 6 кућа, и *Ивковци*, 2 куће. Славе св. Аранђела. Њихов прадед дошао је из Базовика („пиротско"). Побегао је отуд због тога што је убио Турчина, па их Турци три пут робили. Зову се Варџијци по томе, што су пекли креч („вар").

Јерци, 17 кућа, славе св. Николу. Досељени из Херцеговине. Фамилија су са Милојковцима из Церовице.[1])

Радинци, 12 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Мечјег Дола. (Сврљиг). Имају фамилију, „негде у Мораву".

Црнићи, 11 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Јелашнице. Старо им је кумство у Јаковцу.

Гроздинци, 10 кућа, славе св. Николу, досељени из Орље (пиротско).

Генићи, 8 кућа, славе св. Николу, досељени из Блендије од фамилије Лазаровци. Ова је фамилија досељена из Превала (Бугарска).

Бировци: Тривунци, 6 кућа; *Лукићи*, 3 куће, славе св. Николу. Не знају одакле су досељени. Кумују им Варџијци.

Савинци, 6 кућа; *Домишљарци*, 2 куће, славе св. Николу, досељени „од пиротско". Имају фамилију у Катуну (параћинско).

Симинчани, Мужинчани, 4 куће, славе св. Лазара и св. Ђорђа. Досељени из Мужинца. Фамилија у Мужинцу досељена од Сјенице. Славу св. Ђорђа примили су „на имање". Од ове фамилије баба Ракита, која је преместила село у „данашње међе." Прича се да је био спор око граница сеоског имања између Читлучана и неког села, које је било испод Крстатца. Тај спор требали су да реше Турци. Баба Ракита оде раније

[1]) Детаљнији податци изнети су приликом описа фамилије Милојковци у Церовици,

те закопа угљевље око села. Кад су Турци дошли, она им каже да она зна да им покаже где су границе села. И почне их водити на места где је закопала то угљевље. Турци на основу тога досуде да цео тај атар припадне Читлучанима. Да би јој се осветили за ту превару сељаци из тог места закољу јој два сина. Прича се да је неки Милош од Симинчана први засновао варошицу Бољевац.

Раванци, 5 кућа, славе св. Аранђела, досељени из Равне (заглавски).

Златинци, 12 кућа, славе Петковицу, досељени из Васиља (књажевачки).

Бачарци, 8 кућа, славе св. Јована, досељени из Влашког Поља (заглавски).

Рогинци, 8 кућа, славе св. Јована. Не зна се одакле су досељени. Зову их Рогинци због тога што су носили барут и дуван у рогу. Старо им је кумство из Скробнице.

Кажићи, 4 куће, славе св. Јована. Не зна се одакле су досељени. Старо им је кумство из Дебелице.

Петровићи, 5 кућа, славе св. Алимпија. Фамилија су са Бошковцима. Досељени из Влахова (Сврљиг).

Мишинци, 3 куће, славе св. Мрату, досељени од Дебра.

Филиповићи, 4 куће, славе св. Мрату и св. Димитрија. Фамилија са Мишинцима, досељени из Дебра.

Виденовићи, 3 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Дебелице (заглавски).

Сурлинци (Бранковићи), 2 куће, славе св. Ђорђа, досељени из Голака из Врела или Палиграце (не знају тачно).

Вулинци, 4 куће, славе св. Николу, досељени из Бучје. Старо им је кумство у Дречиновцу (заглавски).

Нестеровци, 3 куће, славе св. Николу, досељени из Зубетинца (заглавски).

Вукашиновци, 4 куће, славе св. Аранђела, досељени из Јабуковца (Делиград).

Костић, 1 кућа, слави св. Јована, досељен из Грчке.

Танићи, 3 куће; Алковићи, 2 куће, славе св. Василија и Ђурђев-дан. Цигани-ковачи.

22. ОРЕШАЦ.

Положај. — Орешац се налази на источном ободу бањског басена, у старом језерском заливу нивоа од 720 м. Село

лежи с десне стране Орешачког Потока (Несторовице). Куће се од потока пењу уз долинску страну и већи број излази и на саму језерску површ од 720 м. Воду у селу пију са извора, који се налазе око села, као што су: Бобовиште, Кладенац, Селиште, Стојин Кладенац, Студенац и др. Сви су мали извори карсног типа. Село је експонирано југу. Највише досађују север и кошава. Село је хладније од околних, јер је на већој висини. Снег обично пада око Митрова-дне и одржи се до половине марта.

Село је везано за главни бањски друм путем, који иде низ долину Новаковца. То је део старог друма који је из Бање водио за Књажевац. Други део тог друма је изнад села и иде преко Тумбе. Он је напуштен још пре 50 год., али га сељани употребљују кад иду за Књажевац. Поред тога постоји и сеоски пут за Читлук, који иде испод Крстатца, и пут за Церовицу преко Огњишњака.

Тип. — Село је као и остала бањска села у главном збијеног типа. Куће су поред пута и нарочито су честе у средини села. У селу нема мала, већ се поједини крајеви називају по фамилијама.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Сточарство је доста интензивно. Имања су им око села: у Закамену, Скокару, Реци и Новаковцу. Земља је, доста слаба. Летње појате су им биле на утрини („државини") у Новаковцу, Чертавцу и Коњарнику па су их Бугари за време окупације попалили. Зимске су појате на имањима. Место је доста воћарско, те сељани гаје и воће. Шуме нема.

Постанак села. — Село је доста младо, постало је из збега у крчевини. Оно је расло досељавањем и множењем. Нема никаквих података о померању села.

О имену села нема никаквих традиција.

Заветина је св. Русаница.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Живадиновци, 29 кућа, славе Петковицу, досељени из Белог Потока (заглавски). Живадин је пребегао због тога, што је његов брат Стоја убио Турчина, субашу. У исто време побегла су и остала браћа. Стоја је побегао у Дуго Поље и од њега је фамилија Стојинци. Два брата, који су били попови пребегли су преко Дунава. Један брат је побегао у Копајко-

шару (ср. нишки), један у Преконоге (Голак) а последњи у Васиљ (ср. заглавски).

Рајковци, 27 кућа, славе св. Мрату, досељени из Белог Потока (ср. заглавски). Бегали су у Давидовац (сврљишки) па се понова вратили. То је најстарија фамилија у селу.

Милосавци, 8 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Скробнице (заглавски), због чуме. Бегали су и у Бобовиште (моравски, па се отуд вратили. По томе је назват и извор Бобовиште.

Миладиновци, 4 куће, славе св. Аранђела, досељени из Равне (тимочки).

Ивановић, 1 кућа, слави св. Василија и Ђурђев-дан. Циганин, ковач.

23. ЦЕРОВИЦА.

Положај. — Церовица се налази на источном ободу бањског басена, у старом језерском заливу од 720 м. између Огњишњака у долини церовичког потока и поред главног друма Соко-Бања—Књажевац. Воду у селу пију поглавито са извора. Има и неколико бунара. Најјачи је ветар у селу север, од Ртња.

Тип. — Село је нешто разређеније од осталих бањских села; али је у главном ипак сачувало тип груписаног села. У селу има две мале, које се називају по фамилијама: Милојковска и Павковска.

Привредне прилике. — Сељани се баве земљорадњом и сточарством. Сточарство је доста интензивно. Имања су им око села: у Церју, Конџилу, Дубрави, и Јерској Орници. Земља доста слаба. Имају утрину, за пашу у Дубрави и на Огњишњаку. Летње појате су им попалили Бугари за време окупације. Сада их тек почињу правити у Конџилу.

Постанак села. — Село је било најпре у Реци, па се преселило у данашње село. Оно је расло досељавањем и множењем старијих досељеника.

Име селу долази од церја.

Заветина је мали Спасов-дан.

Порекло становништва. — У селу су ове породице:

Косовци (Павковци), 8 кућа, славе св. Врачеве, досељени са Косова. Били су најпре у Ресави, па пошто им се овце

изметиљавиле и била их вода то дољу у Глоговицу (алексиначки) али им се и тамо не допадне, већ један део остане тамо а други се досели у Церовицу.

Милојковци, 8 кућа, славе св. Николу, досељени из Херцеговине. Било их је кажу шесторо браће. Од њих су два остали у Трубаревцу; два у Читлуку, и од њих су „Јерци", а двојица оду у Вину. Из Вине се врати деда Цветко, Милојков отац, и насели се у Церовици. Њега су убили хајдуци и остао му гроб у читлучком атару, где је раније било село.

Живановци, 12 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Станци (Голак). Кумство им је у Реснику.

Стојковци, 6 кућа, славе св. Ђорђа, досељени из Мечег-Дола (Сврљиг).

Милетинци, 3 куће, славе св. Јована, досељени из Скробнице (заглавски). Тамо имају и „фамилију" — Милијинци.

Гојковци, 2 куће, славе Петковицу, досељени „из Сиље" (Морава).

Милојковић, 1 кућа, слави св. Врачеве, досељени из Василја (заглавски), на Милетинско имање.

Шерифовић, 1 кућа, слави св. Василија. Цигани, ковачи.

РЕГИСТАР

1. Топографска имена.

Агина Ливада 88
Ајдучка Пољана 93
Алексинац 19, 32, 38, 63, 66, 67, 96
Амам Поток 64, 65
Св. Аранђел, манастир 17
„Арнаутско“ 39, 76, 107
Аустрија 60
Баба Поток 97
Баба Станин Врх 106
Базовик 35, 53, 66, 111
Бајина Башта 39, 67, 101, 106
Бајкина Шума 108
Балајинац 98
Балановац 36, 97, 103, 107, 111
Банат 40, 41, 96
Banga 22
Банур 104
Бања (Соко-Бања) 22, 56, 74, 78, 81, 82, 83, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 95, 105, 113
Бањица 63, 64, 104
Баране 13. 14
Барица 108
Баругџијска Вода 15
Бачијиште 110
Бегличко Гумно 108
Бездан 7
Бела Паланка 40
Белега 102
Бела Река 39, 109
Бели Брег 73, 98
Бели Поток 7, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 36, 43, 46, 57, 62, 66, 69, 70, 81, 88, 89, 91, 96, 97, 99, 102, 108, 113, 114
Белица 40, 41, 67
Беловац 95
Бељаковац 36, 110
Бељевина 9
Берковица 35, 66, 85
Бигар 95, 107
Битољ 37, 66
Блендија 7, 23, 24, 25, 27, 28, 31, 34, 41, 43, 46, 50, 61, 72, 73, 77, 97, 98, 111
Бобовиље 86
Бобовиште 38, 94, 107, 114, извор 113
Бован 18, 38, 66, 68, 69, 73, 94, 97
Бованска Клисура 7, 8, 9, 11, 12, 15, 17, 18, 20 32, 45, 58, 67, 68
Богдашинска Река 26, 101
Богдинац 8, 22, 24, 25, 26, 27, 31, 33, 46, 99, 102, 104, 107
Болван 17
Бољевац 39, 49, 61, 67, 101, 111
Босна 40, 41, 101
Бошњаци 37, 93
Брадисалци 86
Браљина 38, 85
Братиселац 23, 75
Брачин 38, 72
Бресјанска Коса 11
Брестанско 68, 93
Бугари 21, 52, 53, 55, 69, 71, 77, 85, 94, 113, 114
Бугарска 35, 40, 66, 69, 72, 74, 77, 85, 97, 98, 101, 103, 110, 111
Бугарска Мала 64
Будимировац 83, 84
Бујкића Куће 24
Буљене 89
Буковац 101
Бурдимо 36, 90
Бусиловац 84
Бучје 36, 60, 66, 82, 89, 101, 105, 107 109, 110, 112
Бучум 36, 80
Вава 35, 99
Ваганар 72
Вардиште 104
Варош 65, 92
Варџијска Мала 110
Васиљ 36, 85, 90, 108, 112, 114, 115
Ветрила 95, 110
Видарица 106
Видин 18, 55, 61, 92
Видрар 36, 69
Вина 36, 98, 99, 115

Високи Дел 104
Витошевац 38, 66, 72, 73, 76, 82
Власина 11, 15, 17, 63,
Власотинци 37, 66
Влахово 36, 111, 112
Влашко Поље 36, 66, 98, 109, 110, 112
Влашко Село 24, 78
Врбица 36, 97
Врбовац 7, 16, 23, 27, 28, 29, 32, 43, 46, 51, 52, 53, 57, 65, 70, 71, 72, 73, 86, 91, 92, 104
Врело 38, 64, 65, 90, 92, 95, 112
Врело, Мало 14
Vrilo 22
Врмашки Град 20
Врмца 7, 10, 20, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 53, 59, 60, 61, 75, 77, 78, 81, 85, 86, 87, 88, 90, 95, 104, 105, 107
Врх 102
Вукашиновац 105
Галибабинци 36, 66, 80
Гаре 35, 37, 90. 92, 105
Гинци 41
Главичица 110
Главчина 75
Глама 35, 66
Глог 106, 108
Глоган 95, 98
Глоговица 50, 115
Глодско 110
Гложане 60
Гњилан 35, 66
Гњилане 37, 66
Говеђи Врх 70
Гојков Дел 44
Гојмановац 8
Гакића крај 72, 73
Гола Глава 72
Гола Главица 81
Голак 7, 8, 32, 37, 63, 66, 69, 72, 90, 92, 94, 112, 114, 115
Гола Планина 11, 14, 17
Голема Ливада 100
Големи Дел 14, 81
Големи Кладенац 95
Големо Врело 14
Големо Рујиште 106
Горња Мала 83
Градашница 15, 22, 64, 90
Градиште 13, 20, 68, 73, 108
Grampiana 17
Грапчиња 73
Грезанска Мала 110
Грезна 110
Грлиште 101
Гробљиште 84
Гружа 46, 47
Грчка 37, 112
Давидовац 36, 59, 60, 66, 72, 74, 86, 88, 92, 97, 99, 114
Дебар 37, 66, 109, 112
Дебелица 36, 96, 112
Девица 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 28, 30, 58, 65, 95, 96, 110
Дејане 37, 66
Делиград 38, 76, 112
Дел 108
Део 85, 86, 89
Дечин Гроб 104
Добродо 35, 66
Добрујевац 37, 38, 66, 67, 74, 85, 90, 98, 100, 102 103, 107
Драчиновац 36, 108
Дречиновац 109, 112
Дубник 98
Дубрава 108, 110, 114
Дуго Поље 8, 11, 12, 16, 22, 25, 26, 28, 29, 33, 43, 53, 62, 90, 95, 97, 99, 105, 113
Дунав 49, 55, 92, 97, 102, 113
Дуплеш 33, 78
Дупница 35, 66
Ђерзелез 15, 64
Ђунис 67, 72
Жабљак 39, 66
Железинац 26, 81, 87
Житковац 38, 66
Жлне 36, 89
Жучковац 7, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 43. 46, 51, 59, 60, 62, 74, 78, 85, 87
Забел 102
Забрђе 83
Загарач Г. 66, 76
Заглавак 34, 40, 53
Загорје 36, 41, 66
Зајечар 33, 59, 67
Закамен 113
Зарвина 15, 33
Златица 94
Змијанац 95, 108
Зоруновац 36, 60, 109
Зубетинац 36, 66, 97, 112
Ибишевица 15
Иванњица 39, 67, 103, 105, 106
Иворски Врх 7
Илино 39, 67, 80, 84, 85, 102
Isperleck banea 18
Истоци 22, 24, 27, 58, 110
Јабланица 39, 61, 67, 76, 77, 84, 85, 99
Јабуковац 112
Јагодина 40, 62, 67, 77
Јамље 88
Јарловце 36, 77
Јарнин 86, 91
Јасеница 47
Јастребарски Врх 70
Једрене 18, 35, 61, 66, 95

Језеро 8
Јелашница 39, 95, 105, 111
Јелдиште 103
Јелен 102
Јерменчић 91
Јерска Орница 114
Јерске куће 28, 29
Јерски Пут 32, 67, 72, 74
Јерско 109
Јовци 37, 85,
Јошаница 7, 10, 19, 23, 24, 25, 26, 27 28, 32, 33, 43, 44, 46, 51, 52, 56, 58, 59, 65, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 85
Јошаничка Река 74, 85
Јошанички Део 86
Јошје 21, 23, 75, 76
Јусина Ливада 95
Калават 28, 29, 34, 70, 83
Калинова Бара 95
Калиновачки Извор 15
Каљавац 21, 23, 43, 68, 69, 91, 92, 94
Каљино Поље 30, 88
Камен 106
Каменица 37, 105
Камењарска мала 29, 95
Канин Поток 52, 70
Каравлашка 39, 41, 67, 96, 99, 100, 107
Караконџа 104
Карловске Куће 29
Катун 38, 40, 66, 88, 111
Качарник 91
Кештица 14, 23, 30, 78, 81, 87
Кладенац 113
Клење 110
Клисура 83, 95, 104
Књажевац 32, 63, 97, 104, 107, 113, 114
Кожељ 36, 101, 105, 109
Козарница 93
Козја 35, 100, 101
Козји Грб 75
Кончуљ 37, 66, 100, 107
Конџил 114
Коњарник 113
Коњух 100
Копајкошара 113
Косово 40, 41, 53, 67, 76, 80, 98, 114
Косовци 98, 102
Кравље 94
Крајина 19
Крајње Брдо 64
Краљево 39, 77
Краљево Село 97
Красина Орница 108
Кратово 36, 40, 66
Креманац 110
Крива Крушка 98, 102
Криви Вир 38, 67, 77, 80, 82, 99
Крсг 102
Крстатац 7, 9, 10, 11, 20, 33, 107, 108, 109, 110, 111, 113
Крупац 72
Крупац Г. 37, 94
Крупац Д. 37
Крушак 73, 91
Крушевац 103
Крушје 13, 14, 37, 66, 75
Кукуљаш 106
Куманово 37, 66, 96
Кумин Поток 86, 88
Кутина 37, 66
Кућиште 21, 88
Кучки Ком 39, 66
Лабуково 8, 37, 66
Лагушевац 64, 88, 89
Лагушевачки Поток 89
Лалина Крушка 61, 79
Лалин Воњан 61, 79
Лалића Куће 28
Лапово 40, 53, 94
Левовик 24, 27, 110
Левтерија 64
Ледина 70
Леновац 38, 67, 90, 96, 98
Лепеница 47
Лесковац 37, 66
„Лесковачко“ 37
Лесковик 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 30, 64, 90
Лешје 69
Ливадица 74
Ливађе 104
Липовар 73
Липовац 17, 18, 94
Липови Трап 104, 110
Лисац 11, 17, 83
Логорнште 86
Лозјанска Река 101,
Локва 108
Лом 103, 104
Лопушња, ман., 76
Лужница 40, 99
Лукава 22
Лукавица 8, 12, 32, 75, 78, 81
Луково 38, 68, 71, 72, 77, 85, 88, 92
Мађари 91
Мађаровац 83
Мали Поток 24, 83
Манастириште 108
Мариновац 36, 99
Маријевска Мала 73
Марјановска Мала 70
Марковина 40, 67
Марковића Куће 24
Марковска Мала 100
Матинска Мала 29, 95
Медвеђа 84
Медник 90

Међушума 88
Мечји Бор 104
Мечји Дол 36, 92, 111, 115
Милојковска Мала 114
Милушинац 8, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 33, 45, 46, 88, 90, 97, 98, 99, 101, 104, 107, 108, 109
Миљковац 37, 59, 66
Мириловац 38, 85
Мирово 38, 44, 53, 61, 62, 67, 70, 89, 96, 97, 103, 107
Митров Камен 11, 13
Мозгово 38, 66, 69, 72, 73, 77, 94
Морава 7, 15, 17, 32, 37, 42, 49, 50, 71, 77, 91, 92, 94, 100, 107, 111, 115
Морава Западна 42
Моравица 7, 8, 12, 13, 15, 20, 23, 30, 56, 63, 64, 67, 68, 91, 95, 97, 110
Мратињска Река 71
Мратињска Страна 70
Мртвица 37, 66
Мужинац 7, 10, 14, 16, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 33, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 59, 60, 61, 71, 77, 78, 81, 82, 83, 89, 95, 99, 102, 111
Муња 33
Мучница 106
Неговица Г. 32
Недељица 74
Неновица 81
Нерезинска Коса 67
Несторовица 113
Николинац 8, 16, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 33, 48, 62, 63, 90, 97, 100, 101, 102, 104
Николића Крај 72, 73
Николичево 85
Ниш 8, 17, 18, 32, 37, 63, 66
Нишевачко 37, 66
Новаковац 110
Ново Село 8, 38, 66
Обла Глава 38, 68, 94
Обли Дел 100, 104, 106
Обрадова Мала 83
Обреж 40, 77
Обршина 83
Огњишњак 7, 13, 26, 113, 114
Озрен 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 30, 33, 63, 64
Озренске Ливаде 15, 17, 64, 65
Опаљеник 39, 106
Орешац 7, 16, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 33, 45, 46, 51, 96, 112
Орешачки Поток 113
Орлов Камен 104
Орља 35, 103, 111
Орница 73
Орница (мала) 108
Османова Ливада 95
Осовача 104
Осоје 68
Острово 40, 41, 97, 102
Оштриковац 9
Павитница 104
Павковска Мала 114
Павловска Мала 29, 95
Падина 64
Пажарак 33, 75
Паклеш 11, 14, 15, 26, 30, 33, 78, 79
Палиграце 112
Палилула 64, 65, 83
Парамун 36, 66
Параћин 38, 41, 42, 49, 62. 66, 69, 78, 84. 86, 97, 109
Пардик 71
Пасуљиште 13
Пашино Поље 95
Пејина Бара 86
Петрова Међина 100
Петровац 83, 89
Петрове Орнице 11
Петруша 36, 66
Пећ 40, 41, 101, 110
Пећурка 105
Пирот 40, 41
„Пиротско“ 35, 66, 74, 85, 99, 100, 101, 103, 109 111
Плана 38, 80
Плана В. 69
Пландиште 83. 84
Планиница 39, 82, 85, 108
Подбаба 104
Подбук 110
Подбучина, мала, 100
Подина 100, 108, 110
Подкамен 91
Појате 38, 72, 86, 92, 94
Полом 95
Попов Кладенац 107
Попшица 37, 66
Поружница 8, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 32, 46, 53, 61, 62, 69, 90, 92, 93, 94
Поружничка Река 15, 26, 28, 93,
Посери Поток 64
Поткоса 108
Правац 11, 44
Praesidium Pompei 17
Прасковча 38, 66, 71, 73, 92, 94
Прдак 79
Превалац 10, 20, 44, 91, 98
Превало 36, 98, 111
Преконози 8, 37, 66, 96, 114
Прећи Поток 98
Прилеп 37, 66, 84
Принце 75
Присад 91
Присаће 95
Приштина 40, 76
Просиште 104, 108
Пупунковица 88

Раван 30, 86
Равна 36, 107, 112, 114
Равна Бучина 101
Равна Шума 68, 93, 100
Равњак 93
Раденковац 38, 66, 90
Радмировац 37, 69
Радов Дел 104
Ражањ 38, 66
Рајковац 100
Раљевица 83
Ранково 36, 97
Раскрсје 70, 75, 76
Раскршће 108
Рачева Страна 83
Рашиначко Седло 8, 12, 32, 44, 45, 101, 106
Рготина 61
Редиште 75
Река 83, 113
Репљина 36, 66
Ресава 40, 41, 49, 50, 60, 92, 98, 102, 104
Ресник 8, 12, 16, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 32, 55, 65, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 115
Rossnik 22
Ресничка Река 90
Риђ Д. 35, 66
Рипаљка 64
Ристинска Мала 100
Ровина 108
Рожањ 7, 9, 49, 73,
Рожањска Коса 70
Рокце 39, 105
Рсовци 8, 38, 66
Рт 103
Ртањ 7, 9. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 30, 45, 61, 64, 67, 70, 74, 78, 79, 81, 83, 105, 114
Рудина 106
Ружица, црква 21, 93
Руј 81
Рујевица 7, 20. 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 42, 46, 50, 51, 70, 71. 72, 73
Рујишка Жљебура 13
Рујишка Река 15, 106
Рујиште 8, 17, 22, 24, 25, 26, 33, 36, 44, 46, 51, 62, 76, 96, 99, 100, 103, 105, 106, 107
Румунија 32
Русалија 93
Руси 19
Сава 49
Савин Кладенац 74
Салаш 97
Салкова Чука 95
Свилајнац 96
Сврљиг 18, 19, 36, 40, 53, 65, 66, 69, 72, 74, 80, 86, 90, 92, 97. 99, 111, 112, 115
Седларе 80
Селина 21, 22, 23, 61, 71, 79, 81, 88, 100, 102
Селиште 21, 22, 23, 61, 70, 71, 75, 79, 81, 82, 83, 86. 93, 104, 108. 110, 113
Сесалац 8, 10, 16. 17, 26, 27, 29, 33, 43, 46, 51, 53, 56, 59, 60, 65, 96, 100, 102, 103, 104, 106. 107. 109
Сесалачка Пећура 13
Сасалачка Река 13, 99, 100, 103, 104, 108, 110
Сивчина 39, 105.
Симинска Мала 110
Симића Куће 24
Сињи Вир 106
Сипље 37, 115
Сјеница 39, 41, 46, 66, 76, 78, 82, 95, 99, 111
Скадар 40. 41. 67
Скок 106
Скокар 113
Скопље 66
Скробница 36, 66, 77, 86, 87, 91, 92, 94, 97, 105, 112, 114, 115
Скробничка Клисура 7, 8, 11, 12, 13, 45
Сланиште 110
Слатина 13, 14, 73, 75
Слеме 7, 9, 11, 13, 15, 45, 105, 107, 108
Сливје 108
Сливница 36, 103, 104
Смедерево 39
Смедеревско 100
Смиловац 39, 66, 71, 82, 89
Смиљево 39, 109
Смрдан 73
Соко-Бања 7, 8, 10, 11, 20, 22, 26, 33, 44, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 76, 96, 97, 101, 102, 104, 106, 114
Соко-Град 18, 19, 20, 63, 64. 65, 91
Соколац 18, 19, 22
Соколовица 70
Софија 41
Спуж 39, 85
Србин-део 83
Станци 36, 115
Стара Планина 41
Стари Влах 39, 41, 52, 53, 67
Старо Село 20, 23, 68, 83
Старосрбијанци 69
Св. Стеван ман. 18, 93
Степановац 108
Стојин Кладенац 113
Стол 35, 99

Стражевица 86, 91
Стрелац 35, 66
Стричевица 110
Стрмен 110
Стублина 106
Студенац 113
Суботинац 38, 69, 76, 80
Суви Поток 110
Сумраковац 39, 77
Тамница 13
Тезга 95
Темнић 40, 41, 77, 78
Тетово 37, 66
Тешица 38, 66
Тимок 7
Товариж 110
Тодосијина Чесма 74
Томићева Чесма 74
Топилиште 106
Торлак 41
Трањево 37, 78
Трговишка Река 15, 23, 81, 89
Трговиште 7, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 44, 46, 47, 50, 51, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 67, 77, 78, 79, 82, 84, 87, 104
Требич 20, 90, 91
Треци 106
Трн 36
Трнавац 39, 101
Трновача 104
Трнско 69, 77
Трњан 21, 23, 37, 92
Трубаревац 7, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 46, 67, 69, 70, 94, 115
Тршевина 108
Tugoboli 22
Тумба 7, 11, 13, 33, 34, 44, 104, 113
„Турска“ 40, 41, 67
Турци 23, 24, 30, 41, 60, 86, 89, 96, 98, 102, 105, 111, 112, 113
Ћатина Ливада 108
Ћовдин 102
Ћустендил Бања 35, 72, 74
Урдеш 33, 34, 107, 108
Херцеговина 40, 41, 52, 111, 115
Цариброд 41
Церје 37, 66, 105, 106, 114
Церовац 73, 75
Церовица 8, 16, 24, 25, 26, 27, 33, 46, 50, 51, 58, 110, 111, 113, 114, 115
Цигани 40, 41, 45, 67, 72, 74, 78, 82, 85, 87, 88, 93, 95, 97, 101, 103, 105, 107, 109, 112, 114, 115
Циганска Пољана 75
Цинцарска Мала 83
Црвена 23, 24, 36, 75, 78, 106
Црвени Брег 110
Црквина 21, 93
Црквиште 100
Црна Бара 38, 66
Црна Гора 39, 41, 52, 66, 76, 80, 89
Црна Река 7, 8, 32, 38, 41, 44, 49, 60, 61, 62, 63, 67, 76, 77, 80, 81, 82, 84, 85, 88, 90, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107
Црни Кал 76, 86
Чардачиште 75
Чаршија 64
Чертавац 113
Чипуровци 85, 66
Читлук 8, 12, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 43, 45, 49, 51, 53, 58, 61, 65, 72, 85, 90, 101, 103, 107, 108, 109, 110, 113, 115
Читлучка Река 109
Чукар 14, 81, 108
Чучуње 21, 23, 70, 91
Чучуњска Река 15, 90
Џамијиште 65
Џивџи Бара 7, 22, 57, 69, 89, 91, 102
Шавор 108
Шарбановац 7, 10, 16, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 43, 46, 48, 51, 53, 56, 62, 65, 69, 81, 82, 83, 84
Шарбановачка Река 14, 26, 30, 82, 83, 87
Шеварска Река 101
Шестигабар 35, 66
Шиљак 7, 16
Шиљена 93
Шишинац 36, 101
Шмрк 107
Шоплук 41, 52
Шопор 15
Штипина 111
Шумадија 40, 41, 52, 53, 69, 71, 72, 86, 91, 92, 94

2. Породична имена.

Аврамовићи 105
Азировићи 109
Алићи 78, 82, 97
Алковићи 112
Антићи 62, 107
„Арнаути“ 40, 41, 53, 55, 76, 80, 84, 100
Асковићи 72
Атлисци 61, 62
Баиџе 39, 66
Балановчани 53, 111
Барзићи 77
Бачарци 110, 112

Бежанци 72
Белкићи 94
Бировци 111
Бјелопавлићи 39, 66, 89
Богданићи 110
Богдановићи 103
Богићевић 90
Богосављевић 80
Божиновићи 78, 107
Божићи 91
Бојићи 108
Бошковци 110, 111, 112
Бранковићи 77, 112
Бранковци 97
Бујкићи 68, 69
Буцићи 89
Бучанци 110
Ваганарци 72
Вајдићи 84
Варцијци 53, 111
Васићи 77
Величковићи 99
Видојковићи 109
Видојковци 101, 111
Видосављевићи 109
Владисавци 100, 107
Виденовци 92
Влајковци 86
Виденовићи 100, 112
„Власи“ 30, 41, 53, 85, 97, 98, 103
Влатковци 86
Војиновци 109
Вујичинци 106
Вујичићи 76, 107
Вук 22
Вукашиновци 112
Вукосављевићи 105
Вулићи 107
Вулинци 112
Вучајићи 92
Вучинци 96
Гагинчани 98
Гајинци 94
Гацићи 105
Генићи 111
Гливарци 72
Гмитрићи 92, 94
Гмитровци 96
Гојковци 71, 101, 115
Гокићи 50, 71, 73
Головарци 98
Голуб (из Јошанице) 19
Голубовићи 101
Голубовци 102, 107
Гоцићи 84
Гошићи 71
Грезанци 53, 110
Грк 82
Гроздинци 58, 103, 111
Грујићи 62
Грујинци 109
Грудоњци 91
Грчкићи 82
Гусићи 92
Дачићи 48, 68, 69, 84
Демићи 85
Дида 60, 82
Дидићи 60, 82, 102
Дидић Љуба 56
Димитријевићи 74, 88, 105
Динчићи 59, 84
Дмитровић 85
Домишљарци 111
Донићи 61, 102
„Дошљаци“ 77
Драгић, Мих. 46, 47
Драгутинци 44, 46, 50, 61, 78, 82
Дробњак 72
Дулци 61, 62, 78, 85, 90, 104, 105
Дурмишовићи 107
Ђисићи 102
Ђокићи 111
Ђорђевићи 59, 74, 103
Ђорђевић Тих. 42
Ђорђевићи 59, 88
Ђурђићи 111
Ђуричићи 78, 79, 80
Ера 59, 67
Живадиновићи 69, 74, 76, 96, 105
Живадиновци 113
Живанићи 111
Живановци 84, 85, 115
Живићи 50, 69, 78, 80
Живковићи 62, 87, 102, 105
Живко „Јера“ 53
Жикарци 96, 106
Загарачани 39, 51
Загорци 41
Заимовци 61, 78
Зарићи 75, 76
Здравковићи 69, 96
Златићи 110
Златинци 110, 58, 90, 112
Златковићи 77
Ибрићи 95, 101
Иван (из Мужинца) 19
Ивановићи 92, 114
Ивановци 89, 100
Ивковићи 5
Ивковци 59, 88, 111
Илинци 86, 94, 96, 102
Илићи 72, 85, 101, 103
Јабланићи 52
Јагић В. 18
Јагликићи 58, 77
Јанковићи 48, 103
Јанковци 97, 105, 109
Јацићи 61, 88
Јевтићи 55, 85, 90
„Јера“ 33, 44, 49, 79

Јереминци 96
Јеринићи 111
„Јерци“ 39, 41, 52, 53, 58, 70, 71, 82, 103, 104, 105, 111, 115
Јефтинци 92
Јиречек К. 17, 18
Јогринци 104, 105
Јовановић Драг. К. 8, 61, 65, 82
Јовановићи 77, 85, 93, 94, 97, 101
Јовановци 101
Јовићи 80, 101, 103
Јовинци 99
Јоца папуџија 81
Јоцинци 100
Кабићи 68, 69
Кадрићи 74, 80, 87
Кажићи 112
Калићи 105
Калуповци 78, 80
Kanitz 20, 65
Карловци 84
Катићи 87
Кашмер 59
Кашмеровци 44, 50, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 77, 79, 80, 82, 84, 87, 88, 104
Кашмерци 59, 104
Кењинци 98
Китанци 53, 93, 94
Кнежевци 78
Кокановци 92
Коканџијци 50, 98
Ковачевићи 105
Ковачевци 77
Константин Филозоф 18, 22
Косовљани 53, 75, 76
Косовци 22, 23, 50, 53, 57, 80, 114
Костадин Ђорђевић 52
Костадин Станојкин 52
Костићи 84, 112
Котригинци 109
Коцебу 19
Кривовирци 99
Крстићи 103
Крунићи 44, 52, 58, 59, 77
Крупчани 53, 94
Кукарци 94
Кукићи 68, 69
Кукуљци 91 94
Кутулићи 76
Лазаревић Стеван, деспот 18
Лазаровци 44, 61, 82, 98, 111
Лала 49
Лалинци 38, 59, 66, 105
Лалићи 44, 58, 50, 61, 78, 80, 85 87, 90, 95
Ламинци 104, 105
Лангер 19, 21
Латини 44, 53, 62, 89, 91, 96, 103, 107
Лешјанин Милојко 69
Лозанић С. 63
Лукићи 107, 111
Лукинци 100, 108, 109
Луковци 78
Лулићи 59
Љубисављенићи 85
Магићи 58, 69
Макићи 62, 107
Манчићи 72
Маријићи 111
Марин Влах 107
Маринко 55
Маринко Живић 69
Маринковићи 62, 90, 95
Маринковци 82 84
Маријевци 59, 60, 78, 80, 88
Марићи 57, 71, 94
Марјановци 72, 76, 91
Марковићи 59, 61, 68, 69, 70, 76, 82, 102, 105, 107
Марковци 72, 86, 91, 100, 107
Матејићи 77, 82
Матејовићи 97
Матејовци 107
Матијевци 84
Матинци 96
Матићи 99
Мађари 87
Мечодолци 92
Мијаиловићи 109
Мијалковићи 99
Микићевци 84
Миладиновићи 107
Миладиновци 89, 106, 114
Милановићи 61, 99
Миленковићи 73, 99, 107
Милетићи 59, 87, 99, 107
Милетинци 115
Миливовци 87
Милијинци 115
Милићевић М. Ђ. 19, 40, 58
Милићи 62
Миловановићи 85, 89, 90, 99, 103
Милојевић 61, 78, 95
Милојковићи 74, 109, 115
Милојковци 111, 115
Милосављевић 62, 77, 99, 102, 107
Милосавци 89, 114
Милош-Кнез 21, 23, 69, 91
Милошевићи 44, 60, 69, 70, 77, 99, 103
Милутиновићи 103
Милутиновци 98
Миљковићи 59, 80, 99, 103
Миљковци 88
Минићи 72, 80
Мирковићи 69
Мировци 23, 53, 57, 62, 89
Митићи 44, 60, 77, 85
Михаило митрополит, 58, 60
Мишарци 106
Мишинци 86, 97, 112

Мишићи 91
Младеновићи 95
Младеновци 92
Момировићи '78
Момировци 92
Момчиловићи 75, 78
Муса, султан 18, 22
Мусићи 97
Недељковићи 88, 97
Недељковци 91, 92
Несторовци 112
Нешинци 97
Нешићи 61, 72, 82
Никодијевићи 74
Николићи 50, 73, 96, 106
Николчићи 72
Нинићи 105
Ничићи 80
Новаковић Ст. 8, 18, 41
Новаковићи 85, 105
Обрадовци 83, 84,
Озринићи 39, 66
Омер-Паша 42, 76
Османовићи 97
Павковићи 98
Павковци 61, 78, 114
Павловићи 94
Павловци 89, 96
Пазванџија 91
Паљићи 84
Параћинци 97
Пауновићи 69, 82
Пантићи 105
Пауновићи 99
Пауновци 87
Пашалићи 43, 70, 71
Пекићи 85
Перићи 101
Перитићи 106
Петковци 86, 91
Петровић Мита 19
Петровићи 72, 74, 75, 76, 80, 91, 98, 112
Петровци 71, 79, 80, 98
Пешићи 69, 90
Пиндрићи 109
Поповићи 44, 77
Поповци 59 60, 82, 97
Првуловци 97
Пужарци 105, 107
Раванци 112
Равуловци 108
Раденковићи 84
Радићи 92
Радинци 111
Радичевићи 85
Радојковићи 92
Радојковци 82, 84, 85
Радосављевићи 60, 62, 77, 80, 88, 105
Рајковци 89, 92, 109, 114
Ранђеловићи 105
Рамићи 103
Рашићи 86
Рекалци 69
Рецинци 105
Ристинци 100
Ристићи 77, 82
Рогинци 112
Рогићи 71, 73
Ружићи 111
Рујиштанци 62, 96
Савинци 111
Савићи 69, 72, 94
Селим II, султан 41
Сибиновићи 98
Симинци 49
Симинчани 61, 111
Симићи 68, 69, 105
Сјеничани 52, 74
Смаићи 109
Смиљковићи 76
Сопићи 69
Спасићи 97
Срејићи 78, 80
Сретковци 92
Станисављевићи 105
Станичићи 69
Станковци 59, 86, 88
Станковићи 60, 77, 99
Станојевић Маринко 34, 83
Станојевци 84
Сташићи 94
Стевановци 102
Стевићи 99
Степановићи 77
Степановци 60, 86, 87
Стефановић 59
Стоја 96
Стојадиновићи 90
Стојадиновци 85
Стојаковци (Стоковци) 78, 79, 80
Стојановићи 89, 99, 107
Стојановци 59, 86, 88, 97
Стојилковићи 77, 78
Стојинци 96
Стојићи 41, 53, 98
Стојковићи 94, 101
Стојковци 104, 115
Струкалићи 51, 52, 56, 76
Сурлинци 112
Танићи 112
Тимочани 53
Тодоровићи 77
Тодоровци 111
„Торлаци" 41, 53, 98
Тошићи 84, 103
Тривунци 111
Турци 53, 55, 83, 92, 103
Ћерамиџије 62
Ћирићи 99

Ћирковићи 74
Ћопинци 91
Ћосићи 76
Ћурчићи 59, 88
Удовичићи 72
Усејиновићи 88, 93
Филиповићи 23, 89, 90, 97, 101
Хајдук-Вељко 18, 19, 60, 75, 77, 91
Хамза (Хамоуза) 18
Хаџи-Калфа 8, 18
Хаџи-Павловићи 61
Џакићи 61
Џвејинци 96
Џветковићи 59, 72
Џвијић Ј. 27, 40, 47
Џинцарци 84
Џолићи 111
Џрнићи 111
Џрногорци 42, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 76, 89
Чворгићи 88, 94
Челеби-Ефенд. Мехмед. 41
Черкези 97
Чефтелиџи 103, 104
Чолак-Илија 60
Чуканџи 109
Чучуњци 76, 91
Џавићи 78, 79, 80
Џивџанци 68, 69
Џобарци 102
Шапићи 72
Шапци 52, 71, 72, 92
Шарбан 34, 84
Шарбановчани 55
Шелкићи 111
Шерба 49, 61
Шербићи 44, 50, 59, 60, 61, 77, 78, 79, 80, 87
Шерифовићи 115
Ширкићи 97
Шумерци, 92, 94

ТИКВЕШ И РАЈЕЦ

АНТРОПОГЕОГРАФСКА ИСПИТИВАЊА

ОД

ВОЈИСЛАВА С. РАДОВАНОВИЋА

УВОД

Антропогеографска испитивања *Тиквеша и Рајца* започео сам од Видовдана 1914. год., као студент, са покојним Др. Јевтом Дедијером на заједничкој екскурзији, коју је прекратио Велики Рат. Користећи раније прикупљену грађу, добрим удесима ипак сачувану, испитивања сам наставио и после Великог Рата, летњих месеца 1920., 1921., 1922. и с пролећа 1923. год.

Прво ми је путовање омогућио пок. Дедијер, уступајући ми део од новчане помоћи коју је сам добио од Министарства Просвете за испитивања *Нове Србије*. А остала и главна путовања могао сам учинити захваљујући новчаној помоћи коју ми је одредио Г. Ј. Цвијић, једном од стране Географског Друштва, а у три маха из Аустралијанске Задужбине за антропогеографска, социолошка и економска испитивања.

Основе и правац у испитивањима пружили су ми радови Г. Цвијића, којима је у току трију деценија формирана *српска антропогеографска школа*. А што сам дошао до драгоцених података о развитку насеља, о пореклу становништва и о њиховим друштвеним и привредним приликама, *дугујем нарочиту захвалност оној хиљади добрих, гостољубивих и пријемчивих Тиквешана и Рајчана*, који су после првих разговора осетили, да се не ради о каквој политичкој пропаганди, које су их до грла опхрвале, већ да је реч о науци и доброме делу за народ. Потребно је било стећи мало више искуства и изнаћи начин приближити се овим вековима потиштеним и стога до краја опрезним нашим сународницима; а без те интимности антропогеографски би испитивач остао и без успеха. А не редак случај је био, да се са хришћанима у на тај начин стеченој отворености надметали муслимани, чак и туђински

нам Турци. Ипак није било без тешкоћа, некад и опасности, јер су познате прилике које и данас владају у Вардарској Србији.

Народ је до темеља благ и добар, а што је дубоко увучен у себе, па се тешко да показати, стоји до његове антропогеографске судбине, чијим сам се разјашњавањем покушао да бавим.

Антропогеографске црте ове до скора Турцима подјармљене земље знатно се разликују од оних у северним српским крајевима. Крајеви на Југу сачували су свеже печате о оним многобројним променама, које су наша земља и народ на Северу давно преко главе превалили, и о којима се често сваки траг утро даљом антропогеографском еволуцијом друкчијих услова. То су нарочито велике промене на насељима и становништву — етнографски, друштвени и економски поремећаји, услед ових многобројне миграције и њихове последице, које су наступиле од најезде Турака па за све време угњетачке и доскорашње владавине. Могло се у испитивању Тиквеша и Рајца отићи и даље, и донекле разматрати антропогеографске прилике и процеси за српског средњевековног доба и времена која су му претходила. На ову сам групу антропогеографских појава, нарочито на развитак насеља, порекло становништва и миграције, обратио највећу пажњу.

ОПШТИ ДЕО.

А. ГЕОГРАФСКА СРЕДИНА.

I. ОБЛАСТИ.

Између котлина Вардарске Србије, које су планинским пречагама разноврсно рашчлањене, Тиквеш и Рајец се истичу као ужа географска целина по својим геоморфолошким особинама, климатским и биогеографским одликама, а знатним делом и по антропогеографским приликама. Обе области чини пространа и ниска котлина средњег Повардарја, чија површина захвата око 2050 квадратних километара.[1])

Оквир котлине највиши је и најбоље изражен на Југу Маријовско-Мегленским Планинама, од којих се венац Белог Камена пење близу висине од 1700 м., а било Кожуфа премаша 2000 м. Најнижа је пречага према Северу, спрам Велеса, Овчег Поља и Штипа, свега око 400 до 550 м. Планинске су пречаге на Западу и Истоку доста јако и приближно развијене: прву чини Борила (око 1500 м.) са Клепом (око 1200 м.), а другу Балија (око 1400 м.) и Карадаг (око 750 м.) са Белим Каменом (близу 1100 м.).

Оквир тиквешко-рајечке котлине, која је последњих стадиума егејске језерске периоде била засебан језерски басен[2]), пробијен је на више страна речним долинама. Најважнију црту у пластици котлине има долина Вардара, која се са Северозапада пробија Велешком Клисуром, а ка Југоистоку кроз Демир-Капију. Са југозападне стране планински је оквир пробијен изнад Полошког између Рудина и Светог Илије клисурастом долином Црне, која долази из високе котлине

---

[1]) Ј. Цвијић, Основе за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије, књ. I, стр. 315.

[2]) Ibid. стр. 282.

Маријова, тече право на Север и у Вардар се улива скоро по средини тока му кроз котлину; Црној у сусрет долази са северне стране Брегалница, која се недалеко изнад ушћа у Вардар пробија Хисарском Клисуром кроз ниску пречагу према заравни Овчег Поља. Оквир котлине је и на петом месту прорезан, клисуром Бабуне, која се одмах затим улива у Вардар ниже Велешке Клисуре.

У оквиру целе котласте области, Рајец се са сливом истоимене реке издваја као споредна, омалена котлина, спојена с Тиквешем Дреновском Клисуром, коју река Рајец просеца изнад ушћа у Црну.

Од осталих унутрашњих долина по величини се истичу и по насеља Тиквеша од већег су значаја Велика и Бошавица, десне притоке Вардара; нарочито Бошавица са својим разгранатим сливом између Витачева, Кажуфа и Балије, и она сачињава засебну планинску жупу у југоисточном делу велике котлине.

Сем морфолошког издвајања Рајца од Тиквеша у оквиру целе области, то се и у народу чини, а у старијем турском добу Рајец је био и засебна административна јединица, која се звала Речна Жупа (Дери-Кол).

У Тиквешу се морфолошки издваја слив Бошавице, која је са својом притоком Дошницом чинила некада засебну жупу, а и сада се у народу издваја као Бошава или Бошавија. Побрђе око чукастог врха Клепе северно од котлине Рајца и између Црне и Вардара рачуна се такође у засебан крај, зове се Клепа, а под Турцима је са западним делом побрђа, у Бабуни, чинила засебну административну мању област. Узани појас Тиквеша на левој страни Вардара, од Велешке Клисуре до Демир-Капије, назива се Јуруклук према већем броју насеља Јурука, етнички сасвим друкчијег становништва од осталог у Тиквешу.

Према томе на прави Тиквеш и његово језгро остаје средишни и јужни део котлине: плочасте и валовите заравни око Велике до Вардара, Бошаве и доње Црне (испод ушћа Рајца); затим клисураста долина Црне и више земљиште око ње између Витачева и Рудина на граници према Маријову; овде се у клисуру Црне с десне стране улива Тиквешница, и над ње-

ним је ушћем био град по коме је жупи и целој области остало име Тиквеш. Па и у овом се језгру Тиквеша издвајају насеља на површима изнад леве стране клисуре Црне и зову Горна Села.

Пошто је главни живот котлине усредсређен у ужем Тиквешу, око Велике и Витачева, то се Црном одвојена Горна Села заједно с Рајцем и Клепом често уједно рачунају и називају Прекоцрнци.

Обухватио сам и оних неколико насеља у Демир-Капији до Светог Николе на Вардару између Карадага и Штудера, докле се по најширем народном појимању Тиквеш простире.

II. ГЛАВНЕ ОСОБИНЕ ЗЕМЉИШТА.

Познато је како главне особине земљишта имају велики антропогеографски значај: за положај и изглед насеља и њихове друге морфолошке и материјалне одлике; за привредне и саобраћајне прилике; и даље, за живот и развитак насеља и кретање становништва.

Особине земљишта у Тиквешу и Рајцу довољно су познате из Ј. Цвијићевих „Основа", које посвећују овим областима читаве партије.[1]) Углавном према овоме делу изложићу главне особине земљишта, најважније за антропогеографске појаве области.

1. ОБЛИЦИ ЗЕМЉИШТА.

Тиквеш је старија котлина од Рајца. У Тиквешу испод неогених језерских седимената има дуж целог Вардара и у Јуруклуку палеогених пешчара, глинаца и кречњака; а откривени су и у најнижим партијама, око ушћа, Црне, Велике и Бошавице; поремећени су и негде динарским правцем слабо набрани. У Рајцу их нема, већ од млађих седимената, сталожених у котлини, има само неогена, нешто друкчијег од тиквешког.

За време неогена обе су котлине чиниле језерски басен, постао сукцесивним сплашњавањем старог Егејског Језера. Целина тиквешко-рајечког језера одржала се до дилувиума.

[1]) Основе, књ. I. стр. 290—319.

када се извршило раседање у доњем току Вардара, и када их је овај оживелом регресивном ерозијом једно за другим исушио. Иза језерске периоде котлина остали су у њиховим равнима дебели талози слатководних седимената, у Тиквешу највише пескова и глина, у Рајцу кречњака, а по ободу и једне и друге котлине конгломерати и бречије прибрежних зона и речних делта.

Ободом котлина очувани су у парчадима, негде и на великом пространству, трагови језерског прибежног рељефа, где су терасе урезане у меридијански и динарски јако набраним слојевима палеозојских и мезозојских стена, такође у старијим ерупативима Клепе, Балије и Карадага и млађим Кожуфа и Витачева.

Највиша је куманичевска површ, око 870--900 м., која је код села Куманичева усечена у кристаластим кречњацима и шкриљцима испод острвске главице Св. Илије, на самој граници према Маријову. Уједачене висине и типске заравњености, она се пружа преко села Бојанчишта ка средишном делу Витачева и тамо се у кањонским усецима Каменице и Бошавице види, да у њен састав улазе ерупативне туфозне и језерске хоризонталне наслаге. Можда траг највишег језерског или маринског неогеног стања? Куманичевска површ развијена је и по другим крајевима вишег обода котлина, као зарези испод оштрења Галичена, подови испод чукастог врха Клепе и други.

Испод ове највише, за сада сумњиве абризионе површи, јавља се ободом котлина много више распрострањена рамнањска површ, па брду Рамна изнад села Праведника, која има висину око 760—800 м. Одговара првој егејској језерској фази. Добро је очувана на добротинском и мрзенском Рујену, на чичевској Скрки, на боулском Ржишту и Подницама, и т. д. На Подницама има и обалског конгломерата.

Најраспрострањенија је шешковска површ, висока 660 до 680 м., на којој лежи село Шешково, сем њега и друга, као: Драдња, Копришница, Ћесендре, Скачинци, Радобил, Мало Село. Одговара другој егејској језерској фази.[1]) Поред јасно очуваних морфолошких трагова прибрежног рељефа, не изостају ни геолошки трагови.

[1]) Ј. Цвијић, Основе, књ. III, стр. 929 - 933.

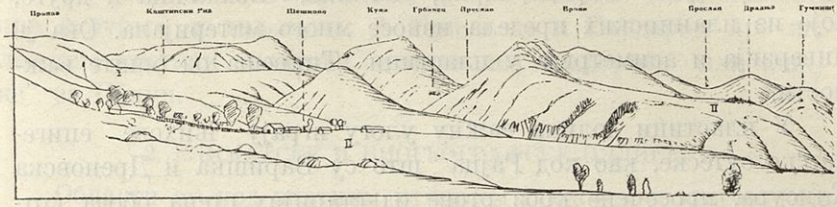

Скица 1. *Прва и друга (I, II) егејска тераса.* На другој, просеченој кањоном Дреновице, села Шешково и Драдња.

Нижи трагови прибрежног рељефа, урезани при сукцесивном сплашњавању нивоа изолованог језера, чине две серије тераса: виша је подлешка тераса, 550—620 м., на којој лежи село Подлес; нижа је дреновска тераса, 390—430 м., на којој Дреново. Обе су прилично распрострањене и значајне за положај насеља по нижим деловима котлинских обода.

По отицању језера, почетком дилувиума, наступила је у њиховом басену од Вардара, у више махова оживљавана, интензивна регресивна ерозија, којом је централна раван рашчлањена у плочасте брежуљке и валовите заравни, а прибрежни рељеф јако дисециран. У речним се долинама, укупно узевши, може пратити серија тераса, чије су средње висине: 200, 130—150, 90—105, 75—80, 60, 35—40, 15—20 и 5—6 м.; прве три развијене су у клисурама река које просецају котлинске пречаге, а последњих пет, до терасе 75—80 м., најбоље су развијене и очувне и под ободом и у равнима котлина, и на њима су готово сва долинска насеља.

Мада се отицање језера извршило Вардаром кроз Демир-Капију, и главна долина стално пада у томе правцу, ка Југоистоку, општи је нагиб супротан овоме правцу, иде ка Северу. Ово стога, што Тиквеш с Овчим Пољем, скопском котлином и Лакавицом чини заједничку стару депресију, централну балканску потолину.[1]) Овом се инверзијом између правца главне долине и општег нагиба котлине да објаснити и асиметрија долине Вардара, и уопште целе котлине: Вардар стално тече дуж ниске североисточне пречаге, где је и најнижи део котлине; уз то су га морале ка североистоку померати његове веће и честе

[1]) Ibid. књ. I. стр. 221.

притоке с јужне стране, Црна, Велика, Бошавица и друге, које из планинских предела износе много материјала. Ова је инверзија и асиметрија у пластици Тиквеша од опште важности.

У пластици долина важну улогу играју њихове епигенетске сутеске, као код Рајца што су Варишка и Дреновска Клисура, просечене кроз ртове од старијих стена обода котлине. Затим код Црне Бизевићска Клисура, усечена кроз оазу

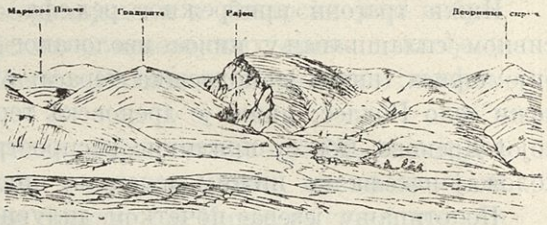

Скица 2. *Епигенетска Дреновска Клисура Рајца на излазу у Тиквеш.* Маркове Плоче ниже неогено земљиште, а Градиште просечен кристаласти рт који се пружа од Дебришке Скрке, и даље Руј ена.

серпентина и кристаластих шкриљаца у равни котлине, преко којих дискордантно належу палеогени кречњаци, нагнути, а на овима хоризонталан неоген. Најпосле код Вардара Згополска Клисура, усечена кроз оазу кристаластих шкриљаца, такође у равни котлине, испод палеогена и неогена. Све старије комуникације, па негде и модерне, обилазе овакве сутеске. Епигенетска је и дугачка Баровска Клисура Бошавице, кроз неоген ободом Витачева усечена у палеогеним кречњацима и лапорима, затим у серпентину; пут је обилази и води удолином код Барова, па на Бесвице.

Алувијалне су равни и главних долина мањег пространства; омогућавају влажну културу. Насеља их избегавају због поплава.

Ободи котлина располажу многобројним изворима, често и карстним врелима, као у котлини Рајца, у побрђу Клепе. Али предео палеогених пешчара дуж Вардара, нарочито у Јуруклуку, трпи јаку оскудицу изворске воде; насеља крај Вардара узимају речну воду. Поред Вардара, Црне, Брегалнице, не пресушују Бошавица, Рајец, Бабуна, Каменица, Тиквешица, Дреновица и Јуручка Река. Међутим, дешава се, као 1922. год., да Брегалница скоро пресуши, због јаче употребе воде за „вадање" ориза (пиринча) око Кочана. Реке које не пресушују имају и летње воденице, које привлаче по-

мељаре из целе области, некад и из суседних. На Бошавици има стругара и ваљавица. А Црном се и Вардаром пре железнице кретали „плавови" (сплавови) и „кораби" или „шајке" за Солун.

2. КЛИМАТСКЕ И БИОГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ.

Области су под знатним утицајем средоземне климе, који продире уз долину Вардара.

Летњи су месеци од јуна до септембра, и средњих су температура преко 20° Ц; влада право суптропско лето.[1]) Суша настаје средином јуна и траје до половине септембра, када је све биље, изузевши степске и медитеранске облике у равни, њиве под водама и планинска „ливаћа", потпуно спрљено. Ј. Цвијић каже: „Несносна жега, готово јача но и у јужним крајевима Македоније: ваздух је врућ и сунчани зраци јако загревају голе плоче од пешчара и песка, из којих такође зрачи топлота и бије као јара. Готово целог лета влада у Тиквешу оваква загушљива жега, јер небо над Тиквешем није лети готово никад наоблачено и сунчани зраци без препреке пеку. Уз то у Тиквешу скоро нема дрвета и хладовине, нарочито на левој страни. Тада извори махом пресану, све мање речице такође пресуше. Лева брдска страна Тиквеша је лети права пустара".[2]) Од северног, нижег дела Тиквеша разликују се високе планинске стране према Југу и Западу: негде и шумовите, лети свежије, а зими под дебелим снегом, док се у равне котлине и средином зиме ретко за који дан снег одржи. Облаци обавијају врхове и наседају на високе језерске површи.

Области се налазе између 2° и 4° јануарске изотерме, а 24° и 26° јулске,,[3]) а средња годишња температура између 13° и 14°.[4]) Планински крајеви према Меглену и Маријову имају 750—1000 мм. годишњих талога, а остали, нижи 750—500 мм.[5]) Највише кише падне с раног пролећа и у позну јесен. Доно-

[1]) Dr. Erich Kuhlbrodt, Klimatologie und Meteorologie von Mazedonien, Hamburg 1920, стр. 11, и 57.

[2]) Основе, књ. I. стр, 316—317.

[3]) Alfred Hettner, Grundzüge der Länderkunde, I B,, стр. 334.

[4]) Kuhlbrodt, Klimatologie, стр. 10.

[5]) Hettner, Grundzüge, стр. 334. Fritz Klute, Skizzen aus Mazedonien und Albanien, стр. 113.

се их „прилепец" (југозападни), који дува преко планина па кад зими од снега обеле зове се „бели ветер"; затим „морски" (југ). Суви су „север" и „золец" (источни); лети освежавају, зими, нарочито „золец", понекад и воденице замрзну. У разним се насељима ови ветрови разно називају. Дувају и дневни ветрови: „долник" (даник) и „горник" (ноћник). Лети сељаци у прегрејаној равни котлине нарочито очекују „горник" да их освежи, и стога почивају редовно напољу и ван заветрине.

Поред средњеевропске биљне заједнице, у равни су котлина заступљени и медитерански облици. Од воћа: смоква, калинка (нар), мигдал (бадем), коштан (питоми кестен). Од других знатнијих културних биљака: сусам (сезам), афијон (мак за опијум), бубаћ (памук), ориз. Винова је лоза нарочито добро успевала на плочастим и облим брежуљцима тиквешког неогена.

Због раног пролећа и дугог лета, у равници Вардара, Црне и доње Бошавице добија се и двогуба жетва. Међутим у високим селима Рајца и према Маријову некад не могу сељаци због снега да поору ни до Ђурђевдана, а дешавало се због јаче хладноће у јесен да им жита и не дозру.

Ниже су стране котлинских пречага према Југу и Западу обрасле зимзеленим џбуњем: прнар, грипа, зеленика, смрека. Козе их брсте и лети и зими. А магаре се у равни котлине задовољава и боцама. Знатни делови Бориле, Рудина, Кожуфа, Балије нарочито, Карадага и Белог Камена покривени су шумом: даб (дуб), бука (буква), габер, јасен, рас; са Кожуфа је позната „борина" и „тиса". Од дивљих животиња у планини нису реткост: вак (вук), медвед, рис, дивља свиња и срна. Највише су планинске површи под бујним пашњацима, чија „ливаћа" с пролећа траже влашки сточари, а с јесени се спуштају у равнице Тиквеша, и тамо по оживелим степским пределима на зимовишту сусрећу с Мијацима.

Б. КУЛТУРНИ И ЉУДСКИ УТИЦАЈИ.

1. МОРФОЛОШКЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ ОДЛИКЕ НАСЕЉА.

Први антропогеографски елеменат који спаја природне и људске утицаје и одређује како ће се они развијати јесу *насеља.*

У тиквешко-рајечкој котлини има свега 120 насеља. Две су врсте: села и вароши. Али има и њихових варијетета и прелазних облика.

Уз села на планинским пречагама иду често из нарочитих потреба економије, као крајње последице геоморфолошких прилика, и ови њихови варијетети: колибе, као стална, и трла и плевње као сезонска, зимска насеља. Налазе се увек на њивама, по ¼ до 2½ часа удаљена од села. Колибе и плевње обично због тежег саобраћаја са селом.

Колибе су негде у групама, читавим малама, по сродничким породицама, и састоје се: из колибе, где бораве орачи с говедом лети — зими; из трла са страгом, где су овчари на зимовнику; и из гумна са плевњом где се сређује летина. Све су зграде око колибе, у једноме двору.

Где нема оваквих колиба, ту су на једној страни трла с колипком, где зимују овчари, а на другој плевње, где су говеда зими на исхрани.

Сем сеоских, има и влашких колиба као сезонских насеља: летњег полгоња на пасиштима планинских пречага, зимског полгоња у *кршлама* равни тиквешке котлине.

Вароши су: Кавадарци и Неготино. Поред њих имају чаршијске зачетке доста села.

Главне су црте насеља њихове морфолошке и материјалне одлике. Морфолошке се одлике карактеришу положајем и типом насеља — стаништем људским: материјалне кућом и покућнином у насељима — склоништем људским и њихових потреба. Присна је веза између једних и других.

Положај насеља може бити двојако схваћен: општи географски положај или распоред у оквиру целе области, који стоји на првоме месту, јер његово одређивање зависи од укупне географске средине; посебни географски положај зависи од локалитета геоморфолошких и других географских

погодаба, које ће у извесном пределу области одредити, да ли ће насеље бити овде, рецимо, у равници крај реке или онде, на плавини планинског потока, или тамо, на језерској тераси.

Стога ће сва насеља по положају бити најпре груписана по различитим географским срединама, затим по геоморфолошким локалитетима.

Према распореду у котлинама, сва се насеља могу издвојити у три велика низа или групе, које би, идеално представљене, својим појасима простирања одговарале површинама трију концентричних кругова.

Највиши део котлина, њихов оквир, носи нарочити низ станишта људских, која се могу назвати: брдолијска насеља. Налазе се „по брдолија", „на горнина" — по *странама* и *падинама* планинским из шкриљаца и кречњака, негде из еруптива и палеогених седимената, а негде и из језерских седимената. Ободом котлина усечене су серије језерских тераса. Овамо је била најдуготрајнија речна ерозија, а и најживља, те је цео терен испросецан многим *доловима* између заравњених *ридова* — остатака дисецираних површи. Највећи део предела изобилује водом.

Шта је људе привлачило, нагонило, да оснивају брдолијска насеља? Чим постоје, морају имати и добре стране оваквог положаја. Погодност њихова положаја разноликих је карактера, а они потичу са нарочите географске средине коју стварају овдашњи природни услови.

Први карактер, онај основни, који омогућава људску егзистенцију, јесте њихова привредна вредност. Како је брдолија, поред интензивне ерозије, изложена најјаче денудацији и спирању, те је земљиште са мало хумуса, уз то су овде у неку руку лошији климатски услови, то се она показује слабо издашним уточиштем културних биљака веће вредности. Насупрот томе, овде су добра пасишта, негде и шуме, где се гаје велика стада оваца и коза. Стога је овде максимум сточарења према минимуму земљорадње. „Горноселци" кажу: „Од жива стока ни (нам) је живејачка". Сточарење пружа сељацима довољно добити да могу, ма и с муком, осигурати себи опстанак.

Други карактер погодности положаја брдолијских насеља, такође битан, који олакшава људску егзистенцију, јесте њихова слобода. У доста брдолијских села није за време анархије у Турској, од краја XVII па до пред крај XIX века, крочила агинска насилничка нога, нити се ту успело засновати трајан и онако суров чифлички систем као у равни котлине. Разлог да се овде нису угњездили Турци силници, јесте на првоме месту у једностраности и сиромаштву привредних предиспозиција брдолијских села, али их је не мање одбијала дивљина и неприступачност брдолије, удаљеност од згодних комуникација и турских средишта. До почетка XIX века највећи део ових предела био је под шумама, чија се скровитост удруживала са неприступачношћу брдолија. Потреба за слободом, економском и личном, привлачила је потиштене хришћане на планинске пречаге котлина, или их је ту задржавала, те су оснивана и развијана слободна, „рајатска" села. У њима ће се ретко сусрести потурчењаци. Али су овамо и Јуруци, сточарско турско племе и скоро једини Турци области, који су се населили по ниском ободу тиквешке котлине лево од Вардара, у Јуруклуку.

Најлепши пример о брдолијским селима пружају тиквешка „Горна Села", која леже у низу на површима високо изнад клисуре Црне и кањона њених притока: Драдња, Грбавец, Шешково (види ск. 1.), Добротино (види ск. 3.), Праведник. Таква су села у Рајцу: Попадија, Никодин, Ракље, Топлица, Мало Село, Радобил, Ђесендре, која се нижу оквиром котлине. У Бошави су већина таквих села, или на језерским површима, или у долинама које их просецају: Горна Дрчевица, Копришница, Радња, Боула, Конопиште, Чемерско, Страгово и друга. Најтипичнији су Куманичево и Бојанчиште, на граници Маријова. У брдолији Клепе су Скачинци, Двориште, Подлес, Мрзен-Ораовец. Брдолијска су и већина јуручких села, нарочито у Демир-Капији, где је и хришћанска Клисура.

Супротна је брдолијским група насеља у равнима котлине и већим долинама, и могу се назвати: пољска насеља. Налазе се у „пољско место", где је земљиште састављено из неогених, мање палеогених седимената, и поред наводњених равница. Област најслабије денудације, а изобилне акумулације

финијег речног наноса. Већину тла покрива знатан хумусни слој. Предео палеогених пешчара трпи оскудицу воде, остали не.

Како равнима котлине пролазе широке речне долине, то њихове равнице, простране терасе и благе стране, пружају врло погодно земљиште за успевање најкориснијег биља. Стога је „пољско место" прави земљораднички предео велике привредне вредности. Наводњене равнице и ниже терасе су богате „лаке" (луке) под влажном културом и дају двогубу жетву. На вишим речним терасама и облим или плочастим брежуљцима необично погодно тле за винову лозу. Чести су *чајири* крај већих река, где се гаји крупна стока, негде и угодне *кршле* по *прелоцима* и *рудинама* (утрине и лединe), које се издају Власима. Али је већина тла под културом. Овде је максимум земљорадње према минимуму сточарства. И најмање обрађено земљиште често врло издашно за одржање егзистенције *долноселаца*.

Овако велика привредна вредност пољских села, у вези са најпогоднијим комуникацијама, утицала је сасвим супротно на њихов развитак но што је то било код брдолијских села. Овде су се Турци угњездили, и, мада у маломе броју, на насилан начин делом потисли хришћане, делом им натурили чифчијски јарам. Велики део хришћана, претпостављајући „пољско место" сваком другом, а економску слободу свему другом, прешао је и у Ислам, да би сачувао своју кућу и имање. Стога су већина пољских насеља или сами чифлици или муслиманска насеља.

Групи пољских насеља и економски најбогатијем пределу области припадају и тиквешке вароши, Кавадарци и Неготино, а пољска су и остала насеља која се нижу од Кавадараца низ долину Велике до Вардара. Типична су пољска села која прате равницу Црне од излаза јој из клисуре код Возараца па до ушћа у Вардар. Затим многа села на плочастом и валовитом неогеном земљишту у равни Тиквеша и дуж Вардара.

На прелазној, често широј зони између брдолије и поља, налази се низ насеља која се могу назвати: подбрдолијска насеља. Захватају појас на коме се пречаге или стране ломе или повијају ка равнима котлина или пространијих долина.

Њихова висина одговара отприлике средњој висини котлина. Обично на граници између старијих и млађих стена. Ту је такође знатна прекретница између ерозије и акумулације. Насеља су обично наблизу, испод или изнад, изласка река са обода у раван котлине, где је прелаз или поступним проширавањем или кроз сутеске, или су на местима где се веће реке пробијају кроз планинске пречаге у котлину или ван ње.

Овакви природни услови пружају подбрдолијским насељима положај који се битно разликује од положаја брдолијских и пољских насеља, јер се ни у погледу привредне вредности и предиспозиција за социјалне прилике и саобраћај, ни у погледу морфолошких, хидрографских и климатско-биогеографских услова не показују једностраним, већ сједињују својства других двеју група насеља. Редак је случај да не располажу водом у изобиљу.

Велике су привредне вредности, располажу двема привредним површинама: горе су у брдолији, изнад села, добра пасишта и планина, а испод њих у пољу плодне њиве под сувом и влажном културом. Стога су овде развијени скоро подједнако и земљорадња и сточарство.

У доба завођења чифличког система, Турци су већину подбрдолијских села присвојили, где су им хришћани обрађивали њиве у пољима испод села; знатно је потурчавање. Но како су се чифчије, овде живећи обично у задругама као и у брдолији, могли слободно бавити сточарством на привредној површини изнад села, где ага није имао удела, то су временом успели делом или сасвим откупити чифлике, ослободити се чифчијског јарма. Стога се овамо, где је имало и прилично скровитости, кретала једна јака струја насељеника, бегунаца са сталних чифлика, слична оној ка брдолијским селима.

У Рајцу су подбрдолијска сва остала насеља испод брдолијских. У Клепи се изнад пространих долина Црне и Вардара налазе многа подбрдолијска села: Дебриште, Камендол, Сирково, Крушевица, Горно и Долно Чичево, Водоврат, Свећани, Грнчиште, Црквино, Бабуна, која чине непрекидан низ од Велешке Клисуре па до Дреновске Клисуре Рајца. Типично је Дреново на ниској језерској тераси изнад Дреновске Клисуре. Овакав је низ насеља на плочастом земљишту изнад

Скица 3. *Добротино у Горњим Селима, а десно изнад клисуре Црне и испод Витачева* на неогеном и старијем земљишту *низ села око старог Тиквеша:* Брушани, Град Тиквеш, Ресава, Дабниште, Бегниште, Кошани, Горниково, Драгожел (с лева).

десне стране клисуре Црне и испод Витачева, где имају двоструку брдолију: под собом Голему Страну у клисури Црне, а над собом одсеке Витачева.

За посебни географски или топографски положај насеља Тиквеша и Рајца од значаја су три географска момента, који су један с другим у највише случајева тесно везани:

Најважније су морфолошке црте земљине површине, које најпре одређују посебни положај свакога насеља, од којих најважније долине, затим језерске површи.

На другом су месту хидрографске прилике, које поред климе и биљног покривача зависе од географског понашања разних стена, од геолошких и морфолошких граница и од речних долина, те имамо изворе и реке. Око њих се локализују насеља, али се негде, због нарочито погодног места за постављање насеља, спроводи вода и из далека. По селима и атарима редовно се подижу „чешме".

Климатски услови, који зависе од великих облика земљине површине и с њима стварају географску средину, везани су и за ситније пластичке црте, од којих се тражи заветрина, присој.

На основу оваквих чинилаца, према своме посебном географском положају у оквиру целе области сва се насеља могу уврстити у три главне групе:

Највише насеља леже у долинама. Насеља која леже у унутрашњим долинама (са обода котлина) радијално се пружају кроз све три концентрично распоређене зоне подвојених географских средина.

Насеља у спољашњим долинама (које просецају скроз котлине) не захватају зону брдолија, већ само прелаз од њих ка пољима и поља, а изузетак су насеља на површима изнад долина. Насеља унутрашњих долина имају следеће по-

ложаје: или су у речној челенци, њеном изворном облуку; или су по дну и странама, најчешће присојним, заузимајући најпре терасе; или су на ставама река, у *средореку;* или на плавинама планинских потока. Насеља спољашњих долина обично су на нижим, шљунковитим терасама, ретко у алувијалној равници; врло су често на ушћима споредних река.

Другу групу чине насеља на површима. Али је редак случај да је цело насеље „на равниште", изузев ако је под самим клифом, где има извора. Оваква се налазе само у појасу брдолијских и подбрдолијских насеља.

Трећу групу чине насеља која за свој непосредни положај имају захвалити смени језерске и речне ерозије; чешћа су но насеља друге групе. Налазе се увек једним делом на површи, другим у *доловима* који су је дисецирали. И она су само у зони брдолије и прелазу ка пољима.

Многа су насеља на местима где има трагова још византијских па и римских насеља. Види се да су људи у свакоме добу могли добро уочити вредност таквих положаја.

У Тиквешу и Рајцу највише је насеља збијеног, затим чифличког типа.

Главна одлика насеља збијеног типа је у томе што кућа са двором и осталим зградама заузима најмањи простор, а све су куће наблизу једна другој, те цело село заузима један скучени простор. Њиве су „надвор" (у пољу), често јако удаљене и распарчане око села.

Брдолијска села збијеног типа најчешће су хришћанска и сва јуручка, подбрдолијска су мешовита, од хришћана и муслимана, а пољска збијеног типа скоро редовно муслиманска, ретко мешовита.

Деле се на крајеве по сојевима, и зову их „мâло", често и топографске мале. Сродничке су куће обично груписане, нарочито исламске. Постоји увек „Средсело", где има „чешма", школа, негде општина, дућан, ковачница. У хришћанским селима је ту и црква, код мухамеданаца џамија или „теће" (манастир). Хришћани имају у средселу годишњи „панађур", а *недељником* и празником игра „оро". Муслимани проводе у средселу сав јавни живот. Због верског закона, ту се само могу окупљати на „муабет". (разговор). Где су обе

верске групе заступљене нема увек строге издвојености по малама, мада имају одвојена средсела.

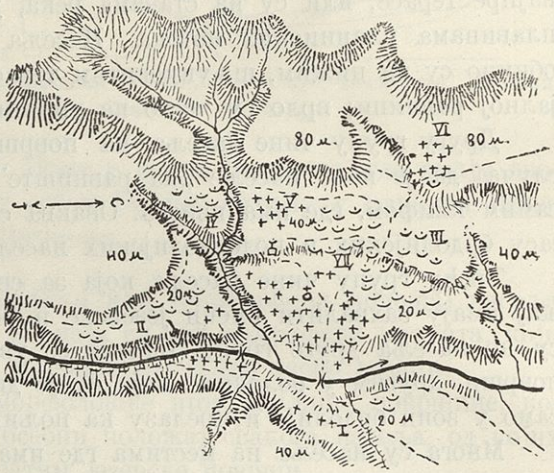

Скица 4. Положај и тип села Боуле у Бошави. Лежи на терасама Боулске Реке од 20, 40 и 80м. Највиша се речна везује за другу егејску терасу. Крајеви: Спротивно (I), Бегуловско (II), Дисанковско (III), Мањовско (IV), Римишовско (V), Голчевско (VI), и Средњо Мало (VII). + = хришћани; ⌣ = муслимани.

Услед нарочитих топографских прилика, нарочито због долина, села збијеног типа могу бити и разређених крајева. Изузетно чине прелаз и ка разбијеноме типу; сасвим ретки случајеви, има негде и етничког у томе.

Села чифличког типа стварана су под нарочитим друштвеним и економским условима, вештачка су творевина. Овамо спадају чифлици, беглуци и вакуфи. То су мала насеља, састављена обично од низова чифчијских станова, где под једним кровом има и по 7—8 кућа. Има општи, заједнички двор, са беговском кулом и амбаром. Негда је село из више

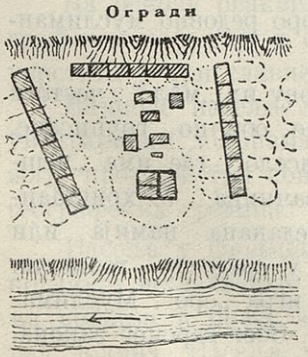

Скица 5. *Чифлик Возарци* на нискоj тераси Црне (око 4 м.). Око куле три низа кућа „на ред"; између ових ограђени дворови, споља гумна. На тераси Огради (око 12 м.) најближе њиве.

чифлика. Ограничена су само на област пољских, ређе и подбрдолијских насеља; по правилу су хришћанска, ретко мешовита. Некад чифлици брдолије нису оваквог типа, већ збијеног због овлашног чифличког система оваквих предела.

Види се да главни типови зависе од распореда насеља и супротности географских средина, које собом пружају услове за различите народносне одн. верске, социјалне и економске прилике.

Сем главних типова постоје и њихови варијетети, а то су: села мешовитог типа, села получифличког и прелазног типа.

Села мешовитог типа носе одлике оба главна типа. Један крај заузимају „рајати" (слободни хришћани) с муслиманима, или само једни или други, а други је крај чифлик. Налазе се у подбрдолији и пољима.

Села получифличког типа имају само нешто од одлика правих чифлика, обично беговску кулу, а крајеви су и куће као и у сваком другом збијеном селу. Она чине, дакле, прелаз од чифлика брдолије који су збијеног типа ка правим чифлицима поља. Налазе се такође у брдолији.

Села прелазног типа су до скора била чифлици, па се ослободила и настала развијати као села збијеног типа. У њима стоје још трагови некадањег чифлика, који се постепено губе, обично беговске куле. Од получифлика се, дакле, разликују само генетски, иначе су слична њима. Налазе се скоро редовно у подбрдолији.

Ово су скорашње промене типова, али су се многобројне извршиле у доба анархије под Турцима и завођења чифличког система. Онда су под новим друштвеним и економским стањем од слободних и збијених села хришћана постајали чифлици.

Има трагова и у традицијама и у наласцима старих селишта, да су некад постојала села разбијеног типа; зову се „селца". Зна се за више села збијеног типа да су постала преписањем селаца због страха од зулума при првој најезди Турака.

Видело се да су главни и споредни типови зависни од распореда насеља. Али као што општи географски положај са предусловима привредних и социјалних прилика одређује тип села, тако и топографски положај, везан за мање облике земљишта, одређује облик насеља, његову планиметријску сли-

ку која може бити различита. Чифлици су у томе више вештачки, и имају обично квадратни, полукружни или троугласти облик.

Овде нећу износити примере о типовима појединих насеља, о чему има у посебном делу овога рада; према горњем тамо су обележени типови. Из истих разлога нисам износио примере ни за топографске положаје насеља, која су за разматрања овде мање важна од њиховог распореда у оквиру котлина.

Тиквешке вароши Кавадарци и Неготино су познатог балканског типа.[1]) Имају чаршијски крај, у коме се води трговина и држи недељни пазар, а остали су слични крајевима села збијеног типа.

Обе су се вароши развиле из чифлика и беглука пре око стотину година. Неготино и сад има крајеве који се зову чифлицима. Има села која чине прелаз варошима, нарочито Ваташа, и таква су уврштена у села полуварошког типа.

Основна одлика насеља свих врста је склониште људско — кућа. У насељима тиквешко-рајечке котлине скоро подједнако се употребљавају за овај појам два назива: кућа или дом. Појам „кућа" или „дом" обухвата најчешће склониште заједничко за људе и стоку, а под њим се разуму и сва чељад у кући („мина") и двор са покућнином. „Кућа" има свуда и оно најуже значење: кад кућа није једнодељна, одељење са огњиштем где се „готви" зове се „кућа".

При одређењу типа куће не треба поћи од спољашњих украса и других пролазних облика. Не лежи тамо, већ у оном унутарњем распореду и целисходном подешавању према потреби људи и њихове привреде. И тип куће је израз географске средине, а најчешће резултат дуготрајног развитка, где је усредсређено искуство са потребама њених обитавалаца; такав се преноси наштајима, развија са привредом и потребама благостања. Но у много је случајева запажено и насилно спречавање таквога развитка. Аге и бегови не само да су пружали својим чифчијама и момцима најмање животних услова у сваком погледу, већ су и рајатину, економски слободном сељаку, бранили напредак. Пребијали су некад на мртво име,

[1]) Ј. Цвијић, Балканско Полуострво и јужнословенске земље, књ. I, стр. 313.

чак и убијали оне који би се усудили да подигну угоднију и лепшу кућу. Нису дозвољавали да је кућа рајатина боља и лепша од турске. А од имућнијих рајата ређе се усуђивали подићи бољу кућу и стога, да не падну у очи каквом арамији, да не буду опљачкани.

У областима се разликују три главна типа куће: „староземанска" („старовремска"), „кућа наниско" и „нависоко".

„Староземанска кућа" је једнодељна: у једном крају „кат", „катиште" или „огњиште", а у другом без прегаде је „пондила" (штала). „Кат" је до пола метра уздигнут над пондилом са подом од набијене земље; огњиште је на сред катишта, испод велике баџе у крову. У крову без таванице има још неколико баџа за „видело." На катишту се код огњишта готви

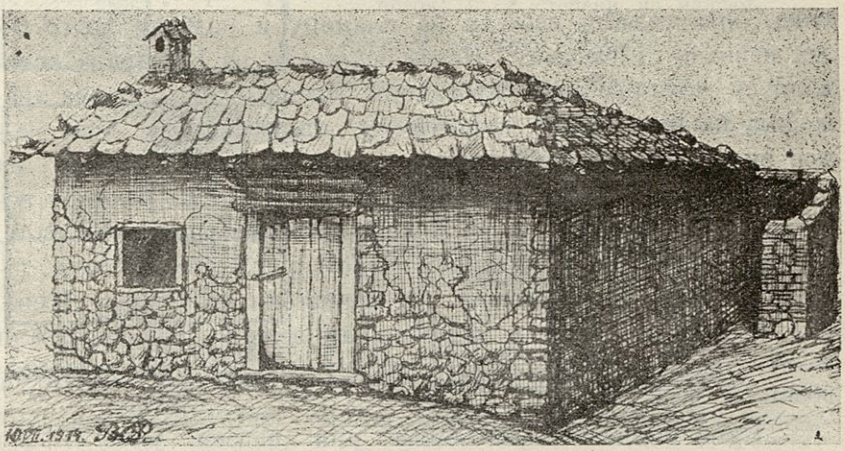

Скица 6. Староземанска кућа у Крушевици.

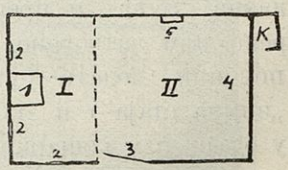

Скица 7. Хоризонтални пресек староземанске куће на ск. 6. I = кат; II = пондила; к = кенеф (нужник); 1 = огњиште; 2 = прозори (новији утицај); 3 = врата; 4 = јасле; 5 = камарка.

и седи, а преко рогозине спава. Негде су за то и „душеме од штици" (дасака). У пондили ноћује крупна стока на очиглед укућана, који су презали од турских крадљиваца и арамија.

С лица воде у кућу „голема врата", а позади су „мала врата", која служе „за испаћање".

Староземанска се кућа одржала у многим насељима. Негде се „кат" ограђује од пондиле „со плот", „од прачки" (прућа), који није виши од једног метра, а негде је уведена и потпуна преграда „со прачки" или „со дзит".

Права староземанска кућа је најстарија позната. Док је имало више шума, била најчешће „од прачки", са скелетом од греда и дирека, и могла се преносити. Таква се кућа називала „кошара", „плетеница" и „колиба". И сад их има негде у брдолији где је шуме.

Према кући се негде називају селишта. Има, на пр. „Кућите", „Кућишта", „Кошари", „Кошарци" (а и сад село Кошарка) и „Колибиште".

Праведничке су „Кућите" опустеле при првој најезди Турака, онда сељаци избегли на планину и подигли друго село, названо „Кошарци". После бекства и из Кошараца основали су данашње село, Праведник. Према овоме и према траговима на првом селу, куће су им „староземанске" биле најпре зидане, праве куће, затим у другом селу „кошаре", од дрвета склепане. Клисурци су из Старог Села на Вардару избегли на „Колибиште" и на Краставецу неко време становали, затим се спустили у данашњу Клисуру. Колибе су биле, дакле, привремено склониште. А хришћани из Старог Дрена, пре но што су подигли данашњи тиквешки Дрен, скривали се дуго на Балији у „дупки"; ово су свакако биле земунице збега.

„Кућа наниско", „на земља" или „надзем" јесте управо староземанска, која се развила у хоризонтали. То је и најчешћа кућа Тиквеша и Рајца. Уз „катиште", које сад носи назив „кућа" и преграђено је од пондиле, иде спреда отворено или затворено „тремиште" или „трем". Према кући и пондили додати су: „одаја" („одајче", „соба", „собичак", „зимна стаја") и „кошарка". На трему се лети спава, зими у одаји, а у кошарки се држе „дреје" (ствари).

Куће прилагођене стрмом земљишту чине прелаз типу „нависоко": улаз у надземник или горњи спрат води споља, и тада пондила може бити горе или доле. Овамо је негде „земник" само „потон" („скривница") у који се улази одозго из

одаје. Изузевши кућу, таваницу и прозоре имају сва одељења надземника. За рајечку су котлину карактеристични мали прозори. Од пре 30—40 год. унесени су у одаје негде и „пампури“, „ћумбет“, за загревање зими. У њима је под „од штици“.

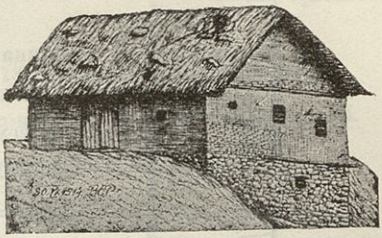

Скица 8. Кућа „наниско“ у Малом Селу.

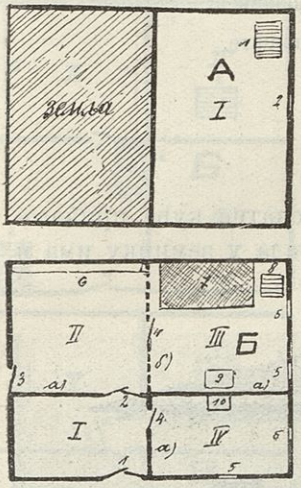

Скица 9. Хоризонтални пресеци куће „наниско“ на ск. 8. А = земник, Б = надземник (прилагођен нагибу). Земник: I = потон; 1 = степени из надземника; 2 = окно. Надземник: I = трем; II = пондила; III = кућа; IV = одајче; 1 = голема врата; 2 = средња врата; 3 = мала врата; 4 = врата; 5 = окно; 6 = јасле; 7 = душема; 8 = улаз у земник; 9 = огњиште (над њиме бања); 10 = пампур.

„Кућа нависоко“, „на бој“ или „на душеме“ је најновији, доста чест тип, који се развио слободним ширењем основног типа и у вертикалном смислу. „Земник“ сачињавају: „пондила“, „потон“, (подрум за бурад и оставу), некад и „трем“, а „надземник“: „кућа“, „кошарка“, одаје и „чардак“, где је улаз из земника уз „скале“ („степени“) од дрвета.

„Кућа нависоко“ може бити и у хоризонтали и у вертикали још развијенија: тада се „потон“ спушта у „подземник“, у земнику може бити и „кућа“ са зимном стајом и избом, а то исто, поред

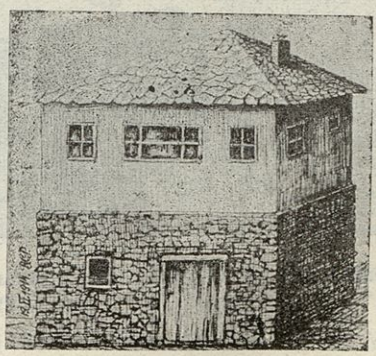

Скица 10. Кућа „нависоко“ у Подлесу

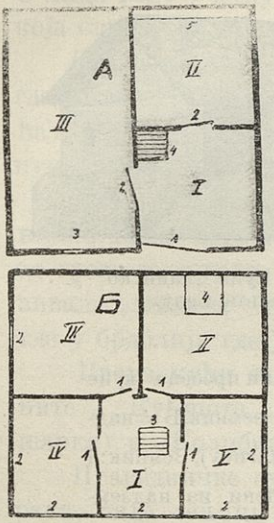

Скица 11. Хоризонтални пресеци куће „нависоко“ на ск. 10. А = земник; Б = надземник. Земник: I = трем; II = пондила; III = потон; 1 = голема врата; 2 = врата; 3 = прозор; 4 степени; 5 = јасле. Надземник: I = чардак; II = кућа; III = кошарка; IV и V одаје; 1 = врата; 2 = прозори; 3 = степени; 4 = огњиште.

осталог, и у надземнику. Овакве су трокатне куће прилагођене нагибу топографске површине, где тада у земнику има и „амбар“, негде и „пондила“.

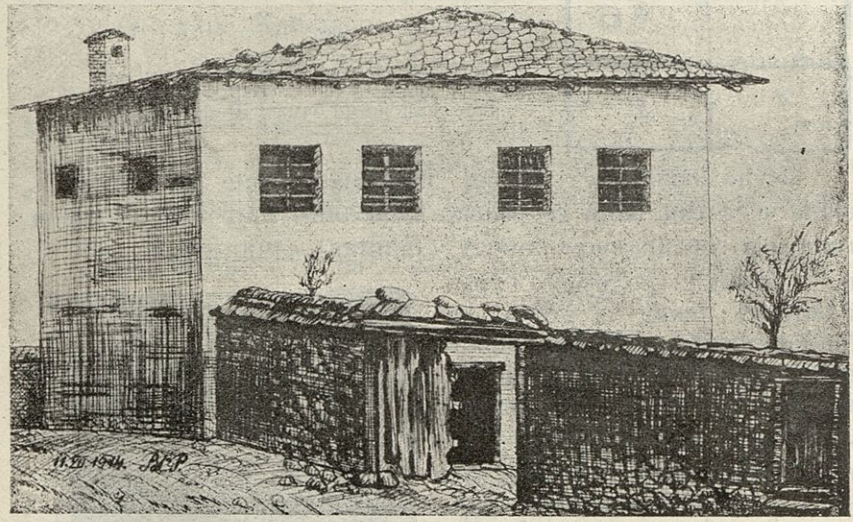

Скица 12. Кућа „нависоко“ прилагођена нагибу земљишта у Горном Чичеву.

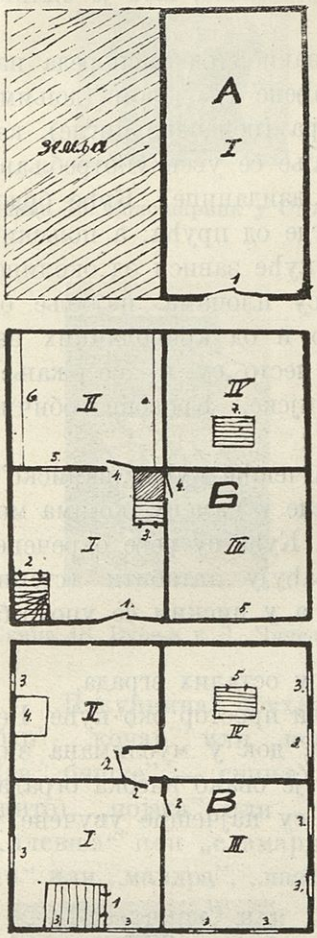

Скица 13. Хоризонтални пресеци куће „нависоко“ на ск. 12. А = подземник; Б = земник; В = надземник. Подземник: I = потон; 1 = врата. Земник: I = трем; II = пондила; III = кошарка; IV = амбар; 1 = голема врата; 2 = степени за гор. спрат; 3 = степени за кошарку; 4 = врата; 5 = прозори; 6 = јасле; 7 = степени са гор. спрата; кошарка и амбар леже над потоном (А, I) и издигнути су за 1 м. више од трема и пондиле. Надземник: I = чардак; II = кућа; III и IV одаје; 1 = степени од земника; 2 = врата; 3 = прозори; 4 = огњиште; 5 = улаз у амбар; чардак и кућа без таванице.

Такве су куће у слободним селима. На чифлицима су „куће на ред“, низови чифчијских станова типа староземанске куће. Кад су посебичне, имају и прилепке. (Види ск. 5.).

Муслиманске су куће у основи исте са хришћанским, имају само неке додатке: „амам“ (купатило), „гостинска соба“, „абдесана“ (умивалиште); у одајама су чешће мусандре (узидани ормани) и долапи. Ту се види и верски утицај на тип куће. Код богатијих муслимана, нарочито бегова у варошима, грађене су тако, да има „машки двор“ и „женски двор“, са потпуном преградом у једној кући или су две куће у једном истом двору; женска се кућа назива и „харемлук“.

Чешћи је случај код муслиманских „нависоко“ да су

чардаци отворени, лети за одмор и уживање, што је одлика медитеранских кућа у опште.

Грађа куће, па и тип донекле, зависи од распореда насеља. Куће подбрдолијских села грађене су делом (доњим) од камена, делом (горњим) од плитара (непечене цигле), каже се: „со дзит и со болма". За зидање се увек употребљава „кал". Ако су целе зидане зову се „дзиданице". Куће брдолијских села су већма од камена, негде од пруња; а пољских од плитара. Види се да главна грађа куће зависи од околине. Куће у већини насеља покривене су плочама, најбоље од попадијског филита или других, као и од криволачких пешчара и других. Има и ћерамида; често су и „со ржање" (ражаном сламом), нарочито чифчијске. Кровови обично ниски.

У пољским селима се налази најчешће кућа „наниско", у другим „нависоко", где није оскудице у камену, којима морају бити озидани два зида до крова. Куће су ређе окречене, таванице од „штици", стога много досађују „татабити" (стенице). У високим селима пече се креч, а у ниским се употребљава „бела земља" (језерска глина).

Каква је кућна грађа таква је и у осталих зграда.

„Двор" је ограђени или неограђени простор око куће. Неограђен може бити само у хришћана, док у муслимана зид око двора достиже и пет метара. Кад је овако висока ограда, прозори на кући стоје с лица. Куће су најчешће увучене у двор.

Скица 14. Амбар у Страгову.

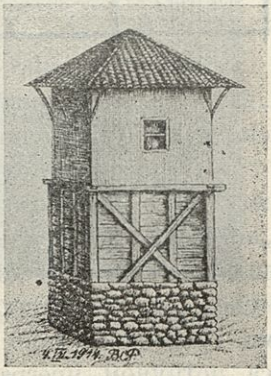

Скица 15. Амбар у Шивцу.

Скица 16. Кокошарник у Страгову.

Скица 17. Кочина у Страгову.

Скица 18. Вурња у Д. Чичеву.

Скица 19. Кош у Страгову.

„Покућнина" обухвата све зграде у двору сем куће: „амбар", „кочар" или „кокошарник", „кочина" или „њумез" (за „бишке" — свиње), „вурња" или „фурна", „кош" (за жито), „појата" или „трло", „било" (издвојена пондила) „плевња" или „сламарница", „трем" (негде, за дрва), „страга" или „мандра", „казарница" или „куритница".

„Казарница" или „куритница" је само у пољским селима у двору, у осталим обично у виноградима где се збирало грожђе и муљало, држало вино и пекла „гроздовача", справљала „анасонлија" и „мастика". Негде, као у Тимњанику, има и велика куритница, где су трговци скупљали грожђе целих села. Негде су куритнице и у самим кућама, као у Кавадарцима. Од пропадања винограда за Великога Рата постепено нестају.

Плевње или сламарнице, већином су „од двор надвор" (ван двора). У пољским селима покрај двора, у вишим чине групе на промајним местима, негде читаве мале и тиме ути-

чу на тип и облик села. Негде су и далеко од села, на тешко приступачним њивама. Крај њих је увек „гумење“ за вршај. На удаљеним плевњама држи се крупна стока зими док не поједе сламу.

Скица 20. Плевња у Страгову.

У пољским селима трла и страге налазе се по дворовима. У брдолијским и подбрдолијским су трла или појате са колипком и страгом око села на њивама, где зимују чобани с овцама и козама. Неки имају и своја засебна бачила, но обично је у селу свега по неколико, где се удружено бачује. Сва је грађа од грања и сламе: трло с наслоном, укривено; страга („мандра“, „аргач“) од трња или лесе, где се одвајају овце за мужу.

У селима где је могућно наводњавање искоришћавају се делови дворова за мале „башче“ или „градине“, у којима се гаје „пиперке“ или „чушке“ (паприке) и друго поврће. Такви се делови двора, редовно испод куће и покућнине, зову „поткућнина“. Најчешће су у подбрдолијским селима долина. У пољу, где није могућно спровести „ваде“ кроз село, у башчама двора негде се гаје памук и дуван, и зову се „суве башче“ или „хасол“. И поткућнине и хасоли утичу на разређеност крајева збијених села.

„Колиба“ или „кућушка“ састоји се из колибе, где бораве орачи с говедом и овчари, из трла са страгом за овце и козе, и плевње са гумењем. Одатле се иде на орање, ту се врше и оставља слама, ту се бачује; и крупна и ситна стока пробаве зиму код колиба с чуварима. Колибе су ¼ до 2½ ч. далеко од села и имају нарочите привредне вредности. Има их само у брдолијским и подбрдолијским селима, због тежег саобраћаја. Јуруци имају место колиба „јазла“.

Воденице имају брдолијска и подбрдолијска села. Задружне су, раде само онда кад престане влажна култура и набујају планинске реке. Изузетак чини само особити тип воденица у Ресави на брзацима и водопадима Тиквешице, где их је у спратовима по неколико једна изнад друге у сутесци реке испод села. Летњих воденица има још на Бошавици и њеним притокама, Рајцу и Бабуни.

Најпосле, на чифлицима имамо још један тип куће: то су беговске куле или беглуци са амбарима за жито. Куле су обично од камена зидане на два-три спрата, са мазгалама да би се чифчије држале у спрези. Облика су четвртастог.

II. ПРИВРЕДНЕ ПРИЛИКЕ И ЖИВОТ НАСЕЉА.

Обе су главне врсте привреде развијене: сеоска и варошка привреда. Варошка је привреда заступљена у Кавадарцима и Неготину, и развила се у овим некадањим чифлицима тек од почетка XIX века. О развитку вароши изнете су главне црте у идућем одељку, о променама на насељима, а у посебном делу праћен је њихов развитак у вези са саобраћајем, са административним приликама, са развитком сеоске привреде, а нарочито са пореклом становништва. Варошка је привреда заступљена и у селу Ваташи, чији је варошки живот старији од садањих вароши, и о томе је у посебном делу изнето. Сем тога има и имало је варошког живота и у другим насељима.

Географске основе сеоске привреде видели смо у најважнијим цртама из прегледа о главним особинама земљишта. А из прегледа о положају насеља видели смо: како се ободом котлина протеже скоро непрекидан сточарски појас хришћанских и јуручких брдолијских насеља, а на вишим планинама летовишта номадских Влаха; ниску раван котлина обухватају земљорадднички простори пољских, муслиманских и мешовитих насеља, и чифлика, где су и зимовишта номадских сточара; а на прелому оквира у раван котлина уметнут је земљорадничко-сточарски појас подбрдолијских насеља.

Од земљорадничких производа најважнија су жита; у равницама добро успева пшеница, кукуруз или „царевка" тражи „лаки"; у лакама Вардара сменом јечма и кукуруза „брзица" добија се двојна жетва. Пре културе афијона жито се много више гајило, извозило корабима или шајкама за Солун, чије је најстарије пристаниште било у Росману. „Житари" су нарочито доносили аустријске дукате, који су због шајкашког извоза прозвани „шајкари". А пшенично се брашно гонило за Солун караванима, обично од домаћих „ћирација", а трговци су изнајмљивали и влашке ћирације. У великим ћуповима („врчве"), који су ископани на селиштима

и потичу из пресловенског доба, нађено је просо и у равни Тиквеша, а сада се гаји на високом Витачеву; изгледа да се пре жита највише обрађивало.

У лакама Рајца, Црне, Вардара пред Демир-Капијом и Бошавице распрострањена је култура ориза, који тражи сталну наводњеност. На Црној је постојало село Оризари, расељено крајем XVII века, а село истога имена постојало је и на средореку Бошавице и Дошнице; култура ориза изгледа уведена још од најезде Турака. Ориз се каравански извозио највише у Прилеп и Битољ.

Позната је тиквешка лоза, и њено грожђе и вино на далеко цењени и тражени.[1]) Многобројним виноградима пре Великог Рата били су начичкани брежуљци у равни, и ниже стране Тиквеша ван Јуруклука; прилично и неогена кречњачка плоча Рајца, посута црвеницом. Тиквешко су вино домаће ћирације пре железнице (1873. год.) носиле у „тулумине", највише за Прилеп, Битољ, Крушево, а од спајања вардарске с моравском железницом (1888. год.) извоз вина, нарочито грожђа, кренуо је на Север. Виноградарство Тиквеша врло је старо. Српски владари средњега века, дарујући тиквешка села и цркве манастирима, наглашују да иду „сь виногради". Од облика сеоске привреде једино се и помињу, стога несумњиво имали највећи значај. Тако се виногради помињу 1378. год. код града Тиквеша, у Ваташи, и у некадањој Желишти,[2]) место које су сада села Рајец и Ћесендре. Тиквешка су „лојза" од Великог Рата филоксером уништена, а многа од бугарске и немачке војске и пре филоксере „ископачена."[3])

Бубаћ (памук) се много гајио пре развитка вароши, нарочито пре железнице и јачег увоза европских памучних израђевина; по селима се прерађивала „бубаћерна" за платно. Гајена је и свилена буба, но сада су „прници" (дудињаци) запуштени.

Култура сусама (сезам) много је старија од афијона. Афијон је уведен тек после железнице (од 1875.), сва пољска

---

[1]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, с. 317.

[2]) Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњега века, С.К.А., 1912., с. 512 — 515.

[3]) Нигде дрвета у близини и онда лозу вадили за гориво.

села убрзо настала гајити га, и постао је „живејачка" тиквешких чифчија. Јер су трговци из вароши, нарочито солунски Јевреји, скупо плаћали опијумску смолу. Једно је време био главни производ многих пољских села. Од сусама и афијоновог семена у шарлагарницама се израђује уље, познати „шарлаган", који се троши по селима и у трговини јако тражи, нарочито сусамово уље. После Ослобођења, кад је одсецањем Солуна трговина с афијоном опала, настало је гајење дувана, а пропадањем тиквешких винограда дуван је добио врло велики значај, заменио винограде и у многоме афијон; то је нова „живејачка" тиквешких работника.

Док је земљорадња карактеристична и за хришћанска и за муслиманска насеља у равни котлина, дотле је сточарство брдолије одлика само хришћана и Јурука. Мада су многи Јуруци, спуштајући се ближе Вардару, негде и прелазећи га, постали више земљорадници, три јуручка села у Демир-Капији — Кошарка, Иберли, Челевец — сачувала су стари сточарски начин. Од јуручког се јако разликује хришћанско сточарење.

Хришћани у селима са бољим пасиштима гаје овце, нарочито због добре вуне („вана"), иначе козе, које задовољава и „шумичка". Називају их редовно „имање", као и у свој области; иначе за имање, у смислу у северним српским крајевима познатом, кажу „стока". „Имање" с добицима (коњи, мазге, магарци) и дзевгарима („дзевгар", пар волова) чини „жива стока". Овце су зими у трлима на склонитијим местима око села, кад нема снега држе их у стрaгама, које преносе с њиве на њиву ради ђубрења; а преко лета су на бачилима и траже пасишта, обично од летњег Св. Николе до Крстовдана. Пасишта су им заједничка и, негде са шумом, чине *меру;* мере има и у нижим селима, ограничене на голети или скрке; на чифлицима поља и нема праве мере, тамо се пасу овце „по стрњишта и угар" или по *прелоцима* (утрине) и гаје се само „колко за омрс". У већини брдолијских села сточари се и бачује заједнички, по малама, на по неколико бачила. Млеко најчешће деле овако: на сваку мазницу (музару) први пут добија домаћин по једно ведро (око 10 ока), други пут пробају мазнице и на сваких сто драма по једно ведро, а трећи пут на пола оке по једно ведро. Деле је-

дан за другим, и тако се три пута обреде; после сваки музе за себе или оставе чобанима „за јадење". Некад се због слабе паше или краћег лета свега двапут обреде. Од првог и другог реда граде „бијено сирење", од трећег „бело" или „јесењско сирење"; неки и од другог, ако имају мање мазница. Раније је имало много више „имање", биле још очуване велике задруге („у куп се живејало"), и онда су богатији сточари засебно бачевали. „Мас" (масло) и вуну износе на пазар, а „имање" продају или на пазару или трговци и касапи залазе сами по селима. Велика је трговина са стоком била развијена док није укинут стари годишњи „панаћур" у Возарцима на Црној, измештен у Кавадарце (око 1890.). Хришћани брдолијских села са шумом раде ћумур, секу дрва и „ћересте" (грађа за куће) и редовно износе на добицима у тиквешке вароши, неки и у Прилеп и Велес. Пре железнице спуштали су дрво низ Црну и Вардар *плавовима* за Солун, они су градили и корабе.

Јуруци у Демир-Капији сваке године врше сточарске миграције: лети изилазе сви на своја „јазла" или летња села, где са стоком проводе на пасиштима, а у селима остану само по један-два чувара да пазе куће; у Челевцу и Иберли остаје више Јурука због башча. На јазлама, која су за сва три села на Кр-Џамији под Белим Каменом једна до других, имају куће као и у зимским или главним селима, ту је и џамија, ту и гробишта. Половина су се на јазлама израђали, половина у доњим селима; тако и умирали. Зими обратно: чувари остају да пазе јазла, а сви силазе у доња села, и по нижим странама Демир-Капије и крај Вардара траже пасишта.

Трећи су сточари Власи и Мијаци. Власи долазе лети са стоком на Борилу, беловодички Бели Камен, Кобиларник, Сенокос и Рудине, на Кожуф и Балију. Висока планинска површ изнад Боуле зове се Гладница, свакако сточарско влашко летовиште још из српског средњевековног доба, јер су познате ондашње „гладе".[1]) Долазе кочански Власи и други; после Ослобођења овамо су настали долазити Власи који се раније бавили на Копаонику. На ливађима подижу коли-

[1]) Ј. Цвијић, Антропогеографски Проблеми Балк. Пол., с. CXLV.

бе и бачила са стрaгама (аргачи, мандре). Држе овце, израђују кашкаваљ намењен трговини; а са коњима силазе у раван Тиквеша и вршу, највише за жито, тако се снабдевају хлебом. Зими и ови и Мијаци силазе у ниска села крај Црне и Вардара, где на кршлама подижу трла и колибе за зимовиште. Тако Тиквеш и Рајец, поред сталног становништва и њихових насеља, имају и номадско, лети на планини, зими у равници, заједно с њиховим сезонским насељима.

Друштвене основе привреде, затечене Ослобођењем, биле су овакве: на једној страни муслимани, економски сви слободни, а међу њима мањина ага и бегова као „чифлик-саибије" (сопственици чифлика); на другој страни хришћани, или чифчије или рајати. Као што се код насеља видело, чифчије највише на чифлицима у пољу, затим у подбрдолији, најмање у брдолији; а рајати у мањини слободних села по брдолији, негде и у мешовитим нижим насељима. Између рајата и главне муслиманске масе, кад се изузму аге, по економском стању никакве разлике.

Чифлици су двојаки: на једнима чифчије „исполџије", на другима „под ћесим". И једни и други морали имати своју стоку („добици", „дзевгари") с оруђима за рад, и била је њихова, као и „имање". Зграде на чифлицима подизали су сами, а кад се одселе или их ага отера, онда остају „агинско". Исполџије обично давале половину, ређе трећину од жита, ориза, а приноси од афијона, поврћа, лојза, били су најчешће „чифчијска стока". Семе агинско. Сем тога дужни „ангарија" по један до три дана недељно: за орање, копање, „жњевење", „вршење", за пренос жита до агине куће или пазара, и за бербу винограда на беглуцима који би уз чифлик били. Жито се делило између аге и чифчија пошто спаија узме „царско" (десетак). Ћесимџије су давале одсеком жито, на пр.: ко је орао „две ралe" или „два дзевгара" давао ћутуре за годину двадесет бучука (бучук око 15 ока); кад не роди жито онда у новцу. Негде на сваки засејан бучук (семе чифчијско) давали бегу по један бучук, а сами плаћали „спајилак" (десетак). Сем тога ишли бегу „на ангарија", али мање од исполџија. Друге ћесимџије, са више оваца и коза, давале су према броју стоке место жита по две

три лире годишње, по неколико ока масла и сира, више товара ћумура и дрва. Тесимџијски су чифлици управо брдолијски, негде подбрдолијски, слабије издашности и стога мањег оптерећења, а исполџијски у равни котлине и суровог феудалног режима. Негде чифчије и слободни хришћани из брда силазе „по аргатлак" у поље и раде као „четворчије" (на четвртину) око жетве и вршаја.

Чифлички режим Тиквеша, нешто мало и Рајца, није продужење феудалног средњевековног система, већ овакав створен у доба анархије у Турској од краја XVII века па до скора. У старијем турском добу сви су хришћани били „рајати", какви су се по брдолијским селима још одржали, негде и у равни котлине. Давали су десетак спаијама, које је султан постављао као војничке личности да збирају приходе са хришћанских села, без права својине и наслеђа. Звали су се још зајими или тимари. Има неколико муслиманских породица које се зову Зајимовци, пореклом од старих зајима, а само једни од њих држе чифлике, но зна се како су до њих дошли. Има трагова и о тимарима: Трстеник је, на пр., средином XVIII века још био „тимарник", а у последње време чифлик. Тек од краја XVII века поремећени су друштвени односи, почели се стварати чифлици од рајатских села, па била она под зајимима или тимарима, и већина чифлика припадају сад само неколиким муслиманским породицама; а зна се за све ове породице чифлик-саибија како су и када дошле до чифлика. О овим променама у економском стању хришћана видеће се у идућем одељку, јер су у тесној вези са развитком насеља турскога доба и са пореклом становништва.

III. ПРОМЕНЕ НА НАСЕЉИМА И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА.

Као ретко којих области Балканскога Полуострва, насеља Тиквеша и Рајца преживела су, од најстаријих времена до данас, многобројне и најразноврсније промене. Особито Тиквеш, којим је одвајкада дуж Вардара водила главна уздужна комуникација Полуострва, и куда су пролазиле све најважније струје народа и бујице историјских догађаја, било с Југа на Север, од обала Егејскога Мора у унутрашњост балканскога копна, или обратно. И у том погледу Тиквеш има

све особине једне области спајања и продирања првога реда; везан са Рајцем, Тиквеш је од увек служио и као попречна саобраћајна област, за кретања са Запада на Исток или обрнуто.

Као такве, уз то врло повољних услова за насеља и културе, области су и у најдаљој прошлости биле насељене. Постанак и развитак насеља, као и све многобројне промене, које су се у току минулих векова на насељима и у становништву извршиле, могу се поделити на три периоде: пресловенска насеља; српска средњевековна насеља; турска најезда и промене на насељима до данас.

1. ПРЕСЛОВЕНСКА НАСЕЉА И СТАНОВНИШТВО.

Ова дуга периода насеља Тиквеша и Рајца оставила је због далеке прошлости најмање јасних трагова: ту су већином остаци ондашњих, давно уништених насеља; затим трагови у топографској и другој номенклатури; најзад, што је од нарочите важности, знатне културне црте и основе. Мало је података из литературе о насељима ове периоде.

Преисторијско и пеонско доба. — У областима су честа незнана „градишта" и „грамаћа" (гомиле), нека од њих биће *преисторијска насеља.* Налазе се редовно на каквом усамљеном брегу, по ридовима изнад речних долина, као и на вишим странама планинских пречага; бирала су редовно склонитије и сигурније положаје. Има раскопаних *тумба* или *хумова,* као повише Кавадараца, у којима су налажени остаци од грнчарије и бакарних оруђа или украса; слично и на високом ободу котлине, на Вишешници, под врхом Галичен, у тиквешким Горним Селима.

Да је област и у преисторијско време морала бити насељена, посредан је доказ, што је Тиквеш био средишна област старих Пеонаца, који доводе у историјско време. Главни град Пеоније био је *Стоби,* садање *Пусто Градско* на тераси између ушћа Црне и Вардара.[1]) Циклопска тврђава на левој страни Демир-Капије, која се зове „Марково Кале", можда је још пеонског порекла,[2]) као и нека друга градишта

[1]) Dr. Henry Kiepert, Atlas antiquus, Berlin 1892. Tab. II, V.

[2]) Heinrich Barth, Reise durch das Jnnere der Europäischen Türkei, Berlin 1864., стр. 127. Ј. Г. Хан, Путовање кроз поречину Дрина и Вардара. Београд 1876., стр. 261 — 263.

области. Судећи према овим траговима, Тиквеш је у пеонско или илирско доба морао имати и друга насеља. Нека су географска имена садањем становништву потпуно страна: Тиквеш, Капеш и т. д. Или словенизирана: Чичево, Барово, чији су корени арбанашког или илирског порекла.[1])

Мађедонско доба. — Прве од најстаријих промена на насељима наступиле су у III веку пре Христа, када су *Мађедонци* с Југа, од егејског приморја, продрли у Тиквеш и заузели пеонски Стоби, а око 216. год. и стару Вилазору (Велес) на северној граници котлине.[2]) У исто време настала су кретања и са Севера, јер су 280. год. преко области продрли Келти чак до Грчке.[3]) Отуда, можда, запис на одломку плоче, сада у Дреновској Цркви, где се говори о човеку *келтскога порекла* (види опис Дренова); према томе, међу старо пеонско становништво ушао је и део разбијених Келта Миграције Мађедонаца с Југа и Келта са Севера, које су се овуда стицале, јесу и *најстарије познате миграције*, које су некада имале значаја за насеља и композицију становништва Тиквеша и Рајца.

Римско доба. — После 168. год. продрли су из Мађедоније, вероватно у исто време и са Запада, преко Пелагоније и кроз дубоку преседлину Плетвор, нови завојевачи и досељеници, *Римљани*,[4]) чија је најезда од великог значаја за стара насеља и културу ових области.

Као што је познато, „подизање путева било је међу првим грађењима која су Римљани предузимали по освојењу какве провинције", и тада су вероватно први пут темељно изграђена два главна тиквешко-рајечка друма, вардарски и, попречно на овај, пут дуж Црне и Рајца кроз Плетвар у Пелагонију и даље за Via Egnatia-у, која је „подигнута одмах по освојењу Мађедоније".[5]) Оба се пута састајали у старом

---

[1]) Gustav Meyer, Etimologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache. Strassburg 1891.

[2]) Д-р Рад. М, Грујић, Скопље у прошлости (Јужна Србија, Скопље 1922.) с. 3.

[3]) Dr. Constantin Jos. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, Prag 1877., с. 3.

[4]) Ibid. стр. 4.

[5]) Ibid. стр. 5.

Стобиу, у прво време пограничној тврђави.[1]) А овај је град постао саобраћајним чвором по освојењу северних области, када је, између 16.—20. па до 33.—34. год. по Хр., подигнут друм до Ниша и спојен са цариградским.[2])

Римљани су колонизирали своје провинције, нарочито дуж главних саобраћајних линија. У Тиквешу и Рајцу има знатних трагова римских насеља. Тако су области добиле нов, *римљански етнички елеменат* међу своје старо становништво: то је једна *новија античка струја насељавања*, која је знатно изменила дотадању композицију становништва. Главни град Стоби несумњиво је убрзо постао претежно, можда и чисто римско насеље. 137.—138. год. по Хр. бележи се овај утврђени град као Municipium Stoben у споменплочи на некој грађевини, коју подиже Хадриан.[3]) Свакако да главни град није био и једино римско насеље области. У његовој су непосредној близини садања села Паликура, Рисјанска и Турска Курија; од последњих двају до почетка XIX века постојало је само једно село, Курија. Оба су имена насеља римског порекла, од Curia, Паликура доцније измењена грчким и словенским говорним утицајима.[4])

Приликом најновијег грађења пута у Демир-Капији, за Великог Рата, откривени су међу рушевинама српског средњевековног Просека и римски наласци, нарочито римски гробови и гробни споменици;[5]) овде се као најстарије насеље убележава Axii Stena, на вардарском друму кроз теснац Демир-Капије.[6]) Старо Неготино или Ниготино налазило се некада мало ниже од садање варошице, под Градиштем, на главноме путу кроз криволачке меандре Вардара, и има изгледа да је словенизирано име старе Antigonea-e;[7]) овде су ископавани поред византијских и римски новци. Римски су новци налажени још у Манастирцу, на Црној, и у Тројаци-

[1]) Константин Јиречек, Историја Срба. Београд 1922, књ. I.с. 21. — 22.

[2]) Jiriček, Die Heerstrasse, стр. 5.

[3]) Види опис Градског.

[4]) Пали — од палео = стара; а од куриа — кура.

[5]) Hans Draggendorff, Archäologische und kunstiwissenschaftliche Arbeit während des Weltkriges in Mazedonien (P. Clemen, Kunstschutz im Kriege, Leipzig 1919., B. II. K. II) стр. 161.

[6]) Kiepert, Atlas antiquus, Tab. V.

[7]) Ibid. Tab. V.

ма, у Рајцу; на оба места новац на чијем лицу владар и натпис Roma, а на наличју слика из бајке о Ромулу и Рему са курјачицом.[1]) У Тројацима, на староме друму за Пелагонију и Via Egnatia-у нађено је читаво ћупче таквога новца, дакле остава, што је сигурнији траг о римскоме насељу. Али је познато да је и римски Стоби ковао свој властити новац;[2]) у њему је такође, поред византијског, налажено пуно и римског новца. На староме рајечком друму бележи се код селишта Вариш-Дервен, у долини код горње Рајчеве епигенетске сутеске, старо насеље Euristus,[3]) а у народном предању стоји да је стари Вариш, пре свога уништења и заснивања новог даље од друма, био варош и дервенцијско насеље старијега турског доба. Римскога новца налажено је још у Кавадарцима и Марени, поред византијског; у Кавадарцима има и велики римски споменик са записом. И још даље уз Велику има трага из римскога доба, Град над Моклишким Манастиром.[4]) А кад се пређе пространа и лако проходна површ Витачева, наилази се високо изнад Конопишта на развале Росол-Града. Тамо се најбрже из Тиквеша доспева у Меглен кроз дубок планински превој Кожуфа, који се зове Порта;[5]) име римскога порекла, а кроз ова *врата* у планини свакако је и у римско доба водио најкраћи пут између двеју суседних области. А недалеко је од овога старог пута и лако доступан рудник Алшар, више Рождена у Маријову; у челенци Блашнице честа су купишта од антимонске троскве; има трагова рударског рада из византијског доба (XII и XIII век), мисли се и из римског времена.[6]) Види се да дуж ове линије, долина Велике—Витачево—Порта, као и поред Вардара, Црне и Рајца, има више трагова о римским насељима. О том старом путу између Тиквеша и Меглена дуго је остало трага, а у народу и сад се прича да је био „железни пат". Овде поменути, да хришћанско и исламско становништво Тиквеша редовно за улаз у двор каже „порта";

[1]) Види описе оба села.

[2]) Н. Вулић. Старине у нашој земљи. Браство, XVII, стр. 16.

[3]) Kiepert, Atlas, Tab. V.

[4]) Види описе Кавадараца и Моклишта.

[5]) На картама погрешно Портом обележавају један од највишех врхова планине.

[6]) Ј. Цвијић. Основе. књ. I, стр. 326.

у Клепи називају очувана градишта и калета именом „тур-ник".

Има још један траг од римских насеља. Поред многобројних селишта, градишта, грамаћа, црквишта и гробишта, која могу бити разнолике старости, и за многа сам од њих био у могућности утврдити бар приближно, често и тачно порекло, у областима се често наилази на ископине ћупова великих размера, у којима негде и траг о остави проса или жита. Народ их зове *„врчве"* или *„делве"*; по њима се и нека места називају *„Врчва"*. Узима се да овакви велики ћупови за оставу жита могу бити и из римскога доба.[1]) За већи број налазишта оваквих врчава може се утврдити да су из доцнијег, византијског, неке можда и још млађег доба, али их несумњиво има и из римског доба; најпре ће бити тамо, где су нађени већ други трагови римских насеља. И њих, збиља, има у *свима* напред поменутим римским налазиштима, као доказ више о њиховој насељености тога доба. У Манастирцу, поред врчава и других судова од печене глине (мањи, „бардачиње", „шишиње"), откривене су и пећи, у којима се судови пекли. Најдубље према Маријову трагови римских насеља налазе се у долини питоме Тиквешице на више места, врчве и грамаћа са римским циглама. Али поред ових поузданих биће и других налазишта врчава, нарочито дуж главних путева (као Веноле и Видин, више и ниже згорополске сутеске Вардара, и др.), која су траг римских насеља. Напослетку, као да овдашње високе, гломазне и врло грубе двоколице, за вучу у пољу, потичу још од Римљана, и да су их они овамо својим доласком увели.[2])

Према неким траговима види се, да култура онда основана, мада су доцније наилазиле огромне промене и трајале интензивно више векова, није потпуно ишчезнула ни до данас; значи, да старинци Тиквеша и Рајца имају непосредне везе са најстаријим становништвом области, и да међу њима постоји један мали проценат асимилованог тога најстаријег становништва.

---

1) Н. Вулић, Старине у нашој земљи, Браство, XVII, стр. 17.

2) Fritz Klute, Skizzen aus Mazedonien und Albanien. Zwölf länderkundliche Studien, Breslau 1921, стр. 109.

Византијско доба. — Неосетно и поступно се извршио прелаз ка последњем добу дуге пресловенске периоде насеља Тиквеша и Рајца. То је доба византијских или грчких насеља, о којима је остало много и разноврсних трагова, више него из свих пређашњих доба. Многа се од ранијих насеља, селишта, прилично и од данашњих, могу обележити као стара грчка насеља. Може се узети, да су насеља тога доба добила претежно грчки карактер, јер се међу њима скоро редовно наилази на несумњиве трагове грчке материјалне културе, са црквеним и другим споменицима, нарочито гробним, на којима грчки записи и натписи. Према томе се међу раније становништво области утиснула новија, *грчка струја насељавања*, нова етничка група или слој, који је по композицију становништва био од особитог значаја; дугим током овога доба извршене су и знатне асимилације старијега становништва; на гробним споменицима јављају се најчешће грчка имена.

Као да се зачетак јавио од оснивања Византијског Царства, после 395. год.[1]) Првенствено се процес развијао од вароши, изгледа доста рано. Јер се већ у V веку подиже велика византијска базилика насред старога Стобиа, који је остао и даље главни град области, поред ње мало доцније, после V века, још две велике грчке цркве[2]); сем тога у Стобиу су нађени и други трагови византијске културе, који му дају нов, византијски тип.

Где има трага од ранијих, римских насеља, редовно се налазе трагови и из византијског доба; поред тога и у многим другим селиштима и селима, како у равни котлине, тако и по ободу. И код двају највиших насеља области, Куманичева и Бојанчишта, на највишем делу витачевске површи, има трагова од грчких насеља; а тако и код других места у брдолији: Конопиште, Барово, Полошко, Грбавец, Драдња, Ћеседре, Подлес и т. д. Многа су на прелазу из обода у раван котлине: Дреново, стара Клисура, тиквешки Дрен, Ваташа, Бегниште, Ресава, стари Возарци, Долно Чи-

[1]) Јиречек, Историја Срба, књ. I, стр. 35.

[2]) F. Klute, Landeskundliche Arbeiten in Mazedonien (Verh. d. XX deutsch. Geographentages, Berlin 1922.) стр, 104. H. Draggendorff, Archäolog. u. kunstwiss. Arbeit, стр. 161 — 163.

чево, селиште Капеш и т. д. Овамо спадају Војшанци, где су међу насељима на левој страни Вардара, кад се изузму Демир-Капија и Велешка Клисура, нађени једини трагови од грчког насеља; као да је овај крај, Јуруклук новијега доба, и у оно време био сасвим слабо насељен, или је могао имати само привремена, сточарска насеља, од којих не би могао остати траг; у сваком случају предео је због непогодних услова за насеља и културу био и у античко доба слабо (дуж Вардара) или никако насељен. Најчешћа су насеља била у равни котлина, у узаној равни Рајца у оно доба скоро једина (селишта код Рајца (доњи део старе Желиште), Вариша, Мрамора, Никодина (стара Глоговица), Ракља, Топлице, Царевића (Царев Дап), Беловодице (стара Бела Водица) и село Тројаци). У областима је, дакле, била пуна насељеност, била су заступљена насеља све три врсте, брдолијска, подбрдолијска и пољска, која и сада имамо, после свих дуготрајних и најразноврснијих промена.

Насеља тога доба свакако нису била симултана: нека из старијег, нека из млађег — из доба словенске и других најезда. О овим великим променама на грчким насељима из доба словенског досељавања има неких знакова. Један од очитих, да у Стобиу имамо трагове о грчком насељу из V, затим из VI века, а после ништа више. Познато је да су Словени средином VII века преплавили и стално настанили и Повардарје:[1]) по свему, Стоби је у то време опустео, онда још постао „Пусто Градско", а главно средиште области потражило је друго, сигурније место. То би могле бити развале *Дукена*, у долини Велике под Љубешем, с којима се непосредно везује и Градиште на десној страни долине, између села Марене и Глишића; јер су византијски управници области звани *дука*,[2]) па је по томе и доцнијем словенском насељу на истоме месту (уништено крајем XVII века) могло остати име Дукена. А Дукена је са обема тврђавама, на Љубешу и Градишту, које су затварале долину и штитиле насеље, затим изван главних комуникација дуж Вардара и Црне, несумњиво била много згоднијег и сигурнијег одбран-

[1]) Јпречек, Историја Срба, књ. I, стр. 72 — 73.
[2]) Грујић, Скопље, стр. 11.

беног положаја. Но када су Срби овамо завладали, главни град области био је *Тиквеш*, по коме јој је и име остало. Град Тиквеш има необично згодан одбранбен и скровит положај: на високом изолованом рту изнад ушћа Тиквешице у клисуру Црне, којом се река пробија кроз оквир котлине

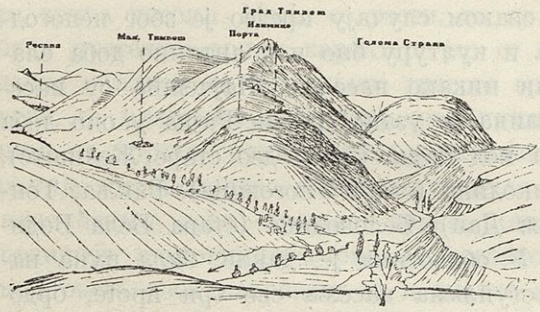

Скица 21. *Развале Града Тиквеша*, на тераси 160 м. над Црном и Тиквешицом. Градска тераса одвојена 50 м. дубоким преслапом Порте од Илимице. Левом страном Црне тераса од 80 м.

на излазу из планинске корутине Маријова. Значи да је главно средиште области, кроз дугу и врло немирну периоду византијске власти, било стално угрожено и стога мигрирало: из средишта котлине и са чвора комуникација (Стоби) у бочну долину ближе ободу (Дукена), најпосле на сам обод котлине, у теже приступачну и острањену клисуру Црне (Тиквеш). Као што ћемо мало даље видети, у позније византијско доба, а пре Тиквеша, јавља се као обласно средиште тврди град *Просек* у Демир-Капији; али у главном не као грчких управника, већ у неку руку као престоница самосталне словенске државице, чије је језгро била тиквешка котлина: овакав положај главнога словенског града области, на једином пролазу ка доњем Вардару и Солунском Заливу, био је одређен потребом одбране испред грчких навала; но могуће је да је Просек био неко време и грчко средиште.

Грци су, поред трагова о честим насељима свога доба у градиштима, селиштима, врчвама, црквиштима, гробиштима, оставили неколико и досад очуваних цркава. Овамо припадају: *Манастир Тиквеш* под Градом Тиквешем у питомој долини Тиквешице; *Манастир Полошко*, на Црној повише старог Тиквеша, чију је пркву пре 1340. год. „изнашьль“ Дра-

гушин, „брат" краља Душана,[1]) *Сопишка Црква*, у високој и сувој пећини, у кањону Каменице изнад ушћа у Црну; даље, *Илимска Црква* у бизевићској сутесци Црне, и друга црквишта.

Има предања која допиру до византијског доба, и она се датирају „од Илимите". Стариначко становништво области обележава своје претходнике из тога доба именом „Илими" (Јелини). Све што је најстарије означују као „илимска работа". О *Илимима* се памти као о врло крупном, снажном и убојитом народу: свакако сећање на дуготрајне и упорне борбе с њима, где се борила раса с расом. Што садањи старинци називају своје претходнике, старинце античке периоде, именом Илими или Јелини, такође је знак о претежно грчком обележју и пореклу затечених староседалаца. Поред топографских имена, од *Илима* су остали и чести етнографски и географски називи: панађур, панађуриште, панађија, папа или попа, иконом, сипор, дзевгар, дзевгелија, протођер, мађер, мел, и т. д. Најпосле, Ј. Цвијић је утврдио да ова, као и друге области Повардарја, изузевши само неке крајеве, припада појасу преиначене византијске цивилизације.[2]) Скоро је поуздано, да су византијске културне основе садањег становништва области врло старе. Јер је византијских утицаја доцнијих времена, нарочито под Турцима, било сасвим мало; кад се узме оно мало црквених утицаја, скоро нимало; области су биле дуго, скоро стално, без таквих средишта, из којих би се византијски утицаји могли и даље распростирати и освежавати; стога овамо превлађују црте јаче преиначене византијске цивилизације.

Према свему несумњива је и блиска, непосредна веза овдашњег стариначког становништва са старијим становништвом византијског доба, у последње време претежно грчког порекла и обележја, једно услед грчког досељавања, друго услед асимилација и знатних културних утицаја. Старинци Тиквеша и Рајца крију, дакле, међу собом приличан проценат асимилованог становништва византијског и других, старијих доба пресловенске периоде.

1) Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњега века, стр. 409 — 410.

2) Јован Цвијић, Балканско Полуострво и јужнословенске земље, књ. I, стр. 144.

2. СРПСКА СРЕДЊЕВЕКОВНА НАСЕЉА И СТАНОВНИШТВО.

О српским средњевековним насељима Тиквеша и Рајца имамо много више података у бившим и још увек одржаним насељима, тако и из наше средњевековне литературе — повеље владара и записи у црквама. Али ови подаци из литературе датирају, изузевши један случај, тек из доба када су области присаједињене српској држави: после 1328. год., када је краљ Дечански заузео Стари Велес и тврди Просек, два главна града на границама Тиквеша, на улазу и излазу Вардара; затим после 1335. год., када је краљ Душан заузео Прилеп,[1]) а с њиме и Рајец.

Међутим, словенска су насеља формирана далеко раније, још од половине VII века па надаље. За ову дугу периоду, до почетка XIV века, имамо мало података о словенским насељима.

Пресрпско средњевековно доба. — У Тиквешу има трага и о најстаријим словенским насељима, из доба досељења. Из простране површи Витачева, изнад долине Велике код Моклишта, издиже се мали оствасти врх од ерупивне стене као какав споменик и зове се *Боловански Камен.* Име овог природног споменика потиче од божанства *балван (бован, болван, болован)* из *пограничког стања Словена.*[2]) Утврђено је да су Словени ових крајева проведени у Хришћанство крајем IX века,[3]) па према томе траг овога словенског поганичког светишта и насеља за њега везана биће још из ранијег времена, одмах после досељења. Поред Моклишта, стариначког насеља, то би могла бити: селишта *Долно* и *Горно Злешово,* на површи до Болованског Камена, и село *Ваташа* у долини Велике нешто ниже, која се помињу око 1378. год. као *села у Тиквешу.*[4])

Из овог мало познатог доба, које је за формирање словенских насеља од особите важности, има у једном случају и писаног трага: 1196. год. први пут се помиње, и међу словенским насељима Тиквеша *најраније, град* Просѣкь у

---

1) Стојан Новаковић, Прилеп у првој поли XIV века (Глас С.К.А. LXXX, 1909.) стр. 5.

2) Јиречек, Историја Срба, књ. I. стр. 117.

3) Ibid. стр. 116.

4) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 512. — 515.

Демир-Капији, одакле је онда потекао значајан словенски покрет противу Византије.[1]) То је поменуто античко градско насеље; сада је не само словенско насеље већ и средиште. Просек се 1207. год. понова помиње, тада седиште словенског војводе Стреза, који је пре тога био под бугарском влашћу. По Јиречеку:[2]) „Српски монах Теодосије прича, како је Стрѣз на свом граду Просѣву начинио дрвено „позориште", на коме је, пијанчећи, осуђивао људе на смрт, те их је одмах с позоришта дао стрмоглавити у таласе Вардара, који дубоко доле протиче". Долазак Стреза у Просек и његове раније везе са Бугарском једини је моменат који прошлост Тиквеша, у писаним споменицима само, везује за име Бугара, мада се њихова власт овамо и дуже распростирала,[3]) иначе о Бугарима нема апсолутно никаквог трага, нити на насељима и селиштима, црквама и црквиштима, нити у народним традицијама. У то време Стрез постаје српски вазал и краљ Првовенчани, предавши „Стрѣзоу поль царьствиꙗ бльгарьскаго, оутврьдн н вь градѣ, глаголі-емѣмь Просѣкь"; затим се одмећс од заштитника, те му преговора ради у „градь еднинь тврьдь Просѣкь"[4]) долази краљев брат, Свети Сава, и у исто време Стрез умре, а Просек узму Латини из Солуна (око 1215).[5]) Према овоме у Тиквешу смо имали неку врсту словенске државице почетком XIII, а покрете ка томе још крајем XII века, оба пута са седиштем у Просеку. Све у прилог да су стара словенска насеља Тиквеша и Рајца била фирмирана далеко пре XII века.

Српско средњевековно доба. — Разна насеља и цркве Тиквеша и Рајца помињу се у овоме добу у неколико махова: 1335., 1337,. 1340., 1348. и 1378. год.; уз ово треба додати и записе у црквама Тиквеша: један из доба цара Душана (1345.—1355.), други одмах по смрти му (1356.). Дакле, сва се насеља и цркве помињу у краћем размаку, у току од 44 година, што даје добар преглед насеља једнога доба.

Помињу се свега 29, које насеља, које цркава. Од ових 19 насеља: 2 града (и жупе), 15 села и 2 селишта. А споме-

---

1) Јиречек, Историја Срба, књ. I, стр. 208. — 209.

2) Ibid. стр. 213. — 214.

3) Ibid, стр. 142. — 232.

4) Ђ. Даничић, Рјечник из књиж. старина српских. Биоград 1863. II, стр. 464.

5) Јиречек, Историја Срба, књ. I, стр. 214. — 215.

нутих и у том добу записаних има 10 цркава. Помињу се још неколико насеља која не постоје више, од којих су нека, изгледа, припадала Тиквешу; о њима нема никаквог трага, те се због непоузданости о њима не треба бавити.

Сва ова насеља и цркве помињу се у повељама или хрисовуљама српских владара: Душана као краља, Манастиру Трескавцу на Златоврху изнад Прилепа (1335., 1337.), Манастиру Хилендару на Светој Гори (1340.); Душана као цара, Манастиру Хилендару (1348.); деспота Јована Драгаша и господара Костандина, Манастиру Св. Пантелејмона на Св. Гори (1378.). А од записа у црквама: један је на задужбини војводе Бр(анка?), за цара Душана (1345.—1355.); други на задужбини у *држави* Николе и Марка, за цара Душана и по његовој смрти (1356.).

Од 19 познатих насеља Тиквеша и Рајца из доба средњевековне српске државе и до данас су 11 насељена и истог имена:

из год. 1337.: селиште Бѣла Водица (сада Беловодица, у Рајцу, поменута са селишта); поклон краља Душана Манастиру Трескавцу;[1])

из год. 1340. и 1378.: село Полош'ко (1340.) или Полошко(1378.); село Драгожела (1340.) или Дражела (1378.; сада Драгожел;) заселькь Кожане (1340,) или село Кошани (1378.); први пут (1340); поклонио их краљ Душан Манастиру Хилендару,[2]) а други пут (1378.) даровали их деспот Јован Драгаш и брат му господар Константин Манастиру Св. Пантелејмона;[3])

из год. 1378.: село Дреново, Шешково, Грьбавьць (сада Грбавец), Козарци, Коуманичево, Каташа, Трьстѣникь; завештања Драгаша и Костандина кад и горња.

Осталих 8 насеља опустела су у току турске најезде или (једно од њих) још раније била пуста, али се и сада знају њихова градишта или селишта:

из год. 1348.: ⟨граль⟩ Просѣкь; помиње се још раније (1196., 1207., 1215., 1328.), а последњи пут у завештању цара Душана Манастиру Хилендару;[4])

---

[1]), [2]), [3]), [4]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 667. — 670., 409. — 410. 512. — 515., 418. — 423.

из год. 1378.: градь Тиквешь (из једног доцнијег записа, почетком XVII века, зна се за Тиквеш Долни Град или подграђе и Тиквеш Горни Град или град; о овоме и на лицу места трагови); село Пештера (под Турцима селиште, на коме основано село Брушани); Гавріиловь Камень (сада селиште Каштино више Шешкова): Об'страница (под Турцима селиште, на коме основано село Бегниште); Желишта (под Турцима варошица, названа од њих Девол-Касабаси, затим уништена и на селишту основана села Рајец и Ћесендре); Злешово (сада селишта Горно и Долно Злешово изнад Моклишта); селиште Соутець (и сада селиште на синору Куманичева, где се „одвек" држе *кућушке* и *трла* овог села); завештања Драгаша и Костандина кад и горња.

Од 10 цркава познатих у српско средњевековно доба и данас су 6 очуване:

из год. 1340. и 1378.: црьквь оу Полош'комь Св. Георгиі-е (1340.) или оу Тиквешоу надь градомь црьковь Св. Георгіе Положкы на рѣцѣ Чрьнои (1378.; сада Манастир Полошко); први пут (1340.) као горње завештање краља Душана, а други пут (1378.) као остала завештања Драгаша и Костандина;

из доба цара Душана (1345.—1355.), подигнута у пећини Стене код Драдње:... „Приложениемь воеводи Бр(анка?) (пр)и цари Степани царьствꙋюще емꙋ"...; сада позната као *Маркова Црква;*

из доба цара Душана подигнута, а год. 1356. живописана Дреновска Црква:... „При држ'авѣ Николе и Маркѣ, по смрьти светороднаго цара Стеѱана"; приликом завештања Драгаша и Костандина из год. 1378. помиње се као: црьковь оу Дреновѣ Матерь Божіа;

из год. 1378.: оу Тиквешоу подь градомь Св. Аданасіе (сада Манастир Тиквеш); *Илимска Црква* која се помиње сь метохомь уз село Трьстѣникь; завештање Драгаша и Костандина као и остала;

„из времена последњих Немањића и то из друге половине XIV века"[1]), изгледа најпре из доба Душановог или Марковог и Костандиновог, (1331.—1394.): *Маркова Црква,* у клисури Бабуне под Калетом, више села Бабуне, сазидана у пећини 85 м. над реком (очувано нешто живописа; по предању задужбина цара Душана или краља Марка).

---

[1]) Ст. Симић, Велешки Манастир Св. Димитрија, Скопље 1923., стр. 22—26.

За 3 цркве зна се само место где су постојале, под Турцима разрушене:

из год. 1335.: Барова Црьквь, код села Барова; приложена Манастиру Трескавцу од краља Душана приликом освојења Прилепа[1]);

из год. 1348.: на Вардарѣ Св. Георгне, црквиште код Неготина, где је скорије (1860.) подигнут Манастир Св. Ђорђа; прилог цара Душана као и други из тог доба;

из год 1378.: оу Каташн црьковь Архаггель, сада црква Св. Атанаса; прилог Драгаша и Костандина као и остали.

За 1 цркву не зна се тачно место где је постојала, да ли у граду или жупи Просеку, под Турцима разорена:

из год. 1348.: оу Просѣцѣ црьковь Мати Божіа; поклон цара Душана кад и горњи.

Имена свих насеља готово су само словенска: Бела Водица, Полошко (Положко, „полог“[2])), Драгожел, Кошани (Кожане), Дреново, Грбавьц, Возарци, Просек, Пештера, Гаврилов Камен, Обстраница, Злешово, Трстеник, Шешково, Сутец, Куманичево; само су Тиквеш и Ваташа старијег порекла, а и једно и друго имају трагове пресловенских насеља. Словенизирано име Куманичево подсећа на Куманце[3]). Уз несеља и цркве помињу се неколико властеле: у Дренову најпре *Никола* и *Марко*, затим *Јаковьц* и *Драгослав;* у Злешову *Дабижив;* у Белој Водици *Градислав*; најпосле, у Марковој Цркви код Драдње војвода *Бр*(*анко*). Већином словенска имена; а Никола и Марко, мада не носе имена словенског порекла, ипак су Словени, они су подигли Дреновску Цркву и оставили словенски напис на њој. Црна је још у оно доба имала своје словенско име (Црна).

Према словенским именима насеља и властеле види се да је становништво било словенско у свих 19 насеља. Донекле изузетак могао је чинити само Тиквеш, са староседеоцима: као старо градско насеље, можда и по томе што је његова црква Св. Атанаса остала нетакнута словенским записима. У суседној области, око Прилепа, утврђено је за исто доба, да су сеоски становници били „скоро без изузетка

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 665—667.

[2]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, 321.

[3]) Ј. Цвијић, Антропогеографски проблеми Б. П.„ стр. CXLIII.

Словени, а властела већином Грци".[1]) У Тиквешу и Рајцу, међутим, *и властела и сељаци су Словени;* дакле, становништво области у српско средњевековно доба било је потпуно словенско. Како на овим старим словенским насељима редовно имамо трагове од грчких насеља, *словенском насељавању морала је претходити велика, у масама, емиграција старијег становништва,* а много мање следовати асимилације заосталих; као да се део тиквешких староседелаца повукао у планинско Маријово, тамо доцније асимиловани Словенима, о чему има трагова.[2]) Према томе традиције о *Илимима* доводе у главном још из доба досељавања Словена, из времена борби са њима и делимичног стапања. *Одсељавање Илима и досељавање Словена јесу две најинтензивније, супротне миграционе струје византијског и пресрпског средњевековног доба, јаче од свих античких — пресловенских, и новијих — под Турцима; онда су извршене највеће, дакле поштуне промене на насељима и у становништву Тиквеша и Рајца.*

Има знакова о *унутрашњим миграцијама српског средњевековног доба.* Бела Водица помиње се 1337. као *селиште*; њено словенско становништво изгледа да се раселило мало пре тога, услед ратова краља Душана противу Византије (1331.—1335.) приликом заузећа Прилепа,[3]) који је недалеко одавде; селиште је ускоро понова насељено (под Турцима опет расељено и заснована Беловодица). *Селиште* Сутец из 1378. опустело је из каквог другог узрока, и после није ни насељавано; његове земље припадају „одвек" Куманичеву, управо од Турске најезде; могуће да је становништво Сутеца прешло у најближе Куманичево, везано и даље, до Турака, за земље селишта, па стога селиште није понова ни насељавано и остало Куманичеву. Копани се 1340. помињу као *заселак* уз Драгожел, а 1378. већ као *село;* најпре свакако насеље од неколико кућа — заселак, затим досељавањем из околних насеља увећано и постало село; прелаз од засеока у село извршио се за краће време, стога мање вероватно да се прираштајем тако увећало. Најпосле, село Полошко се 1340. бележи „сь засѐлцн", а да се то не односи ни на Драгожел ни на Копане, па се ови заселци 1378. више не спо-

1) Стојан Новаковић, Прилеп у првој поли XIV века, стр. 19—20
2) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 321.
3) Стојан Новаковић, Прилеп, стр. 5.

мињу; наблизу око Полошког има неколико „селишта“ и сада (Сопиште или Лазара, праведничне Кућите и др.); у том су међувремену морала опустети (праведничке Кућите затим ускоро, пре Турака, понова насељене.[1])

Поред ових знакова о унутрашњим миграцијама, немамо историјских извора из којих би се могло закључити о досељавању становништва из северних српских крајева — из државне матице онога доба. Ј. Цвијић је изразио мишљење да „изгледа да је Македонија насељавана Рашанима“; у правцу ширења државних граница наступало је и кретање становништва.[2]) Има у топографској номенклатури знакова који указују на досељавање Срба из северних крајева. Више се пута понавља назив *Србиново* и у Тиквешу и у Рајцу (код Уланаца на Вардару, код рајечког Дрена и т. д.); не као страно већ као ново становништво и *у неколико другчијих особина*,[3]) оно је при досељењу нарочито запажено међу ондашњим старинцима, и стога су места која су заузимали, према присвојном облику судећи, по овим досељеницима називана „Србиново“. Досељавање Срба из северних крајева изгледа највише је упућено долином Вардара, која је због ратних пустошења морала бити слабије насељена. С обеју страна Вардара од Криволака до Демир-Капије имамо карактеристичан знак који упућује на *нешто другчије особине* овдашњег старог становништва од осталог у Тиквешу: овде је било старо насеље *Дуброво* на десној (у другим крајевима Тиквеша исто име *„Даброво“*), а некадање насеље и жупа *Вучидол* (иначе *„Вачидол“*) на левој страни Вардара; у *Курешници* пред Демир-Капијом помиње се почетком XIX века име *Вучко* (село затим потурчено), иначе у осталом Тиквешу гласи „Вачко“; тамо је и село *Дубљани* (иначе „дабок“). Стара топографска имена, затим дијалектолошке одлике и ових и личних имена, упућују на закључак: да су се у области, нарочито у Тиквеш дуж Вардара, одмах иза њиховог ослобођења од Грка настали знатно насељавати Рашани или Срби из северних српских крајева.

Душан је још као краљ морао обратити на Тиквеш већу пажњу, јер је, по његовим речима од 1340., Полошка

1) Види опис Праведника.
2) Антропогеографски проблеми Б. П., стр. CLXIV—CLXV.
3) Ibid. стр. CXLIV.

Црква: „Мѣсто иже і-есть изнашьль брать кралі-евства ми Драгоушинь, идѣже і-есть поставлі-ено тѣло і-его.“[1]) За времена цара Душана (1345—1355), могуће још пре и после тога, Тиквешем је управљао *војвода Бр(анко?)*; то највероватније изгледа, јер је војвода подигао задужбину, цркву у пећини Стене код Драдње, у најближој околини града Тиквеша; у својој задужбини тиквешки војвода слави име *царствујушчег цара Степана.* У исто доба, и годину дана по смрти цара Душана (1356), јављају се у Дренову, на улазу у Рајец, где има остатака од града, властела *Никола и Марко,* који у својој *држави* подижу велику Дреновску Цркву, лепшу од свих других тиквешких, по изгледу епископска: већа властела, која су могла управљати делом области ван старог Тиквеша, понајпре Рајцем и Клепом са селима до Црне и Вардара; као и тиквешки војвода, ова се властела с дубоким пијететом сећају имена *светороднога цара Стефана* и по његовој смрти; несумњиво израз српскога осећања представника старог Тиквеша.

Развитак насеља српског средњевековног доба ових области завршује се *српским царством* под *царицом Јевдокијом и синовима јој деспотом Јованом Драгашем и господином Костандином.* То је управо распад Србије после 1371. год., када су наше области остале под племићском територијом Дејановића, који су били турски вазали.[2]) О владавини Дејановића овде види се из њихових прилога Рускоме Манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори, које су у Тиквешу учинили око 1378. год.[3]) Из исте хрисовуље изилази, да је *Тиквеш за живота Драгашевог,* до смрти му (исте године), *припадао под ужу управу Костандинову,* јер за поклоне у Тиквешу каже: „И выноу ѩ Костандинь приложихь“... То је управо наследство, заједно са Велесом, Штипом, Мориховом, које је Костандин добио од деспота Јована Оливера, у чију су племићску територију и ове поред других области потпале у доба Душаново. Дејановићи су држали још многе области на Истоку одавде: Струмица, Штип, Кочане, Кратово, Велбужд (Ћустендил), Жеглигово (око Куманова), и били „најсилнија господа на североистоку Маћедоније.“[4]) Тиквеш је управо био најзапад-

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 409—410.
[2]) Јиречек, Историја Срба, св. II, стр. 77. и 79.
[3]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 512—515.
[4]) Јиречек, Историја Срба, св. II, стр. 79., 10—11.; св. I стр. 322.

нија област државе, према Марковој краљевини у Прилепу,[1]) којој је по свој прилици припадао горњи део Рајца (до Варишке Клисуре). Главно средиште државно било је оу Строумици градоу, одакле су издаване *царске* повеље.[2]) Тиквеш је са Струмицом лако комуницирао, кроз дубоку преседлину Промета, на североисточном ободу котлине, и преко средњевековног Конча[3]) и горње Лакавице; овај је пут из Тиквеша познат као најбржи и најзгоднији за плодну област Струмице, и по живом караванском *промету* старих времена у томе правцу и преседлини је име остало. Костандин у горњој повељи помиње *своју властелу*: у Дренову Іаковьць и Драгославь, у Злешову Дабижнвь, можда још неке; држали су по више села и цркава. Поред тога, у областима су била заступљена и знатна манастирска властелинства, као што смо раније видели.

Ову државицу, у чијем је саставу био и Тиквеш, обележио сам *српским царством* према својствима која су *њој и себи* приписивали њени владари Дејановићи. Године 1377. деспот Драгаш и господин Костандин, при издавању повеље Хилендару, истичу се у својству „царьствоу ни".[4]) Исте године у повељи Светом Пантелејмону бележи се „госпогѩ царица І-Євдокиѩ сь синови царьства ми деспотомь Іоаномь Драгашемь и Костандиномь".[5]) А мало доцније, 1381., по смрти Драгаша, бележи се „госпогѩ царица І-Євдокиа сь синомь царьства ми Костадиномь", и њиховим *повељенијем*, „госпогі-е прѣвисокі-е царице срьпсві-е, кура-Євдокиі-е и господина Костандина", потписује се повеља о прилозима Хилендару.[6]) *Дејановићи су тежили да одрже традицију српскога царства, које је пропадало.* Стога су, поред самоприписивања својства царства, сећали се и славне, тек минуле прошлости. Тако године 1378. „благовѣрны деспоть Драгашь и господинь Костандинь", дајући прилоге у Тиквешу, кажу: „И прьво видѣсмо господина ни цара Стеѱана и сына моу господина цара Оуроша што соу приложили".[7]) И сам Костандин, дајући повељу Хилендару 1381. год., помиње „господина ми светаго цара Стеѱана", и потписује се: „Вь Христа Бога благовѣрни господинь Костадинь".[8]) А у два маха, у повељама Хилендару од 1380. и 1389. год., Костандин се потписује: „господарь срьбьскыи".[9]) Најпосле Костандинова кћи Јелена (жена

[1]) Јиречек, Историја Срба, св. II, стр. 77—79.

[2]), [3]), [4]), [5]), [6]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 510—512., 446—448., 444—445., 452.

[7]), [8]), [9]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр, 512.—515., 453.—455., 456., 457.

византијског цара Манојла Палеолога) назива свога оца, по смрти му, 1395., „преславним господарем Србије.“[1])

Погибијом *господина Костандина* и његовог суседа *краља Марка*, као турских вазала у бој на Ровинама 1394. год., Турци одмах заузимају њихове земље.[2]) Тиме наступа у Тиквешу и Рајцу периода Турске најезде, у којој се десиле многобројне промене на насељима и у становништву, и извршило формирање данашњих насеља.

Према споменицима српског средњовековног доба, онда је у Тиквешу и Рајцу први пут настало самостално развијање словенске културе, на основама и под јаким утицајем византијске цивилизације. Тиквешки војвода и властела, заједно са свештенством, подижу цркве са словенским натписима. Пре тога, мада у маси словенског становништва, цркве су редовно са грчким натписима, па неке су тако и даље остале (Манастир Тиквеш, Сопишка Црква); али после тога ниједна црква није више подигнута са грчким натписима.

Зачетак овоме словенизирању ранијих културних основа дошао је најпре из Полошког, чију је цркву *изнашао* Драгушин, брат краља Душана. Према овоме, а и према још очуваним деловима живописа, Полошки Манастир је грчки, затечен из византијског доба, „зидан у стилу охридских црквених грађевина, и изгледа по томе врло стар“;[3]) могућно из времена покрштавања овдашњих Словена, крајем IX века. Драгушин је у овој цркви и сахрањен, 1340. год., и том приликом је проширена, делом наново живописана; тада је краљ Душан ставио и словенски натпис на њој (1881. премазан). Дакле, покрет ка еманципацији од Грка, и њиховог дотле потпуног културног престижа, унела је овамо слобода и српска државна мисао. Мада нема очуваног трага, због уништења споменика под Турцима, у овоме се правцу покрет развијао и под Дејановићима, који држе традиције последњих Немањића и, као што смо из њихових властитих повеља видели, иступају са идејом о одржању *српскога царства*.

---

1) Тих. Р. Ђорђевић, Македонија, стр. 39.
2) Јиречек, Историја Срба, св. II, стр. 78—79.
3) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 321.—322.

3. ТУРСКА НАЈЕЗДА И ПРОМЕНЕ НА НАСЕЉИМА И СТАНОВНИШТВУ ДО ДАНАС.

Разноврсне су промене, по времену, узроцима, обиму и последицама, које су наступиле на насељима Тиквеша и Рајца и њиховим становништву услед најезде Турака, после 1394. год., и за њихове дуготрајне владавине. Историјских извора о овим променама има врло мало, управо нимало, ако се изузму записи тиквешких кауђера и богоугодника. Тек испитујући порекло свакога *соја* (породице) и развитак свих насеља, затим интересујући се за *прикашке* о старинама и *старим работама* свакога насеља и краја, долази се до података о оним многобројним променама које су се под Турцима одиграле, од њихове најезде па до најближих дана.

У Тиквешу и Рајцу многи *сојеви* памте своје *дедовце* до седам—осам—девет *појасева* (турски *кушака)* уназад. *Појас* износи 25—28, негде и 30 година; дакле, до у XVII век. У овом времену догађаји се знају често до појединости. *Прикашке* иду и даље, до времена „кога је турско станало"; без појединости, главни моменти; овамо пада некада датирање „одвек", „од време". Још даље настаје доба „од Турците понапред": време „од Деда-Марка", „Краље-Марко", „староземанско", „старо-српско"[1]) — српско средњевековно доба. Раније је истакнуто, да нешто предања иду чак до у доба „од Илимите."

Из ових смо времена видели да су асимилованим пресловенским староседеоцима пренета и даље очувана још римска и старија топографска имена, што је такође једна врста традиције; она је показала, макар и најтањи, континуитет у насељености области.

Служећи се многобројним предањима из турског времена па до у „староземанско" или „старовремско", проверавајући их упоређењем, дошао сам до сазнања о многим променама које су се извршиле од турске инвазије па до данас.

Као резултат испитивања порекла становништва излази, да су од 120 насеља Тиквеша и Рајца, колико их свега има, 71 од турске најезде изнова насељена, а осталих 49 насеља са више или мање старинаца. Према томе и ови би се

[1]) У неким селима Рајца и Клепе (Ђесендре, Радобил, Подлес, Скачинци) знају за „старосрпско" и кажу: „Није (ми) сме асол (прави) стари Срби".

крајеви могли уврстити у велику миграциону област од Велешке Клисуре па на Север преко граница Балканскога Полуострва, где је, „почевши од краја XIV века па кроз турско време до наших дана, испремештано скоро све становништво".[1]) Тиме се миграциона област Полуострва проширује на Југ до Демир-Капије; ближе ће се видети и у одељку о пореклу станивништва.

Насеља старинаца, која су избегла уништењу и помештању под Турцима, редовно се називају *„староземанска"*: сматрају се да су *од пре Турака*. Овамо спадају од познатих средњевековних српских насеља свега неколико, сва у Тиквешу: *Куманичево, Кошани, Шешково, Грбавец, Ваташа* и *Дреново*. Она су типска *староземанска села*, нека од њих са врло разгранатим старинаčким сојевима. А у оваква староземанска насеља рачунају се и сва остала са старинаčким сојевима. Од ових у Тиквешу: *Копришница, Горна Дрчевица, Стрмашево, Боула, Конопиште, Долна Бошава, Крњево, Страгово, Барово, Прждево, Тремник, Долни Дисан, Тимњаник, Неготино, Криволак, Сопот, Марена, Глишић, Моклиште, Бојанчиште, Дабниште, Ресава, Мрзен-Ораовец, Сирково, Росоман, Крушевица, Долно Чичево, Водоврат, Свећани, Виничани, Скачинци, Згорополци, Црквино, Ногајевци, Уланци, Пепелиште, Пештерница, Војшанци, Калањево, Бистренци, Дубљани* и *Курешница*. У Рајцу: *Тројаци*. Не само да побројана насеља изгледају по пореклу становништва врло стара, него о томе сведоче и многе старине, од којих неке из српског средњевековног доба, често и старије. Тако, Барово нам је већ познато по поменутој Баровој Цркви из доба краља Душана; око села има трагова и из ранијег, византијског доба; а на улазу у Баровску Клисуру Бошавице налази се *Самоков*, где је до старијег турског времена било рударског рада. Долна Бошава, раније звана само Бошава, биће исте врсте, по Манастиру Бошави, у чији је метох спадала заједно са Крњевом; по свему из српског средњевековног доба, можда и пре; по њима се и река Бошавица назива, као и цела жупа — Бошава; уз село има такође трагова од грчког насеља. Као такво,

1) Јован Цвијић, Метанастазичка кретања, њихови узроци и последице („Насеља" књ. 12., 1922.) стр. 3.

затим римско, можда још старије насеље познато је Неготино. У опште, код свих ових насеља има знакова о њиховој великој старости. Нарочито још треба истаћи само Тимњаник, сад потпуно муслиманско село, у коме се крајем XVI века јавља српска властелинска породица која подиже Манастир Моклиште; о даљој старости ове значајне породице и њеним данашњим потомцима видећемо доцније. Општа је појава код стариначких насеља да су богата топографском номенклатуром; овамо су се често одржали и прастари називи места, поред многобројних новијих. Често су, поред знакова о ранијем становништву, и траг о ранијим занимањима и врстама културе, о некадањој биљној одећи, и т. д. Досељеничка су насеља, међутим, обично сиромашна у именима места или имају само новија имена. Накратко, већина стариначких насеља по свему су старија од турске најезде, заједно са својим стариначким сојевима; припадају *групи средњевековних српских насеља;* у сумњи би могла бити само нека (као: Згорополци, Ногајевци), нарочито због садањег или ранијег чифличког стања и са слабих сојева.

Што су се у областима одржала и оволика стариначка насеља три су главна узрока: један је морфолошки, други економско-верски, трећи социјално-економски. Они су у овоме.

Од свих 49 насеља старинаца, на хришћане спадају 25, на исламизиране старинце 16, а са мешовитим су старим сојевима 8 насеља. Дакле највише је *хришћанских стариначких насеља*, а ова су скоро сва брдолијска, мање подбрдолијска; везана за планински оквир котлина, и стога теже приступачна разорном утицају турских зулумћара, који се држе равни котлина. Види се и овога пута да је морфолошки фактор пресудан у антропогеографији, не само за морфолошке и материјалне одлике насеља, њихове привредне и саобраћајне прилике, већ и за промене на насељима и порекло становништва.

После овога долазе *насеља исламизираних старинаца*, готово редовно пољска, ређе подбрдолијска: старинци су из економских и социјалних разлога прешли у Ислам, и овај их је одржао некретане и у најизложенијем пределу области, у равни тиквешке котлине, правом корену и сметлишту миграција.

Најмања је група *мешовитих стариначких насеља*, хришћана и муслимана заједно, по положају увек као и муслиманска; узајамне и тесне везе једних и других, често свест о сродству и блискости, услед чега најчешће подједнако очување иметка и хришћана као муслимана, учинили су изузетно да се хришћани у равни котлине некретани одрже. Али ово само донекле, док се не створи верска нетрпељивост и не сударе привредни интереси, ови редовно услед дуготрајног прираштаја непокретљивих и привилегованих муслимана. И онда пада социјални моменат пред ужим етничким и економским, те се хришћани старинци губе, гину и одсељавају.

А. СТАРИЈЕ ПРОМЕНЕ УСЛЕД НАЈЕЗДЕ ТУРАКА.

Нема историјских извора из којих би се сазнало, на који су начин Турци ушли у Тиквеш и Рајец после погибије Костандинове и Маркове 1394. године. Једино стоји, да су „чиновници султанови" одмах после тога посели Маркову краљевину, па према томе и Тиквеш на источној страни од ње. У опште се узима, да се промена владавине у Повардарју извршила „без великих потреса": Турци су оставили хришћанску властелу у „уживању њихових земаља", приморавши их само на плаћање данка и давање војника; тек по смрти им постављали су турске управљаче.[1]) Народне традиције, међутим, говоре ближе о најезди Турака.

По народном предању, *„краљевина"* у старом Тиквешу „расипана" је тек после упорне борбе с Турцима, који су град опсели. Разбојиште над градом, одакле су продрли Турци, зове се *Мало Косово*, а један део овога *Разбијеница*. Мало Косово доводе у везу са *Косовом*, где је „краљевина" најпре пропала, затим и овде.

Првом најездом Турака разорен је само *Тиквеш Горни Град*. Подграђе је остало насељено кроз све старије турско доба, било и даље привредно, можда донекле и управно средиште области. По *вароши Тиквешу* старијег турског времена задржало се и име области, затим знатно проширило ван средњевековне истоимене жупе.

1) Јиречек, Историја Срба, св. II, стр. 78, 75—76.

У почетку турске најезде уништен је и *град Просек* у Демир-Капији. Његово је име потпуно ишчезло у народу, и сада се развалине на левој страни Вардара зову *Марков*, а на десној *Јанков Град;* прво име према јако раширеним традицијама о Краљ-Марку, а друго свакако према каквом властелину српског средњевековног доба или још под Турцима. У ово доба, или мало доцније, али у старијем турском времену, уништена су још неколика од српских средњевековних насеља: *Пештера, Гаврилов Камен, Обстраница* и *Злешово.* Овамо ће спадати и један део градишта, као *Дреновско Градиште, Белград* ниже Злешова, *Белград* више Свећана, поред неких непознатих селишта.

Дакле, још у самом почетку турске најезде настале су знатне промене на насељима: више их је уништено, онда нестало. То су последице првих сударa између завојевача и покорених, таман толике да обележе нову, турску периоду. Појавом Турака настало је комешање становништва, постало је узнемирено, угрожавано кад мање кад више, и стога се није престало кретати за све време под Турцима.

Општа је појава да се у почетку турске најезде најпре „један део становништва из равница и котлина повукао у планинске крајеве"[1]). О таквом кретању становништва, избегавању из равни на планинске пречаге котлина и дубље у планинске пределе, остало је више трагова. Овде су читава села мигрирала.

У ово време пада оснивање села *Мрамора* на северној падини Кобиларника; дедовци Пемоваца, Ђелеваца и других *одвекашњих* досељеника избегли су са *Старог Села* код *Раскрснице* на Рајцу; село је на друму било изложено и стога се повукло под планину. Село *Праведник* се у Тиквешу двапут помештало. У „староземанско" се налазило у *Кућите,* на Црној ниже Полошког, у чији је *заселак* спадало према споменицима од 1378. год. Кад је пропала „краљевина" у Тиквешу, село избегне на Чатурник под планину Галичена, и ту се, према дрвеним колибама, назове *Кошарци.* Но од Турака би и ту „расипано", а само се нешто народа *спасе* у клисурасту ровину Улице под Рудинама, где оснује Праведник; после тога, 1625.

[1]) Ј. Цвијић, Метанастазичка кретања, стр. 1.

год., *попа Михаил, Павле, Пејо, Јован, Крсте, поп Кусман, Марко, и Цфетко* подижу у селу задужбину *Светоме Спасу*. Овде са традицијама имамо скопчане и писане споменике о променама које су се на једном насељу извршиле у два маха од краја XIV па до почетка XVII века. Писани подаци необично поткрепљују народно предање, које допире до краја XIV века и памти пропаст Тиквеша; чине га уопште веродостојнијим и за друге случајеве.

Поред миграција читавих села из равни на оквир котлине, од почетка турске најезде хришћанско је становништво избегавало и *дубље у планинске крајеве*. На планини нису оснивали стална насеља, живели у колибама и сточарили; дошли су у додир са сточарским Власима, мешали се с њима и заједно кретали; но најзад се ипак *спуштају у котлину*, и на ободу јој, високо изнад равни и комуникација, оснивају стална сточарска насеља. Тако су постала после турске најезде два највиша брдолијска села у Рајцу, *Радобил* и *Мало Село:* по предању дедовци им, кад су наишли Турци, избегли из поља на *Кобиларник и Сенокос*, а доцније, кад се мало смирило, спустили се под ове планинске врхове и основали нова села; у Малом Селу има записа из XVII века, и по томе већ изгледа, да су насеља старијег турског доба. Исто су тако „од време" сишли с *Кожуфа* у *староземанско Конопиште* дедовци *Илеваца — Весковаца* и овамо се „засојили"; пореклом „Славјани", на планини су били „овчари", и стога их, кад су сишли, назвали *Арнаутима;* као сточари „одвек" *служе* Св. Атанаса. Оваквим је кретањем у почетку турске најезде изгубило своје становништво *Катуниште* изнад Ваташе, сточарско влашко насеље из српског средњевековног доба. Власи су, изгледа, избегли у Маријово; као да су следовали миграционом стазом својих предака из доба словенског досељавања.

Нарочита је врста миграција, изазвана турском најездом, *груписање селаца*. Сем обичних села, у „староземанско" су постојала и *„селца"*, врло мала, „распрсната по ридишта и долишта"; од турског времена становништво селаца постаје несигурно, групише се „наједно" и ствара већа насеља. На тај су начин постала у Рајцу села *Никодин* и *Дрен*, у Клепи *Подлес*, селца „под лес" (шуму) окупљена, и у осталом Ти-

квешу *Дисан (Долни)*. У околини ових села има *селишта* од некадањих селаца, чији распоред одговара разбијеним селима. Дакле, турска је најезда, поред значаја за миграције, била узрок и промени типа насеља.

У опште се може узети, да сам почетак турске најезде није изазвао онако велике промене на насељима, какве су доцније наступиле. Као општу карактеристику овога првог доба треба истаћи: да *„страни путници беху изненађени у XV веку због велике сигурности и правичности у земљи султановој.*[1]) У то су време стари *Вариш* (Вариш Дервен), можда *Тројаци* и друга *стара друмска насеља* постала *дервенџијска*, чувари друмова ослобођени свакога данка.

Велике су промене наступиле тек у времену када су се Турци стали насељавати у подвлашћене области; с овиме је настало и исламизирање хришћанског становништва.

У ужем делу тиквешке котлине на левој страни Вардара, од Велешке Клисуре до Демир-Капије, у претежној су већини *јуручка села*, и стога се цео крај зове *Јуруклук*. Узима се да су *Јуруци врло стари турски досељеници* из Мале Азије; тиквешки је Јуруклук део *турског вардарског појаса*, који се непрекидно пружа од Орфанског Залива до Овчег Поља: на Овчем Пољу, нарочито у јужном му крају, на граници тиквешког Јуруклука, у већини су јуручка насеља.[2]) Тиквешки Јуруци знају о своме пореклу толико, да су од „ески заман" (старог доба) дошли из *Анадола*. Сем мишљења да су Јуруци врло стари досељеници, ништа ближе није утврђено о њиховом досељавању. Мислим да се о њиховом доласку може приближније закључити. Има један наш запис из год. 1513., у коме се каже: да Овче Поље „то лѣто плѣнише Тꙋрци" и „многа скрьбь бѣсть".[3]) Даље, утврдио сам да турска насеља тиквешког Јуруклука, који је продужење овчепољског, нису сва исте старости: *млађа* су три јуручка села у Демир-Капији (Иберли, Челевец, Кошарка), постала крајем XVII века; ови су Јуруци при досељењу *пленили* хришћане, и тада је Клисура у Демир-Капији избегла са Вардара у планину

[1]) Јиречек, Историја Срба, св. II. стр. 76.

[2]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 226.

[3]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. I, стр. 128., бр. 413.

под Красту. Остала јуручка села у Тиквешу *старија* су од XVII века, и по свој прилици *основана кад и овчепољска* у непосредном продужењу им на Северу, а то је најпре могло бити *на самом почетку* XVI *века*, када су Овче Поље (1513.) попленили Турци и — населили га.[1])

Од садањих јуручких села Тиквеша стара су и, дакле, почетком XVI века постала ова: *Орта Караслар, Кочилар, Куридере, Чешмедере, Кара-Синанли, Хаџи-Јусуфли, Мужанци, Инешоба, Читакли, Хаџи-Сеједели, Ортамале, Хаџи-Рецепли и Брусник.* Стара су јуручка насеља, као што ћемо видети и за млађа, најпре била само сточарска, у колибама или под шаторима, и стога су Јуруци онда назвали насеља у Тиквешу на десној страни Вардара „Хане" („Куће"). Јуруци су се као сточари задржали на котлинској пречази из плочастог палеогеног и неогеног земљишта, изнад вардарског низа ранијих хришћанских насеља; само су два јуручка села, Кочилар и Мужанци, допрла до Вардара, а ниједно га није прешло; из истих су разлога Јуруци онда населили од раније познату сточарску област Овчег Поља, као и друге крајеве у њиховом вардарском појасу.[2])

Од свих старијих јуручких насеља само два имају српска имена, Мужанци и Брусник, сва су остала турска. Према томе јуручки Мужанци и Брусник изгледају постали на место старијих хришћанских села. Има трагова и о ранијим селиштима између јуручких села, као „Мале" испод Ортамале. Сем тога се између јуручких задржало и нешто старијих хришћанских села, од којих нека и сад постоје. У стариначком *Калањеву Јуруци* су се населили поред хришћана онога доба, па и сада су заједно; стога хришћани говоре исто тако турски као и српски. Даље, има трагова и о двема старим жупама у Јуруклуку: *Сландол* у басену реке Слање, између Брегалнице и штипског друма, и *Вучидол* у басену Вештинске и Ветуњичке Реке, између Сландола и Демир-Капије; Јуруци су примили ове називе и употребљавају их од досељења. Села уз Вардар северно од Брегалнице

1) Јер да је Овче Поље још пре поч. XVI века било насељено Јуруцима, онда га „Турци" не би могли пленити; најприродније да су се онда населили кад су и пленили.

2) Можда је било у вези и са саобраћајним значајем тога појаса; Јиречек износи да су се Турци „дуж друмова" насељавали (Историја Срба, св. II, стр. 227.).

рачунају се од Турака у *Кучук-Кол* („Мала Жупа"), насеља уз леву страну Вардара, заједно с Велесом, све до горњег краја Таорске Клисуре, а испод заравни Овчег Поља; можда је и ово траг старе жупе.

На основу свега, досељавањем Јурука почетком XVI века извршене су велике промене на насељима знатног дела Тиквеша. Онда је више старих насеља у Јуруклуку нестало и много је становништва избегло на Запад и Север. Тада се први пут од најезде Турака у Тиквешу у велико извршила промена и у етничкој композицији становништва. Тиквеш је добио знатан појас турских насеља, која су га с овчепољским Јуруклуком раздвојила од осталог хришћанског становништва на Североистоку, у Штипском Шоплуку и Лакавици; о значају турског вардарског појаса као етнографске преграде одавно је обратио пажњу Ј. Цвијић.[1]) У ово време и позније настали су из Јуруклука и други утицаји, нарочито преобраћање у Ислам, а доцније још јуручка и предјуручко-хришћанска миграциона струја — пребацивања преко Вардара.

Са турским досељавањем почетком XVI века доводи се у везу и старије исламизирање хришћанског становништва Тиквеша.

Према испитивању порекла становништва и развитка свакога насеља, већина тиквешких муслимана прешли су у Ислам доцније, у млађој периоди турске владавине, у добу пуног безвлашћа. Издвајају се мањине муслиманских села чије је потурчавање врло старо, и по свој прилици, као што и предање каже, могла су бити исламизирана у времену досељавања Јурука. Поред предања, које може бити врло вероватно, ако се узму у обзир само узрок и доба, за ово говори и психолошки моменат: хришћанско се становништво пред навалом полудивљих Јурука нашло јако угрожено, нарочито насеља у равни котлине и дуж путева; видели су и од бегунаца сазнали шта се на левој страни Вардара и на Овчем Пољу с хришћанима догодило, и стога се бојали да ће Јуруци и Вардар прећи, па ће и њих опленити, заузети им куће и земље; а да се свака опасност избегне, и да се иначе дође до пуних права под Турцима, довољно је било само веру променити, прећи у Ислам. И овај је моменат у главном одлучио.

[1]) Основе, књ. I, стр. 226.

Но и поред овога, и насупрот причи из XV века о „великој сигурности и правичности у земљи султановој", промене на насељима, које су се пре досељења Јурука у Тиквешу извршиле, говоре за то, да је по хришћане, нарочито у равни котлине, још од најезде Турака било врло тешких психолошких момената, и да су они који се нису желели кретати са својих огњишта, а желели би бити потпуно сигурни код своје куће, још од почетка потражили заклон у Исламу. Ускоро после досељавања Јурука настале су по хришћане у опште тешке прилике. Један запис од 1569. године, из доба султана Селима Сулејмановог сина, каже за Турке: да „продадоше цркве Христїанске и бисть гоненіе велїе и бѣда ꙗкова нѣсть била ѿ вѣка".[1]) Тада су се угрожени хришћани такође морали одлучивати о прелазу у Ислам, а можда на то и силом гоњени, као што је то најчешћи случај био доцнијих времена под Турцима.

Према свему може се закључити, да главно старије исламизирање хришћанских насеља Тиквеша пада уједно са досељавањем Јурука почетком XVI века; први кораци ка томе могли су настати још раније, од најезде Турака, а настављено је и после турског насељавања, под све тежим приликама за хришћане. Стариначка насеља у Тиквешу која су у ово време исламизирана налазе се сва у равни котлине, изузетно на прелазу у оквир, онда на важним путевима: *Долно Чичево, Росоман, Сирково, Марена, Глишић, Ваташа, Тремник и Барово.* У Долном Чичеву има џамија са записом из 1623. год., остале су све новије; у опште су слабе грађе, да се дуже одрже од једног до два века и да би могле пружити знака о старости потурчавања. Исламизирање ових насеља није било потпуно, скоро у свима се било задржало и хришћана старинаца, а у неколико их и сада има, нарочито у Ваташи. У ова најпре потурчена насеља спадају још нека, која више не постоје: старе *Бесвице* (становништво у Бесвицама), *Слатина* (у Прждеву), *Дуброво* (у Пепелишту, Росоману и др.), *Дукена* и *Хоово* (у Кавадарцима), *Локаница* (сасвим изгубљено). Налазе се у равни котлине, скоро сва на друмовима.

---

[1]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. III, стр. 83—84., бр. 5149—5150.

Прегледом промена на насељима и становништву Тиквеша и Рајца у старијој периоди под Турцима истичу се нове црте у антропогеографији области које знатно одступају од оних за српског средњевековног доба. Поред тога се запажа, како се *Рајец* пред овим променама сасвим друкчије понаша од *Тиквеша:* у овој се мањој области, мада њоме води главна попречна комуникација средњег Повардарја, коју су Турци још с почетка искористили, најмање осећају турски утицаји; турска струја насељавања далеко је од тога, да се овамо локализује, а исто тако ни исламизирање није ниуколико афицирало рајечка насеља и становништво. Видећемо да Рајец и при доцнијим, још већим променама, за млађега турског доба, задржава исте карактерне особине. Рајец се држи по средини између скроз проходног Тиквеша и тешко приступачног Маријова, али увек тако, да је по понашању много ближи Маријову; у главноме је особина типичних брдолијских села Тиквеша. Главно је тежиште у геоморфологији и географским основама економије, које из ње проистичу.

Најездом Турака и у њиховом старијем добу створили су се у Тиквешу и Рајцу нови друштвени односи, а с овима у вези и нове друштвене основе економије. На место ранијих, српских средњевековних сталежа, под *Турцима се формирало ново друштво, засновано на верској подели:* на једној страни *правоверни*, Турци и у опште сви муслимани, а на другој подвлашћени хришћани, *каури* или *рајати*. Рајати су као *неверници* морали сносити сви подједнако понижење пред господарећом класом муслимана, стога плаћали *харач*, који би за Турчина оног доба био недостојан. Српско средњевековно друштво је, дакле, нивелисано са свима својим класним разликама на један исти степен потчињености: *рајатима су постали и сељаци и властела и црквена властелинства.* О овоме има доказа, и поред доцнијих промена, у млађој периоди турског господства, којима су друштвени односи старијега турског доба јако измењени, доведени на нове основе. Јер ове последње промене под Турцима нису скроз захватиле сва насеља и све становништво области, те имамо очуване типове друштвених односа из старијег турског времена.

Међу селима српског средњевековног доба, *Куманичево*, *Шешково* и *Грбавец* припадали су потпуно у својину цркве-

ним властелинствима заједно са својим становништвом. Ова су села са својим старим становништвом сасвим очувана, у почетку турске најезде постала *рајатска*, и таква су остала све до данас заједно са својим *рајатским* становништвом. *Рајатском* је постала и *Полошка Црква*, доведена на исти степен са селима и сељацима који су јој пре тога били подвлашћени. А *рајатима* су, најзад, постали и претци *Ђореваца* у Неготину и Клисури, који су до почетка XIX века живели у *Тимњанику*, отуда крајем XVI века подигли *Манастир Моклиште*, а по свему изгледа да доводе порекло од властелинске породице *Дабижива* у *Злешову* од 1378. год. Тако је било и са свима осталим хришћанским насељима и становништвом старијега турског доба: сви су хришћани од доласка Турака стављени у један друштвени сталеж, *ред рајата*, и трагови су се о томе и до данас одржали.

Оваква је промена у друштвеним односима становништва била од значаја и за њихове привредне прилике. Као што је у одељку о привреди наглашено, друштвене основе економског стања становништва из српског средњевековног доба престале су да важе пред новим редом ствари. *Рајатство* је убрзо ослабило, затим и раскинуло феудалне односе хришћана из ранијега доба. Такав је случај био са Куманичевом, Шешковом и Грбавцем, раније црквеним добрима и у погледу земље и у погледу становништва, а од најезде Турака и све до сада *потпуно слободним*, а исто тако и са свима осталим у српским средњевековним споменицима споменутим феудалним добрима. Претци Ђореваца у Тимњанику одржали су стара властелинска права, свакако делимично, и до краја XVI века, и тако су само могли по примеру српске средњевековне властеле даровати својој задужбини (Манастиру Моклишту) село Моклиште са синором селишта Злешова и Дабниште. Од старе се властеле овако дуже одржали и Бојовци у Горном Чичеву, који су, по предању, у старијем турском добу, осуђени од Турака на пропаст, осигурали део од својих добара Манастиру Чичеву. По традицији је старо Добротино најдуже одржало обавезу према Манастиру Тиквешу, чијим је метохом раније било; сељаци су тек у млађем турском добу престали да раде за цркву, мада је и ова обавеза у последње време била малих размера, држала се само још о страху од Божје казне.

Раније феудално потчињена хришћанска насеља и становништво, дакле, постали су рајатством у ствари *слободни*. А тек доцније, када је у добу безвлашћа у Турској, од краја XVII века па на даље, установљен *чифчијски режим* на већини хришћанских насеља, и када је међу хришћанима постала и једна нова друштвена класа, *ред чифчија*, тек је онда *рајатство* добило прави смисао друштвене и економске слободе, а *рајатан* постао синоним за друштвено и економски слободног хришћанина. О овоме ће бити на своме месту ближих разматрања. Према досадањим се изворима и литератури узимало, да је средњевековни феудални систем српских земаља под Турцима непосредно продужен; то је за више области и доказано. Али испитивањем на лицу места долази се у Тиквешу и Рајцу до друкчијих резултата.

Рајатством стечена друштвена и економска слобода била је од неоцењиво великог значаја за развитак насеља старијега турског доба, и поред потчињености Турцима; довољно је било да сваки рајатин остане на земљи коју ради, и да плаћа харач, па је стекао пуна права која хришћанин може имати; и стога су хришћани под релативно још сношљивим режимом старе Турске, сем при изузетним пресијама, тежили да остану где су и да не изгубе рајатством стечена права. Из ових разлога није ни могло бити онако великих промена на хришћанским насељима и становништву, нити великих и честих миграција хришћана старијега турскога доба, какве наступају доцније, у периоди безвлашћа и силеџијства у Турској, од краја XVII па скоро до пред крај XIX века.

Било је међу рајатима и *изузетних положаја*, али ови нису ремстили тип друштвених односа Турцима заснованих. Изузетак су чинили *рајати дервенџије*, који су чували војничке и караванске друмове, као стари Вариш у Рајцу; уживали су нарочите привилегије, били ослобођени царскога данка.

Поред свих промена које су наступиле са најездом Турака, хришћанско је становништво у многоме сачувало раније културне основе и старе начине; у више је случајева и даље одмицало, отржући се злокобног утицаја ропства под Турцима. Средишта и носиоци ове старе културе, наслеђене из срп-

ског средњевековног доба, били су манастири и цркве са словенским свештенством.

Манастир Полошко, који је у доба досељавања Турака изгледа опустео, пред крај XVI века показује видне знаке живота и рада. Од 1584. год. настаје обнављање храма, у чему су његови служитељи предњачили. Под игуманом *Савом* и јермонахом *Петронијем* извршено је 1609. год. зографисање цркве и оправка манастира, уз припомоћ народа из Тиквеша Долног града, Неготина, Тимјаника, Марене, Глишића, Раштана, Хоова, Ваташе, Ресаве, Дебришта и других хришћанских места. С времена на време, до 1649. год., па и даље, до пред крај XVII века, јављају се нови поклони Св. Ђорђу, нарочито иконе и црквене књиге; међу књигама, редовно словенским, једна и у Млецима штампана.

У овом се времену, сем Полошког, обнављају и подижу више храмова, као 1591 *црква Св. Николе* у Белој Води и у Рајцу, 1625. год. *црква Св. Спаса* у Праведнику и друге. Нема записа, али према доцнијим судећи, и према ранијој старости, у ово је доба поред Полошког и *Манастир Бошава* морао бити једно од важнијих духовних средишта области, нарочито за жупу Бошаву. У овим се средиштима не само одржавала писменост, већ се и књиге писале и дописивале.

Као нарочити напредак овога доба може се узети подизање новог *Манастира Моклишта*, чији је храм Св. Николе према унутрашњој грађи зидан по узору Полошког, а због ондашњих тешких прилика простог спољашњег изгледа. Подигнут је „изволеннемь и потрꙋжденіемь кир‘ Никола ѡ Тимѣанинкь съ сыновн своимн, кир‘ Іѡвче и съ кир‘ Бонка, кир‘ Данета, за свою имь вѣчнꙋ паметь“, *свршен* и *ѡписан* 1595. год., „прн дꙋховника кир‘ Іѡсифа“. *Кир-Никола* је својој задужбини поклонио поменута села Моклиште и Дабниште. Ова стара властелинска породица, која по свему доводи од *Костандиновог властелина Дабижива*, а потомци су јој *Ђоревци у Неготину и Клисури*, држи се и далеко још под Турцима и у рајатству традиција својих предака из средњевековног доба, и ради на одржању и ширењу хришћанства и српско-хришћанске културе. И овиме се да објаснити она велика отпорност хришћанскога живља под Турцима старијег и познијег времена.

б. НОВИЈЕ ПРОМЕНЕ УСЛЕД АНАРХИЈЕ У ТУРСКОЈ ОД КРАЈА XVII ВЕКА ПА ДО ПРОПАСТИ.

Најразноврсније и најзначајније су се промене на насељима и становништву Тиквеша и Рајца извршиле у новој периоди под Турцима, од краја XVII века па до најближе прошлости.

Турски су зулуми узели толике размере, да су међу хришћанским становништвом изазвали врло интензивне миграције, услед којих су многа и многа насеља остајала пуста и заснивана нова, такође многа стара насеља изгубила своје раније становништво и у њима се јављају нови досељеници. Главна маса тиквешких муслимана у овом је добу исламизирана, те на мешовитим насељима настаје пречишћавање по верским групама, скоро редовно на штету хришћана, и услед тога њихове знатне миграције. У вези с овим извршило се и поновно формирање друштвених и привредних односа међу муслиманима и хришћанима, због чега такође интензивне унутрашње миграције хришћана, ређе муслимана. Јаким унутрашњим миграцијама, доласком варошлија из далеких привредних средишта, еволуцијом саобраћајних и економских прилика, поред других утицаја, у познијем добу ове периоде развијају се нова привредна средишта области, Неготино и Кавадарци. Уз то настају кроз сву периоду интензивне спољашње миграције, досељавања из других области и одсељавања у далеке крајеве, којима се оцртавају важне метанастазичке струје, од којих турска још у старијем добу, иза најезде, видно изражена. А крајем ове периоде јавља се и јак хришћанско-словенски покрет, с којим су у вези и најновије промене под Турцима.

Као најјачи сигнал и почетак безвлашћу у Турској млађега доба био је аустријски ратни поход од 1689. год., када су Аустријанци и Мађари продрли до Штипа и заузели га,[1]) такође до Бање и Велеса,[2]) према историјским подацима, дакле, до граница самога Тиквеша. А према предањима у Тиквешу свеже одржаним, један део аустријске војске пренао је

[1]) Коста Н. Костић, Наши нови градови на Југу (С. К. З. 1922.), стр. 107.

[2]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. I, стр. 454., број 1941.

и у нашу област, до Чичева у *Клепи*, овде заузели *Чичевско Кале* и утврдили се, а Турке претерали на *Рујен* и *преко Црне*. Главни *табор* турске војске стајао је у *Подлесу* са једним пашом, а други је паша био преко Црне, у *Тремнику*. Одлучна се битка одиграла између Рујена и Чичевског Калета, око села *Капеша* и у долини *Капешке Реке* изнад ушћа јој у *Стару Реку*. После дуже борбе, Турци су изненада и на јуриш узели Чичевско Кале и уништили аустријску војску.

Мада нема историјске потврде о овоме предању, ипак се може узети као поуздано. Често се за ову *стару војну* (турски *ески муаребе)* у Клепи причају догађаји до појединости, као о *Вражавковцима* у Подлесу и о *Габеровцима* у старом *Ракету* (доцније расељено, а овај сој у Чемерском), који су три месеца дана снабдевали турске паше и њихове војске у Подлесу и Тремнику.

Али је ово од мањег значаја за нас. Главна је ствар у великим променама на насељима које су се због *старе војне* извршиле, а затим и даље настављале услед познијих догађаја и друштвених поремећаја.

Већ због самог ратног попришта у Клепи и Тиквешу морала су многа насеља настрадати и опустети. А познато је даље, да су онда, 1689. год., на Аустријанце ударили „Турци с великоју силоју и Татар до 100 тисјашч", и, „не тражећи права ни крива, све сабли предадоше";[1]) те и идуће године учинили су Турци и Татари „великое пленение и разсејаније народу христианском, и запушченије всеи сербскои земли: монастирем, варошам и селам опустевшим, неким совсем сгоревшим".[2]) Све врсте ових турских зулума оставиле су и у Тиквешу дубокога трага, и ово доба чини почетак нове периоде у формирању насеља и композицији становништва.

Од промена крајем XVII века највеће важности имају оне које су се извршиле у Клепи; оне су почетне. Онда је *Горно Чичево* сасвим опустело, а старинци *Долног Чичева* избегли на Црну; по свршетку *војне* у Долно Чичево враћају се његови старинци, такође бегунци са *селишта Капеша* и *Грамаћа* под Долним Чичевом; а један део избеглих хришћана из Капеша насели опустело Горно Чичево. Чичевско Кале је у бор-

[1]), [2]) Љуб, Стојановић, Стари срп. записи и натписи, књ. III, стр. 97—98.. бр. 5304—5305.; стр. 94—95, бр. 5283—5286.

бама разорено. У исто је време разрушен *Манастир Св. Костадина*, а на *манастиришту* се после *војне* населили разни бегунци из Клепе и околних крајева, и основали село *Грнчиште*. У јужноме крају Клепе опустело је више села у равници Црне: тако са *дебришког Старог Села* хришћани избегавају „уз дол" и насељавају садање *Дебриште*, а неки беже и у Маријово; у исто време са *камендолског Грамаћа* беже хришћани такође навише, у камениту клисуру Ораше, и оснивају *Камендол*.

Сличне су се промене овога доба извршиле и у осталоме Тиквешу. На десној је страни Црне уништено село *Оризари* и у његовој близини порушен *Манастир Св. Петра;* мада се хришћани Оризара изгубили, о селишту и оближњем манастиришту остала су предања. Истовремено је расељено *манастиречко Старо Село* под Љубешем, а хришћани из овога насељени код *Маркове Куле* на Црној, где има трагова од византијског и римског насеља; према оближњем манастиру названо је *Манастирец*. На левој обали Вардара, спрам ушћа Велике, расељено је онда *селиште Драдња*, и један део хришћана избегао у тиквешка Горна Села, где под планином Врова оснива ново село *Драдњу;* а близу селишта Драдње насељава се понова део старог му становништва, поред ових и *Јуруци*, који насеље називају *Хаџи-Демирли*, доцније преобраћено утицајем хришћана у *Цидимирце*. Према Цидимирцима је у ово време на другој страни Вардара, код Илкове Лаке, опустело „*Селиште*", о чијем се становништву изгубио траг. Већином стариначко *Страгово* у жупи Бошави изгледа да се у ово време бунило противу Турака, онда велико око триста кућа, и стога запаљено, тако, да је само једно „мало" (Камчевско) остало поштеђено.

Поред уништавања многих старих насеља Тиквеша, миграција становништва и оснивања нових насеља, за *стару војну* се везује и постанак *Бегништа* и *Горникова*, оба насеља створена западном метанастазичком струјом. *Дедовци темељија* (оснивалаца) оба села избегли су из *Велешког Азота*, од Богумиле, најпре се у збегу задржали код *Бајке* спрам Уланаца, а одатле нагли да *беже* и даље, ка *Маријову*, па се зауставе уврх Тиквеша: једни населе тек опустелу средњевековну *Обстраницу* и оснују *Бегниште*, а други оду још „по-

горе" и на једном старијем селишту, код *Старе Чешме*, заснују *Горниково*. Мада дубоко у Тиквешу, оба су села, због својих темељија из *Азота*, све до пред крај XIX века административно припадала Велесу, а епархијски управо до Ослобођења

Временски се за крај XVII века везују и друге промене на насељима и становништву Тиквеша. Једне се од ових доводе у везу са *најстаријим упадом Арнаута* са Запада, а друге са *млађим досељавањем Јурука* са Истока. Ове промене имају своје засебне узроке, но ипак се могу донекле узрочно везати за претходно описане. Јер је *стара војна*, и промене с њоме у непосредној вези, била у главном само први удар и импулс даљим друштвеним поремећајима и променама на насељима; наишло је лудо доба ратом поремећене друштвене равнотеже, државна власт ослабила, и стога се јављају разноврсна кретања и сударн друштвених елемената.

Док су промене услед *старе војне* захватиле скоро само хришћанска насеља, најстарији упад Арнаута био је од значаја најпре за промене на муслиманским насељима. Остала је традиција, да су се крајем XVII века, одмах иза *старе војне*, спустили преко Рајца у Тиквеш *дебарски Арнаути* и ударили у пљачку богатијих насеља. Становништво се дало у збегове. Том је приликом стара *Дукена* сасвим опустела, а нешто се од њеног муслиманског становништва склања у *Кулу* на Великој ниже Ваташе и ту оснива насеље *Велехан*. Арнаути су тада уништили и тиквешку *касабу Хоово*, које је после Тиквеша под Турцима запамћено као најстарије управно средиште области. Муслиманско и хришћанско становништво из Хоова преселило се такође у Велехан, а онда се почело овамо исељавати и хришћанско *Раштане*, но остало је пусто тек почетком XIX века, пошто су се поред Велехана, и последњи иселили у Долни Дисан, Тимњаник, Неготино. Од оснивања и даљим насељавањем Велехан је постао ускоро велико насеље, од неког времена названо *Кавадарци*, а од почетка XIX века касаба, главна варош Тиквеша.

У исто време када су Арнаути први пут *пленили* Тиквеш, дошао је *од Дебра Карапашо*, населио се у *Сопот* ниже старе Дукене и утврдио у кули, која је била слична кавадарчанској. Потомци Карапаше зову се *Карапашовци*, такође *Зајимовци*.

према положају *зајима*, који је Карапашо добио од султана као виша војничка личност. Истовремено је Карапашо, по уништењу Хоова, постао *тиквешки ајан*. То је од Турака најстарији познати обласни управљач, а Сопот је тиме од краја XVII века постао новијом тиквешком касабом. Карапашо се још од почетка осилио. Најпре је већим делом истурчио Сопот, а затим му је мало било приноса са рајатских села која су му у *зијамет* спадала, и стога је настао да их почифличава.

Од *зулума Карапаше* прво је настрадао *Манастир Полошко:* пре тога обновљен и у пуном раду на духовном снажењу потиштених хришћана, манастир је оплењен, земље му одузете, а калуђери растерани. После тога, 1716. год., јавља се у Манастиру Моклишту, у своме новом прибежишту, монах „грешни Исаија Полошки" и спомиње црквену књигу коју је донео монах Арсенија кад „беше пусто Полошко".[1]) Истовремено када манастир, опустело је и село *Полошко:* Карапашо је растерао старо становништво, село порушио и захватио му „синор", па у новоме селу, које је спустио на нижу терасу Црне, населио *чифчије* од разних хришћанских бегунаца онога доба. И као што се „грешни Исаија" звао „Полошки", према храму коме је служио, тако се отада зову и потомци Карапаше који држе село Полошко; сада је у *деветом појасу* Ахмет-бег Полошки.

На исти је начин Карапашо почифличио и средњевековни *Драгожел*, старо му становништво уништио, а на чифлик населио најпре дедовце садањих темељија *Шоповаца* и *Бошковаца*, први онда добегли „од Шоплук", други „од Велешко". Манастир Моклиште оставио је Карапашо на миру, али му је одузео оба *ваќафа, Моклиште и Дабниште*, и почифличио их; мада чифчије, од старих се сојева и даље неколико задржали.

У доба *зулума Карапашиних* пада и коначно расељавање старога *града Тиквеша*, у последње време врло ослабело насеље. О становништву му се изгубио траг, али изгледа да ће међу старинцима *Ваташе* и *Ресаве*, који држе све традиције о староме Тиквешу, — о његовој *краљевини*, о *тарапани* у граду „где се секли пари", о пропасти *града* и *краљевине* под Тур-

[1]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. II, стр. 40, број 2302.

цима, најпосле о даљем животарењу и *пазару* му за време старијег турског доба — бити нешто од *старог тиквешког градског становништва*, нарочито међу старинцима Ваташе, у којој се после старог Тиквеша развија најстарије привредно средиште турских времена.

Зулуми Карапаше, који се јављa крајем XVII века заједно с арнаутским пљачкашима од Дебра, настаје нова периода друштвених односа у Тиквешу и Рајцу. Поред хришћанских *рајатских села* постају на присилан начин и *чифлици*, а од *рајата чифчије*, и над овима као господари, од *војничких спахија*, зајима или тимара, или других силника, постају *аге* и *бегови*. Силнијим Турцима није било нарочито стало до зулума, већ је главно: *економски моменат*. Увођење *чифличког режима*, и његово поступно распростирање на већину рајатских села, постаје једним од најважнијих узрока за даље промене на хришћанским насељима, за исламизирање и за интензивне миграције становништва.

У општем метежу крајем XVII века јављају се и нови јуручки досељеници. Поменуто је оснивање Хаџи-Демирли, доцнијих Џидимираца. Онда су постала и три јуручка села у Демир-Капији, *Кошарка*, *Иберли* и *Челевец*, и њихова „јазла" на Кр-Џамији изнад Демир-Капије. Најпре су се Јуруци са стоком, крећући се као номади, населили према старој *Клисури*, и на самом Вардару подигли шаторе, притиснувши „клисурски синор" на тој страни; изродила се борба, хришћани претерају Јуруке под Карадаг, где ови остану, и на њивама *Васковаца* подигну „кошаре", по којима селу остане име Кошарка; у исто време су постала и друга два јуручка села. Клисурци онда напусте *Старо Село* и избегну уз Стару Реку под планину Красту, где сараде „колибе", а затим с *Колибишта* сиђу мало ниже и оснују данашњу *Клисуру*. Да би село ојачало и било сигурније од турских зулумћара, овамо су мало затим радо примљени бегунци из *Ошана од Костура*, *Јанчевци* и *Митковци*, који се у збегу са стоком задржавали код Скокота, на планини изнад Клисуре.

Према номадском начину сточарења и кретања, млађе досељени Јуруци Демир-Капије нису се поместили из тиквешког Јуруклука или из суседних делова турског вардар-

ског појаса, где су Јуруци у главном још од досељења, почетком XVI века, подигли стална насеља. Нема изгледа ни да су дошли непосредно из земље матице, од Мале Азије, као први јуручки досељеници. Доселили су се свакако даљним етапним кретањем из југоистоичних крајева Полуострва, где су могли бити расејани приликом раније велике им сеобе и задржати стари номадски начин живота. Демиркапијски су Јуруци и до данас задржали нешто од номадског начина, врше редовно сезонске сточарске миграције, чиме се потпуно одвајају од осталих тиквешких Јурука.

Насељавање Јурука на синору старе Драњче и оснивање Цидимираца не може се, међутим, свести на даљна етапна кретања: знак је само о унутрашњем помештању старије досељених Јурука, који су зону тиквешког Јуруклука проширивали из брдолије ка Вардару, прелазећи из сточарског настањеног у земљорадднички живот.

О овоме постепеном освајању Јуруклука према Вардару доказ је више у уништењу старе *Пештерице*, која се налазила мало ниже *Кочилара*, у долиници леве притоке Вардара у Згоропољској Клисури. Јуруци Кочилара, досељени почетком XVI века, постали су у току два века и земљорадници; уз то прираштајем намножени; и стога, да би имали довољно „тарла" (њива), а користећи се метежем крајем XVII века, одузимају сав синор од хришћана Пештерице, а ове зулумима изгоне из староземанског им села. Пештеричани су онда избегли из *Пустог Села* у *Ногајевце*, а Јуруци у Кочилару називају Пусто Село и сада Пештерицом, и знају за њен „Манастир" и „Градиште" над Вардаром. Онда су почели Јуруци и Вардар прелазити.

У стопу са великим променама на насељима и становништву Тиквеша крајем XVII века настало је и поновно исламизирање хришћана. И овога је пута потурчавање захватило само насеља у равни котлине, ређе уз ивицу јој према планинском ободу; брдолијска су села хришћана, захваљујући своме положају, остала нетакнута и ван домашаја ових етничких промена. Поред *Сопота*, од Кара[illegible]ше турченог, овамо спадају и *Долни Дисан* (онда Дисан), *Криволак*, *Манастирец*, *Водоврат*, *Виничани*, *Пер[illegible]ште*, *Пештерница*, *Бистренци*, *Дубљани* и *Кру[illegible]вица*.

Сем традиција, које потурчавања ових насеља везују за *стару војну* и појаву Карапаше, има негде и ближих података. Према брижљиво вођеним кућним записима *Рибароваца* у *Долном Дисану*, најстарији „дедовец" њиховог соја, *Мамуд-ага*, доселио се 1684. год. из Ич-Ил-Касабаси-а, од Коња-Вилајет-а у Малој Азији; населивши се у хришћанско село као спахија, Мамуд-ага је убрзо нагнао већину хришћана у Ислам, а затим подигао џамију; исламизирање се збило управо у време *старе војне*. Темејлије *Манастирца*, тек што су се спустили од Љубеша, такође су потурчени; у новоме селу, без средстава, стигли су да подигну џамију тек 1764. год., грађену од *дабовине* и *борине* са Љубеша, онда још под шумом. Као у Долни Дисан Мамуд-ага, крајем XVII века доселио се у *Криволак* „на џаде" некакав „Турчин", који је турчио не само ово, већ и друга села; и сада се зна за гроб овога Турчина, заслужног за ширење Ислама у Тиквешу, и стога се од фанатичних муслимана необично пази. Но као у Долном Дисану и у већини других насеља, тако ни у Криволаку нису потурчавани одједном сви хришћани, те је скоро увек остајало на крају и нешто неистурчених; потурчавање се у Криволаку и даље настављало, све до почетка XIX века, када су, од *ајана Кантур-бега* из Пепелишта, последњи потурчени *Чотревци* с још неколико сојева. У *Бистренцима* и *Дубљанима* јавља се крајем XVII века некакав *Скендер-бег*, који је седео у *Кули* између ова два села, и од њега су прве „потурице" и прве џамије оба села. У исто време, када Бистренци и Криволак, турчени су *Пепелиште* и *Пештерница*. *Кантуровци*, потомци ајана Кантур-бега из доцнијег доба, држе предања о потурчавању свога соја и села у овоме времену; Ајдар-бег Кантуровски, данашњи тиквешки посланик, слушао је „од дедовците" *прикашку* о томе потурчавању. Пештерничани причају да су због потурчавања нагли да беже „каде Лакавица", али их на путу пред Прометом причекали дуњички Јуруци, вратили их силом у село и „сите истурчија". *Крушевица* је цела одједном потурчена на *Манастиру* повише села, а у доба војне на „Чичевско Кале." Истовремено и *Водоврат*, према поузданом предању *Шајиноваца*. У суседне *Виничане* упали су тада неки Јуруци преко Вардара, населили се и турчили село.

Врло интензивне и разноврсне промене на насељима и становништву од краја XVII века наставиле су се сличним замахом и у току XVIII века. Друштвени поремећаји у пољуљаној снази Турске, нарочито услед слабљења централне власти, заошијали су се још више после рата од 1689.—1690. год., који је у Тиквешу имао и непосредног дејства на промене на насељима.

Свакако да су на овакве друштвене прилике у знатној мери утицали поновни неуспеси Турака на Северу, као губљење северне Србије у почетку XVIII века (1717.—1739.[1]), затим даље промене које су све више ишле ка спољном и унутарњем рушењу Турскога Царства.

А све је то било од посредног значаја, кад се узме у обзир *кретање војске друмовима* и ударање *куге*, затим први долазак *муаџира* са Севера, онда и од непосредног утицаја на промене на насељима и становништву Тиквеша и Рајца. У току XVIII века јављају се нови арнаутски упади, овога пута са Запада и са Северозапада; у ово су време Арбанаси већ увелико морали проширити своју етнографску зону према Истоку. Крајем XVII века започето, у XVIII веку се услед премножености и потреба економије наставља освајање Јуруклука ка Вардару, такође пребацивање Јурука преко Вардара дубље у Тиквеш. Поврх свега кретања арамија друмовима и зулуми спахија, ага и бегова, услед чега пустошење многих рајатских села, њихово почифличавање и често поновно насељавање; овде од значаја за насељавање западна метанастазичка струја, услед ширења арбанашке етнографске зоне и арбанашких пљачкаша, затим унутрашња струја хришћана у раван котлине из брдолијских села, која, због слабије афицираности променама услед турских зулума, знатним прираштајем и ради потреба економије одају кретању много становништво.

Као последица зулума ага и бегова и почифличавања рајатских села, поред тога услед јуручке прековардарске струје, такође због доласка муаџира са Севера, затим миграција муслимана услед арнаутског кретања и пљачкања и због куге — исламизирање хришћанских села и становништва стал-

1) Langer, Serbien unter der kaiserlichen Regierung. Mitt. des k. k. Kriegs-Arhivs, Wien 1889.

но је у току; негде и као последица насељавања хришћана у јачу муслиманску средину.

Због овако тешких прилика по хришћане, поред избегавања у суседне ближе или даље области, настаје у XVIII веку из наше области метанастазичка струја ка Северу, у далеке крајеве; овиме Тиквеш и Рајец постају један део матице за познату вардарско-моравску струју насељавања Моравске Србије.[1])

Као и раније, промене XVIII века изложићу по групама узрока, по насељима и најважнијим последицама.

Арнаутски упади са Запада, после првих пљачкања у доба Карапашине појаве, задавали су голем страх свем тиквешком и рајечком становништву. Први упад Арнаута није у Рајцу изазвао већих промена, бар не такве, да би насеља била уништавана; пошто су се дебарски Арнаути спуштали отуда у Тиквеш, могуће да је становништво Рајца привремено ишло у збегове. Углавном, после првих промена услед најезде Турака, Рајец је даље остао скоро потпуно миран, чак и за великих промена у Тиквешу крајем XVII века, а веће промене у њему настају тек од почетка XVIII века. Тада су од Плетвара „низ џаде" ударили „арамије Арнаути". „*Селиште*" код Царевог Дапа на Рајцу бива расељено, а хришћани избегну навише уз Царевићску Реку и под огранцима Сенокоса оснују ново село *Царевић*. Исто је тако опустело „*Селиште*" код *топлог* врела *Извор* на Рајцу, а сељаци избегну „уз дол" под планину Козјак и ударе „темељ" новој *Топлици*. Мало даље „низ џаде" уништено је онда „*Старо Село*" на Рајцу, а његови старинци избегну уз кањонску долину Пролаза до става изворних јој кракова под Козјаком и оснују *Ракље*. Средином XVIII века настрадало је „од арамије Турците" и „*Старо Село*" под Тумбом на десној страни Царевићске Реке, а сељани избегну на другу страну, у дубодолину под Сувом Гором, и оснују *Смолане*. *Миграцијама насеља* из равни на оквир котлине становништво је из земљорадничке зоне запло у сточарски појас, што је по живот му било од особитог значаја; тако су већина рајечких насеља избегла почифличавању, које је већ било у јеку.

[1]) Ј. Цвијић, Матанастазичка кретања. Таблице и карта у прилогу.

Док би арамије, Арнаути или Турци, увек само пређурили кроз Рајец, почетком XVIII века, када су опустела поменута рајечка стара села, упадају преко Рајца у Тиквеш исте „арамије од Арнаутлак", и од ових некакав „пољак", „говедарин", „Турчин" са великим *калабалуком* (задругом), насељава се силом међу хришћане староземанског *Дренова* и оснива „Пољак-Мало". Пољак је заузимао земље у синору сеоском колико је хтео, за своје *машке* (мушке) грабио „Српчиње", такође зулумом натеривао хришћане у Ислам. И стога се Дреново, поред потурчавања, стало и расељавати, што је све утицало на смањивање хришћанског, а увећавање муслиманског становништва. Тако, када су „Турци од Дебар" ударили „зулум на село", из Дренова су избегли *Галабовци* у планински *Грбавец*. А од најпре потурчених старинаца доскора су живели у Дренову *Исламовци* и *Поповци*, чији су сојеви изумрли.

Крајем XVIII века арнаутски пљачкаши почесто залазили у суседно Маријово. У то време, „кога су Арнаути пленили Маријово", избегли су из Пачишта *Божиновци* у *Куманичево*, *Парапанци* у *Бојанчиште*. Арнаути су преко Маријова допирали и у горњи део Тиквеша, и од тог је времена „Арнаутски Гроб" крај Бојанчишта. *Маријовци* у *Кавадарцима* такође су у то време избегли из Маријова, а затим се потурчили.

У овом времену има у Тиквешу и Рајцу досељеника од Мијака и од Кичева. Тако су крајем XVIII века доспели *Мијаковци* у *Бегниште*, *Мијаковци* у *Топлицу*, *Кичевци* на *Борински Рид* више старе *Желиште*, а затим се спустили у на њеном селишту засновани *Рајец*. Долазили су као сточари на зимска пасишта, али се због арнаутских зулума нису враћали у своје крајеве.

Како од Дебра и Кичева, тако су увелико настали овамо се кретати због арнаутских зулума хришћани из других западних крајева. Овом је струјом доведен на пр. у *Боулу* сој *Пиперковаца*, који су средином XVIII века дошли „из село Пиперово од Арнаутлак", и сада су једна од највећих тиквешких породица.

Не само велики број хришћана, већ нешто и Арнаута су се тада са западних страна доселили у Тиквеш. Тако је велики сој *Арнаучеваца* у *Водоврату* досељен још почетком XVIII ве-

ка „од Колоња, од Оридско"; онда су арнаутске миграције допрле, дакле, до самог Вардара. А почетком XIX века етапним су кретањем и Вардар прешле, као досељавање Тоскалара из Берата од Арбаније најпре у Велес, затим у *Ашај Караслар у* Јуруклуку, где су већ појуручени.

Поред арнаутских пљачкашких похода преко Рајца и Маријова, и насељавања у Тиквешу, памти се и о арнаутском упаду са Северозапада. Арнаути „од Скопско" упали су крајем XVIII века у Тиквеш, од којих неке банде ударе кроз Јуруклук и Вардаром „низ џаде". Тада је због Арнаута расељено староземанско село *Вештине* повише Пепелишта, а његово муслиманско становништво, потурчено кад и Пепелиште, избегло преко Вардара на другу страну Тиквеша, захватило синор старог *Ракета* и основало ново село *Вешје*. Међутим неки се из Вештина најпре склонили у Пепелиште, па у етапама одлазе у ново им село, дозивани од првих му темејлија. У Вешје су још од оснивања добегли и *Шоповци* „од Штипско". Због оснивања муслиманског Вешја и даљих зулума, Ракето се настаје расељавати, но доста је сојева прешло и у Вешје.

Биће од интереса истаћи, да се *Ракето* много пре оснивања Вешја, и пре но што су Габеровци крајем XVII века снабдевали турску војску у Тремнику, налазило према данашњем Вешју, с друге стране долинице у неогеној плочи, на месту *Кућишта;* онда је неогени растресити терен Кућишта склизнуо на великом пространству ка дну кањонске долине, куће разрушене, а преостало је становништво изместило Ракето навише уз долину, на сигурније тле; урнис се десио после турске најезде.

Крајем XVIII века расељена је од *скопских Арнаута*, који су ударили „низ џаде", и давно потурчена *Слатина* на Вардару. Муслимани Слатине избегну у суседно, али у дубокој бочној долини скривено стариначко хришћанско *Пржджево*. Слатинци су задржали свој стари синор, прикључивши га Пржджеву, и стога није било економских разлога гложењу између добеглих муслимана и затечених хришћана. Али се временом верски, затим, услед прираштаја муслимана, и економски односи заоштравају, и стога су се доцније хришћани из Пржджева много расељавали, но поред свега, због своје необичне дурашности, ипак се одржали.

Од Арнаута који су крајем XVIII века „низ џаде пленили" пореклом су *Хаџи-Пашовци* у *Тремнику*, тада насељени у ово старо муслиманско село, где је још имало и хришћана. Али се нису међу остале „замешали", већ основали од ових „одељно" и око 800 м. удаљено „Хаџипашовско Мало", те услед етничких особина досељеника видимо у Тиквешу и једно село које чини прелаз селима разбијеног типа.

Насупрот арнаутским упадима са Запада и Северозапада у току XVIII века, њиховом спорадичном насељавању и кретању јаке западне метанастазичке струје хришћана, истичу се промене које су наступиле даљим кретањем тиквешких Јурука.

Хришћанска села, која су се још одржавала у Јуруклуку, трпела су и даље промене. Тако средином XVIII века због јуручког зулума и потурчавања бива расељен *Стари Гарван*, а хришћани пребегну преко котлинске пречаге у Лакавицу и оснују нови *Гарван*. Неки су из Старог Гарвана преко Вардара добегли у Тиквеш, као *Ђурчијовци* у *Кавадарце*, знатна породица, која је од Ослобођења дала тиквешког посланика Глигора Анастасијевића. Доцније настају из новог Гарвана *инверсне миграције*, опет у Јуруклук, као досељавање *Бођеваца* у Калањево почетком XIX века.

Нарочито је карактеристичан случај *трампа насеља*, која се извршила између *Горног Караслара* и *Ашај Караслара*. Горње је село сада хришћанско, доње јуручко; прво на површи степских особина, која на оквиру котлине чини прелаз у Овче Поље, а друго на вишој тераси Вардара испод Велешке Клисуре, под којом се пружа жупна *Пресвета* и равница Вардара, где роди најбоље и најраније поврће и бостан у целом северном делу тиквешке котлине. За старог досељавања, почетком XVI в., Јуруци су се населили у Горни Караслар, онда зван по турски *Бала Караслар*, мало ниже овога је, на прелазу из сточарске у земљорадничку зону, насељен Јуруцима *Орта* (Средњи) *Караслар*, а најниже низ споредну долиницу остали су у Ашај Караслару, онда званом *Долни Караслар*, само хришћани који су ту били можда и од раније, а можда су се пред навалом јуручких сточара спустили до Вардара. У току дугог времена Јуруци *Бала Караслара* одали су се и земљорадњи, поред сточарења, тако, да су најпосле тежили за

бољим условима земљорадње, од које се угодније живи. А све је ове услове пружао хришћански *Долни Караслар*. И онда, крајем XVIII века, Јуруци горњег села једноставно сиђу са свим покретним имањем у доње, на Вардар, а хришћане претерају у своје село навише. Трампом је извршено и покрштавање имена насеља. Од тог доба су хришћани у *Горном Караслару* постали више сточари, а Јуруци у *Ашај Караслару* не само земљорадници, већ у Велесу на пазару признати башчовани и бостанџије.

Сем помештања Јурука у Јуруклуку и њихових утицаја на *спољашње, инверсне* и *унутрашње миграције* хришћанског становништва, Јуруци су у току XVIII века настали јаче се пребацивати преко Вардара у „Хане", стварајући тиме *јурућку прековардарску струју*, једну врсту *етапног* им *кретања*, с Истока на Запад, дакле у главном правцу *турске метанастазичке струје* и продирања; јурућка прековардарска струја наставила се и у XIX веку.

У неким је селима Тиквеша етапно кретање Јурука изазвало знатне промене. Тако су средином XVIII века многи Јуруци прешли Вардар и населили се у стариначко хришћанско село *Црквино*. Нешто је старинаца овог села — у коме има црквица без записа, по фрескама и словенским натписима на очуваним ликовима светаца судећи, из српског средњевековног доба — одмах по доласку Јурука избегло, а нешто се истурчило. А Јуруци из *Кочилара* на Вардару, који су раније због мало земље захватили синор старе Пештерице и расељили је, због даљег прираштаја и животних потреба прелазе Вардар и насељавају се у *Грнчиште*. Ушавши у ово младо хришћанско насеље, крајем XVII века тек основано, Јуруци су неке од темељија му убрзо истурчили. Даље, овамо се после тога насељавају и други муслимани, имајући ослонца у ојачалим Јуруцима, као *Мемедовци* из *Виничана*, *Куковци* из *Сиркова*, дошли почетком XIX века. Па не само потурчењаци, већ у исто време и други Јуруци, нарочито из *Оризара* на *Тополци* у суседној области.

Овде је од интереса још ово истаћи. По Ј. Цвијићу, Јуруци су у Оризарима и још неким селима Тополке врло стари досељеници, који су тамо дошли „с леве стране Вардара, из

Тиквеша".[1]) Како су Јуруци Овчег Поља и тиквешког Јуруклука, изузевши Демир-Капију, досељени почетком XVI века, то су у Тополку Јуруци доспели етапним кретањем можда најпре од краја XVII века, када се слично етапно кретање Јурука јавља и у Тиквешу, нарочито после великих ратних поремећаја од тог доба. Према томе још позније досељавање Јурука из Тополке у Тиквеш, не само у Грнчиште већ и у друга тиквешка села, означава нову етапу и обрнути смисао миграција, нека врста *инверсног етапног кретања.*

Турски ратни походи на Север током XVIII века и кретања војске главним тиквешко-рајечким друмовима учинили су да је у областима неколико пута „чума мрела".

А о кретањима турске војске, нарочито вардарским путем, остало је пуно разних предања. Хришћани Клисуре, пошто су се населили под Красту, памте на пр. да су због војске, која је пролазила кроз Демир-Капију, више пута ишли у збег чак на Балију; тако и друга села ближа друмовима. Као најгори од турских војника запамћени су, поред *Татара* и *Черкеза, Манафи* са границе Персије, од којих је све живо бежало, „машко — женско", „рисјани — Турци", јер су сем војничке необузданости показивали нарочиту врсту сексуалне страсти.

Најстарија запамћена *чума* ударила је почетком XVIII века. Можда је то куга која је 1709. год. морила на Северу ондашње Турске.[2]) У ово је време од чуме „загинала" средњевековна *Бела Водица* на друму у Рајцу, за коју смо видели, да је при заузећу Прилена и Рајца 1331.—1335. расељена, 1337. била још *селиште*, затим под Манастиром Трескавцем насељена, а доцније под Турцима, 1591. год., свакако после каквог пустошења, сељаци у њој обнављају цркву Св. Николе. Кад је наишла чума, сељаци су из Беле Водице избегли уз Белу Реку под планину Белог Камена, код врела Стредорида подигли „колибе" и основали данашњу *Беловодицу*. Од исте су чуме јако страдали и темељије *Царевића*, који тек што су били избегли због арамија са џадета на Рајцу, а у њих удари „чума", од које само неколико кућа претекну.

1) Основе, књ. I, стр. 314.

2) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. III, стр. 100 број 5320.

О овој се првој чуми не памти у Тиквешу, али је овамо далеко више промена на насељима изазвала чума која је наишла крајем XVIII века. Врло вероватно да је то куга која је 1795.—1796. год. морила на Северу у Турској, па прелазила и даље.[1]) Онда је у *Водоврату* „чума мрела", о којој муслимани овог села певају: „Ветер веје над селото, роса роси под селото: чума мрије среде село, разбегале с' сето село. Си остана сирак *Донка*, зарди њеја падарчето млади *Шајин*. Ела, ела, да си видиш! Ела, ела, да си видиш: гдека мријат девет чуми под мишката, а десета под гушата на грлато". За време чуме хришћани су се копали на Равништу више села, а муслимани у Ајединовом Гробишту, сад оба пуста. Из песме се види да је то куга била. Исто тако хришћани и муслимани *Ваташе* отишли су сви у збег на селиште средњевековног влашког *Катуништа*, а после чуме се вратили у село. Кад је наишла „бујица", *Горна Дрчевица* је избегла у планину на *Кључ*, где су сељаци и цркву подигли, па се после дужег времена вратили у старо село; на Кључу се знају „кућишта," „црквиште" и „гробиште." Испред чуме су муслимани и хришћани *Дисана* избегли уз реку на неко старо „селиште" под *Градом* на ивици Витачева, и тамо се заселили; муслимани саградили куће, хришћани колибе. Кад је прошла чума, муслимани се поврате у старо село и половина хришћана, а остали остану под Градом, где им *Рибаровци* подигну „чифлик". Тако је постао *Горни Дисан*, а старо село према овоме докрштено *Долни Дисан*. Но сви муслимани нису из збега отишли у старо село. Тако су се *Шушлевци* задржали подуже у Горном Дисану, од чије је куће остала „грамада" над Средњим Малом, када су прешли у тек основане *Бесвице*. Такође ни из старог Дисана нису пред чумом сви заједно отишли у збег на Витачево. Онда су муслимани *Дисанковци* избегли у *Боулу* и тамо основали „*Дисанковско Мало*". А још пре тога, почетком XVIII века, у староземанску хришћанску Боулу доселили су се из северних српских крајева *муаџири Рукевци*, које су хришћани *Пиперковци*, при досељењу из Арнаутлука средином XVIII века, од муслимана саме затекли; тек од досељења *Дисанковаца*, и тиме ојачавања муслимана у селу, настало је потурчавање Боуле, и онда је потурчена већина јој старинаца.

1) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. III, стр. 110—111., бр. 5412—5413.

Док су сва ранија насеља због чуме ишла у збег или се пресељавала из нижих у више пределе области, дотле су муслимани и хришћани *Бесвица* избегли са *Старог Села*, на плочастој неогеној заравни, наниже и низ реку сишли у склоп Баровске Клисуре, где ново село основали.

У ово је време опустела и *Локаница* ниже Војшанаца, чије се муслиманско становништво изгубило, било услед изумирања, било због даљних миграција.

Као последице чуме јављају се, дакле, *привремене и сталне миграције насеља*, миграције појединих породица, због ових нова исламизирања, а услед изумирања и миграција и *потпуно нестајање извесног насеља и његовог становништва у области*.

Током XVIII века врло су се заоштрили и по хришћане постали несносни *друштвени односи* у скоро већ полумуслиманском Тиквешу. С једне стране многобројне „арамије" разнога порекла, међу којима домаћи од обласних управљача па до друмских разбојника, пљачкали су незаштићене хришћане, насртали на женскиње и отимали, а с друге стране Турци силници са својим сејменима ударили големе зулуме на хришћанско становништво, нарочито да што више рајатских села почифличе.

Средином XVIII века почифличено је *Добротино* и изметнуто са селишта на *Крстоту*. Пре Турака на метоху Манастира Тиквеша, у последње време хришћани су драговољно вршили још неке од старих обавеза, а почифличавању и померштању села претходило је то, што је један од сељака *потурчио своју земљу* т. ј. продао неком од силнијих Турака, а одмах иза тога Турчин је захватио цело село и земље му.

Још су интересантније промене на српској средњевековној *Желишти*. Под Турцима се развила у варошицу, названа *Девол - Касабаси*, и била само „рајатско" насеље. Средином XVIII века Желишта се побунила противу спахије, који је ограбио девојку, и спахија би убијен са својим сејменима. Турци попале сву Желиште, похватане хришћане поубијају, а нешто их избегне преко Боринског Рида. Онда су *Новоселци* избегли у *Никодин*, овако · названи као први досељеници после груписања селаца иза турске најезде. А *Миле Саздовец*, који

је доцније обновио Дреновску Цркву, као „мајстор" много путовао, нашао је у *Солуну* десетак кућа *Желиштана*, који су се распитивали: шта је са њиховом *стоком* у Желишти. На синору Желиште основана су два села. У доњем крају населили се крајем XVIII века, на позив спахије, раније поменути *Кичевци* и још неки *сточари* са Боринског Рида, који нису могли да сачувају „имање" од арамија, и тако постали „чифчије". Ново је село, изнад ушћа *Желишке Реке* у *Рајец*, од Турака названо „Рајец Махалеси" или „Рајец Чифлик", иначе *Рајец*. А у горњем крају *желишког синора* постало је почетком XIX века село *Ћесендре*, чији су *„првни темељије" и сви остали старији досељеници дошли из Радобила*, чије смо оснивање видели у старијем турском добу спуштањем са планине номадских сточара мешовитог порекла, који памте да су им дедовци најпре избегли из поља на планину, где се с Власима мешали. Радобилци су у Ћесендру били с почетка сточари, као и у староме им селу, доцније и земљорадници; чифчије нису били, већ све земљиште откупили од спахија. Њихово је село од Турака названо „Желишта Махалеси", према старој Желишти, доцније прекрштено на Ћесендре, јер су „ћесапилак прајили".

Поред значаја за промене на насељима области, из ових се примера види још и то, како *миграције кроз различите географске средине изазивају дубоке економске* и *друштвене промене на становништву које се креће:* од *слободних полуномадских Кичеваца* на пр. постали *чифчије* и *питоми земљорадници*, а слободни Радобилци су прошли све видове привредног живота, од *земљорадника* ка *номадским сточарима*, затим прелаз у *настањене сточаре*, а од ових опет у *земљораднике*.

У вези са постанком Ћесендра вреди још ово истаћи. Радобил се од оснивања налазио ван домашаја турске анархије, прираштајем се јако намножио, а извори за живот увек истог обима, и стога од једног постају два села. Ова би се појава могла обележити као *филијација насеља*. Варијетет ове појаве имамо код јуручког Кочилара, насељеног почетком XVI века, који такође одаје становништво кретању. Видели смо да је од његових Јурука средином XVIII века створено муслиманско језгро у мало пре тога насељеном *Гричишту*,

дакле једна врста филијације насеља. Па и доцније Јуруци Кочилара, премножени, одају групе становништва из насеља матице, и тако средином XIX века прелазе Вардар и насељавају се на суседни чифлик *Згорополце*, који је био остао скоро без становништва, и ту постају чак чифчије. Има и других примера оваквих филијација. Поред ових *природно створених филијација насеља*, сетимо се на постанак Драдње, где на једној страни, после збега, у старој Драдњи, сада Цидимирцима, остаје један део становништва, а други бежи далеко и оснива нову Драдњу. Сличног ће примера бити и доцније. Овакве би се врсте могле означити као *насилно изазване филијације насеља*.

Врхунац анархије у Турској настаје крајем XVIII века. Онда су Турци почифличили *Брушане* и са *Старог Села* пре местили на селиште српске средњевековне *Пештере*, која је још при пропасти Тиквеша опустела. И *Возарци* су тада помештени са свога *Старог Села* на улазу у клисуру Црне, где су били у српско средњевековно доба. У близини стариначког *Мрзен - Ораовца* расељен је тада *Даб*, а чифчије прешле у ово село. Под Балију увучена и у долини Доспнице скровита *Радња* би „расипана од арамије" и њено се старо становништво сасвим изгубило, можда миграцијом у какву далеку област; а почетком XIX века *Кантур-бег* из Пепелишта захвата синор опустеле Радње и насељава га бегунцима из *Маријова* испред Арнаута који су пленили, затим од *Меглена* и *Водена*. У исто време и на исти је начин потпуно опустело и староземанско *Чемерско*, а бегови, који су арамије свакако на то упућивали, захватају његов синор и насељавају разним бегунцима, неке са *планине*, неке из *Ракета*, које се због постанка Вешја расељавало, неке из *Боуле*, која се такође донекле расељавала због потурчавања после доласка *Дисанковаца*.

Нарочито је карактеристичан случај *Дрена* у Тиквешу. Његове су темељије од *староземанског* живеле на *Староме Дрену* у дубоком превоју Балије, кроз који води стари пут за Бојмију, ако се хоће да обиђе Демир-Капија, и познат је из некадањег живог караванског саобраћаја. Изгледа да је било дервенцијско насеље. У последње време имало је у њему и муслимана. И поред тога, крајем XVIII века село је „расипа-

но" од арамија. Хришћани се на Балији дуго крили „у дупки", најпосле сиђу у Тиквеш и, да би били колико-толико заштићени, позову бегове да у њих буду чифчије. Тако су тек почетком XIX века основали нови *Дрен*, али не у брдолији и ближе ранијем селу, већ у равници изнад става *Раковца* и *Дошнице*, а при излазу из планинског обода котлине.[1]) Нови Дрен је подигнут на селишту где има трагова од византијског насеља, а сличних је трагова и на Староме Дрену.

Док смо раније имали стално миграције хришћанских насеља из равни на обод котлине, код Дрена је обрнути случај. Из овога, као и из промена на Чемерском и Радњи, види се како је у ово време у Тиквешу анархија захватила и планинске крајеве; безвлашће је достизало врхунац.

Између многобројних узрока миграција насеља и становништва области истиче се у овом времену још један особен, који се своди на физичко-географске процесе и промене.

У ову врсту *физичко-географских узрока миграција* спада раније поменуто помештање *Ракета* са *Кућишта* због *клижења неогеног растреситог земљишта.*

Има и других физичко-географских узрока миграција. Тако, почетком XVIII века опустело је селиште *Чајлевец* у кречњачом превоју између Чичевске Скрке и Клепе, а сељаци се спуштају у долину Тишанечке Реке и над врелом Тишанец оснивају *Дворище;* Чајлевец је као сточарско насеље још раније држао *трла* код Тишенеца, па кад је у староме селу *нестала вода*, сељаци се на трла населили. Познато је како су хидрографске прилике карста подложне променама, и стога се нестајање воде у Чајлевцу на кречњачком земљишту, има свести на *хидрографску еволуцију карста.* С оваквим се узроком пресељавања преплеће још и *економски моменат*, прелажење на трла згоднијег положаја у хидрографском погледу, који не проузрокује већ даје само *правац миграције*, услед чега наступа *преобраћање сезонског у стално насеље.*

Још један варијетет. Крајем XVIII века опустело је селиште *Пашини Грамади* под брдом *Љубешем*, тамо још од Карапаше почифличено, а његово се становништво спушта на

[1]) Нешто о овоме страдању сазнао је *Хан* од једног говедара из Дрена (Путовање кроз поречину, стр. 259.)

Црну и оснива *Шивец*. Селиште је напуштено што је у њему *нестало воде*, а под Шивечком Скрком је имао извор који не „секњује", сем тога и река је ту. Љубеш је састављен већином из порозног земљишта, неогених пескова, само са нешто иктеркалација глина и глиновито-бигровитог кречњака, и стога у дубљим усецима под странама брда само понеки извор. Пресушивање извора у Пашиним Грамадима мора се вести на *обешумљавање* Љубеша, сада *потпуно голог*, а на коме је, као што смо раније видели, у XVIII веку имало још нешто *бабовине* и *борине*. Обешумљавање је настало људским радом: једно из потребе за дрветом, за грађу, за огрев; друго из потребе за зиратном земљом, јер су на Љубешу одлични виногради; можда је и треће умешано, као што се прича, да су власти нагониле становништво да секу шуму због скривања арамија у близини двају таквешких друмова. Овде се, дакле, *узрок миграције насеља своди на физичко-географске, хидрографске и фитогеографске прилике, с којима се преплећу економски и друштвени утицаји*.

Видели смо какве су претходиле и какве су се све стекле антропогеографске прилике у Тиквешу и Рајцу до краја XVIII века. Због особито тешких животних услова, етнографских, друштвених и економских поремећаја, хришћанско је становништво у овом времену настало тражити спаса и уточишта и у далеким крајевима, тамо где би му се учинило да ће турски зулуми бити мањи, или, још пре понекад, напросто из разлога што му код куће и у области није било даљег опстанка.

Из овог последњег разлога средином XVIII века, видели смо, избегли су *Желиштани* у *Солун*, у исто време *Гарванци* у *Лакавицу*. Поред ових запамћених, вероватно да је било и других миграција овога доба на Југ и Исток, нарочито на Југ. Јер се на Истоку испречио турски вардарски појас, који се понаша као брана хришћанском кретању и продирању. Још је јача, али друкчијих карактера, *миграциона брана* за даља продирања из наше области постојала на Западу, у *предарбанашкој миграционој зони*, одакле је хришћанско становништво гоњено постепеним освајањем арбанашког етнографског појаса и пљачкашким походима, који су отуда потицали и допирали до самога Тиквеша.

Несумњиво да је најважнија *одушка одсељавања* из наших области била на Северу. Утврђено је да су тамо, у северним српским крајевима, још за Турака били најповољнији услови за живот хришћана; и стога се, поред осталих, формирала позната *вардарско-моравска* струја насељавања Моравске Србије.[1]) За ово се време у Тиквешу и Рајцу не памти о одсељавању у тако далеке крајеве; предања о одсељавању на Север и везе са исељеницима настају тек почетком XIX века, и отуда имамо многе податке о јачем учешћу области у вардарско-моравској струји.

Међутим, према досадањим резултатима испитивања порекла становништва, који су објављени у „Насељима",[2]) има нешто података *о учешћу Тиквеша у вардарско-моравској струји још од средине* XVIII *века*. У ово су се време доселили у *Власину* „од Тиквеша" *Дамњаничеви*, којих је, раздељених у рођачке групе, 1905. год. имало 33 куће, а међу собом се почели узимати на 10—15 година пре тога; славе Св. Јована. Дамњаничеви су најстарији досељеници у Власини, основали *Дамњаничеву Малу*. За овима се доселили у Власину претци *Миловановића*, од којих је поменуте године било 30 кућа у неколико раздељених породица; неки славе Св. Николу, неки Св. Арханђела; такође се узимају. Миловановићи су основали *Лалишину Малу*, а од истог соја („крв") основана је и *Стојковичева Мала* у Власини, док се трећи син досељеног Тиквешанина одселио у *Буцаљево*, у *Ћустендилско Крајиште*, од кога је поменуте године имало око 40 кућа.[3])

Немамо податке о узроку исељавања ових најстаријих исељеника из Тиквеша на Север, али нам је из ранијег излагања довољно познато, какве су све прилике владале у Тиквешу онога доба. Мада нам недостају обилнији подаци о овом најстаријем исељавању на Север, може се ипак узети, да је становништво Тиквеша и Рајца још онда настало прилично учествовати у вардарско-моравској струји.

Жестина друштвене анархије у Турској од краја XVIII века није попуштала ни у почетку, па скоро све до средине

[1]) Ј. Цвијић, Метанастазичка кретања, стр. 5—6., 9.

[2]) 1—16. књига.

[3]) Риста Т. Николић, Крајиште и Власина. Насеља књ. 8., с. 295—296.

XIX века. А она се особито осетила на потиштеном хришћанском становништву Тиквеша: почифличавања рајатских села продужена су и даље, такође потурчавања; услед тога нове миграције насеља и многобројног стновништва. Рајец се до краја показује доста отпорним; његова насеља трпе промене само у изванредним случајевима.

У Тиквешу су чак и муслимани нижега реда, они који су изостали иза новога турског племства — насилничких ага и бегова, трпели од својих једноверних таква насиља, која су раније притискивала само рајате: јавља се почифличавање и муслиманских села, услед чега исељавање муслимана, а досељавање хришћана.

А нада све се промене истичу многобројне чифчијске миграције, којима је становништво у области најразноврсније испреметано. Услед ових више је хришћанских села у равни котлине и под ободом јој под чифличким режимом изгубило своје старије становништво и насељено искључно чифчијским породицама са разних страна. То су типске „*собранице*" и редовно најстарији чифлици.

Турска је у ово доба била у највећем унутрашњем расулу и јаком опадању: на Северу Карађорђев Устанак, на Југозападу одметање Алипаше Јањинског, на Југу грчка револуција, на Западу буна Шкодрапаше. А све се ово ублизу стекло и било од утицаја на антропогеографске појаве и наших области. Јер, поред промена на насељима и становништву области услед унутрашњих друштвених и економских поремећаја и њихових последица, у ово време настају: живља исељавања у северне српске крајеве, за чије се ослобођење овамо сазнало; испред Алипашиних зулума много се становништво уклања и досељава чак од Јањине, поред других југозападних и јужних крајева; у Тиквешу се скупља војска противу грчких устаника, доводи робље од Његоша, а из уништене вароши доноси плен, такође сами бегунци доспевају чак од Бистрице; Шкодрапаша допире с гомилама Арбанаса до самога Тиквеша, и стога више насеља уништено, а са Запада се понова креће јача метанастазичка струја.

Даље, услед нарочитих саобраћајних и привредних прилика, затим политичких односа у административноме погледу, од почетка XIX века настало је развијање нових привредних

средишта области, и од тог доба Неготино и Кавадарци постају варошима у које прибегавају хришћани.

У овом се времену јавља и хришћанско-словенски покрет, чије је средиште стара Ваташа, а одавде се преноси у Неготино и Кавадарце, чији је привредни живот у рукама наврлих хришћана, колико Влаха од Крушева и чарширлија од Прилепа и Битоља, Велеса и Штипа, толико несразмерно више из саме области, где има и старих основа варошке привреде. Први подстрек покрету дао је Карађорђев Устанак.

Под утицајем овога верско-националног буђења настаје и значајан друштвени покрет међу хришћанима — тежња за економским ослобођењем од ага и бегова. Почифличавање рајатских села, започето крајем XVII, престало је тек средином XIX века. У неколико су се и унутрашње прилике Турске настале срећивати, после реформама Махмуда II по угледу на европске државне организације, и стога општа разобручености нешто притегнута а зулумћари стукнути, те тако и за хришћане постао нешто сношљивији режим. И онда, као снажна реакција ранијем друштвеном и економском подјармљењу — у старијем добу турске владавине рајатска села, за безвлашћа млађега турског доба почифличена — потиштена се хришћанска села средином а нарочито пред крај XIX века настају увелико ослобађати. Поред тога што је покрет носио револуционарни карактер — у жупи Бошави је и буна букнула — економском ослобађању многих села допринео је највише дубоки смисао хришћанског становништва за *работу*.

Друштвена регенерација и економско ослобођење знатног дела хришћана допринели су, да се јако смањи број породица које су под чифчијским режимом, као бескућници, у највише случајева биле стално у покрету, с чифлика на чифлик, од једног к другом господару. Тиме су се чифчијске миграције, које подсећају, да не претерам, на ситан новац у оптицају, знатно стале кочити и локализовати. Али се ово ослобађање хришћана испод друштвеног и економског јарма турског ограничило скоро редовно на насеља изван равни котлине, на пределе који чине прелаз ка брдолији, где опет видимо важан утицај геоморфолошких прилика, не само на друштвене и привредне односе, већ и на миграције.

Раван котлине у Тиквешу, изузимајући вароши, остаје и даље домен муслимана: једних као врло слабо кретаних старинаца; других, који су у огромној мањини према правима, али који су захватили чифлике и упорно их држе. Но ипак је још упорнија *работна снага* хришћана успевала где-где да доведе и овамо до делимичних ослобађања чифчија.

У вези са верско-националним и друштвено-економским покретима хришћана, као и развијањем тиквешких вароши, наступио је још један важан антропогеографски процес. То је коначно *пречишћавање по верским групама* на већини мешовитих тиквешких насеља. Овај се процес развијао још од првих исламизирања у Тиквешу, али је у последње време јако наспорен. Хришћани постали свесни тога, да се економски не могу развијати на рачун муслимана, који су скоро редовно у већини у сваком мешовитом насељу, поред тога економски потпуно слободни и политички привилеговани, те стога непокретни. Верски антагонизам, изједначен са националним, ишао је до крајности. И стога хришћани — у мањини према муслиманима у заједничким им селима, затим у равни котлине и међу муслиманском општом већином с мало спокојства и сигурности, често гоњени и убијани, женскиње им трпеле насиља,[1]) некад им плевње и куће паљене, по која њива захватана — напуштају своја огњишта и селе се на разне стране. Највише их се иселило у две тиквешке вароши, Неготино и Кавадарце. Такође на чифлике, и то већином у подбрдолију. А и у једним и у другим насељима могли су стећи угоднији живот, не презати свакодневно од турских насиља и истрајним радом заснивати своју економију.

Видели смо да је процес економског ослобађања хришћанских насеља, или преобраћање чифлика у слободна села, настао кочити даље миграције њиховог становништва. Међутим, пречишћавање по верским групама у мешовитим насељима на рачун хришћана, но врло често и на њихову даљу корист, изазвало је интензивне миграције. Али овако покренуто становништво, доспевши у вароши, или на чифлике који се

[1]) У Долном Дисану памти се да је пре око 80 година Мамуд-бег Рибаровски за бербу ораха збирао „ергени“ (момке) и „моми“: ергени тресли орахе, моме купиле, а Мамуд надгледао; при преласку од дрвета до дрвета, обесни је Турчин јахао једну по једну мому, и после је одабирао које би му се допале. Многе су и потурчаване.

могу откупљивати, такође у већини престаје даље учествовати у кретању. Поред свега, миграције се, нарочито унутрашње, настављају и даље, све до краја турске управе. Јер је још увек преостајао прелики број чифчијских породица, а уз то и плодни сојеви брдолијских села одају насељима у равни котлине многе досељенике.

Друштвено-економске промене на хришћанским насељима имале су, поред других, и врло значајне последице на тип насеља. Почифличавањем рајатских села мењао се у већини случајева и њихов тип: од збијеног ка чифличком или получифличком типу. Ови су се процеси дешавали у току скоро два века. А поновним ослобађањем чифлика, села би се опет развила од чифличког ка збијеноме типу. Последњи процеси, као реакција ранијим, настали су задњих седам-осам деценија; негде су још у току, у прелазној фази, негде тек наглашен им почетак.

Напослетку, од значаја по насеља биле су још неке промене у најмлађем турском добу, од средине XIX века па до пропасти: досељавање Черкеза, затим муаџира из Бугарске, од Врања и Лесковца и из Босне, најпосле босанских муаџира иза Анексије. Поред ових, и последње деценије под Турцима збиле су се у Тиквешу и Рајцу неколике промене на насељима хришћана, једно услед турских насиља, друго због комитске акције, која се јако развила.

Овде би требало ово нагласити. Као хришћанско-словенски покрет у Тиквешу и Рајцу још Карађорђевог и Милошевог времена, који је црпао подстреке и духовне помоћи из Београда и Шумадије, тако је и ова акција Тиквешана и Рајчана имала искључни смер: друштвено и економсо ослобођење, затим и политичко испод турскога јарма; као што смо видели, она је знатно припомогла ослобађању чифчија. Али су јој Егзархат и бугарска шовинистичка пропаганда у последње време, са првим почетцима од 1880. год., — када је Ристић у Београду изјавио депутацији из Тиквеша, да им Србија не може дати учитеље и пружити другу просветну помоћ, нити их скоро ослободити од Турака —,[1]) почели накалемљавати

[1]) О овоме се добро запамтило у Тиквешу, нарочито у Кавадарцима. Риста Трајковић Бошковски зна да је у нашим архивама о томе остао и писмени траг, трагао је по томе. Депутација Тиквешана долазила је пред пад Ристићевог кабинета.

друкчији карактер и извитоперавати је. Од тог се времена Тиквешани и Рајчани ослањали на бугарску помоћ, али, одгурнути од Србије Милановог доба, док им је прве варнице националног буђења укресала и прве помоћи на путу ослобођења дала Карађорђева Србија, они ипак никад нису били за Бугарску. Остали су за своју слободу: као такве, најпознатије „аутономисте", који су се најчешће крвили с бугарским „врховистима", затекло их је и Ослобођење.

Као и раније, промене на насељима од почетка XIX века па до пропасти Турске изложићу ближе по групама узрока и последица.

После зулума *Карапаше*, прозваног *црним*, највише су у Тиквешу запамћена силеџијства *ајана Кантур-бега*, кога је народ прозвао *крвником*. Управљао је облашћу у Пепелишту до почетка XIX века; не зна се иначе када је ајанлук овамо пренесен из Сопота. Користећи се влашћу и потпуном слабошћу централне државне управе, Кантур је почифличио многа села, на неколико и велике промене изазвао. Међу првима је почифличио Бегниште, још пре чуме од краја XVIII века; само му се „Грижовско Мало" измакло, јер су сељаци избегли у Страгово, па се после чуме вратили на „државичка". Стара се *Курија* све до почетка XIX века одржала, и онда јој Кантур расељава и убија хришћанско становништво, на опустело селиште насељава муслимане и доводи чифчије, а према овоме, на другој страни Велике, подиже велики чифлик квадратног облика. Онда је старо село, обновљено муслиманима, називано *Турска* или *Ислам - Курија*, а суседни чифлик *Рисјанска Курија*. Ниже јуручког *Читакли* још се било одржало „рајатско село" *Бели Камен*, скривено у изворном облуку једне приточице *Слање*. Кантур почифличава ово село и, да би му Пепелишту на домаку било, измешта га на Вардар, крај самога друма, по чему називано *Вардар Чифлик*. На сличан је начин приграбио, поред још неких других села, *Кукуричане* на ушћу Велике, стару *Паликуру* од ранијих бегова задобио и многе зулуме учинио.

Зулумћари су били на послу и на другим странама. *Шаковци* из Кавадараца опленили су почетком XIX века *Манастир Тиквеш*, *конаке* му уништили, а цркву Св. Атанаса

напола порушили. Том су приликом Шакаловци заузели манастирске земље и воденице у питомом *Тиквешу* крај *Тиквешице*, а испод старога *Града Тиквеша*. Тек се у ово време, дакле, губи и последњи траг живота у средњевековном српском и византијском средишту, од кога је само још име области преостало.

Манастир Бошава остао је сам колико-толико поштеђен, али му оба некадања метоха, *Бошава (Долна)* и *Крњево*, бивају такође почифличавани. Из *Крњева* су сви старинци „расипани", само се *Мијајлевци* одржали, а уз њих досељене чифчије. Исто су тако из *Бошаве* сви старинци расељени, због зулума избегли у *Меглен;* доцније се поврате на чифлик, али опет раселе, а само се још *Савевци* задржали.

Доцније у овој нешто скровитој жупи Тиквеша потраже уточишта бегунци од *Маријова*. Бежали су испред Арнаута, а познато је да су Арнаути учествовали у турском походу противу грчких устаника 1821. год., и, повративши се из Грчке, „они су продужили нападе на мирно становништво у Турској; одметнувши се од власти, они су само пљачкали и убијали."[1]) У Маријово, богату сточарску област, Арнаути су нарочито зашли ради најомиљенијег им плена. Па и на другим се западним странама онда и подуже осетило кретање арнаутских пљачкаша у већој мери но ранијих времена, а утврђено је да је пуна анархија у средњој и јужној Арбанији трајала све до 1830. год., да би се одмах у северној наставила,[2]) и стога западна метанастазичка струја постаје још јача него раније. Маријовски бегунци, који су преко Витачева запали у жупу Бошаву, населе се око 1830. год. повише старе Бошаве у шуму *Свињишта*, која је на високој тераси с друге стране Бошавице и из кањонског усека долине, којом води пут, слабо уочљива. Свињишта су припадала синору почифличене Бошаве, раније „баштина" једино одржаних старинаца Савеваца. Према суседном селу, ово је названо *Горна*, а старо докрштено *Долна Бошава*. Маријовцима су се придружили досељеници из премноженог стариначког *Конопишта* под Кожуфом, које се у „старо време" звало *Врбница*, а новије име дошло кад се у селу на-

[1]) Драг. М. Павловић. Покрет у Босни и у Албанији противу реформаа Махмуда II (С. К. А., 1913,) стр. 68.

[2]) Ibid. стр. 69., 81.

стала гајити *конопља* и израђивати „коноп", први у области. И Маријовци и Конопиштани настали су да *трсе* шуму около новога села за „њивичке". Но бегови су се са својим сејменима убрзо овамо створили и ударили „ћесим". Тада је *дедо-Боше од Маријова* скочио с друговима у хајдуке и дуже се „по Бошавија" борио с беговима; најпосле бегови савладају побуну, а дедо-Боше сиђе у Кавадарце, и од њега су *Бошковци*, чији је потомак Риста Трајковић, по Ослобођењу први тиквешки посланик и неумитан поборник за социјалну правду.

У исто доба, кад у жупу Бошаву, много је бегунаца од *Маријова* и *Меглена* због арнаутских пљачкаша избегло с *имањем* чак до Кавадараца и Неготина. Овамо их прими *Хаџи-Тајир-ага Синановски*, који се у борбама противу грчких устаника особито прославио — Његош је опленио и отуда, поред другог плена, донео обе „камбане" за сат-куле у Неготину и Кавадарцима, где је имао своје *конаке* — одведе их уз Велику до *Бунарчета*, *пладишта* на *мери* рајатског *Страгова*, и тамо их насели себи на „чифлик". Ново се село према старијем називу места, на коме је имао бунар за појење стоке, назвало *Бунарче*. Слободно се Страгово противу овог новог насеља *бунило* и жалило до Цариграда, једном успело да поврати Бунарче, због чега му се темељније већином расељавају, али је Бунарче на крају крајева опет остало „бегинско"; чак је и један део Страгова почифличен. У исто је време основан чифлик на синору Пржђева с леве стране Бошавице при излазу у равницу из Баровске Клисуре; према старој Дрчевици, која је горе на површи, назван је *Долна Дрчевица*, по чему и виша докрштена, *Горна Дрчевица*.

Услед зулума бегова и арамија опустела су, мигрирала и у опште претрпела веће промене још неколика насеља у Тиквешу. Тако *Рашчане*, које се расељавало још од уништења касабе Хоова крајем XVII века и оснивања Велехана или Кавадараца, почетком XIX века остаје и без последњих неколико кућа хришћана, за које је Ј. Цвијић сазнао да су прешле у Кавадарце.[1]) Слично и *Ракето*, које се од оснивања Вешја крајем XVIII века стално расељавало, вегетирало је такође читаво столеће, и тек се пред крај XIX века и последњих неколико кућа раселило. Поред многих других, два примера да покажу ко-

[1]) Основе, књ. I, стр. 318.

лико је *велика жилавост тиквешких хришћана*. Сталном угроженошћу и пропадањем личним и имовним рајатско село постепено слаби, али се држи; најпосле сасвим ослабело, у агонији, оно потпуно нестаје.

Због арамија је око 1830. год. помештен *Будур-Чифлик* са *Старог Села*, мада је у њему поред хришћана имало и муслимана. Ови припадају старијем исламизирању. Памти се да су Турци у два маха нападали Старо Село и *Манастир Св. Петку*, овај разорили, *ђака* му *Будура* убили, а село затим делом истурчили, делом почифличили. По погинулом *ђаку Будуру* остало је име чифлику.

У ово је време због арамија опустела *Стара Липа*, која се у Јуруклуку одржала све дотле „рајатска", а њено се становништво спушта низ Дубљанску Реку и оснива нову *Липу;* да би били сигурнији, позивају силније Турке и постају им чифчије. Појава слична тиквешком Старом Дрену, где хришћани *због личне несигурности и испред пљачке* мигрирају са обода у раван котлине, где ради веће безбедности *драговољно од сточара и слободних рајата постају чифчијама.*

Од нарочитог је интереса нестанак села *Кошари*, које се налазило између Горног Чичева и Манастира Чичева, коме је као „вакаф" припадало. Турске су арамије ово и иначе мало село толико угрожавали, да се *Поповци*, *Будинци* и *Таневци* договоре да беже из села. Као уточиште изберу оближње *Горно Чичево*, које се од обнављања после пропасти Капеша доста развило. Како су им куће биле староземанске „плетенице", омалене и лаке као „кошари", Поповци и остали слошки их пренесу „на раци" (на руке) у Горно Чичево и тамо их поставе у једно ново „мало" (Поповско). Новија антропогеографска појава: *пуна миграција насеља, заједно с кућама;* од утицаја је *тип куће*. Даље, овде видимо још једну појаву, сличну оној код Пржљева: услед миграција *спајање два насеља у једно*. Појава сасвим супротна *филијацијама насеља*. Раније смо имали миграцију муслимана Слатине у суседно хришћанско Пржљево, дакле *спајање муслиманског са хришћанским насељем*, услед чега постаје *верски мешовито насеље*. Овакво може постати и филијацијом насеља, као што је одвајање Јурука из Кочилара на чифлик Згорополце, поред других начина које смо раније видели: појединачно досељавање муслимана у хри-

шћанско насеље, делимично исламизирање, оснивање једног насеља узастопним досељавањем муслимана и хришћана (на пр. Кавадарци). Код Горног Чичева је простији и природнији случај: *спајање два хришћанска насеља*. Овде је из *насеља уточишта* било зивкања према угроженим и осамљеним хришћанима, да би у једном, већем селу били сигурнији, као што су и темељије Клисуре позвали са планине бегунце од Костура.

После ајана Кантур-бега управа Тиквешем, који је све до познијих реформама припадао у Битољски Вилајет, прешла је на сој *Синановаца*, и из Пепелишта пренета у Кавадарце. То је био први повод да се у *беглучком насељу* Кавадарцима настао развијати варошки живот, а тада су овамо преко Прилепа добегли *Грковци* и *Симичијовци* испред Алипаше *од Јањине*, њима се придружили *Бакаловци* из старе *Ваташе* и заједно дали прве основе варошке привреде; истовремено је стари штипско-прилепски друм од Марене скренут довде. Синановци су од досељења „од Арнаулак", почетком XVIII века, најпре били незнатна породица. Али су још при доласку у Кавадарце показали нешто од етничких особина свога краја: досељени *Мемед* је први основао *Прекоречко Мало* на другој страни Велике од старијег *Велехана*. Сој се тек у трећем појасу разграњава, од *Синана*, по коме и име Синановци, такође садањи назив за Прекорекарце — „Синановско Мало". Од Синана је сој постао знатнији, ородио се и с *Беговцима*, који су међу досељеницима из Хоова били највише уважавани, први бегови у Кавадарцима. Синанов је син већ познати Хаџи-Тајир-ага, један од најстаријих „хаџија" кавадарчанских, али и највећи „јунак", који је при угушивању грчког устанка, скупивши у Тиквешу табор војника, играо важну улогу; затим је нарочито радио на подизању обе тиквешке вароши, поред сат-куле у Неготину је подигао и „Безистен", јер се тамо јаче развијала трговина. И, дакле, ради особите истакнутости Синановаца, „конак" се преноси из Пепелишта у Кавадарце, а Хаџи-Таји-агин син *Хаџи-Хусин-бег* постаје обласним *ајаном;* доцније и унук *Таип-бег*.

Из овако осилеле турске породице јавља се на снагу око 1840. год. *Рушид-ага Синановски*, други *братучед* ајана Таип-бега, којим ненадно избија на видело у овом већ претопљеном

сoју психичка црта сасвим карактеристична за област порекла — „Арнаутлак". Рушид-ага је надмашио све раније зулумћаре. На око му замакло богато муслиманско село *Дуброво* на Вардару. Купио је „двор" у селу и са многим најамљеним сејменима дотерао у оборе крдо свиња (турски *домус*). Старинци су муслимани, не смејући силноме аги ништа а гоњени *верским фанатизмом*, један по један остављали „својско" и Рушиду будзашто продавали земље и куће, у које је овај одмах доводио хришћане за чифчије. Само се некакав *Далип* усудио да обесном аги убија свиње, кад би их овај пустио кроз село, али му је зато кућа порушена од агиних сејмена и чифчија. Најпосле се и Далип, око 1850. год., иселио у Пепелиште, од кога тамо *Дубровци*, а Дуброво је постало прави „чифлик". Овај промени на насељу — за кратко време наизменичном исељавању муслимана и досељавању хришћана — поред зулума обесног аге према својим једноверним, истиче се као главни узрок: слепо држање *старијих потурчењака* према верским прописима. Када се зна да су *ови исти старинци, давно пре тога, највише из економских разлога оставили Хришћанство и прешли у Ислам*, онда је ова новија појава од особитог интереса, сасвим супротна ранијој: одбацивање *економског интереса*, ваљда најбитнијег у „светом егоизму", и *падање пред верским моментом*. Као да Ислам има нека преимућства над Хришћанством; види се како је Ислам из корена променио психологију људи од једне исте крви.

У исто време, када Дуброво, расељени су и муслимански *Црвени Брегови* на Вардару повише Криволака; онда су *Муаџировци* избегли у *Сопот*, а *Синановци* на селишту подигли „беглик".

Рушид-ага, поред *почифличавања турских села*, није желео остати ни хришћанима дужан. Како је *рајатских села* мало остало, а није смео у свако ни заћи, јер су хришћани брдолије и подбрдолије постајали све отпорнијим, Рушид се окрене једино стариначком *Стрмашеву*. Ударио је жесток зулум на село. Али су се хришћани показали жилавијим него фанатични муслимани. Само је један део хришћана постао чифчијама „со дзор", код којих „немало мрдање", други се потурче и онда преко власти с успехом одбране своја права, а трећи избегну у *Кара-Азмак* крај Солуна. Доцније се од бегунаца из

Кара-Азмака неки поврате и упорно одрже ранија права на „својцко". Три различите психологије становништва једног истог хришћанског села и међу истим сојевима. Ово је последње, једва напола успело, почифличавање и потурчавање рајатских села у Тиквешу. Запечатио га је један од најжешћих зулумћара тиквешких. Тада почиње и реакција: ослобађање чифлика.

Док су Арнаути пљачкашким походима после грчке револуције на повратку кроз западне крајеве кренули само јачу метанастазичку струју, дотле је *Шкодрапашина буна* 1831. год. имала још већег значаја за промене на насељима Тиквеша и Рајца.

Противу побуњеног Мустафа-паше Шкодранина скупио је велики везир у Битољу многу војску и кренуо Прилепу. Њему је у сусрет ишао Мустафа-паша од Скадра „с неуређеном гомилом" од 25.000 људи, а успут му се придруже још побуњене паше призренски, врањски и лесковачки. Бунтовници продру преко Велеса на Југ и „недалеко од Прилепа" сударе се с војском великог везира. При судару Мустафина војска нагне у бекство и „у подножју Тиквеша" би разбијена, затим још једном ближе Велесу.[1]) Толико нам кажу историјски извори.

Кретање војске, било везирове, било побуњених Арбанаса, затим борбе између Прилепа и Велеса, изазвали су не само велике промене на насељима у западним областима и отуда подстакли још јаче исељавање овамо, већ је услед бунтовничког покрета Шкодра-паше и у нашој области уништено неколико насеља. Шкодра-пашина се војска после пораза на разне стране разбила. Према предању, главна маса Арнаута нагла је после првога боја да бежи испред турске војске преко Крушева ка Арбанији, и цео је пут од Прилепа до Крушева био начичкан лешевима Арнаута и њихових гонилаца. А једна се гомила Арнаута после другог боја, који се здесио између *Никодина* и *Крајница* (Бабуна), измигољила на супротну страну, у Рајец. *Никодин* је, увучен под планину, остао поштеђен, мада су му трла и колибе у пољу пострадала: тада је од *Чундеваца* избегао *дедо-Неде* „со имање" чак у *Ресаву*. У

[1]) Драг. М. Павловић, Покрет, стр. 81—82.

Крајницима су Арнаути „много зулум напрајили"; отуда је избегла једна девојка, сама, цео јој сој изгинуо, и „омажила" се у *Лалковце* у Ресави, где јој је син *дедо-Ристо Лалковски* и сада жив. У котлину Рајца запали, тек што су главе сачували, „Алабанци" се спусте од Јасенове Главе у долину Глоговице, где над ушћем јој у Рајец најпре оплене старо, због близине друма јако ослабело село *Глоговицу;* онда су *Глоговичани* избегли у *Никодин*, а *дедо - Крста Стевковца* донели у *повоју* у *Смолане*. Арнаути ударе низ Рајец левом страном *на Демир-Попадију*, која је пре тога била пресељена са *Горног Селишта*, па и њу *расипају*, а сељаци избегну навише и оснују данашњу *Попадију*. У исто време, „Арнаути кога одеше", избегли су неки сојеви из *Житолупа* у *Мрзен-Ораовец*, али се село онда још одржало. Најпосле пљачкашка гомила продре до *Вариш-Дервена*, који је био хришћанско дервенџијско насеље, а некада „голема касаба" и „конак" за „Дери-Кол" (Речна Жупа), у који су спадала села рајечке котлине до Варишке Клисуре. Овде Арнауте причека *Сали-аги Синановски*, бртучед ајана Хаџи-Хусин-бега, и с Тиквешанима их потуче, али у боју и сâм погине. Вариш-Дервен је у борби разорен, а сељаци избегну „уз дол" и оснују данашњи *Вариш;* пошто су престали бити „дервенџије", постану чифчијама у некога силнијег бега. Цео се Тиквеш био узбунио на глас бегунаца о доласку арнаутских пљачкаша, које је од раније већ добро познавао, па и сами се Кавадарци, чији се оснивачи овамо због првог арнаутског упада населили, били дали у збег на Витачево и Љубеш.

Ово је и последња најезда Арнаута. Арнаути су, истина, још једном, 1878. год. дошли у великој маси у Тиквеш, слегли се до Росомана на Црној, али, мада је становништво велики страх изгутало, *нису пленили:* то је био само арнаутски *збег*, који се убрзо понова уклонио из области; биће да су били од Прокупља и Врања.

За данашња насеља и композицију становништва у Тиквешу од особите је важности *процес пречишћавања насеља по верским групама*, извршен врло интензивним унутрашњим, мање спољашњим миграцијама, отпочелим још у времену исламизирања, ојачалим од почетка XIX века, а нарочито наспо-

реним од средине XIX века. Видели смо главне узроке. Пречишћавање се вршило највише исељавањем хришћана, у неколико случајева обрнуто — исељавање муслимана. Тиме су место мешовитих остајала или само муслиманска или, ређе, само хришћанска насеља. Пошто је процес ограничен углавном на раван котлине, коју су и захватила главна исламизирања, то је велика група пољских насеља, изузимајући чифлике, остала највећим делом муслиманска. Појава и од великог етнографског значаја.

Једно је од највећих данашњих муслиманских села *Тимњаник*, а његово је главно исламизирање извршено тек с краја XVIII и почетком XIX века, за ајана Кантур-бега. Онда су из Тимњаника избегли познати *Ђоревци*, чија је задужбина Манастир Моклиште: једни су се спасли у брдолијску *Клисуру*, други у оближње *Неготино*.

Шта је богате и властелинског рода Ђоревце навело у Неготино? Ово је стариначко насеље дотле било *чифлик* Кантуровића, Синановића и неких велешких бегова. Али се тада обновљени штипско-прилепски друм у самом Неготину укрстио са вардарским; на раскрсници путева подигли су Власи, изгледа од Крушева, одмах неколика „ханишта" за „ћирације"; дошли су *Мантевци* „озгора од каде Босна" и отворили „трговија"; и тако се на чифлику за најкраће време створио заметак варошице. Од избеглих Ђоревића у Неготину је радо дочекан и доцније највише уважаван *Хаџи-Арсо*, који је у своје време четири пута „на Хаџилак одил." Његов је долазак учинио да се заметак ове варошице брже развије; са *Ђорчевцима* из Штипа први је „бакал" био. Неготино је од Турака нарочито *запажено*, јер је не само на раскрсници два најважнија пута, већ под њиме и пристаниште на Вардару, одакле је постало згодније него из Росомана на Црној спуштати *корабе* за Солун са житом, најважнијим производом беговских чифлика. Познати Хаџи-Тајир-ага подигао је у Неготину још од појаве варошке привреде „Безистен" за дућане и трговину. Хришћани су као носиоци варошке привреде нарочито заштићавани. Ђоревци су, избегав овамо, чак и своје земље у тимњаничком синору сачували. И тако су после Ђоревића, поред досељеника из околних вароши, овамо настали јако притицати хришћани из тиквешких села. Доста су од њих већ ра-

није били занаџије и трговци „ћирацији", иначе обични сељаци, који су остајали „чифчије" или се одавали варошком занимању. Али су и једни и други највише долазили из делимично исламизираних насеља. Тако је Неготино, у које су се од муслимана досељавали само бегови или нешто *фукаре*, постало још боље уточиште хришћана него Кавадарци.

Из *Тимњаника* су после Ђорева̂ца избегли у Неготино и многи други хришћани. На пр. *Леблебиџијовци*, од којих се неки у селу задржали и потурчили, а скоро отишли у Курешницу, где још држе старо име соја. Пречишћавање хришћана из младо потурченог Тимњаника завршило се углавном око 1870. год. Мало пре тога су и из *Криволака*, потурчаваног још и почетком XIX века, избегли и последњи хришћани. У исто време, када Тимњаник потурчавана је и *Курешница*. Хришћани се упорно држе, тако 1819. год. неки „Вучко от Курешнице" поклања икону тек подигнутој цркви у Ваташи. Али се многи потурчавају или беже преко Вардара, и село је око 1880. остало без и једне хришћанске куће. Из *Бесвица* су „крајни" избегли *Ристовци* у Будур-Чифлик око 1890. год.; били су још „на својско", али „немаше веће кристијани". Тако су до пред крај XIX, ређе на самом почетку XX века, још за Турака, дотле мешовита, остала само муслиманска и ова насеља: *Сопот*, *Тремник*, *Сирково*, *Росоман*, *Водоврат*, *Виничани*, *Пепелиште*, *Војшанци* и *Бистренци*.

Међу и сад заосталим мешовитим насељима најдаље је процес пречишћавања по вери на рачун хришћана отишао код *Долног Дисана*. Овде се задржали само један стариначки и један досељенички сој, а за Турака се многи иселили. Процес се пречишћавања на рачун хришћана код заостале мањине мешовитих насеља Ослобођењем зауставио.

На свима исламизираним насељима Тиквеша, сада само муслиманским, сусрећу се „црквишта", „рисјанска гробишта", а међу топографским називима, поред свег турског утицаја, многи који потичу од истог становништва док је било хришћанско и од оног расељеног. Међу млађе исламизираним становништвом често су се одржала и стара имена сојева.

Само је неколико случајева да се процес пречишћавања насеља по верским групама за време Турака извршио на рачун муслимана. После помештања са *Старог Села* због ара-

мија око 1830. год., потурчењаци *Будур-Чифлика* ускоро се, око 1850., одсељавају у *Бистренце* и *Курешницу*. Тако исто и, тек средином XIX века потурчени, муслимани *Стрмашева* одлазе око 1870. год. у јача исламска села *Боулу* и *Барово*, гоњени даљим зулумима бегова и ојачавањем хришћана. А *Јуруци Цидимираца* остављају село о *Уријету* (Уставу) 1908. год., да не буду више заједно с хришћанима, који су већ увелико подигли главе. У овим су селима иза муслимана, нарочито Јурука, остали материјални трагови и топографска имена као знак о њиховом ранијем присуству. И само име Цидимирци, мада измењено (Хаџи-Демирли), о томе јасно сведочи.

Много су се веће промене становништва извршиле на *чифлицима*. Јер, у колико је исламизирање кретало заостале хришћане из мешовитих насеља, у толико је више одржало некретане „потурице". Насупрот овоме, као и одржању рајатских села, са почифличених хришћанских насеља и обрнуто, на чифлике, кретале су се врло интензивне миграције. После миграција становништва са *селишта* ово су и најјаче унутрашње миграције. Али по *бројности миграција*, чифчијске су најчешће од свих других, јер се чифчије *појединачно крећу*, кућа по кућа. Међутим, миграције са селишта иду у групама сојева, управо су *миграције насеља*, а над овима се од споља и њих истичу и *миграције читавог племена*, као досељавање Јурука.

Ни сви чифлици нису у погледу порекла становништва једнаки, нити су се према миграцијама подједнако понашали. Сем главне групе чифлика у равни котлине, многи су на прелазу ка котлинским пречагама, понеки и у брдолији. Подбрдолијски и брдолијски чифлици често јако одступају од пољских и по привредним приликама и по типу. Пољски су чифлици *исполијски*, у пуној власти ага и бегова, и стога *типски чифлици* и по економији и по типу. Подбрдолијски, нарочито брдолијски чифлици, често су *ћесимџијски*, где су чифчије слабије оптерећени, а утицај ага и бегова мањи, и стога често само *получифлици*. Услед оваквих неједнаких прилика по положају, економији и типу чифлика, разумљиве су и неједнаке им прилике у погледу порекла становништва. На брдо-

лијским и већини подбрдолијских чифлика обично се сусреће поред осталог и *стариначко или старије досељеничко становништво*, које се тамо одржало захваљујући згодном положају насеља и сношљивијим економским односима; даље, у последње време вршило се и ослобађање ових чифлика, а оно је зауставило старије становништво. Међутим, у пољским и неким подбрдолијским чифлицима главна су маса чифчија *новији досељеници*, прибрани са разних страна, и то су т. зв. *собранице*. Међу овима се истичу и такви чифлици, на којима се изгубио траг и о старијим досељеницима, а камо ли о некадањим старинцима; ретко се у области наиђе на какву породицу која је давно одсељена са ових. Становништво је потпуно ново, скорије и са разних страна на чифлик „собрано", сасвим малих сојева, скоро редовно по једна кућа, тако, да сељаци кажу: „Какав сој? Не го има ни сој ни сојило — сите сме бргошњи, сето је село собраница." То су *типске собранице*.

Међу типске собранице спада *Бања*, над ушћем Бошавице у Вардар. Названа је по сумпорној терми под одсеком пред Демир-Капијом, која се давно изгубила,[1]) а Турци су село по томе звали Хамам-Чифлик. На другој страни Бошавице, пред самим улазом у Демир-Капију, где је и била терма, налазе се рушевине подграђа старога Просека и још старијег насеља, које је *смењено* новијим, Бањом. Чифлик је Рибароваца, можда од досељења им из Мале Азије крајем XVII века. А све су чифчије „бргошњи", нико од пре средине XIX века. *Градско се* налази у равници Вардара повише Пустог Градског или старог Стобиа над ушћем Црне. И овде *смењивање насеља:* место византијског, римског и даље, постало је новије, словенско. У њему све чифчијски досељеници, најстарији једва од почетка XIX века; па и они се не би задржали да нису купили „по нека њивичка". Слична је собраница и *Паликура*, за коју смо видели да је била још римско насеље. *Рибарци* представљају врло старо насеље, али су на чифлику најстарији досељеници тек од почетка XIX века. Тако и са *Бизевићем*. Чифлик *Бабуна* стари је метох велешког Манастира Св. Димитрија, коме су део одузели велешки бегови; манастир држи чифчије хришћане, бегови Турке, а и једни и други тек од 1870. год.

[1]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I. стр. 353.

Све су ово врло стара насеља која спадају и у најстарије чифлике. Непрестаном *сменом чифчијског становништва* одржала су се и до данас. Стога, мада *стара насеља*, имају сасвим *младо становништво. Смењивање насеља* и *смењивање становништва једног истог насеља* показују да *извесна места остају вековима скоро непрекидно насељена;* ту се истичу особита преимућства топографских прилика.

Антропогеографске прилике које су се стекле у Тиквешу и Рајцу од почетка XIX века ставиле су хришћанско становништво у најживље кретање. Учешће области у вардарско-моравској струји, које се јавило средином XVIII века, сада је појачано. Јер се одмах и овде сазнало за ослобођење Шумадије, а познавале су се сношљивије прилике и других северних крајева, те је угрожено хришћанско становништво настало чешће тражити прибежишта на тој страни.

Најстарији одсељеник за кога се памти био је *Никола Брзаковић* из *Долног Чичева.* Морао је отићи још на сâм глас о Устанку, јер је у првим борбама против Турака био „садружник" Карађорђев, а при заузимању Београда, 1806. год, налазио се крај Карађорђа у разгледњу заузетих шанчева и погинуо од Турчина који се сакрио иза крстина; мисли се да негде у Шумадији и сада има соја од Брзаковића.

Не само из Клене већ и из ужег Тиквеша било је веза са Шумадијом. Прве су настале из *Ваташе,* средишта хришћанско-словенског покрета у Тиквешу и Рајцу. *Камче Даскал Поп-Анђелевић* из соја *Колеваца* је „од Белград учен", више пута ишао у Шумадију, а око 1830. год. преко Београда и *печатницу* набавио, која је неко време радила у Баташи. Из Ваташе је у ово време ишао у слободну Србију на дуже бављење *дедо-Вано;* кад се вратио место „сакам" обрнуто говори „оћу", стога му соју остао „прекар" *Оћумовци.* За кнеза Милоша одлазили су и други, а то се настављало и доцније. Ове су културно-националне везе са слободном Србијом несумњиво утицале и на јача одсељавања на Север, јер се тамо тежило првим националним буђењем.

Према досадањим испитивањима порекла становништва у „Насељима" знамо још за ове исељенике из Тиквеша. Почетком XIX века основали су село *Лепчинце* у *Врањској Пчињи браћа Вуча, Миша* и *Станоја.* Избегли су „из Тиквеша" због

зулума, а тадањи врањски *Мехмед-паша* био „добар паша", чувао „рају"; досељавање се морало збити према томе пре смрти Мехмед-паше, дакле пред 1826. год. Од досељених Тиквешана у Лепчинцу 1898. год. имало 37 кућа.[1]) Друге четврти XIX века из Тиквеша су се доселили *Радовановићи* у село *Кожухар* у *Ваљевској Тамнави.*[2]) Дакле, у ово време још залазили су и у западне крајеве ондашње Србије. Из имена се види утицај нове средине на тиквешке исељенике, јер је оно сасвим ново. Знак можда и за дубље промене, којима се тако могао изгубити траг о пореклу других старијих исељеника из Тиквеша. У новије се време јављају досељеници из Тиквеша у више села *Београдске Околине*, обично долазили „као дечаци с мајсторима, па се у селу призетили".[3]) Тако се у *Сремчицу* доселили *Стојановићи* око 1856. год., и ту призетили.[4]) У *Железник* је око 1860. год. дошао *Ордан Симоновић* из *Грнчишта* у *Клепи.*[5]) Можда је у ово време дошао из Тиквеша и дунђерин *Мијајло Марић* у *Велико Село.*[6]) У најскорије досељенике спадају *Коста Мојсиловић* и *Риста Ђорђевић*, који су из Тиквеша дошли на *Бањицу пред 1890. год.*[7])

Толико према грађи у „Насељима". Међутим, било је много више досељеника, нарочито из Клепе и Рајца, али се није могло ухватити стога, што је народ убрајао ове крајеве према управној подели у Велес и Прилеп; а отуда је долазило много досељеника. У Рајцу се зна за многе новије исељенике, који су за последње три деценије XIX века одлазили у Куршумлију, Ниш, Алексинац (највише), Крагујевац, Београд, Ваљево. Највише као „мајстори" (дунђери), а тамо се задржали као баштовани, пиљари, трговци, кафеџије. Ишли су као печалбари, из неких села у масама, па тако остајали.

Ова новија исељавања у Моравску Србију, везана за печалбарство, имала су, дакле, и карактер *привредних миграција*. Такве су и из истог доба, или мало млађе, и знатне миграције *гурбеџија* у Бугарску, Румунију и Америку. Одсељавања у Бугарску иза увођења Егзархије и од бугарске пропаганде, која настаје после 1880. год., у неким случајевима од-

---

[1]) Риста Т. Николић, Врањска Пчиња. Насеља, књ. II, стр. 175—176

[2]) Љ. Павловић, Ваљевска Тамнава. Насеља, књ. VIII, стр. 589.

[3]), [4]), [5]), [6]), [7]) Риста Т. Николић, Околина Београда. Насеља, књ. , стр. 1006., 984—986., 989—992., 996—999., 961—962.

ступају од карактера привредних миграција; онда су отуда настале струје политичке пропаганде. Ова се веза са Бугарском битно разликује од оне много старије са Србијом. Док су најраније Тиквешани и Рајчани *тежили сами ка Србији*, са Бугарском је обрнуто: она је сама свим силама радила да их колико год је могуће пре и ближе привуче себи.

Поред свих раније изложених узрока унутрашњих и спољашњих миграција истиче се још један, који је за исељавања из области био од значаја. То је *страдање од суше*, која Тиквеш понекад снађе. Ј. Цвијић је налазио у јужним крајевима Моравске Србије исељенике из Тиквеша, који су сушних година долазили „у гомилама",[1]) а помиње их и у Пчињи и Кривој.[2]) И ова су одсељавања на Север млађа. Кад тако наиђе „*гладија*" било је живљих и унутрашњих кретања. На пр. из рајатског *Горникова* на богатије чифлике. Због глади је средином XIX века расељено село *Вучидол*, на десној страни Ветуњичке Реке, у последње време насељено Јуруцима, који су од ранијих становника сачували име селу и истоименој жуши у Јуруклуку.

Као што је последњих неколико деценија под Турцима хришћанско становништво особито јако струјало у унутрашња привредна средишта, Неготино и Кавадарце, тако се много одсељавало и у суседни *Прилеп* (највише, поглавито из Рајца) и *Велес* (нешто мање, већином из Клепе; мање су одлазили у Битољ, Маркову Варош, Ђевђелију, Солун, Струмицу, Цумају, Штип, Скопље, Приштину.

У последње време под Турцима збиле су се још неколике промене на насељима у становништву Тиквеша и Рајца. Око 1876. год. Турци су населили *Черкезе* на давно опустело селиште Вештине у Јуруклуку, тада названо *Черкеско Село* (тур. Черкез-Ћеј). У Клисури има стараца који су „со ангарија" морали ићи да подижу куће Черкезима. Черкези су дошли из источних крајева Полуострва, тамо од 1861. год. пресељавани са Крима и Кавказа.[3]) Пепелиштани се противу насељавања Черкеза жалили до Цариграда, једно што су тиме изгубили део

[1]) Антропогеографски проблеми Б. П., стр. CLXX.
[2]) Основе, књ. I, стр. 198—199.
[3]) Василъ Кжнчовъ, Македония, София 1900. стр. 15.

свога проширеног *удута*, а друго што су се и они, као хришћани, бојали дивљих Черкеза, који су „човеци јадили." Но после неколико година Черкези због помора и глади напусте Черкеско Село, а да старом селишту оставе ово име, и једни оду у Драву ка Штипу, други у Малу Азију. Око „Рус-муаребе" владала је колера, од које је много становништва поумирало, нарочито у Неготину, али ни једно насеље због тога није опустело. После ратова 1876.—1878. дошли су у тиквешке вароши и муслиманска села многи муаџири из Бугарске и новоослобођених крајева у Србији. У Кавадарцима је тада крај Синановског постало „Муаџирско Мало". Муаџири долазе и из Босне, после Окупације, али у мањој мери. Турске су их власти уопште слабо пазиле, многи су муаџири постали чифчијама и између њих, стално опадали. Прича се да је село било големо, чак и „град некој пат." Зна се када је било „својско", затим почифличено. Најпосле је спало на три куће, обамирало, а 1909. год., када су Турци убили Јована Јован-Ћехајина, и последње се раселе. И ови Оризари, као и много раније опустели Оризари на Црној, вероватно да су постали, или само нова имена добили, још у старијем турском добу, када је уведена култура *ориза* или пиринча, која се на Полуострву помиње тек од друге четврти XV века.[1]) Већ смо раније видели, како се увођењем нових култура биљних и име села може да промени.

[1]) Д-р Ј. Цвијић, Преглед геогр. литературе о Б. П. 1898—1900., с. 114., бр. 135.

В. НАЈНОВИЈЕ ПРОМЕНЕ ОД ОСЛОБОЂЕЊА И ЗА ВЕЛИКОГ РАТА.

Прилике под којима су се насеља Тиквеша и Рајца развијала од турске најезде па до пропасти, у току од близу пет стотина година, ослобођењем Вардарске Србије 1912. год. најједном су се измениле. Они моћни покретачи главних антропогеографских промена, који су дејствовали у току векова под Турцима, Ослобођењем су намах стављени ван дејства: турски и у опште муслимански су зулуми потпуно онемогућени, а затим је укинут и чифлички режим.

Под новоствореним приликама и услед ратова 1912. и 1913. год. десиле су се знатне промене и на насељима и у становништву. Али се Рајец и под овим новим приликама сасвим друкчије понаша од Тиквеша, јер у њему нема ниједне муслиманске куће, а бегови су у току раније анархије успели да почифличе само неколико села. Главне су се промене ограничиле на Тиквеш, у коме су се под Турцима збили огромни етнографски и друштвени поремећаји; овде је наступила реакција према раније створеном стању.

Одмах иза Ослобођења раселило се неколико чифлика. *Убово* су изнад ушћа Брегалнице за Турака држали Синановци, и нису давали чифчијама да се селе без велике глобе и батина (над Убовом има „Селиште", одакле је при почифличавању помештено); чим је престала турска сила, хришћани се преселе на друге угодније чифлике. Тако је опустео и чифлик *Полошко.* Раселио се и чифлик *Кукуричани*, који су од Кантуроваца још за Турака купили Димкопашовци из Велеса.

За време бугарског упада преко Јуруклука и Криволака до Кавадараца, и под општом пометњом, изродила се узајамна обрачунавања између хришћана и муслимана. Поред бугарског пустошења, хришћани су искористили пометњу да се колико-толико освете за раније учињене им зулуме, палили су муслиманска села и убијали њихово становништво. Онда су опустела ова јуручка села: *Дуванли, Кара-Хоџали, Горни Промет, Долни Промет, Дуњица, Шеоба* и јуручки крај у *Калањеву;* сва су била насељена старијим јуручким досељеницима, а у Шеоби је, као у Калањеву, све до почетка XIX века имало и хришћана, па их Јуруци „расипали". Исељавање Јуру-

ка и муслимана, које је настало од дана пропасти Турске, овиме је још више појачано. Босански су муаџири из *Бунарчета* и *Бојанчишта* међу првима избегли у Малу Азију. И муслимани из *Турске Курије* такође се сви иселили. Варошица *Неготино* је после бугарског упада остала без иједне муслиманске куће, а за овима су отишли и турски Цигани. Сем тога су попаљена многа муслиманска села, највише страдале *Бесвице*. Услед опустошених и попаљених им села и због страха од даљих освета, такође не могући се помирити с новим стањем, муслимани и Јуруци у масама одлазе у Малу Азију. Нарочито су избегли многи бегови, озлоглашени зулумћари и крвници чифчија и рајата; беговске куле по чифлицима још од Ослобођења попаљене.

Други су муслимани, користећи исти метеж, упадали у хришћанска села и пустошили их. Многа су онда попаљена. Стога су потпуно опустели: *Долна Дрчевица*, *Трстеник*, *Патрик* (хришћани сви избегли у Лакавицу, највише у *Лесковицу)* и хришћански крај у *Дубљанима*. *Дуброво* се раселило због колере, а она је поморила много света у селима крај Вардара, где се пије речна вода. У међусобним борбама муслимани су запалили целу чаршију у Неготину, а хришћани њихове куће: стога више није било муслиманима опстанка у овој варошици.

Због ових метежа и нових прилика муслимани су, поред одсељавања у Малу Азију, настали пресељавати се у прековардарска муслиманска села, која с јуручким чине велику турску групу, јер је у Јуруклуку остало само мало хришћанских села. Тако је у најновије време, поред ранијег пречишћавања мешовитих насеља по верским групама, наглашен и један новији процес. Настало је уопште живље кретање муслимана. Многи су из попаљених села отишли у друга, сигурнија насеља, нарочито у Кавадарце.

Чифчијске су миграције престале, мада има неког размештања, али се јавља јаче кретање хришћана из брдолијских у пољска села: престала је потреба уклањати се испред муслимана, а плоднија раван котлине више привлачи радан, нарочито премножени свет са планине. Због ратних поремећаја и нових граница, нарочито услед одсецања Солуна, настао је поремећај и у варошкој привреди, и скоро сви се трговци Јевреји и већина Влаха повлаче у своје матице, Солун и Крушево.

У току Великог Рата, при поновном упаду Бугара, опустео је *Вардар-Чифлик*, порушен 1915. год. у борбама између Француза и Бугара; у последње се време звао *Карлов Чифлик*, по Енглезу Карлу Аткинсону, који је ушао „домазет" (призетио се) у неких Грка који су откупили чифлик од Кантуроваца. У борбама између Бугара и Француза на Црној порушен је и *Бизевић*, и многа су села ишла у збег. Због ратних неприлика расељен је 1916. год. *Јанков Чифлик*, старо насеље које је, поред Бање, постало на рушевинама Просека. Старо јурушко насеље *Брусник* расељено је од Бугара 1917. год. због одметништва Јурука, а сада се понова насељава Јуруцима.

На линији Солунског Фронта страдала су многа насеља. Онда је велико село *Зборско* у Меглену највећим делом расељено, и веће су групе *Зборштана* које су се затекле на бачилима на Кожуфу пребегле у Тиквеш. Једна се група населила у *Полошком*, које је неколико година раније опустело, и тако је на овом средњевековном насељу основано „ново Зборско"; једна врста присилне филијације насеља. Друга је група Зборштана населила напуштену босанску муаџирску колонију у *Бојанчишту*, где је створен крај „Зборштани". Остале су се мање групе разбиле у Страгово, Бунарче, Моклиште. Нешто је Влаха потурчењака добегло у *Боулу* из *Нађе* (Нонт) у Меглену.

Треба ово поменути. За Солунског Фронта главна се немачка база за продирање налазила у Тиквешу (Градско). А по извршеном пробоју Солунског Фронта главна је маса српске и савезничке војске најпре преко Витачева и кроз Рајец продрла на Вардар у Тиквешу, и одатле је настало даље гоњење непријатеља. Тиквеш се и овога пута показао као врло значајна област за продирање великих народних покрета.

Од Ослобођења и Уједињења створене су у Тиквешу на ранијим чифлицима, на основу уставних одредаба о аграрној реформи, три колоније: *Паликура* (три последње деценије држао је немачки поседник Цајзет из Хајлброна), *Курија* (обе, „Турска" и „Рисјанска", које се сад уједно рачунају, јер муслимана више нема) и *Трстеник*. Паликура и Курија, обе још римска и византијска насеља, од 1919. до 1921. год. примиле су међу своје раније чифчијско становништво, сада слободно, велике групе јужнословенских колониста. Тако исто средње-

вековни српски Трстеник, који је иза Ослобођења опустео, од 1922. год. насељен је колонистима из разних јужнословенских области. Колонисти су дошли од ових крајева: Прилеп, Топлица, Лесковац, Ниш, Лужница, Пирот, Сврљиг, Гружа, Златибор, Банат, Срем, Кореница (Огулин), Босански Петровац, Гламоч, Лијевно, Кључ (Јајце), Шибеник, Бока Которска и Црмница (Вирпазар). Близу па сви представници јужнословенског јединства.

4. ПРЕГЛЕД ПОРЕКЛА СТАНОВНИШТВА И МИГРАЦИЈА.

У току најновијих промена на насељима и становништву, када сам имао прилике да и лично посматрам миграције, негде и нестајања и обнављања старих насеља, испитујући порекло сваке поједине породице или *соја*, утврдио сам: да у Тиквешу и Рајцу, у 118 села и 2 вароши, има свега 3324 сојева са 9371 кућом. И поред погодних природних услова за живот и економију, области су слабо насељене. Ово се најбоље објашњава напред показаним тешким стањем под Турцима, које је на хришћански живаљ, друштвено и економски скоро сасвим подјармљен, без личне и имовне безбедности, необично разорно дејствовало.

Поред општих прилика *насељености* у вези са људским утицајима, оцртавају се и такве које су непосредно зависне од географске средине. У малој котлини Рајца имамо у опште реч насељеност. А у пространој котлини Тиквеша истичу се знатне разлике у густини насељености. Најслабије је насељен оквир котлине, *појас брдолијских насеља*, која држе *велике просторе* ради мучне сточарске привреде, и тамо су скоро само хришћани, а на левој страни Вардара Јуруци. Најгушће је насељена раван котлине, где су и најмногољуднија, већином муслиманска и мешовита насеља — *група пољских насеља*, која и на *малом простору* успешно развијају земљорадничку привреду — а тамо су и обе тиквешке вароши; само чифлици чине одступања и умањују насељеност. *Појас подбрдолијских насеља*, на граници између оквира и равни тиквешке котлине, чини и у погледу насељености *прелаз између других двеју група*.

Захваљујући јаком одсељавању Јурука и муслимана после турске пропасти (око 500 кућа), затим досељавању хриш-

ћана Мегленаца и колониста са Севера (близу 180 кућа), сада је у областима хришћанско становништво у приличној већини, док је у последње време под Турцима и нешто изостајало иза муслимана. Кад се занемари једна породица Јевреја са једном кућом, хришћана има свега 2005 сојева или 60.31% са 4958 кућа или 52.91%, док потурчењаци заједно с Јуруцима имају свега 1318 сојева или 39.65% са 4412 кућа или 47.08%. Сви хришћански сојеви славе славу коју зову: „служба", „светац", „панаћија". У варошима и мањини села почео се под утицајем бугарске пропаганде преко Егзархије уводити „именден", но сви такви сојеви ипак држе „стар светија". Свако насеље хришћанско има „панаћур" или „летна служба"; у понеким мешовитим насељима и чифлицима због турских зулума је „расипана".

Сојеви су уопште слаби (на 1 сој нешто преко 2.8 куће), али се истиче доста већи број кућа у муслиманских сојева (на 1 сој преко 3.3 куће) према скоро за трећину слабијим хришћанским (на 1 сој преко 2.4 куће). Слабост се сојева објашњава дуготрајним и многобројним етнографским и друштвеним поремећајима. Међутим, када се изузму досељени Турци, муслимани се много мање кретали од хришћана; али је међу њима било у знатној мери и млађег потурчавања, затим се сродство слабије држи (негде свега до трећег *појаса* или *кушака*, негде, као у Вешју, узимају се и *први братучеди*), па и то јако утиче на *разбијеност сојева* и њихово слабљење. Насупрот томе, код хришћана се сродство врло дуго држи (и до седмог појаса), па и кад се почну узимати не престају својакати се и чувати предање о заједничком пореклу. Али новија потурчавања и многобројне миграције из исламизираних насеља и на чифлицима, где се обично појединачно креће, разбиле су огромну већину хришћанских и стариначких и старијих досељеничких сојева. Велики су се сојеви хришћана одржавали само у заштићеним брдолијским и понеким подбрдолијским селима, најбоље у онима која су кроз све време турске анархије остала економски слободна, а то је мањина рајатских села.

Као што су сојеви слаби, тако су и насеља доста мала: просечно у свакоме има по 78 кућа, а кад се изузму обе варошице (Кавадарци са 1330 и Неготино са 452 куће) онда на свако

село отпадају свега по 64 куће. Јер је велики број сасвим малих села, нарочито у Тиквешу, а то су најчешће чифлици, од којих има више и са мање од 10 кућа, или јуручка села, од којих је и најмање село области, Кара-Синанли са 3 куће. Нека су јуручка села мала због последњег одсељавања, али их има малих и од раније; нису се држала због безводности и слабе привредне издашности пешчарског земљишта у Јуруклуку. У Кара-Синанли је само један јуручки сој, и, колико се памти, није их више било. У хришћанском Добротину само је један сој са 12 кућа; врло је мало женскиња, а пуно старих момака: овде је, у брдолији, „мачна работа", и стога удаваче, нарочито из пољских села, сасвим нерадо долазе; и тако село, од једнога соја само, остаје мало. Удаваче су још теже одлазиле на мале чифлике због турских насиља. А у женскињу је, и код хришћана и код муслимана, осетна оскудица. На крају, и поред знатног броја сојева у областима, број кућа и становништва несразмерно је мали, па тако су и насеља већином мала.

Истакнуто је друкчије антропогеографско понашање Рајца од Тиквеша. Сав турско-муслимански живаљ области ограничен је искључиво на Тиквеш, јер се у Рајцу у току свих многобројних промена под Турцима нису никада десила исламизирања, нити турска досељавања. Стога је Рајец чисто хришћанска област, слично патријархалном Маријову. У овој мањој котлини има 15 села (осталих 105 насеља у Тиквешу) са 181 сојем и 768 кућа. И поред тога што су рајечка насеља, изузев само једно (Тројаци), сва досељеничка (према 8 сојева и 30 кућа старинаца има 173 с. и 738 к. досељеника), овде видимо скоро за четвртину јаче сојеве (на 1 сој преко 4.2 куће) и од муслиманских у Тиквешу. Ово стога што су се у Рајцу главне промене, а то су миграције целог низа насеља из равни на обод котлине, десиле већином још у току XVIII века. Затим, чифлички режим је захватио само једну трећину села, и то која су остала ближа главноме друму и турским средиштима, Прилепу (Беловодица и Царевић) и Кавадарцима (Рајец, Мрамор и Вариш), одакле су бегови могли успети са почифличавањем рајатских села, и тиме их изложити непрекидним миграцијама.

Према томе у самом Тиквешу, у 105 насеља, има свега 3143 сојева са 8606 кућа, од којих су муслимани у већини, јер стоје са 1318 сојева и 4412 кућа према 1824 сојева и 4193 куће хришћана. Муслимански је живаљ груписан у 33 чисто муслиманска и турска (јуручка) насеља, у 17 насеља је измешан са хришћанима, а осталих 55 насеља само су хришћанска (изузев понегде турске Цигане). Хришћани су, мада малобројнији, распоређени дакле у знатно већем броју насеља него муслимани; и стога су хришћанска насеља обично мала. Од свих 55 чисто хришћанских насеља у Тиквешу само су 7 остала за све време турске анархије економски слободна, права рајатска села (Клисура, Страгово, Куманичево, Горниково, Шешково, Грбавец и Скачинци), сва у брдолији, и у њима су стариначки и старији досељенички сојеви, слично Рајцу, врло разгранати. Између 33 мешовитих насеља у 8 су се хришћани ипак до краја одржали економски у већини слободни, прави рајати, какви су били и у старијем турском добу (Ваташа, Боула, Барово, Пржђево, Глишић, Дреново, Калањево, и последњи стариначки сој у Долном Дисану); и овамо су стариначки и старији досељенички сојеви понекад доста јаки. Јаче се разграњавање сојева извршило и у получифлицима (као у Конопишту, Радњи, Копришници, Чемерском и др.), такође у раније ослобођеним чифлицима (као у Бегништу, Ресави, Горном Чичеву и др.).

У даљем тексту излажем табеларни преглед о *пореклу становништва и добу насељавања у Тивкешу и Рајцу* (обе области скупа узете), из кога ће се видети, поред старинаца, одакле су и када насеља и области примиле досељеничко становништво. За овим у прилогу следује таблица о *распореду и пореклу становништва у насељима Тиквеша и Рајца*, из које се да видети, каква је композиција стариначког и досељеничког, хришћанског и муслиманског становништва у свакоме насељу понаособ; уз ову таблицу долази *карта порекла становништва* према захтевима обележеним у радовима Г. Ј. Цвијића.[1])

1) Метанастазичка кретања. Увод и карта у прилогу.

Порекло становништва и доба насељавања у Тиквешу и Рајцу.

Порекло*	Старинци		Досељеници																								Свега	
			Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век						XIX век						XX век							
									Почетком и прве полов.		Средином		Друге половине и крајем		Почетком и прве полов.		Средином		Треће четврти		Последње четврти		1901. до 1912. године		1913. до 1922. године			
	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с.	к.	сој.	к.	сој.	к.	со.	к.	сој	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.
I. Старинци (хришћани	246	852	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	246	852
(муслимани	**549**	**2053**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**549**	**2053**
Свега	795	2905	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	795	2905
II. Досељеници:																												
1. Непознатог порекла (муслимани	—	—	—	—	125	375	3	12	1	3	5	28	4	14	14	23	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	155	458
(хришћани	—	—	—	—	**110**	**485**	**1**	**4**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**111**	**489**
Свега	—	—	—	—	235	860	4	16	1	3	5	28	4	14	14	23	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	266	947
2. Досељеници из самих области:																												
Са селишта:																												
Праведничке »Куће«	—	—	7	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Никодинска »Селца«	—	—	12	86	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Дренска »Селца«	—	—	3	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Подлешка »Селца«	—	—	7	58	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Мраморско Старо Село	—	—	5	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Камендолско »Грамаће«	—	—	—	—	—	—	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Клисурско Старо Село	—	—	—	—	—	—	15	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Кочиларска Пештерица	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Цидимирска Драдња	—	—	—	—	—	—	7	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Дебришко Старо Село	—	—	—	—	—	—	5	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Чичевско »Грамаће« и Капеш	—	—	—	—	—	—	9	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

* Само су муслимани нарочито означени, и код становништва истог порекла а по вери различитог стављена је ознака о вери (муслим., хришћ.); где нема ознаке о вери ту су само хришћани.

Порекло	Старинци		Досељеници																											
			Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век						XIX век								XX век				Свега	
									Почетком и прве полов.		Средином		Друге половине и крајем		Почетком и прве полов.		Средином		Треће четврти		Последње четврти		1901. до 1912. године		1913. до 1922. године			
	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.		
Капеш (муслимани	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Капеш (хришћани	—	—	—	—	—	—	6	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Попадијско »Горно Селиште«	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Демир Попадија	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	71	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Дворишки Чајлевец	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Хоово, муслимани	—	—	—	—	—	—	1	9	14	90	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Хоово и Раштане	—	—	—	—	—	—	—	—	7	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Раштане (муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Раштане (хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Стари Гарван	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Бела Водица	—	—	—	—	—	—	—	—	3	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Добротински »Крстот«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Ракачанско Старо Село	—	—	—	—	—	—	—	—	10	52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Житолуп	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24	—	—	2	10	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Топличко Селиште	—	—	—	—	—	—	—	—	2	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Мрзенски Даб	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Царевићско Селиште	—	—	—	—	—	—	—	—	6	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Шивечки »Пашини Грамади«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Желишта	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Стари Возарци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Смоланско Старо Село	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Брушанско Старо Село	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Хришћански Долни Караслар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Ракето	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	19	8	25	5	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Вариш-Дервен	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

Бошавски Оризари		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Глоговица		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Шеоба		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Тиквешки Стари Дрен		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Стара Липа		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Чичевски »Кошари«		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Будурско Старо Село		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Вардар-Чифлик		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—
Дуброво	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**5**	**16**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	4	7	6	6	—	—	—	—	—	—
Долна Дрчевица		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	1	1	2	2	—	—
Јанков Чифлик		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Кукуричани		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—
Убово		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	3	—	—
Патрик		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Дукена, мусл.		—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Манаст. Ст. Село, мусл.		—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Бесвичко Ст. Село, мусл.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	115	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Вештине, мусл.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	59	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Пржевска Слатина мусл.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58	174	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Црвени Брегови, муслим.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Са селишта	хришћ.	—	—	34	190	—	—	46	190	29	213	9	74	26	91	39	190	9	9	9	14	7	8	3	3	6	6	217	988
	муслим.	—	—	—	—	—	—	**3**	**13**	**15**	**94**	—	—	**154**	**368**	—	—	**6**	**17**	—	—	—	—	—	—	—	—	**178**	**492**
Свега		—	—	34	193	—	—	49	203	44	307	9	74	180	459	39	190	15	26	9	14	7	8	3	3	6	6	395	1480
Из данашњих насеља:																													
»Од Прекоцрнци«		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Тиквешког Јуруклука		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Курешница	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**2**	—	—	—	—	—	—	**2**	**2**	**1**	**1**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	4	4	1	1	—	—	—	—	—	—
Војшанци	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	2	4	5	2	6	—	—	—	—
Бистренци	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**2**	**2**	**4**	**5**	**4**	**4**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	17	3	5	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—
Дубљани	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	2	—	—
Пепелиште	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**3**	—	—	—	—	—	—	**2**	**2**	—	—	**1**	**1**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	8	1	1	—	—	8	11	—	—	—	—	—	—

Порекло		Старинци		Досељеници																						Свега	
				Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век						XIX век						XX век					
										Почетком и прве полов.		Средином		Друге половине и крајем		Почетком и прве полов.		Средином		Треће четврти		Последње четврти		1901. до 1912. године		1913. од 1922. године			
		сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.
Боула	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**8**	**8**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	1	4	2	2	2	3	3	6	1	1	5	5	—	—
Барово	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	**1**	**1**	**4**	**4**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—	4	7	1	1	1	1	—	—	—	—
Вешће	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	**1**	**1**	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	3	3	4	6	3	3	1	1	1	1	—	—
Бесвице	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**3**	**3**	—	—	**1**	**1**	**5**	**5**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	3	—	—	—	—	—	—
Пржево	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**2**	**4**	**3**	**4**	**3**	**5**	**5**	**5**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	6	—	—	12	16	7	10	4	4	—	—
Тремник	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	**1**	**3**	**3**	**3**	**2**	**2**	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	1	1	3	5	—	—	—	—	—	—
Долни Дисан	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**3**	**11**	**1**	**4**	—	—	**4**	**5**	**4**	**4**	**5**	**5**	**27**	**38**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	56	1	1	7	19	6	9	11	18	13	26	1	1	—	—
Тимњаник	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	**2**	**2**	—	—	**8**	**9**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	13	3	6	6	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Криволак	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	**1**	**1**	**1**	**1**	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	2	3	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Турска Курија	муслим.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**3**	**4**	—	—
	хришћ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	4	2	4	—	—	—	—
Сопот	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**3**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	8	2	3	—	—	7	10	2	3	—	—	—	—
Марена	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	**1**	**1**	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	7	—	—	5	10	4	5	3	4	—	—	—	—
Глишић		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	1	1	2	2	—	—	—	—
Ваташа	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**2**	**1**	**3**	**2**	**2**	**1**	**1**	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	11	—	—	2	3	16	20	2	3	3	3	—	—
Манастирец	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**6**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	—	—	—	—	—	—

| | | |

Порекло	Старинци		Досељеници																						Свега	
			Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век						XIX век						XX век					
									Почетком и прве полов.		Средином		Друге половине и крајем		Почетком и прве полов.		Средином		Треће четврти		Последње четврти		1901. до 1912. године		1913. до 1922. године			
	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.
Драгожел	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
Кошани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—
Бегниште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	4	9	14	2	2	1	1	—	—
Дабниште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5	2	2	1	1	—	—	—	—	—	—
Ресава	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	12	1	1	—	—	5	5	—	—	—	—	—	—
Брушани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	9	—	—	—	—	—	—
Праведник	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	8	1	1	7	9	3	5	2	2	—	—
Добротино	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	1	3	—	—	2	2	1	1	—	—	—	—
Драдња	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	1	—	—
Возарци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	3	5	4	12	2	4	3	3	—	—	—	—
Шивец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
Трстеник	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—
Рибарци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	1	3	—	—	6	8	1	1	—	—	—	—
Паликура	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—
Дебриште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—
Мрзен-Ораовец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	4	2	2	1	1	—	—	—	—
Камендол	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—
Подлес	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	1	2	1	1	3	3	—	—	—	—
Горно Чичево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	1	—	—	—	—
Градско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	2	2	1	1	3	4	1	1	1	1	—	—
Свећани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	2	2	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—
Згорополци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Горни Караслар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ногајевци	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	3	6	—	—	2	3	1	1	—	—	1	1	—	—
Уланци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	4	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—
Цидимирци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4	4	6	6	—	—
Липа	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	3	—	—	2	2	—	—
Вариш	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Беловодица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—

Беловодица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—		
Царевић	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	2	4	—	—	1	1	—	—		
Мрамор	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	3	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—		
Пајец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—		
Попадија	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—		
Никодин	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	4	14	—	—	—	—	2	2	1	1	1	1	—	—		
Ракље	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	2	5	2	3	2	2	1	1	1	1	—	—		
Топлица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—		
Тројаци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—		
Смолани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	1	2	1	1	1	1	—	—	—	—		
Мало Село	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—		
Радобил	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	8	38	4	10	4	4	3	5	1	1	2	2	—	—		
Грбавец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	7	1	1	1	1	3	3	5	5	—	—		
Шешково	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—		
Куманичево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	11	—	—	—	—	2	2	3	3	3	3	—	—		
Горниково	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	2	2	8	9	—	—	1	1	—	—		
Страгово	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	4	8	2	2	4	4	1	1	—	—	—	—		
Скачинци	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	1	1	—	—	—	—		
Калањево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	5	1	1	—	—		
Из данаш. насеља ⟨хриш.	—	—	—	—	—	—	—	—	6	25	4	23	31	81	109	289	110	199	117	180	260	354	141	190	72	78	850	1419		
⟨мусл.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**4**	**14**	**11**	**36**	**5**	**12**	**17**	**26**	**29**	**38**	**26**	**29**	**82**	**97**	**174**	**252**		
Свега	—	—	—	—	—	—	—	—	6	25	4	23	35	95	120	325	115	211	134	206	289	392	167	219	154	175	1024	1671		
Сиуштање сточара с планинског оквира:																														
Са Кобиларника и Сенокоса	—	—	25	99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
»Арнаути« са Кожуфа	—	—	2	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Са Мирчове Пресеке под Портом	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Од Локвице на Чемерском Ржишту	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Са Боринског Рида	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Свега ⟨хр.	—	—	27	107	—	—	—	—	—	—	—	—	8	35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	142		
Досељени из ⟨хришћани	—	—	61	297	—	—	46	190	35	238	13	97	65	207	148	379	119	208	126	194	267	362	144	193	78	84	1102	2549		
области ⟨муслимани	—	—	—	—	—	—	**3**	**13**	**15**	**94**	—	—	**158**	**382**	**11**	**36**	**11**	**29**	**17**	**26**	**29**	**38**	**26**	**29**	**82**	**97**	**352**	**744**		
Свега	—	—	61	297	—	—	49	203	50	332	13	97	223	589	159	415	130	237	143	220	296	400	170	222	160	181	1454	3293		

Порекло	Старинци		Досељеници: Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век: Почетком и прве полов.		XVIII век: Средином		XVIII век: Друге половине и крајем		XIX век: Почетком и прве полов.		XIX век: Средином		XIX век: Треће четврти		XIX век: Последње четврти		XX век: 1901. до 1912. године		XX век: 1913. до 1922. године		Свега	
	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	ој.	к.	сој.	к.
3. Метанастазичке струје:																												
Западна струја:																												
»Од Арнаутлук« (мусл.	—	—	—	—	—	—	—	—	3	**34**	—	—	**1**	**15**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
»Од Арнаутлук« (хриш.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	51	—	—	5	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Призрена (муслим.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—
Од Призрена (хришћ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Дебра (муслимани	—	—	—	—	—	—	**2**	**17**	1	7	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Дебра (хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Мијака и Галичника	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	13	2	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Кичева	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Орида	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Корче и »Катунди«	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	3	4	—	—	—	—	—	—
Од Колоње (муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**19**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Колоње (хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Тоске од Берата, мусл.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**2**	**5**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Јањине	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Од Костура, Ошана, Марковјана, Омотског	—	—	—	—	—	—	—	—	2	13	1	4	—	—	—	—	—	—	1	1	4	6	—	—	—	—	—	—
»Од Рељен« и Горничева	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: »Од Поље«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: »Од Битољско«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Битољ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Магарево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Марул	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Прилеп	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Крстец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Оморани (муслим.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**2**	—	—	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Оморани (хришћ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Битољско-Прилепско Поље: Плетвар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

	Из и од Крушева	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	4	2	2	6	7	—	—	1	1	—	—
Бабуна и Клепа	Од Велешког Азота ⟨Богумила⟩	—	—	—	—	—	—	57	188	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Јасеново	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Крнино ⟨муслим.	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Крнино ⟨хришћ.	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Крајници	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
	Степанци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Припор	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Војница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
	Од Тополке ⟨Г. Враново, Мелница⟩, муслим.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—
Маријово ⟨Морихово⟩	»Од Маријово« ⟨муслимани.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	⟨хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	11	13	29	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Галиште	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	3	9	1	1	1	1	2	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—
	Пачиште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	20	7	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Врпско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	2	5	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Градешница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Клино« ⟨»Книно«⟩	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	9	1	1	7	10	2	5	1	1	—	—	—	—	—	—	—
	Вепрчани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Витолиште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Рожден	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	18	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Бешиште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Мрежичко	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	9	3	4	4	4	7	7	2	2	1	1	—	—	—	—	—
	Градиште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	3	5	1	1	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Крушевица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
	Жијово	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Кокра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Гуњаково	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
	Дуње	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
	Старафино	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Западна струја	⟨муслим.	—	—	—	—	—	—	58	190	4	42	20	93	18	56	81	228	17	26	23	27	33	42	9	9	7	7	270	720	
	⟨хришћ.	—	—	—	—	—	—	**3**	**24**	**5**	**60**	—	—	**2**	**26**	**3**	**6**	—	—	**2**	**3**	—	—	—	—	**3**	**?**	**18**	**122**	
	Свега	—	—	—	—	—	—	61	214	9	102	20	93	20	82	84	234	17	26	25	30	33	42	9	9	10	10	288	842	

Порекло		Старинци		Досељеници: Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век: Почетком и прве полов.		XVIII век: Средином		XVIII век: Друге половине и крајем		XIX век: Почетком и прве полов.		XIX век: Средином		XIX век: Треће четврти		XIX век: Последње четврти		XX век: 1901. до 1912. године		XX век: 1913. до 1922. године		Свега	
		сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	о.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.
Јужна струја:																													
»Од Острово—Суревичево« ⟨Соровићево⟩		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Воденско-Солунска Област	»Од Воденско«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Његош ⟨муслим.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Његош ⟨хришћ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Од Берија«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Од Солунско«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Солун — Јевреји	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Од Кара-Азмак, Родево«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ливада	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Мравеново ⟨Мавреново⟩	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Балце каде Солунско«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Колићија ⟨на делти Вардара⟩	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Меглен	»Од Меглен«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Пожарско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Баово	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Зборско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	4	—	—	1	1	—	—	65	94	—	—
	Тушин	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	7	—	—
	Наће ⟨муслимани.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	**1**	—	—	—	—	—	—	—	—	**5**	**5**	—	—
	Наће ⟨хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
	Фуштани, мусл.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Лесково	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ђевђелијско-Дојранска Област	Ђевђелија, мусл.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	2	2	—	—	1	1	—	—	—	—
	Ума	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1	2	—	—
	Серменин	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—
	Смоквица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
	»Миравци« (Мировче)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Од Дојранско«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Дојран	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Јужна струја	хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	22	80	14	16	—	—	3	4	2	2	76	107	119	215
	муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**3**	**5**	—	—	**3**	**3**	—	—	**1**	**1**	**5**	**5**	**12**	**14**
	Јевреји	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Свега		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	25	85	14	16	4	4	3	4	3	3	81	112	132	230
Источна струја:																													
Лакавичко-Струмски Крај	Сер (Серез)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Од Струмичко«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Струмица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	»Од Радовишко—Габрово«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Лубница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
	Гарван	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	1	2	—	—	1	1	—	—	—	—
	Пиперево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Турска струја:																													
Јуруци из М. Азије		—	—	82	439	—	—	41	182	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Коња-Вилајет, Ич-Ил Касабаси		—	—	—	—	—	—	2	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Стамбол (Цариград)		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Непосредна: Свега		—	—	82	439	—	—	43	197	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	126	637
Помештања Јурука у Тиквешком Јуруклуку и јурчка прековардарска струја:																													
»Од Јуруклук, преко Вардар«		—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	11	58	2	10	—	—	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Порекло	Старинци		Досељеници																						Свега	
			Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век						XIX век						XX век					
									Почетком и прве полов.		Средином		Друге половине и крајем		Почетком и прве полов.		Средином		Треће четврти		Последње четврти		1901. до 1912. године		1913. до 1922. године			
	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	оој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.
Од данашњих јуруч. села:																										
Орта Караслар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Ашај Караслар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Кочилар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26	—	—	1	6	—	—	2	2	1	1	1	1	—	—
Кара-Синанли	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Мужанци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Ортамале	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Хаџи-Рецепли	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Брусник	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—
Калањево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	1	1	1	1	2	2	—	—
Иберли	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
Са јуручких селишта:																										
Бала Караслар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Дуванли	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—
Кара-Хоџали	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—
Шеоба	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	5	5	—	—
Горни Промет	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	2	1	2	5	5	—	—
Долни Промет	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	7	12	—	—
Дуњица	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—	—	—
Вучидол	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Јуруци од Лакавице:																										
»Од кај Лакавица«	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Пиперево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Конче	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Јуруци од Радовишта:																										
Дамњан	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—

Јуруци од Велеса и Тополке:																														
Дејковец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—		
Оризари	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—		
Јуруци с Овчег Поља:																														
Мамучилар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—		
Татарлија	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Каратманли	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—		
Јованковец	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—		
Дорфули	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—		
Етапна: Свега	—	—	—	—	—	—	2	5	—	—	11	58	7	91	5	14	5	13	5	8	10	10	10	11	37	47	92	257		
Источна струја (хришћ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	13	3	3	3	3	1	2	1	1	1	1	14	23		
(Турци.	—	—	82	439	—	—	45	202	—	—	11	58	7	91	5	14	5	13	6	9	10	10	10	11	37	47	218	894		
Свега	—	—	82	439	—	—	45	202	—	—	11	58	7	91	10	27	8	16	9	12	11	12	11	12	38	48	232	917		
Северна струја:																														
»Од каде Босна«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Овчепољско-Штипски Шоплук и Велешки Крај: »Од Штипско--Шоплук« (муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
(хришћани	—	—	—	—	—	—	5	21	—	—	—	—	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Штип	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	2	2	2	1	1	2	2	1	1	—	—		
Почивало	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—		
Топлик	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—		
»Од Вчепоље--Шоплук«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Преот	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—		
Сарамзалина	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—		
Ново Село	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
»Од Велешко«	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Велес (муслимани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
(хришћани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	2	4	2	2	2	2	2	2	1	1	—	—		
Новачани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—		
Муаџири:																														
Из север. срп. крајева	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
»Од Босне«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—		

Порекло	Старинци		Досељеници																						Свега	
			Од краја XIV до сред. XVII в.		Од краја XVII до почетка XX в.		Крајем XVII века		XVIII век						XIX век						XX век					
									Почетком и прве полов.		Средином		Друге половине и крајем		Почетком и прве полов.		Средином		Треће четврти		Последње четврти		1901. до 1912. године		1913. до 1922. године			
	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	с.	к.	с.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.	сој.	к.
Из Сребрнице«	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Из Лесковца	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Из и од Врања	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—
Од Бугарске:																												
Ловча	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—
Сиришник (Крајиште)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Бела Слатина (Ореовец)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—
Горник (Ореовец)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Топлица: *Колонисти*:																												
Марковић	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Селиште	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Добри Дол	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Ораховац од Лесковца	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Матевци од Ниша	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Влахово од Сврљига	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Пирот: Трњани	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Пољска Ржана	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Басара	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Крупац	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Велики Јовановац	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	5	—	—
Краљево	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—
Бабушница од Лужнице	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Гружа: Пајсијевић	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—
Поповић	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Шљивовица од Златибора	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Банат: Требље	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	9	—	—
Лугош	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—

Мијаљевци од Срема	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—				
Капеља од Коренице (Огулин)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Малешевци од Лијевна	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Босан. Петров. — Дрвар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Босан. Петров. — Трнића Брег	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—				
Босан. Петров. — Бастав	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Ключ (Јајце) — Горње Ратково	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Ключ (Јајце) — Доње Ратково	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Гламоч — Роре	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—				
Гламоч — Црни Врх	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—				
Гламоч — Видово Село	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—				
Гламоч — Мокреноге	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—				
Гламоч — Прекаја	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Гламоч — Стекеровци	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Мандолина од Шибеника	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—				
Бока Которска — Пржно	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	—	—				
Бока Которска — Ћутовић	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Бока Которска — Крстач	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Бока Которска — Чело Брдо	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Од Црмнице (Вирпазар)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—				
Северна струја (хришћ.	—	—	—	—	—	—	6	28	—	—	—	—	1	1	5	13	4	7	7	7	6	6	4	4	65	74	98	140		
Северна струја (муслим.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	2	12	1	1	—	—	—	—	13	14	—	—	—	—	17	37		
Метанастазичке струје — Свега	—	—	—	—	—	—	6	28	1	10	—	—	3	13	6	14	4	7	7	7	19	20	4	4	65	74	115	177		
Метанастазичке струје — хришћани	—	—	—	—	—	—	64	218	4	42	20	93	21	63	113	234	38	52	33	37	43	54	16	16	149	189	501	1098		
Метанастазичке струје — муслимани	—	—	82	439	—	—	48	226	6	70	11	58	11	129	12	26	5	13	11	15	23	24	11	12	45	55	265	1067		
Метанастазичке струје — Јевреји	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1		
Свега	—	—	82	43	—	—	112	444	10	112	31	151	32	192	125	260	43	6	45	53	66	78	27	28	194	244	767	2166		
Турски Цигани (муслим.)	—	—	—	—	41	59	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41	59		
Енглези (хришћ.)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1		
Свега досељеника — хриш.	—	—	61	297	125	375	113	420	0	283	38	218	90	284	275	736	160	263	159	231	311	417	160	209	227	273	1759	4106		
Свега досељеника — мусл.	—	—	82	439	151	544	52	243	21	164	11	58	169	511	23	62	16	42	28	41	52	62	37	41	127	152	769	2359		
Свега досељеника — Јевреј.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1		
Свега	—	—	143	736	276	919	165	663	61	447	49	276	259	795	298	798	176	305	188	273	363	479	197	250	354	425	2529	6466		
Свега становништва — хришћани	246	852	61	297	125	375	113	420	40	283	38	218	90	284	275	736	160	263	159	231	311	417	160	209	227	273	2005	4958		
Свега становништва — муслимани	549	2053	82	439	151	544	52	243	21	164	11	58	169	511	23	62	16	42	28	41	52	62	37	41	127	152	1318	4412		
Свега становништва — Јевреји	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1		
Укупно	795	2905	143	736	276	919	165	663	61	447	49	276	259	795	298	798	176	305	188	273	363	479	197	250	354	425	3324	9371		

Из прегледа о пореклу становништва видимо да у Тиквешу и Рајцу има много мање *старинаца* него досељеника. Старинци, поред предања да су им села „староземанска", „од Турците уште понапред", и поред других знакова о њиховој великој старости који су раније показани, говоре о својим сојевима обично: да су ту „од старовремско", „од Деда-Марка", „од староземанско", „овдеја од време, кога се чукнало селото", „од крај време туја", „тујашњи", „тукашњи", „старовремски" и т. д. Старинаца има свега 795 сојева или 23.91% са 2905 кућа или 30.99%. Кућа је доста већи проценат због јаче разгранатости старинаџких сојева (на 1 сој преко 3.6 куће).

Главну масу старинаца чине муслимани. Хришћана старинаца има свега 246 сојева или 7.40% са 852 куће или 9.09%. док муслимани достижу 549 сојева или 16.51% са 2053 куће или 21.90%.

Не изненађује нас овако велики број муслиманских старинаца, јер су много мање учествовали у миграцијама: примивши Ислам, потурчењаци су у доба анархије, осим ретких изузетака, остали социјално и економски сасвим обезбеђени и снажни, и стога нису имали разлога кретати се. И у неким суседним областима утврђено је да потурчењаци чине редовно старо становништво.[1])

Потурчењаци су негде задржали још хришћанске традиције и обичаје. Већина иду о Ђурђевдену на „лековите" воде, неки иду на манастиришта и држе стари панађур, негде фарбају јаја за Ускрс, негде спремају мед и орахе за Бадње-вече. Време рачунају само по хришћанском календару, од свеца до свеца. Неки су сојеви још старих српских имена. Поред свега што турски не знају „ни леб да посакат", кажу се увек „Турци".

Због своје непокретности или тешке покретљивости, где има нешто и етничких разлога, јер Ислам чини човека конзервативнијим и инертнијим, сојеви муслимана старинаца јачи су (на 1 сој преко 3.7 куће) од хришћанских старинаџких (на 1 сој само преко 3.4 куће). Но ипак не у довољној мери, јер, као што је показано, слабо држе сродство, те им се сојеви брзо разбијају. Код хришћана, међутим, мада су се јако кретали,

1) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, с. 182.

могу се сусрести врло разгранати, па макар и не толико велики сојеви. Тако се у *Шешкову*, које нам је познато из српског средњевековног доба, а у брдолији скровитог положаја остало потпуно слободно, развио сој *Биноваца* у девет млађих сојева: Вишовци, Мојсовци, Јовановци, Горневци, Јаневци, Југовци, Цветковци, и поред спуштања у поље има 25 кућа. У исто тако старој *Ваташи*, која је делимице исламизирана, а и „чума" ју је „мрела", сој *Колеваца* грана се у шест млађих сојева: Илевци, Поп-Анђелевци, Сапунџијовци, Хаџи-Ордановци, Шеовци, Мелачевци, и има 24 куће. Пуно је оваквих примера. Код муслимана је то ређи случај, мада се негде и код њих може наићи на грањање сојева, као у *Сиркову*, где се *Али-беговци* гранају у дељеничке групе: Зулферовци, Оџевци, Брковци, и имају 24 куће.

Све остало становништво чине *досељеници*, којих укупно има 2529 сојева или 76.09% са 6466 кућа или 69.01%. Познате су нам огромне промене на насељима и становништву, а и према пореклу сојева исто је тако јасно, да је већина становништва учествовала у миграцијама и да је врло испреметано. Стога су досељенички сојеви приближно за једну трећину слабији (на 1 сој близу 2.5 куће) од стариначких.

Док међу старинцима главну масу сачињавају муслимани, међу досељеницима то место заузимају хришћани. Од свих досељеника, хришћана има 1759 сојева или 52.91% са 4106 кућа или 43.82%, а на муслимане, потурчењаке заједно с досељеним Турцима, отпадају свега 769 сојева или 23.14% са 2359 кућа или 25.18%. Како су кретања муслимана друкчијег карактера — у већини врло стари турски досељеници или миграције муслимана у групама — то су им и овде сојеви знатно јачи (на 1 сој преко 3 куће) од хришћана (на 1 сој свега нешто преко 2.3 куће).

Досељенике сам према пореклу и начину насељавања издвојио у три групе: прва, досељеници непознатог порекла; друга, досељеници из самих области; и трећа, метанастазичке струје; после овога долазе турски Цигани и залутали досељеник из Енглеске (био је један и из Немачке, поседник Паликуре). Ово ће бити најприроднији низ у излагању порекла становништва сваке области у којој се јављају старинци, а поред

ових у већој или мањој мери унутрашње и спољашње миграције. Јер, изузму ли се метанастазичке струје с другим досељавањем из даљих области, може се узети да су остали досељеници доста блиски старинцима: ови су само *некретани старинци*, а досељеници непознатог порекла и досељеници из самих области чине несумњиво највећим делом групу *обласних старинаца*.

Од свих *досељеника* најмање их је *непознатог порекла*, 266 сојева или 8.03% са 947 кућа или 10.11%. Управо већину чине досељеници неиспитаног порекла у Кавадарцима (235 сојева са 860 кућа), чије сам оснивање, главне моменте насељавања и важније групе досељеника утврдио, а због недовољног времена нисам могао постићи испитивање свакога соја понаособ, као у Неготину и свим осталим насељима; према томе, стварно је мали број досељеника непознатог порекла. Од свих на хришћане долазе 155 сојева или 4.66% са 458 кућа или 4.88%, а на муслимане 111 сојева или 3.33% са 489 кућа или 5.22%.

Хришћани су, изузевши већи број у Кавадарцима, скоро само старији досељеници, до средине XIX века, који памте доба, често и начин и узрок досељавања, али су изгубили право порекло. У неким се селима издвајају као „јабанци" (туђини), на пр. у Беловодици, и по томе би могли бити и из других области, остали су несумњиво највише досељени из самих области.

Највећу групу досељеника и становништва уопште чине *досељеници из самих области*, из Тиквеша и Рајца, који достижу 1454 сојева или 43.74% са 3293 куће или 35.14%. У разним насељима врло често чине главно становништво, било као „темељије" (оснивачи насеља, негде нових, негде при обнављању старих), било као други старији и новији досељеници. Представљају необично живе унутрашње миграције. Све главније моменте, узроке и последице унутрашњих миграција видели смо у одељку о променама на насељима.

Главну масу досељеника из области чине хришћани, који достижу 1102 соја или 33.15% са 2549 кућа или 27.20%, док муслимани иза њих јако изостају, имајући свега 352 соја или 10.59% са 744 куће или 7.93%. Унутрашње миграције хришћа-

на, насиљима стално гоњених, непрекидно су трајале за све време, а нарочито у млађој периоди турске владавине. Међутим, муслимани су се, после исламизирања, кретали само у изузетним приликама и скоро без везе са њиховим друштвеним и економским стањем; само од ојачалог хришћанско-словенског покрета, затим иза турске пропасти, настају у овоме смислу покрети и код муслимана.

Досељеници из области тројаког су порекла: или *бегунци са селишта*, или *досељеници из данашњих насеља*, или *сточари који се спуштају с планинског оквира котлина*. Прве две врсте унутрашњих миграција регионална су појава и играју врло значајну улогу при насељавању већине данашњих насеља: у првој су врсти поглавито миграције читавих насеља или целих низова насеља (као дуж Црне, нарочито Рајца), у другој врло жива појединачна сељакања. Спуштање сточара с планине од значаја је само за понека насеља.

Досељеника са селишта има свега 395 сојева или 11.88% са 1480 кућа или 15.79%. Видели смо како су од турске најезде па до најскоријих дана уништена и расељена многобројна насеља. Од свих, становништво се са 53 таквих селишта у својим новим насељима или прибежиштима мање или више одржало и памти своје порекло, у неколико случајева чак из доба с почетка турске навале. За сада немамо сличног или можда довољно илустрованог примера у антропогеографији других области; а мислим да би и на ову врсту миграција требало обратити више пажње, јер је од великог значаја за сазнања не само о пореклу становништва већ и о постанку и развитку многих насеља на место ранијих. Најчешће су нестајала врло стара, средњевековна насеља, а постајала новија, друкчијег положаја, често сасвим супротних привредних услова, а све је то било од важности за антропогеографску еволуцију и насеља и становништва. Како су се сеобе са селишта вршиле обично у масама, целих сојева и насеља, то су сојеви оваквог порекла, и поред доцнијих одилажења, а код муслимана нарочито разбијања сојева, остали прилично снажни (на 1 сој преко 3.7 куће).

Међу досељеницима са селишта, због тешкога стања под Турцима, знатно су јачег учешћа узимали хришћани, којих има 217 сојева или 6.52% са 988 кућа или 10.54%, него муслимани са својих 178 сојева или 5.35% и 492 куће или 5.25%.

Пада у очи много већа јачина хришћанских сојева (на 1 сој преко 4.5 куће) од муслиманских, који се лако разбијају (на 1 сој само 2.7 куће). Хришћански досељеници са селишта јачих су сојева и од старинаца. Најчешће су напуштали села у равни котлине, и од земљорадника у планинској брдолији постајали сточари: „убава авата" (добро поднебље), здрава вода, често и економска слобода учинили су да су сојеви постајали плоднији него обично, а уз то се и мање одсељавали. Тако су се *Малиновци* у слободној Попадији, избегли почетком XIX века са Демир-Попадије, разгранали на осам млађих сојева: Јарнановци, Ђоревци, Тренчевци, Ђорговци, Трипуновци, Узуновци, Голевци, Бошковци, са 45 кућа, а друга грана истога соја су *Заровци*, који се гранају: Кралевци, Чонинци, Прдловци, Златковци, Деловци, са 23 куће; цео сој, пореклом од „Попадије" која је основала село, износи дакле 68 кућа. Ово је највећи сој области, но пуно је још примера о великим сојевима хришћана пореклом са разних селишта; само су они на чифлицима у равни котлине незнатни, слабији и од муслиманских.

И поред интензивних миграција са селишта, но које су се збивале већином на махове и у старијим временима, несравњено су чешће и доста јаче унутрашње миграције које су потицале из данашњих насеља. Ове се дају пратити кроз све млађе турско доба, и у њима учествују, када се изузму јуручка села, скоро сва данашња насеља Тиквеша и Рајца, 96 укупно. *Досељеници из данашњих насеља* достижу 1024 сојева или 30.80% са 1671 кућом или 17.83%. Због појединачког сељакања, затим што су у већини млађи досељеници, сојеви оваквог порекла сасвим су слаби, уопште најслабији (на 1 сој нешто преко 1.6 куће).

И из данашњих насеља, као са некадањих, главна маса која се креће кроз области јесте хришћанска. Према хришћанских 850 сојева или 25.57% са 1419 кућа или 15.14% долазе муслимана само 174 сојева или 5.23% са 252 куће или 2.68%. Па и овде, као и код себа са селишта, када су хришћани у миграцијама скоро на равној нози с муслиманима, хришћански су сојеви приметно јачи (на 1 сој преко 1.6 куће) од муслиманских (на 1 сој нешто преко 1.4 куће). Иначе, и код једних и код других, већина је представљена само са по једном кућом, нека врста рудиментарних сојева, где „не го има ни сој ни сојило".

Од хришћана пореклом из данашњих насеља највише се сојева кретало са *чифлика*, нешто мање из *исламизираних насеља*, а најмање из маљине *слободних села;* пореклом су не само из старих насеља, већ и из новијих, заснованих миграцијама са селишта, такође са оних неколико насеља основаних или обновљених метнастазичким струјама (Бегниште, Горниково, Драгожел, Радња, Бунарче, Горна Бошава и др.).

Већина делимично исламизираних тиквешких насеља показују се активна, нека врста матица за хришћанске миграције, поглавито од XIX века, када је, у току најмлађих исламизирања и од првог хришћанско-словенског покрета, процес пречишћавања по верским групама јако наспорен. Поред уклањања у обе тиквешке вароши, Неготино и Кавадарце, које су се тим јаче развијале, хришћани су из потурчаваних села најчешће одлазили на чифлике, где се затим често излагали новим миграцијама и даљем расипању.

Чифлици су се, међутим, двојако понашали: и активно и пасивно; на њима се, нарочито на *собраницама*, наизменично вршило и досељавање и одсељавање, непрекидно, тако, да су служили као какве *станице за смењивање становништва*. Изузимају се получифлици брдолије, који се често показују више активни, слично слободним селима; тако су у Конопишту већина старинци, јако се множили, и стога отуда од почетка XIX века исељене 63 куће у разна тиквешка и рајечка насеља, највише на чифлике.

Слободна су села поглавито активна, међу њима најактивнији Радобил, који нам је већ познат са типичне филијације насеља (Ђесендре), а из кога се од краја XVIII века иселиле 63 куће у разна насеља области; планинци су се спуштали у плодницу раван котлине.

У унутрашњем сељакању, дакле, најважније учешће узимају *чифчије*, чије кретање с чифлика на чифлик подсећа на ђурђевданске и митровданске селидбе кирајџија наших предратних градова. Многи од ових чифчија памте своје порекло, али већина, који су се обично у једном појасу само више пута кретали с једних на друге чифлике, не знају своје најстарије порекло, и онда се називају *„вртелије"*: „Вртелије сме, много мачени, никаде ћутукот не ни се знаје; данеска овдеја, утре, со здравје, патишта на друзи села ће ванеме." Чифчије остав-

љају једнога агу и иду другоме који пружа боље услове, или би их само намамио, па би се онда опет даље отисли; често су и „ћутеци јадили" (батине вукли), стога бежали другим агама , мање обесним. Или напуштају један чифлик, да би отишли на други где је „поарно место, убави лаки", где је „повечко живејачка за чифчије". Или их некада сâм ага премешта с једнога на други од својих многобројних чифлика, као што су радили на пр. Кантуровци, Рибаровци, Синановци и Карапашовци, најсилнији тиквешки бегови. На неким би чифлицима ага чинио насиље над женскињем, и чифчије тада остављали све, и летину незбрану, па бежали човечнијим агама. Многи су се склањали у вароши, такође тежили брдолији. Многи су почињали кретања још као „бећари", некад стога што су изгубили родитеље, које би и Турци почешће убијали, па ишли од аге до аге као „*измећари*" или „*момци*" на беглуцима, док најзад не би „спечалили добици", и онда као чифчије наставили даље кретање. Слична су многобројна кретања *домазета*, који би се, без ичега, призетили у какву чифчијску породицу „без машко" да би могли постати чифчије. Овамо спадају и *посинци*, који би „како сираче" (сироче) били прихваћани од чифчија док не одрасту, или би их повела „премажена" (преудата) мати, затим и они улазили у круг чифчијских кретања. Измећари су често губили *службу* (славу) својих дедоваца, а кад се окуће понова би „заслужили". Домазети и посинци најчешће су узимали службу сојева који би их прихватили, не ретко и имена таквих сојева.

Тако су много чифчијских породица прешле више чифлика скроз или наокруг у равни Тиквеша, и стога им се изгубио „коренот на сој". Већином овакве „*вртелије*" чине становништво *собраница*. Стога би се чифчијске сеобе, према народној речи, која их најбоље карактерише, могле назвати *вртелијске миграције*. Што су више одмицала почифличавања рајатских села и настајао опсежнији и суровији феудални режим, нарочито крајем XVIII и почетеком XIX века, све је више чифчија улазило у кретања, и вртелијске су миграције интензивно трајале све до краја XIX века, када је већ увелико настало ослобађање појединих чифлика.

Унутрашње миграције *муслимана* из данашњих насеља далеко су слабије. Обично се креће „фукара", који иду у ва-

роши и богатијим муслиманима села као измећари. Пуно је домазета и посинака: често су узимани као посинци, па кад одрасту постају домазети. Негде су мигрирали још као хришћани, на пр. из Бизевића у Сирково, затим потурчени. Негде убрзо иза потурчавања, као из Стрмашева у Боулу и Барово. Негде после потурчавања остављали чифлике хришћанима, и одлазили у јача муслиманска насеља, као из Будур-Чифлика у Курешницу и Бистренце. Све је ово било слабо кретање, појачано тек иза турске пропасти.

Спуштање сточара са планина Кожуфа и Кобиларника и њихових огранака дало је незнатан број досељеника хришћана, свега 35 сојева или 1.05% са 142 куће или 1.51%, али је било од значаја, као што је раније показано, за постанак и развитак неколиких насеља (Радобил, Мало Село, и „темељије" и старији досељеници још неких села), затим је од нарочитог интереса да покаже прелаз из номадског у настањени начин живота.

Из прегледа о променама на насељима, затим о унутрашњим кретањима која су се збила у Тиквешу и Рајцу, код *хришћана* се јасно оцртавају неколике *унутрашње миграционе струје*, кроз дуге периоде истога смисла или правца. Главне карактеристике ових хришћанских струја, чији су нам узроци и последице познати, у овоме су;

једна је полазила *из равни котлина на планинске пречаге*, негде сасвим високо, негде у ниже, али редовно склонитије им делове, поглавито *миграције насеља или целих низова од насеља;* сасвим изузетно спуштају се понека насеља са обода у раван котлине; ове су миграције, мада на махове, најдуже трајале, од прве навале Турака крајем XIV века па дубоко у XIX век;

друга је исто тако стара али мало наговештена струја — *спуштање сточара са највишег, јужног планинског оквира котлина у ивичне партије брдолије;* ова струја, према предању, представља само *инверсно кретање испред прве турске најезде избеглих хришћана из равнице на планину;*

трећа струја има матицу у крајњим уточиштима прве и друге струје: плодни сојеви брдолијских, безбедних али привредно слабо издашних села, стално утискују ново и свеже

становништво у нижа, пољска насеља, особито на чифлике, било као чифчије или домазете; ова је струја, дакле, мада постепен, ипак *сталан прилив становништва са обода у раван котлине;* када се изузму стариначка брдолијска села, највећим делом представља *инверсно кретање брдолијског становништва које је пореклом из равни котлине;* први су јој зачетци давнашњи, но уједно је и најмлађа струја;

четврта је *предјуручка миграциона струја,* која се морала појавити још од почетка XVI века, из доба првих досељавања Јурука, али је позната тек од краја XVII века, када су хришћани и с леве и с десне обале Вардара настали бежати дубље у главни део Тиквеша, и тај правац кретања задржали, у колико матице нису биле испражњене или исламизиране, све до најскорије прошлости;

пета је струја, као и предјуручка, у главном етничких мотива: *миграције хришћана из делимично исламизираних насеља,* највише у равни, ретко под ободом котлине Тиквеша, услед познатог *пречишћавања насеља по верским групама;* које је трајало за све време исламизирања, али у XIX веку било нарочито живо, и за крајњу етничку композицију многих насеља равни котлине имало нарочити значај;

шеста и најкарактеристичнија унутрашња миграциона струја нема праволинијске правце, из једне географске или етничке средине области у другу, већ се у равни тиквешке котлине с ивицом јој по многобројним чифлицима *вртложасто креће;* то су *вртелијске миграције* на чифличким собраницама и уопште правим, исполицијским чифлицима, са кореном у овима и у свима осталим матицама хришћанских унутрашњих миграција, настале од првих почифличавања крајем XVII века, па интензивно трајале све до пред крај турске владавине, када се, и пре Ослобођења и укидања чифличког режима, услед делимичног ослобађања чифлика ивицом котлинске равни *вртелијски круг* стао сужавати;

седма и најмлађа миграциона струја у областима настала је тек почетком XIX века развитком нових привредних средишта, Неготина и Гавадарца, где се, у два насеља скоро по средини равни Тиквеша и у језгру чифлика и муслиманских насеља, упутило конвергентно струјање многобројних хришћанских породица из свих хришћанских и мешовитих насе-

ља; *прибегавање у вароши* захватило је највише вртелија-чифчије и бегунце из исламизираних насеља.

Из претходних излагања видело се да је *главни проблем миграција*, на који се надовезују многе друге антропогеографске појаве области, *у унутрашњим кретањима*. Но ма колико да Тиквеш и Рајец представљају *типичне области унутрашњих сељакања*, ипак нису *једностраног миграционог карактера*. Јер је знатна маса, близу четвртина тиквешко-рајечког становништва доведена у данашња насеља неколиким *метанастазичким струјама*, које су областима дале 767 сојева или 22.62% са 2166 кућа или 22.02%. Сем хришћана, међу којима поред нашег народа нешто Влаха, скоро исто тако снажно су у овим метанастазичким кретањима учествовали и муслимани, где су главни досељеници Турци (Јуруци) из далеке им матице у Азији, а има и нешто арбанашких досељеника.

Поред једне јеврејске породице са једном кућом, метанастазичким струјама припадају 501 сој или 15.07% са 1098 кућа или 11.71% хришћана, и 265 сојева или 7.55% са 1067 кућа или 10.71% муслимана. И једни и други, дакле, играју значајну улогу у етничкој композицији становништва, а раније смо видели, како су ове селидбене струје биле од одсудног значаја за промене на насељима и становништву, нарочито за етнографске, друштвене и економске поремећаје Тиквеша. Сем тога области су, као што је раније показано, знатно учествовале у вардарско-моравској струји насељавања Моравске Србије, поред других спољашних кретања хришћана, а у најновије време настала је врло јака инверсна турска струја према Азији. Према томе Тиквеш и Рајец показују *двојаки миграциони карактер*, и унутрашњих сељакања и метанастазичких кретања, стога би се могли уврстити у *метанастазичке области*, чији би се главни балкански појас[1]) тиме проширио на Југ од Велешке Клисуре до Демир-Капије.

Као што смо видели из одељка о променама на насељима и становништву, *метанастазичке струје* су долазиле из многих околних, блиских и далеких области и из Азије, и према правцима одакле су полазиле, назвао сам их: *западна, јужна*,

1) Ј. Цвијић, Метанастазичка кретања, стр. 13.

источна и северна струја. Показани су такође многи важнији узроци и последице ових метанастазичких кретања.

Западна струја, само нешто слабија од источне или турске, заступљена је са 288 сојева или 8.96% и 842 куће или 8.98%. Према хришћанима, који учествују са 270 сојева или 8.42% и 720 кућа или 7.36%, муслимани, већином арнаутског порекла, сасвим су незнатни, свега 18 сојева или 0.54% са 122 куће или 1.30%. Доста су јаких, често врло разгранатих сојева.

Поред приличног броја досељеника „од Арнаутлук", струјања су потицала скоро из свих западних, северозападних и југозападних крајева према Арбанији, нека и из саме Арбаније и Епира. Тако су долазили од Призрена, Дебра, Мијака, Кичева, Охрида, Корче, Колоње, Берата, Јањине, Костура, Лерина, Крушева, а нарочито из Битољско-Прилепског Поља, из слива Бабуне и Тополке и од Маријова.

Из ових се области хришћанско становништво највише кретало услед арнаутских насиља, чије су пљачкашке дружине и у сâм Тиквеш неколико пута продирале, и неке од најважнијих и највећих беговских породица Тиквеша пореклом су са те стране (н. пр.: Карапашовци и Синановци, раније ајани). Селидбене су струје са Запада настале крајем XVII века, нарочито интензивне биле крајем XVIII и почетком XIX века, и никако нису престајале. Западни српски крајеви, одакле су главне масе хришћанског становништва кретане, нису само трпели насиља од арбанашких пљачкашких похода. Знатно је узмицање и испред арбанашких досељеника, који су из Шкумбије и других средње-арбанашких области преко Преспе и Охрида и Црнога Дрима продрли на Исток,[1]) тако, да сада, у продужењу оне велике арнаутске зоне од горњег Вардара па на Север, чине знатне оазе око Дебра, Кичева, Охрида; утиснули су цео један појас арбанашких насеља који се пружа од Преспанског Језера на Исток скоро до лакта Црне изнад Маријова, а на Север преко Железничке Црне и Крушева до између Пореча и Прилепа; најпосле су у великој маси обухватили планинску групу Јакупице између Бабуне и Вардара од Велеса до Скопља;[2]) међу њима има и поарбанашених Срба.

[1]) Ј. Цвијић, Метанастазичка кретања, стр. 18.

[2]) Према попису од 31. јануара 1921. год., из Дирекције Државне Статистике.

Услед оваквих покрета Арбанаса према Истоку и развило се метанастазичко струјање из западних српских крајева, стога би се *западна струја* могла назвати *предарбанашка*.

Западна или предарбанашка струја, упућена према Истоку, прелазила је маријовске кланце, користила преседлину Плетвар, преслап Србиново изнад Дрена у Рајцу, беловодички, никодински и попадијски Преслап, и силазила у Рајец и Тиквеш, обе котлине релативно сношљивијих животних прилика, где је стога нашла уточишта. Исто онако као што су северно од Тиквеша, према проматрањима Ј. Цвијића, у Пчињској и Криворечкој Области масе досељеника „са Косова у најширем смислу, или, како овде кажу, из Арнаутлука, затим из гњиланске и скопске области, и од Дебра", нашле прибежишта; сви „најчешће побегли испред насиља и отмица арбанашких", а међу осталима се јављају и словенски досељеници од Елбасана[1]). И у пределима на Југу од Тиквеша, нарочито крајем XVIII и почетком XIX века, збиле су се знатне миграције услед насиља Арнаута. Према испитивањима Д-ра Бор. Ж. Милојевића, Арнаути су преко Преспе и Костура прелазили Острово и допирали у Солунску Област, где над хришћанима многа насиља извршили; у правцу ових продирања, са Запада на Исток, вршило се „јаче кретање и многобројна пресељавања".[2]) Предарбанашка струја у Тиквешу и Рајцу није, дакле, локална појава: развијена је испред целе према Истоку више или мање помакнуте арбанашке етнографске зоне. Овде се морала зауставити још испред Вардара, јер се дуж реке пружа низ муслиманских насеља, а на другој страни, као супротна етнографска брана, испречио Јуруклук, с осталим турским вардарским појасем од Овчег Поља према Југоистоку.

Сви хришћански досељеници из западних крајева, изузимајући Влахе од Крушева, и сој Симичијоваца из Чебелева од Јањине, за које се каже да „асол Грци беа", називају се „Славјани" и имају, као и све остало тиквешко-рајечко хришћанско становништво, карактеристично српско обележје: без изузетка држе *службу* или славу, за коју веле да је „од дедовците останала". Заступљени су из свих поменутих области, само се изузима Берат (отуда Тоске). Многи од ових досеље-

1) Основе, књ. I, стр. 197—198.

2) Јужна Македонија. Насеља, књ. X, стр. 51—52., 110—111.

ника место „сој" кажу „фис" или „вис", а од њих се ова арнаутска реч распростpла прилично и међу остало становништво. Могло би се узети да је један део хришћана „од Арнаутлук," који су сви стари досељеници, пореклом из Арбаније, у којој се, поред крајева око Албасана, знало и за друге словенске оазе.[1])

Поред описаних главних узрока који су кретали западну или предарбанашку струју, истичу се с њима у вези и економски. Мијаци и Кичевци су, на пр., у Тиквешу са стоком проводили зиму на *крилама;* навикнувши се на прилике својих зимовишта, а не желећи више да трпе арнаутске зулуме из дана у дан, остајали су у Тиквешу или Рајцу и насељавали се или на чифлике или на слободна села брдолије. Крушевци Власи долазили су искључиво као занаџије (ханџије, терзије) или трговци „со винарлак и овчарлак" у тиквешке вароши и некадање друмске ханове. „Отъ место славно Крушево" долазили су привремено, поред Влаха „гурбеџија", и Срби „зуграфи", као „брака Кађел, Никола, Коста Анастасовичъ", који су 1879. живописали цркву у Клисури, а 1881. год. Манастир Полошко. Од Костура и Корче су долазили „мајстори" (дунђери), у Бошаву нарочито „бичкиџије" (стругари) и воденичари, па један по један остајали.

Привредним се разлозима може објаснити и појава, да скоро из свих села Маријова има досељеника, и они су најјачи. Поред досељавања у групама крајем XVIII и почетком XIX века услед пљачкашких упада Арнаута, када су Маријовци и нова села по Тиквешу оснивали, они и даље стално притичу. Маријово је планинска и шумовита котлина, највиша у средишњим деловима Полуострва (сред. висине 1000 м.),[2]) стога сасвим једностране привредне вредности, скоро само сточарске привреде, за коју треба многих и добрих пасишта. Маријовци су уз то врло плодни, без чешћих поремећаја остављени потпуно патријархалном животу, и стога им се сојеви јако гранају. Прираштај све већи, средства за живот све мања, и онда, сасвим природно, од премножених сојева и пренасељених места постепено се одбијају поједине породице, и траже опстанак на другој страни. Строго патријархални,

[1]) J. Цвијић, Основе, књ I, стр. 198.
2) Ibid. стр. 320,

не знају за даљна кретања, и стога, самим нагибом витачевске површи и током Црне упућени, један по један Маријевац силазе у Тиквеш и на чифлицима траже „живејачка".

Поред природних, било је и напрасних економских узрока: једноме соју у Маријову пожар уништава кућу и покућнину, и они се дигну са згаришта, па хајд у Тиквеш; овде је и понос имао удела, јер кажу да су били богати, па нису хтели да међу старим знанцима остану фукаре и горим од себе измењаришу, већ боље каквом тиквешком аги.

Јужна струја је много слабија од западне; ипак нешто наглашена, учествује са 132 соја или 3.97% и 230 кућа или 2.45%. Муслимани су безначајнији него и код западне, 12 сојева или 0.36% са 14 кућа или 0.14%, док хришћани достижу 119 сојева или 3.58% са 215 кућа или 2.29%; уз то један солунски Јевреј ин, којих је пре пропасти Турске било пуно наврло у Неготино. Појединачно се крећу од Острова и Воденско-Солунске Области, нешто јаче из Ђевђелијско-Дојранске Области, најјаче из Меглена.

Старијем досељавању, зачетом од краја XVIII века, узроци у турским економским и верским зулумима, где смо видели да и Арнаути узимају учешћа, за Али-Паше допирући до изнад Солуна,[1]) а за грчке револуције и они, и Турци, и тиквешки муслимани с Хаџи-Тајир-агом Синановским на челу, плене Његош и друге крајеве „каде Тесалија". Онда су дошли бегунци од Бера, а од његошког робља неки су потурчени. Из Меглена су Зборштани за Великог Рата населили по Тиквешу читава села, а због страха од грчких зулума не желе да се врате у своје економски слободно и богато село. Међу хришћанима од Водена и Солуна има и Влаха, а из Меглена је дошло више потурчених Влаха.

Као што је западна струја насељавала Рајец и западни, виши део Тиквеша, тако је јужна заузимала јужни део Тиквеша, жупу Бошаву под Кожуфом и села по ободу Витачева, где се мешала са западном струјом. Тим су правцем и долазили, кроз превоје у Балији и Кожуфу, нарочито кроз Порту. Само су два соја прешла Црну, један у Рајец, други у Клепу.

[1]) Д-р Бор. Ж. Милојевић, Јужна Македонија стр. 51—52., 110—111,

Од свих метанастазичких струја најјача је *источна* или *турска струја*. Она је и најстарија, следовала турској најезди. За насељавање Рајца без икаквог значаја, а у Тиквешу учествује са 232 соја или 7.28% и 917 кућа или 9.78%. Као што су муслимани у западној и јужној имали сасвим слабо учешће, тако овде хришћани, којих је од Сера, Струмице, Радовишта и Лакавице дошло свега 14 сојева или 0.42% са 23 куће или 0.24%; досељени тек од почетка XIX века.

Сви су остали муслимани, и то искључно Турци, Јуруци са посве незнатним учешћем Османлија; они једино и чине *турско становништво Тиквеша:* 218 сојева или 6.55% са 894 куће или 9.54%. Мада досељеници и неједнаке старости, доста су снажних сојева (на 1 соj преко 4 куће), јачи и од некретних муслиманских старинаца.

Према начину и добу, турску сам селидбену струју поделио на непосредно и етапно досељавање. Главно и *непосредно досељавање Јурука* збило се почетком XVI века, једним делом и крајем XVII века, када се с леве стране Вардара, дуж североисточне и најниже пречаге Тиквеша, образовао Јуруклук. Јуруци чувају традицију о пореклу из Анадола, говоре турски, а тиквешке потурчењаке називају „кавури" и не сматрају за Турке, јер не знају њихов језик. Потурчењаци, међутим, кажу за Јуруке: „Тија несу асол Турци како није". G. Lejean убраја Јуруке у азијске Туркмене блиске Османлијама, каже да сточаре по планинама Мале Азије, и на својој карти уцртава велику јуручку област између Брусе и језера Исник.[1]) Тиквешко пешчарско земљиште степских особина у Јуруклуку најбоље је и приличило овим малоазијским сточарима. Од турског становништва онда насељеног има сада 126 сојева или 3.79% са 637 кућа или 6.69%. Јачином сојева (на 1 соj преко 5 кућа) надмашују и најснажније хришћанске, досељенике са селишта. И по овоме су сасвим друкчијих етничких особина од тиквешких потурчењака, мада од њих економски много слабији и више се кретали.

Позната су нам нека појединачна досељавања Турака у осталом Тиквешу, и међу старинцима муслиманима биће нешто асимилованих старијих турских досељеника. Тако су Ри-

[1]) G. Lejean, Ethnographie der Europäischen Türkei. Ergänzh. Pett. Mitteilungen 1861., стр. 35, и карта у прилогу.

баровци у Долном Дисану потпуно асимиловани од потурчењака: и име соја и говор им је српски; али су порекло из Коња-Вилајета сачували јаким традицијама свога рзгранатог и значајног соја, толико и кућним записима, који су једина појава у областима; из овог је соја постао један „царски оџа" у Стамболу, а Усни-бег Рибаровски био је од Уједињења први тиквешки посланик муслимана. Други су старији турски досељеници по муслиманским насељима незнатнији, стога се сасвим претопили у потурчењаке.

Етапно досељавање Јурука дало је данашњим насељима свега 92 соја или 2.76% са 257 кућа или 2.74%. То су или сама помештања у Јуруклуку и постепена освајања до Вардара, која су ишла из данашњих јуручких села или опустелих селишта, из којих је још крајем XVII века настала према осталоме Тиквешу јуручка прековардарска струја; затим друга етапна кретања Јурука од Радовишта, Лакавице, с Овчег Поља и од Велеса и Тополке. Тако су, поред 17 данашњих села у Јуруклуку, сишли и у муслиманска дуж Вардара, нешто се расејали по равни Тиквеша, а у Клепу зашли у осам села, од којих највише у Црквино, Грнчиште и Долно Чичево.

Међу потурчењаке појединачно насељавани и с њима „замешани", Јуруци некад и у првој генерацији заборављају турски и окрену српски, и онда потурчењаци, сматрајући се да су „прави Турци", кажу за претопљене Јуруке: да су „потурчени"; но поред свега име „Јурук" или „Јуруковци" врло дуго се одржи. Негде су етапно кретани Јуруци претрпели двојна претапања: најпре „зорли" узимали „рисјанке", женили се из потурчених сојева, и поступно у кућама им уведен српски говор; од хришћанског покрета окренули се женити највише из јуручких села, и онда у кућама опет настао турски говор.

Заједно са турском најездом и досељавањем дошли су и турски *Цигани*. Зову се „Ађушци". Као и муслимана, има их само у Тиквешу, свега 41 соја са 59 кућа. Нису „ајмани" (чергари), већ по већим насељима настањени, негде и хришћанским, обично ковачи, највише у Кавадарцима, Пепелишту и Криволаку. Врло се често крећу, обично по позиву појединих села, но има их где-где и „од време".

Од свих метанастазичких кретања најслабија је *северна струја:* свега 115 сојева или 3.45% са 177 кућа или 1.88%. Ни она, као источна, не допире у Рајец, већ само у Тиквеш, али не као све остале да има свој нарочити, мање или више компактни крај насељавања, него растурена, највише по пространој равни котлине. И у њој, као западној и јужној струји, сада су заступљени највише хришћани, 98 сојева или 2.94% са 140 кућа или 1.49%, док муслимана има свега 17 сојева или 0.51% са 37 кућа или 0.39%.

Мада слаба, северна је струја довела Тиквешу етнички најразновршније становништво. Поред старог хришћанског досељеника „од каде Босна" (Мантевци у Неготину), сусрешћете хришћане и муслимане од Штипског и Овчепољског Шоплука и од Велеса. Међу њима и врло стари досељеници, од краја XVII века, али и „бргошњи". Затим настају *муаџири,* од којих једна породица наишла овамо из северних српских крајева још почетком XVIII века (кад су дошли у Боулу, говорили „рука" место „рака", стога „ги прекарали дедовците": „Рукевци"), а 1876.—1878. муаџири „од Босне" и Сребрнице, од Лесковца и Врања, и из Бугарске. И ових млађих муаџира, као и босанских иза Анексије, биле су масе наврле у Тиквеш, па први постепено мигрирали даље у Турску и Малу Азију, други иза турске пропасти такође у Малу Азију. Познате сеобе из верског фанатизма и немогућности помирити се с новим стањем које је настајало узастопним опадањем Турске и најпосле њеном пропашћу на Полуострву. Тиме је Тиквеш послужио више као етапна област за муаџирске сеобе него као њихово уточиште.

Најпосле, иза Ослобођења и Уједињења, Тиквеш је настао примати и најновије досељенике: колонисте скоро из свих јужнословенских крајева. Најновија струја, која ће у будућности, и за Тиквеш као и за многе друге плодније а слабо насељене области Вардарске Србије, бити од највеће важности.

ПОСЕБНИ ДЕО.

I. ТИКВЕШ.

1. КЛИСУРА.

Положај и тип. — Село Клисура лежи на левој и присојној страни долине Старе Реке, десне притоке Вардара у Демир-Капији. Заузима блаже стране и темена трију тераса под одсецима кречњачке Красте, које су просечене бочним долиницама. У селу су „чешме": Попчева, Васковска, Рујковска, Кузмановска и Орешковска или Бегова Чешма. „Надвор" има „кладенчиње" само с ове стране долине: Мучара, Студена Вода, Васковића Вода, Стефкова Вода, Шопор.

Село је *хришћанско, збијеног типа а разређених крајева.* Дели се на Горно, Средњо и Долно Мало, растављена долиницама. Под кућама су „башче" на „ваде". Средсело је у Долном Малу код чешме, школа и црква са гробиштем у Средњем Малу. Број кућа: Горно М. 17, Средњо М. 41, Долно М. 32; свега 90.

Привредне прилике. — Сељаци кажу: да им је „живејачка од имање и од дрва", јер имају добра пасишта и шуме. Село је привредно „одвек слободно". Бегова Чешма назива се по неком Ајуп-бегу из Тимњаника, који је у Бањи држао „чифлик", а овде „збирал царско", па из севапа подигао чешму.

Њиве су на површима изнад села, у долини Старе Реке и крај Вардара у Демир-Капији, у којој су на овој страни Горна Лака, Лака и Долна Лака. „Мера" је на планини око и изнад села. У турско време сељаци су истеривали лети на Кофил и Стара Бачила до 12.000 коза и оваца. Трла су у долини око села. До Ослобођења се у планини тесало „ћересте", горело „ваглење" и товарила дрва за пазар.

По предању је „клисурски синор" некада прелазио у долину Бошавице и захватао земље преко Вардара. Ишао је од Големе Воденице спрам Будур-Чифлика на Бању; одавде преко Вардара на Курешничку Красту, на Бели Камен над Кошарком, на Карадаг и одатле на Светог Николу с ове стране Вардара; даље на Штудер, Скршену Црамушу, Ревиште, Говедарницу, Стефан, Крвнине, Стара Бачила, Јариштарник, Ре-

ку, Ропче, Цаде, Рајевец, Солиште, Пресопту, Липкову Падину и Илимов Рид изнад Големе Воденице. Тај је „синор" био пре но што су „темејлије" избегле овамо са Старог Села.

Оснивање, порекло сојева и старине. — До краја XVII века дедовци овдашњих темејлија живели су на Староме Селу на ушћу Старе Реке у Вардар, онда због Јурука избегли на Колибиште под Красту, затим овде саградили куће. Име Клисуре је од Старог Села, а Турци је звали Турлук.

„Темејлије" пореклом са Старога Села:

Васковци (Горно М.) 3 к., *Зеленгорсвци—Грнгевци* (Средњо М.) 10к., *Пејовци* (Долно М.1, Сред. М. 2) 3 к., *Рујковци* (Дол. М. 2, Сред. М. 4) 6 к., *Павлевци* (Дол. М. 1, Сред. М. 7) 8 к., *Паламидовци* (Сред. М.) 2 к., *Брајевци* (Дол. М.) 4 к., *Балтевци* (Дол. М.) 3 к. „Служба": Св. Никола. *Атјевци* (Дол. М. 3, Сред. М. 1) к., *Сусевци—Орешковци* (Дол. М.) 4., *Говедаровци* (Сред. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Служба: Св. Атанас. *Индријовци* (Гор. М.) 6 к. Служба: Св. Ђорђија.

Други старији досељеници:

Јанчевци (Дол. М.) 6 к., *Митковци* (Сред. М.) 7 к. Били „сој", сад се узимају. „Дедовец" Јован избегао „од Костур зад Релин, из село Ошани", пре седам *појаса*, и са синовима Јанчетом и Митком „се растоварија" код Скокота на планини изнад села. Одатле се склоне овамо на позив сељака — да би село ојачало. Служба — „од старо останало": Св. Атанасија.

Бежановци—Геге (Дол. М.) 2 к. Добегли после Јанчеваца „од Арнаутлак". Служба: Св. Никола.

Кузмановци (Гор. М.) 3 к. Кузман дошао „од Орид" почетком XIX века. „Арнаути, мајстори од Крушево", довели га: био „чирак, носил кал". Код дедо-Аџије Васковца остао „пасинак", јер је био „дете испустено". Служба од Васковаца: Св. Никола.

Оризарци (Гор. М. 4, Сред. М. 1) 5 к. Дедо-Трајко и брат му Коле дошли „из Миравци" крајем прве четврти XIX века, први као „измећар" у Кузмана, други „домазет" у Балтевцима; старином су са *селишта* Оризари испод Дрена, одакле избегли у Миравце почетком XIX века. Службу изгубили, држе „на името", а само једна кућа понова „заслужила" Св. Ђорђију — „од дете како ни се расипа."

Тренчовци (Сред. М.) 1 к. Поп-Петров татко Димко дошао из Мираваца средином XIX века, „си купил место овдеја", а пореклом из Тимњаника, одакле избегао око 1840. год. У Тимњанику се зна Тренчовско Лозје, које су „Турци" отели. Од Тренчоваца има у Миравцима око 6 к., а неки су из Тимњаника од овога соја избегли онда у Кавадарце, где се сада зову Бошковци. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Назланини (Гор. и Сред. М.) 2 к. Баба-Назлана, из Градеца „омажена" у Паламидовце, кад је „останала кућа на њеја — узела друг маж", неког Станоју из Ваташе, који је био „измећар" у селу; то је било у време „кога се Бугарија откина, по железница, кога дзвезде бегаат". Служба: Св. Илија.

Биновци (Дол. М.) 1 к. Ристов татко Митре „домазец" у изумрле темејлије Штрокевце, из Радње око 1885. год.; пореклом „од Маријово" почетком XIX века. Од Штрокеваца „немало машко" те Биновци „си креват панађија на Штрокевског Св. Ђорђија."

Милошовци (Сред. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Дошли Нојкови синови: Ђорђија — домазет у изумрле темејлије Велковце у Средњем Малу; Петре — домазет у Ајтевце; Мошо — „купил си место" у Долном Малу; избегли из Дрена — „од мака, татка ни исекоа Турците", а Ђорђеву прву жену преотели — сви око 1890. год.; Нојко дошао у Дрен на чифлик из Копришнице око 1880. год., а дедо-Милош води порекло од Андоваца из Горне Дрчевице, одакле избегао због зулума, Турци му „сој расипали", око 1840. год. Због „много мака" изгубили службу, која је била Св. Никола.

Ђаовци (Дол. М.) 1 к. Атанас Васиљевић дошао као егзархијски учитељ из Неготина 1893. год., овде се оженио и закућио; његови стари из Липе, одакле око 1860. избегли у Неготино; око 1870. Васил пређе на Јанков Чифлик и ту 1883. умре. а матер одведе Атанаса понова у Неготино и дâ у школу „даскал да стане". Атанас није оставио службу дедоваца Св. Николу, али држи и „на името".

Ђоревци (Дол. и Сред. М.) 2 к. Ифтим довео синове Пана и Риста као домазете, првог у Геге, другог у Рујковце, из Бање око 1895. год.; Ифтимова се мајка по смрти мужа Николе „премажила" за Петра Карафиловца у Бањи, а дошла из Неготина и отуда га довела као посинка око 1848.: дедо-Никола пореклом из Тимњаника, одакле са хаџи-Арсом из истога соја избегао у Неготино почетком XIX века. Тренчовци им „роднина". Служба: Св. Никола.

Доровци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Горног Дисана 1921. год., а тамо избегли из Зборског „кога се отвори фронтот" 1916. Због бежаније напустили службу.

„Панађур" или „летна служба": Св. Никола.

Било је одсељавања ван области и у нека сад пуста тиквешка села: Рујковци 1 к. на чифлик у Миравце средином XIX века: Васковци 5 к. на чифлик у Дуброво око 1860. год. а одатле наскоро у Долну Дрчевицу; Оризарци 1 к. у Габрово 1911. године.

На Старом Селу има трагова од ранијег живота: стоје „кућишта", зна се „Средсело", ту су и Суви Чешми, а више њих „глава" им Водица; ублизу је „ћерамидница". Мало уз Стару

Реку има на Падарници „гробиште". Нешто уз Вардар има крај пута Маркова Чешма, која се доводи у везу с Крал-Марком. Над њоме је у страни „црквиште" Св. Димитрија, навише опет „гробиште". Наблизу је место Крст или Св. Атанас, где „се коле бело јагње" као „курбан", а сем тога и „црно јагње" на месту Св. Јован, које је у брду на Црвеној Њиви. „Курбани" су остали од дедоваца темељија, а усвојили их и остали досељеници. Над Крстом има место Бунар. На Колибишту нема трага од насеља; биле само колибе.

2. БУДУР-ЧИФЛИК.

Положај и тип. — Село Будур-Чифлик лежи у равници с десне стране Дошнице, а изнад става са Бошавицом. До пре неколико деценија биле су ставе ових река око пола километра узводно од села, под Средореком. Тада је село лежало на десној страни Бошавице, као главне реке, чије је корито било око 200 м. далеко од села, затим се реке код Средореке раздвојиле и после тока од два километра поново састале на Царевцу. Онда се Дошница примакла до самога села. У селу има бунар.

Село је *хришћанско, чифличког типа* и *овалног облика.* Дели се на Горно и Долно Мало, растављена путем, где је Средсело. У Долном Малу су куће „на ред". Село је 1913. год. горело, када се изгубиле друге црте правог чифлика и када се проредило. Црква је даље над селом. Број кућа: Горно М. 6, Долно М. 14; свега 20.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", на чифлику били „исполџије". Аге су из Бесвица, Кавадараца, Тремника; били још из неких места па „испродали". Крај река су добра „оризишта", нарочито на Средореку. Слабије су њиве на странама долине и по ридовима: Оризарска Гробишта, Падарница, Падина, Шутин Дол, Скинато, Модра Стена, Бресје, Пресека, Вршник, Љути Рамен, Брајова Њива, Црвена Стена, Почивало (на путу за Дрен — „ћирације" се одмарале). Око села су дудињаци, некада гајени. Мера је на риду Смреките. Тако се чифчије баве нешто и сточарством. На Дошници су воденице и „шарлагарнице", раде стално. Биле беговске, сад продате.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Око 1830. год. „се расипа од арамије" Старо Село спрам Средорека, и онда ново овде подигнуто. Старо село су Турци давно пре тога турчили и почифличили, а у оближњем Манастиру Св. Петки убили „ђака" *Будура,* који се бунио против зулумћара. Средином XIX века иселили се последњи потурчењаци: *Селманчовци* у Бистренце, а Ибрајим и Али *Алковци* у Курешницу. Од хришћана темељија остао само један сој, иначе „сето село собраница".

„Темејлије" са Старога Села:

Настовци (Горно М.) 1 к. Стари им били „мајстори", знали да праве „дзиданице куће". Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Поп-Стојановци (Гор. М.) 1 к. Дедо дошао на парохију из Горње Дрчевице око 1970. год., а тамо на парохију из Радње око 1860.; пореклом од Меглена почетком XIX века. Попови синови „чифчије станали", а унуци „терзилак изучили". Служба: Св. Спиридон.

Златевци (Долно М.) 2 к. Дошли браћа један за другим, Доно и Крсто, из Горње Дрчевице око 1880. год. Служба: Св. Ђорђе.

Пасковци (Дол. М.) 1 к. Неде дошао домазет у Настовце, кад му мајка умрла, из Копришнице око 1885- год.; тамо га мајка „премажена" однела у Ночковце, ис Јанковог Чифлика око 1865. „Си крева стара панаћија": Св. Никола.

Ристовци (Дол. М.) 2 к. Избегли из Бесвица око 1890. год. Тамо били „на својско", али ипак напустили, јер „немаше веће кристијани", они били „крајни". Дошли су браћа Тано и Андо, од којих сад Славо и Блажо. Славова се матер Јанка по смрти Тановој премажила за Јована Јован-Ћехајина, који је дошао домазет из Дрена; 1904. Јован их одведе назад у Дрен на чифлик, 1907. у Оризаре, 1909. Јована убију Турци, а Славо с мајком побегне овамо. Служба: Св. Никола.

Митревци (Гор. М.) 1 к. Крсте прешао са Јанковог Чифлика 1892. год. а тако му Коло тамо добегао из Тимњаника — „надокраја, немало веће христијани" — око 1860 . Служба: Св. Никола.

Пиперковци (Дол. М.) 1 к. Атанас дошао домазет из Боуле 1900. год., а пореклом из Пиперова „од Арнаутлак" средином XVIII века. Служба „по дедино": Св. Никола.

Мајсторовци (Дол. М.) 1 к. Крсте дошао као ковач из Мираваца 1903. год., а пореклом је из Долног Дисана, где су му и дедовци били „мајстори", одакле око 1880. отишао у Бојанчиште, 1887. у Радњу, 1889. у Клисуру, 1890. овде, 1891. у Горњу Дрчевицу, 1897. у Дрен, 1900. у Миравце, најпосле понова и стално овамо. Ишао по позиву сељака. Нити служи нити „именден" држи: „Од како знам не знајем таквија работи".

Јован-Ћехајини (Дол. М.) 1 к. Аранђел дошао домазет у изумрле Башковце, из Дрена 1906. год., а тамо му сој избегао са Јанковог Чифлика око 1870. Од овога соја има у Јанковом Чифлику цело „гробиште", били „ћехаје". Служба: Св. Атанас.

Клисуровци (Дол. М.) 2 к. Димко дошао из Горње Дрчевице 1907. год., а његов „фнук" Мино 1918.; тамо им родитељи Зеленгоровци отишли из Клисуре 1878., а најстарије порекло са клисурског Старог Села од краја XVII века. Служба: Св. Никола.

Ђимовци (Дол. М.) 1 к. Дамњан избегао из Долне Дрчевице, кад је изгорела, 1913. год. Служба: Св. Никола.

Аџијовци (Дол. М.) 1 к. Игно домазет у Клисуровцима из Горне Дрчевице 1915. год. Служба: Св. Никола.

Сабатковци (Дол. М.) 1 к. Неде прешао са Јанковог Чифлика, када је опустео, 1916. год.; раније порекло из Горног Дисана, одакле 1904. сишао у Оризаре, 1907. у Долну Дрчевицу, а 1913. избегао у Јанков Чифлик; најстарије порекло из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Анђеловци (Гор. М.) 1 к. Ђорђе са Јанковог Чифлика 1916. год., тамо дошао из Долне Дрчевице 1902., а пореклом из Смоквице, одакле избегао 1901. Служба: Св. Аранђел.

Јовановци (Дол. М.) 1 к. Велко са Јанковог Чифлика 1916. год., а пореклом из Долне Дрчевице, одакле 1910. отишао домазет у Клисуровце у Горну Дрчевицу, отуда се 1912. вратио у Долну Дрчевицу, а из ње избегао 1913. „Панађија": Св. Ђорђе.

Андовци (Гор. М.) 1 к. Михајло са Јанковог Чифлика 1916. год., а пореклом из Горне Дрчевице, одакле 1897. отишао домазет у Ичковце у Дрен, а отуда 1908. Служба: Св. Никола.

Грозевци—Црвењаковци (Гор. М.) 1 к. Дошли „на бестопанско" из Дрена 1919. год., пореклом из Зборског, одакле избегли 1916. Служба: Св. Ранђел.

Сеоски панађур био је Петковден, код Вакафске Чешме, од 1880. год. „се расипа" због Турака.

Од Манастира Св. Петке, по коме се држао панађур, до подизања нове цркве Св. Атанаса стајало је „манастириште". На Старом Селу под Падарницом има „грамаће". Даље уз Дошницу, ка Дрену, налази се селиште Оризари, опустело 1909. год., кад су Турци убили Јована Јован-Ћехајина. Прича се да Оризари најпре нису били чифлик, хришћани у њима били „на својцко", село је било и „град некој пат") Селиште Јанков Чифлик код Царевца опустело је 1916. год., а куле и куће порушене 1918. год. По предању је село пре бегова припадало хришћанском саибији Јанку, који је живео у Демир-Капији. Извор Сулинар избија из прекинутог водовода. Скоро је откопано „гробиште" у коме су нађени плочани сандуци са костурима.

3. ДРЕН.

Положај и тип. — Село Дрен лежи на ниској тераси с десне стране долине Раковец, изнад става са Дошницом. Чешма Ђуровец је „од преко река"; даље од села су: Марковец, Студена Глава, Змијарница, Коларница, Светелник, Стародренска Чешма.

Село је хришћанско, чифличког типа, облика линијастог дуж терасе. Између Горног и Долног Мала је Средсело са бе-

говском кулом. Број кућа: Горно М. 16, Долно М. 10; свега 26.

Привредне прилике. — Сељаци, под Турцима „исполције", баве се поред земљорадње и сточарством. Село је од оснивања „чифлик". Од њива су около села Огради, под селом Оризарска Гробишта, Оризарска Лојза, Почивало, над селом Капиниште, Ковачеве Њиве, Вьчек, Локвите, Брајова Њиве, Колниш, Кошково Гумно, Усов Гроб, Паруш-Брег, Калуђер, Липова Падина, Илимов Рид, Големи Лаз. Мера је на брдима: Голи Рид, Думково Бачило, Краставец (Краста). Бачила су код Светелника у Раковцу, трла под Краставцем. Од Почивала води уз Раковец пут кроз село и преко превоја Балије у Бојмију.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељлија избегли због арамија крајем XVIII века са Старог Дрена под Стефановим Брдом, крили се у „дупки" на Балији, а почетком XIX века сиђу овамо и оснују чифлик.

Темељлије са Старог Дрена:

Струговци (Долно М.) 1 к. Дедо-Боша довели као дечка „бежанци", а дедо-Трајко га добро „заварил" и слушао о Старом Дрену. Служба Св. Илија. *Ризовци* (Горно М.) 1 к. Служба је Св. Никола, али и Св. Атанас, јер „чичо један имаше му се снивало".

Други старији досељеници:

Кумовци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Стојан ради боље земље сишао из Копришнице око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Стамковци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Стојо са чифлика из Мираваца око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Ташовци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Таше домазет у Ризовцима из Стрмашева око 1850. год. Служба „по старо": Св. Никола.

Новији досељеници:

Габровчанци (Гор. М.) 1 к. Ђорђе дошао са Јанковог Чифлика око 1870. год., а дедо-Јован избегао из Габрова око 1840. Служба Св. Атанасија.

Стојанчевци (Дол. М.) 1 к. Петко избегао са чифлика из Горне Дрчевице око 1890. год. „Стара служба": Петковден.

Римишовци (Дол. М.) 1 к. Јанићија напустио „својцко" из Боуле око 1890. год., а дедовци му пореклом из Пиперова „од Арнаутлак" средином XVIII века. Син му Лазо 1909. отишао домазет у Копришницу, а по смрти жениној 1921. год. вратио се и „селски говедар станал". Стара служба Св. Врачи, а Св. Никола „по дедино" из Копришнице.

Башковци (Гор. М.) 4 к. Дошли четири *братучеда* један за другим из Горне Дрчевице око 1890. год. Служба: Св. Ђорђија.

Трајковци (Дол. М.) 1 к. Станоја домазет у Кумовцима из Копришнице око 1890 год. „По дедино": Св. Никола.

Лукаровци (Дол. М.) 2 к. Из Горне Дрчевице око 1898. год. Служба: Св Ђорђија

Ђорђовци (Дол. М.) 1 к. Николу донела „премажена" мајка Неда из Серменина 1904. год. Изгубио службу.

Пиперковци (Гор. М.) 2 к. Дедо-Станоја дошао из Радње 1905. год., а тамо избегао из Боуле око 1886.; „сој" му Најдо избегао из Боуле 1905.; пореклом су из Пиперова „од Арнаутлак" средином XVIII, века. Служба: Св. Врачи.

Клисуровци—Поповци (Гор. М.) 1 к. Пано дошао из Горне Дрчевице 1907. год., а дедо-Мино из Клисуре у Горну Дрчевицу на чифлик средином XIX века; пореклом су са клисурског Старог Села крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Ризовци—Мантевци (Дол. М.) 1 к. Стојан дошао из Горног Дисана 1910. год. Служба: Св. Никола.

Ђеговци (Гор. М.) 1 к. Лазо домазет у Ризовцима из Стрмашева 1916. год. Служба: Св. Никола.

Чакревци (Гор. М.) 3 к. Из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола.

Брдаровци (Дол. М.) 1 к. Јован дошао из Петрова (Ђевђелија) 1919. год., а пореклом из Страгова, одакле га мајка „премажена" одвела у Петрово око 1878. год. Загубио службу.

Велковци (Гор. М.) 1 к. Јован домазет у Башковцима из Радње 1919. год., а старином из Пачишта (Маријово) почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Панађур: Св. Илија.

На Старом Дрену стоји „чешма", има „кућишта", „црквиште" и „гробиште". Близу је и место Калуђер, где је био „манастир". Код сеоског гробишта и цркве под Краставцем, на вишој тераси Раковца, ископавају се „врчве"; има „црквиште", где је ископана грчка надгробна плоча.

4. КОПРИШНИЦА.

Положај и тип. — Село Копришница лежи на нижој егејској тераси, на Колнишу, огранку шумовите Балије. Селска Чешма је под селом, а још даље су: Богданец, Селиште, Сливите. Јованова Лака, Бука, Дзикова Лака, Плоскач, Кочиње.

Село је хришћанско и збијеног типа, разређених дворова, мада су сељаци чифчије, али „под ћесим". Број кућа: 24.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство, прављење ћумура и нешто земљорадње. До почетка XIX века село је било „својско", па га бесвички бегови „со сила си зели — му дали мака, мака, и му го наступили", а после од ових „сос пари го зимали" аге из Кавадараца и Буоле.

Њиве су у крчевинама шумовитих површи и у долинама. Свака кућа има „гумно" на удаљеној групи њива, где је поред *плевње* и *трло с колибом;* нека на местима још из доба кад

је село било „својско". Мера за говеда је Говедарник, са најбољим пасиштем на планини, а пасишта за овце и козе и шуме су по целом синору ван њива.

Порекло сојева и старине. — Село је старо, од почифличавања претрпело знатне промене у становништву.

Старинци :

Ђурђовци 9 к., *Ђоровци* 2 к., Стари сојеви, „одвек" у селу. Служба: Св. Никола.

Старији досељеници :

Јаковци 3 к. „Чукундедо" Јаков са селишта Оризара, где је „био на његово", па „Турците со сила му го зели" и он избегао овамо око 1820. год. Служба: Св. Никола.

Милошовци 1 к. Дедо-Ђорђев татко Мино доведен овамо као „пасинак" Милоша Андовца, који је избегао из Горне Дрчевице око 1840. год.; Милош је Мина узео као „сираче" из Бистренаца око 1835. Од Милоша нема никог, син му се Нојко давно иселио. Служба: Св. Никола.

Лазовци 1 к. Дедо-Лазо избегао из Боуле средином XIX века, доцније ушао „домазец" у Ђоровце. Служба „по дедино": Св. Никола.

Новији досељеници :

Струговци 1 к. Тано избегао из Дрена око 1880. год., пореклом са селишта Старог Дрена почетком XIX века. Стара служба била Св. Илија, сад Св. Никола.

Мурцевци 2 к. Велко домазец у Говедаровцима, а брат му Никола пасинак у Ђурђовцима, из Радње око 1880. год.; дедо-Тано дошао у Радњу из Зборског средином XIX века. Говедаровци су дошли из Рождена средином XIX века, били „селски говедари", а стари им је „параман" Ночковци; сви су изгинули од Турака. Стара служба: Св. Пречиста.

Лесковци—Аврамоеци 2 к., Велко и Никола домазеци из Радње око 1885. год., пореклом из Лескова од Меглена почетком XIX века. Служба: Св. Богородица.

Весковци 1 к. Никола домазец у Јаковцима из Радње 1890. год., а старином из Рождена, одакле дедовци избегли почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Анадолци 1 к. Димо домазец у Ђурђовцима из Будур-Чифлика 1896. год., не зна се раније порекло, а стари били у Анадолу. Служба: Св. Атанас.

Доновци 1 к. Јован домазец у Струговцима из Јанковог Чифлика 1916. год., његови из Горне Дрчевице 1896. год., а пореклом из Долног Дисана, одакле избегли око 1870. „По дедино": Св. Никола.

Панађур: Ђурђевден.

На Селишту, пола часа уз Копришку Реку, има „грамаће".

5. РАДЊА.

Положај и тип. — Село Радња лежи обострано Реке, леве приточице Дошнице под Големом. У Средселу су код моста Цркварска и Аџијова Чешма. Ван села: Морјана, Бела Вода, Кантурица, Горна, Пешина, Влашка, Бинова и Сулинова Чешма, Дојчинов Кладенац.

Село је хришћанско и збијеног типа разређених крајева, мада су сељаци до Ослобођења били чифчије, но „под ћесим". Горно Мало је на левој, Долно на десној страни долине; између њих су башче, казарнице и плевње. Број кућа: Горно М. 44, Долно М. 31; свега 75.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство. Мера је „бркана", из пасишта и шуме, по околним ридовима и долинама; има и нешто њива. Трла и бачила су у долини Дошнице. На сеоску планину долазе лети Власи и ихају колибе код Влашке Чешме.

На Реци и Дошници имају воденице и ваљавицу. Митре Стребреновски држи код Будур-Чифлика велику воденицу. Мајстори из Нађа раде рогозине од ржи и носе на пазар.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Радња је „старе-земанско село", у коме хришћани „на својцко живејали". Крајем XVIII века „арамије го расипаше", а затим га Кантурбег из Пепелишта са беговима из Нађа и Моклишта насели као чифлик разним бегунцима. Сељаци кажу: „На тија години се берели — све тија мачени су дојдени".

Темељије :

Велковци (Горно М. 6. Долно М 1) 7 к. Дедо-Белко први заселио Горно Мало, избегао из Пачишта (Маријово) од Арнаута почетком XIX века. Знају стари сој у Пачишту (Татаровци). Служба: Св. Никола.

Стребреновци (Дол. М. 11, Гор. М. 1) 12 к. Дедо-Стребрен први заселио Долно Мало, избегао из Градешнице (Маријово) почетком XIX века. У једној линији од најмлађих могу се набројати ови претци: Петре, Митре, Петре, Митре, Стојо, Стребрен. Служба: Св. Никола.

Лесковци (Гор. М.) 7 к. Дошли браћа Митре и Миљко из Лескова (Меглен) почетком XIX века. По Митровом сину дедо-Авраму зову се Аврамовци, од Миљка нема никог. Служба: Св. Богородица.

Алчиновци (Гор. М. 5, Дол. М. 1) 6 к. Дедо-Алчин избегао са сином Ташком из Рождена почетком XIX века. Служба: Николден.

Златевци (Гор. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Дедо-Злате избегао „од Маријово" почетком XIX века. „Забравили ден".

Илијовци (Гор. М.) 3 к. Ило „Баро" избегао из Копришнице почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Весковци (Гор. М.) 2 к. Весков татко Коле избегао из Рождена почетком XIX века. „Панаѓија": Св. Никола.

Мишовци (Гор. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Мишов отац Калин избегао из Пожарског (Меглен) почетком XIX века Имали службу, давно „го оставија".

Самарџијовци (Гор. М.) 1 к. Трајко Самарџија избегао из Рождена почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Кусе - Петревци (Дол. М.) 4 к. „Кусе" - Петре избегао „од каде Воденско" почетком XIX века. Не служе.

Пројчевци (Гор. и Дол. М.) 2 к. Дедо-Пројче избегао из Пачишта почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Ѣешовци (Дол. М.) 2 к. Ѣешов татко Аврам избегао из Пожарског почетком XIX века. Изгубили службу.

Дановци (Дол. М.) 1 к. Избегли „од Маријово" почетком XIX века. „Испустени", изгубили службу.

Други старији досељеници:

Катранџијовци (Гор. М.) 4 к. Дедо-Пејо „Катранџија" избегао из Рождена крајем прве четврти XIX века. Служба: Св. Атанас.

Поповци (Гор. М.) 2 к. Поп-Лазо изебгао из Курешнице крајем прве четврти XIX века. У Курешници, пре потурчавања села, били стари „поповски сој"; овде Лазов син Костадин био још поп. Служба Св. Атанас.

Родевци (Гор. и Дол. М) 2 к. Дедо-Стојан избегао „из Родево, од Кара-Азмак" крајем прве четврти XIX века. Служба: Св. Атанас.

Ристовци (Дол. М. 1 к. Дошли из Зборског крајем прве четврти XIX века. Изгубили службу.

Ѣошевци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Ѣоше дошао из Зборског средином XIX века. Изгубили службу.

Мурџевци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Тано дошао домазец из Зборског средином XIX века. Стара служба: Св. Пречиста.

Баовци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Стојан избегао из Баова (Меглен) средином XIX века. Изгубили службу.

Новији досељеници:

Темељковци (Гор. М.) 1 к. Јано домазец у Илијовцима из Стрмашева око 1897. год. Служба „по дедино": Св. Никола.

Трајановци (Гор. М.) 1 к. Петре домазец у Велковцима из Стрмашева 1902. год. Служба: Св. Ѣорѣе.

Петревци (Дол. М.) 2 к. Избегли због фронта из Уме (Ѣевѣелија) 1916. год. Никола ушао домазец у Баовце, а син му у Дановце. Напустили службу.

Бошковци (Гор. М.) 2 к. Доно дошао домазец у Весковце, а братучед Јано у Алчиновце, из Горње Дрчевице 1918. год. Не служе.

Тапанџовци (Гор. М.) 1 к. Танас дошао као ковач из Боуле 1918. год., а избегао из Нађа 1916. год. Служба: Митровден.

Марини (Гор. М.) 1 к. Ристо дошао због добре *ржи* за рогозине, из Барова 1919. год., а избегао из Нађа 1916. Презиме по баби. Служба: Митровден.

Чала-Костовци (Гор. М.) 1 к. Танас „Основа" као асурџија заједно са Ристом из Барова 1919. год., а избегао из Нађа 1916. год. „Нема таксано панаћија — неје паднало болен".

Крстевци (Дол. М.) 1 к. Јано домазец у Кусе-Петревцима из Боуле 1919. год. Не служе.

Панађур: Св. Димитрија.

Одсељени:

У Ђевђелију: Стребреновци 1 к. око 1880. год. — „дућан си чуваше, бакалак работеше"; Поповци 1 к. око 1890. год. — „ем орат, ем трговија терат".

У Петрово: Златевци 1 к. избегли око 1880. год.; Катранџијовци 1 к. домазец 1897. год.

У Негорце (Ђевђелија): Велковци 1 к. око 1898. год.

У опустелој Радњи су темељије затекле *селиште, црквиште, гробиште* и неколико старих воденица. Старо је становништво изгинуло или далеко избегло. Чешму Кантурицу је подигао Кантур-бег кад је присвојио село.

6. ГОРНА ДРЧЕВИЦА.

Положај и тип. — Село Горна Дрчевица лежи на подлешкој језерској тераси, која је усечена испод ниже егејске на Зајчару, крајњем изданку рида који чини развође Бошавице и Дошнице. Средином села усеца се Дол и улива у Бошавицу при излазу из Баровске Клисуре. У Долу је Селска Чешма код „главе", а „надвор" су многе чешме и извори.

Село је хришћанско и полуфиличког типа, разређених крајева. Горно Мало је на десној, Долно на левој страни Дола, а куће „свекоја побашка". Уврх Долног Мала је Средсело са беговском кулом. Село је до почетка XIX века било „слободно" и правог збијеног типа. Број кућа: Горно М. 18. Долно М. 23; свега 41.

Привредне прилике. — Сточарство је важније од земљорадње. До Ослобођења су чифчије држале земљу „под ћесим". Док су били „на својско", стално им „Турци" из Бесвица,

Пржђева и Тремника чинили зулуме — „бесили, тепали, жене резилили". Кад се није могло више издржати, сељаци са *коџабашијом* Бабјаком реше, да село продају *ајану* Кантуру из Пепелишта. Бабјак оде с Кантуром у *уџумат* у Битољ ради потврде о продаји. Тада некакав „Арнаутин" поучи Бабаџа, да не каже „сето село с планину", већ само село. Али Кантур дâ Бабјаку гозбу и „цало ведро вина", те се овај опије и изјави како је Кантур желео, не примивши ни аспре. После тога су направили Кантуру кулу у селу, а од арамија били сигурни. Од Кантуроваца је чифлик „по мирази" припао Хусејин-бегу Хаџи-Кадар-беговом из Кавадараца, а овај је подарио Долно Мало и пола куле „у мираз" Хаџи-Шећани-бегу Рибаровцу из Долног Дисана. Хусејин-бег је свој део, да би избегао „аграрну реформу", већ испродавао сељацима.

Њиве су, с пасиштем и шумом, више изнад села: Три Брата, Оровот, Лиснице, Гољак, Џбуровец, Падиње, Лештевски Дол, Дрмановец, Вршник. На Зајчару се одржало прорећено старо „борје". Гумна су с трлима до три часа удаљена.

Привремено исељавање, порекло сојева и старине. — По предању је село „од стари вакат" овде. Пред Кантура је наишла „бујица", због које село дуго било у збегу на Кључу.

Старинци претекли од *бујице* и вратили се с Кључа:

Таовци—Чаушовци (Долно М. 7, Горно М. 1) 8 к. Чаушовци је млађи „параман" за две куће по дедо-Колу, који је „био чауш на плавови", које су спуштали низ Вардар за Солун. Служба: Св. Атанас. *Златевци* (Гор. М.) 2 к. *Јовановци* (Дол. М.) 4 к. Од ових један домазет у Аџијовцима, презива се по њима и држи њихову службу. Служба: Св. Ђорђија. *Мичевци* (Дол. М.) 1 к. *Аџијовци* (Дол. М. 5., Гор. М. 1) 6 к. *Баба-Анђини* (Гор. М.) 1 к. *Бошковци* (Гор. М.) 5 к. *Ђуровци* (Гор. М.) 1 к. Сој већ „расипан"; последњи од њих Најдо ушао домазец у Аџијовце, који су опет домазеци у Златевцима. Служба: Св. Никола.

Старији досељеници:

Поп-Дамовци—Власи (Гор. М.) 1 к. Поп-Дамо Влаот дошао домазец у Златевце ил Ливаде „од Грчко" око 1840. год. Служба „од старо": Св. Никола.

Трајковци (Гор. М.) 1 к. Дошли „од Прекоцрнци" средином XIX века, и дедо-Трајко ушао домазец у Ђуровце. Престали да служе.

Митревци (Дол. М.) 1 к. Мајка донела Јована „на раци", кад се „премажила" за Ила Аџијовца, из Стрмашева, средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Петкановци—Шепендије (Дол. М.) 1 к. Дедо-Тано домазец у Јовановцима из Стрмашева средином XIX века. Стара служба била Св. Никола, сад Св. Ђорђија.

Новији досељеници :

Стојановци (Дол. М.) 1 к. Димко „пасинак" у Минчевцима из Стрмашева око 1870. год. Минчевска служба: Св. Никола.

Камчевци (Дол. М.) 1 к. Доно домазет у Таовцима из Долног Дисана око 1870. год. Служба „по дедино": Св. Атанас.

Несторовци (Гор. М.) 1 к. Петре избегао из Бесвица и ушао домазет у Бошковце око 1870. год. „По дедино": Св. Никола.

Клисуровци—Зеленгоровци (Гор. М.) 1 к. Стојче дошао на чифлик због мало „стока" из Клисуре 1877. год., а пореклом од кисурског Старог Села крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Геговци (Дол. М.) 1 к. Дошао Цветко домазец у изумрле старинце Степовце из Стрмашева 1880. год. Стара служба: Св. Никола.

*Татаровци (*Дол. и Гор. М.) 2 к. Дошли далеки *братучеди* из Радње: Костадин домазец у Поп-Дамовце 1909, а Велко домазец у Јовановце 1919. год.; пореклом из Пачишта почетком XIX века. Кажу: „Сме испаднати од сојот, веће одроѣени". Служба: Св. Никола.

Митревци (Гор. М.) 1 к. Коцо домазец у Аџијовцима из Будур-Чифлика 1914. год., тамо са Јанковог Чифлика 1892., а татко Коло избегао из Тимњаника око 1860. Служба: Св. Никола.

Аврамовци (Гор. М.) 1 к. Ристо избегао из Тушина 1916. год. Оставио службу.

Панаџур: Св. Димитрије.

Црква Св. Димитрија под Зајчаром подигнута је скорије на „старо вакавиште", где је ископано неколико грчких надгробних плоча. На Кључу су остала „гробишта" и „црквиште".

7. СТРМАШЕВО.

Положај и тип. — Село Стрмашево лежи на подлешкој тераси под Црнаком. Око села се усецају два *дола*, наниже се састају и уливају у Бошавицу пред Баровском Клисуром. Селска Чешма је у Стредселу, доведена од одсека под Црнаком. У околини села многе су чешме и извори.

Село је хришћанско, получифличког типа и у правцу *рида* између долова издуженог облика. Дели се на Горно, Стредњо

и Долно Мало, између којих Стредсело са беговском кулом и ковачницом. Кулу су сељаци подигли „со ангарија" 1907. год., а пре тога била у Горноме Малу; пре средине XIX века село је било слободно и без куле. Број кућа: Горно М. 21, Стредњо М. 8, Долно М. 20; свега 49.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају о сточарству и земљорадњи, једни „на својцко", други раде „агинско" као ћесимиције од времена „кога се зело турско". Делимично почифличавање извршио је Рушид-ага Синановски средином XIX века. Слободни су били у збегу у Кара-Азмаку и вратили се „на својцко", а од заосталих се неки „зорли истурчија", да би очували „баштина". Угњездивши се, ага је доводио чифчије и заузимао нове земље, због чега се истурчени сојеви раселе.

Њиве су на заравнима ридова около села: Кочина, Дабје, Горни Вачик, Поднице, Којковица, Станова Вареница, (кречана). Под селом: Мојсова Њива, Плоча, Бело Камење, Одар, Столови, до Бошавице. „Њивје међнице": Бошавица, Лагово, Долни Вачик, Брес, Долна и Горна Моклина (тамо је „ливадина" под „мочари"), Јасен, Сулбен, Локва, Бучевник, Горно Гатеново, Орница, Дибока Пресека, Заренски Дол, Боулска Река, Омот. Пре почифличавања мера је захватала целу планину над селом, и бавило се више сточарством; сад је мера јако сужена. Ишло се у печалбу у Јужну Америку преко Португалије.

Порекло сојева и старине. — Већина су сојева старинци, „одвек одовдеја".

Старинци:

Николовци (Горно М.) 8 к. Служба: Митровден. *Пешовци* (Гор. М. 7, Долно М.) 1) 8 к., *Галевци* (Стредњо М.) 1 к., *Камчевци* (Стред. М.) 2 к., *Петковци* (Дол. М.) 2 к., *Трајановци* (Дол. М.) 3 к., *Јовановци* (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Ђорђија. *Аџијовци* (Дол. и Стред. М.) 2 к., *Степовци* (Дол М.) 1 к., *Митревци* (Дол. М.) 3 к., *Геговци* (Дол. М.) 3 к. Служба: Св. Никола. Изузевши Галевце, Камчевце, Трајановце и Геговце, који су остали чифчије, сви су бежали у Кара-Азмак, и памте да је то било на сам Митровден, када је већ снег био пао.

Старији досељеници:

Терзијовци (Дол. М.) 2 к. Дедо-Дино Вла „терзија од Крушево", ишао по селима и шио, око 1850 год. наишао овамо, оженио се, и „станал чифчија". Само му још синови радили „терзилак". Дедо-Дино говорио влашки и није служио.

Бојковци—Витановци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Бојко дошао на чифлик из Конопишта средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Ђорђевци (Стред. М.) 1 к. Дедо-Ђорђе Вла дошао из Ливада „од каде Воденско" средином XIX века. Пре но што се населио, Ђорђе је неко време био поп у Радњи, на чију је планину долазио с Власима. Ђорђе и син му Јане били попови у селу, али нису примили службу.

Трајковци (Гор. М.) 2 к. Дошао Доно домазец у Пешовце, из Пржљева избегао средином XIX века. Служба: Св. Ђорђија.

Новији досељеници:

Лесковци—Аврамовци (Гор. М.) 1 к. Дошао Костадин из Радње око 1870. год., а пореклом из Лескова од Меглена почетком XIX века. Служба: Св. Богородица.

Долевци (Дол. М.) 2 к. Дошли из Боуле Ђорђеви синови: Неде домазец у изумрле Павлевце око 1880. год., Јованче домазец у изумрле Грујовце око 1900., а пореклом из Пиперова од Арнаутлука средином XVIII века. Неде ишао дуго „по гурбетлак:" био шест година измећар у Манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори. Стара служба била Св. Врачи, сада „по дедино": Неде — Св. Никола, Јованче — Св. Ђорђе.

Ристовци (Гор. М.) 2 к. Дошли даљи братучеди из Горног Дисана: Ђело домазет у Петкановце 1900. год., Најдо у Камчевце 1921., пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Стара служба Св. Никола, „по дедино" Св. Ђорђе.

Поповци (Стред. М.) 1 к. Костадин дошао из Радње 1908. год., а дедовци избегли из Курешнице крајем прве четврти XIX века. Служба: Св. Атанас.

Мрежички (Дол. М.) 1 к. Ђело дошао домазец у Трајановце из Мрежичког 1910. год. Служба: Св. Аранђел.

Ђорговци (Стред. М.) 1 к. Тодор „пасинак" у Миша Ђорђевског, из Боуле 1920. год. Мишу умро син и узео Тодора уз снаху. Служба: Св. Никола.

Цигани 1 к. Камбер Селим, турски Циганин, дошао на позив села из Неготина 1920. год.

Панађур: Св. Никола.

Одсељени: Будуровци (пореклом са Будур-Чифлика) 5 к., Адијовци 2 к. и још око 10 к. — избегли у Кара-Азмак средином XIX века; Терзијовци 1 к. у Аргентину 1914. год. Над селом има место Старо Гробиште, а под селом „манастириште" Крстот; на *средореку* код Челопека још једно „манастириште" чији је „светија" Св. Петка. Од потурчењака има „Турско Гробиште" на раскрсници путева за Боулу и Радњу.

8. БОУЛА.

Положај и тип. — Село Боула лежи највећим делом на левој и присојној страни Боулске Реке, која у подножју Кожу-

фа постаје из Дабошнице, њене десне притоке Петрошнице и леве Нисарине. Долина је између Гатенова и Ржишта усечена у вишој егејској површи и јако проширена, са серијом тераса од 20, 40 и 80 м.; на двема нижим је највећи део села, и оне су на левој страни, под Ржиштем, боље развијене. Испод села се долина наједном сузи у Клисуру између Чуке на левој и Страња и Ушевице на десној страни. Клисуру избегавају сеоски путеви и воде преко површи. У селу су многе чешме, по удуту (атару) врло чести извори.

Село је муслиманско-хришћанско, збијеног типа а разређених крајева. Спротивно Мало је на десној страни реке, у узаној равни и на тераси од 20 м. Остали су крајеви на левој страни: Стредњо Мало у равни и на двема нижим терасама; Бегуловско Мало на тераси од 20 м.; Мањовско, Римишовско и Дисанковско Мало на тераси од 40 м.; Голчевско или Горно Мало је на тераси од 80 м. Прегибима тераса и долиницама крајеви су растављени по 30—50—100 м.; сем тога се у малама издвајају верске и сродничке групе. У Стредњем Малу су и црква и џамија: црква у Стредселу по средини хришћанске групе, џамија између ове и муслиманске. Овамо су два дућана, ковач и кондурџија.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Спротивно Мало	16	3	19
Стредњо „	23	58	81
Бегуловско „	3	13	16
Мањовско „	–	13	13
Римишовско „	15	—	15
Дисанковско „	—	5	5
Голчевско „	8	—	8
Свега	65	92	157

Привредне прилике. — Становништво се бави земљорадњом и сточарством. И хришћани и муслимани су „на својцко", први привредно напреднији. Њиве су на пространим речним терасама около села, делом и на високој егејској површи, пасишта и шуме на вишем планинском земљишту.

Мера је заједничка и хришћанима и муслиманима. Трла су на њивама пола до један час далеко над селом, где су и два бачила, хришћанска; муслимани бачују код кућа. Због добрих пасишта више се држе овце. Раније се у главном живело од сточарства и шуме.

На Боулску Планину долазе свакога лета Каракачани. Лета 1922. год. било је на Џибарици 10 колиба Каракачана са

8.000 оваца и 100 коња, а на Драгаји 4 колибе са 600 оваца и 20 коња; раде кашкаваљ. До 1920. год. долазили су Каракачани и на Гладницу, а од 1921. Куцовласи. 1922. год. било их је на Гладници 30 колиба са 20.000 оваца, 250 коња и 30 „кучиња". На планину су кренули 1. маја, а вратиће се у поље најдаље до Митровдена. 1920. и 1921. год. су зимовали у Стојакову. До 1912. стално су летовали на планини Мокра (општ. Јаболчиште, ср. Велес), а зимовали у Солунском Пољу; кад је пропала Турска, задржали су се код Кукуша, а лети ишли на планину изнад Караферије. Због тешког стања под Грцима од 1918. год. прешли су за нашом војском. Последње су године продали млеко Андону Бешировићу из Ђевђелије, који прави на планини кашкаваљ, а *урду* им поново препродаје „за јадење". У време вршидбе терају с планине коње у пољска села области, по групама, неке чак у Бојмију и до Ђевђелије, где раде за жито.

На Боулској Реци има пет воденица, четири ваљевице, са радњанском једине у области, и једна шарлагарница; раде и лети.

Име, порекло сојева и старине. — Име села доводи се у везу са врстом ноћних грабљивица „боуви", којих је имало много док је околина била под шумом. Већина су хришћанских и муслиманских сојева старинци. Кад се доселили Пиперковци, средином XVIII века, „тоги само једна турска кућа имаше"; то су били Рукевци. Крајем XVIII века населе се и Дисанковци из Долног Дисана, и онда је настало потурчавање.

Порекло хришћана:

Старинци:

Танчевци (Спротивно М. 2, Стредњо М. 3) 5 к., *Павлевци* (Стред. М.) 1 к., *Петревци* (Стред. М.) 2 к., *Шутевци* (Стред. М.) 1 к., *Белевци* (Голчевско М.) 4 к., *Ђорговци* (Спрот. М.) 1 к., *Голчевци* (Голч. М.) 1 к. Служба: Св. Никола. Име Голчеваца тумачи се овако. Неко од дедоваца им био на њиви и сео „да се баше" (биште), пошто се скинуо. Наиђе комшија и пожели му „помози Бог", али овај не чује. Комшија понови поздрав, но без одговора; тада викне што може: „Помози Бог, бре *голче*"! „И му останал прекар."

Старији досељеници:

Пиперковци (Пиперковци (Спрот. М. 4, Стред. М. 7, Бегуловско М. 2) 13 к., *Римишовци* (Римишовско М. 12, Спрот. М. 1) 13 к., *Мурџивци* (Спрот. М.) 2 к., *Долевци—Мијовци* (Спрот. М. 1, Стред. М. 2) 3 к.) 31 к. Дедо-Станоја Пиперковски, који је одавде избегао око 1886. год. у Радњу, а 1905. прешао у Дрен, памти све претке до оснивача соја у Боули: „баштa" Јован, „дело" Галапче, „прадедо" Пиперко, „чукондедо" Темељко. До Темељка од осамдесетогодишњег Станоје има седам поја-

са. Темељко је са двојицом браће био „гурбеџија", пореклом „из село Пиперово од Арнаутлак", па се као „ћерамиџије" населе у Боули (средином XVIII века). Од ових се „фис" разгранао. Ужи сој Пиперковаца даје у селу од пре пет појаса попове. Римишовци су подигли ваљавице, оставивши стари занат; дедо-Римшо узео да служи Св. Николу. „Служба за дом": Св. Врачи. Некад су држали и „служба за занајетот": Св. Спиридон — „на грнци, да не му и' ћапе". Цео сој поред зимске држи „по старо" и летњу службу: Св. Атанас.

Мајсторовци (Стред. М. 4, Бегулов. М. 1) 5 к. Преддедо Лазарко „Мајстор", пореклом „од Арнаутлак", ишао „од село на село", градио куће у овом месту такође, „го бендисал" и заселио се почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Трајковци—Мекиши (Римиш. М.) 1 к. Дошао Атанас из Конопишта почетком XIX века. Син му Трајко кршио руком сваки орах и назвали га „Мекиш". Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Струмички (Римиш. М.) 1 к. Ристо дошао као „мајстор" (оправљао цркву) из Струмице и ушао „надомазец" у Трајковце око 1870. год. Служба „по дедино": Св. Никола.

Геговци—Стрмашевчиње (Спрот. М.) 3 к. Дошли задружно браћа Трајо, Тодор, Ристо и Димо из Стрмашева око 1870. год., и овде „си купили мâло". Служба: Св. Никола.

Ђуровци (Голч. М.) 1 к. Костадин дошао домазец у Голчевце из Горне Дрчевице око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Ђурчевци (Голч. М.) 1 к. Андо домазет у Пиперковцима из Бегништа око 1880. год. Служба: Мала Богородица.

Конопишки (Римиш. М.) 1 к. Лазо домазец у Римишовцима из Конопишта 1895. год. Служба: Св. Никола.

Аврамовци—Лесковци (Стред. М.) 1 к. Митре „пасинак" с мајком у Пиперковце из Радње 1902. год., а пореклом из Лескова (Меглен) почетком XIX века. По очуху служи Св. Враче.

Бошавски (Голч. М.) 1 к. Коло домазец у Ђуровцима из Долне Бошаве 1907. год. „По дедино": Св. Никола.

Јовановци (Спрот. М.) 1 к. Ристо домазец у Геговцима из Горне Дрчевице 1910. год. Стара служба Св. Ђорђе, нова Св. Никола.

Кицовци (Стред. М.) 1 к. Доно „пасинак" са тетком у Мајсторовце из Чемерског 1916 год. Нова служба: Св. Никола.

Атанасовци (Стред. М.) 1 к. Петре избегао из Тушина (Меглен) 1916. год. Служба: Св. Никола.

Пешовци (Спрот. М.) 1 к. Доно домазец у Мурџевцима из Стрмашева 1920. год. Стара служба Св. Ђорђе, нова Св. Врачи.

Панаћур: Св. Атанас летњи; тад и црквени храм.

Порекло муслимана :

Старинци :

Спротивно М.: *Даутовци* 3 к. Средњо М.: *Агушовци* 2 к., *Делијовци* 1 к., *Доклевци* 10 к., *Дураковци* 2 к., *Алишовци* 2 к., *Кадријовци* 1 ., *Куртовци* 1 к., *Мустафовци* 1 к., *Аметовци—Калачке* (дедо носио сабљу) 2 к., *Максудовци* 6 к., *Оџевци* 4 к., *Аличковци* 3 к., *Цацевци* 3 к., *Малотовци* 3 к., *Муновци* 1 к. Мањовско М.: *Мањовци* 11 к., *Касамовци* 2 к. Бегуловско М.: *Бегуловци* 1 к., *Хамзовци* 2 к., *Баловци* 1 к., *Џаферовци* 1 к., *Дуракчевци* 1 к., *Голгаиовци* 1 к., *Алибеговци* 1 к.

Старији досељеници:

Рукевци - Ипевци (Стред. М. 9, Бегулов. М. 1) 10 к. Дедовци им избегли из северних српских крајева прве половине XVIII века. Кад су наишли уз Бошаву прво се под *чадорима* задржали ниже Крњева. Одатле су пустили коње саме на пасиште и мотрили: куда ће поћи, тамо ће бити најбоље и за њих. Коњи су трипут долазили на исто место — Вртешево над Боулом. Тада ови дигну чадоре, дођу у Боулу и ту се населе. Како су место „рака" говорили „рука" овдашњи их називу Рукевци; од пре три појаса изгубили су старо наречје.

Дисанковци (Дисановско М. 5, Стред. М. 2) 7 к. Дедовец Ибрајим избегао из Долног Дисана крајем XVIII века због *чуме*.

Новији досељеници :

Хусиновци—Стрмашевчиње (Бегул. М.) 3 к. Напустили Стрмашево око 1870. год.

Јуруковци (Бегул. М.) 1 к. Мемедова се мајка „премажила" и он „придоведен" у Бегуловце из Калањева око 1870. год. Прави Јурук, али док је одрастао скоро заборавио турски.

Мустафовци (Стред. М.) 1 к. Агош избегао из „Нонт" („Нађе", „Нате") 1916. год. Потурчени Власи.

Исиновци (Стред. М.) 1 к. Турхан избегао из Нонта 1916. год. Потурчени Власи.

Мустафовци (Стред. М.) 1 к. Исин избегао из Нонта 1916. год. Потурчени Власи.

Земљовци (Стред. М.) 1 к. Исин избегао из Нонта 1916. год. Потурчени Власи; и ови као и остали говоре српски.

Турски Цигани: Фазлијовци (Стред. М.) 1 к. Давно досељени незнано одакле; ковачи, живе у задрузи више братучеда. Толико се одомаћили да се један Мањовец од њих оженио.

Одсељени: Пиперковци 1 к. у Петрово (Ђевђелија) око 1887. год., Атанас Ванчевић овде продао „стока" и отишао на чифлик.

Ниже Дисанковског Мала има старо „црквиште" и „гробиште". На Кошути, на путу за Чемерско, има „вакавиште" Дабје, стоји „дзидиште од алтарче"; ту се коље „курбан" на Св. Атанаса. У Заренском Долу, између Ушевице и Страња, има „грамаће", где се изоравају велике *врће*. Сталева Грамада над Спротивним Малом је по кући неког Стала, кога су „Турци" убили на огњишту: Мемо га погодио из куле под Мемовом Чуком с друге стране долине.

Први су се Турци населили у Бегуловско Мало, ту подигли и џамију; после потурчавања џамија је пренета у Средњо Мало.

9. ЧЕМЕРСКО.

Положај и тип. Село Чемерско лежи у осоју Ржишта, на нижој егејској тераси, која је просечена са више паралелних *долова*, десних притока Бошавице. Вода за пиће је са чешме у Локвици, мало навише од села; до скора је отуда била спроведена у Средсело, али је место у долиници где су пролазили „сулинари" после једне кише „скинато".

Село је хришћанско, получифличког типа, облика овалног. Између Долног и Горног Мала налази се Средсело са ковачницом, дућаном и напуштеном беговском кулом, где је раније била још једна, па изгорела; овде се на крст састају четири пута, који растављају оба мала и деле их на још по два краја. „Племње" су све „иставене покрај село због огањ". Број кућа: Горно М. 44, Долно М. 34; свега 78.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају земљорадњом. До Уријета (1908.) су били чифчије „под ћесим", онда откупом постали слободни. Долно мало су држали Пашовци из Тремника, а Горно криволачки Емин-ага. Од овога је Мамут-бег Рибаровски 1860. год. купио најпре једну кућу и нешто земље, да се захвати; после је узимао кућу по кућу, њиву по њиву, заузимао и крчио земљу, и тако прибавио велики чифлик; остао је сину му Рифад-бају.

„Оралија" над селом: Кошута, Ржиште, Црнокот, Широка Падина, Голем и Мали Присој, Грвански Присој, Извор, Чуповец, Круша, Золит Осој, Копчевске Орничке, Глогово, Атанасов Присој, Седло, Мигдалевец, Орел, Скала, Св. Врачи. Под селом: Купчевец, Змијарник, Бошавске Локве, Паламида, Дурнот, Сиколица, Гумниште, Златоново Тло, Локвите, Криво Риче, Смиловец, Пржал, Црвен Брег, Грујовица, Цинанца, Бела Грамада, Попово Корито. Мера је далеко над селом, пасиште и шуме, на местима: Дебранец, Катраница, Курита. На тој су страни и трла, а код Извора (јаког врела) два бачила. Пре крчења шуме трла су била на „њивје" под селом, и онда је главно било сточарство

Оснивање, порекло сојева и старине. — Овде је „од старо" било хришћанско село па „се расипало од зулум". Тада су бегови заузели опустелу земљу и, крајем XVIII века, населили као чифчије „под ћесим" дедовце овдашњих темељија. Спочетка је имало само седам кућа.

Темељије :

Богевци (Горно М. 8, Долно М. 1) 9 к. Дедо-Боге први се населио као чифчија на опустелом селу: избегао из Ракета крајем XVIII века. Сој им сад у Вешју — Стојчевци. Служба: Св. Аранђел.

Бачовци (Гор. М. 21, Дол. М. 1) 22 к. Дедо-Бач избегао са Мирчове Пресеке испод Порте, где је живео „како Власи" па га „арамије расипали", прво се склонио у „Горно Село" (Конопиште), затим овамо кад и дедо-Боге. Служба „од старо": Св. Никола.

Катранџијовци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Мицо правио катран у Локвици, а *борину* сносио са Ржишта, које је онда било све под *борјем*, па кад се Боге и Бач овамо заселили, и он им се придружио. Сој им био велики, али се више кућа одселило у Дуброво, кад је тамо постао чифлик; и ова се последња кућа спрема на селидбу у Вешје (Тапо Тасевић). Служба: Св. Никола.

Вачковци (Дол. М. 6, Гор. М. 1) 7 к. Дедо-Вачко дошао незнано одакле одмах иза првих темељија — „понапокан се заванали" — крајем XVIII века. Служба Св. Никола.

Шутевци (Дол. М.) 5 к. Дедо-Шуте Златевски дошао са дедо-Вачком незнано одакле. Служба: Св. Никола.

Дрчевци—Габеровци (Дол. М.) 2 к. Дошао дедо-Мицо с татком му Цветком из Горње Дрчевице крајем XVIII века, а пореклом су из Ракета, из старог соја *Габероваца*, одакле су нешто раније избегли у Горњу Дрчевицу. Некакав „дедовец" Габероваца у Ракету за време *старе војне*, много пре Цветка, снабдевао је турску војску храном равно три месеца, и за ове су услуге Габеровци добили од тадањег паше у Тремнику „голем чифлик", који су им Турци доцније, у Цветково време, поново одузели, а „тапија" им још стоји; од *старе војне* броје девет *појаса*. Служба: Св. Никола.

Голчевци (Дол. М. 3, Гор. М. 1) 4 к. Дедо-Ване избегао из Боуле због зулума и потурчавања крајем XVIII века, и од њега су куће у Долном Малу; око 1880. год. дошао овамо на чифлик и Јованча из Боуле из истог соја. Служба Св. Никола.

Други старији досељеници :

Серменинци (Дол. М.) 1 к. Дошли браћа Велко и Никола из Серменика средином XIX века. Загубили службу.

Петревци—Дујаче (Дол. М.) 1 к. Дедо-Лазо избегао из Боуле и „овдеја овчар станал" средином XIX века. Служба Св. Никола.

Ризовци (Гор. М.) 1 к. Дошли на чифлик као „слугари" из Горне Дрчевице средином XIX века. Изгубили службу.

Мајсторчевци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Божин дошао као ковач из Мираваца средином XIX века. Још ковачи. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници :

Трипуновци (Гор. М.) 1 к. Коцо дошао „слугар" из Горне Дрчевице око 1870. год., па доцније ушао „домазец" у Бачовце. Служба: Св. Никола.

Пиперковци (Гор. М.) 1 к. Доно уз премажену мајку „пасинак" у Богевцима из Боуле око 1880. год., а пореклом из Пиперова од Арнаутлука средином XVIII века. Доно прво био слугар у бега, после „чифчија станал". Служба Св. Спиридон.

Јовановци (Дол. М.) 1 к. Дошао Јован „од каде Рибарци" око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Димитријовци (Дол. М.) 1 к. Димитрије доведен с мајком као „пасинак" у Серменинце из Серменина око 1880. год. Не служе.

Јолевци (Гор. М.) 1 к. Ило домазец у Бачовцима из Боуле око 1885. год., а старином из Пиперова од Арнаутлука средином XVIII века. Служба: Св. Врачи.

Горниковци—Темелковци (Гор. М.) 1 к. Ристо пасинак уз мајку у Вачковцима из Горникова око 1890. год. Не служи.

Димитријовци (Дол. М.) 2 к. Браћа Никола и Даме „овдеја работеше бичкије" (на стругари), па купили „место" у бега, дошли из Корче око 1890. год. Служба „од старо": Св. Никола.

Петревци (Дол. М.) 1 к. Коцо дошао с Николом „по работа" из Корче око 1890. год. Не служи, био „испустен".

Нојчевци (Гор. М.) 1 к. Јованче дошао као „слугар" и „се заванал", из Барова 1898. год. Изгубили службу.

Чочковци (Дол. М.) 1 к. Ташо домазец у Вачковцима из Конопишта 1904. год. Служба „по дедино": Св. Никола.

Витановци (Гор. М.) 1 к. Стојан домазец из Конопишта 1904. год. Не служи, био „испустен".

Коцовци (Дол. М.) 1 к. Петре домазец у Шутевцима „из Ниготино" 1906. год., а пореклом из Долног Дисана средином XIX века. „По дедино": Св. Никола.

Крњевци (Гор. М.) 1 к. Стојан дошао на чифлик из Крњева 1906. год. Изгубили службу.

Пејковци (Дол. М.) 1 к. Пејко домазец у Вачковцима из Горне Бошаве 1907. год. „По дедино": Св. Никола.

Младеновци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Горње Бошаве „кога се купује место" 1907. год. Служба: Св. Никола.

Костовци (Дол. М.) 1 к. Из Горње Бошавее 1907. год., а пореклом из Мрежичког средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Меловци (Дол. М.) 1 к. Из Горње Бошаве 1907. год., а пореклом из Мрежичког око 1830. год. Служба Св. Никола.

Градишци—Николовци (Гор. М.) 1 к. Глигор купио „место", из Горње Бошаве 1907. год., а старином из Градишта средином XIX века. Служба: Св. Атанас.

Конопишци—Шулевци (Гор. М.) 1 к. Андон „аргатлак си работеше" па се оженио, из Конопишта 1907. Не служи.

Чакревци (Дол. М.) 1 к. Лазо избегао из Зборског 1916. год. Био краће време у Бојанчишту, куда је најпре избегао; овде ради као „четворчија". Служба: Св. Никола.

Попадичини (Дол. М.) 1 к. Марија избегла с децом из Зборског 1916. год. Овде аргатује. „Без маж" — напустила службу.

Костевски (Гор. М.) 1 к. Стамена избегла с децом из Зборског 1916. год. И она аргатује. Служба: Св. Аранђел — „го'мали" (имали га).

Ђорговци (Дол. М.) 1 к. Мајка им „премажена" у Дрчевце из Боуле 1918. год. Служба: Св. Никола.

Панађур: Велика Госпођа (Св. Богородица).

Сем цркве Св. Богородице, коју су подигле темељије под селом, над селом је Манастир Св. Спас, подигнут око 1860. год. на темељима старог „црквишта". На *риду* Купчевец код ушћа Ништавице у Бошавицу има „старо гробиште — илимска работа". На *Пржалу* под селом има многа „кућишта", „грамаће". Има каменних темеља с малтером, тесаника лепо орнаментисаних, парчад од цигала, ћерамида, грнчарије, из земље вири понека „врчва", а три су целе ископане.

10. КОНОПИШТЕ.

Положај и тип. — Село Конопиште лежи на ниској тераси десне и осојне стране долине Бошавице, која је у подножју Кожуфа усечена око 300 м. дубоко у куманичевској површи. Страна над селом зове се Кадија, по ерупативном остењку из туфозних наслага; одозго се понекад одвајују блокови стена и прете селу. У селу има једна чешма, а многи су извори у долинама око села.

Село је хришћанско, збијеног типа и линијастог облика. Горно се продужује у Долно Мало, у коме је Средсело са ковачницом и три дућана. До ослобођења је село било получифличког типа. Сељаци су били чифчије „под ћесим" тројице бегова, браће, и тада се село делило на Горно, Средњо

и Долно Мало са заједничком кулом у Средселу. Број кућа: Горно М. 44, Долно 53; свега 97.

Привредне прилике. — Сељаци живе од стоке и планине. На почифличавање су нагнати онда, када је дедо-Бач крајем XVIII века избегао „због арамије" са Мирчове Пресеке преко овог села у Чемерско за чифчију. Њиве су ретке и неплодне, у крчевинама високих површи и у долинама. Изнад села: Лукар, Жарница, Гола Расоа, Драјков Рид, Арамитска Долишта, Ан, Чашке, Колник, Јосивове Ливаде, Вачко Камење. Под селом: Вирови, Култа, Женско, Широка Падина, Леска, Ливаде, Раковец. Овамо су у *лакама* „башче на ваденье". Сем делова поменутих места „мера" захвата и ова: Гарвани, Чардак, Василова Падина, Куманова Глава, Мирчова Пресека, Порта, Острец. На Порти се косе ливаде, а знатни су делови Кожуфа под високом шумом. Јесења су трла на Кожуфу, по два часа и више удаљена, зимска око села у долини. Једно је бачило на Голој Расои, три крај Старе Реке. На мери је под Кожуфом и поменуто место Ан. Тамо је некада био „говедарник" и имало „големо зданије" за држање сеоских говеди зими, али је због *арамија*, који су *испадали* из Арамитских Долишта, напуштен и разрушен, стога говедарство опало. У планини су стругаре („бичкије") на води.

Име, порекло сојева и старине. — Конопиште је старо насеље, које се некада звало Врбница.

Старинци:

Пулијовци—Бачовци (Долно М.) 3 к., *Аврамовци—Китевци* (Дол. М.) 6 к., *Велковци* (Дол. М. 5, Горно М. 1) 6 к., *Колчевци—Андовци* (Дол. М.) 2 к., *Чочковци* (Дол. М.) 1 к., *Барјактаровци* (Дол. М.) 2 к., *Миновци* (Дол. М.) 1 к., *Пецовци* (Дол. М.) 6 к., *Кралевци* (Дол. М. 2, Гор. М, 1) 3 к., *Бојковци —Вишановци* (Дол. и Гор. М.) 2 к., *Крстевци* (Дол. М. 3, Гор. М. 3) 6 к., *Камчевци* (Гор. М.) 2 к., *Спасевци* (Гор. М.) 1 к., *Ђетовци* (Гор. М.) 2 к., *Димковци—Лажовци—Андонијовци* (Гор. М.) 5 к., *Чоковци* (Гор. и Дол. М.) 2 к., *Видевци* (Гор. М.) 2 к., *Грбевци* (Гор. М.) 2 к., *Галевци* (Гор. М.) 2 к., *Шпртевци* (Гор. М.) 2 к., *Мемчевци* (Гор. М.) 2 к. Служба: Св. Никола, *Еленовци* (Гор. М.) 4 к., *Гацовци* (Гор. М.) 5 к. Служба Св. Атанас,

Старији досељеници:

Арнаути—Илевци—Весковци (Гор. М. 5, Дол. М. 2) 7 к. Дедовци им били „овчари Славјани", имали много стоке и „тога одили по крпле како Арнаути", па сишли с планине у село „од време", пре много појаса, и „туа се засојили". Служба: Атанасовден.

Лазарковци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Лазарко избегао из Рождена почетком XIX века. Не служе, „испустени", а био Св. Атанас.

Стојовци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Стојо дошао „из Клино" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Џиковци (Дол. М.) 4 к. Дедо-Атанас „Џико" избегао из Боуле крајем прве четврти XIX века. Служба: Св. Атанас.

Сабљевци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Јошо „посинет" у Пецовцима из Стрмашева средином XIX века; тада је Стрмашево „расипано" и почифличено, и Пецовци „детенце си го нашли пустињско". Пецовска служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Димитријовци (Дол. М.) 1 к. Дошао Ванђел као „делач, дрвје работеше" из Марковјана код Костура око 1872 год. ба „од старо": Св. Никола.

Андоновци (Дол. М.) 2 к. Дедо-Петре и братучед му Димитрије дошли из Костура као „делачи" око 1877. год. Служба „од старо": Благовести.

Ванђеловци (Дол. М.) 2 к. Никола „делач" из Омотског (Костур) око 1877. год. Служба „по старо": Св. Никола.

Цуцулешковци (Дол. М.) 1 к. Неде домазец у Аврамовцима из Куманичева око 1880. год. Стара служба Св. Димитрије, нова Св. Никола.

Павлевци—Шапкарине (Гор. М.) 1 к. Петре домазец у Крстевцима из Горникова око 1882. год. Служба: Св. Никола.

Пановци (Дол. М.) 1 к. Дошао Глигор као „бичкиџија" (у планини имао стругару) „из Катунди" код Корче око 1886. год. Престали да служе.

Илковци (Дол. М.) 1 к. Ристе домазец у Камчевцима из Мрежичког око 1896. год. Служба: Св. Никола.

Бојковци (Гор. М.) 1 к. Бојко посинак у Ћетовцима из Куманичева 1902. год. Служба: Св. Никола.

Степановци (Дол. М.) 1 к. Јован дошао као ковач из Чемерског 1904. год., а пореклом из Горног Дисана, одакле га мајка одвела своме брату у Чемерско око 1876., одатле се „премажила" у Фуштане (Меглен) око 1880., и ту Јован научио занат, па 1898. дошао у Горну Бошаву, 1900. прешао у Чемерско. Због потуцања („како Ћупец") не служи.

Галевци (Дол. М.) 1 к. Домазец из Стрмашева 1915. год. Служба: Св. Ђорђе.

Анђелевци (Дол. М.) 1 к. Лазо домазец у Крстевцима из Горне Бошаве 1918. год., а пореклом из Стрмашева, одакле у Горну Бошаву прешао 1902. Служба „по дедино": Св. Никола.

Ђорђевци (Гор. М.) 1 к. Доре (Тодор) дошао „сос тајфа" из Горне Бошаве 1919. год. Служба Св. Никола.

Панађур Св. Врачи, а црквени храм Св. Стефан.

Под селом, на другој страни реке, има „вакавиште" Св. Илија. Ублизу је код Марковице ископан велики и добро очуван жртвеник са грчким натписом, истесан у еруптивној

стени; ту су откривени и „камени диреци" поред других остатака грчкога храма.

11. ГОРНА БОШАВА.

Положај и тип. — Село Горна Бошава лежи на пространој тераси од 80 м. с десне стране Бошавице. У селу су две чешме, спроведене од једне „главе" из долинице Снос; лети се силази по воду и на Бошавицу.

Село је хришћанско и чифличког типа. И у Горном и у Долном Малу била је до Ослобођења по једна беговска кула; више је кућа „на ред". Број кућа: Горно М. 27, Долно М. 27; свега 54.

Привредне прилике. — Од једнаког су значаја земљорадња и сточарство. Чифчије су „брдско место" радили „под ћесим", а „пољско" као „исполције"; сем тога у оба мала био је по један беглик. Њиве над селом: Скала, Орел, Седло, Бука, Паприва Падина, Ништајица, Курита, Арамијска Круша, Пресека, Криви Рид, Тумба, Снос. Под селом: Свињишта (сеоска тераса), а на другој страни долине Јанчов Осој, Трошловец, Три Цера, Раковец, Удрово, Бубово Корито, Широка Падина, Црна Вода, Витачево. Мера са пасиштем и шумом: Глогово, Сливките, Ђупски Кладенец, Вирови, Главутки, Леска, Дибоки Дол, Ладно Долче, Лилова Њива, Амкова Ливада. Трла су око села до један час далеко. На реци су две воденице, прављене беговима „со ангарија".

Оснивање, порекло сојева и старине. — Село су основали разни бегунци око 1830. год. Тада је овде и на целој Свињишти био „голем орман". Темејлије су поред сточарења „трсили" и места за њиве. Још с почетка бегови их приморали да плаћају „ћесим". Доцније су бегови заузимали истршено земљиште и доводили „исполције", такође беглуке основали. За разлику од старе Бошаве, село је названо Горна Бошава.

Темејлије:

Лукадаровци (Гор. М.) 2 к. Дедо-Дело избегао из Конопишта око 1830 год. Служба: Св. Никола.

Меловци (Гор. М.) 3 к., Дедо-Мело „Прдан" Ђимовски избегао из Мрежичког око 1830. год. Служба: Св. Никола.

Гечковци (муцала) — *Јовановци* (Гор. М.) 1 к. Дедо-Јован са чифлика из Долне Бошаве око 1830. год. Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници:

Вачовци (Гор. М.) 3 к. Дедо-Димо из Радње око 1840. год. Од њих је поп-Петре Атанасковић старешина Манастира Бошаве. Служба: Св. Никола.

Стаменковци (Гор. М.) 3 к., Дедо-Стојко дошао из Градишта око 1845. год., а пореклом из Мрежичког око 1840. год. Служба: Св. Никола.

Аврамовци (Дол. М. 2, Гор. М. 1) 3 к. Дедо-Андо из Конопишта око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Градишки—Николовци (Дол. М.) 2 к. Дедо-Николо из Градишта око 1850. год. Служба: Св. Атанас.

Новији досељеници:

Весковци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Јован из Мрежичког око 1860. год. Напустили службу.

Степановци (Гор. М.) 2 к. Дошли из Клина око 1860. год.: дедо-Јано домазец у Костовце (ови доцније у Чемерско), а брат му Ризо домазец У Петра Овчара (из Куманичева раније дошао). Оставили службу.

Атанасовци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Трајко из Мрежичког око 1865. год. Син му дедо-Ђорђе овде се запопио. Служба Св. Никола.

Чашковци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Дело из Мрежичког око 1865. год. Служба: Св. Никола.

Цигевци (Гор. и Дол. М.) 2 к. Дошли из Мрежичког: Стојче између у бега око 1870. год., а Ставро домазец у Весковце око 1884. год. Служба: Св. Никола.

Деловци (Дол. М.) 1 к. Дошао Димитрија из Барова око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Деловци (Дол. М.) 1 к. Ордан домазец у Велковцима (дошли из Конопишта око 1860. год. — изумрли) из Вешја око 1870. год. Оставили службу.

Арнаути—Илевци—Весковци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Злате дошао из Конопишта око 1870. год., а пореклом са планине „од време". Служба: Св. Атанас.

Мановци (Дол. М.) 1 к. Ристо из Конопишта око 1870. год. Одавна оставили службу.

Јанчевци (Дол. М.) 2 к. Станоја из Конопишта око 1870. год., а Дело око 1890. Служба: Св. Атанас.

Шуневци—Лазарковци (Дол. М.) 1 к. Из Конопишта око 1870. год., а пореклом из Рождена почетком XIX века. Служба: Св. Атанас.

Скандевци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Конопишта око 1870. Служба: Св. Никола.

Галевци (Дол. М.) 1 к. Ило из Конопишта око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Ђондевци (Дол. М.) 1 к. Ђорђе из Бојанчишта око 1875. год. а пореклом из Клина око 1860. Служба: Св. Никола.

Дисанковци (Дол. и Гор. М.) 2 к. Дошао Ристо из Страгова око 1875. год., а пореклом из Долног Дисана средином XIX века. Загубили службу.

Дуруновци (Гор. М.) 1 к. Ристо избегао из Боуле (тамо се затрли) око 1875. год. Напустили службу, „испустени".

Пецанковци (Дол. М.) 1 к. Дошао Јонче из Мрежичког око 1882. год. Оставили службу.

Шамендовци (Дол. М.) 1 к. Петре „пасинок" у Аврамовцима, „годиначе донесено", из Мрежичког око 1884. год. Служба: Св. Никола.

Весковци (Гор. М.) 1 к. Трајо из Радње око 1890. год., а пореклом од Рождена почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Кадијовци (Гор. М.) 1 к. Ђорђе из Горње Дрчевице око 1890. год. „Служили понапред".

Галевци (Дол. М.) 2 к. Дошао Стојан из Стрмашева око 1896. год. Служба: Св. Ђорђе.

Марковци (Гор. М.) 1 к. Диље и Јован „пасинци" с мајком у Чашковце из Мрежичког око 1898. год. Служба: Св. Никола.

Богдановци (Гор. М.) 2 к. Дошли као измећари из Конопишта 1902. год. Оставили службу.

Илчевци (Гор. М.) 1 к. Ризо из Конопишта 1905. год. Напустили службу.

Сабатковци (Гор. М.) 1 к. Ило домазет у Степановцима из Горног Дисана 1905. год. а пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Протођеровци (Дол. М.) 1 к. Павле из Конопишта 1906. год. Служба: Св. Атанас.

Анђелковци (Дол. М.) 1 к. Камче домазец у Весковцима из Мрежичког 1907. год., а тамо из Драгожела 1902. Служба: Св. Никола.

Павлевци (Дол М.) 1 к. Кгно из Боуле 1908. год. Служба: Св. Никола.

Чочковци (Дол. М.) 2 к. Дошли из Бојанчишта 1909. год. (због босанских муаџира), а пореклом из Конопишта око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Деловци (Дол. М. 1 к. Костадин избегао из Зборског 1916. год. Служба: Св. Атанас.

Панађур је Св. Илија, узет заједно с Долном Бошавом. Бубово Корито је „илимска работа": „становит камен", врло велики, на два места издубљен; налази се пола часа уз леву страну долине, под Удровом, а над Црном Водом.

12. ДОЛНА БОШАВА.

Положај и тип. — Село Долна Бошава лежи на ниској тераси леве и присојне стране долине Бошавице под одсеком Међумеља, који се обурвава; недавно је пала у један двор

„стена" величине осредње куће. Под одсеком избија јак извор.

Село је хришћанско, чифличког типа и издуженог облика. Дуж друма су Горно и Долно Мало, растављена Средселом. Број кућа: Горно М. 16, Долно М. 14; свега 30.

Привредне прилике. — Сељаци се подједнако занимају земљорадњом и сточарством. До Ослобођења је Долно Мало држао Шаћири-бег Рибаровски из Долног Дисана, а Горно Мало Усни-бег Рибаровски у Кавадарцима. „Брдско место се работило под ћесим", а пољско исполџијски. Село је „зорли станало чифлик: Рибаровци кацаци пуштили и го земали". Њиве су с десне стране долине, на Погледу, пространој тераси од 80 м., а на левој по Стрању, изнад кога настаје „рамно" Витачево. Мера је Браћеник, пасиште и шума. Има једна воденица, беговска, подигнута „со ангарија".

Порекло сојева и старине. — Долна Бошава је старо насеље, пре оснивања Горне Бошаве звала се само Бошава. Почетком XIX века село се због зулума Рибароваца раселило, старинци избегли у Меглен, а оно почифличено. Неки се избегли сојеви затим врате из бежаније.

Старинци:

Савевци—Карацовци (Дол. М.) 1 к. Пре почифличавања села живели су на „својцко"; бежали у Меглен, стога названи Карацовцима, и оставили тамо роднину; место које је Горна Бошава захватила била њихова „баштина". Служба: Св. Никола.

Старији досељеници:

Мановци (Гор. М.) 1 к. Чукондедо-Мано из Бешишта почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Поспаловци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Митре из Бегништа почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Бадевци (Гор. М.) 2 к. Дошао Толо из Страгова око 1840. год., тамо им сој Узуновци. Оставили службу.

Димовци (Дол. М.) 2 к. Дошао Димо домазец у изумрле Гуголовце незнано одакле око 1840 год. Служба: Св. Ђорђе

Кошанци (Дол. М.) 1 к. Дошли браћа Исак, Ило и Ђело из Кошана око 1840. год. Исакови држе сој. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Аврамовци (Гор. М.) 2 к. Дошао Ташо из Конопишта око 1860. год. Служба: Св. Атанас.

Ђоговци (Дол. М.) 1 к. Дошао Косталин домазец у Димовце из Конопишта око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Ђоговци (Дол. М.) 1 к. Дошао Костаин домазец у Димовце из Горног Дисана око 1880. год., а пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Мировци (Дол. М.) 1 к. Дошао Димо домазец у изумрле Илијовце, за Дзену, из Моклишта око 1880. год., а дедо-Миро из Горног Дисана око 1860. Отавили службу.

Гркљановци (Дол. М.) 1 к. Неде домазец у изумрлим Трајановцима (ови из Стрмашева око 1875.) из Мрежичког око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Ђорђовци (Гор. М.) 1 к. Дошао Атанас домазец у изумрле Пајдаковце (ови из Барова око 1850.) из Костура око 1890. год. Атанас „гурбецијa беше, ћерамицијa одеше од село до село". Служба: Св. Спиридон.

Најдовци (Гор. М.) 1 к. Стојан дошао као „Ђуптин" (ковач) из Конопишта око 1890. год. Загубио службу.

Крстевци (Дол. М.) 1 к. Илија из Конопишта око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Николовци (Гор. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Дошли из Стрмашева око 1900. год.: Ћимо као чифчија, а братучеди му домазеци: Марко у изумрле Галабовце (ови из Бунарчета око 1890. а пореклом из Мрежичког око 1840.), а Трајо за Дзену Илијовску, кад јој умро први муж (домазец Димо Мировски). Служба: Митровден.

Ђурчијовци (Дол. М.) 1 к. Доно из Стрмашева 1902. год., а тамо из Вешја око 1850. Служба: Св. Атанас.

Ђорђевци (Гор. М.) 1 к. Ристо дошао домазец у Ћимове Николовце из Бунарчета 1905. год. Служба: Митровден.

Данчевци (Гор. М.) 1 к. Атанас избегао из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола.

Димковци (Гор. М.) 1 к. Ристо избегао из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола.

Аџковци (Гор. М.) 1 к. Никола избегао из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола.

Ичковци (Дол. М.) 1 к. Трајо избегао из Зборског 1916. год. Служба: Св. Атанас.

Танчевци (Дол. М.) 1 к. Из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола.

Бешировци (Дол. М.) 1 к. Ристо из Страгова 1917. год., а избегао из Зборског 1916. Служба: Св Атанас.

Аџијовци (Дол. М.) 1 к. Ђорђе из Страгова 1922. год., а избегао из Зборског 1916. Служба: Св Никола.

Панађур: Св. Илија.

Одсељени: Ћосовци, Дафиновци, Савевци и други, око 25 кућа, избегли у Меглен почетком XIX века.

Под селом има Црквиште Св. Атанас, а на Погледу преко реке Црквиште Св. Илија, „гробиште", „селиште", где су ископаване врчве. Над селом према Горној Бошави има код Камене Страге „камен човечког боја, изделан", а на њему „крс". Ублизу је „вакавиште" Кауђерица, „грамадине", „ћерамиди-

шта". Више је разних „селишта"; по предању је село у старо време било „распрснато", са више одвојених крајева.

Манастир Бошава је ниже села, на високој тераси Бошавице, под Манастирским Мелом и Главуткама (остењци у виду људских прилика). Црквени храм: Св. Аранђел Михајило. Типа старијих тиквешких цркава. Конаци су новији, задужбина бошавских села. 1740. год. бележи се као *„игумен"* и *„јеромонах" Калиник*, а 1742. пише књигу *„граматик кир попу Калинку."*[1]) Старијег помена нема, али по свему претурске старости. Манастир има још мало земље према Долној Бошави и Крњеву, коју су му бегови оставили од некадањих метоха.

13. КРЊЕВО.

Положај и тип. — Село Крњево лежи на левој и присојној страни Бошавице пред улазом у Баровску Клисуру, на ниској тераси и блажој падини. Над реком избијају два извора, има и један бунар, али се вода за пиће узима зими и са реке.

Село је хришћанско, чифличког типа, а линијастог облика. Доњим крајем терасе пролази друм, на коме је Стредсело, између Горног и Долног Мала. Куће су „на ред". Куле није имало, а бегови су одседали код чифчија. Број кућа: Горно М. 21, Долно М. 18; свега 39.

Привредне прилике. — Сељаци су више орачи него сточари; као чифчије радили „под ћесим" у бегова из Тремника, Пржљева и Долног Дисана. Почифличавање је извршено кад и у Долној Бошави. У то време се тачно знао „стари синор", обележен ћумуром. Био је највећим делом под „орман", и у колико су сељаци крчили места за њиве, у толико су их бегови одмах присвајали и ударали нов „ћесим". До пре тридесет година сточарство је још било главно занимање, док нису новији досељеници и *меру* искрчили. Дуж реке су лаке на ваде. Гајени су „црници" за свилене бубе.

Порекло сојева и старине. — Од старог се становништва после почифличавања задржао само један сој.

Старинци:

Мијајлевци (Гор. М. 4, Дол. М. 1) 5 к. „Параман" је по прадеду Мијајлу, али се знају и даљи претци: Пејко, Јован и још неколико *кушака*. Кућа у Долном Малу је Јанова, који је око 1890. год. отишао као „слугар" у Конопиште, па се на „Уријет" опет вратио. Служба: Св. Никола.

---

[1]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. II, стр. 128. бр. 2807. и стр. 135. бр. 2836.

Досељеници:

Таневци (Гор. М.) 4 к. Дедо-Тано дошао домазец у Мијајлевце из Манастира Бошаве, где је био „измећар", око 1855. год. Служба: Св. Никола.

Дрчевци—Габеровци (Гор. М. 4. Дол. 1) 5 к. Дошли у неколико махова: Димитрија домазец у изумрле Скочивирце (од ових Стојко из Скочивира око 1820 год. домазец у изумрле Велковце, који су дошли из Страгова почетком XIX века) из Горње Дрчевице око 1860. год., нешто раније из Барова, а његови још раније из Чемерског (од њега 2 к.); Тасе Ичовић из Чемерског око 1890.; Најдо посињен у Бачовце из Страгова око 1895., брат му Донче домазец у Кумовце из Страгова 1921. а њихов отац Никола из Чемерског у Страгово око 1890.; — цео сој дошао у Чемерско из Горње Дрчевице крајем XVIII века, а пореклом нешто раније са селишта Ракето. Служба: Св. Никола.

Кумовци—Лефковци (Гор. М.) 2 к. Дошао Дело домазец у Мијајлевце из Конопишта око 1865. год. Служба: Св. Никола.

Стрмашевци—Јовановци (Дол. М.) 2 к. Избегли из Стрмашева око 1870. год., а тамо у задрузи с Аџијовцима, родином по очуху, држе још „стара баштина", коју им бегови нису успели отети. Служба Св. Ђорђе.

Петревци (Дол. М.) 2 к. Дошли из Боуле око 1875. год. Служба: Св. Никола.

Јаничијовци (Дол. М.) 2 к. Дошли из Страгова: Петре око 1886. год., а Јано 1894. домазец у изумрле Кршчевце (од ових Димко дошао домазец у изумрле Сабатковце из Барова око 1880., а Сабатко домазец у Таневце из Мрежичког око 1860.). Служба: Св. Ђорђе.

Бачовци (Дол. М.) 3 к. Дошли из Чемерског: Манчо око 1886. год., Коно домазец у Кумовце 1921., а Трајо домазец у изумрле Сабатковце 1922.; порелом су са Мирчове Пресеке испод Порте од краја XVIII века. Служба: Св. Никола.

Скандевци (Гор. М.) 1 к. Коло дошао домазец у изумрле Анђелевце (од ових дедо-Анђеле дошао домазец у Мијајлевце — „на Пејка сестру зел" — из Шивца почетком XIX века) из Конопишта око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Луковци—Ицовци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Бунарчета око 1900. год., а пореклом из Барова око 1870. Служба: Св. Ђорђе (био раније Св. Аранђел).

Атанасовци—Галабовци (Гор. и Дол. М.) 2 к. Дошли из Горног Дисана: једна кућа око 1900. год., а Костадин домазец

у Таневце 1918.; пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Атанас.

Настовци (Дол. М.) 1 к. Камче домазец у Атанасовцима из Конопишта око 1900. год., а пре тога био мало у Чемерском и Горном Дисану. „По дедино": Св. Атанас.

Чипиндијовци (Дол. М.) 1 к. Никола домазец у Јовановцима из Стрмашева око 1900. год. Служба: Св. Ђорђе.

Камчевци (Дол. М.) 2 к. Дошли из Стрмашева 1913. год. Служба: Св. Ђорђе.

Гечковци (Дол. М.) 1 к. Анђеле из Горне Бошаве 1913. год., а пореклом из Долне Бошаве око 1830. Служба: Св. Никола.

Николовци (Гор. М.) 1 к. Јован дошао домазец у изумрле Анђелевце из Конопишта 1916. год. Служба: Св. Никола.

Николићи (Гор. М.) 1 к. Перо купио земље у бегова, а оженио се од Меловаца у Барову, дошао из Ораховца од Лесковца 1919. год. Слава: Св. Никола.

Катранџијовци (Гор. М.) 2 к. Дошли „други братучеди" из Страгова: Пано 1919., Насто 1920. год.; дедо-Петре у Страгово одавде око 1850., а отац му овамо из Чемерског око 1830. — пореклом су од дедовца Мица, који је правио катран од „борја" Ржишта у Локвици код Чемерског, од краја XVIII века. Служба: Св. Никола.

Турски Цигани: Алија Паљачовски (Дол. М.) 1 к., дошао из Стрмашева као ковач 1921. год.

Панађур по Манастиру Бошави: Св. Аранђел.

Над селом има Црквиште Св. Атанасија, стоји „столп" од камена; ту има трагова и од „кућишта". Преко реке је Црквиште Св. Димитрија са *гробиштем*, где су ископаване грчке надгробне плоче; над овим је чемерско селиште Пржал, где има много трагова старог, пресловенског насеља. Сем тога у околини села има на више места „грамаће": Коларница и Баровка близу Баровске Клисуре, Грозанина више села уз реку. Поред грамаћа на неколико су места крај реке ископаване „врчве": Златаново Трло, Смокова Горница, Чамова Воденица. Под Коларницом на улазу у клисуру настаје Самоков, где се вадио „маден".

14. СТРАГОВО.

Положај и тип. — Село Страгово лежи под ободом Витачева, на нижој егејској тераси, а испод више површи Маркове Ливаде. Под одсеком уврх села избијају неколико извора, од којих потиче Дол кроз село.

Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се по сојевима на пет мала, између којих Средсело. Број кућа: Узуновско М. 26, Камчевско М. 31, Милошовско М. 24, Богевско 13, Брајовско М. 24; свега 118.

Привредне прилике. — Сељаци су подједнако орачи и овчари, већина „одвек на својцко". Силом је тек у последње време створио нешто чифлика Хаџи-Смајил-ага из Кавадараца. Њиве су на површима Витачева и низ Бошкову Падину ка Бошавици. Пре но што је Хаџи-Тајир-ага одузео страговску меру почетком XIX века и основао чифлик Бунарче, сељаци су живели највише „од имање".

Порекло сојева. — Село се расељавало за *старе војне*, кад је пљено од Турака, и од одузимања Бунарчета.

Старинци:

Милошовци (Милошовско М.) 15 к., *Камчевци—Соколовци* (Камчевско М. 11, Узуновско М. 1) 12 к., *Најдовци* (Камч. М.) 2 к., *Трајовци* (Брајовско М.) 1 к., *Богевци* (Богевско М.) 4 к. Служба: Св. Пречиста. *Брајовци* (Брај. М.) 10 к., *Тодоровци* (Узун. М.) 3 к., *Камериновци* (Камч. М.) 2 к. Служба: Св. Ђорђе. *Узуновци* (Узун. М.) 9 к., *Миновци* (Брај. М.) 6 к., *Камовци—Мицковци* (Брај. М.) 4 к. Служба: Св. Мина. *Велковци* (Камч. М.) 3 к. Служба: Св. Аранђел.

Досељеници:

Мантевци (Узун. М.) 2 к. Дошли Ставро и Тодор из Горног Дисана око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Танчевци (Камч. М.) 1 к. Петре „домазец" у Камчевцима из Криволака око 1860. год. Служба: Св. Мина.

Ђорговци (Богев. М.) 1 к. Петре „пасинак" у Богевцима из Горње Дрчевице око 1865. год. Служба: Св. Пречиста.

Терзијовци (Узун. М.) 3 к. Дошао Ристо из Вешја око 1865. год. Служба: Св. Никола.

Ђоровци (Узун. М.) 2 к. Дошли из Конопишта око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Баровци (Милош и Богев. М.) 2 к. Дошли братучеди Ристо и Андоније из Барова око 1870. год. Не служе, „испустени".

Деловци (Брај. М. 2. Камч. М. 1) 3 к. Дошли из Барова око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Криволачки (Камч. М.) 1 к. Темељко домазец у Камериновцима из Криволака око 1875. год. Служба: Св. Ђорђе.

Анђелевци (Богев. М.) 2 к. Дошли из Уме око 1880. год. Служба: Св. Пречиста.

Крстевци (Камч. М.) 1 к. Дошао Богдан из Бунарчета 1884. год. Оставили службу.

Витановци (Милош. М. 2, Богев. М. 1) 3 к. Дошли из Бунарчета 1890. год. Служба: Св. Никола.

Дрчевци—Габеровци (Богев. М.) 1 к. Дошао Коло Ичовић из Чемерског 1890. год., дедовци из Горне Дрчевице крајем XVIII века, а нешто раније пореклом са селишта Ракето. Служба: Св. Никола.

Ђоревци—Власи (Богев. М.) 1 к. Дошао поп-Ђорђе на „женина стока" у Богевце из Стрмашева 1895. год., а пореклом из Ливаде од Водена средином XIX века. Отац му Дино био терзија и није служио — Вла; поп-Ђорђе овамо „заслужил по женино" Св. Пречисту, после се запопио.

Камчевци (Камч. М.) 1 к. Дошао Атанас из Долне Бошаве 1895. год. Оставили службу, „расипани".

Стојановци (Камч. М.) 1 к. Дошао Мицо из Чемерског 1896. год. Оставили службу.

Јанчевци (Милош. и Камч. М.) 2 к. Дошли из Бунарчета 1896. год. Служба: Св. Никола.

Мановци (Камч. М.) 1 к. Петре домазец у Камчевцима из Долне Бошаве 1896. год., а пореклом из Бешишта почетком XIX века. „По дедино": Св. Пречиста.

Трпковци (Камч. М.) 1 к. Дошао Исак из Бунарчета 1900. год. Оставили службу.

Костадиновци (Богев. М.) 1 к. Мито избегао „од Битољско" 1900. год. Оставили службу, „расипани".

Николовци (Милош. М.) 2 к. Дошли из Горне Бошаве 1902. год., а пореклом из Градишта средином XIX века. Служба: Св. Атанас.

Меловци (Милош. М.) 1 к. Дошли из Горне Бошаве 1902. год., а пореклом из Мрежичког око 1830. Служба: Св. Никола.

Сурџијовци (Узун. М.) 4 к. Дошли из Чемерског 1904. год. Служба: Св. Никола.

Аџијовци (Милош. М.) 2 к. Тано домазец у Милошовцима, а отац му „при ћерка", из Стрмашева 1913. год. Служба: Св. Никола.

Ташковци (Узун. М.) 2 к. Избегли из Зборског 1916. год. у Бојанчиште, а 1917. овамо. Служба: Св. Никола.

Топлевци (Камч. М.) 1 к. Избегли из Зборског 1916. год. у Бојанчиште, а 1917. овамо. Служба: Св. Никола.

Ђауровци (Камч. М.) 1 к. Избегли из Зборског 1916. год. у Бојанчиште, а 1917. овамо. Служба: Св. Димитрија.

Јанковци (Камч. М.) 2 к. Избегли из Зборског 1916. год. у Бојанчиште, а 1917. овамо. Служба: Св. Димитрија.

Ачковци (Брајов. М.) 1 к. Избегли из Зборског 1916. год. у Бојанчиште, а 1917. овамо. Служба: Св. Атанас.

Турски Цигани: Дошао Алија са зетом у задрузи као ковачи (Богев. М.) 1 к., из Ваташе 1904. год.

Панаћур: Св. Ду.
Одсељени: У Америку око 10 к. на почетку XX века.

15. БАРОВО.

Положај и тип. — Село Барово лежи под ободом Витачева, на подлешкој тераси, коју просеца Дол и под селом притиче Бошавици у средњем делу Баровске Клисуре. У селу је неколико кладенаца спроведених у чешме, мало ниже јак извор Врело, а у околини многи извори.

Село је хришћанско-муслиманско и збијеног типа. Дели се на крајеве: Горно Мало, Стредсело и Чифлик. Над Стредселом је црква. У Чифлику су до 1904. год. били сељаци чифчије, но овај није имао чифличко обележје.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Горно Мало	13	8	21
Стредсело	11	23	34
Чифлик	27	3	30
Свега	51	34	85

Привредне прилике. — Сељаци се подједнако баве сточарством и земљорадњом. Поред муслимана и већина су хришћана „одвек на својцко", а остали су хришћани били чифчије „под ћесим", па су се откупили. Њиве су на површима и у долинама око села. У узаним *лакама* крај Бошавице имају *оризишта*. Мера је под селом, према Клисури: Страње, Чуке, Гољак, Шумати Рид, Голем Сурија. Хришћани и муслимани заједнички напасају стоку, а и бачују удружено. На Бошавици су три велике воденице, једна од њих и шарлагарница. У селу на друму има један дућан и две ковачнице.

Порекло сојева и старине. — Већина је стариначких кућа обеју вера.

Порекло хришћана:

Старинци:

Кралевци[1]) (Стредсело) 2 к., *Пајдаковци* (Гор. М. 3, Чифлик 3) 6 к., *Луковци* (Чифл.) 4 к., *Пилевци—Анђелевци* (Чифл.) 5 к. Служба: Св. Аранђел. *Тасевци* (Стредс.) 3 к. Служба: Св. Атанас. *Самоковци* (Гор. М.) 2 к. Служба: Св. Мина. *Кишовци* (Чифл.) 1 к., *Лазарковци* (Чифл.) 2 к., *Кривчевци* (Чифл.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Деловци* (Чифл.) 2 к. Служба: Св. Врачи (Кузман и Дамњан).

Досељеници:

[1]) Кажу како им „стари некој пат смешките прајили: тој крал, тој цар", и тако остао „прекар".

Осовци (Стредс., Гор. М. и Чифл.) 3 к. Дедо-Костадин доведен „пасинак" у изумрле старинце Осовце из Војшанаца око 1865. год.; Осовци га нашли малог, без родитеља, које су Турци побили, а старином из Неготина, од соја Боноваца, одакле у Војшанце средином XIX века. Стара служба била Св. Аранђел, а по Осовцима, чије и име носе, Св. Никола.

Китевци (Чифл.) 1 к. Ило домазец у Пајдаковцима из Дуброва око 1890. год. „По дедино": Св. Аранђел.

Јовчевци (Стредс.) 1 к. Јанче домазец у Пајдаковцима из Пржљева око 1890. год. Служба: Св Аранђел.

Ђоговци (Чифл.) 1 к. Дошли на „својцко" из Горног Дисана око 1890. год., а старином из Долног Дисана од краја XVIII века. Служба: Св. Никола.

Бачовци (Стредс. и Чифл.) 2 к. Дошли дальи братучеди из Чемерског: Шпира довела баба-Јанка у изумрли очев соj 1902. год., а Добрин домазец у Кралевцима 1919. год.; пореклом са Мирчове Пресеке под Портом од краја XVIII века. Служба: Св. Никола.

Стојанчевци (Гор. М.) 1 к. Ђорђе домазец у Пајдаковцима из Горне Дрчевице 1907. год. Служба: Св. Аранђел.

Меловци (Гор. М.) 3 к. Дошли из Горне Бошаве 1907. год., а пореклом из Мрежичког око 1830. Служба: Св. Никола.

Деловци (Гор. М.) 1 к. Пано дошао на „својцко" из Бојанчишта 1907. год., а тамо из Вешја око 1890.; пореклом из Ракета почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Витановци—Бојковци (Стредс. 1, Чифл. 2) 3 к. Мело дошао на „купено" из Бојанчишта 1909. год., а пореклом из Конопишта око 1890.: после овога дошли дальи братучеди из Стрмашева 1920., а пореклом из Конопишта око 1850. Служба: Св. Никола.

Грозановци (Стредс.) 1 к. Павле дошао на „својцко" из Горног Дисана 1909. год., а старином из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Делковци (Стредс.) 1 к. Зарко дошао из Вешја 1910. год., а пореклом из Ракета почетком XIX века. Не служи.

Андовци (Чифл.) 1 к. Тодор домазец у Пилевцима из Горне Дрчевице 1911. год. Служба: Св. Никола.

Пиперковци (Гор. М. и Чифл.) 2 к. Дошли дальи братучеди из Боуле: Камче Костовски домазец у изумрле Копришганце (од ових Коло из Копришнице око 1880.) 1916., Петре Мурдевски домазец у изумрле старинце Марковце 1920: пореклом су из Пиперова од Арнаутлука средином XVIII века. Стара служба била Св. Врачи, нова Св. Никола.

Минчевци (Гор. М.) 1 к. Најдо из Горне Дрчевице 1921. год. Служба: Св. Никола.

Због муслимана сеоски је панађур одавна „расипан", а храм је црквени Мала Богородица.

Порекло муслимана:

Старинци:

Стредсело: *Вејселовци* 2 к., *Рамадановци—Бртевци* 2 к., *Чолаковци* 2 к., *Брлевци* 1 к., *Смаовци* 1 к., *Зећовци* 1 к., *Бошњаковци* (галантни „како Бошњак", давали сиротиње много „на јадење и пијење") 1 к., *Коларовци* 1 к., *Садиковци* 1 к. Горно Мало: *Дрмањовци* 2 к., *Ипчевци* 2 к., *Мутковци* 1 к., *Рамановци* 2 к. Чифлик: *Далиповци—Аличковци* 2 к.

Досељеници:

Мегленци (Стредс.) 1 к. Дедо-Асан избегао из Фуштана око 1860. год.

Чучуковци (Стредс.) 1 к. Мемед доведен „пасинак" у изумрле старинце Суловце из Долног Дисана око 1880. год.

Вејзовци (Чифл.) 1 к. Избегли из Стрмашева због бегова око 1880. год.; тамо били старинци и на „својцко".

Даутовци (Гор. М.) 1 к. Мемедов отац Јашар избегао из Стрмашева због зулума око 1880. год.; и они били „одвек на својцко".

Мемедовци (Стредс.) 1 к. Демир домазец у изумрлим старинцима Црцковцима из Бесвица 1907. год.

Прцевци (Стредс.) 1 к. Алија домазец у Чолаковцима из Боуле 1919. год.

Јаревци (Стредс.) 1 к. Суле дошао из Боуле 1919. год.

Ђевђелички (Стредс.) 1 к. Велија домазец у Чолаковцима из Бесвица 1921. год.; зову се по дедо-Асану, који је терао „плавови" за Ђевђелију, одакле је и пореклом око 1870. год.

Агошовци (Стредс.) 1 к. Смао домазец у изумрлим старинцима Ћосевцима из Боуле 1921. год.

Турски Цигани (Стредс.). *Јусуфовци* 1 к., досељени незнано одакле око 1860.; били ковачи, сад измењари по селу. *Јусуфчевци* 1 к., дошли као ковачи из Ваташе око 1870.; ишли неко време у Стрмашево, сад се опет вратили и купили кућу. *Демировци—Ађупски* 2 к., дошли из Страгова 1907. као ковачи, а тамо из Ваташе око 1865. год.

Црква у Стредселу зидана је 1868. год. на месту *старог вакавишта*. На Челопеку у *стредореку* Бошавиште и Боулске Реке има место Манастириште. Код Крњева споменути Самоков, на улазу у Баровску Клисуру, прелази и у „синор" Барова, све до Коларипе. *Самоковци* причају да су им дедовци тамо „железо работили"; од тог старог *мадена* има „грамаће". А на Коларици, где стоји такође „грамаће", радили су „некој пат" кола овдашњи муслимански старинци Коларовци. На риду Мал Сурија изнад Стредсела ископаване су „*врше*" и има „грамаће", а на Гробани „старо гробиште". На Риду изнад

Чифлика, десно од Дола, има на великом простору такође грамада од зидина, камена, цигала, ћирамида и рбина од судова. Нешто даље одавде има на темену рида Дабје сличних рушевина, међу којима ваљкастих стубова и орнаментисаних тесаника; неколико стотина метара навише, под брдом *Барова Црква*, откривена је овећа гробница, озидана великим плочама од еруптива, лепо истесаним; у њој су нађена два костура. *Барова Црква* над селом помиње се међу прилозима краља Душана Манастиру Трескавцу 1335. год.[1])

16. БЕСВИЦЕ.

Положај и тип. — Село Бесвице лежи у равни котлине, на ставама Горноселског са Јагњилом и Вртопенским Долом; под селом се долина стешњава на улазу у доњи део Баровске Клисуре. У селу су неколике чешме, као и у околини.

Село је муслиманско и збијеног типа, у правцу главне долине издуженог облика. Дели се на Горно и Долно Мало, између којих је Средсело, на ушћу Јагњила; у оба краја има по једна џамија. До 1913. год. село је било знатно веће, а тада је изгорело око 130 кућа; после обнављања остало је разређеније. Раније је у селу имало и хришћана, и онда било истога типа. Број кућа: Горно М. 47, Долно М. 65; свега 112.

Привредне прилике. — Сељаци су само орачи, мада има услова и за сточарство. Сви су „сајбије", неколицина и аге од ближњих чифлика. Њиве су на неогеном земљишту над селом: Горно Село, Кукуденче, Горно Јагњило, Романец, Наново, Локва, Падиње, Долишта, Барје, Долно Јагњило, Лопатица, Горна и Долна Чука, Равниште, Ораји, Криви Дабец, Легово, Сечивишта, Грипа, Нерези, Вртепен, Галабово Лојзе, Срећен Пут. Мера је под селом и преко Баровске Клисуре: Поље, Смреки, Желковец, Трнкливо Долче, Торјанов Камен, Бела Лоза, Дага Њива, Чутуркова Орница, Црвена Земља, Коловозник, Пржевска Нерезина (напуштено „лојзе"), Коштан. Док је било и хришћана више се бавило о сточарству. Свиловец и Голема Страна ниже села јесу мајдани пешчарских плоча, по које долазе и из околних села.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци овдашњих темељија живели су на Горном или Старом Селу, које је уз Горноселски Дол до један час удаљено. Отуда су крајем XVIII века избегли због чуме низ дол и под „орман" се скрили. С њима су били и хришћани, који су такође живели на „својшко", па се доцније делом такође „истурчили", делом избегли, око 1890. год. и последњи.

[1]) Стојан Новаковић Законски Споменици, стр. 664—667.

Темејлије са Старог Села:

Горно Мало: *Хаџи-Алимовци* 1 к., *Танчевци* 2 к., *Бахтијаровци* 2 к., *Незировци* 1 к., *Шабановци* 1 к., *Штенгеловци* 2 к., *Аловци* 2 к., *Пашалијовци* 1 к., *Мутишовци* 2 к., *Балковци* 1 к., *Турчиновци* 3 к., *Нуревци* 4 к., *Халковци* 1 к., *Хаџијовци* 3 к., *Башагини* 1 к., *Јашковци* 1 к., *Алиманковци* 1 к., *Бековци* 3 к., *Чакшировци* 3 к., *Рустемовци* 1 к., *Јашарбеговци* 2 к., *Косевци* 1 к., *Дерменџијовци—Гушниковци* 1 к., *Глондевци* 3 к., *Баталовци* 1 к. Долно Мало: *Берџовци* 2 к., *Кавеџијовци* 1 к., *Мемчевци* 1 к., *Хулевци* 3 к., *Ђехаовци* 1 к., *Османковци* 1 к., *Чинчевци* 1 к., *Џамбазовци* 3 к., *Пундевци* 2 к., *Мола-Мустафовци* 2 к., *Кајовци* 2 к., *Субашовци* 3 к., *Брајовци* 3 к., *Зејнеловци* 2 к., *Дели-Медовци* 2 к., *Јајовци* 2 к., *Аличковци* 2 к., *Јаревци* 1 к., *Фератовци* 1 к., *Берберовци* 3 к., *Башовци* 3 к., *Коцевци* 2 к., *Муфтијини* 2 к., *Тајирагини* 1 к., *Халпаровци—Ногановци* 2 к., *Налбатиновци* 1 к., *Абдилагини* 2 к., *Куртовци* 1 к., *Вачковци* 2 к., *Меметковци* 1 к., *Максудагини* 1 к., *Калаџијовци* 2 к.

Други старији досељеници:

Шушлевци (Дол. М.) 2 к. Дошли из Горног Дисана почетком XIX в., а пореклом из Долног Дисана, одакле због чуме избегли крајем XVIII века. У Горном Дисану има „грамада" од њихових кућа над Средњим Малом.

Дубровчани (Гор. М.) 1 к. Избегли из Дуброва око 1840. год.; тамо били „сајбије" па „се распрснали" од зулума Рушидаге Синановског.

Новији досељеници:

Ђевђелички (Дол. М.) 1 к. Дошли из Ђевђелије око 1870. г.

Муцајовци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника око 1890. год.

Брлевци (Дол .М.) 1 к. Агбана довела „премажена" мајка из Барова 1907. год.

Маловци (Гор. М.) 1 к. Мемед избегао из Нађа 1916. год.

Исламовци (Дол. М.) 1 к. Хусин дошао као „дерменција" (воденичар) из Горног Вранова 1919. год.

Мамковци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Боуле 1922. год., а 1913. избегли из Долног Дисана.

Турски Цигани (Дол. М.): *Демировци* 1 к., дошли као ковачи, „асол Аџупи", из Прждева 1916. год.

Пре бугарског упада и паљевине 1913. год. село је бројило 160 кућа па је тад изгинуло око 100 душа и нешто се расељило у Малу Азију.

На Старом или Горном Селу има око Горноселске Чешме „кућишта". Зна се за „црквиште", у Јагњилу су „рисјанска

гробишта", ублизу и „Крстец". Код Калета на десној страни сеоске реке има „турско" и „рисјанско гробиште". На риду Врчва лево од реке ископаване су „врчве", на Романецу и Равништу над селом има „грамаће", а у дну клисуре Бошавице „Градишта".

17. БАЊА.

Положај и тип. — Село Бања лежи на ниској тераси у углу ушћа Бошавице у Вардар. „Ваћа" спроведена терасом од Бошавице пружа уједно и воду за пиће.

Село је хришћанско и чифличког типа, четвороугластог облика. Не дели се на крајеве; куће су „на ред", „једна зад друга". Спрам ових су три беговске куле, а на другој страни, на вишој тераси над селом, има црква. Број кућа: 25.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", радили у Рибаровци као „исполције". Село је чифлик из доба доласка Рибароваца у Долни Дисан. Усни-бег и Мемет-бег држе и беглуке код својих кула: први има по двојицу ћехаја и измећара, други једног ћехају и четири измећара; ови су муслимани, узети под „ајлак". Мемет-бег је 1913. год. био отишао у Турску, те му је земља оглашена као „бестопанска" (безвласничка) и раздељена чифчијама; преко Усни-бега (народ. посланика) успео је да се 1919. год. понова врати, и тада је земља одузета од чифчија. Неке чифчије имају понешто земље „купено".

Њиве су у равници Вардара и Бошавице, врло плодне; *вадају* се башче, кукуруз и „оризишта", а сушних година и пшеница, јечам. Вађењем се добијају две жетве. Ориза роди годишње по 15.000—20.000 ока. На вадама има више великих воденица, које раде стално; неке служе као шарлагарнице и за чишћење ориза. Село нема меру, већ само „прелок" на вишим терасама.

Под селом је железничка станица Демир-Капија, и код ње дућан. Пре Великог Рата овде су били Горни и Долни Хан. Горни Хан је постојао много пре подизања железнице, а на старом вардарском путу кроз Демир-Капију, куда су пролазили каравани за Солун. За Великог Рата Немци су друм провели кроз теснац тунелом.

Порекло сојева и старине. — Цело је село „собраница"; раније се становништво расељило и изумрло. Турци су Бању звали Хамам-Чифлик; име је по сумпорној терми под кречњачким одсеком на улазу у Демир-Капију, која се изгубила.[1])

[1]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 353. Heinrich Barth (Reise durch das Innere der Europäischen Türkei. Berlin, 1864., с. 126.) год. 1862. закључује, по сазнању, да то није било тако давно.

Старији досељеници:

Меленковци 1 к. Избегли из Пржедева са „својско" средином XIX века. Служба: Св. Ђорђија.

Оризарци 1 к. Дошли браћа Глигор и Неде из Пржедева средином XIX века, а нешто раније избегли са „својско" из Оризара. Глигор је овде ушао домазет у изумрли старији сој Кусићоровце. Служба: Св. Атанасија.

Ђурчијовци 1 к. Дошли из Вешја средином XIX века. Служба: Св. Атанасија.

Новији досељеници:

Терзијовци 1 к. Дедо-Ђорђе избегао због зулума са „својско" из Курешнице око 1860. год. Служба: Св. Атанасија.

Паланке 1 к. Дошао Ђорђе „из Ниготино" око 1870. год., прво „фурнација" у Горном Хану, затим домазет у Меленковцима; татко му Павле пореклом из села „Балце каде Солунско", одакле кренуо „по работа" средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Валевци 1 к. Тодор домазет у изумрлим Карафиловцима, из Курешнице око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Трајковци 1 к. Димо између из Будур-Чифлика око 1870. год. Служба: Св. Димитрија.

Руковци 2 к. Дошао Коста на беговску воденицу из Корче око 1870. год., а син му Ламбра ушао домазет у изумрле Карафиловце; и сада само воденичари. Служба „од старо": Св. Никола.

Унчевци 1 к. *Ристо* избегао из Пржедева око 1870. год., а тамо се склонио из Дуброва око 1860. год.; кад му је умрла „домаћинка" отишао домазет у Барово, као седамдесетогодишњи старац, 1910. год., а син му *Милан* остао овде између. Изгубили службу.

Карадовци 1 к. Јано између у Руковцима из Тремника 1896. год., а тамо из Дуброва 1880. Изгубили службу.

Кововци 1 к. Коце дошао „на дућан" из Кавадараца 1904. год. Служба: Св. Ђорђија.

Пиперковци 1 к. Коцо дошао из Боуле 1907. год., а старином из Пиперова од Арнаутлука средином XVIII века. Служба: Св. Пречиста и Св. Никола.

Мајсторовци 3 к. Трајко избегао са „својцко" из Боуле 1907.; Јанови избегли из Долне Дрчевице 1913., а тамо из Боуле око 1876. год.; пореклом су „од Арнаутлак" почетком XIX века. Служба: Св. Атанас.

Кумовци 1 к. Избегли из Долне Дрчевице 1913., а пореклом из Бесвица, одакле са „својско" избегли око 1870. год. Служба: Св. Ђорђија.

Петковци 3 к. Избегли из Долне Дрчевице 1913. год., а пореклом из Горне Дрчевице, одакле је дедо-Камче око 1860.

отишао домазец у Кумовце у Бесвице, па, кад су они избегли, прешао на Будур-Чифлик, а отуда у Долну Дрчевицу око 1880. (од њега 2 к.); Ђоро, овима други братучед, отишао „пасинак" у Ћимовце из Горне у Долну Дрчевицу 1902. г. Служба: Св. Ђорђија.

Стаменковци 1 к. Доно избегао из Липе 1913. год., а пореклом из Курешнице, одакле је око 1870. избегао на Јанков Чифлик, а одатле око 1880. домазет у Бошковце у Липу. Изгубио службу, остао „сирак".

Анадолци 1 к. Петре дошао из Неготина 1913. год., а пореклом из Будур-Чифлика, одакле је 1894. избегао у Неготино, кад су му „Турци" заклали домазетског деду Стојана из старог соја Ушлиновапа. Служба: Св. Атанас.

Ћимовци 1 к. Спасо избегао из Долне Дрчевице 1913. год. Служба: Св. Никола.

Ристовци 1 к. Избегли из Дубљана 1913. год., тамо из Горног Дисана 1902., а пореклом из Долног Дисана од краја XVIII века. Служба: Св. Никола.

Ђоговци 1 к. Зарка довела мајка Ћимјана из Горног Дисана 1913. год., кад су му Турци она убили, а пореклом из Долног Дисана од краја XVIII века. Служба: Св. Никола

Село нема панађур, а храм црквени Св. Атанас.

Пуно је трагова из старине на развалама града Просека, на десној страни Бошавице и на улазу у Демир-Капију с обе стране Вардара. На ниској тераси Бошавице, која се зове Бандера, има рбина од судова, цигала и тесаног камења; откривени су темељи кућа, зидина. Према Вардару наилази се у дубини од једног метра на многе гробнице од великих, по пар засведених црепова над једним у виду табле, у овима на људске скелете, крај којих судови од модре и црвене глине. На обали има „манастириште", где су „Вренци" ископали после увођења железнице „човеци" од мермера. На страни под одсеком Красте има „црквиште" .Над овиме је Јанков Град, а на самом улазу у теснац Маркова Кула, кроз чији је свод водио друм и једини пролаз кроз клисуру. Овде је негде нађен „трећи миљоказ" од старог Стобиа.[1]) На левој страни клисуре има на високом кречњачком рту Марково Кале, рушевине од града, који је бранио пролаз кроз Преслап у Демир-Капију, где се њен теснац могао обићи. Изнад одсека према Вардару налази се на рту Црквиште Св. Недеља, које су похађали последњи хришћани Курешнице. Можда ће ово бити Црква Мати Божија, коју је цар Душан 1348. год. поклонио Манастиру Хилендару с метохом у Просеку.[2])

[1]) Ј. Г Хан, Путовање кроз поречину, с. 260—261.

[2]) Ст. Новаковић, Законски споменици, с. 418—423.

Стари вардарски пут кроз Демир-Капију у турско доба био је оронуо, али су се њиме ипак служиле тиквешке „ћирацији" у саобраћају за Солун. Средином XIX века пут је обновио Хаџи-Исмајил из Гостивара, који је био „џелебџија" и трговином са стоком стекао велико богаство.[1])

18. ВЕШЈЕ.

Положај и тип. — Село Вешје лежи на левој и присојној страни долине Пештера, која је кањонски усечена у неогеној плочи котлинске равни. Земљиште је од пескова и глине, и немирно. У селу има Селска Чешма, Шопка и Блага Чешма и неколико бунара, али су „благи" и с њих се не пије. „Надвор" су чешме: Драгомирица, Недељковица, Ракетска Чешма, Дедов Дол, Прибошовец, Шоша, Бела Чешма, Чешмичка, Врбница, Лисник, Беличин Дол, Сврачка.

Село је муслиманско-хришћанско, збијеног типа и издуженог облика. Хришћански су крајеви: Хаџовско или Горно и Димовско или Долно Мало, а муслимански, низводно од ових: Шоповско или Горно, Аличевско, Карпузовско или Средњо и Зећировско или Долно Мало. У Карпузовском Малу је Средсело са џамијом и гробиштем, у коме се копају само добротвори вакафа; црква је изнад села.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Хаџовско Мало	18	—	18
Димовско „	18	—	18
Шоповско „	—	12	12
Аличевско „		26	26
Карпузовско „	—	15	15
Зећировско „	—	27	27
Свега	36	80	116

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи". Муслимани и неки старије досељени хришћани су „на својско", остали раде „агинско, под ћесим". Њиве су около и изнад села, на заравнима плоче Бели и Црни Песок и на падинама Витачева; под селом је пространа зараван Прелок, где се пасе.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци овдашњих темељија муслимана су крајем XVIII века избегли, због Арнаута „од Скопско", из Вештина изнад Пепелишта. По ста-

1) Ј. Г. Хан, Путовање, стр. 268.

ром је и ново село названо — Вешје. Муслимани су заузели синор Ракета. Првобитно је село имало два краја: Горњодворци и Долнодворци — садања Аличевско и Зећировско Мало, између којих џамија. Доцније су дошли још неколико муслиманских сојева из Вештина, и с њима Шоповци, који оснују Карпузовско и Шоповско Мало, а иза ових дођу хришћани из Ракета, и оснују изнад муслиманских крајева Димовско и Хањовско Мало.

Порекло муслимана :

Темејлије из Вештина :

Аличевско Мало: *Горњодворци—Оцевци* 2 к., *Аличевци* („личе" — биров, викач) 1 к., *Мола - Аријовци* 3 к., *Шедевци* 2 к., *Кумеманчевци* 1 к., *Карамучевци* 2 к., *Џевелковци* 4 к., *Кафуровци* 2 к. Зећировско Мало: *Долнодворци—Зећировци* 7 к., *Дурчевци—Сарафовци* 5 к., *Јашковци* 2 к., *Јаховци* 2 к., *Абдурахмановци—Глопчевци* 3 к., *Хусејинковци* 3 к.

Други старији досељеници :

Карпузовци (Хаџијини (Карпузовско М. 5, Зеђ. М. 1) 6 к., *Субашови* (Зеђ. М.) 2 к.) 8 к., *Спајовци* (Карп. М.) 5 к., *Учевци* (Карп. М.) 2 к., *Садразамовци* (Карп. М.) 1 к. — Дедовци им избегли из Вештина кад и први, али се неко време склонили у Пепелиште.

Шоповци (Шоповско М.) 11 к. Избегли „од Штипско" крајем XVIII века.

Мегленчевци (Зеђ. М.) 1 к. Дошли из Нађа почетком XIX века.

Ајгаровци (Алич. М.) 1 к. Дошли из Марене почетком XIX века.

Пашовци (Алич. М.) 1 к. Из Тремника почетком XIX в.

Бакаловци (Алич. М.) 1 к. Дошли из Бесвица почетком XIX века, а пореклом са бесвичког Старог Села крајем XVIII века.

Ленковци (Алич. М.) 4 к. Дошли из Долног Дисана почеком XIX века.

Новији досељеници :

Хајрушовци (Шоп. М.) 1 к. Из Долног Дисана око 1860. г.

Мемишовци (Зеђ. М.) 1 к. Из Долног Дисана око 1860. г.

Ушеловци (Алич. М.) 1 к. Касам домазет из Пржљева 1900. год.

Мендовци (Алич. М.) 1 к. Абаз, десетогодишњи дечак, домазет у изумрлим Нуревпима, из Боуле 1921. г.

Порекло хришћана:

Старији досељеници :

Димовци (Димовско М. 8, Хањовско М. 1) 9 к. Избегли из Ракета почетком XIX века. Служба Св. Пречиста.

Деловци (Дим. М. 3, Хањ. М. 6) 9 к. Избегли из Ракета почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Ђурчијовци (Дим. М.) 2 к. Избегли од некуда почетком XIX века. Служба: Св. Атанас.

Хањовци (Хањ. М.) 2 к. Избегли из Бистренаца почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Шиковци (Хањ. М.) 2 к. Избегли из Ракета почетком XIX века. Служба: Св. Јован.

Стојчевци (Хањ. М.) 1 к. Избегли из Ракета почетком XIX века. Служба: Св. Аранђел.

Кузмановци (Дим. М.) 3 к. Избегли из Горне Дрчевице почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Мркевци (Дим. М.) 1 к. Дошли из Ракета средином XIX века. Служба: Митровден.

Петревци (Хањ. М.) 1 к. Дошли из Ракета средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници :

Тасевци (Хањ. М.) 1 к. Коло домазет у Хањовцима из Пржђева око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Кришчевци (Хањ. М.) 1 к. Ђело домазет у Шиковцима из Долног Дисана 1906. год. Служба: Св. Никола.

Струковци (Хањ. М.) 1 к. Тодор домазет у Хањовцима из Долног Дисана 1908. год. Служба: Св. Никола.

Ђимковци (Хањ. М.) 1 к. Анђеле избегао из Горног Дисана 1913. год., а пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Ристовци (Дим. М.) 1 к. Избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола.

Голчевци (Хањ. М.) 1 к. Димо домазет у Тасевцима из Барова 1918. год., у Барово из Чемерског око 1890., а пореклом из Боуле крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Турски Цигани (Карп. М.): *Аџупци* 2 к., као ковачи из Ваташе око 1890. год.

На селишту Ракето (некад и „Ракито") има Црква Св. Димитрија, чији је „храм" био и „панађур"; крај цркве „гробиште". Селиште је пространо; прича се да је пре Вешја имало триста кућа, све на „својско". До 1890. год. било је још 12 кућа, и онда опустело.

19. ПРЖДЕВО.

Положај и тип. — Село Пржде́во лежи на ставама Вешке Реке (Пештер) са Лопатичким Долом (Наново), заузимајући блаже стране и раван проширене долине. У селу су чешме: Чешало, Мамудица, Сулинар, Бурга, Сулинарка, Љутова, Коцова и Хуткина Чешма. Последњој је „глава" у долини под Вешјем, а остале су спроведене из бунара по странама долине; ради штедње чешмурке су на чеп. Под Лопатицом је извор Наново, са кога су раније биле спроведене четири чешме.

Село је муслиманско-хришћанско и збијеног типа. Горно Мало лежи на *средориду* између *долова*, Средњо под њиме с обе стране главне долине, а ниже овога на десној страни долине Долно Мало. У свакоме се налази по једна џамија, а у Горноме Малу има црква. Муслимански су дељеници по малама „у куп"; хришћани су под црквом, нешто потиснути од муслимана. Средсело је у Средњем Малу, и у њему „дућани": фурнације (1), самарџије (2), кафеџије (2), нолбантини (1), бакали (1), ковачи (2). 1913. год. изгорело је око 70 хришћанских домова.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Горно Мало	46	78	124
Средњо „	2	41	43
Долно „	4	65	69
Свега	52	183	236

Привредне прилике. — Сељаци су прави „орачи"; хришћани, као и муслимани, „свекоји на својско работат". Њиве су около и више села, на заравнима и брежуљцима, а даље испод села у равници Вардара. Више села: Тикленик, Рамниште, Ливадиште, Цуцул, Горна Лојза, Слапо Рамниште, Локва, Габровец, Даги Дол, Лопатица. Под селом: Порови, Џаферица, Средњи Рид, Калуђера, Долна Лојза. Крај Вардара: Брегови, Врежот, Копанец, Слатина, Барје. Вардар је меандрирајући однео селу најбоље *лаке*, које су се пружале до под Бистренце. У Пржде́ву је имало дућана раније но у Неготину. Из села има око тридесет аргата на станици Демир-Капији.

Порекло сојева и старине. — Село је првобитно било „кришћанско", а муслимански старији досељеници пореклом су са селишта Слатина, одакле избегли крајем XVIII века „од Арнаути".

Порекло хришћана :

Старинци :

Миленковци (Гор. М.) 3 к., *Масларковци* (Гор. М.) 1 к., *Самарџијовци* (Дол. М.) 1 к., *Боцевци* (Гор. М.) 3 к., *Соколовци* (Гор. М.) 4 к., *Марковци* (Гор. М.) 1 к., *Катараловци* (Гор. М.) 1 к., *Спидевци* (Гор М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Кацовци* (Гор. М.) 1 к., *Самарџијовци—Мантевци* (Гор. М.) 2 к., *Кујунџијовци* (Гор. М.) 1 к., *Пиперовци* (Гор. М.) 1 к. Служба: Св. Пречиста. *Поповци—Пипцеровци* (Гор. М.) 12 к. Служба: Св. Мина. *Тасевци* (Гор. М.) 3 к. Служба Св. Аранђел. *Стефановци* (Гор. М.) 1 к. Служба: Св. Меркурија. *Бошковци* (Гор. М.) 1 к. Служба: Св. Ђорђе.

Старији досељеници :

Шоповци (Дол. М.) 1 к. Избегли „од Штипско" крајем XVIII века. Служба: Св. Пречиста.

Ваташани (Дол. М.) 1 к. Дошли из Ваташе почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Баровци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Барова почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Деловци (Гор. М.) 1 к. Избегли из Војшанаца средином XIX века, а пореклом из Долног Дисана почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници :

Оризарци—Бањански (Сред. М. 1 к. Избегли из Оризара око 1870. год., одавде отишли на чифлик у Бању око 1890., а по Ослобођењу се вратили. Служба: Св. Никола.

Атанасовци (Сред. и Гор. М.) 2 к. Избегли из Тремника 1900. год. Служба: Св. Никола.

Стромашевци (Гор. М.) 4 к. Дошли из Долне Дрчевице 1900. год., а пореклом из Стрмашева средином XIX века, када је село „потурчено". Служба: Св. Никола.

Деловци (Гор. М.) 1 к. Ђело из Вешја 1906. год., а пореклом из Ракета почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Дојковци (Гор. М.) 2 к. Дошли из Долног Дисана 1906. год. Служба: Св. Никола.

Вешки (Гор. М.) 1 к. Лазо из Вешја 1906. год., а пореклом из Ракета средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Порекло муслимана :

Старији досељеници пореклом из Слатине:

Долно Мало: *Ђетиповци—Арслановци* 17 к., *Татаровци* 2 к., *Тронтевци* 3 к., *Кадан - Аметовци* 2 к., *Амет - Дрдовци* 1 к., *Драма - Алијовци* 1 к , *Бишановци* 2 к., *Салаховци* 4 к., *Ко-*

тлевци 3 к., *Мола - Мемедовци* 5 к., *Кара - Алијовци* 2 к., *Учкуновци* 3 к., *Шунтевци* 3 к., *Вејселовци* 1 к., *Мамутаговци* 4 к., *Бошњаковци* (били дарежљиви „како Бошњак") 3 к. Средњо Мало: *Ше - Бећировци* 1 к., *Колазијовци* 1 к., *Мамудовци* 3 к., *Табаковци* 1 к., *Амедовци* 6 к., *Шеховци* 2 к., *Гавревци* 1 к., *Смрдљевци* 3 к., *Дабевци* 2 к., *Арифефендијини* 2 к., *Шабановци* 1 к., *Алибашовци* 4 к., *Мукевци* 1 к., *Мемковци* 2 к., *Тајировци* 1 к., *Џевелковци* 3 к., *Муслијовци* 4 к. Горно Мало: *Бакевци* 7 к., *Бековци—Нолбантиновци* 4 к., *Ђеневци* 2 к., *Бешировци* 1 к., *Љутовци* 3 к., *Оџевци* 4 к., *Хуткини* 1 к., *Пеливановци* 2 к., *Ђесецијовци* („ћесаџилак прајили") 1 к., *Караличевци* 5 к., *Мола - Мамутовци* 7 к., *Ђосевци* 3 к., *Куртишовци* 5 к., *Суџуковци* 6 к., *Даутовци* 1 к., *Хаџи - Алиловци* 4 к., *Ајтовци—Мисиркаровци* 7 к., *Уста - Асановци* 1 к., *Муртовци* 7 к., *Ајединовци* 4 к., *Бакалиновци* 1 к.

Новији досељеници :

Мола - Демировци (Дол. М.) 3 к. Дошли из Тремника око 1860. год.

Ибрајимовци (Сред. М.) 1 к. Емин домазет у Амедовцима из Бистренапа око 1880. год.

Еминовци (Гор. М.) 1 к. Зејнел дошао као алваџија, домазет у Суџуковце, пореклом из Рабдишта од Дебра око 1880. год.

Абдиловци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Бесвица око 1886. год., а пореклом из бесвичког Старог Села крајем XVIII века.

Чифлички (Дол. М.) 1 к. Али домазет у Ђетиповцима из Тремника око 1890. год.; стари били чифчије.

Хусејиновци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Бистренаца око 1890. год.

Мемедовци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Бесвица око 1896. год., а пореклом са Старог Села крајем XVIII века.

Мемедовци (Дол. М.) 1 к. Осман најпре „пасинак", затим „домазет" у Амедовцима, из Ђевђелије 1906. год.

Чебовци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. г.

Усејиновци (Дол. М.) 1 к. Назив домазет (као дечко од десет година) у Ђетиповцима из Барова 1916. год.

Турски Цигани (Сред. М.): 2 к., дошли као ковачи незнано олакле средином XIX века; раније било још око 8 к. Цигана — „ајмани" (чергари), па отишли.

Одсељени : 1912. год. избегло 5 к. муслимана у Малу Азију.

Црква Св. Атанаса у Горном Малу подигнута је око 1860. год. на црквишту које су муслимани при досељењу поруши-

ли а панаћур „запрели". Кауђера је „манастириште". На селишту Слатина има „црквиште" и „гробиште". На пржденском је синору селиште Долна Дрчевица, 1913. год. попаљена и расељена.

20. ТРЕМНИК.

Положај и тип. — Село Тремник лежи на десној и осојној страни пространог Вошли - Дола, при излазу у равницу Вардара. Вода за пиће је са више бунара „по двориштa" и чешама.

Село је муслиманско и збијеног типа, јако издужено и разређених крајева. Најнижу групу чине Алиловско, Шунтевско и Пашовско Мало, од којих су по 100—200 м. удаљена и међусобно растављена Зајковско, Бадевско и Долско Мало, а од последњег око 800 м. уз долину издвојено Хаџи-Пашовско или Чифличко Мало. У Пашовском Малу је Средсело са џамијом и гробиштем. На Хриду повише Долског Мала налазио се и крај Црни-Усовци, који је опустео 1913. год., због пальевине и одсељавања. До пред крај XIX века село је било мешовитог типа, са чифликом у Хаџи - Пашовском Малу. Број кућа: Алиловско М. 22, Шунтевко М. 13, Пашовско М. 14, Зајковско М. 8, Бадевско М. 10, Долско М. 10, Хаџи-Пашовско М. 11; свега 88.

Привредне прилике. — Сељаци су само земљорадници; међу њима неколико беговских сојева. Њиве већином над селом: Градиште, Рашулица, Пороји, Кавадаречки Пат, Аћупка, Гољак, Цуцул, Маљ-Дол, Средњи Рид, Камењ, Вошли-Дол, Суво Грло. Под селом: Задградиште. Платуњак, Провалије, „Вардар". На Вардару су лаке и „чајири".

Порекло сојева и старине. — Већина су сојева старинци, потурчени међу најстаријим у области. Постоји предање да су од цркве направили џамију.

Старинци :

Алиловско М.: *Алиловци* 4 к., *Дураковци* 3 к., *Дервишовци* 1 к., *Мола - Мехмедовци* 2 к., *Шеховци* 3 к. Шунтевско М.: *Шунтевци* 7 к., *Буховци* 1 к., *Кара - Усовци* 1 к., *Црни Усовци* 1 к. *Пашовско* М.: *Пашовци* 9 к., *Фејзовци* 3 к. Зајковско М.: *Зајковци* 8 к. Бадевско М.: *Бадевци* 4 к. *Мемишовци* 4 к., *Азисовци* 2 к. Долско М.: *Долчевци* 2 к., *Паловци* 1 к., *Музуровци* 2 к., *Хоџа - Алијовци* 1 к.

Старији досељеници :

Хаџи - Пашовци (Хаџи - Пашовско М. 10, Долско М. 3, Пашовско М. 1, Шунтев. М. 1) 15 к. Дедовци им дошли „од Арнаутлук" крајем XVIII в., кад су пленили низ Вардар.

Бесвичановци (Алил. М.) 3 к. Избегли са бесвичког Старог Села крајем XVIII века.

Дуборвци (Алил. М.) 1 к. Избегли из Дуброва око 1840. г.

Новији досељеници :

Зајимовци (Пашов. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника око 1870. год.

Ленковци (Алил. М.) 1 к. Дошли из Долног Дисана око 1870. год.

Реџеповци (Шунтев. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника око 1880. год.

Смајилковци (Шунтев. М.) 1 к. Дошли из Вешја 1900. год., а пореклом из Вештина крајем XVIII века.

Котлевци (Алил. М.) 1 к. Дошли из Пржљева 1909. год., а пореклом са Слатине крајем XVIII века.

Џевелковци (Алил. М.) 1 к. Дошли из Вешја 1912. год., а пореклом из Вештина крајем XVIII века.

Пепелиштановци (Долско М.) 1 к. Дошли из Кавадараца 1912. год., а из Пепелишта око 1880. год.

Џумалијовци (Алил. М.) 1 к. Избегли из Неготина 1913. г.

Чаушовци (Х.- Пашов. М.) 1 к. Дошли из Пепелишта 1920. године.

Палазовци (Алил. М.) 1 к. Дошли из Пепелишта 1920. год., тамо из Калањева 1896. год., а пореклом Јуруци.

Одсељени: 1912. год. избегло око 20 к. муслимана у Малу Азију.

На плочастом брежуљку с друге стране долине налази се Градиште, где су изораване „дзидине". На староме вардарском друму, код Ханске Чешме, постојао је хан пре подизања железнице.

21. ГОРНИ ДИСАН.

Положај и тип. — Село Горни Дисан лежи на левој страни Дисанске Реке, у изворном јој облуку под Витачевом. Вода за пиће узима се са више извора.

Село је хришћанско, збијеног типа и разређених крајева („распрчкано"). Горно Мало лежи под осојем Града, Студене Воде и Катранице; Средњо Мало је ниже, раздвојено од

првог јаругом Шуталеца; Долно Мало је најниже, раздвојено у две групице са растојањем око 400 м. Низ долину је још толико удаљена црква. Село је 1913. год. горело. Број кућа: Горно М. 18, Стредњо 7, Долно М. 7; свега 32.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи и сточари, као чифчије радили су „под ћесим". Њиве су већином на површи Витачева: Бошкова Падина, Церева Расја, Ђорово Дапче, Мамутов Рид, Киселец, Букова Стена, Шапков Дол, Шабановско Дабје, Митково Трло, Мечки, где су и пасишта. Под селом: Мера, Завој, Крст, Локва, Биличен Дол, Лазовец; овамо су били виногради. Раније је сточарство било важније, а живело се и од шуме, која је сва искрчена (на Катраници правили катран од борине са Витачева).

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци овдашњих темељија избегли су из Долног Дисана, заједно с муслиманима, крајем XVIII века због чуме, и ту остали сами на чифлику Рибароваца.

Темељије из Долног Дисана :

*Ђоговци (*Гор., Стред. и Дол. М.) 3 к., *Ристовци* (Гор. М.) 8 к., *Марковци* (Гор. М.) 8 к. Служба: Св. Никола. *Атанасовци* (Стред. М. 3, Дол. М. 3) 6 к., *Карафилевци* (Гор. и Стред. М.) 2 к., *Сабатковци* (Дол. М.) 2 к. Служба: Св. Атанас.

Новији досељеници :

Тотковци (Стред. и Дол. М.) 2 к. Дошли „други братучеди" из Бојанчишта: Стојан домазет у Ристовцима 1897. год., а Петре домазет у Атанасовцима 1919. Служе „по дедино": први Св. Николу, други Св. Атанаса.

Брдаровци (Стред. М.) 1 к. Јован домазет у Ђоговцима из Страгова 1906. год. „По дедино": Св. Никола.

Село нема панађур, а храм црквени Св. Никола (зимски).

Град над селом захвата простор око двадесет дунума. опасан нарушеним зидом око два метра дебљине; има темеља од грађевина. Под градом има „селиште".

22. ДОЛНИ ДИСАН.

Положај и тип. — Село Долни Дисан лежи обострано Дисанске Реке, у равни котлине. Река тече само „кога ће позаврне", онда чини велики „зијан", стога су куће од ње узмакнуте. У селу има по десетак бунара и чешама.

Село је, изузевши три куће, муслиманско и збијеног типа. На левој страни долине налазе се Баково, Горно, Средњо и Долно Мало, на десној Хоџино Мало. У Средњем и Хоџином Малу има по једна џамија с гробиштем. Средсело је у Средњем Малу, где су дућани (2) и ковачница. Село је 1913. год. горело, услед чега нешто разређено. Раније је било муслиманско-хришћанско, па се хришћани раселили. Број муслиманских кућа: Баково М. 30, Горно М. 49, Средњо М. 64, Долно М. 39, Хоџино М. 25; свега 207. Хришћана: Горно М. 3 к.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", међу њима више беговских кућа, које држе чифлике. Као и „Турци", и „рисјани" су били на „својско", па су их ови „пљачкосали", и због тога избегли. Њиве су около села до на Витачево; тамо је захваћен „синор" старог Раштана. Село од старине има „балталак" код Бојанчишта, одакле се раније доносила „шума" зими за овце. Док је у селу било више хришћана, бавило се и сточарством.

Привремено исељавање, порекло сојева и старине. — Као што је поменуто, дедовци овдашњих старијих сојева били су крајем XVIII века у збегу под Витачевом, када је основан Горни Дисан. Око 1870. год. било је у селу још око шездесет кућа хришћана, који се вратили с муслиманима.

Порекло муслимана :

Старинци који су се вратили из збега :

Баково М.: *Спајовци* 5 к., *Чопаловци* 2 к., *Баковци* 12 к., *Хаџи-Зуберовци* 2 к., *Ђелешовци* 7 к., *Хаџи-Налбантиновци* 1 к. Горно М.: *Џебевци* 15 к., *Куртишовци* 3 к., *Мола-Салиховци* 4 к., *Џуковци* 4 к., *Кара-Мутовци* 5 к., *Шабановци* 6 к., *Мецевци* 5 к., *Ленковци* 1 к. Средњо М.: *Бектишовци* 4 к., *Мола-Мустафовци* 5 к., *Маловци* 15 к., *Пундевци* 12 к., *Џековци* 10 к., *Арифковци* 2 к., *Пиковци* 1 к., *Алишовци* 4 к., *Буразерчевци* 1 к., *Чучуковци* 3 к. Долно М.: *Далгачевци* 4 к., *Дедо-Јовци* 9 к., *Макачевци* 5 к., *Бошњаковци* („били много џомерт: залаг леб ако има, ће го даде на сиротиња") 2 к., *Војводовци* 2 к., *Манлијовци* 4 к., *Мола-Асановци* 2 к., *Бекчевци* 3 к., *Даловци* 3 к. Хоџино М.: *Амеџовци* 2 к., *Пашовци* 2 к. *Чебовци* 9 к., *Османчевци* 4 к., *Мамевци* 5 к., *Идризовци* 2 к.

Старији досељеници:

Рибаровци (Сред. М.) 5 к. Оснивалац соја Мамуд-ага дошао из Мале Азије, из „Ич-Ил-Касабаси", од „Коња-Вилајет", хеџирске 1095. год. (1684. год.[1]). Он је потурчио побројане

[1]) Преобраћање по Календарографији од Емилијана Берберовића, Београд 1881.

старе сојеве. Српско презиме сој је добио тек у трећем појасу од доласка, по Мамуд-агином унуку Хаџи-Мамуд-аги Рибару, који је држао „под ћесим" риболов Дојранског Језера („илтизам го зел"). Од њега је остала џамија с минаретом у Средњем Малу. Од Хаџи-Мамуд-аге Рибара тек је отпочело разграњавање соја, који је много већи но што их је у селу: неки давно отишли у Цариград, од 1855. год. преселило се више кућа у Кавадарце, а 1912.—1913. избегле 22 к. у Малу Азију (у Ешћисир). Халим-ефендија у Кавадарцима (стар преко 80 година) има родослов соја, вођен од досељења из Мале Азије. Добио га је на вођење од Хаџи-Јусуф-ефендије (умро 1921. год. у 105. год. старости), који је у Цариграду био „царски хоџа" („ше-ислам"), где је свршио школе и стекао „много нишани" („рудбе": „гази-аскер", „рум-или" и др.). Према тим подацима саставио сам родословну таблицу Рибароваца, која је овде изнесена. Сви су Рибаровци потомци Мемед-аге, најстаријег сина Хаџи-Мамуд-аге Рибара, док су други двојица, Ибрајим-ага и Хасан-ага, пре седам појасева обешени у Битољу: бунили се против паше и тиранисали хришћане. Рибаровци се женили од Кантуроваца из Пепелишта и других муслимана, и то је још више утицало на њихову потпуну асимилацију. Још од почетка „спаије", Рибаровци су заузели многе чифлике, нарочито у Бошави.

Дашковци—Чамовци (Гор. М.) 3 к. Избегли са селишта Раштане крајем XVIII века.

Ђошковци (Гор. М.) 1 к. Избегли из Раштана крајем XVIII века.

Смиланчевци (Сред. М.) 1 к. Избегли из Раштана крајем XVIII века.

Станковци (Дол. М.) 3 к. Избегли из Раштана крајем XVIII века.

Јуруковци (Дол. М.) 1 к. Дошао Хасан-Јурук домазет у Станковце „од Јуруклук" средином XIX века.

Крковци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца средином XIX века.

Новији досељеници:

Шоповци (Баково М.) 1 к. Азис домазет у Баковцима из Вешја 1890. год., а старином „од Штипско" крајем XVIII века.

Лебаровци (Дол. М.) 1 к. Хасан домазет у Дедо-Јовцима из Боуле 1916. год.

Родословна таблица соја Рибаровци.

(мушка линија)

Мамуд-ага
Мустафа-ага Шакатина
Хаџи-Мамуд-ага Рибар
Абди-ага
Али-ага
Мемед-ага
Емин-ага
Хасан-ага
Мемиш-ага
Бећир-ага
Ибраим-ага
Хасан-ага
Селман-ага
Х.-Абдураман-ага
Мамуд-ага
Халим-ага
Ибраим-ага
Х.-Асан-ага
Мехед-ага
Хусин-ага
Селман-ага
Јусуф-ага
Мамуд-бег
Али-бег
Муста-бег
Вели-бег
Х.-Мемед-бег
Шућери-бег
Мамуд-ага
Емин-ага
Селман-ага
Х.-Асан-ага
Сулејман-ага
Мустафа-ага
Хасан-ага
Хусин-ага
Х.-Јусуф-еф.
Мемед-ага
Селман-ага
Х.-Асан-ага
Х.-Усин-ага
Хусин-ага
Хасан-еф.
Мустафа-ага
Х.-Амет-еф.
Хусин-еф.
Мемед-еф.
Х.-Омер-еф.
Мустафа-ага
Ајин-ефенд.
Мустафа-ага
Амеџ-ага
(трећи син)
Исмаил-еф.
Мемед-ага
Селман-ага
Хусин-ага
Селман-ага
Ајин-ефенд.
Ајин Риза-бег
Рифат-бег
Ајдарпаман-ага
Х.-Шећани-бег
Халим-ага
Мустафа-ага
Ајин-ефенд.
Ајдар-ага
Мамут-ага
Ајдар-ага
Мустафа-ага
Мамут-ага
Мамут-ага
Мустафа-ага
Мамут-ага
Мустафа-ага
Мамут-ага
Мустафа

Кавадаречки (Гор. М.) 1 к. Ибрајим домазет у Ђошковци-ма из Кавадараца 1919. год.

Манушовци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника 1920. г.

Порекло хришћана :

Старинци :

Пиштољовци—Јанчевци (Гор. М.) 2 к. Био велики сој, па „расипани". Служба : Св. Пречиста.

Досељеници :

Цветковци (Гор. М.) 1 к. Избегли из Ракета средином XIX века. Служба: Св. Пречиста.

Хришћани немају панаћур, а црква им давно порушена.

Турски Цигани (Хоџино М.): *Синановци* 1 к., не знају порекло.

Одсељени : 36 к. муслимана избегло 1912./1913. год. у Турску.

Оближње селиште муслиманског Дуброва, које је Рушид-ага Синановски раселио и учинио чифликом, опустело је од колере 1913. год. Сада је Дуброво *беглик* унука Рушид-агиних: Талат-бега и Џумал-бега у Кавадарцима, и Ћемал-бега, који се иселио у Штип; на беглику држе ћехаје и измећаре са по два дзевгара.

23. ТИМЊАНИК.

Положај и тип. — Село Тимњаник лежи у равни котлине, на ставама Муслијовског Дола и Провалије. Вода за пиће је са неколико чешама и многих бунара. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се на девет крајева. У Хатиповском Малу је Средсело са џамијом на „мунаре": овде су дућани (2), ковачнице (2), касапнице (2), „кафена", „фурна", „нолбантница". По средини села има пољана, на којој велика „куритница" Хатиповаца. Село је до почетка друге половине XIX века било и хришћанско, истога типа. Број кућа: Хаџи-Аметовско М. 18, Рид - М. 30, Хатиповско М. 45, Мајмун - М. 35, Арк - М. 24, Мрсајко - М. 22, Зајим - М. 34, Агуш - М. 9, Мола-Сулејмановско М. 17; свега 234.

Привредне прилике. — Сељаци су једино „орачи". Њиве су око села и навише, на падинама Витачева: Бунари, Лака (под селом), Куријски Пат, Црвени Брегови, Задцуцка, Ширина (над селом), Провалије, Бела Прс (Земља). Селу припада део у синору Раштана : Селиште (Раштане), Орашец, Манастириште, Дреново Долче, Магарешки Дол, Капките, Локва, Весавица, Присој, Шабановско Дабје, Пеливор, Сопотске Њиве, Хатиповска куритница издавана је до Ослобођења по-

закуп винарским трговцима „од Србије", који су искупљали грожђе из овог и околних села: куповали на товаре, правили вино и извозили преко Криволака. У селу има „ћирацији" и више десетина аргата, који раде у Неготину.

Име, порекло сојева и старине. — Сељаци тумаче име села по „тимњанушки" (свитци), којих је од увек пуно у околини. Село је средњевековно, одакле пореклом властелински сој *Ђоревића*, чији су претци подигли Манастир Моклиште. После бегства Хаџи-Арса Ђоревца у Неготино, заостали хришћани су изгубили „својско" и постали „низ Турци чифчије". Од муслимана старинаца биће, можда, неки пореклом из Раштана, јер држе синор овога селишта; а зна се да су га и отимали, као што су Карапашовци захватили „Сопотске Њиве".

Старинци :

Мола - Сулејмановско М.: *Мола - Сулејмановци* 5 к., *Хаџи - Алимовци* 4 к., *Демковци* 3 к., *Даиловци* 3 к., *Ћинаровци* 2 к. Агуш - М.: *Агушовци* 5 к., *Мустапаћеовци* 4 к. Зајим - М.: *Зајимовци* (некад били „зајими", па ипак немају чифлике) 6 к., *Чохадаровци* 5 к., *Лутовци* 5 к., *Џинџијовци* 11 к., *Рудевци* 4 к., *Абдовци* 3 к. Мрсајко - М.: *Мрсајковци* 8 к., *Ботковци* 3 к., *Мола - Насовци* 3 к., *Хаџибеговци* 3 к., *Ђедаровци* 4 к. Арк - М.: *Арковци* 7 к., *Чорилијовци* 5 к., *Муслијовци* 3 к., *Мамучевци* 5 к., *Ђеримовци* 2 к., *Вејселаговци* 1 к. Мајмун-М.: *Мајмуновци* 5 к., *Мулазимовци* 3 к., *Оџевци* 2 к., *Рамадановци* 5 к., *Халдовци* 5 к., *Зејнеловци* 4 к., *Абипмоловци* 2 к. Хатиповско М.: *Хатиповци* 4 к., *Мечовци* 7 к., *Нолбантиновци* 6 к., *Терзијовци* 1 к., *Хајтовци* 4 к., *Хаџи-Фератовци* 4 к., *Лигуревци* 1 к., *Емруловци* 4 к., *Кочевци* 5 к. Рид - М.: *Халимћаовци* 6 к., *Ачевци* 7 к., *Хаџи - Асановци* 3 к., *Моловци* 2 к., *Дзиндзевци* 1 к., *Дураковци* 6 к., *Четрлијовци* 3 к. Хаџи-Аметовско М.: *Хаџи - Аметовци* 3 к., *Даутовци* 4 к., *Халимпеливановци* 5 к., *Мемишовци* 4 к.

Старији досељеници:

Мужанковци (Мајмун - и Хатип. М.) 2 к. Дошли из Мужанапа прве половине XIX века. Пореклом Јуруци.

Мола-Етемовци (Мајмун - М.) 4 к. Избегли због Синановаца из Дуброва средином XIX века.

Новији досељеници:

Вешки (Мајмун - М.) 1 к. Дошао Мамут-ћаја из Вешја око 1890. год., а пореклом из Вештина крајем XVIII века.

Асановци (Мајмун - М.) 1 к. Селман дошао као „аргат" из Пржедева 1912. год. а пореклом из Слатине крајем XVIII века.

Усејиновци (Хатип. М.) 1 к. Дошли из Марене 1912. год.

Пржедевци (Рид - М.) 1 к. Мемед домазет у Фазлијовцима из Пржедева 1912. год., а пореклом из Слатине крајем XVIII века.

Мола-Асановци (Хатип. и Хаџи-Амет. М.) 2 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Ђошковци (Хатип. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год., а пореклом из Раштана крајем XVIII века.

Идризовци (Хатип. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Арифковци (Хатип. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Чучуковци (Хатип. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Алиполбанчевци (Мајмун - М.) 1 к. Избегли из Неготина 1913. год.

Зуберовци (Арк - и Мајмун - М.) 2 к. Дошли из Скопља 1918. год., а 1913. избегли из Неготина.

Нурдиновци (Мрсајко - М.) 1 к. Амет домазет у Мала-Насовцима из Пржедева 1919. год., а пореклом из Слатине крајем XVIII века.

Демирашимовци (Хаџи-Амет. М.) 1 к. Дошли из Мале Азије 1920. год., а избегли из Ислам-Курије 1913. год.

Шеобајчевци (Рид - М.) 1 к. Дошли из Мале Азије 1920. год., тамо избегли 1913. год. из Неготина, а пореклом из Шеобе око 1880. год.; пореклом Јуруци.

Турски Цигани (Хатип. М.): *Велијовци* 1 к., из Неготина 1913. год.; *Шашевци* 1 к., из Кавадараца 1918. год.; дошли као ковачи.

Одсељени: око 10 к. избегле у М. Азију 1913. год.; било још више избегло, па се 1919. год. вратиле.

На дисанском путу крај села има „црквиште", чији су и последњи трагови уништени око 1860. год., а са *рисјанског гробишта* плоче разнете. Црква је, по предању, била старија од Манастира Моклишта. На Прогоњату има још једно хришћанско гробиште.

24. НЕГОТИНО.

Положај и тип. — Варошица Неготино налази се на десној страни Вардара, готово у средишту тиквешке котлине, а ниже стешњених криволачких меандара у палеогеном земљишту. Као и стари пут, варошица је узмакнута од Вардара, и лежи у широкој и плитској долиници Бара, на ставама Тимњаничког и Лојзанског Дола, између облих и плочастих неогених брежуљака Белог Камена на Северу и Калдрме на Југу. Вода за пиће је с многих бунара по дворовима, а и сваки крај има чешме, чије су „главе" у доловима.

Варошица је хришћанска и правог балканског типа, према ставама долиница троугластог облика. Чаршија је по средини варошице, на заравни у дну рта Кукуладеца између ста-

ва, и састоји се из ових делова: Велешки Чифлик, Безистен и Чаршија. Око чаршије су крајеви за становање: по странама рта Хаџи-Арсово и Сатчијово Мало; на десној страни Тимњаничког Дола и Бара Поп-Стојково Мало са Хаџи-Арсовим Чифликом, Ћезимбегово, Прчево и Долно или Црквенско Мало; на левој страни Лојзанског Дола и Бара Хаџи-Постолово, Поп-Најдово или Школско и Прекодолско Мало. Преко долиница крајеви су повезани узаним мостовима. Крајеве раздвајају и тесни и кривудави сокаци. Само је Долно Мало јаче издвојено, и под њиме црква с гробиштем. Број кућа: Велешки Чифлик 2, Чаршија 1, Хаџи-Арсово М. 41, Сатчијово М. 36, Поп-Стојково М. 77, Хаџи-Ћезимбегово М. 60, Прчево М. 99, Долно М. 31, Хаџи-Постолово М. 8, Поп-Најдово М. 52, Прекодолско М. 45; свега 452.

Пре исељавања муслимана и пожара од 1913. год., варошица је имала око 700 кућа, од којих биле око 105 „турске". Муслимани су становали у овим крајевима: Фишекчијово Мало (населио се Турчин који радио „фишеци" за пушке); горњи део Сатчијовог (по првом „сатчији") и Хаџи-Арсовог Мала; доњи део Хаџи-Ћезимбеговог Мала, под којим је била џамија, а изнад њега сат-кула; доњи део Хаџи-Постоловог Мала (Маџирско Мало, по муаџирима из Ниша, Лесковца, Врања и Бугарске); најзад, горњи део Школског и Прекодолског Мала (Јунак Мало, по неком Турчину силеџији). Били су, дакле, растурени, док су хришћани чинили целине и држали главне крајеве. Напуштене, и од пожара сачуване, муслиманске куће заузели су хришћани погорелци. Место порушене џамије подигнут је после Великог Рата „Народни Дом", модерна, овде сасвим егзотична грађевина.

Од Ослобођења је Неготино постало административно средиште среза неготинског са одговарајућим државним надлештвима; куће чиновништва нису урачунате.

Привредне прилике и развитак варошког живота. — Неготино је привредно средиште за доњебошавска и вардарска села ниже ушћа Црне. У већини пољска насеља, богата земљорадничким производима. Путеви су до варошице згодни, могу се лако доносити и тежа привредна добра. Прековардарска села поред криволачког моста имају за прелаз *корабе* или *бродове* на погодним местима. А железничка станица Св. Ђорђе на Вардару само је нешто преко километра удаљена, на штипскоме друму.

Мада је варошка привреда знатно развијена, она носи и јако обележје сеоске привреде. Читаве две трећине становника нису варошлије, већ све сами земљорадници или „орачи", „чифчије". А тек једна трећина води варошки живот: разне занадије и трговци. Па и већина варошлија бави се узгредно

земљорадњом, стога су дворови по малама слични сеоским. Само Власи и неки старији досељеници из вароши суседних области нису никад заорали.

Њиве су на заравнима неогеног земљишта око варошице. Поред жита особито погодно тле за винограде. Место исушених старих винограда, на америчанској подлози уводе се нови, први у области. Са башча у Барама ниже варошице добија се поврће, које се износи и у Кавадарце на пазар. Поред својих *газда* многи су земљорадници „исполџије" и „четворчије". Четворџије су сви скорашњи досељеници са села, који почињу аргатлуком. Вредни и радни, брзо откупљују „агинско", као у последње време Хаџи-Арсов Чифлик, који је раније припадао Хаџи-Ћезим-бегу Синановском. Велешки Чифлик, сада најважнији део чаршије, припадао је велешким беговима од „родниње" Синановаца, па је међу првима откупљен. И остали су старији крајеви били најпре чифлици, па их исполџије и четворчије, досељене занаџије и трговци, двор по двор откупили. Од ранијег муслиманског становништва у последње су време бегови били у мањини, а остало све ситне аге и „чифчије"; они су привредно стално изостајали иза хришћана, привредно и бројно све јачих. Првобитна сеоска привреда Неготина одржала се кроз све време развитка варошког живота и због сталног прилива сељачког становништва, које се прихватало рала на место раније досељених сељака који би постали занаџије или трговци.

Варошки је живот примитиван; од свих варошлија једна четвртина „трговци", остало „занаџије". Трговаца је највише са мешовитим, мануфактурно-бакалским радњама (око 30 дућана). Они уједно продају „катран" и „клободан" (срма за везове), „емиш" (со, шећер, воће и др.) и „ситнурија" (свирке, огледала, наките, играчке). Неколико су сточарски трговци (5) и „шпекуланти" (2). Заступљено је око тридесет занатских врста. Највише има оних који подмирују потребе исхране варошког становништва и сељака и путника о пазарним данима: „фурнаџије" (пекари, 6), касапи (3), шећерџије (2), алваџије (2), „акчије" (ашчије, 2), кафеџије (8), механџије (2), ханџије (1). Затим долазе за израду одеће и обуће: „френгурафти" (кројачи, 6), абаџије (3), „кондурџије" (обућари, 6), „опинчари" (опанчари, 2). После ових занаџије за опрему „покућнине": „тенеџеџије" (лимари, 2), калаџџије и казанџије (5), „крблари" (качари, 3), „дограмаџије" (столари, 3), „чекрчије" (раде чекрке за прераду „бубаћа", 2). Уз то има кујунџија (1) и „сатчија" (2). За опрему саобраћајних средстава и пољопривредних оруђа: самарџије (6), „нолбантини" (поткивачи, 4) и колари и ковачи (5). Издвајају се они који врше саобраћај: „пајетонџије" (фијакеристи, 1), „арабаџије" (рабаџије, 8) и

„ћирације" (кирације, 6); врше превоз путника и робе до железничке станице или до суседних пазара и обратно; има и већи број ћирација и арабација од овдашњих сељака и из суседних села. Најпосле, има око 15 „мајстора" (зидара) и „ћерестеција" (дрводеља), који граде куће у варошици и области. Има и зачетака домаће индустрије. Једно су „шарлагарнице" помоћу коњске покретне снаге (6), у којима „шарлаганџије" цеде сусамово и маковог семена уље. Друго су примитивне грнчарнице, циглане и ћерамиднице на неогеној глини испод варошице.

У Неготину се држи пазар четвртком. Тада варошица намах оживи, успуни се сељацима и пуно је *работе* за чарширлије. На пазар долазе трговци и из других вароши. Држи се у Чаршији. Сем овдашњих, долазе још касапи из Кавадараца и Тимњаника, и кољу браве за сељаке, да се омрсе и понесу што кући. Сељаци највише износе афијон, маково семе и сусам, брашно и жито, бубаћ, пиринач и друге производе пољских села. А удаљени планинци износе „ћересте", дрва и ћумур, коже, вуну и масло; некада дотерају овце, козе. Ту се врши размена различитих сеоских добара брдолије и поља; сељаци из брдолијских села нарочито пазе да се снабду добрим добицима, који се у пољу боље гаје. О промету на пазару варошице показује донекле и приличан приход општински од такса.[1])

Пре паљевине и бугарског рата 1913. год. варошица је привредно много боље стајала. Место садањих око 150, онда је било око 300 дућана и занатиница, па су сви, заједно са близу 250 кућа, изгорели и пропали.

Муслимани су у чаршијском животу били безначајни, мада су сва многољудна пољска насеља околине муслиманска или претежно њихова, а овамо припадају и већина јуручких села; највише су држали занате зависне од верских прописа (око 40 радњи). Имало је прилично Влаха (око 20 дућана), солунских Јевреја (око 15) и штипских (око 5); мада малобројни, за понеке гране занатства и трговине били су врло значајни. Но после бугарског упада и пожара сви се разбегли, изузевши неколико Влаха.

Развитак Неготина из чифличког у варошко насеље настао је од почетка XIX века, када се пут Штип—Прилеп обновио и овде укрстио са старим вардарским путем, који је пресецао Баре од Белог Камена на Калдрму и даље водио за Демир-

[1]) 1921 год. наплаћено је: кантарине 36.115·— дин., за „сергије" (место за сергије на пазару) 15.777·— дин., „кан" („крвнина" на заклану стоку) 8.850·— дин., „пиштизан" (за живу стоку, продату на пазару) 5.200·— дин.; свега 65.942·— дин. 1922 год. наплаћено: кантарине 50.600·— дин., за сергије 16.600·— дин., кан 7.600·— дин., пиштизан 10.600·— дин.; свега 85.400·— дин.

Капију. Крај влашких „ханишта" дошли су први досељеници, који су унели клице варошког живота. То су: *Мантевци* „од каде Босна", отворили „трговија" и унели казанџијски занат; *Ѓондевци* из Глишића, који су радили на маренском пазару, трговали, били прве „абаџије" и „чохаџије", пре железнице „на рака работили с петнаест души калфи"; *Ѓорчевци—Бошковци* из Штипа и *Ѓоревци* из Тимњаника били први „бакали", трговали „со ћирадије"; ћирадилука су се прихватили старинци *Прекодолци, Тошевци—Чорбевци, Ордановци—Грамболи* („за Битољ одили сос дванаесет маски") и изумрли *Прчевци* („тија за Солун одили"; куповали за продају и „прчеви" — јарце) и Тефовци, а као „ћирадије" су дошли *Тимовци—Ѓоревци* из Криволака, *Паунковци* из Бистренаца. Ћирације онда нису били само најамници за пренос добара, као сада, већ били „ћирадије торбари", који су по панађурима и пазарима куповали робу и разносили је ситним трговцима да *крчме*. Таквих је ћирација онда било и у Тимњанику и још неким местима. И међу старинцима, поред ћирација, јављају се у то доба прве занаџије и трговци: *Астарџијовци* најпре само „работили астари" (платно) од *бубаћа*, затим и „жито збирали"; *Весовци—Касаповци* били први касапи; *Поп-Најдовци—Грнчаровци* први грнчари.[1]) Одмах од подизања ханова и зачетка трговине дошле су самарџије из околних села, такође нолбантини и „клинчари" (ковачи). Ковачи су били Цигани („Ађупи"), који су основали своје „мало" на улазу у чаршију, код моста према Велешком Чифлику.[2]) Трговину и занатство развијали су и други прваши досељеници, као: *Ламовци* из Долног Чичева, трговци; *Ѓорчевци—Измирлијови—Лазовци* из Кавадараца, извозили жито корабима и „за Измир (Смирну) одили"; *Калаџије* из Марене, прве калаџије; *Џуновци—Пешовци* из Велеса, прве бојаџије; *Пиштољовци—Леблебицијовци* из Тимњаника, продавали „леблебијичка": *Толовци—Темковци—Галабовци* из Кавадараца, терзије: *Темељковци—Рачкате* из Тимњаника, правили „витла за бубаћ да му излева семето"[3]); *Бураке—Власи* из Крушева, најпре дошли „по гурбетлак, по трговија со винарлак и овчарлак", затим отворили и дућан „со коперани", које су доносили из Крушева, а најпосле подигли и шарлагарницу; *Јоновци—Исаковци* из Долног Чичева, самарџије, и т. д. Тако се за кратко време развила у Неготину мала чаршија и настала доста жива трговина и занатство.

---

[1]) Види даље у пореклу овај сој.

[2]) До 1913. било их око 20 кућа, па се разбегли по селима.

[3]) Кад је настао увоз памука оставили занат и постали „мајстори" (дунђери).

Занати су се развијали према ондашњим потребама уже околине. Израђевине занатија изношене су на тадање недељне пазаре у Марени и Росоману, такође сваке године и на тиквешки панађур у Возарцима. Грнчари су ишли од села до села и товарима продавали своје израђевине, тако и други са покућнином. Ћирацији и трговци ишли су редовно на тиквешки панађур у Возарцима, а нарочито на велики прилепски панађур, где се снабдевали робом коју су „со камили" доносили трговци из великих привредних средишта на Југу Балканског Полуострва. Често се одлазило караванима у Прилеп и Битољ са вином, гроздовачом, анасонлијом, мастиком, мацуном (пекмез од грожђа) и грожђем, оризом, шарлаганом од сусама и т. д.; у Солун је ношено брашно, вуна, свила и друго, а отуда се доносило по мало мануфактуре, више „емиш" и „ситнурија". Житари су корабима и шајкама извозили низ Вардар за Солун све жито које је на претек остајало, најпре прикупљано од села до села и у Марени, а када се чаршија развила, и стала јаче привлачити сељаке, јавила се потреба и за недељним пазаром у Неготину.

Поред јаког насељавања хришћана, постепено су придолазили и муслимани по мало, а неколико је бегова било и раније, на овдашњим чифлицима имали куле и конаке. Тако је *Хаџи-Тајир-ага Синановски*, прадед Хаџи-Ћезимбегов, после пленења Његоша (1821. год.) подигао над својим чифликом сат-кулу, под њоме џамију, а као њен „вакаф" „Безистен" над Велешким Чифликом, који је издат хришћанима „под ћирија". Сајбије чифлика пазили су хришћане и продавали им места за дворове и дућане. Тако су се стекли сви услови за развитак варошице.

У оно време када Ами Буе, око 1837. год., помиње Неготино само као „село", у које низ Вардар доводи „колски пут",[1]) онда се већ укида пазар у Марени и преноси овамо, не само у интересу хришћанских трговаца и занатија, већ и на корист неготинских бегова, који су тежили да њихова „касабасн" не пусти испред себе Кавадарце, тадању беговску *касабу* Тиквеша и седиште *ајана*. У то време (1837.), привредно оснажени, а с муслиманима добро стојећи, хришћани подижу цркву и отварају школу, у којој се учило „по стара српско-славјанска наука"; црквене и школске књиге добављане су из ондашње слободне Србије.

После отварања пазара Неготино се настало још боље развијати, пристизало све више хришћанских досељеника, и чифчија, и људи од заната и трговине. Тако средином XIX в. при-

---

1) Ami Boué, Recueil d' itinéraires dans la Turquie d' Europe, Wienne 1854. T. I. стр. 250.

долазе: *Грковци—Аргировци* из Колиђије (окол. Солуна), подигли четири-пет шарлагарница; *Есмеровци* из Дабништа, терзије; *Газда-Недевци* из Ресаве, трговци; *Парчовци* из Велеса, најпре терзије, доцније бакали; *Емшовци* из Бање, оставили тамо хан па овде механџије; *Ставровци—Бистренски* из Бистренаца, подигли нов хан и отпочели трговину; *Јеленовци* из Ваташе, самарџије; *Бошковци* из Тимњаника, старе ћирадије; *Серјановци* из Сера (Сереза), држали „мејана" и трговали; *Јорганџијовци* из Грнчишта, јорганџије; *Станиновци* из Велеса, дошли „по трговија за жито"; *Штерије—Власи* из Битоља, „гурбеџије", предузели механу; *Аризановци—Стамболџије* из Докног Дисана, шарлаганџије, ишли и у Цариград; било још неколико влашких гурбеџија из Крушева као абаџије и трговци.

Као привредно средиште житарскога краја Тиквеша, Неготино се нарочито развијало за време Кримске Војне, када је била оскудица хране у Турској. Солунски Јевреји се размилели свуда по вардарским средиштима, и неколико их први пут дође у Неготино; радили су истовремено у Росоману и Велесу. Тада се са неготинског пристаништа на ушћу Бара кретале низ Вардар читаве флотиле кораба са житом за Солун. Поред Јевреја и њихових овдашњих ортака, више су трговаца одавде и из Тимњаника и самостално извозили. Од муслимана једино су онда трговали Синановци, овдашњи и из Кавадараца, који су са богатих чифлика дотеривали каравane жита. Око три године извожен је сав сувишак жита области. Брдолијска села Бошаве и тиквешка Горна Села, а нарочито планинско Марјово, имали су, мада житом оскудни, не мање користи: опремали су сву ону огромну количину дрвене грађе, потребне за прављење кораба и шајки; јер су корабари све своје корабе у Солуну продавали за добре новце, а отуд се пешке и на караванима враћали. Тада је Неготино стекло глас у Солуну и другим великим привредним средиштима онога доба.

Обогаћени и у тежњи за уздизањем свога народнохришћанског обележја, поносни на свој „град", овдашњи трговци, занадије и чифчије подижу 1860. год., на старом црквишту на Вардару, Манастир Св. Ђорђа:... „Со жѧжневнието на народа изъ градъ Неготино, за вечнин споменъ ѿ земѧ"...

Убрзо затим, 1862. год., *Барт* је овуда прошао и каже: да је *„о овоме месту раније много слушао"*, али баш стога „још више био изненађен његовим бедним изгледом".[1]) А 1865. год. *Хан* бележи да у Неготину има 200 кућа, сат-кула, чаршија са

1) Heinrich Barth, Reise durch das Innere der Europäischen Türkei, Berlin 1864., стр. 121—122.

100 дућана, џамија и црква.[1]) Но из овог доба већ имамо савременике.

1868. год. дошао је из Солуна Јевреји Аврам Конфорти са петорицом синова, од којих најмлађи Мушон, од 1913. год. „шпекулант" у Кавадарцима. Мушон описује ондашњу неготинску чаршију и трговину, мада у знатном развоју, ипак у патријархалном стању. Занатство несразмерно развијеније од трговине, све су важније потребе становништва вароши и села подмириване домаћом радиношћу на старински начин, а увоз стране робе још увек незнатан. Сасвим се мало или нимало познавали сви они разноврсни производи европског Запада. Трговци се снабдевали мануфактурно-колонијалном робом већином са панађура: највише из Прилепа, мање из Неврокопа и Сереза; отуда доносили робе за читаву годину. А узгредно се и на мало добављало из Солуна, главног повардарског увозног места за европске и источњачке производе. *Безистен* је био омален. Улаз на три „порте", а унутра наоколо десетак дућана, само за мануфактуру, и један хан. Поред хана „чешма" и „дрвје" за хладовину и „муабет" уз „кафиње". Пазарним даном жива трговина, све наситно; обичних дана слаба. У Безистену је при заласку Сунца прекидан рад: порте су изнутра затваране и двојица „пазванџије" остајали да чувају дућане од „арамије". Од Сунчева изгрева Безистен се отварао и понова оживљавао. Тих година су у Безистен први пут дошли „јорган-пеливани" — „играли сос ножеви", „нози врзани играли" — и народ је врвео из варошице и са села да види нова чуда за свој „град". Од Безистена према тимњаничком путу била је Чаршија, дућани с разним еспапом, а већина занаџиница издвојене у Хаџи-Арсовом Малу; и Велешки Чифлик био је већ један од главних делова чаршијских. Сем хана у Безистену било је још четири важнија: Камиларски Хан у Хаџи-Арсовом Малу под тимњаничким путем, где су свраћали каравани с камилама; до њега „карши" налазио се Крушевски Хан; над Безистеном био је Дастанов Хан; а на „стари пат" (тимњанички) стајао је Емишов Хан. Поред тога имало је још шест које ханова које механа и кафана.

Доласком Конфортија из Солуна настала је и последња фаза варошког живота Неготина под старим саобраћајним приликама. Док су се први Јевреји из Солуна за Кримске Војне бавили само привремено као „житари", Конфорти се стално настањују, да окрену трговину са Солуном. Овде су се брзо одомаћили; Мушон је заједно с врсницима, као с Орданом Бо-

---

1) Ј. Г. Хан. Путовање кроз поречину Дрина и Вардара, Београд, 1876., стр. 447.

шковским,[1]) у чију су кућу прво „засели", изучио и школу по „стара наука". Одмах по доласку отворили велику мануфактурно-бакалску радњу у Чаршији; нису крчмили. Двојица-тројица старијих Аврамових синова седели су у Солуну и отуда испраћали робу: на караванима Влаха сваконедељно за пазар у Неготину по 80 товара само соли; други еспап за бакалук и мануфактуру, по 20—30 товара недељно, одашиљали отуда по домаћим тиквешким ћирацијама (из Неготина, Тимњаника, Тремника, Бесвица — само хришћани). И једне и друге ћирације Конфорти су шиљали из Неготина за Солун са тиквешким лакшим привредним добрима. Тада су се ћирације торбари, раније најважнији увозници али наситно, почели да губе; за њих није било више работе као пре. Пред тиквешки панађур у Возарцима о Ђурђевдену Конфорти су из Солуна дотеривали караванима у Неготино по читав вагон разноврсне робе и продавали је осталим неготинским трговцима, који би је даље крчмили о панађуру или пазару. Сем тога су Конфорти преузели и јачи извоз жита корабима низ Вардар. Живљи каравански саобраћај са Солуном омогућен је у последње време и тиме, што је стари вардарски пут кроз Демир-Капију обновљен, а уопште тешња веза ове области са Солуном настала је и стога, што је у то доба Тиквеш од Битољског припао Солунском Вилајету; на битољску страну и даље су упућивани скоро само виноградарски производи.

Ускоро затим настаје нова периода у развитку привредног живота Неготина, као и целе области. Железничка пруга Солун—Скопље пуштена је у саобраћај августа 1873. год.[2]) Губи се стари начин саобраћаја, трговине и занатства, а с тим и многе патријархалне стране живота. Неготино, мада недалеко од Вардара и железничке пруге, ипак није добило станицу, јер су бегови при ушћу Бара држали башче, па се бојали да ће им „Вренци" штету нанети; стога је станица подигнута у Криволаку. Дотле врло жив каравански саобраћај дуж старог вардарског пута за Солун наскоро је умртвљен, и због тога се „ханишта" у варошици преполовљавају, а на друму, изузевши она код станица, ишчезавају. Такође опадају и занати у вези са каравански саобраћајем: ћирације, самарџије, нолбантини и клинчари многи се одају другим пословима, неки од ових и ханџија одазе у Криволак, ондашњу станицу и за Штип, или у Градско, станицу за Прилеп, одакле отпочиње нов каравански саобраћај. Пловидба и извоз жита корабима и шајкама низ Вардар престали су сасвим; само су се још „плавови" са ће-

[1]) Г. Г. Мушону Конфортцју и Ордану Бошковском дугујем нарочиту захвалност за обавештења о развитку варошице.

[2]) А. Иширковъ, Градъ Солунъ, София, 1911., стр. 47.

рестем спуштали низ реку. И тако се сав главни саобраћај пренео на железницу. Панађури, изузевши тиквешки који је био углавном сточарски, изгубили су готово сваки значај за овдашњу трговину; настала је свакодневна и непосредна трговачка веза са Солуном, и почињу продирати знатни утицаји европске културе, измењене медитеранским начином. Отпочео је да опада посао влашких кројача, који су пре тога доносили из Крушева сукно или га радили на боулским ваљавицама, а за Турке и богатије хришћане доносили из Солуна стару чоху и друге материје источњачке врсте. Тако се стара ношња, нарочито хришћанских чарширлија, овамо уведена заједно са влашким и другим досељеницима из разних вароши, постепено губи, као и стари занати за одело; збацује се „антерија" и навлачи европско одело од европских штофова и материја, које кроје, у Солуну изучене, нове „френгерзије" и „френгурафти". И „астарџије" се губе, „бубаћерна" се извози, а увозе фабрична платна. „Тоги је и газје испаднало", те се у варошицу све мање доноси „борина" из планинских села области, или свеће из Ваташе, где су се од увек израђивале; ковачи су тим мање израђивали *светелнике* за борину, а тенећеџије „кандила" за „видело" помоћу шарлагана; у кућу улази „ламба". Грнчари су мање продавали разне каленице, а место њих продире у куће за софру „пјато"; уз њих по мало и „лажице" и „виличке" од метала, истина ове друге у неким селима брдолије још увек слабо познате. Место меда настала је употреба шећера, који се у последње време о пазару само на лулу крчмио, хришћани га само за *службу* (славу) узимали.

Одмах „по маћина" (по железници) развила се у Неготину и „нова чаршија", од старе према Хаџи-Арсовом Чифлика. Више нису само Конфорти довозили робу из Солуна, већ и остали трговци са мање капитала. Тада долазе у Неготино и више солунских Јевреја: Муџиз Алатини („Латиновци"), Бинко Салтијел, Соломон Мордо и други — „све поголеме фирме са Солун што работеја" — и за неколико година извозе железницом само жито за Солун. Алатини су у Криволаку на пр. товарили по 600 вагона жита, највише са неготинског пазара, затим из Штипа, а поред тога су радили са Велесом, Прилепом, Битољем, Струмицом. А да би се јефтиније искористио саобраћај са Солуном, подиже се најпре велика воденица на Вардару (са осам каменова — из Кратова), доцније и три модерна млина.

Поред преокрета у саобраћајним приликама области, ускоро, од 1875. год., настаје и значајан обрт у привреди пољских села; отпочиње обрађивање афијона који је нешто раније уведен око Радовишта и Штипа.[1]) Култура афијона необично

1) По W. Brinetti-v најпре у Штипу уведен око 1865. год. (Mémoire sur l' opium de la Macédoine serbe, Extr. de Bull. des Sc. Pharmacolog., Paris, 1918., № 3.-4., стр. 1.)

је успела, брзо захвата највише размере због велике цене, и због тога се знатно мења карактер пазара и извозне трговине. Поред ранијих долазе и многи други Јевреји из Солуна и Штипа (једно време било их до педесет), који сами или преко овдашњих трговаца скупљају афијон, такође кожурке (чауре свил. бубе), и извозе их за Солун. Тада у варошицу пристижу и други досељеници да окрену работу. Сем ранијих шарлагарница за сусам, подиже се још десетак за цеђење уља из афијоновог семена; шарлаган се извози и за Солун и за Скопље. У то време хришћани добављају зографе из Велеса, и нису жалили да их богато награде за живопис Манастира Св. Ђорђа.

Око 1879. год. Неготино се са свога згоднијег саобраћајног положаја толико развило и умакло испред Кавадараца, који су тек од афијона почели напредовати, да је постало управно средиште Тиквеша, на место дотадање беговске касабе Кавадараца. „Конак" је подигнут у Хаџи-Арсовом Малу. Али кавадаречки бегови једне ноћи запале конак, у намери да поврате кајмакамлук. Када је кајмакам засео у други конак, кавадаречки бегови запрете понова паљевином. Најпосле конак се понова премести у Кавадарце, где је и остао.

Тада је, око 1880. год., Неготино бројило 480 кућа, од којих око 410 кућа хришћана, а свега око 70 кућа муслимана.[1]) После увођења Егзархије у варошицу су јаче наврли многобројни хришћански досељеници са чифлика и мешовитих насеља. Овим досељеницима, поред гајења афијона, постаје и виноградарство на пространом неготинском синору знатно напредније.

Од 1888. год. спајање вардарске пруге са моравском у овдашњој Србији[2]) отвара нову периоду у развитку трговине са грожђем и вином. Поред афијона, грожђе и вино постају најважнија добра на неготинском пазару и у трговини. Трговци из Србије долазили су на више недеља, и на пазару и по селима скупљали хиљаде товара грожђе. Поред Неготина, и у Кавадарцима се много збирало грожђа, такође у Ресави и Бегништу. У Криволаку је товарено по 300—400 вагона, у Градском 300 вагона, у Бањи испод 60 вагона; у Градском су доцније српски трговци муљали грожђе пресама и точили у „бурила" за извоз; овде су то већ сами произвођачи или домаћи трговци чинили. Вина је мање извожено: од Криволака по 50—60 вагона, са осталих станица мање. Камендолско грожђе и вино, затим из целога Рајца, извожени су и даље за Прилеп и Битољ. Сем извоза грожђа и вина, нова веза вардарско-моравском железницом није за Неготино, и Тиквеш уопште, имала неког другог значаја; Солун је и даље остао за ову

1) Ethnographie de la Macédoine, Philippopoli 1881,. стр. 35—38,

2) А. Иширковъ, Градъ Солунъ, София. 1911., стр. 47—48.

област главно извозно и увозно средиште, искључујући сваки непосредан привредни и културни утицај са даљег Севера, мада су из Средње Европе вршени обратни покушаји.[1]) Томе су узрок биле и ондашње политичке границе, поред природне везе Солуна са Повардарјем.

Тако напредујући, Неготино је пред Ослобођење, као што је поменуто, имало око 300 дућана и око 700 кућа. Новом административном поделом у Вардарској Србији варошица је постала среско место. Уништење чаршије и још неких крајева од пожара 1913. год. имало је тешких последица на привреду варошице, али се она, оставши чисто хришћанска, брзо обнавља и понова развија.

Новим политичким стањем после Ослобођења, потпадањем Солуна са доњим Повардарјем под Грчку, Неготино је упућено на нове везе: привредна улога коју је овамо до скора вршио Солун припала је Скопљу, а преко овога Београду. Само се за извоз афијона одржавају старе везе, али и оне слабе. Сељак се сада дао у гајење дувана, који је од велике добити, али није од значаја за пазар. Од уништења тиквешких винограда за Великога Рата нема с јесени више оне живости; сада се одавде иде у Моравску Србију и набавља грожђе и вино за домаће потребе. Због таквих прилика жито је постало понова значајно извозно привредно добро и има видну улогу на пазару.

Од Ослобођења је Неготино стекло и своју железничку станицу на ушћу Бара у Вардар. Свети Ђорђе по манастиру названа. Њен су колосек први поставили Французи 1915. год., за време борбе с Бугарима. Станица у Криволаку је умртвљена, јер је престала бити станицом не само за Неготино и Кавадарце, већ ни за Штип, који је упућен на Велес и Скопље.

Порекло сојева и старине. — Пред почетак развитка варошког живота Неготино се као чифлик налазило око чешме Џинке, на Јунузовским Њивама, и навише у садањем Долном и Прчевом Малу. Кад су се доселили Мантевци, почетком XIX века, село је бројило око 30 кућа чифчија. Од новијих крајева прво је постало Прекодолско Мало, на левој страни долине, крај штипског пута под раскрсницом, камо су се измештали старинци и населили неколико првих досељеника. Доцније се, даљим досељавањем, један за другим подизали и остали крајеви. Сем „Неготино" чује се негде и „Ниготино".

Старинци :

---

1) Richard Riedel, Sandschakbahn und Transversallinie, Wien, 1908. стр. 11—12.

Тошевци—Чорбевци (Долно М.) 1 к. Некада био велики соj. Служба: Св. Никола.

Грнчаровци—Поп-Најдовци (Поп-Најдово и Прчево М.) 2 к. „Одвек овдејашњи". На архијерејском престолу у ваташкој цркви има икона са записом: „Сію ікону прїложи кнр' Їѡнко и Аѳанасъ брат' егѡ Грънчаръ, родомъ Галовичъ ѿ Нїготино, 1828. ракоⷨ Кр'ста Зографа ѿ Велесъ". Од Јанка нема потомака. Поп-Најдо је Атанасов син, и био је у време прилога ваташкој цркви већ одрастао. Као и отац, и он био „грнчар, па си измил раци од грнчарлак и се запопија на сам ден Св. Атанас". Из горњег записа видимо да је најстарији „параман" соја био *Галовићи*. Служба: Св. Димитрија.

Боднијовци (Прч. М.) 2 к. Служба: Св. Аранђел.

Ицовци (Прч. М.) 1 к. Служба: Св. Никола.

Шарковци—Царлевци (Х.-Ћезим-бегово М.) 2 к. „Асли овдејашњи". „Стар светија" : Св. Никола.

Боновци[1]) (Поп-Стојково М.) 1 к. Дедо-Боне, пореклом олавде, отишао средином XIX в. у Војшанце; тамо га „Турци" убили и сина му Јована овамо пренели кумови Ајгаровци, када су избегли из Војшанаца, око 1865. год. Другог сина Боновог, Костадина, одвели Осовци у исто време у Барово.

Костовци (Х.-Арсово М.) 1 к. Служба: Св. Пречиста.

Весовци—Касаповци (Сатчијево М.) 1 к. „Служба на оџак": Св. Никола.

Ордановци—Грамболи (Х.-Постолово М.) 1 к. Служба : Митровден.

Астарџијовци (Поп-Најдово и Прекодолско М., Велешки Чифлик) 3 к. Служба: Св. Никола.

Пишмановци (Прекодол. М.) 2 к. Служба: Св. Пречиста.

Прекодолци (Прекодол. М.) 2 к. Из Прчевог Мала први прешли „преко дол". Служба: Св. Никола.

Старији досељеници :

Мантевци—Хаџи-Постоловци (Прекодол. и Х.-Арс. М.) 2 к. Дедовец Манте дошао „озгора од каде Босна" почетком XIX века. Припадало им некад цело Хаџи-Постолово Мало, које су купили од Кантура, пепелишког ајана. Служба: Св. Никола.

Ћондевци (Прчево и Х.-Ћезим. М.) 2 к. Дошли из Глишића почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Ћорчевци—Бошковци—Бакалине (Поп-Стојково М.) 1 к. Дошли „по трговија" из Штипа почетком XIX века. Служба: Св. Аранђел.

---

1) Госп. Пану Јовановићу Боновцу, општинском кмету, дугујем много захвалности на свесрдној услузи приликом испитивања порекла од куће до куће.

Ђоревци (Хаџи-Арсовци у Х.-Арсовом М. 2, *Куси-Ордановци* у Поп-Стојк. М. 1) 3 к. Хаџи-Арсо избегао са роднином из Тимњаника почетком XIX века. Хаџи-Арсовог оца Анда „Турци" су заклали у „лојзе" на берби. Хаџи-Арсо предузео „бакалак", доцније и мануфактуру, а држао је и знатан део и неготинских чифлика; четири пута је с целом породицом „на Хаџилак одил," у варошици и области јако цењен. Сој Ђореваца је особито уважаван и стога, што води порекло од властелинске породице *кир-Николе* и синова му *Јовче. Боика* и *Данета*, која је 1595. год. подигла Манастир Моклиште и у метох му подарила Моклиште и Дабниште. Како јо кир-Никола уз Моклиште држао и синор селишта Злешова, сасвим је вероватно да води порекло од српске властелинске породице Дабижива, из доба господара Костандина Дејановића.[1]) Служба соја је Св. Никола, по коме је узет и храм за подигнути манастир.

Ламовци—Главуче (Х.-Ђезимбег. М.) 1 к. Дошао из Горног Чичева почетком XIX века, а мало раније са селишта Кошари „од кај Клепа". Сој држи Лазо Ђорђевић, чије су ћерамиднице под варошицом. Служба: Св. Никола.

Ђорчевци--Измирлијови--Лазовци (Поп-Најдово, Поп-Стојково и Х.-Ђезимбег. М.) 3 к. Дошли из Кавадараца почетком XIX века, а мало раније из Радобила. За њихов се сој каже да су „гркомани", неко се од њих учио у Атини. Служба: Св. Ђорђе.

Паунковци (Прч. М.) 2 к. Избегли из Бистренаца почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Темељковци—Манастирци (Х. Ђезимб. М.) 1 к. Избегли из Пепелишта почетком XIX века. Они су открили рушевине црквишта Св. Ђорђа, на којима су доцније овдашњи подигли нов манастир. Служба: Св. Никола.

Тимовци—Ђоревци (Прекодол М. 2. Поп-Стојк. М. 1) 3 к. Избегли из Криволака почетком XIX века, „кога се село расипа од Турците". Служба: Св. Никола.

Калајџије—Трајковци (Прч. М.) 5 к. Дошли из Марене почетком XIX века, и од ових првих досељеника су 4 к., око 1870. год. дошла још 1 к. од старијег соја из Марене. Служба: Св. Пречиста.

Џуновци—Пешовци (Поп-Стојк. М. 2. Поп-Најд. М. 2. Прекодол. М. 1, Прч. М. 1) 6 к. Дошли из Велеса почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Пиштољовци—Леблебицијовци (Прч. и Х.-Ђезим. М.) 2 к. Избегли из Тимњаника почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

---

1) Види опис Моклишта.

Толовци—Темковци—Галабовци (Поп-Најд. М. 2, Х.-Ђезимб. М. 1, Велешки Ч. 1) 4 к. Дошли из Кавадараца почетком XIX века. Служба: Св. Димитрије.

Темељковци—Рачкатē (Поп-Стојк. М.) 1 к. Избегли из Тимњаника почетком XIX века. Од њиховог соја имала је „оџиница" у Долном Дисану, коју су „Турци" отели и потурчили. Служба: Св. Никола.

Бураке—Власи (Хаџи-Арсово М.) 1 к. Дедо-Томин дедо Дичо (Димитрије) дошао из Крушева „по гурбетлак" почетком XIX века; и син му Алчо (Михаил) био само „гурбеџија", а Тома се тек стално населио. Говоре влашки, а знају и српски. „Служба": Св. Спиридон.

Јоновци—Исаковци (Поп-Најд. М.) 1 к. Дошли из Долног Чичева почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Кушовци (Прч. М. 2, Х.-Арсово М. 1) 3 к. Дошли из Гарвана (Радовиште) почетком друге четврти XIX века. Служба: Св. Никола.

Иловци—Евдиќовци (Х.-Постолово М.) 2 к. Дошли из Градског почетком друге четврти XIX века. Служба: Петковден.

Петковци (Поп-Најд. М.) 1 к. Избегли из Тимњаника почетком друге четврти XIX века. Раније служили Св. Николу, а откако су „расипани" Св. Атанаса.

Лангардијовци—Смилевци (Илевци: Прч. М. 2, Поп-Најд. М. 2; *Соколовци:* Поп-Најд. М. 1) 5 к. Избегли из Криволака око 1835. год.: Илевци право овамо; Соколовци у Ислам-Курију, 1912. овамо. Служба: Св. Никола.

Цолевци (Прч. М.) 1 к. Дошао Ташо Андовић за даскала код подигнуте цркве, из лакавичког Пиперова око 1840. год. Служба: Св. Аранђел.

Постоловци (Прч. М. 2, Поп-Најд. М. 1) 3 к. Дошли браћа Неде и Арсо из Сопота око 1840. год. Служба: Св. Мина.

Масевци Јаричкате—Страчковци (Х.-Постол. М.) 1 к. Дошли из Подлеса око 1840. год. Служба: Св. Аранђел.

Богевци (Поп-Најд. М.) 3 к. Дошли из Трстеника око 1840 год., а тамо доведени из Његоша као робље 1821. год., кад је Тајир-ага „град" оплењио. Служба: Св. Ђорђе.

Костовци (Поп-Најд. М.) 3 к. Дошли као чифчије из Сопота око 1840. год. Служба: Митровден.

Есмеровци[1]) (Х.-Ђезимб. М.) 2 к. Дошли из Дабништа око 1850. год. Служба: Митровден.

Газда-Недевски (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Ресаве око 1850. год. Служба: Св. Никола.

---

1) Црни.

Парчовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Велеса око 1850. год. Служба: Митровден.

Емшовци (Сатчијово М.) 1 к. Дошли из Бање око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Јеленовци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Ваташе око 1850. год., а тамо из Кавадараца почетком XIX века. Служба: Митровден.

Бошковци (Прчево, Сатчијово и Прекодол. М.) 3 к. Избегли из Тимњаника око 1850. год.

Серјановци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Сера (Сереза) око 1850. год. Служба „од старо останала": Св. Пречиста.

Јорганџијовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Грнчишта око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Станиновци (Х.-Ђезимб. М.) 3 к. Дошли из Велеса око 1850. год. Служба: Св. Пречиста.

Грковци—Аргировци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Колићије (окол. Солуна) око 1850. год. Служба: Св. Пречиста.

Грковци—Струмички (Прч. М.) 1 к. Дошли из Струмице око 1850, Служба: Св. Пречиста.

Данаиловци (Поп-Најд. М.) 1 к. „Кокма" (сој) им „од Крушево" око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Јамандије—Власи (Х.-Арсово М.) 1 к. Дошао Штерију као „гурбеџија" из Битоља око 1850. год., доцније домазет у Марушше Мантевске, удате у Ђоревце. Служба: Св. Никола.

Стојковци (Сатч. М.) 1 к. Дошли из Пепелишта око 1850. год. Служба: Св. Аранђел.

Шалевци (Поп-Најд. М.) 1 к. Избегли из Тимњаника око 1850. год. Служба: Св. Ђорђе.

Аризановци—Стамболџије (Чаршија) 1 к. Избегли из Долног Дисана око 1850. год.

Ставровци (Х.-Арсово М.) 2 к. Дошли из Бистренаца као ханџије око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Врговци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Радобила око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Стефковци (Прч. М.) 1 к. Дошли као чифчије из Паликуре око 1860. год. Напустили службу.

Грачановци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Градског око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Јовановци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Уланана око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Нафчевци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Избегли из Тимњаника око 1860. год. Оставили службу.

Лангардијовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Ваташе око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Јанчевци (Сатчијово М.) 1 к. Избегли из Тимњаника око 1860. год. Служба: Св. Ђорђија.

Мрмовци (Поп-Најд. М.) 3 к. Избегли из Криволака око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Ајгаровци (Поп-Најд. М.) 1 к. Избегли из Војшанаца с кумовима, овдашњим старинцима, Боновцима око 1865. год. Овде „тенеђеџије станали". Служба: Св. Никола.

Шестаковци—Јанчевци (Поп-Најд. М.) 2 к. Дошли из Подлеса око 1865. год., а пореклом из Мрзен-Ораовца средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Анђушовци (Сатч. М.) 1 к. Дошли као „фурнаџије" из Кавадараца око 1865. год. Служба: Митровден.

Страчковци—Малиновци—Костовци (Х.-Арсово и Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Подлеса око 1865. год. Овде „грнчарлак изучили". Служба: Св. Аранђел.

Танчаровци (Х.-Арс. М.) 3 к. Дошли као касапи и џамбаси из Горног Дисана око 1865. год., а старином из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Ђорђија.

Лазовци (Х.-Арс. М.) 1 к. Коста дошао из Битоља око 1865. год. Оставио службу.

Богевци—Терзијовци (Х.-Арс. М.) 2 к. Дошли као терзије из Ваташе око 1865. год. Служба: Св. Никола.

Јолевци (Прч. М. 1, Дол. М. 1, Поп-Стојк. М. 2) 4 к. Кућа у Прчевом Малу дошла из Бегништа око 1865. год., а остале тада у Ресаву, па отуда овамо око 1876. год. Служба: Св. Никола.

Гечевци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Страгова око 1870. год. Дедовци им „слугали", а они држе „на имиња".

Николовци—Власи (Прч. М.) 1 к. Дошли из Крушева око 1870. год. Прво били ханџије, затим абаџије. Служба: Св. Никола.

Галевци (Прч. М. 2, Х.-Постол. М. 1, Прекодол. М. 1) 4 к. Прве три куће дошле из Марене око 1870., а она у Прекодолском Малу 1900. год. Служба: Св. Ђорђе.

Темељковци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Илија „пасинак" у изумрлим Мечкаровцима из Дуброва око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Малинковци (Поп-Стој. М.) 1 к. Тодор дошао „при" Ђоревце из Кавадараца око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Трпчевци—Митревци (Х.-Арс. М. 2, Прч. М. 2) 4 к. Избегли из Тремника око 1870. год., а пореклом су из Суривичева (Соровићево) од Острова, одакле је дедо-Митре почетком XIX века избегао — „Арнаути тога зулум прајили" — и најпре се склонио у Вешје, одатле у Пржедво, а око 1836. год. у Тремник. Служба: Св. Пречиста.

Стојчевци (Сатч. М.) 1 к. Дошли из Вешја око 1870. год. Служба: Св. Аранђел.

Толовци (Поп-Најд. М.) 2 к. Дошли као чифчије из Долног Дисана око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе.

Здравевци (Поп-Најд. М.) 1 к. Дошли из Шивца око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе.

Ташовци (Поп-Најд. М.) 1 к. Дошли из Кукуричана око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе.

Мантевци Куричани (Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1870. год. „Стар светија": Свети Никола.

Ставровци (Прекодол. М.) 1 к. Избегли из Тимњаника око 1870. год. Овде постали грнчари и служе Св. Спиридона.

Момчиџиковци (Прекодол. М.) 1 к. Дошли из Штипа око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Миновци (Прекодол. М.) 1 к. Дафо дошао на грнчарски занат из Војшанаца око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе.

Прцковци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1876. год. Служба: Св. Никола.

Сопотски (Прч. и Х.-Ћезимб. М.) 2 к. Дошли Ризо и Никола из Сопота око 1876. год. Служба: Св. Никола.

Николовци (Х.-Ћезимб. М.) 3 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1876., а пореклом из Марене око 1860. год. Служба: Петковден.

Златевци (Поп-Стојк. М.) 5 к. *Делове* три куће дошле из Горњег Дисана око 1876., а *Лазове* две куће из Војшанаца око 1895.; пореклом су из Горне Дрчевице око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе.

Деловци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошао Ставро из Пржљева око 1876. год. Служба: Св. Никола.

Петковци—Вешки (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли као „аргати" из Вешја око 1876. год. Служба: Св. Никола.

Мојсовци (Сатч. М.) 1 к. Јануш из Курешнице око 1876. год. Изгубили службу.

Ђерасе—Власи (Х.-Ћезимб. М.) 1 к. Дончо дошао као кујунџија из Крушева око 1876. год. Дончов брат Николо Цинцар још око 1850. год. отишао у Београд и тамо држао кафану у Палилули. Служба: Св. Никола.

Пинџуровци (Поп-Најд. М.) 1 к. Ифтим „терзилак заучил", из Ваташе око 1876. год., а пореклом из Смолана почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Петревци (Дол. М.) 1 к. Заро из Сопота око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Иловци—Трипуновци (Дол. М. 2, Х.-Ћезимб. М. 1) 3 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1880. год. Служба: Св. Ђорђе.

Стојановци (Дол., Поп-Стојк. и Сатч. М.) 3 к. Дошли из Горне Дрчевице око 1880. год. Служба: Св. Ђорђе.

Костадиновци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Џидимираца око 1880. год. Не служе, „испустени".

Огњановци (Прч. М.) 1 к. Тодор дошао из Војшанаца око 1880. год. „Дедовци некој пат служили", а сад „на името": Св. Тодорица.

Шакаловци (Прч. М.) 2 к. Дошли из Ваташе око 1880. год. Служба: Св. Пречиста.

Соколовци (Прч., Дол. и Прекодол. М.) 3 к. Дошли из Градског: кућа у Прчевом Малу око 1880., остале око 1890. год. Служба: Св. Ђорђе.

Ваташановци (Прч. и Поп-Стојк. М.)2 к. Дошли братучеди Дано и Лазо из Ваташе око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Пивковци (Прч. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана око 1880. год. Служба: Св. Пречиста.

Цандовци (Прч. М.) 1 к. Лазо из Велеса око 1880. год. Држи само „именден".

Јаневци (Прч. М.) 1 к. Ордан избегао из Пепелишта око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Ласковци (Прч. и Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1880. год., а пореклом из Марене око 1870. год. Служба: Митровден.

Николовци—Клинчаровци (Х.-Ђезимб. М. 1, Х.-Арс. М. 2) 3 к. Дошли као „клинчари" из Ваташе око 1880. год., тамо око 1860. из Ресаве, а пореклом су из Горничева „од Рељен" (Лерин) почетком XIX века. Стара служба Св. Димитрије, овдашњи „заслужили" Св. Атанаса.

Бакарјовци (Х.-Ђезимб. М.) 2 к. Диме као чифчија, а поп-Дамњан на парохију, из Горникова око 1880. год. Служба: Св. Атанас.

Јовановци (Поп-Стојк. и Сатч. М.) 2 к. Из Марене око 1880. год., „стали дућанџије". Служба: Св. Никола.

Тасевци (Поп-Стојк. М.) 4 к. Дошли из Горне Дрчевице око 1880. год. Служба: Св. Аранђел.

Јановци (Поп-Стојк. М.) 2 к. Дошли из Горне Дрчевице око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Таовци (Х.-Арс. и Поп-Стојк. М.) 2 к. Дошао Ристо из Ђевђелије око 1880., тамо из Радње око 1860., а пореклом из Горне Дрчевице око 1850. год.; његов други братучед Лазо из Вешја 1919., тамо његов отац Димитрије домазет из Горне Дрчевице око 1870. год. Служе Св. Николу, а раније Св. Атанаса.

Леринци—Сучкате (Прч. М. 2. Сатч. М. 1) 3 к. Дошли из Дуброва око 1880., тамо избегли из Тремника око 1870. год., а пореклом су из Суревичева од Острова[1]) почетком XIX века, с Трпчевцима заједно добегли у Вешје, одатле прешли у Пржедево, а 1836. год. у Тремник. Служили некад Св. Пречисту, сад „на името".

[1]) Област спада у „Леринско".

Чаке—Власи (Х.-Арс. М.) 1 к. Матеја Ђорђевић дошао из Крушева око 1880. год., и још увек „гурбецијa": држи дућан са шајаком, сукном, гајтаном, који се доносе из Крушева, тамо је породица; Матеја иде породици у Крушево после свака два три месеца на две-три недеље да спреми робу, а за то време дућан чувају старији синови или се затвори; поред продаје крушевске робе у дућану се ради и терзилак. У кући се говори влашки, а Матеја говори и српски поред турског. Служба „уште од дедовци": Св. Атанас.

Стојковци (Поп-Ђајд. М.) 2 к. Избегли из Пепелишта, Доно око 1880., а „внук" му Иле око 1900. год. Служба: Св. Атанас.

Насовци (Поп-Најд. М.) 1 к. Тома из Ваташе око 1880. год. Не служи, „овчар".

Калајџије (Поп-Најд. М.) 1 к. Дошао Арсо из Ваташе око 1880. год. Стари били калајџије, ови „говедари". Служба: Св. Андреја.

Трчаловци (Поп-Најд. М.) 1 к. Остали „сираци" и мајка их довела на занат у фурнаџије, из Ресаве око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Поп-Темељковци (Х.-Арс. и Поп-Најд. М.) 2 к. Поп Димко на парохију, а брат му Лазо чифчија, из Пржђева око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Бојаџијовци (Прч. и Х.-Ђезимб. М.) 2 к. Избегли из Дуброва око 1885., а пореклом из Бистренаца око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Ашковци (Прч. и Х.-Арс. М.) 2 к. Диме дошао као „терзија" из Марене око 1885., а тамо „пасинак" из Глишића око 1870.; његов даљи братучед Јованче дошао, као шегрт у гвоздарску трговину, из Глишића око 1890.; њихови дедови, Петре с братучедом Недем, пореклом из Марене око 1840. год. Служба: Св. Петка.

Карадаковци—Мркевци (Прч. М. 3, Дол. М. 2) 5 к. Пореклом су из Долног Дисана, одакле у Дуброво на чифлик око 1850. год.; овамо дошли у три маха: Панови (1 к. у Прч. М.) око 1885., Недушови (1 к. у Прч. М.) око 1895., а остали 1913. год. због колере. Служба: Св. Аранђел.

Мишевци (Прч. и Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Кавадараца око 1885. год. Служба: Св. Никола.

Тефовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Ефрем из Рибараца око 1885. год. Служба: Св. Никола.

Андовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошао Мело из Дуброва око 1885. год. Служба: Св. Никола.

Ђошевци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Ваташе око 1885. год., а пореклом из Горникова око 1870. год. Служба: Св. Варвара.

Таневци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Милош из Липе око 1885. год.; — „останало сираче, па не можеја да живеје". Служба: Св. Петка.

Јовановци (Х.-Арс. М.) 1 к. Избегли из Горне Дрчевице око 1885. год.; — „од једнош си кандисаме и овдеја дојдоме због Турците". Служба: Св. Ђорђе.

Китовци (Х.-Арс. М.) 1 к. Избегли око 1885. год. Служба: Св. Никола.

Костевци (Х.-Арс. М.) 1 к. Јован дошао као сајџија из Прилепа око 1885. год. Занат је изучио у Београду код фирме „Браћа В. Поповићи". Служба: Св. Никола.

Башчованови—Сопотски (Сатч. и Прекодол. М.) 2 к. Дошао Постол из Сопота око 1885. год. Овде узео Џинка-башчу под црквом. Служба: Св. Ђорђе.

Андоновци (Прекодол. М.) 1 к. Костадин из Манастирца око 1885., отац му Доно тамо избегао из Бунарчета, а пореклом из Бистренаца око 1860. год. Служба: Св. Пречиста.

Атанасовци (Дол. М.) 1 к. Јованче избегао из Дуброва око 1890., кад су му Турци убили оца, а пореклом из Тимњаника око 1840. год. „Роднина" с Петковцима који су мало раније из Тимњаника право овамо избегли. Служба: Св. Никола.

Кафовци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Дуброва око 1890., а пореклом из Тимњаника око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Јовановци (Дол. М.) 1 к. Ифтим избегао из Криволака око 1890., а пореклом из Свећана око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Марковци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Пепелишта око 1890. год. „Панаћија на кућу": Св. Атанас.

Римишовци (Дол. М.) 1 к. Петре дошао из Стрмашева око 1890., тамо „надомазец" из Боуле око 1887., а пореклом из Пиперова „од Арнаутлак" средином XVIII века. Стара служба Св. Врачи, а домазетска Св. Никола.

Крстевци Мешничари (Прч. М.) 1 к. Дошли из Ислам-Курије око 1890. год. Названи овде „мешничари" кад су постали гајдари. Служба: Св. Никола.

Тренчевци—Басаровци (Прч. и Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Бегништа око 1890. год. Кућа у Прчевом Малу је Јанаћа Поп-Трајковића,[1]) који се овде настанио као егзархијски учитељ, а пре тога и доцније учитељевао је у многим тиквешким селима. Сада је „бакал" и у цркви „певец". Служба: Св. Никола.

Каревци—Зулумовци (Прч. М.) 1 к. Васил домазет у изумрлим Прчовцима, из Бегништа око 1890. год. Служба: Св. Никола.

---

1) Госп. Поп-Трајковићу захваљујем за највише услуга око испитивања порекла сојева и развитка варошице.

Рисковци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1890. год. Некад служили Св. Николу, па због завета у болести узели Св. Атанаса.

Терзијовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Избегли из Пржђева око 1890. год. Служба: Св. Аранђел.

Камендолије—Тасковци (Х.-Ђезимб. М.) 2 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1890., тамо из Камендола око 1870., а пореклом из Мрзен-Ораовца, одакле око 1860. год. избегли „због Турците" из Сиркова. Стара служба била Св. Никола, сад Митровден.

Трајовци—Бунарци (Х.-Ђезимб. М.) 2 к. Дошли из Бунарчета око 1890., а пореклом из Страгова око 1850. год. Служба: Св. Никола; раније: Св. Пречиста.

Ђурчијовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Кошана око 1890. Служба: Св. Никола.

Трајковци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Паликуре око 1890., тамо из Манастирца око 1885., а пореклом из Галишта „од Маријово" око 1870. год. Служба: Св. Атанас.

Долевци (Николовци у Поп-Стојк. М. 2, *Костовци* у Х.-Арс. М. 1) 3 к. Николовци избегли из Долног Дисана око 1890. а тамо из Боуле око 1850.; поп-Димитрије Костовски из Горне Дрчевице 1918., а тамо из Боуле 1912.; пореклом су из Пиперова од Арнаутлука средином XVIII века. Служба: Св. Врачи.

Ицовци (Х.- Арс. М.) 1 к. Избегли из Пепелишта око 1890. год. Служба: Св. Ђорђе.

Американци (Х.-Арс. М.) 1 к. Пано дошао из Америке из печалбе око 1890., тамо отишао из Водена око 1885., а у Воден „по гурбетлак" из Пепелишта око 1880. год.; пореклом из Војшанаца, одакле му отац Ило прешао у Пепелиште средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Савовци (Поп-Најд. М.) 1 к. Атанас дошао као хаџија из Крушева око 1890., а отац му Грујо „из Вардино, од кај Крушево" око 1858. год. Кад су дошли у Крушево научили „влашки" и отада их зову Власима. Од Атанасове браће један отишао из Крушева као „гурбецијa" у Цапаре „каде Битољ", двојица у Скопље. Од крушевских Влаха научили да буду „гурбецијe". Служба „од старо време": Св. Никола.

Пиштољовци (Дол. М. 1, Прч. М 3) 4 к. Кућа у Дол. Малу избегла из Долног Дисана око 1895., а остале 1906. год. Служба: Св. Пречиста.

Бистренци (Дол. М.) 1 к. Камче избегао из Бистренаца око 1895. год. Служба: Св. Никола.

Андовци—Кукуртовци (Прч. М. 1, Поп-Стојк. М. 3) 4 к. Избегли из Долног Дисана: кућа у Прч. Малу око 1895., а остале 1907. год. Служба: Св. Димитрије.

Поп-Ицовци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца око 1895. год. Оставили службу.

Говедаровци (Прч. М.) 1 к. Дошао Ристо из Ресаве око 1895. год. Оставили службу.

Ђорђијовци (Прч. М.) 4 к. Избегли из Долног Дисана око 1895. год. Служба: Св. Ђорђе.

Паламидовци (Прч. М.) 1 к. Избегли из Пржедева око 1895. год. Загубили службу.

Камчевци—Чифије—Сулинари (Прч. и Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Ислам-Курије око 1895. год. Служба: Петковден.

Јаневци (Х.- Ђезимб. и Прч. М.) 2 к. Избегли из Калањева: Јован око 1895., а „внук" му Јанче 1907. год. Служба: Св. Никола.

Ђимовци (Прч. М.) 2 к. Дошли из Дуброва, Ставрови око 1895., Ђелови 1904.; пореклом су из Тимњаника, одакле им дедовци избегли око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Ђорђевци (Прч. М.) 1 к. Коцо избегао из Тремника око 1895. год. Служба: Св. Пречиста.

Дафчевци (Прч. М.) 1 к. Крсте избегао из Долног Дисана 1895. год. Служба: Св.Пречиста.

Пејковци (Поп-Најд. М. 1, Прч. М. 2, Прекодол. М. 1) 4 к. Дошли из Ислам - Курије: кућа у Поп-Најдовом Малу око 1895. год., остале 1906. год. Служба: Св. Ђорђија.

Трипуновци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Ђоро прешао из Ђидимираца око 1895. год. Служба: Св. Никола.

Терзијовци—Тремнички (Поп-Стојк. М. 2, Сатч. М. 1) 3 к. Избегли из Тремника око 1895. год., а чукондедо-Николо избегао из Раштана почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Ђурчевци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Избегли из Пржедева око 1895. год. Служба: Св. Мина.

Драгљевци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Пано из Тремника око 1895., а отац му Насто из Вешја око 1856. год. Оставили службу.

Јанићијовци (Х.-Арс. М.) 2 к. Избегли из Војшанаца око 1895. год. Служба: Св. Ђорђе.

Сврдљевци (Сатч. М.) 2 к. Дошли из Дуброва око 1895. год., а пореклом из Тремника средином XIX века. Служба: Св. Атанас.

Рицаловци (Сатч. М.) 1 к. Коцо из Марене око 1895. год. Служба: Св. Никола.

Димовци (Сатч. М.) 1 к. Дошао Јано из Уланаца око 1895. год. Имали службу Св. Николу, па је оставили 1913. год., кад је Јано погинуо.

Кицовци (Сатч. М. 3, Х.-Арс. М. 1, Прекодол. М. 2) 6 к. Избегли из Војшанаца: кућа у Сатчијовом Малу око 1895., а остале 1905. год. Служба: Св. Никола.

Димовци (Сатч. М.) 1 к. Постол из Вешја око 1895. год., а пореклом из Ракета почетком XIX в. Служба: Св. Пречиста.

Шијаковци (Сатч. М.) 2 к. Дошли из Градског око 1895. год., тамо из Дворишта око 1870., а пореклом из Криволака, одакле су средином XIX века отишли „овчари" у Двориште. Служба: Св. Никола.

Костовци (Прекодол. М.) 1 к. Јане дошао као „каваз" железничке пруге из Пржедева око 1895. год. Служба: Св. Петка.

Каштаровци (Прекодол., Х.-Ћезимб. и Поп-Најд. М.) 3 к. Једна кућа дошла из Марене око 1895., а пореклом из Долног Дисана око 1870.; друга право из Долног Дисана 1906. овамо, а трећа у Марену, па 1918. год. овамо. Служба: Св. Ђорђија.

Пицуровци—Куричанци (Прекодол. М.) 1 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1895. год. „Св. Ђорђија го служеме понапред, сега веће загубиме."

Марковци (Поп-Стојк. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Једна кућа у Поп-Стојковом Малу дошла из Горног Дисана 1900.; кућа у Дол. Малу отуда 1904., а Ђоре избегао из Бистренаца 1913., камо је 1907. отишао домазет из Пржедева, а тамо први пут домазет из Горног Дисана 1898. год.; пореклом су из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Јаневци (Дол М.) 1 к. Ефрем из Пржедева 1900. г. Служба: Св. Никола.

Шеобајци (Прч. М. 2., Сатч. М. 1) 3 к. Дошли из Војшанапа 1900. год., а пореклом из Шеобе, одакле избегли почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Анчевци (Прч. М.) 1 к. Ифче из Долног Чичева 1900. год. Служба: Св. Аранђел.

Јовановци (Прч. М) 2 к. Дошли из Вардар-Чифлика 1900. год. Служба: Св. Пречиста.

Пицуровци (Прч. М. 1, Поп-Стојк. М. 2, Прекодол. М. 1) 4 к. Дошли из Пржедева 1900. год. — „Турците не расипали". Служба: Св. Мина.

Дели - Петревци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Штипа 1900. год. Служба: Св. Никола.

Камчевци (Прч. М) 1 к. Димо из Марене 1900. год. Служба: Св. Никола.

Јовановци (Прч. М.) 1 к. Дошао Коцо из Сопота 1900. год. Служба Св. Пречиста.

Андовци (Прч. М.) 1 к. Мишо из Паликуре 1900., тамо из Возараца око 1886., а пореклом из Праведника око 1870. год. Служба: Св. Пречиста.

Зафировци—Терзијовци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Росомана 1900. год. Служба: Св. Пречиста.

Димитријовци—Туневци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Рибараца 1900. год. Служба: Св. Никола.

Мелчевци—Будуровци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Пржљева 1900. год., а тамо из Будур-Чифлика средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Трајковци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Најдо из Дуброва 1900. год, а пореклом из Тремника средином XIX века. Служба: Петковден.

Ташовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Рисјанске Курије 1900. год., а дедо-Ташо из Боуле средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Лажичаровци (Поп-Стојк. М.) 2 к. Дошли из Горне Бошаве 1900. год., а пореклом из Бојанчишта око 1878. год. Служба: Митровден.

Камчевци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Петко из Горног Дисана 1900., а тамо домазет у Тасовце из Вешја око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Гоговци (Х.-Арс. М.) 1 к. Дошли из Пржљева 1900. год. Служба: Св. Никола.

Унчевци (Сатч. М.) 1 к. Дошли из Дуброва 1900. Служба: Петковден.

Ђусевци (Сатч. М.) 3 к. Дошли из Рибараца 1900. год. Служба: Св. Никола.

Миновци (Х.-Постол. М.) 1 к. Борис из Сопота 1900. год. Оставили службу.

Капларовци (Поп-Најд. М.) 1 к. Димо из Липе 1900. год. „Го оставија".

Ашадановци (Поп-Најд. М.) 1 к. Петре из Долног Дисана 1900. год. Служба: Св. Никола.

Дуковци (Поп-Најд. М.) 1 к. Дошли из Штипа као ужари 1901. год. „Ден на куќа": Св. Никола.

Валевци (Прекодол. М.) 1 к. Ђошо из Бање 1901. год., а пореклом из Курешнице око 1870. год. Служба: Св Никола.

Вергинини (Прекодол. М.) 1 к. Дошли из Пржљева 1901. год. Служба: Петковден.

Здравевци (Прекодол. М.) 1 к. Стојан Димовић дошао као јорганџија из Велеса 1901., а пореклом из Новачана, одакле 1895. год. у Велес на занат. Од Ослобођења бацио занат и постао кафеџија. Служба: Св. Димитрије.

Ђоговци—Јанчевци (Поп-Стојк. М.) 2 к. Дошли из Горног Дисана 1902. год., а пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Степовци (Прекодол. М.) 1 к. Дошли из Горног Дисана 1902. год., тамо из Горне Дрчевице око 1870., а пореклом из Стрмашева средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Митревци (Дол. М.) 1 к. Јованче из Дуброва 1903., а пореклом из Бесвица око 1890. год. Служба: Митровден.

Николовци (Поп-Стојк. М. 2, Прекодол. М. 2) 4 к. Дошли из Дуброва 1903., а пореклом из Боуле око 1876. год. Оставили службу.

Бошковци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Петре из Ваташе 1903., а татко му, „мајстор" Атанас, из Дренова око 1860. год. Служба: Св. Никола.

Чаневци (Сатч. М.) 1 к. Дошли као „кондурације" из Велеса 1903. год. Служба: Св. Никола.

Богдановци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Мрежичког 1904. год. Оставили службу.

Цветковци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1904. год., а пореклом из Ракета средином XIX века. Служба: Св. Пречиста.

Илковци (Поп-Најд. М.) 1 к. Димче из Долног Чичева 1904. год. Служба: Св. Никола.

Мантевци—Самарџијовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Глигор из Пржедева 1905. г. Служба: Св. Петка.

Атанасовци—Пипери (Поп-Стојк. М.) 1 к. Из Пржедева 1905. г. Служба: Св. Пречиста.

Најдовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Диме избегао из Војшанаца 1905. год. Служба: Св. Никола.

Кицовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Јано избегао из Вешја 1905. год. Служба: Св. Пречиста.

Бојковци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Избегли из Бистренаца 1905. год., а пореклом су из Барова, одакле је дедовец Злате избегао почетком XIX века у Горну Дрчевицу, одатле око 1874. год. прешли у Бању, а затим, око 1880., у Бистренце. У Барову немају сој, а са старинцима Самоковцима још кумују. Служба: Св. Јован.

Мајсторовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Јано из Дуброва 1905., тамо из Боуле 1902. год., а старином „од Арнаутлак" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Ордановци (Сатч. М.) 2 к. Дошли из Вардар-Чифлика 1905., а из Пепелишта 1900. год. Служба: Св. Никола.

Јовановци (Х.-Постол. М.) 1 к. Ристо из Рисјанске Курије 1905., тамо из Свећана око 1895. год. Службу изгубили.

Бојковци (Прекодол. М.) 1 к. Ристо из Рисјанске Курије 1905. год. Служба: Митровден.

Леринци (Дол. М.) 1 к. Илчо избегао из Долног Дисана 1906. год., а дедовци му „од Лерин" почетком XIX века избегли због зулума. Служба „уште од дедовците": Св. Пречиста.

Левовци (Дол. М.) 1 к. Лево избегао из Горног Дисана, кад су му долнодисански „Турци" убили брата, 1906. год. Служба: Св. Никола.

Руковци (Х.Ђезимб. М.) 1 к. Тодор дошао домазет у изумрле Мечкаровце из Бање 1906., а отац му Коста као воденичар из Корче око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Малиминовци (Прекодол. М. 2, Х.-Ђезимб. М. 1) 3 к. Избегли из Пржљева 1906. год. Тада је из Пржљева усред зиме избегло око двадесет кућа „рисјани". Служба: Св. Пречиста.

Димовци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Петре из Горног Дисана 1906. год. Служба: Св. Никола.

Стојановци (Х.-Ђезимб. М. 2, Х.-Арс. М. 1) 3 к. Избегли из Бистренаца 1906., тамо из Ђудур-Чифлика око 1885., раније из Долне Дрчевице око 1860. год. „Служба се изгубила од мака'.

Ристовци—Вешки (Поп-Стојк. М.) 1 к. Избегли из Пржљева 1906., а тамо из Вешја око 1870. год. Служба: Св. Катарина.

Кралевци (Х.-Постол. М.) 1 к. Гале из Барова 1906. год. Служба Св. Аранђел.

Мекишовци (Поп-Најд. М.) 1 к. Дошли из Боуле 1906., а пореклом из Конопишта почетком XIX века. Служба Св. Никола.

Костовци (Дол. М.) 1 к. Ванђел из Калањева 1907. год. Служба: Св. Аранђел.

Дановци (Прч. М.) 1 к. Коле из Џидимираца 1907. год. Служба Св. Никола.

Ђорђијовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Ваташе 1907., а пореклом из Штипа око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Скочковци (Сатч. М.) 1 к. Павле из Паликуре 1907., отац му Темељко из Турске Курије око 1865. год., а пореклом из Криволака средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Анђелковци (Поп-Најд. М.) 1 к. Тасе кафеџија из Штипа 1907. год., а тамо на занат из Почивала око 1876. Оставили службу.

Богевци (Прч., Прекодол. и Поп-Најд. М.) 3 к. Избегли из Калањева 1968. год. Служба: Св. Пречиста.

Шенговци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Ђошо из Штипа 1908. год. Служба Св. Ђорђија (овај као и други по варошима крштавани чешће „по стар светија").

Колевци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Ристо избегао из Пржљева 1908. год. Служба: Св. Никола.

Мановци—Пиштољовци (Х.-Ђезимб. и Поп-Најд. М.) 2 к. Дошли из Кавадараца 1908. год., тамо из Прилепа 1904., у Прилеп избегли из Дуброва око 1866., у Дуброво прешли из Тремника око 1850., а пореклом из Тимњаника почетком XIX века. Служба: Св. Пречиста.

Темељковци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Ставро из Горног Дисана — „нападил го ага од чифлик" — 1908. год., тамо домазет у Ђоговцима из Бистренаца око 1876., а пореклом из Пржљева средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Левовци (Поп-Најд. М.) 1 к. Никола из Бистренаца 1909., а татко му Анђелко из Пржљева око 1876. год. Служба: Св. Димитрије.

Ничовци (Х.-Ђезимб. и Прч. М.) 2 к. Арсо из Вардар-Чифлика 1910., а пореклом из Липе око 1886. год., „чичко" му Атанас из Липе 1913. год. Служба: Св. Никола.

Пејковци (Х.-Ђезимб. М.) 2 к. Избегли из Долног Дисана 1910. год. Служба: Св. Никола.

Трајковци—Струмички (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Димитрије из Боуле 1910., а татко му Ристо „мајстор" из Струмице око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Црцаровци (Поп-Стојк. М. 1, Дол. М. 1, Х.-Арс. М. 1, Сатч. М. 2) 5к. Дошли у три маха из Рисјанске Курије: кућа у Поп-Стојк. Малу 1910., друге три куће 1913., а друга кућа у Сатч. Малу 1917. год. Служба: Св. Мина.

Мурџевци (Х.-Арс. М.) 1 к. Станоја избегао из Дуброва 1910., тамо из Боуле око 1884. год., а пореклом из Пиперова „од Арнаутлак" средином XVIII века. Служба: Св. Врачи.

Најдовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Трајче на „занает" из Цидимирапа 1911. год. Служба: Св. Никола.

Ристовци—Чуперке (Поп-Стојк М.) 2 к. Избегли из Дуброва 1911., тамо („момци одеше") из Рисјанске Курије 1900., раније из Страгова око 1885., у Страгово из Манастирпа око 1880., у Манастирец из Бунарчета око 1876., а пореклом из Страгова, одакле је дедо-Ристо „испустен" отишао на чифлик у Бунарче око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Пичуровци (Прч. М.) 2 к. Дошли из Рисјанске Курије 1912. год., а пореклом из Кавадарапа средином XIX века. Служба: Митровден.

Пецовци (Прч. М.) 1 к. Дошли из Подлеса 1912. год. Служба: Петковден.

Крстевци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Дошли из Ваташе 1912. Служба: Св. Никола.

Томчевци—Тосковци—Лешкаровци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Никола „доктор" дошао из печалбе из Америке 1912. год., „у српско", а тамо отишао одавде преко Софије 1902: раније из Шивца 1901., у Шивец из Дебришта 1900., а у Дебриште из Бизевића 1898. год. — „момак одеше по аге и чорбације": татко му Диме дошао у Бизевић као „ерген" из Дренова око 1870., а дедо-Ристо „па момак" из Радобила око 1840. год. Никола овде држи механу. Служба: Св. Никола — „од старо".

Мијајлевци (Прекодол. М.) 2 к. Дошли из Долног Дисана 1912. год. Служба Св. Никола.

Грошовци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Бистренаца 1913. год. Служба: Св. Никола.

Камчевци (Прч., Поп-Најд. и Прекодол. М.) 3 к. Избегли из Липе 1913. год. а пореклом из Старе Липе почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Сабатковци (Прч. М.) 1 к. Избегли из Г. Дисана 1913. а пореклом из Долног Дисана од краја XVIII в. Служба: Св. Атанас.

Ђорђовци (Поп-Стојк. М.) 2 к. Братучеди Камче и Иф-тим избегли из Липе 1913. год., а пореклом из Гарвана око 1880. Служба: Митровден.

Стефановци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Ристо избегао из Пржде-ва 1913. год. Служба: Св. Катарина. Држи и „именден": „Божић и Велигден" („Ристос").

Деловци (Х.-Арс. М.) 1 к. Ристо избегао из Дубљана 1913. год. „Курбан": Св. Атанас.

Атанасовци (Сатч. М.) 1 к. Јован дошао из Паликуре 1913., тамо одавде 1905., а пореклом из Подлеса око 1886. год. Служба: Св. Аранђел.

Стојановци (Поп-Најд. М.) 1 к. Крсте избегао из Липе 1913., а пореклом из Лубнице „од кај Лакавица" 1912. год. Не служи, држи само „именден".

Тотковци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Страгова 1914., тамо избегли из Горног Дисана 1913., а пореклом из Бојан-чишта 1897. год. Служба: Св. Никола.

Стојимановци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Цидимираца 1915. год. Оставили службу.

Аткинсони (Прч. М.) 1 к. Избегли из Вардар-Чифлика 1915. год., а пореклом из Енглеске: Карло Аткинсон дошао „домазет" у Тодоре Гркиње, чији је отац држао чифлик, око 1896. год. Карло од 1915. у Мителени (Грчка), а породица овде.

Митревци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Јордан избегао из Дојра. на 1916. год. Служба: Св. Никола.

Ђорђијовци—Терзијовци (Х. Арс. М.) 1 к. Избегли из Пржде-ва 1917. год. Служба: Св. Атанас.

Чапкановци (Х.-Арс. М.) 1 к. Васил из Пржде-ва 1917., татко Ристо „ајлакчија" из Д. Дисана око 1890., дедо-Ило из Г. Дисана око 1850. год., а пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Ђорђија.

Јанчевци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Долног Дисана 1918. год. Служба: Св. Пречиста.

Дрчевци (Дол. М.) 1 к. Стојиман из Горне Дрчевице 1918., татко му Ђуро из Бунарчета око 1896., а пореклом из Горне Дрчевице („тамо ни беше сојило") око 1875. год. Слу-жба: Св. Никола.

Димчевци (Дол. М.) 1 к. Лазо из Калањева 1918. год. Не служе, „испустени".

Гунтуровци (Прч. М.) 1 к. Из Штипа 1918. Не служе.

Пајдаковци (Прч. М.) 1 к. Ило из Пржде-ва 1918. год. Служба: Св. Пречиста.

Димовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Тимчо из Гарвана („Радовишко") 1918. год. Не служи.

Шапчевци (Х.-Арс. М.) 1 к. Владо дошао, као баракер за станицу Св. Ђорђа, из Прилепа 1918. Служба: Митровден.

Дојранци (Дол. М.) 1 к. Коло домазет у Левовцима из Дојрана 1919. год. Служба: Св. Никола.

Карађовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Глишића 1919., а тамо из Кавадараца 1913. год. Служба: Св. Никола.

Андовци—Брајовци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Крњева 1919., а пореклом из Страгова око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе.

Темељковци—Голчевци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Дошли из Боуле 1919. год. Служба: Св. Никола.

Кралевци (Прекодол. М.) 1 к. Дошли из Вешја 1919. год. Служба: Св. Пречиста.

Ђатевци (Х.-Ђезимб. М.) 1 к. Андон Димитријевић на парохију из Конопишта 1920. год. Служба: Св. Никола.

Михајловци (Поп-Стојк. М.) 1 к. Петре домазет у Пајдаковцима из Прждева 1920. год. Служба: Св. Ђорђе.

Аџијовци (Дол. М.) 1 к. Дошли за говедаре из Стрмашева 1921. год. Служба: Св. Никола.

Црквени је храм Св. Атанас зимњи. Панађур се држи о Малој Госпођи код Манастира Св. Ђорђа (Ђурђевден).

Ван области одсељени: Евдиновци 2 к. средином XIX века у Велес; Парчовци 1 к. око 1860. год. у Цумају; Ђорчевци (Поп-Мојсовци) 3 к. око 1870. год. у Струмицу, 1 к. око 1880. год. у Софију; Лазовци 1 к. око 1890. год. у Софију; Јорганџијовци 1 к. око 1895. год. у Прилеп; Мантевци 1 к. 1897. год. у Штип; Ристовци—Вешки 1 к. 1906. год. у „Бугарија"; Пешовци 1 к. 1913 .год. у Велес; муслиманских око 80 к. 1912./1913. год. у Малу Азију; Влаха око 12 к. у Крушево, 2 к. у Скопље 1913. год. 1913. год. је у варошици владала после пожара и колера, те је доста кућа изумрло.

Низ долину Бара до ушћа у Вардар наилази се на „кућишта", а при копању пећи за циглане на левој страни долине откривени су у дубини око два метра гробови, у којима поред костура и стари новци. Изнад ушћа Бара у Вардар налази се Градиште, на високој вардарској тераси.

Манастир Св. Ђорђа лежи на вардарској тераси око 30 м. Под њиме у урезу бочне долинице избијају извори, чија се вода сматра као „света" — „излекује" народ откако се памти. Манастир је подигнут на Црквишту Св. Ђорђа, чије су темеље и старе иконе открили Темељковци. Узео сам да ће то бити „на Вардарје Свети Георгие" кога је цар Душан, уз *Цркву Мати Божију у Просеку*[1]) подарио Манастиру Хиландару 1348.

1) Стојан Новаковић, Законски Споменици., стр. 418—423.

год. У новом манастиру има запис с јужне стране код улаза на каменој плочи: „Сты Великомученикъ Георгіа[1])..... н: м: во 1860 сограден Тодор Тоше Коце 1860-го. Спасена". Иконостас без двери рађен је исте године, а остали живопис доцније (радио Коста син Крсте Зографа из Велеса од 26. III. 1875. до 31. V. 1876. год.). Међу ликовима видно место заузимају српски свеци: Св. Стефан краљ Дечански, Св. Јоаникије Девички, Св. Гаврило Лесновски и Прохор Пчињски, Св. Јован Рилски Чудотворац и словенски Св. Кирило и Методије. На царским дверима стоји код лика Св. Методија *доцније додато:* „Бугарски".[2])

Неготинци су манастир обдарили и са нешто земље, а за госте о панађуру подигли конаке са двадесет одаја. На Малу Госпођу долазе овамо хришћани из Тиквеша, Лакавице, Бојмије, од Велеса, Штипа, Радовишта, Прилепа. Народ се пешке и на караванима скупља још уочи панађура, весели, игра оро, пева старе побожне песме. Тако све до изласка сунца, кад настане врхунац славља. Онда се све намах смири и отпочињу црквени обреди. После тога настаје „панађур"; дућанџије из Неготина и Кавадараца износе „емиш" и „ситнурија" и добро пазаре. Хлеб и јело спрема народу манастир, такође пиће, у замену за разне дарове. На оваквом се панађуру види много од патријархалног живота, очуваног у народу и његовим обичајима.

Културне прилике. — Када су хришћани Неготина, још у првом развоју варошког живота, 1837. год. подигли цркву и код ње отворили школу, први је свештеник постао *Поп-Најдо*[3]) чији је отац *Атанас Грнчар Галовић* подарио ваташкој цркви икону (1828.). О цркви и школи бринуле се, поред попа и учитеља, изабране чорбаџије. и од народа скупљано потребно издржавање. У школи се младићи учили по две-три године, а затим одавали послу; неки су упоредо учили и школу и занат. Било је и чорбаџијске и чифчијске деце, а учили су и старији.

Као први учитељ памти се *Андо Даскал* из Ваташе; он је и отворио школу. За њим је око 1840. год. дошао *Ташо Андовић Цолевски* из лакавичког Пиперова. После Ташове смрти „даскал је станал" *Ђорђе Илијевић-Терзија*, старином из Неготина (сој му изумро). Ђорђе је „од татка терзилак изучил," а у исто време код Андо-Даскала и школу свршио и био „најнаучен", могао је сваку књигу да „испеје". Ђорђе је уједно радио „терзилак" и био „даскал". За Ђорђем је за даскала дошао *Стојанче Марковић* из Копришнице, и био све до доласка *Илије Ђорђевића Крстевића* из Велеса око 1867. год. Илија је и сад жив у Велесу. *Ордан Бошковски* из Прчевог Мала учио је код

1) Средњи део натписа напред изнесен.

2) За горњи испис и ове податке захваљујем Г-дину проф. Д-ру Рад. Грујићу са заједничке екскурзије септембра 1922. год.

3) По њему Поп-Најдово Мало.

њега три године. Учило се *„по стара, српскословјанска наука": „буквар", „наусница", „псалтир" „светше", „првопознаније" „земљописаније"* и *„свешгсна историја"*. То је било одобрено од турских власти с тим, да уче и „по турски"; али су они учили турски само да *попевају*, чиме су некад парадирали пред Турцима, да би их умилостивили. Међутим, тајно су учили и *„народна историја": о старим српским краљевима и царевима, о Краље-Марку, о пропасти на Косову, о ослобођеној браћи у Шумадији*. После отварања *Егзархата* у Велесу даскал-Илија је отишао, а за њим је учитељевао *поп-Стојко*, по коме се зове један крај у варошици. Поп-Стојко је дошао око 1850. год. из Смоквице (Ђевђелија) и ушао „домазет" у неког *дедо-Цена*. Он је крстио Ордана Бошковског. Један поп-Стојков брат био је у то време отишао у слободну Србију, и тамо ступио у војску. Из Србије су онда још лакше набављане књиге за овдашњу цркву и школу, доцније и манастир. У време српско-турских ратова 1876—1878. год. поп-Стојков брат постао је српски официр, а поп-Стојко као првак неготински јако се испољио као српски патриота, те га Турци због буњења народа отерају у заточење на Родос, где је и умро. Од његовог соја није нико остао, а од дедо-Ценових „по машко" има нека „роднина" у Кавадарцима. После уклањања поп-Стојка почињу овамо продирати егзархијски утицаји: *„нова наука стана"*. Долазили су један за другим многи егзархијски учитељи. У то је време пренета школа у Поп-Најдово Мало, стога прозвано Школско. Око 1898. год. отворена је у Неготину и дворазредна гимназија. Из Неготина су *„на нова наука испаднали"* око петнаест учитеља.

25. КРИВОЛАК.

Положај и тип. — Село Криволак лежи на пространом темену терасе од 25—30 м. на десној страни Вардара, а уз јужну ивицу великог рта у горњем криволачком меандру; супротном, конкавом страном долине, издижу се голи и кршни одсеци Белог Камена (Ак-Таш). Вода за пиће са Вардара, мада у селу има више бунара, али им је вода „блага", „солена".

Село је муслиманско, збијеног типа и разређених крајева. Дели се на Горно или Софи-, Ага-, Кавеци- и Балтаци-Мало. Крајеви и у њима групе сродничких кућа растављени су широким сокацима и пољанама, на којима „огради" или „хасули" (суве башче). Искрајке пољана заузимају групице плевња. Између сва четири краја налази се Средсело с дућаном, а џамија у Ага-Малу. До Ослобођења је у Ага-Малу био „беглук" Синановаца (Талат-бега), онда опустео. Број кућа: Горно М. 62, Ага-М. 15, Кавеци-М. 42, Балтаци-М. 17; свега 136.

Привредне прилике. — Сви су сељаци „орачи". Сиромашнији су поред својског на беглуку радили као „момци", а сад

узимају земљу „под ћесим". „Селска мездра" захвата ову страну долине: Љешово, Османица, Чешмиче, Фалафајкова Лојза, Ридиште, Стара Лојза, Главите, Ратков Дол, Црнопоље, Белуви, Сарачов Бунар, Црвена Земља, Широко Поље, Равор, Друм, Крст, Шехов Брес, Илкова Лака, Сокол, Мањовец, Хаџијин Дол, Цуцките, Ливадиште, Заголигас, Долни Лаки. Заголигас је „скрка", служи као „мера". По „ричиње" над селом имало је винограда; најсиромашнија кућа товарила је бар шездесет коња грожђа. Под селом су чајири и лаке; Вардар јако меандира и често их односи.

Под селом је железничка станица Криволак. У турско време, када се одавде кретао каравански саобраћај за Штип, за Неготино, Кавадарце и Прилеп, код станице је имало два а у селу пет ханова; поред тога у селу више занатиница и дућана. Ондашњи је Криволак био „велико село са малом чаршијом".[1]) Сељаци се бавили нарочито *ћирацилаком;* сваки „ћирација" имао по 6—12 *добитока.* Сем муслимана било је хришћана ћирација и других занација. После одсецања Солуна Криволак је сасвим опао. У Хаџијином Долу има мајдан пешчарских плоча, које се извозе. Кроз село води друм Штип—Прилеп, стога преко Вардара гвоздени мост; пре железнице била обична „скела" или се служило *бродом.* Од друма су сеоски крајеви јаче узмакнути. А кад је подигнута железничка станица, њој блиско Балтаџи-Мало се скоро сасвим раселило!

Име, порекло сојева и старине. — Име селу дошло је по меандрима: окуке Вардара чине *криве лаке.* Већина су старинци, потурчењаци. Под утицајем досељених Јурука понеки научили мало турски.

Старинци:

Горно М.: *Рецовци* 6 к., *Чотревци* 5 к., *Тајировци* 2 к., *Нолбантиновци* 2 к., *Ачковци* 3 к., *Ђошевци* 1 к., *Лабутовци* 1 к., *Буљугбашовци* 5 к., *Буховци* 3 к., *Дураковци* 4 к., *Чарапиновци* 4 к., *Мулезимовци* 3 к., *Смоковци* 1 к., *Теврасовци* 2 к., *Смоловци* 1 к., *Абдишовци* 1 к., *Мечовци-Пиперовци* 1 к., *Кошковци* 4 к. Ага-М.: *Јашевци* 7 к., *Зећировци* 1 к. Кавеџи-М.: *Кавеџијовци* 2 к., *Ђоралијовци* 3 к., *Јабушковци* 1 к., *Моловци* 2 к., *Џамбазовци* 3 к., *Алоџовци* 1 к., *Халилковци* 1 к., *Дервишовци* 2 к., *Старејовци* 7 к., *Сарачовци* 5 к., *Едовци* 5 к. Балтаџи-М.: *Ибишовци* 1 к., *Дзврковци* 1 к., *Кочковци* 1 к.

Старији досељеници:

Јурукчевци (Ага-М.) 5 к. Дошао Абдула из Вучидола почетком XIX века. Његови потомци знају турски још мало, а пореклом Јуруци.

---

1) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 318.

Тосковци (Кавеци-М.) 4 к. Дошли „од Арнаутлак" почетком XIX века. И њихови потомци говоре српски, а пореклом Тоске.

Дели-Бећировци—Сирковци (Кав. М. 3, Гор. М. 1) 4 к. Дошли из Сиркова почетком XIX века.

Рустемовци (Балтаци и Гор. М.) 2 к. Дошли из Ваташе средином XIX века.

Асановци (Гор. М.) 1 к. Дошао Хајруш „пасинак" уз *премажену* мајку из Шеобе средином XIX века. Пореклом Јуруци.

Новији досељеници:

Демировци (Кав. М.) 1 к. Абдил домазет из Пепелишта око 1890. год.

Алијовци (Балт. М.) 1 к. Мурат из Тремника око 1890. г.

Абдиловци (Балт. М.) 1 к. Амет из Вешја око 1890. год., а пореклом из Вештина крајем XVIII века.

Алиловци (Балт. М.) 1 к. Јусуф из Ваташе око 1896. год.

Ајединовци (Балт. М.) 1 к. Сулејман из Тремника 1903. г.

Бадевци (Балт. М.) 1 к. Велија из Тремника 1906. год.

Рецеплер (Гор. М.) 1 к. Избегли из Дуњице 1912. год. Пореклом Јуруци.

Салилар (Гор. М.) 1 к. Избегли из Калањева 1912. год. Пореклом Јуруци.

Војводовци—Кадријовци (Балт. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Дишлијовци (Кав. М.) 1 к. Избегли из Ислам-Курије 1913. год.

Маловци (Гор. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. г.

Касамчевци (Ага-М.) 1 к. Избегли из Неготина 1913. год.

Ибишовци (Ага- и Гор. М.) 2 к. Хасан домазет у Јурукчевцима из Паликуре 1918., а Зулифиџар дошао из Сопота 1921. год.; пореклом су из Ислам-Курије, одакле 1913. избегли у Турску, а 1915. се вратили.

Абдурајимлар (Балт. М.) 1 к. Избегли из Шеобе 1913. г. у Турску, 1919. се вратили. Пореклом Јуруци.

Рахимлар (Балт. М.) 1 к. Абдул домазет у Дзврковцима из Хаџи-Рецепли 1919. год. Пореклом Јурук.

Љумановци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Бистренаца 1919. год.

Хусејинлар (Гор. М.) 1 к. Ибрајим домазет у Смоловцима из Калањева 1920. год. Пореклом Јурук.

Фератовци (Кав. М.) 1 к. Мустафа из Тимњаника 1920. год.

Нолбантиновци (Гор. М.) 1 к. Јусуф из Тимњаника 1920. г.

Суловци (Гор. М.) 1 к. Омер домазет у Ачковцима из Долног Дисана 1920. год.

Мустафалар (Гор. М.) 1 к. Избегли из Шеобе 1913. г. у Турску, 1920. се вратили. Порелком Јуруци.

Турски Цигани: Синановци (Балт. М.) 5 к., дошли из Пржлева 1905. год.; *Бајрамовци* (Гор. М.) 1 к., дошли из Барова 1919. год.

Према станици до села има велико „рисјанско гробиште", а на овоме „црквиште", од кога се познају темељи и олтар. Црква је порушена кад су избегли Ђимовци у Неготино, али су „дзидине" стајале до скора. Овдашњи цело место зову Црква. Даље од Цркве има једно старије турско гробиште, а новије је под селом; код џамије „на мунаре", у Ага-Малу, има још једно старије гробиште.

Код Илкове Лаке наспрам Џидимираца налази се Селиште, где стоје „дзидине" и „грамаће". Према Џидимирцима је новије селиште Црвени Брегови или Карабуниште, опустело средином XIX века.

26. РИСЈАНСКА КУРИЈА.

Положај и тип. — Село Рисјанска Курија лежи на ниској тераси с леве стране Велике. Под селом има „чешма". Село је хришћанско и чифличког типа. Облик чифлика је квадратан, из четири низа чифчијских кућа „на ред", који су дуги по 70 до 80 м. На угловима између низова су пролази у чифлик. Број кућа: 18.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи"; на чифлику били „исполџије", 1919. и 1920. год. они су „колонизирани" и добили по неколико хектара земље. Земља је врло плодна, највише у равници Велике, чија је долина овде широка око четири километра.

Оснивање и порекло сојева.[1]) — Чифлик је основао тиквешки „ајан" Кантур-бег почетком XIX века. Доцније су Кантуровци, кад су изгубили власт и почели сиромашити, продали чифлик богатом хришћанину из Велеса Димко-Паши.

„Темејлије":

Бојковци 2 к. Дедовце им прве довео Кантур на чифлик. не знају одакле. Служба: Митровден.

Новији досељеници:

Трајковци 2 к. Дошли из Ногојеваца око 1866. год. Служба: Св. Мина.

Стојановци 1 к. Ђело из Долног Дисана око 1888. год. Служба: Св. Мина.

Брдаровци 1 к. Дошли из Сопота 1902. год. Служба: Св. Пречиста.

---

1) Порекло испитано 1914. год.

Бошковци 2 к. Дошли из Марене 1902. год. Служба: Св. Пречиста.

Јовановци 2 к. Дошли из Сопота 1902. год. Служба: Св. Пречиста.

Науновци 1 к. Дошли из Рибараца 1904. год. Служба: Митровден.

Росоманлије 1 к. Дошли из Росомана 1906. год. Служба: Св. Никола.

Уланчетовци 1 к. Ђорђе из Уланаца 1906. год. Не служи, „испустен".

Дзафовци 1 к. Дошли из Кукуричана 1907. год. Оставили службу.

Дрчевци 1 к. Ђорђе из Горне Дрчевице 1909. год. Не служи.

Ђорчевци 1к. Дошли из Бегништа 1911. год. Служба: Св. Аранђел.

Кара-Бошковци 1 к. Дошли из Марене 1911. год. Служба: Митровден.

Бошковци 1 к. Дошли из Куманичева 1913. год. Служба: Св. Пречиста. Село нема панађур.

Одсељени: Ташовци: 1 к. 1903. год. у Штип, 1 к. 1905. год. у Прилеп.

27. ИСЛАМ-КУРИЈА.

Положај и тип. — Село Ислам - Курија лежи спрам Рисјанске Курије, на ниској тераси и благој страни с десне стране Велике. У селу има једна чешма недалеко од „главе". Село је хришћанско и збијеног типа. До 1913. год. било је већим делом муслиманско, па се онда муслимани одселили у Турску, а њихове куће заузели хришћански досељеници. 1919.—1921. год. доведени су и „колонисти".[1]) Број кућа: домаћи сојеви 12, колонисти 28; свега 40.

Привредне прилике. — И раније „чифчије" и колонисти су земљорадници; добили су безвласничку (напуштену од муслимана) и беговску земљу, која ће им се убаштинити. Земља је у равници необично плодна; куријски афијон рачуна се као најбољи. Колонисти уносе новине за земљорадњу из својих крајева. Крај реке су ливаде, које се двапут косе.

Порекло сојева и старине. — Стара Курија, када је хришћанско становништво „расипано" од Кантур-бега, па почетком XIX в. насељена муслиманима, уз ове нешто и чифчијама, названа је Турска или Ислам-Курија. Под турским утицајем чује се и „Корија",[2]) али ређе.

---

[1]) Колонисти су распоређени у обема Куријама, које се рачунају у једно село и сад називају, само „Курија" од наших власти.

[2]) „Корија" турски значи шума.

Старији досељеници[1]):

Трипковци 2 к. Дошли крајем прве половине XIX века, не знају одакле. Служба: Св. Ђорђе.

Новији досељеници:

Велковци 1 к. Никола дошао из Стрмашева 1906. год. Служба: Св. Ђорђе.

Миловци 1 к. Дошли из Рисјанске Курије 1910. год., а тамо били „темејлије", дошли почетком XIX века незнано одакле. Служба: Митровден.

Николовци 1 к. Лазо из Стрмашева 1911. год. Не служи.

Мојсовци 2 к. Дошли из Горног Дисана 1911. год. Служба: Св. Никола.

Корабаровци 1 к. Дошли из Паликуре 1914., а пореклом из Неготина око 1875. год. Дедовци им из Неготина возили *корабе (шајке)* низ Вардар за Солун, па кад је прошао „пампур" (железница) отишли на чифлик. Служба: Митровден.

Вакафци 1 к. Дошли из Паликуре 1914., тамо из Ногајеваца око 1865. год. Служба: Св. Мина.

Ставровци 1 к. Стефан из Паликуре 1914., тамо из Рисјанске Курије 1890. год., а раније порекло не знају. Служба: Св. Никола.

Велковци 1 к. Ефрем из Паликуре 1914., а тамо из Долне Бошаве 1904. год. Служба: Св. Аранђел.

Недовци 1 к. Дошли из Рисјанске Курије 1914., а пореклом из Војшанаца око 1895. год. Служба: Св. Ђорђе.

Колонисти[2]):

Досељени 1919. год.: *Пантовићи* 1 к., из Пајсијевића (ср. Гружански, окр. Крагујевачки).

Досељени 1920. год.: *Шуњуровићи* 2 к., *Зарзићи* 1 к., *Денићи* 2 к., *Владисављевићи* 1 к., *Ковачевићи* 2 к., *Шабатовићи* 1 к. — сви из Шљивовице (ср. Златиборски, окр. Ужички).

Досељени 1921. год.: *Миневићи* 1 к., из Дрвара (ср. Петровачки, окр. Билећски): *Грубари* 1 к. и *Дешићи* 1 к., из Трнића Брега (ср. Петровачки, окр. Билећски); *Кнежевићи* 2 к., из Видовог Села (ср. Гламочки, окр. Травнички); *Бајићи* 2 к., из Мокренога (ср. Гламоч., окр. Травн.); *Краљеви* 1 к., из Прекаје (ср. Гламоч., окр. Травнички); *Николићи* 1к., из Крупца (ср. Нишавски, окр. Пиротски; *Ивићи* 1 к., из Поповића (ср. Гружански, окр. Крагујевачки): *Беломарићи* 1 к., *Цуњковићи* 1 к., *Бељаски* 1 к., *Ергићи* 1 к. — сви из Мандолине (Шибеник); *Кажанегре* 3 к. и *Рађеновићи* 1 к., из Пржна (Бока Которска).

Одсељени: 22 к. муслимана отишле 1913/1914. год. у Малу Азију.

---

[1]) Порекло испитано 1914. год.

[2]) За податке о колонистима захваљујем Г-дину Перовићу, аграрном поверенику у Кавадарцима.

Од доскорашњег муслиманског становништва има једно гробиште, а од старијег становништва, пре XIX века, има „старо рисјанско гробиште."

При ушћу Велике у Вардар, на десној страни долине, има селиште Кукуричани. Његово хришћанско становништво раселио је Кантур-бег почетком XIX века, а село почифличио и доводио чифчије из тиквешких хришћанских села. Доцније је чифлик од Контуровца купио Димко-Паша из Велеса; његови су унуци Ђорђе и Блажо Петревић Димкопашовци. У последње време у Кукуричанима су поред чифчија (исполџија) држали и „беглук" са седам „дзевгара". Од Ослобођења чифчије су се иселиле. Сада је на беглуку само један измећар с једним дзевгаром, а највећи део земље издат сточарима из *Галичника* у закуп за зимовиште.

28. СОПОТ.

Положај и тип. — Село Сопот лежи на левој страни долине Велике. Вода за пиће узима се са чешме, чија је „глава" даље уз долину, а има и бунара. Село је муслиманско и збијеног типа, а разређених крајева. Горно Мало заузима теме ниске терасе, а Долно је око 120 м. узводно удаљено и крај реке. У малама се издвајају групе дељеничких кућа, а Бесвичевци су у Горном Малу јаче издвојени од осталих. До краја XIX века у селу је било хришћана, онда мешовитог типа: на другој страни реке имало је Чифличко Мало. Број кућа: Горно М. 28, Долно М. 14; свега 42.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", међу њима неколико бегова. Њиве су већином у равници Велике. Њих су раније чифчије радили „исполџијски". Лошије су њиве на брдима: Св. Јован, Уште и Љубеш. На Љубешу је и „мера", али се стока напаса и „по стрњиште".

Порекло сојева и старине. — Село је старо и било седиште тиквешких ајана пре Пепелишта. Овде је „конак" поставио Карапаша, који је дошао „од Дебар" крајем XVII века. У цркви у Кавадарцима сачувана је икона Св. Јована са засом: „Сїа икона поклонїхъ Калче и брат мои Коста ѡ село Сопотъ 1811".[1])

Старинци:

Горно М.: *Рушидспајовци* 7 к., *Гореновци* 5 к., *Копшиновци* 2 к., *Камбоновци* 4 к. Долно М.: *Мушичковци* 8 к., *Јунузовци* 5 к.

Досељеници:

Зајимовци—Карапашовци (Гор. М.) 8 к. Карапашо дошао „од Дебар" крајем XVII века. када су Арнаути први пут пленили Тиквеш. Овде је засео у стару кулу, која је доцније порушена.

[1]) Препис Г. Д-ра Р. Грујића са заједничког пута 1922. г.

Бесвичевци (Гор. М.) 2 к. Избегли због чуме са бесвичког Старог Села крајем XVIII века.

Муаџировци (Дол. М.) 1 к. Деда им дошао домазет у Јунузовце са селишта Црвени Брегови средином XIX века.

Од ранијег хришћанског становништва има велико гробиште. На Св. Јовану било је некада „црквиште".

29. МАРЕНА.

Положај и тип. — Село Марена лежи на ставама Велике и Оовице. Овде се Велика зове и Стара Река. Оовица са витачевске падине износи приликом поводња знатну плавину, некад и куће захвати. Кроз село пролази штипско-прилепски друм. На овоме је чешма, а у сваком крају има бунара.

Село је хришћанско-муслиманско, мешовитог типа, а јаче разређених крајева. Горно Мало се налази с обе стране Оовице, растављено у два краја раздалека око 50 м. Средњо Мало или Чифлик удаљено је ниже овог око 250 м., и налази се на десној страни Велике испод става. А Долно М. лежи на супротној страни Велике, од Чифличета удаљено око 300 м. У Горном Малу има џамија, а црква је ван села, навише уз Велику, под Градиштем.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Горно Мало	5	30	35
Средњо „	36	—	36
Долно „	—	5	5
Свега	41	35	76

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", међу њима хришћани чифчије, који су до Ослобођења у бегова радили исполцијски. Последњих неколико деценија почели су се чифчије откупљивати од ага. Њиве су великим делом у равници и на терасама Велике, а има их и у долини Оовице и на падинама Витачева. Најбоље су у лакама Велике.

Марена је пре садашњих тиквешких вароши имала „пазар" и била мало привредно средиште на друму, који је најраније избијао право на Возарце и водио за Прилеп. Каравански је саобраћај био жив и ћирације су на овдашњи пазар четвртком износили на „сергије" крај друма разноврсан „еспап". Највише је ћирација и трговаца са занатијама било из Ваташе, који су овамо силазили на пазар. Све се обављало пазарним даном и на „сергије". Када се у Неготину развио варошки живот због бољих саобраћајних услова, пазар је тамо пренесен. Дотле је у Марени било више слободних хришћанских сојева, међу њима и занатије и трговци, који су се затим изгубили.

Порекло сојева и старине. — Од стариначких сојева више се задржало муслимана. Знатан број хришћанских досељеника су придошле чифчије.

Порекло хришћана :

Старинци:

Крушаровци (Сред. М.) 1 к. Служба: Св. Врачи. *Чучуковци—Шкоровци* (Сред. М.) 2 к., *Смилевци* (Сред. М.) 1 к., *Дуковци* (Гор. М.) 1 к. Служба: Св. Никола.

Старији досељеници :

Дубровци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Дуброва средином XIX века. Служба: Св. Атанас.

Уланчани (Сред. М.) 3 к. Дошли из Уланаца средином XIX века. Служба: Св. Аранђел.

Мицовци (Сред. М.) 3 к. Дошли из Радобила средином XIX века. Служба Св. Никола.

Наунчевци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Ракља средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Поп-Дафчевци (Сред. М.) 3 к. Дошли из Горникова средином XIX в. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници :

Куричановци (Сред. М.) 4 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1865. год. Служба: Митровден.

Катарловци (Гор. М.) 2 к. Дошли из Долног Дисана око 1870. год. Служба: Св. Ђорђија.

Кралевци (Сред. М.) 2 к. Дошли из Конопишта око 1870. год. Служба: Св. Врачи.

Рицаловци (Сред. М.) 2 к. Дошли из Долног Дисана око 1875. год. Служба: Св. Никола.

Тремнчановци (Сред. М.) 1 к. Из Тремника око 1875. год. Служба: Св. Никола.

Пашевци (Сред. М.) 1 . Цандо дошао „измећар" из Неготина око 1880. год., тамо око 1870. из Кукуричана, а средином XIX века прешли из Вардар-Чифлика. Не служе.

Ђеловци (Сред. М.) 1 к. Тодор из Кавадараца око 1885 год. Служба: Св. Никола.

Јосиповци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца око 1890. год. Служба: Св. Пречиста.

Недевци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Страгова око 1894. год Не служе. „испустени".

Илковци (Сред. М.) 1 к. Прешли из Глишића око 1894. год. Служба: Св. Никола.

Рибаречки (Сред. М.) 1 к. Тома из Глишића око 1896., а тамо из Рибарапа око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Митревци (Сред. М.) 2 к. Избегли из Сопота око 1898. год. Служба: Св. Никола.

Дисанци (Сред. М.) 2 к. Избегли из Долног Дисана 1907. год. Служба: Св. Никола.

Ђорчевци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Глишића 1910. год. Служба: Св. Никола.

Џаковци (Сред. М.) 1 к. Избегли из Џидимираца 1913. год. Служба: Св. Никола.

Стојановци (Сред. М.) 1 к. Избегли из Џидимираца 1913. год. Служба: Св. Никола.

Василовци (Гор. М.) 1 к. Избегли из Џидимираца 1913. год. Служба: Св. Никола.

Порекло муслимана:

Старинци:

Горно М.: *Алковци* 7 к., *Аличковци* 3 к., *Сулејмановци* 1 к., *Хаџи-Куртишовци* 1 к., *Амчевци* 8 к., *Адемовци* 1 к., *Елмазовци* 2 к. Долно М.: *Курделије* 1 к., *Шулишовци* 1 к., *Османагини* 1к.

Досељеници:

Јунузовци (Гор. М.) 3 к. Дошли из Ваташе око 1868. год.

Зећировци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Ваташе око 1890. год.

Ћолезци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца око 1890 г.

Мусаефендијини (Гор. М.) 1 к. Дошли из Криволака 1908.

Еминовци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Ваташе 1908. год.

Сулејманћатини (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1912. год.

Адемовци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913.

Изнад Марене је висока тераса између става Велике и Оовице. Зове се Градиште. По тераси је расуто „грамаће". На Градишту су до пре пола века стајале „дзидине". Арнаслављске Цркве, чији је храм био Св. Петка, а крај ње старо „рисјанско гробиште". Дедо Тоде Куричановски је остатке ове цркве добро „заварил". Под Градиштем има на сеоској чешми неколико огромних тесаника, и на једноме од њих остаци од грчког натписа. У селу и најближој околини ископаване су врчве и стари новци, нарочито код чешмине *главе* и на Бресту.

30. ГЛИШИЋ.

Положај и тип. — Село Глишић лежи на десној страни Велике, у равници и на блажој падини под одсеком Градишта. У селу има бунара и чешма, чија је „глава" уз Дол под Браником. Село је хришћанско - муслиманско и збијеног типа. Горно и Долно Мало раздваја само сокак. Црква је над Горним Малом, у коме сем хришћана има више досељених муслимана. Под селом води друм.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Горно Мало	17	7	24
Долно „	16	10	26
Свега	33	27	50

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи" и на „својско". Само су неки новији хришћански досељеници „фукара", који исполџишу и аргатају у селу и оближњим Кавадарцима. Њиве су у равници Велике, нешто и на Љубешу и Градишту, где је „мера".

Порекло сојева и старине. — Већина је стариначких кућа обе вере. О имену села нема никаквог предања, сем да је „од дедовците".

Порекло хришћана :

Старинци:

Савевци (Гор. М. 4, Дол. М. 2) 6 к., *Данаиловци—Аџупкаровци*[1]) (Дол. М.) 1 к., *Маркудевци* (Дол. М.) 2 к., *Лажовци* (Дол. М.) 1 к., *Маскаровци* (Дол. М.) 1 к., *Крпејке* (Дол. М.) 1 к., *Попуњевци*[2]) (Дол. М.) 1 к., *Ђирацијовци* (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Андовци* (Гор. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Служба: Св. Петка.

Старији досељеници:

Гроздановци (Гор. М.) 1 к. Из Кавадараца почетком XIX века. Служба: Митровден.

Марковци (Гор. М.) 1 к. Из Мрежичког око 1840. год. Служба: Митровден.

Пичуровци (Гор. М.) 1 к. Из Кавадараца средином XIX века. Служба: Митровден.

Бонџевци (Дол. М.) 1 к. Из Кавадараца средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници :

Јанићијовци (Гор. М.) 3 к. Из Возарача око 1880. год. Служба: Св. Пречиста.

Колевци (Гор. М.) 1 к. Из Ваташе око 1885. год. Служба: Св. Никола.

Димовци (Гор. М.) 1 к. Глигор из Долног Дисана око 1888. год. Служба: Св. Никола.

Дубровци (Дол. М.) 1 к. Прешли из Марене око 1894. год., а тамо из Дуброва средином XIX века. Служба: Св. Атанас.

Апостоловци (Гор. М.) 1 к. Из Радобила око 1900. год. Служба: Св. Никола.

Дисанци (Дол. М.) 1 к. Ифтим из Долног Дисана 1904. год. „Расипани", не служе.

Карацовци (Дол. М.) 1 к. Из Кавадараца 1908. год. Служба: Петковден.

Новевци (Гор. М.) 1 к. Из Градског 1910. год. Служба: Св. Никола.

---

[1]) Баба им била Циганка.

[2]) Попуњ — слаботиња.

Поп-Дафчевци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Марене 1913. год., а пореклом из Горникова средином XIX века. Стара служба: Св. Никола.

Колевци (Дол. М.) 1 к. Из Градског 1913. год. Служба: Св. Никола.

Порекло муслимана:

Старинци:

Долно М.: *Оџевци* 1 к., *Шеовци* 1 к., *Хаџи-Алијовци* 2 к., *Шатоковци* 3 к., *Нумановци* 3 к. Горно М.: *Бећировци* 3 к.

Досељеници:

Долгачовци (Гор. М.) 3 к. Избегли из Долног Дисана 1913.

Хаџи-Цуфковци (Гор. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Црква над селом подигнута средином XIX века на темељима старије, од Турака порушене. Преко реке има старо „турско гробиште". Маренско Градиште залази и у синор Глишића.

31. КАВАДАРЦИ.

Положај и тип. — Варош Кавадарци лежи у пространој долини Велике, усечној у неогеним седиментима између брда Калнице под Витачевом и Љубеша према Црној. Главни је део вароши на левој страни Велике: у узаној равни, на нижој тераси (око 12 м.) и на доњој ивици пространије и више терасе (око 30 м.) Преко реке налази се мањи део вароши, у равници и под осојем Калнице.

У Кавадарце се сустичу више путева, најглавнији штипско-прилепски, и као попречна комуникација, и као веза са уздужном у долини Вардара. Преко реке оба дела насеља везана су великим мостом у средини вароши, где пролази главни друм.

Вода за пиће служи са многих чешама и бунара по разним крајевима вароши. Чешме су већином спроведене од оближњег села Ваташе.

Варош је муслиманско-хришћанска и правог балканског типа, са јаче израженим муслиманским утицајем. У целини је издуженог облика, према пружању реке и ниске терасе. Средишни део вароши, на темену ниске терасе, заузима Чаршичко Мало са тргом Пладништем. У Чаршичко Мало доводе и на њ ољани Пладништа се укрштају сви важнији путеви и улице. У овом су крају дућани и занатинице, а на Пладништу место за недељне пазаре и главна чаршија. Око ових су крајеви за становање на истој тераси, навише Хасовско или Горно Мало, наниже Кулевско Мало или Њољана; на вишој тераси у продужењу Чаршичког настаје Ново Мало или Варош; под Чаршичким до реке се спушта Средњо или Река-Мало; а на другој страни реке лежи крај Прекорекарци, који се дели на Синановско и,

даље у страни, Мауџирско Мало. За становање служе и искрајци Чаршичког Мала, тамо где се увлаче споредни сокаци и ћорбуџаци. Сокаци су калдрмисани готово лопастим, крупним облутцима од еруптива из корита Велике. Главни печат вароши, поред све њене балканске чаршије, пружају велики и сунчани беговски *конаци*, са миришљавим и сеновитим градинама у дворовима, који јако одвајају од других кућа. „То је варош тиквешких бегова, јер највећи и најлепши део њен чине лепе беговске куле, које се могу такмичити са штипским.[1]) Између ових се истичу мунарета џамија у свима крајевима вароши, изузевши Прекорекарце и Ново Мало. А изнад вароши, до Новог Мала на вишој тераси, налази се издвојена варошка црква.

У Кавадарцима има свега 1330 кућа, од којих 620 хришћанских, 1 јеврејска, а 709 муслиманских заједно с турским Циганима. Сви су крајеви приближне величине, само Муџирско Мало незнатно. Пре Ослобођења сви су крајеви, сем Новог и Чаршичког Мала, били „турски"; међу муслиманима од хришћана једино њихови између̀ари и чифчије. Од Ослобођења много се муслимана иселило, и по њиховим се малама раширили хришћани. Сада је једини чисто „турски" крај Хасовско Мало; тамо прибегавају муслимани из осталих делова вароши где се хришћани насељавају, нарочито из Кулевског Мала.

Кавадарци су пре развитка чаршије били насеље нарочите врсте чифличког типа: сложено из многих *беглука*, без и једног хришћанског краја. Беглуци су били распоређени у Кулевском, Хасовском и Синановском Малу, а између њих пространа пољана Пладништа са *чешмом* и *вировима*, где је *пладновала* стока. Сваки је *беглук* имао пространо *двор*, у који уводила велика *порта*. По овима су и беглуци звани „порта". Порта је 4—5 м. висока, а 7—8 м. широка, озидана и покривена, са малим *тремом* и банцима за седење споља, где се скупља на „муабет"; негде пред портом чешма; улаз на двокрилну капију (на две „канате"). Дрвена грађа све „дабовина", сечена некада на Љубешу. Двор ограђен високим зидом, кроз који у суседне дворове воде „пенџери". У дну двора беговска *кула* или *конак* из два дела: *„машки"* и *„женски двор"*. Ту и остале зграде, према економији беглука. Од некадањих порта задржале се свега три. Најлепша и највећа „Сулејманстова порта" у Хасовском Малу. Боље очувана „Буљугбашина порта" у Кулевском Малу. Трећа је „Јаја-бегова порта" у Синановском Малу. Старе су по сто до двеста година. Са развитком вароши изгубиле се и *порте*, поред других обележја *беглучког насеља*.

[1]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 318.

Од Ослобођења су Кавадарци, раније седиште *тиквешке казе*, постали средиште *округа тиквешког* и *среза кавадарчанског*.

Привредне прилике и развитак варошког живота. — Кавадарци су привредно средиште за највећи број насеља тиквешко-рајечке котлине. Овамо су упућена сва околна села у равни котлине, села горње Бошаве и са падина Витачева, села у долини Црне и већи део Рајца. И доње Маријово увек је било упућено на Тиквеш и његово средиште. Залеђе Кавадараца чине скоро подједнако и пољска и брдолијска насеља, и стога обилује разноврсношћу привредних добара. Па ипак је варошка привреда слабо развијена. Од укупног становништва свега шестину чине прâве варошлије, трговци и занаџије, остало земљорадници или земљевласници. Но и већина варошлија имају земље и узгредно се занимају земљорадњом. Од свега становништва вароши, заједно с *фукаром*, свега да десети део купује жито.

Њиве су већином у долини око вароши и врло плодне. Цела је виша тераса на левој страни долине под дуваном и житом; до пре неколико година била више под афијоном. Испод вароши се долина још више проширi у Поље. Због безводности Велике нема башча. На највишој тераси леве стране долине (око 80 м.), и на плочастим брежуљцима Копача, Белог Камена и Малог Љубеша, били су виногради, а сада се цело то земљиште зове „Расипана" или „Ископачена Лозја". За обнову виноградарства код Думовице је, на десној страни долине испод вароши, подигнут расадник америчанске лозе. Варошки атар прелази и у долину Црне, а захвата и велики део синора старих Раштана и Хоова у долини Оовице и на падинама Витачева, где је такође било винограда. Највише земље имају бегови, који су раније држали беглуке са измећарима и чифчијама; ови су се већином *ослободили* и раде на *својско*, тако многи постали „чорбаџије". Скорији хришћански досељеници узимају од ага и бегова земљу исполџијски и „под ћесим", а сиромашнији раде и на трећину или као „четворчије". Има и велики број муслимана „фукаре", који раде „агинско", а измећаришу и варошлијама.

Варошка је привреда скоро само у рукама хришћана: на 220 трговаца и занаџија долазе 190 хришћана (све Срби, са неколико Влаха), 22 муслимана, 7 турских Цигана и 1 Јеврејин. Од укупног броја варошлија има 155 занаџија, 61 трговац, а 4 мешовитог варошког занимања. Трговци су овако заступљени: бакали и мешовите, бакалско-мануфактурне радње (хришћ. 25, муслим. 6) 31, бакали уједно и трговци са сеоским привредним добрима (хр. 21, мусл. 2) 23, пиљари (хр.) 2, трговци уједно и „шпекуланти" (хр. 1, Јеврејин 1) 2, агент Сингера (Вла) 1, апотекар (хр.) 1, књижар (хр.) 1. Варошлије мешовитог занимања:

бакал и шарлаганџија (хр.) 1, бакал, шарлаганџија и трговац (хр.) 2, књижар и „кондурџија" (хр.) 1. Ова је мешавина нарочито код последњег интересантна: на једној страни кује ципеле, а на другој продаје хартију и књиге! Осталих су седам десетина варошлија разне занаџије. Има близу четрдесет занатских врста. Највише занаџија за израду одеће и обуће: „шивачи" или „френгурафти" (хр.) 7, абаџије (Власи) 3, терзије за „дамско одело" (хр.) 2, „шубарџије" (хр.) 2, „кондурџије" и „крпачи" (хр. 15, мусл. 1) 16, „опинчар" (хр.) 1, мутавџије (хр.) 4. Затим долазе они који подмирују потребе исхране варошког становништва и сељака и путника: „фурнаџије" (хр.) 8, касапи (хр. 4, мусл. 2) 6, „акчије" (хр. 3, мусл. 1) 4, алваџије[1]) (хр. 1, мусл. 1) 2, „слаткар" (хр.) 1, шећерџија (хр.) 1, „газозаџија"—кракерџија (хр.) 1, кафеџије (хр. 5, мусл. 2) 7, „меанџије" (хр.) 2, ханџије (хр.) 2. Иза ових долазе занаџије за спрему саобраћајних и пољопривредних оруђа: „клинчари", „железари" и ковачи (хр. 6, тур. Цигани 7) 13, „нолбантини" (хр. 4, мусл. 2) 6, самарџије (хр.) 7, колари (хр.) 2. Овамо рачунати још и оне који врше саобраћај: „ћираџије" и рабаџије (хр.) 6, „пајтонџије" (хр.) 10. Сем ових има и од овдашњих *орача* око 30 рабаџија и 70 ћираџија; саобраћају с времена на време, највише кад сврше пољске радове. Занаџије за опрему покућнине: „тенеџије" (хр. 4, мусл. 1) 5, казанџије (хр.) 1, калајџије (хр.) 2, грнчар (хр.) 1, „дограмаџије"—столари (хр.) 5. Даље има „сатчије" (хр. 1, мусл. 1) 2, кујунџија (хр.) 1, пушкар (хр.) 1, фотограф (хр.) 1. Такође бербера (хр. 4, мусл. 2) 6. За подизање кућа у вароши и области: „мајстори" (хр. 5, мусл. 1) 6 и „ћерестеџија" (хр.) 1. Напослетку, поред поменутих има још девет шарлаганџија (свега 12, хр.), чије су шарлагарнице у вароши, на коњској покретној снази; ниже вароши, крај друма, има и један парни млин. Брашно је за домаће потребе, а шарлаган се извози за Скопље, где се нарочито цени. Сва је варошка привреда примитивних основа и скучених размера.

Пазар се држи двапут недељно. Главни *пазар* средом, а петком се одржава *мали пазар*. Држи се на Пладништу и у околним улицама Чаршичког Мала. Око трга на Пладништу распоређене су све главније трговине, затим касапнице, ашчинице, пиљарнице. На тргу се намештају и „сергије", које у време бостана и воћа остају посведневно. О пазарним данима овде је најживљи промет, хвали се роба, купује и продаје. У улици којом поред Пољане доводи друм од Вардара и Штипа.

[1]) Поред ових долазе бозаџије и алваџије из Призрена, и баве се од Митрова па до Ђурђева дана. Сад их има четири, а раније долазило и десетак.

од улаза у Чаршичко Мало па до Пландишта, поређани су сви железари, клинчари, ковачи, самарџије, нолбантини, па се њиһове занатлинице продужују од Пладништа и Црквенском улицом, којом се наставља главни друм за Прилеп; овамо су још ханови и већина механа и кафана, а једна је механа у Синановском Малу код моста. На овој је линији о пазарима врло живо, улице се закрче. А живо се ради и пазари и у улици којом доводи пут од Ваташе, затим у попречним сокацима ка мосту и ка Средњем Малу, који се разилазе од Пладништа; у њима су по сродним групама друге занатлинице и радње.

Дућанџије дижу капке или их склапају још од Сунчева изгрева, а занатлије отпочињу рад и пре њих, и чаршија о пазару брзо оживи. Групе сељака са товарима на брдским коњићима, мазгама и магарцима пристижу још по ноћи. Око подне је најживље, а затим једни за другим хитају дома. Сељаци из удаљенијих крајева, као из Маријова, проведу по два дана од куће. На пазару је велика разноврсност изнесених производа. Поред продаје својих и снабдевања варошким производима, врши се и размена супротних привредних добара и стоке. На пазар стално долазе са својим израђевинама грнчари из Велеса. У време пристизања усева пазари су најживљи. Чаршилије о пазарима не стижу ни да ручају; за тезгом, на ћепенку или над сергијом дохвате нешто надвоје — натроје. И они сељацима, и сељаци њима, обично после дугог цењкања, пропраћају сваки пазар са „нек ти је ајир", — „ајир да видиш". Обичних дана чаршија је мирнија. Неке дућанџије услужују своје муштерије са „кафиње", и не пропуштају да се распитају: како им је дома — „арно ли", „убаво" — каква им је „живејачка"? Док тако хришћанске чаршилије *терају работа*, дотле већина муслимана, ако не раде у пољу или не обилазе чифлике, седе скрштених ногу, или чуче и клече на портама, у кафанама или под тремовима џамија, и воде тихо и дуго свакодневни „муабет" уз „тутун" и „кафиње"; прекидају га кад иду на *клањање*. Велика је разлика у радиности и предузимљивости једне и друге верске групе.

Сем недељних пазара, за варошку привреду Кавадараца од великог је значаја и годишњи „панађур", који се држи о Ђурђевдену и траје три дана. Панађуриште је у равници око Велике изнад моста. Под Средњим Малом намештају се „сергије" око чешме Бојаџице, а „жива стока" се продаје „по река", од вароши па све до села Ваташе. Тада се слегне силан свет и из околних области; више из планинских крајева, са стоком и сточним производима. Али је место, без паше и без довољно воде, непогодно за овакав панађур. Купци долазе и из удаљених вароши, знатно више но о пазарима. За време панађура чаршија је необично жива, и боље се пазари него икад. О

величини промета и трговине на пазарима и панађуру показује прилично и знатан приход општине од такса.[1])

Када су Синановци у Кавадарцима почетком XIX в. почели давати обласне ајане, тада је старо „даде" за Прилеп, које је од Марене преко Дукене водило кроз седло под Малим Љубешем у долину Црне код Возараца, окренуто кроз Кавадарце. Тиме су Кавадарци, поред управног средишта, постали и друмско насеље. Првог ајана Хаџи-Хусин-бега наследио је син Таип-бег, за чијег је времена извршена административна реформа у Турској: ајани су укинути, а Кавадарци остали и даље управно средиште области, најпре са *мудирима*, доцније са *кајмакамима*. Кавадарци су као управно средиште Тиквеша утврђени не само под утицајем Синановаца, већ и других знатних беговских сојева, који су настојавали да њихово место остане „касаба". А као „касаба", на друму, Кавадарци се још од првог ајана почели привредно развијати.

Прве зачетке варошке привреде унели су *Симичијовци*,[2]) који су са *Грковцима* избегли почетком XIX века од Јањине, први из Чебелева, други из Сачишта, због зулума Али-паше; били „прве дућанџије" и „отворили трговија". С њима „барабар" трговали *Бакаловци* из Ваташе, од којих Јано Бакал држао дућане и овде и у Ваташи. Јер је у Ваташи још из старијег доба била развијена варошка привреда. „Конак" је био у Синановском Малу, где седео ајан „со ћатипи" и „со сејмени",[3]) и управљао облашћу. Симичијовци су с осталим првашњим варошлијама подигли куће с дућанима и занатиницама у *Средњем Малу*, између старијег Хасовског Мала и пољане *Пладништа*. На овом су месту Хаџи-Тајир-ага и син му ајан Хаџи-Хусин-бег подигли *сат-кулу*, „медрезе" и „теће". Тако се створило чаршијско језгро, у коме се дуже водио једини варошки живот. А на пољани Пладништа, где је пролаз друм, подигли су муслимани Халовци на својој њиви велики *хан* од *борја* и *дабовине* са Љубеша. Халовски Хан су држали Власи из Крушева.

---

[1]) 1921. год. наплаћено је: кантарине (разно) 69.000·— дин., кантарине за афијон (по 2·— дин. на оку) 20.000·— дин., за „сергије" (по 1·— дин. на 1м²) 9.000·— дин., „кан" („крвнина", по 0·30 дин. на оку заклане стоке) 18.000·— дин., „интизап" (3% од продате живе стоке) 33.000·— дин., таксе о панађуру (разне, ван чаршије) 22.000·— дин., свега 171.000·— дин., 1922. год. наплаћено: кантарине око 100.000·— дин., кантарине за афијон (по 5·— дин. на оку) 40.000·— дин., за сергије (по 5 — дин. на 1м²) 25.000·— „кан" (по 0·50 дин. на оку) 28.000·— дин., „интизап" (3%) 37.000·— дин., таксе о панађуру 25,000·— дин.; свега 255.000·— дин. У турско време наплаћивана је и варошка „дувалија" (по грош на товар при уласку у варош), која је просечно на годину по 300 лира.

[2]) Сад у Солуну и Градском одн. Уланцима.

[3]) Сејмени најчешће били Тоске.

Уз прве хришћанске чаршилије прилазили и други хришћани, нови досељеници или ослобођени између чифчије са беглука у Кулевском, Хасовском и Синановском Малу. Али како се и муслимани насељавали у Средње Мало, око сат-куле, медрезе и теће-а, то су хришћани тежили основати свој крај. У том се Халовци поделе и своје њиве око Пладништа, које су захватале цело садање Чаршичко Мало, почну продавати хришћанима. На Халовским њивама прву су кућу подигли *Мијајлевци*, раније чифчије у Муртезанчевцима; за овима *Велковци*, који су око 1823. год. избегли из Бистренаца, и други. И тако се око Пладништа, а између старијих беглука, стварао нов хришћански крај, у коме ће се развити чаршија и по томе назвати „Чаршичко Мало".

Око 1837. године Кавадарци се обележавају као „знатна варошица" Битољског Пашалука; у њој седи ајан Исмаил, који има селамлук за госте; насеље се простире с обе стране реке и броји две-три хиљаде становника.[1]) Иако „знатна варошица", Кавадарци се у то време нису могли по трговини и занатству мерити ни са Ваташом, а некмоли са Неготином, које је поред безистена већ имало и недељни пазар. Варошица је била од већег значаја више као управно средиште области, затим као многољудније насеље, а нарочито са многих и раскошних беговских конака. Због претежно муслиманског становништва и ондашњег типа сеоске привреде (кад није било афијона), затим услед заметнијег саобраћајног положаја (ван главне уздужне комуникације, а у страни од Црне и од Вардара, којима је полазио водени саобраћај за Солун, те се жито није могло овде скупљати за извоз), у Кавадарцима се варошка привреда споро развијала. Но и поред тога хришћани су — били варошлије или орачи, присуством власти донекле заштићени, а од муслимана знатно напреднији — привредно брзо ојачали. Тиме је слободно хришћанско насеље беговске касабе и бројно напредовало. Поред три-четири дућана са неколико занатлиница и приличног броја кућа код сат-куле, и нов крај око Пладништа знатно је нарастао. Поред већег броја кућа, и код Халовског Хана имало је већ пет-шест дућана и занатлиница. Хришћани онда прегну да обнове Манастириште Св. Димитрија код сат-куле. Диме Велковић (од поменутог соја из Бистренаца), који се као „ћирација" врло обогатио, одлази у Цариград и добија од султана „ферман", да хришћани могу подићи цркву на Манастиришту Св. Димитрија. Али бегови не дозволе подизање цркве у вароши, претећи да ће је порушити. После тога, 1838. год., хришћани подигну цркву истога храма изнад свога новог

[1]) A. Boué, Recueil, I, стр. 251—252. Поменути „ајан Исмаил" јесте Хаџи-Смаил-ага, братучед ајана Хаџи-Хусин-бега. Изгледа да су у то време ајани замењени мудирима.

краја, на ивици више терасе, а код цркве и школу. Нов се крај под црквом тим јаче настао развијати. Манастириште бегови поруше, и до „медрезе" подигну „мећеме", а под њиме за мудира нов „конак", место старијег тада на ваташком путу код Качунковске Чешмѐ.

У старијој периоди варошке привреде главну су трговину водили „ћирације". Поред Дима Велковића истицали се Ставро Врангаловић, Ило Саздовић, Косто Дубровски, Јашар Рисјанин, а било их и у Ваташи који су овде радили. Робу су доносили караванима из Солуна: ситнурију, емиш и мало мануфактуре; мануфактуру више са панађура из Прилепа, Сера и Неврокопа. Донету робу продавали су овдашњим дућанцијама на „топтан" („мешано", по један товар) да је крчме. За тиквешки панађур у Возарцима доносио се многи еспап, јер се у то време сељаци већином с панађура снабдевали, једном за годину дана. Поред ћирација трговаца имало је много више ћирација најамника, одавде и из суседних села, које су узимали овдашњи трговци и извозили сеоска лакша привредна добра за Прилеп, Битољ, Солун. Од заната се прво развили саобраћају потребни. Затим за одећу: поред домаћих терзија придолазе и из Прилепа, затим Власи из Крушева, међу њима „чепкенције" („срмације", „салтације") за израду скупоценог турског одела, а абације за просто, сукнено. Поред ових настају постепено и други занати.

Да би се видела слика у маломе, како је настајала варошка привреда Кавадараца у старије доба, узмимо за пример развитак истакнуте трговачке куће *Велковаца*. Хаџи-Панов отац Диме, као што је поменуто, добегао с роднином из Бистренаца 1823. год. Диме као младић изучи „кондурџилак". Неко време радио занат, па ускоро купи „добици" и предузме „ћирацилак". Ишао у Солун и на панађуре, доносио разну робу дућанцијама да крчме, а поред тога трговао с грожђем и вином. Ћирација је био равно тридесет година и упознао многе вароши и света. Кад му син Пано поодрасте и сврши школу, он око 1860. год. отвори дућан, а „ћирацилак" остави: није више ни смео да иде „по ћирацилак" — „сакали Турци да го утепат, беше већ много богат". Десетак година радили „бакалак" и нешто мануфактуре, а чим је железница прорадила чешће ишли у Солун, те уводе увелико и мануфактуру. Још пре железнице дућанција је постао и Димов брат Дафче, затим синови овога, Ристо, Мишо[1]), Тодор.

За Кримске Војне Кавадарци се нису могли користити извозом жита за Солун, који се кретао од Росомана и Неготина. Око 1860. год. имало је у вароши још увек свега десетак дућана и нешто више занатлијница. Стари људи из Ваташе памте да

[1]) Овај био епитроп Ман. Полошког, кад је за време „нова наука" живописан (188!.).

су још онда, идући на пазаре у Неготину и Росоману, прелазили преко пољане Пладништа, садањег трга и главне чаршије, где „ништо не беше: добици ће лежат, пàтке ће се бањат". Ваташани су из поља, заједничког с Кавадарцима, дотеривали говеда да *пладнују:* „Гдека ће одиш"? — „На Пладништето". У то је време Тиквеш потпао под Солунски Вилајет, а у Кавадарце место мудира засео кајмакам са буљугбашијом и кадијом. И тада се овде отвара недељни пазар, и држи средом. Оправљен је и друм у Демир-Капији, више обезбеђен од арамија, и стога настају живље везе са Солуном. Почињу се трговина и занати јаче развијати; трговина још и зато, што се прилепски панађур, место у априлу, почео држати августа месеца, и отуда овдашњи трговци настали више набављати, а на возарчанском панађуру с пролећа имали више успеха.

1862. године забележено је да се овде производи око пет хиљада ока свиле. Чаршија се не опажа, а у вароши два хана. Околина сва оголела и под многобројним виноградима. Те је године родило 600.000 ока грожђа, била једна од најслабијих берби области, док других година роди по један до два милијона ока; извози се за Прилеп.[1]) По другој белешци, Кавадарци су 1865. год. бројили 800 кућа.[2])

После увођења пазара долазе многи хришћани из околних села и одају се варошком занимању, такође занаџије из Прилепа, Крушева. Чаршија у хришћанском крају нараста на тријестак дућана и још више занаџиница. Поред тога измећари са беглука увелико се ослобађају и насељавају хришћански крај, који је за краће време, око Пладништа и до под вишу терасу, сав попуњен. Пољана Пладништа око чешме подизањем чаршије знатно је сужена; ту подижу муслимани џамију, у чијем приземљу нолбантнице (доцније изгорела, а нова џамија с дућанима.) Тако се најзад формирало *„Чаршичко Мало"*. Поред хришћана у варош се досељавају и муслимани, као више бегова од соја *Рибароваца* из Долног Дисана, ситније аге и „фукара" која тражи рада. Они заузимају турске крајеве вароши.

Користећи нове везе, са Солуном су трговали око петнајест трговаца, од којих најважнији: *Симичијовци* (Митре, Алекса, Коста), *Велковци* (Диме са сином Хаџи-Паном; Дафче и три сина), *Јосифовци* (Мојсо), *Галевии* (Хаџи-Мано), *Галабовии* (Ицо), *Мицајке* (Ташо), *Тошеви Велковци* (Јанићија) и други. Капитал за обрт обично износио десет до двадесет „ћесиње" (једна „ћеса" 500 гроша). Робу су доносили „со ћиџаџије", које су изнајмљивали у вароши и околним селима. Ћиџаџије трговци почињу тиме опадати. Најмљеним ћиџаџијама

[1]) Heinrich Barth, Reise durch das Innere der Europäischen Türkei, стр. 122—131.

[2]) Ј. Г. Хан, Путовање кроз поречину Дрина и Вардара, стр. 421.

плаћана је по једна лира на товар, а на самар се метало по стотину ока. Поред бакалске све се више тражила и мануфактурна роба: „басма" (платно, порхет, циц), „кумаши" (штоф), „шарено" (памуч. тканине из Бејрута), „џанфез" (једнобојна свила из Солуна), „корозе" (шарена свила), „гајтан срмалија", „ширит срмалија", „клободан" (свилен конац са срмом за везове), фесови, „шарвете" (свилене марамице), „мафези" (убрадаче), модра и жута чоха, шајак, ибришим, и т. д. Тада почињу опадати домаће басмације и сукнације у Ваташи и другим местима. Роба се добављала из Солуна више пута годишње, редовно и са панађура, прилепског, серског и неврокопског, нарочито мануфактура. На панађурима се долазило у додир с трговцима који су ишли у „Вијена" — из Прилепа, Велеса, Неврокопа, Кукуша; с њима овдашњи трговци најрадије пазарили. Али сами нису ишли на Север. Једини је у оно време Хаџи-Пано ишао у Вијена, али не „по трговија" већ „да се излекује од очи". Међутим Ицо Галабовић, из великог соја Толоваца, ишао је и за Одесу. Отуда је донео прву лампу са гасом, и цела се варош окупила да види то ново „видело" као неко чудо. Дотле се употребљавали за видело „борина" из планинских села, свеће из Ваташе и кандила са зејтином, а затим, када је железница прорадила, увози се „газје", и „ламба" постепено улази у употребу. Ицо је донео из Русије и први шећер; крчмио га на лулу, и свет се чудио да и поред меда може нешто бити слатко.[1])

Док је тако увоз страних производа ишао и уношене новине, извоз се преко Кавадараца слабије кретао. Најважнију је улогу играла трговина грожђем. Извозило се само у западна средишта: Прилеп, Крушево, Битољ, Кичево и друга места. Главни трговци с грожђем били су Тимковци, Велковци, Ђурчијовци, Мијајлевци, Бошковци. Само се грожђе мање извозило, више *вино* и „гроздова ракија". Вино и „гроздовача" точили се у *меове* или *тулумине*, израђиване од овдашњих кожара или самих ћирација и сељака, и испраћани караванима на „прилепско џаде". Сваки од ових трговаца спремао је најмање по 500—600 товара грожђа за трговину. Справљање вина и ракије највише сами вршили, у својим пространим куритницама и казарницама. Имали су много својих винограда, раније одгајене, а куповали грожђе и по селима. Такође вино и ракију, изношене на пазар. Сем ових трговаца, грожђе, вино и ракију много су извозили и „ћирације". А долазили су караванима и сами трговци из Прилепа, Крушева и других варошп на Западу.

Од проласка железнице долином Вардара 1873. год. настаје нова периода у развитку Кавадараца. Мада удаљени од Кри-

[1]) Ицо је трговао и са Солуном, тамо извозио жито карабпма низ Црну и Вардар. У Бистренцима ноћивао и тамо се оженио. Његов унук, Г. Диме Ицовић, задужио ме је, као председник општине, многим услугама и обавештењима.

волака, Кавадарци се ипак јако користе железницом. Одмах затим настаје и врло значајна промена у типу привреде пољских насеља: 1875. год. отпочиње гајење афијона, па како је за варошку привреду Кавадараца житарство било безначајно, то је јака производња афијона, скупоценог а лаког привредног добра, постала врло значајна за овдашњи пазар. Кавадарци су тако поред грожђа и вина, постали и главно тржиште за тиквешки афијон и шарлаган, и њихов се извоз највише одавде креће за Солун, железницом преко Криволака; доцније шарлаган више за Велес и Скопље, Прилеп и Битољ. Када се култура афијона довољно развила, на пазар је изношено по 35.000 до 40.000 ока.[1])

Од железнице и афијона „много поубаво беше" — „повечко се отвори трговија" — тако, да је за неколико година чаршија порасла на 50—60 дућана. Поред шарлагарница за сусам, подижу се и за маково семе, и једно време их има до двадесет. Пазар постаје много живљи и обилнији још и стога, што у Росоману, где се скупљало жито за извоз корабима, од проласка железнице наскоро престаје недељни пазар, који се држао средом, а у Кавадарцима се отвара и мали пазар, који се држи петком. Трговину с афијоном водили су на велико Велковци и Јосифовци, затим солунски и штипски Јевреји, који су становали у Неготину, међу њима највише Конфорти и „Латиновци" (Алатини); доцније и Мијајлевци (Хаци-Васил Несторовић), Мицовци и други. Сем трговине, хришћани су имали велике користи и од обрађивања афијона на пространим њивама варошке околине. Стога се досељавају многи хришћани са села и узимају од овдашњих ага и бегова земљу „под ћесим" или „исполцијски" за гајење афијона. *Печалећи* на тај начин, за неколико година само постајали су *своје газде;* сем тога одавали се и варошким занимањима. Ови најновији хришћански досељеници, пошто више није имало места у Чаршичком Малу, оснивају крај *Ново Мало* или *Варош*, на вишој тераси, где је и црква; тамо су дотле биле њиве муслимана *Маријоваца*. Поред ових досељавају се више кућа Влаха из Крушева као занатије и трговци.

Док се тако Кавадарци развијали, Неготино је — згоднијег положаја, а највећим делом хришћанско, те и напредније насеље — много брже одмицало од тиквешке *касабе*. Због овога, а нарочито услед боље саобраћајне везе, солунски валија око 1879. год. премести управу области из Кавадараца у Неготино. Кавадаречки бегови се против тога бунили и двапут палили ућумат у Неготину, због чега управа области би понова

[1]) Ока онда плаћана по три наполеона у злату, што чини 120.000 наполеона или близу два и по милијона динара у злату.

враћена у Кавадарце.[1]) Тако је овде коначно остала, и од Ослобођења попова утврђена.

У ово је време оправљен и за колски саобраћај удешен штипско-прилепски друм (радили га Талијани), те се друмом крећу поред ћирација и рабација, а до станице и „пајтонџије". Када се 1888. год. везала вардарска железница са моравском, трговци из слободне Србије долазе о берби винограда у Кавадарце, и ту скупљају многе хиљаде товара грожђа, па преко Криволака извозе за Ниш, а одавде за Крушевац, Параћин, Крагујевац, нарочито за Свилајнац. Због несигурности и неудобности по хановима, боравили већином код винарских трговаца, нарочито код Хаџи-Васила Мијајлевца.[2]) Овдашњи су и сами извозили у Србију, и грожђе и вино. Тако је Хаџи-Пано Велковић товарио у Криволаку најмање по пет вагона вина. Стога се виноградарство необично развија, а тиме и варош користи и повећава чаршија.

Око 1890. год. долази у Кавадарце, поред афијонџија, и богати солунски Јевреј ин Беџо, и отвара велику мануфактурну радњу. То је било од утицаја на брже продирање новина из Европе. Стари занати за прављење одеће јако опадају или се губе. Тако, у вароши је до тог времена имало преко двадесет дућана „терзије", већином из Крушева, који су шили „антерија" (стара варошка ношња), „фустани" (женске хаљине), „минтани" (блузе, сличне руским), „шалваре" (тур. мушке панталоне), „черкез" (муш. јелек). Око 1900. год. већ је престала да се носи антерија (задржала се само код неколиких Влаха из Крушева и стараца), а жене почињу шити на машини, те је и стари занат „расипан". „Чепкенџије" („срмаџије", „салтаџије") израђивале турска скупоцена одела „со срма и со свила" („буњме"), било их мало (два—три дућана), занаџије Власи најпре из Прилепа и Битоља, доцније из Крушева; они сасвим

[1]) После тога је, на жалбу Неготина, имала комисија из валилука да обиђе обе вароши и утврди: која је погоднија за кајмакамлук. Бегови из Кавадараца сазнају када ће комисија кренути, и пошљу јој у причек депутацију чак у Солун. Кад су отуда пошли железницом, кавадаречки бегови наговоре комисију, да сиђу у Демир-Капији. Овде се, на чифлику Рибароваца у Бањи, богато угосте; причекао их Мамут-бег, дед Усни-бега Али-Риза-беговог Рибаровца. Одавде пођашу право за Кавадарце. Депутација је знала шта ради. Требало је најпре доћи у Кавадарце, обишавши Неготино, које је на пруз и. Кад се долази у Кавадарце *источним путем* има се најлепши утисак: види се цела варош, изгледа велика, лепа, са виликим мунаретима и богатим беговским конацима, тако, да се, као што је већ поменуто, и са Штипом може мерити. Чим су стигли на Калницу изнад Кавадараца, на десној стр. долине, комисија удивљена лепим изгледом вароши, изјави: „А, мапала, машала! Убав варош, голем град! За кајмакамлак не ни треба поубаво место — овдеја ће бидне." И тиме је посао комисије био свршен. После поновног гошћења, комисија је отишла преко Неготина на станицу, и не свративши тамо, и из Солуна је послате решење: да Кавадарци остају кајмакамлук.

[2]) Г. Хаџи-Василу Несторовићу Мијајлевцу захваљујем на многим обавештењима.

„загинали". Абаџија је имало десетак дућана, највише Крушеваца; кројили „пртењаци" (чакшире) од шајка. И они опали. Сада држе занат углавном Доге (Николини и Митини), који још од средине XIX века држе стари начин: лети иду у Крушево да купују „вана" и праве „шајаци", а остало време овде раде; домаће абаџије праве овде шајак, а на ваљавице носе у Боулу. Тако се изгубили стари занати за одело или свели на најужу меру. Место старих кројача дошли су нови, „френгтерзије" („френгурафти", „пантолџије"), који праве европско одело. Овај је занат у Тиквеш први унео Јованче Недевић Галабовец Толовски: учио у Солуну код неког Чеха око 1880. год., затим провео неко време у Неготину, где је први отворио занат и унео нову ношњу; Неготино је и у том погледу брже одмицало. Поред Јованча су занат изучили његова браћа, затим даљи братучеди Никола и Јован Поп-Мијајловићи. Сем њих и више Неготинаца. У Солуну је нешто доцније изучио занат и Спиро Поп-Зарчевић Даскаловец Грковски, те око 1890. год. долази у Кавадарце, кад се и Галабовци враћају из Неготина, а са новим занатом пристиже и Ванчо Нејко, Вла из Крушева, који је „френгтерзилак" изучио као „бећар" такође у Солуну.

Из ових, као и ранијих података, види се колико је велики утицај имала нова саобраћајна и привредна веза Кавадараца и области са Солуном. Отуда су настали важни културни утицаји, који су не само мењали начин привређивања, већ знатно променили и спољашњи изглед чаршијског света и многу црту балканског патријархалног живота. Тако и у кућама варошлија постепено настају новине: место мангала уносе се бронзани или блехани „ћумбети" или „пампури", а огњиште замењује каткад шпархердом; место рогозине по поду или обичне душеме намештају се кревети; софре са столчићима или перницама потискују столови и столице; место мусандре у зидовима или кофчега долазе негде шифоњери и ормани; таванице „од штици" згодне за залегање „татабита" (стеница), мало по мало замењују се малтерисаним и окреченим, некад и намаланим, и т. д. Стога се развијају и нови занати за покућнину или стари новим потребама прилагођавају. И њихово се учење започињало у Солуну. Неке се од ових новина из вароши шире и у села. Али сви културни утицаји и новине из Европе слабо и споро дотичу муслимански свет.

Тиквешки панаџур држао се све до овог времена у *Возарџина* о Ђурђевдену по три дана. На граници између оквира и равни котлине, и на укрштању брдских и пољских путева, имао је особити значај за размену супротних сеоских привредних добара, а због Црне и пространих пасишта крај ње био необично погодан за сточно тржиште. Кавадаречки бегови, међутим, ужелели се да њихова *касаба* од панаџурских такса извлачи

користи, а варошлије тежиле да повећају промет у чаршији и искључе конкуренцију неготинских трговаца и занатија, који су на панађуру имали преимућство. Стога настају „тарафи" између овдашњих бегова и возарчанског Улуси-бега Хаџи-Смајил-агиног Синановца, и око 1890. год. укида се панађур у Возарцима, а даље држи у Кавадарцима. Но чим је овамо пренесен, одмах је изгубио пређашњи значај, због непогодног места за сточно тржиште. Отада овдашњи трговци набављају стоку и преко села, а иду и у Куманово. Варош се панађуром ипак користила, и стога се чаршија још више развила. Ускоро је укинут и пазар у Дренову, одржаван недељом за тиквешка Горна Села и околна у Рајцу и Прекоцрнцима. Тиме су Кавадарци до краја XIX века извршили привредну концентрацију највећег дела области и постали њено главно привредно средиште, док је Неготину остао мањи и нижи део котлине око Вардара. Кад се пореде чаршије обеју вароши из доба Ослобођења, Неготино је ипак боље стајало, имајући два преимућства: бољи саобраћајни положај и у већини хришћанско, пословно становништво; преимућства Кавадараца лежала су у власти од бегова осигураној, даље, у положају близу границе између оквира и равни котлине.

За окупације у Великом Рату непријатељ је подигао од Градског железницу уског колосека за Прилеп и Битољ. Тиме је попречна комуникација преко Кавадараца остала само локалног значаја. Кавадарци се користе станицом у Дренову, преко које се обнављају старе везе са Пелагонијом, али је и ова станица, као и Св. Ђорђе на Вардару, доста удаљена.

После одсецања Солуна и пропадања винограда наступио је преокрет у привреди Кавадараца. Ова је промена позната из описа Неготина и ранијег излагања.

Осниване, порекло сојева и старине. — Памти се када је место Кавадараца постојао само Манастир Св. Димитрије,[1]) а ниже овога стародревна Кула. Око ових поље под шипражјем, а Љубеш и Витачево под високом и густом шумом од „дабје" и „борје". Из Мечкиног Дола над Ваташом мечке су „испаѓале". Велика и лети текла. Када је крајем XVII века Дукена уништена „од Алабанци", а Хоово и Раштане знатно расељени. од бегунаца из Дукене „сефте" овамо прибегли дедовци Велеханчевих, склонили се у Кулу, а под њоме саградили утврђен „конак". По овоме је насеље названо „Велехан", и „тако се пишало по старо у Стамбол". Отуда име првим темељијама. За Велеханчевим дошли Беговци и Бипчевци, затим и други „расипани" из Дукене и Хоова, и „зачинили место" под Кулом. „Темељије" Велехана били само муслимани. „Од Алабанци" јако

[1]) По некима Св. Петка.

се плашили, јер су и даље „пленили", ишли у „буљуци" по двеста—триста „мина". Кад би Арнаути наишли, становници Велехана избегавали „под орман" на Витачево и Љубеш са нејачи и стоком, а јуначнији остајали у Кули и одатле бранили „село", док „арамије" не прођу.

Иза темељија ускоро дошли и други. Оснивају нове крајеве: дедовци Хасоваца поставили своје „мало" с друге стране Манастириште, по њима названо Хасовско Мало, а после ових долазе дедовци Синановаца „од Арнаутлак" и оснивају крај и преко реке, по њима назван Синановско Мало. Насеље се брзо развило, јер су дошли и други муслимански сојеви, највише из Хоова.

Од почетка XVIII в. настаје досељавање и хришћана, муслимани их призивали за *измећаре* и *чифчије*, пружајући им заштите. Највише хришћана дошло из расељеног Хоова, затим из Раштана, које се дуго још овамо исељавало. Муслимани су подизали *беглуке*, и тако се насеље повремено од муслиманског преобразило у муслиманско-хришћанско беглучке врсте. У току даљег времена, до краја XVIII века, насеље је расло разграњавањем сојева и досељавањем.

Нова периода насељавања наступила је од почетка XIX в. када су Синановци постали ајанима, и када се отпочео развијати варошки живот. Сада су главни досељеници хришћани. Између старијих беглучких крајева развило се најпре Средњо Мало, од намножених муслимана и неких хришћанских досељеника. Затим Чаршичко Мало, које су населили хришћански досељеници и ослобођене чифчије и измећари са беглука. Од спровођења вардарске железнце и од увођења афијона насељавање хришћана још је више наспорено и развило се Ново Мало, које сада само броји око 250 хришћанских кућа. Хришћански су досељеници пореклом највише из тиквешких и рајечких села привредно овамо упућених. Већа група муслимана били су *муаџири* из Србије (Лесковац, Врање, Билач код Бујановца) и Бугарске („Ловча", Радомир, Плевна, Пловдив), који су населили Муаџирско Мало. По Ослобођењу већина се муаџира иселила у Турску, поред великог броја других муслимана. Досељавање хришћана и даље се наставља, тим пре што су опустеле многе „турске" куће.

Од оснивања звано Велехан, насеље се почетком XIX века бележи као Кавадарци, можда још раније тако названо.

Порекло муслимана:[1])

Темељије и старији досељеници:

Велехапчеви 1 к. Дедовци им први пребегли из Дукене, склонили се у Кулу и под њоме основали Велехан, крајем XVII

[1]) Порекло сојева делимично испитано.

века. Било их „ајле", па после 1912. год. избегли у Малу Азију. — *Беговци* 9 к. За Велеханчевим добегли из Хоова. Раније их имало 25 к. — *Хасовци* 3 к. Избегли из Хоова почетком XVIII в. и основали Хасовско Мало. Раније их имало око 40 к., па „си изумреја, си истепаја", а доста избегло у Турску. — *Синановци* око 30 к. Оснивалац соја *Мемед* дошао „од Арнаутлак" почетком XVIII в. и подигао „Прекоречко Мало". Имао сина Хасана, а овај Синана, Куртиша и једну кћер. Ова се „омажила" у Беговце, од Куртиша није имало порода, и цео се сој разгранао од *Синана*. Од Мемеда се израђало девет појасева. Нарочито је значајна линија Хаџи-Тајир-аге, чији су син Хаџи-Хусин-бег и унук Таип-бег били тиквешки ајани. Од соја су неки после 1912. год. избегли у Цариград и Малу Азију. — Почетком XVIII века дошли су из Хоова: *Аловци*[1]) 9 к., *Амовци* 6 к., *Сеферовци* 2 к. (раније 25 к.), *Мемед-аговци* 9 к. (раније 30 к). *Прпарковци* 1 к. (раније 8 к.), *Сулејманстовци* 10 к. (раније 15 к.), *Главинчевци* 3 к. (раније 15 к.), *Синековци* 3 к. (раније 25 к.), *Муртезанчевци* 5 к. (раније 8 к.), *Качунковци* 10 к., *Циковци* 6 к. (раније 8 к.), *Али-аговци* 15 к., *Ацијовци* 8 к. (раније 15 к.). — *Зејнелковци* 3 к. Дошли из Сопота средином XVIII века, а пореклом „од Арнаутлак" почетком XVIII века. Неколико кућа избегло у Турску. — *Маријовци* 11 к. Избегли „од Маријово" крајем XVIII века, а затим се овде потурчили. — *Пепелиштановци* 3 к. Дошли из Пепелишта крајем XVIII века. — *Дисанковци* 3 к. Избегли из Долног Дисана крајем XVIII века. — *Карапашовци—Зајимовци* 9 к. Дошли из Сопота почетком XIX века, а пореклом „од Дебар" крајем XVII века. Више кућа избегло у Турску. — *Емировци* 1 к. Дедовца Вејсела нашли овдашњи Емировци (изумрли) као „сираче" у уништеном Његошу, потурчили га и посинили после 1821. год. — *Јуруковци* 2 к. Дошли „из јуручки села преко Вардар" средином XIX века. Пореклом Јуруци.

Новији досељеници:

Морјановци 2 к. Дошли из Оморана око 1860. год. — *Рибаровци* 10 к. Дошли из Долног Дисана: дедо-Мамуд-бег и братучед му Хаџи-Мемед-бег око 1860., а Халим-ефендија као чиновник око 1870. год., најпосле 1913. избегло отуда овамо још 7 к.; пореклом из Ич-Ил-Касабаси-а, од Коња-Вилајет-а, хеџирске године 1095. (1684. год.). — *Куртишовци* 2 к. Дошли из Долног Дисана око 1870. год. — *Раман-Омбашије* 1 к. Муџири из Врања 1878. год. — *Јашаровци* 1 к. Муџири из Лесковца 1878. год. — *Бегзадићи* 1 к. Мустафа муџир из Сребрнице (Босна) 1878. год.; најпре у Куманово, одатле у Скопље (где су многи дошли и из других крајева Босне, ту основали свој крај и оста-

[1]) Средином XVIII века подигли *Аловића Џамију* код Куле, која је последњих ратова изгорела.

ли), доцније, после дугог потуцања (Солун, Демир-Хисар, Цариград, Солун, Кушада, Микра, Солун), дошао овамо 1904. год Са Мустафом кренуло из Сребрнице још седам породица, па преко Скопља, Солуна и Измира (Смирне) отишле у унутрашњост Мале Азије. — *Цековци* 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год. — *Арифковци* 2 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Пиковци-Аповци* 1 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Смиланчевци* 1 к. Из Долног Дисана 1913. год., а пореклом из Раштана крајем XVIII века. — *Ђошковци* 6 к. Из Долног Дисана 1913. год., а пореклом из Раштана крајем XVIII века. — *Диловци* 1 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Бошњаковци* 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год. — *Војводовци-Кадријовци* 1 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Мола-Асановци* 4 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Бакчевци* 2 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Дашковци-Чамовци* 2 к. Из Долног Дисана 1913. год., а пореклом из Раштана крајем XVIII века. — *Маловци* 1 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Хаџи-Нолбантиновци* 3 к. Из Долног Дисана 1913. год. — *Агушовци* 1 к. Вели „надомазец" из Боуле 1914. год. — *Дисанковци* 1 к. Нељби дошао из Боуле 1915. год. и овде „на четвртина жњије"; пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века.

Порекло хришћана:

Старији досељеници:

Ђурчијовци 8 к. Средином XVIII века са Старог Гарвана. — *Мијајлевци* 1 к., *Врангаловци* 4 к., *Галабовци—Толовци—Темковци* 10 к., *Анђушовци* 15 к., *Јеленовци* 20 к., *Саздовци* 2 к. Служба: Митровден. *Гечевци* 3 к. Служба: Св. Параскева. Дедовци им дошли на беглуке из Хоова и Раштана у току XVIII века. — *Гроздановци* 7 к. Избегли „од Маријово" крајем XVIII века, када су Арнаути „пленили". Служба: Св. Димитрије — *Грковци* 6 к. Дедовци им, браћа Мишо и Ташо, избегли из Сачишта од Јањине, почетком XIX века — „од Али-паша, дулуми кога је прајил". Мишо се настанио у Ваташи, а Ташо овде. Од Таша има 4 к. Око 1885. год. прешле из Ваташе овамо 2 к. Мишових потомака, једна од Анда Даскала, друга од браћа му Мојса. Дедо-Заро, Андов син, прешао је у протестанте и њихов је мисионар; једно време цео сој превео у протестанте поред више пријатеља, али га доцније сви оставили, кад му се синови вратили Православљу. Служба: Св. Антоније и Атанасија (још из Сачишта). — *Хаџи-Мановци—Галевци* 4 к. Дошао Хаџи-Мано Галевић из Галишта почетком XIX века. Галиштани им о пазару и панађуру долазе „нагости". Служба: Св. Никола. — *Бојаџијовци—Ковевци* 6 к. Избегли из Долног Чичева поч. XIX в. Турци им жене грабили. Служба Св. Параскева. — *Галевци* 1 к. Избегли из Мрамора почетком XIX века[1]). —

[1]) И код овог и још неких сојева нисам добио податке о *служби*.

Плетварчевци 8 к. Дошли из Плетвара око 1820. год. Служба: Св. Никола. — *Велковци* 6 к. Избегао Јанче с децом из Бистренапа 1823 год. Синови му се потписивали „Диме Велковић" и „Дафче Велковић". Диме, Хаџи-Панов отац, нарочито је заслужна личност у подизању хришћанског дела вароши. Служба: Св. Никола. — *Шошевци* 5 к. Избегли из Бистренаца кад и Велковци, који су им „роднина". Служба: Св. Ниџола. — *Јосифовци* 8 к. Дошли из Ресаве одмах иза Велковаца; и они постали трговци. Служба: Св. Пречиста. — *Мукајетовци* 10 к. Дошли из Ваташе за Велковцима. Служба: Св. Пречиста. — *Бакевци* 7 к. Лазо Бакевски избегао с тројицом браће из Никодина око 1830. год. Најпре се заселили у Хасовско Мало као чифчије и између, а тек крајем XIX века слободни и прешли у „Варош". Лазо био „јунак" и борио се с некаквим *пеливаном* Арапином у Прилепу на панаћуру; лупио пеливана мртвог о ледину, а онда због Турака избегао са својима овамо преко Велеса; по доласку променили *службу*, од Св. Николе у Св. Петку, траг заметнули. — *Бошковци* 1 к. Дедо-Боше „од Маријова" избегао из Горње Бошаве иза њеног оснивања; неко време ајдуковао „по Бошавија" против бегова који су ударили „ћесим" на село. Пре Ослобођења живели дуже времена у Параћину. — *Ицовци* 4 к. Избегли из Долног Дисана средином XIX века. Служба: Митровден. — *Папуџије* 3 к. Дошли из Рибараца „по занајет" средином XIX века. — *Ризовци* 2 к. Дедо-Атанас избегао „сирак" с братом Недем из Пржљева средином XIX века. Овде се склонили „при вујковци" Мијајлевце. Атанас изучио школу „по стара наука", оженио се из Ваташе од Мешковаца и „се запопија". Син му Лазар Ризовић свршио овде школу, затим гимназију у Солуну, а најпосле учитељску школу у Београду; неко време био српски учитељ у Куманову, а доцније прешао под Егзархију и учитељевао овде, у Неготину, Ваташи, Ресави, Бегништу, Марени. Служба: Св. Мина. — *Шемовци* 5 к. Избегли из Долног Дисана средином XIX века. Турци им палили племље, а дедо-Ризу две сестре потурчили. Служба: Св. Ђорђе.

Новији досељеници:

Дрварчевци 4 к. Дошли као терзије из Возараца око 1860. год. Служба: Св. Димитрије. — *Тасевци—Власи* 1 к. Тасе дошао као абаџија из Крушева око 1860. год. — *Дубровци* 3 к. Дошли из Дуброва око 1860. г. Служба: Св. Никола. — *Прплевци* 4 к. Дошли из Ресаве око 1870. год., а пореклом из Праведника средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Камчевци* 1 к. Дошли из Вешља око 1880. г. Служба: Св. Никола. — *Договци—Власи* 2 к. Дошли „по гурбетлак" из Крушева око 1880. год. Држали овде само дућане као абаџије и сукнаџије. Од 1919.

год. манули „гурбетлак" и довели породице. — *Димовци* 1 к. Дошли из Чемерског око 1885. год., а пореклом из Долног Дисана средином XIX века. — *Дебриштановци* 1 к. Манасија дошао да се „изучи" из Возараца око 1890. г., а пореклом из Дебришта око 1880. г. Служба: Св. Димитрије. — *Овчовци* 4 к. Дошли из Драдње око 1890. г., а пореклом из Цидимирапа средином XVIII в. Служба: Св. Никола. — *Ђорђијовци* 5 к. Дошли из Долног Дисана око 1890. г. Служба: Св Ђорђе. — *Нејковци —Власи* 1 к. Ванчо још „бећар" отишао из Крушева у Солун и тамо „френгтерзилак изучил", па око 1890. год. дошао овамо и отворио дућан; одмах по доласку и породицу превео из Крушева, јер није имао потребе за Крушевом и његовим сукном као раније абаџије. И Нејковци, као и други влашки досељеници из Крушева, у последње време говоре у кући и српски. — *Колевци* 1 к. Дошли из Праведника око 1895. год. Служба: Св. Пречиста. — *Трепчевци* 2 к. Дошли из Бегништа „по занаје тот" око 1895. год. Служба: Св. Никола. — *Дебришчевци* 1 к. Дошао Диме „Дебрипче" као „сирак" из Дебришта 1900. год., и „овђеја се заванал". Не служи, „испустен". — *Антовци* 1 к. Игне дошао из Мрзен-Ораовца 1900. год. Служба: Св. Никола. — *Ђелевци* 2 к. Дошли из Радобила 1900. год. Служба: Св. Никола. — *Кара-Николовци—Власи* 1 к. Николо Зисовић из Крушева као „бећар" најпре у Неготино око 1890. год.; тамо поседео као терзија десетак година, па због пропадања заната прешао овамо, а затим у Битољ; кад и тамо „загина занајетот" вратио се у Крушево, а 1916. год. поново овамо, с породицом, јер ни у Крушеву „не го има живејачка". Стари „некој пат служили". — *Калајџије—Власи* 2 к. Пореклом из Крушева: једна кућа давно пошла „по гурбетлак каде Грчко", а од 1900. год. досељена овамо; друга досељена из Крушева 1917. год. — *Сабатковци* 4 к. Дошли из Горног Дисана: једна кућа 1900. год. „на своје купено од Турците", остале избегле 1913., кад је село изгорело; пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Атанас. — *Матевци* 1 к. Дошли из Бегништа 1900. год. — *Тремнички* 2 к. Избегли из Тремника око 1900. год. — Крајем XIX века пресељено је више кућа из Ваташе, занаџије и трговци: *Плачковци* 1 к., *Коцевци* 1 к., *Ралевци* 1 к., *Куџунџијовци—Арсовци* 1 к., *Миновци* 1 к., *Мешковци* 1 к., *Илевци* 1 к. Служба: Св. Никола. *Димовци* 2 к., *Минчевци* 1 к. Служба: Св. Пречиста. Сви старином из Ваташе, а Минчевци „од Мариово" почетком XIX века. — *Мицевци* 1 к. Мирче дошао „измећар по кожарлак" из Ралобила 1902. год. Служба: Св. Никола. — *Златевци* 3 к. Дошли из Чемерског 1904. год. Служба: Св Никола. — *Арђановци* 5 к. Дошли из Чемерског 1904. год Служба: Св. Никола. — *Вачковци* 2 к. Дошли „по трговија" из Чемерског 1904. год. Служба: Св. Никола. — *Пејковци* 1 к.

Дошли из Турске Курије 1906. год. — *Шутевци* 3 к. Дошли „орачи" из Чемерског 1907. год. Служба: Св. Никола. — *Дисанци—Јованчеви* 2 к. Избегли из Долног Дисана 1908. год. — *Дисанци—Тефови* 4 к .Избегли из Долног Дисана 1908. год. — *Возарчанци* 1 к. Коло из Возараца 1908. год. — *Ризовци* 1 к. Избегли због босанских муаџира из Бунарчета 1908. год. — *Кацовци* 1 к. Избегли из Пржљева 1908. год. Служба: Св. Пречиста. — *Пендевци—Самарџијовци* 2 к. Дошли из Ваташе као самарџије 1910. год. Служба: Св. Никола. — *Масларковци* 2 к. Дошли из Пржљева 1911. год. Служба: Св. Никола. — *Бачовци* 1 к. Дошли „по аргатлак" из Чемерског 1912. год., а пореклом са Мирчове Пресеке под Портом крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Голчевци* 1 к. Из Чемерског „орачи" 1912. год., а пореклом из Боуле крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Камчевци* 2 к. Пореклом из Стрмашева: једна кућа 1912. год. овамо, друга онда у Долну Бошаву, па 1920. овамо. Служба: Св. Ђорђија. — *Конфорти* 1 к. Мупон избегао из Неготина кад је варошица са чаршијом горела 1913. год., најпре у Скопље, затим овамо као „шпекулант"; пореклом Јевреји из Солуна, одакле с оцем и браћом у Неготино 1868. год. — *Аргировци — Грковци* 1 к. Тодор избегао из Неготина 1913. год., и овде отворио шарлагарницу; пореклом из Колиђије,[1]) средином XIX века. Служба „за занајет": Св. Спиридон. — *Мрмовци* 1 к. Кузман из Шивца 1913. год. — *Црцаровци* 2 к. Дошли из Рисјанске Курије 1913. год. Служба: Св. Мина. — *Костовци* 2 к. Дошли из Чемерског 1913., тамо из Горне Бошаве 1907. год., а пореклом из Мрежичког средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Мрежички* 1 к. Трајко из Мрежичког 1914. год. — *Југовци* 1 к. Сокол из Шешкова 1915. год. — *Дрчевци—Габеровци* 1 к. Дошли из Чемерског 1917. год., тамо из Горне Дрчевине крајем XVIII века, а нешто раније из Ракета. Служба: Св. Никола. — *Белевци* 1 к. Јано „орач" из Чемерског 1917. год., а пореклом из Боуле 1900. Служба: Св. Никола. — *Ђорђовци—Грковци* 1 к. Дошли из Долне Бошаве 1920., а пореклом из Костура као „гурбеџије" (ћерамиџије) око 1890. год. Служба „за занајет": Св. Спиридон. — *Богевци* 1 к. Дошли из Неготина 1920. год., тамо из Трстеника око 1840. год., а пореклом из Његоша 1821. год. — „кога је Хаџи-Тајир-ага пленил Гоците". Служба: Св. Ђорђе. — *Басмарковци* 1 к. Дошли из Ваташе 1921. год. Стари им били „басмаџије" док се мануфактура није почела увозити. Служба: Св. Никола.

„Панађур": Св. Петка. То је црквени „храм", поред Св. Димитрија.

---

[1]) Стари у Колиђији, у делти Вардара, живели у кући на колу: вода често излије, и саобраћали од куће „на лотке" (малим чамцима за три-четири лица), аза тежи саобраћај имали корабе.

Турски Цигани: Има их око 17 к.; дошли као клинчари, железари, ковачи, амали, откако се чаршија развила; већина из Велеса и Прилепа.

Стародревна Кула под којом се Велехан зачео налази се у двору муслимана Јолдашоваца, у Кулевскоме Малу. Тврђавица од камена с малтером, четвртаста, дебелих зидова, висока око 20 м. Има пет спратова: на другом улаз, а без иједног прозора; на трећем само један врло узан прозор; на четвртом у три зида по један прозор; исто и на петом (на свима решетке), а на јужном зиду до прозора је над улазом наднесен камени симс и отвор, одакле је брањен приступ у тврђавицу (прича се да је отискивано камење, могло се сипати врело уље и т. д.). На последњем спрату има нужник наднесен уполе, а у једном зиду огњиште и долапи. Кров и унутрашња грађа пропали; на врху стрче још неколико попадијских плоча. На долапима се види свежија грађа, друкчија од храстовине која натрула стрчи из зидова. Мазгале сасвим одсутне, и према мишљењу Г. Д-ра Рад. Грујића грађевина средњевековне, можда и римске старости.[1]) У дворишту Медеризове Џамије под Кулевским Малом има огроман тесаник од руменкастог мермера и на њему крупан натпис на једној половини: FECIT. Донет је с оближње старе чешме. Манастириште Св. Димитрија (или Св. Петке) у Средњем Малу сасвим је разорено; одавде је још Хаџи-Тајир-ага узимао грађу за сат-кулу; у темељима срушене сат-куле има неколико огромних тесника, сличних ономе с римским натписом. На Думовици код лозног расадника просечен је стари водовод, налазе се „кућишта", „гробишта", и у овима „бардачиње", бакарно прстење. На Хумоту, на путу за Брушане, ископавају се врчве. Код Почивала има „гробиште", у коме ископавано „бардачиње" и бакарне „белезице". Бакевџи су при риљању винограда открили *тумбу*, високу 3, дугу 8, широку 5 м., и у њој пуно рбина од судова и нека бакарна оруђа и наките. Са селишта Дукене, где има „грамаће", донето је неколико надгробних плоча с орнаментима, једна с грчким натписом. О Дукени је остало предање из „староземанско" да је у граду живео „војвода" који имао кћер јединицу. А у Граду над Манастиром Моклиштем био други „војвода", млад, неожењен. Под Градом многи извори, а у Дукени мука без воде. И дукенски војвода уда кћер за горњег војводу, а за то Дукена добије водовод. После пропасти Дукене и оснивања Велехана дукенски водовод је прекинут у Пољу; једно време од ове воде воденица млела ниже Куле. Најпосле се „кралска вода" изгубила. Диме Саздовић, који је слушао прикашку од дедова-

[1]) Са заједничког пута 1922. год.

ца, трага за *кралском водом* и сада.[1]) На селишту Хоову и Белграду изнад њега налази се „пишано камење, ама неје за испејење". У Раштанима „се знаје уште дзидот на кућите", има „гробиште", „манастириште", код овога „лековита вода", њоме се умивају и хришћани и муслимани (четвртком од Велигдена до Дуовдена) да их „излекује".

Културне прилике. — Нарочити напредак хришћана Кавадараца било је подизање цркве и отварање школе 1838. год. У цркви има неколико старијих записа. Тако, на иконостасу Св. Петке стоји: „Сїѧ ікона приложи Јѡванъ Востнѣь за щери его Румена и Вена за душевное спасеніе 1839. ноемвр. 13." На икони Св. Илије: „Сыѧ ікона прїложи Лазаръ Боіѡвнѣъ за вечни споменъ 1858." И други слични, који показују право обележје Тиквешана из доба кад није било бугарске пропаганде и њених утицаја.

Први учитељ у Кавадарцима био је Андо Даскал, од избеглог соја Грковаца из Сачишта од Јањине. Андо је школу изучио у Ваташи, тамо постао учитељ, а долазио и овамо да учи децу. Андо је и у Неготину отворио школу. Од Андових ђака жив је Хаџи-Пано Велковић, од познатог соја Велковаца; учио школу око 1850. год. Онда се учило: „буквар", наусница" („што се пеје"), „пцалтир", „светше" (календар), а најпосле „писме". Прве две-три године учило се читање и црквено певање, после тога једну годину и писање. Најпосле, „кога се све изучи — онда хајде на дућан". После Анда Даскала дошли су за учитеље браћа Петре и Илија Боцевићи, који су изучили грчку школу у Серу; били од овдашњег соја Боцеваца. Но како су почели децу учити „по грчки", хришћани их „наједнеш нападили", а грчки их владика пошље у Моклишки Манастир. Доцније је учитељевао Андов син Зарија Даскаловић, затим Мино Галабовић. Око 1870. године дошао је из Велеса за учитеља Јордан Хаџи-Констандиновић—Џиновић; у исто време био учитељ и у Ваташи. Код њега се „по стара наука" изучио Лазо Ризовић, доцније учитељ са школом из Београда. Џиновић се држао старог програма, али је, према новим књигама које су долазиле из слободне Србије, уводио и нови, Вуков правопис. После Џиновића дошао је у Ваташу Ђорђе Милетић за неколико година, а овамо око 1880. год. оче-Алексија, „Рекалија од Галичник", који је иза Милетића учитељевао и овде и у Ваташи; од њега је „нова наука станала" — заједно са увођењем Егзархије. Какво је било духовно стање овдашњих хришћана у време ондашњих ратова види се из записа под фреском Св. Ћирила и Методија у цркви у Кавадарцима.

„Ꙗко апостоловъ единонаравніи и словенскихъ странъ учителіе Кириле и Методіе, богомудріи владику всѣхъ, молите вся ꙗзыки словенскыѧ утвердити

[1]) Мада „овчар", јако цењен, зна многе прикашке из старине. Размишља о Богу, Земљи, Небу. Зову га „звездобројец".

ѣ҃ правосла҃вїи и ѥдиномы҃сліи, ѵмирїтн мірѣ и спастн дѵшн нашѧ: — 1878. ѵнѣ 23.“[1])

Хришћани су пре Егзархата сами издржавали школу и цркву. Од увођења Егзархата и *нове науке* половину школских издатака пружао је егзархијски фонд. У то је време школа пренета у Црквенску улицу, где је место за зграду уступио Поп-Атанас Ризовић, отац поменутог српског учитеља Лазара. 1897. године отворена је трогразредна гимназија, коју међу првима свршио Пано Хаџи-Василов Несторовић Мијајлевски. Егзархијских се учитеља много измењало, и из школе „мнози на нова наука испаднали“.

32. ВАТАША.

Положај и тип. — Село Ваташа лежи у долини Велике, у проширењу под ободом Витачева, а на прелазу у раван котлине. Већи је део села на левој страни долине, у равници и на ниској тераси. Вода за пиће са неколико чешама и више бунара.

Село је хришћанско-муслиманско и збијеног типа полуварошке врсте, у правцу долине издуженог облика. Лево од реке су Долно или Оџевско, Средњо или Поповско, Арсовско и Горно или Коџевско Мало, а десно Турско и Куричевско или Коџа-Мало. Између крајева с леве стране долине и реке пролази главни пут за горња тиквешка села, Маријово и Меглен. Дуж пута чеоне стране мâлâ чини низ дућана и занатлиница; и стога се цео друмски део насеља зове Чаршија или Дућани.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Долно Мало	10	36	46
Средњо „	105	—	105
Арсовско „	51	—	51
Горно „	18	26	44
Турско „	—	25	25
Коџа „	37	15	52
Свега	221	102	323

Привредне прилике и развитак варошког живота. — Већине становништва главно је занимање земљорадња, сви своје газде. Њиве се налазе у равници Велике испод села, на странама и пространим терасама долине; прелазе и изван долине, на површи Витачева, где су и пасишта. На вишим терасама били су виногради, нарочито по присојима.

[1]) За записе захваљујем Г. Д-ру Р. Грујићу, са заједничке екскурзије 1922. год.

Споредња страна привреде заснива се на варошком животу. Чаршија има све важније елементе варошке привреде, али од мањег, локалног значаја. И овде се све варошлије земљорадњом баве. Таквих варошлија има свега око 46, трговаца и занаџија; чине осмину од укупног броја кућа. Трговаца је за трећину мање од занаџија. Већину чине дућанџије са мешовитом, бакалско-мануфактурном робом (10), затим бакали, који држе „дробно бакалак" (3). Занаџије су овако заступљене: „фурнаџије" (5), касапи (2), кафеџије (3), берберн (4), „кондурџије" (4), јорганџије (1), мутавџије (4), самарџије (3), „клинчари" (1), „полбантини" (2), ковачи (2), „пајтонџије" (2). Све су варошлије хришћани, само ковачи турски Цигани, затим по један „полбантин", „бербер" и „касап" муслимани, а један „бакал" Јурук. Сем ових варошлија, има и таквих занаџија којима је занат споредно, а сеоска привреда главно занимање. Има око 20 „ћираџије" са *самарима* и коњским колима, који за рачун кавадаречких трговаца иду за Св. Ђорђа и Дреново до железнице, Прилеп и Битољ, Велес, Штип и Струмицу Има око 60 „мајстори", који граде куће по тиквешким насељима; међу њима многи само „чираци". Око 10--15 муслимана аргатују код чаршрлија у Кавадарцима. Чаршија у Ваташи оживи средом, када је главни пазар у суседним Кавадарцима. Ваташке чаршрлије сматрају тај дан као и свој пазар, и имају муштерија из села око Витачева и у Бошави, од Горних Села и Маријова.

Сачувано је предање, да је Ваташа, познато средњевековно српско насеље, пре садањих тиквешких вароши била привредно средиште за села која су и сада са њом у извесним привредним везама. Како је још од старијег турског времена имала занаџија и трговаца, вероватно да је варошки живот који се водио у граду Тиквешу по његовој пропасти овамо пренесен.

У Ваташи старијега доба трговци нису били дућанџије, већ „ћираџије": у Битољу и Прилепу на пазару, и на панађурима, нарочито прилепском, куповали робу; такође узимали израђевине од домаћих занаџија, и продавали овде и на ондашњим пазарима и панађуру области, такође и сеоским панађурима. Страна роба била бакалска, најнужнија, без мануфактуре. Ћираџије сваконедељно пуниле „бисази" сољу, *ситнуријом*, бојом, *емишем* и другим потребама, и на *самарима* гонили редом на старе тиквешке пазаре: у недељу за Дреново, у среду за Росоман, у четвртак за Марену. Тамо еспап „на сергије" продавали. Па и доцније за дуго су били од значаја за неготински и кавадаречки пазар. Такође се извозило: памук, свила, коже, вуна, вино, гроздовача и друго, највише за Прилеп и Битољ. Када се у Кавадарцима зачео варошки живот, овдашњи су трговци у његовом развитку имали знатног удела. И за дуго

још, све до увођења афијона, Ваташа је Кавадарцима скоро предњачила. Готово све до тог времена и из самих Кавадараца су долазили у Ваташу по многе кућевне потребе и пазарили. Стари ваташки трговци на гласу били нарочито Бакаловци и Бакевци. Они су већ из доба оснивања и првог развитка варошког живота у садањим тиквешким варошима. За донос еспапа изпајмљивали ћирацији, и ишли за Битољ и Солун по неколико пута годишње. Уз караване редовно водили турске *сејџизе*, уз добру награду, ради сигурности „од арамије". Када је прорадила железница нестало је старих ћирација трговаца, а више је дућана.

Има неколико старих заната, који се већином изгубили. Све до првих неколико десетина XIX века у Ваташи се много „бастисујало". На велико се радила „басма": ткало платно, „мафези", „шарвети", свила, и т. д. Такође: гајтан, шајак и друго. „Басма ће го исткаје на разбој, а гајтан ће го исплете". „Занајет" је био врло развијен, и имало је много „басмаџије". Израђевине подмиривале обласне потребе, нешто и извожено; најчешћи купци били муслимани. Занат су последњи одржали Басмаџијовци (Басмарковци) док мануфактурна роба није превладала. С овим је занатом било у вези гајење *бубаћа* (памука) и *кожурака* (свилене бубе), које су прерађивале „чекрчије". Важан је занат био сапунџијски и свећарски, који се одржао све док нису прошли „возници" или „пампури" (железница), и док нису „ламба и газје испаднали". До тог времена Сапунџијовци имали у Ваташи велику радионицу за сапун и свеће, пре њих било више *еснафлија*. У доба развијенијег сточарства и пчеларства имало је више лоја и воска. Поред воштаних за верске обреде, и воштане и лојане свеће много су трошене у пољским насељима, која су без *борине*. Од старине су познате ваташке мутавџије, нарочито са израдама од козлине: „покровци", „бисази", „вреће", „шеови" (торбице). Старе су занаџије били Сечковци, Сиратковци, Гуревци и други. Већина оставили занат. Некада су терзије били Пантевци, Меловци, Мешковци и други, па напустили занат — „зашто сега и жене шијат": чарширлије се носиле по старој варошкој ношњи, па под утицајем промене у Кавадарцима и они збацили *антерије*, и обукли „френгаљишта"; антерију задржао једини још Ђоре Вачковић, старац око 100 година, у младости терзија, а доцније дућанџија. Даље, од најстаријег времена је имало самарџија, ковача и нолбантина и за потребе овдашњих ћирацији, и ради села; од проласка железнице занат јако опао. Ковачки су занат држали само „Ађупци" — „тија не го предават занајетот"; имало их некад много више, па се разишли по селима. У време интензивног караванског саобраћаја, пре железнице, имало је око стотинак ћирацији, само са самарима; радили

овде, доцније и за Кавадарце. До краја XIX века у Ваташи је имало много више *мајстора* (дунђера). Стари мајсторски сојеви: Мајсторчевци, Каракашовци, Тасовци и други. Никола Тасовски, сада „дуђанџија", радио је као „мајстор" близу 50 година: „Лети ће работиме, зими ће јадиме". Градио куће у самом селу, у Кавадарцима, Неготину, Долном Дисану, Бањи, Марени, Глишићу, Конопишту, Дренову, Росоману, Криволаку, а ван области у Солуну, Струмици, Скопљу; неки мајстори ишли по „гурбетлак" чак за Измир (Смирну). Сваки је мајстор водио по 15—20 „души чираци". Тада је *мајсторима* занат био главнији од пољске привреде, која је остајала на задругама, онда чешћим. Занат је замро откако се развила комитска акција под Турцима.

Мада се главни стари занати изгубили, и престао стари начин трговине, варошка се привреда Ваташе одржала и прилагодила новим приликама. Главни ће разлог бити у необичној предузимљивости овдашњег старог хришћанског становништва. Затим са погодног положаја: на граници и на главноме путу између брдолијских и пољских насеља, уз то према брдолији ближа и испред Кавадараца. Један знак о њиховој предузимљивости биће чак и непостојаност у занимању. Брзо се лаћају посла који се чини издашнији, нарочито у последње време, доба привредних криза и тежег опстанка. Од *орача* брзо *занаџија*, а зачас *трговац:* „Има ајле што отворија и затворија; једна година дућан ће створи, друга година па матика ће грабне, а трећа па дућан ће створи".

Порекло сојева и старине. — Становништво је највише стариначко. У Куричевском или Коџа-Малу није било муслимана; овамо се раширили од почетка XIX в. потиснувши Куричевце, Пендевце и још неке сојеве. Пре тога је „чума мрела", и сви су били у збегу на Катуништу (онда „орман"), где су боравили три месеца. Од чуме се многи затрли, те и стога знатно досељавање хришћана.

Порекло хришћана:

Старинци :

Средњо Мало: *Колевци (Илевци* 10, *Поп-Анђелевци* 5, *Сапунџијовци* 3, *Хаџи-Ордановци* 3, *Шеовци* 2, *Мелачевци* 1) 24 к., *Икономовци* 7 к., *Шишковци* 2 к., *Мешковци—Ризевци* 8 к., *Мицовци* 4 к., *Крстевци* 2 к. Служба: Св. Никола. *Куричевци—Мукајетовци* 10 к., *Димовци* 10 к., *Оџумовци* 1 к. Служба: Св. Пречиста. *Пендевци* 7 к. Служба: Св. Ђорђе. *Мајсторовци* 1 к., *Хаџи-Камчевци* 2 к. Служба: Св. Аранђел. Арсовско Мало: *Куџунџијовци—Арсовци* 10 к., *Јаревци* 2 к., *Басмарковци 4 к., Угуровци*[1]) 2 к., *Газдаревци* 1 к., *Вакаловци* 1

[1]) „Угурлија" = протурало.

к. Служба: Св. Никола. *Касапиновци* 4 к. Служба: Св. Атанас. *Митковци* 2 к., *Аризановци* 4 к. Служба: Св. Ђорђе. Коџа-Мало: *Самарџијовци* 1 к., *Видићовци* 2 к., *Плачковци* 2 к., *Дафковци* 1 к., *Пињушке*[1]) 1 к. Служба: Св. Никола. *Ђировци* 2 к., *Кадревци* 1 к., *Брдаревци* 1 к. Служба: Св. Пречиста. Долно Мало: *Белчевци* 2 к., *Парскеовци* 2 к. Служба: Св. Никола. Горно Мало: *Костовци (Костовци* 4, *Ралевци* 6, *Коцевци* 4) 14 к. Служба: Св. Никола.

Старији досељеници:

Грковци (Сред. М.) 2 к. Мишо избегао, због зулума Алипаше, из Сачишта од Јањине почетком XIX века. Мишов брат Ташо заједно с њиме добегао и склонио се у Кавадарцима. Мишов син Андо, рођен овде по доласку (1808. год.), изучио је школу код Камче - Даскала, па доцније и сам „даскал станал". Заслужан је за отварање школа у Неготину и Кавадарцима. Умро је после дугог просветног рада, око 1868. год. Служба: Св. Атанас.

Минчевци (Сред. М.) 2 к. Избегли „од Маријово" почетком XIX века. „Арнаути тоги пленили". Служба: Св. Пречиста.

Вачковци (Сред. М.) 2 к. Избегао Ташо са својима из Врпског (Маријово) почетком XIX века. Тамо били богати, али их здеси пожар и остану голотиња; онда од срамоте, да не измећаришу у селу где су били раније први, крену у свет и „овдеја се заванали". Најпре били у Куричевском Малу, па их „Турци нападали." Служба: Св. Никола.

Јеленовци (Коџа-М. 6, Сред. М. 1) 7 к. Избегли из Кавадараца почетком XIX века. Служба: Митровден.

Бакевци—Мајсторчевци (Арсов. М) 5 к. Избегли из Пепелишта почетком XIX века. Ајан Кантур хтео да их потурчи. Служба: Св. Никола.

Пинџуровци (Сред. М.) 2 к. Темељко избегао из Смолана почетком XIX века. Најпре „измећари", затим „сапунџије", доцније „фурнаџије". Служба: Св. Никола.

Темковци—Головци—Галабовци (Арсов. М.) 2 к. Дошли из Кавадараца почетком XIX века. Служба: Св Димитрије.

Дановци (Арсов М.) 1 к. Добегли однекуд почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Парапановци—Поповци (Коџа-М.) 2 к. Дошли „овчари" из Бојанчишта почетком XIX века, а пореклом из Пачишта „од Горно Маријово" крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Покрајзидовци (Коџа-М.) 2 к. Дошли из Кавадараца почетком XIX века. Служба: Митровден.

Пантефци (Дол. М) 2 к. Дошли из Ресаве почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

---

[1]) „Пињушка" = чокот, „ћутук на лојзе".

Пијаде[1]) (Коџа-М.) 1 к. Дедо-Недо „слугар" из Марене око 1830. год. Служба: Св. Никола.

Велковци (Коџа-М.) 1 к. Дошли из Кавадараца око 1840. год., а пореклом из Бистренаца 1823. Служба: Св. Никола.

Сејмеповци (Сред. М.) 3 к. Избегли из Дабништа средином XIX века. Служба: Св. Петка.

Постоловци (Арсов. М.) 2 к. Миланов дедо Постол домазет у Костовцима из Штипа средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Ордановци (Арсов М.) 3 к. Дошли из Кавадараца средином XIX века. Служба: Св. Стефан.

Новији досељеници :

Гучеловци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Бојанчишта око 1860. год. Служба: Митровден.

Сиратке (Коџа-М) 1 к. Дошли из Кавадараца око 1860. год. Служба: Митровден.

Бојаџијовци (Коџа-М.) 1 к. Дошао Врбјан из Кавадараца око 1860. год., а старином „бојаџије" из Прилепа почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Дубровци (Сред. М.) 2 к. Дошли из Кавадараца око 1865., а око 1860. год. из Дуброва. Дедо Тасе био „бакал" и „ћирација", а сад „кондурџије'. Служба: Св. Никола.

Струмички (Сред. М.) 1 к. Поцо Крстевски ишао као ћирација у Струмицу, и тамо нашао Пана као „сираче", па га посиниo око 1866. год. Служба: Св. Никола.

Бојовци (Сред. М.) 3 к. Дошли „при вујковци" Соколовце из Кавадараца око 1870. год. Служба: Св Ђорђе.

Трајковци (Коџа-М.) 1 к. Ристо ломазет у Самарџијовцима из Марене око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Клинчаровци (Коџа-М.) 1 к. Дошли као „клинчари" из Ресаве око 1870. год., а пореклом из Горничева „од Рељен" (Лерин) почетком XIX века. Служба: Св. Димитрије.

Матаковци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Горног Дисана око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Бунарни (Гор. М. 2, Коџа-М. 2) 4 к. Дошли из Бунарчета: прве две куће око 1880., друге две 1900. год. Служба: Митровден.

Чамевци (Гор. М.) 1 к. Лазо пасинак у Пушевцима из Бегништа око 1880. год. Служба: Св. Пречиста.

Шаткоти (Арсов. М.) 2 к. Дошли као терзије из Неготина око 1880. год. Служба: Св. Никола.

Мантевци (Арсов. М.) 1 к. Трајче посиђен у Мукајетовцима из Неготина око 1886. год. Служба: Св. Никола.

---

[1]) „Пијаде" = пешак.

Настовци (Арсов. М.) 2 к. Дошли као мутавџије из Кавадараца око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Гуревци (Арсов. М.) 1 к. Глигор досиљен у Настовцима из Неготина око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Станковци (Арсов. М.) 1 к. Мело из Горникова око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Роглевци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца око 1890. год. Служба: Св. Пречиста.

Пеневци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Моклишта око 1890. год. Служба: Митровден.

Вртковци (Коца-М.) 1 к. Дошли из Бегништа око 1890. год. Служба: Митровден.

Трајчевци (Коца-М.) 1 к. Ристо домазет у Пировцима из Кавадараца око 1896. год. Служба: Св. Пречиста.

Гросковци (Коца-М.) 1 к. Дошли из Бунарчета око 1896. год. Служба: Митровден.

Галабовци (Сред. М.) 3 к. Дошли из Моклишта крајем XIX века. Служба: Митровден.

Нерковци (Сред. и Коца-М.) 2 к. Дошли из Бегништа крајем XIX века. Служба: Митровден.

Андонијовци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Бојанчишта око 1900. год. Служба: Св. Никола.

Дисанци (Дол. М.) 1 к. Димо избегао из Долног Дисана око 1900. год. Служба: Митровден.

Конопишки (Коца-М.) 1 к. Камче из Конопишта око 1900. год. Служба: Св Никола.

Велковци (Коца-М.) 2 к. Дошли из Радње око 1900. год., а старином из Пачишта (Маријово) почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Ризовци (Арсов. М.) 1 к. Избегли из Бунарчета 1908. год. Отуда их истиснули муџири из Босне. Служба: Митровден.

Сабатковци (Дол. М.) 1 к. Избегли из Горног Дисана 1913. год., а пореклом из Долног Дисана крајем XVIII века. Служба: Св. Атанас.

Чолаковци (Коца-М.) 1 к. Јефтим из Горникова 1919. год., тамо из Бегништа почетком XIX, а пореклом „од Велешки Азот" крајем XVII века. Служба: Св. Пречиста (стара служба била Св. Никола).

Ордановци (Дол. М.) 1 к. Камче из Кавадараца 1919. год. Служба: Митровден.

Богевци (Сред. М.) 1 к. Ордан домазет у Димовцима из Чемерског 1920. год., а пореклом из Ракета крајем XVIII века. Служба: Св. Аранђел.

Бошавци (Сред. М.) 1 к. Анђеле домазет у Галабовцима из Долне Бошаве 1921. год. Служба: Митровден.

Порекло муслимана :

Старинци :

Долно Мало: *Оџевци* 12 к., *Спајовци-Сиџимовци* 9 к., *Муџеловци* 1 к., *Мола-Даутовци* 2 к., *Јашаровци - Аџемковци* 5 к .Горно Мало:*Шарковци* 6 к., *Чотревци* 3 к., *Журевци* 3 к., *Лоскевци* 3 к., *Ипчевци* 5 к., *Моратовци 4 к., Купатковци* 2 к. Турско Мало: *Хасковци* 6 к., *Мола-Еминовци* 5 к., *Шабановци* 3 к., *Дураковци* 3 к., *Пеливановци* 2 к., *Барјактаровци* 1 к. Коџа-Мало: *Амовци* 5 к., *Неџбијовци* 3 к., *Топаловци* 2 к., *Ханџикаре* 1 к., *Џамбазовци* 3 к.

Старији досељеници :

Суловци (Коџа-М.) 1 к. Дошли из Кавадараца почетком XIX века. — *Нолбантиновци* (Дол. М. 1, Тур. М. 2) 3 к. Дошли из Ђевђелије почетком XIX века. — *Јуруковци* (Дол. М.) 3 к. Дошао „агаба" (дед) од Јуруклука, „од преко Вардар", средином XIX века. Пореклом Јуруџи. Од њих Велија „дуџанџија станал" и говори српски.

Новији досељеинци :

Синановци (Тур. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца крајем XIX века, а пореклом „од Арнаутлак" почетком XVIII в. — *Јунчаровци* (Дол. М.) 1 к .Дошли из Тремника око 1900. год. — *Пундевци—Шутовци—Крчовци* (Тур. М.) 1 к. Дошли из Долног Дисана 1902. год. — *Алишовци* (Тур. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год.

Турски Цигани (Дол. М.) 2 к., давно досељени „аџупски сој" непознатог порекла.

Крајем XIX и почетком XX века неколико се кућа ван области одселило. Хришћани: у Битољ 2 к., у Солун 1 к., у „Бугарија" 5 к., у Америку 2 к. Муслимани: 5 к. избегле у Турску 1913. год.

Црквиште Св. Атанаса изнад Коџа-Мала обновили су Колевци. У рушевинама је нађено више старина. Овде су хришћани клали „курбан", а раније држали и „панаџур". Црквиште сељаци зову и „Стара Црква". Највре да ће то бити црква која се помиње у Ватапи 1378. год.[1]) Овде је велико хришћанско гробиште. „старо" и „ново". Наблизу у Добродолу има „грамаће". На Даботу, лево од реке и изнад села, има још једно „старо гробиште". А на Желковцу под селом има „селиште". изоравају се *врчве*. На чешми Шупур има плоча од руменкастог мермера са грчким натписом, однета из села при обнављању чешме. И на црквеној порти у селу има плоча са грчким натписом, нађена такође у селу.

Ватапска се црква налази у Средњем Малу. Храм јој Успеније Богородице, подигнута 1817. Црква је, мада велика, скоро

[1]) Ст. Новаковић, Законски споменици, стр. 512—515.

за половину озидана у земљи, ниског крова, а около двора висок зид. Први живопис је радио „Кръста зографъ ѿ Велесъ, 1819".

Културне прилике. — Ваташа је још пре *чуме* била „владичко место": владике из Струмице, при обилажењу епархије у Тиквешу, овде и у Моклишком Манастиру боравиле по месец-два; тако и после *чуме*, све до Егзархије. Икономовци се зову по протама које су давали. Попови били само овдашњи, а служило се на старословенском. Пре XIX века не зна се да ли је школа била овде или у оближњем манастиру, од подизања новије цркве она је овде, уз цркву. Тадањи је учитељ Камче Даскал Поп-Анђелевић, из разгранатог соја Колеваца. Дотле су књиге набављане из Св. Горе, тамо доношене из Русије. Тако је пре чуме донета из Св. Горе црквена књига, коју је поклонила *самодржица Ана у спомен императорског височанства 1733. године.*[1]) Камче Даскал, међутим, иде и у онда слободну Србију, и отуда набавља потребне књиге; у Београду и школу посећивао, стога кажу да је „од Белград учен". У ваташкој се школи учило „по стара, српско-славјанска наука". Камче је преко Београда око 1830. год. набавио и *печатницу;* у Ваташи је наместио код цркве и њоме сам руковао. Ту је неколико књига штампано. Али грчка црквена управа отпочне да интригира код турских власти. Кад је Камче сазнао да ће Турци узаптити штампарију, испрати је у Велес. Убрзо затим и умро. Енглескиње Макензијева и Ирбијева доста доцније, 1863. год, помињу у Велесу ову штампарију: „Као да је за кратко време Велес имао и штампарију".[2]) Од књига штампаних у Ваташи не може се после Великог Рата наћи ни један примерак.[3])

После Камче-Даскала учитељевао је у Ваташи син му Диме, краће време, па се одселио у Битољ и тамо био учитељ до смрти. Код Неготина и Кавадараца поменути Андо Даскал, из овдашњег соја Грковаца, изучио је школу код Камчета, и још у његово време постао учитељ; после Ваташе у Неготину, а затим овде и у Кавадарцима. За Анда је подигнута већа школа близу цркве. После Анда учитељем је постао ђак му Глигор Шишковић, око 1868., а затим, око 1870. год., дошао у Кавадарце из Велеса за учитеља Јордан Хаџи-Костандиновић-Џиновић, па и овде предавао. Годину-две иза Јордана дошао је овамо за учитеља Ђорђе Милетић, познати српски учитељ из Новога Сада, који је око 1850. год. прво дошао у Велес, тамо се оженио и био учитељ до 1860., доцније у Штипу, а најпосле

[1]) Одавде је неки Нане Качевић продао цркви у Бегништу 1857. г.

[2]) Мјур Макензијева и А. П. Ирбијева (превод Ч. Мијатовића): Путовање по словенским земљама Турске у Европи, Београд 1868., стр. 85.

[3]) Бугари су за време Окупације све у селу претражили и однели и последњи траг од штампарије и у њој штампаних књига; јер неки су сељаци то чували за успомену на „стара наука".

овде. У то време већ је Егзархија уведена у Велесу и још неким источним крајевима, те је отуда утицај пропаганде после неколико година почео да се шири и овамо. Једнога дана упадну бугарске комите у Ваташу, ухвате Милетића, и онако старог „метнули го на коња и со букагије го врзали", па отерали. Но Милетић се искобеља и после две недеље поново се врати у Ватаншу. Сељаци још нису пристајали уз Егзархат, хтели су да терају „по старо", те Милетића радо приме натраг, и школа настави рад. Но тад комите поново запрете, те Милетић сам избегне некуда, а на његово место доцније сељаци узму за учитеља *оче-Алексију* из Галичника, који је пре тога од стране Егзархата намештен за учитеља у Кавадарцима.

Отада је престала „стара наука". Заједно са увођењем Егзархата настао је и нов ред ствари: „Нова наука станала". После Алексије, око 1885. год., дошо је некакав Мицарев — „и се заредија веће бугарските даскали".

33. МОКЛИШТЕ.

Положај тип. — Село Моклиште лежи на ниској тераси с десне стране Велике, чија је долина дубоко усечена у површи Витачева. Од извора Млак на вишој тераси спроведене су чешме Пофла и Петковица. Село је хришћанско, чифличког типа, облика јајастог. Број кућа: 20.

Привредне прилике. — Чифчије се занимају земљорадњом и сточарством. Око Млака се налазе башче. На вишим терасама имало је винограда, које су сељаци на старим виноградским местима подизали откако су постали „њесимџије". Неки се до Ослобођења делом и откупили, нарочито зарадом од сточарења на површи Виташева. Држали су „под ругу" касапске овце из Ваташе и Кавадараца.

Име, порекло сојева и старине. — Име се доводи у везу са Млаком, извором над селом. Због чифличког режима већина становника новији су досељеници.

Старинци:

Петревци 1 к., *Тренчевци* 1 к., *Петковци* 2 к. Служба: Св. Никола.

Досељеници:

Лазарковци 1 к. Из Горникова око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Дрчевци* 1 к. Дошли из Бунарчета око 1860. год., а порекло из Горње Дрчевице почет. XIX века. Служба: Св. Никола. — *Пеневци* 1 к. Из Горникова око 1880. г. „Некоја гладија беше" па дошли „на бега". Служба: Св. Никола. — *Ширковци* 1 к. Из Горникова око 1880. год. Служба: Св. Никола. — *Трајковци* 1 к. Богоја дошао домазет у изумрле старинце Крагујовце, из Мрежичког око 1890. год. Служба: Св. Никола. — *Гросковци* 1 к. Из Бунарчета око 1890. год. Не служе. — *Бошавци* 1 к. Тасе из Долне Бошаве око 1896. год. Не служе. — *Андовци—Колчевци* 1 к. Из Конопишта 1902. год.

Служба: Св. Никола. — *Пановци* 1 к. Дошли „момци" из Конопишта 1902. год. Не служе. — *Дуковци* 2 к. Братучеди Ђело и Мело из Бунарчета 1906. год. Служба: Митровден. — *Серенековци* 1 к. Избегли из Зборског 1916. год. Не служе, „испустени". — *Бицовци* 1 к. Избегли из Зборског 1916. год. Не служе. — *Трајковци* 1 к. Ристо из Горне Бошаве 1919. год. Не служе. — *Миндевци* 2 к. Дошли из Дабништа „на Манастир" као „момци" 1920., а избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Аранђел.

Панађур: Велика Богородица.

Над селом има „црквиште", до њега „старо гробиште".

Манастир Моклиште лежи с десне стране Манастирске Реке, леве притоке Велике, под одсецима Мела испод заравњеног Коњарника. Живопис је добро очуван од подизања, 1595. год., а над улазним вратима запис:[1])

† Изволеніемь ѿца и поспешеніемь сн҃а и сьврьшеніемь ст҃аго дх҃а, сьзьда се и пописа се сіи божеставни храмь, вь име ст҃ому архіерею и чоудотвор'цу Христову Николіи,....[2]) Сьврши се и пописа се.....[3]) : Въ лѣто З҃. р҃. г мц҃а юл' к. г҃. дн҃ь.

Кир-Никола, предак Ђореваца, подарио је својој задужбини Моклиште и Дабниште, које је доцније Карапашо одузео, а манастиру остало нешто земље у најближој околини. Сем храма Св. Николе, манастир има „панађур" на Велику Богородицу.

Између става Манастирске Реке и Велике уздиже се рт Град 130 м. На Граду стоје развале, откривен је и лагум на свод. Град припада манастиру, а пре подизања манастира припадао је властелинској породици *кир-Николе*.

Под Градом на другој страни Велике налази се селиште „Врчва", над којим Болованскн Камен. А изнад Врчве, на површи између Велике и Оовице,, налази се селиште Злешово (Горно и Долно), које је пре Турака, за Костандина, држао властелин Дабижив,[4]) доцније кир-Никола, а од овога остало уз моклишки синор.

34. БУНАРЧЕ.

Положај и тип. — Село Бунарче лежи у изворном облуку Велике, усеченом у површи Витачева. Вода за пиће са чешме од оближњег извора. Село је хришћанско и збијеног типа. Број кућа: 20.

---

[1]) За препис захваљујем Г. Д-ру Рад. Грујићу, са заједничке екскурзије 1922 год.

[2]), [3]) Тачкицама обележено цитирано у опш. делу (старије промене услед најезде Турака.)

[4]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 512—515.

Привредне прилике. — До Ослобођења сељаци били чифчије „под ћесим". Највише се бавили сточарењем, имајући на Витачеву добра пасишта. Зарадом од сточарства стекли су и „својцко".

Оснивање и порекло сојева. — Село је почетком XIX века основао Хаџи-Тајир-ага као чифлик на страговској мери и пладништу Бунарчету.

Темељије и старији досељеници:

Трпковци 4 к. Избегли „од Арнаути" из Пожарског (Меглен) почетком XIX века, и ударили „темељ на село" Друге темељије добегле од Маријова, доцније расељене. Служба: Св. Атанас. — *Филиповци* 1 к. Дошли на чифлик из Барова после Трпковаца. Служба: Св. Аранђел. — *Кочовци* 3 к. Дошли из Вешја око 1830. год. Служба: Св. Никола. — *Стојчевци* 1 к. Избегли из Стрмашева средином XIX века. Служба: Св. Ђорђе. — *Миновци* 3 к. Из Страгова средином XIX века. Служба: Св. Мина.

Новији досељеници:

Прдиновци 1 к. Дошли из Мрежичког 1917., а избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Атанас. — *Бицовци* 1 к. Дошли из Манастира Моклишта 1917., а избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Атанас. — *Гоцомановци* 1 к. Дошли из Бојанчишта 1917., а избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Никола. — *Грижовци* 1 к. Дошли из Страгова 1922., тамо из Бојанчишта 1917., а избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Атанас. — *Џамбазовци* 1 к. Дошли из Страгова 1922., тамо из Бојанчишта 1917., а избегли из Зборског 1916. год. Служба: Св. Атанас. — *Думовци—Терзијовци* 2 к. Дошли из Страгова 1922., тамо из Бојанчишта 1917., а избегли из Зборског 1916. год. Држе „терзијовски занајет од ветко време", иду по селима и кроје. Служба: Св. Пречиста. — *Петковци* 1 к. Дошли из Страгова 1922., тамо из Сиркова 1917., а избегли из Тушина 1916. год. Не служе.

Као „панађур" узет је Св. Ду у Страгову.

35. КУМАНИЧЕВО.

Положај и тип. — Село Куманичево лежи на ивици високе површи (око 900 м.) изнад кањонских долина Црне и Блашнице, на самој граници према Маријову. У Буковцу под селом више је извора. Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се на четири *мала*, између којих Средсело. Црква је повише села. Број кућа: Тасевско М. 18, Смилевско М. 18, Чулешковско М. 19, Палеовско М. 19; свега 74.

Привредне прилике. — Сељаци живе највише од сточарства. Сви стариначки сојеви само су на „својцко", а чифчије Божиновци и Бошковци: некада „спаије" били полошки бего-

ви, па од сељака за неплаћени „царски десетак" одузимали понеку њиву, и на њих доводили чифчије „под ћесим". Њиве на површи: Сутец, Курита, Тапан, Сокол, Нидомисла, Синокос, Мокреш, Пакалец, Дабова Ливада, Журковица, Св. Илија. „Надоле": Косел, Пиштера, Горнатца, Самовилец, Куселница, Врапче, Влекот, Никлевица, Венчан Дап, Крстот, Млечни Камен, Гулубец, Сирочник, Буковски Камен, Петрева Орница. На Сутецу имају *„кућушке"*. Бачила су ближе селу, под Светим Илијом. На површи су пространа пасишта, а шума на страни под селом, према Црној и Блашници.

Порекло сојева и старине. — Село је средњевековно српско насеље, са већином стариначких сојева.

Старинци :

Јанчевци—Поповци[1]) (Тасев. М. 5, Чулешков. М. 9, Палеов. М. 6) 20 к., *Тасевци* (Тасев. М. 10, Палеов. М. 1) 11 к., *Чулешковци (Чулешковци* у Чулешков. М. 4, *Смилевци*[2]) у Смилев. М. 5, у Тасев. М. 1) 10 к., *Гиновци* (Чулешков. М.) 3 к., *Палеовци* (Палеов. М. 3, Чулешков. М. 1) 4 к., *Јечменковци* (Палеов. М.) 2 к., *Мојсовци* (Палеов. М.) 2 к., *Угриновци* (Палеов. М.) 1 к., *Барјактаровци* (Смилев. М.) 1 к. Служба: Св. Никола.

Старији досељеници:

Божиновци (Смилев. М.) 10 к. Избегли из Пачишта „кога Арнаути пленили Маријово," крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Аџтовци* (Чулешков. М.) 2 к. Избегли „од Маријиво" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Тодоровци (Смилев. М.) 1 к. Ризо домазец у Барјактаровцима из Клина око 1870. год. Служба: Св. Никола. — *Бошковци* (Палеов. М. 2, Смилев. М. 1) 3 к. Дошли из Драгожела: прве две куће на „агинско" око 1880., а Петре домазец у Смилевце 1919. год.; „дедовци" им у Драгожел доведени на чифлик „од Велешко" крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Шоповци* (Палеов. М.) 1 к. Јанко домазец у Мојсовцима из Драгожела око 1882. год., а пореклом „од Штипско" крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Сабљовци* (Тасев. М.) 1 к. Витан домазец у Јанчевцима из Конопишта око 1885. год. Служба: Св. Никола. — *Бојковци* (Палеов. М.) 1 к. Дошли из Градишта око 1890. год. Служба: Св. Никола. — *Пачовци* (Тасев. М.) 1 к. Никола домазец у Јанчевцима из Бојаништа 1919. год., а пореклом из Пачишта крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Панађур: Митровден.

---

[1]) Из соја бпо сеоски „падар", који носио велику браду и по томе „го завикали: поп — поп."

[2]) Рачунају се у један „сој", али „се зимат веће."

Црква Св. Димитрија у селу подигнута место старе коју „Турци" порушили. На Грамађу повише села изоравају се врчве, тесано камење, ћерамиде. На селишту Сутецу откривен је на Полици „престол" од црквишта; предео селишта захвата Добраву, Орманец, Голему и Малу Тумбу, све до Перелишта на реци Каменици. И Куманичево и Сутец спомињу се у повељи деспота Драгаша и господина Костандина 1378. год.[1])

36. ПОЛОШКО.

Положај и тип. — Село Полошко лежи у проширењу кањонске долине Црне; заузима две терасе (25 и 80 м.) на десној страни реке. Вода за пиће са чешме под селом, а у околини више извора.

Село је хришћанско и збијеног типа, разређених крајева. Дели се на два краја: Долне и Горне Куће, први на нижој, други на вишој тераси. До Ослобођења село је било чифличког типа, и лежало на нижој тераси, па кула и зграде порушене. Насеље су обновили бегунци из Зборског за Великог Рата, а неки се населили и у оближњи Манастир Полошко, на другој страни долине. Број кућа: Долне Куће 8, Горне Куће 3, Манастир 5; свега 16.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари, а такву привреду водили и у ранијем селу. У селу су заузели „бестопанско", избеглих бегова у Турску. 1919. год. вратио се Ахмет-бег Полошки у Кавадарце, и сељаке приморао на давање *трећине* од усева: тако су постали чифчије. 1922. године бег их преко власти ставио у нов положај: или да се селе, или да му у идућој години дају „ћесим" у житу колико он одреди; и сељаци су пристали на „ћесим". Они у манастиру дају „ћесим со жито". У равници око Црне има нешто *лака* и њива; лака Блато је оризиште. Стране долине су под ниском шумом; овуда се истерује „имање", нарочито козе, а на површи изнад долине има и добрих пасишта.

Име, порекло сојева и старине. — Средњевековно српско насеље, зове се Полошко према положају у овалном проширењу клисурасте долине, какво се назива „полог".[2])

Досељеници из Зборског, који су обновили село, избегли су 1916. год. Први који су дошли подигли Горне Куће, они за њима Долне Куће, а остали се склонили у Манастир Полошко. Ови су сојеви:

Кајчевци (Гор. К.) 1 к., *Мурувци* (Гор. К.) 1 к., *Аџи-Јановци* (Гор. К.) 1 к., *Ичковци* (Дол. К.) 1 к., *Вановци (Марандевци* у Дол. К. 1, *Деловци* у Манаст. 4) 5 к., *Ачковци* (Дол.

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 512—515.

[2]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 322.

К.) 1 к. Служба: Св. Атанас. *Цебовци* (Дол. К.) 2, *Биндевци* (Дол. К.) 3 к., *Трпановци* (Манаст.) 1 к. Служба: Св. Никола. Држе стари свој „панаћур": Св. Аранђел.

За имена места распитивали се код сељака из Куманичева, и сад већину знају; нека према своме начину говора нешто изменили: тако, *дол* који просеца сеоске терасе називају Уреји, место Ораји; место Дага Трава кажу Дуга Трева, и т. д. Нека су места и сами „преклавили": Дакова Присека, по Даку чија је њива тамо; Марандева Присека (Тиквешани кажу „Пресека"), по њиви Марандеваца, и т. д.

Сем остатака од ранијег чифлика на нижој тераси, на вишој тераси има Старо Село, до овога „црквиште" и „старо гробиште".

Манастир Полошко лежи на левој страни Црне, повучен на вишу терасу. Поред свег пустошења турског, манастир је добро очуван. Као и на Староме Селу, око манастира се изорава-ју врчве, а недалеко, „на клински пат", има и грчких надгробних плоча. Раније грчку, цркву је „изнашао" *Драгушин*, „брат" краља *Душана*, и ту сахрањен пред фебруар 1340. год.[1]) Драгушинов је гроб можда најпре под великим нишом у предњем делу цркве, који изгледа тада дограђиван. После 1378. год.[2]) за дуго нема спомена о Манастиру Полошком, све до 1584. год., кад *игумен Пасеије* с још неколико *службника* подиже крст на иконостасу.[3]) 1607. год. црква је добила крстионицу у белом мермеру (изгледа с Плетвара), у којој урезано: „Къ лѣто Зрет сін кѣмкь донесе се".[4]) 1609. год. црква је живописна за *игумена Саве*,[5]) и натпис стављен над улазом из припрате у цркву.[6]) Из овог је доба постојала „књига" у дрвету („од штици"), у којој записана населља која су учествовала при обнови манастира.[7]) 1630. год. живописана је икона храмовног заштитника Св. Ђорђија.[8]) 1649. приложио *игумен Захарије* још једну икону,[9]) а негде у ово време поклонио је *проигумен Никодим* један осмогласник.[10])

Крајем XVII века опустео — 1716. год. јавља се избегли игумен *Исаија Полошки* у Ман. Моклишту, 1740. и 1746. помињу се спасене књиге Полошког у Ман. Бошави[11]) — Ман. По-

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, с. 409—410.

[2]) Ibid, с. 512—515.

[3]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. IV, с. 83.

[4]) Препис Г-дина Д-ра Рад. Грујића, са заједничке екскурзије 1922. г.

[5]) Љуб Стојановић, Ст. срп. записи, књ. IV, с. 92.

[6]) Издани натпис није тачан; Г. Др. Грујић поново га исписао 1922.

[7]) Однета у Кавадарце, и за Великог Рата нестала; раније споменута населља која се памте да се набрајају.

[8]), [9]), [10]), [11]) Љуб. Стојановић, Ст. срп. записи, књ. IV, с. 133., с. 157.; књ. II, с. 442., с 40., с. 128. и 152.

лошко бива обновљен почетком XIX века, када су подигнути нови конаци, где учествују већ и Кавадарци, поред других тиквешких и маријовских ближих села, и ова насеља имају у конацима своје одаје за панађур. Из тог је доба икона храмовног патрона уз иконостас: „Сіа икона на Ла...., татко му Кр'сте ѿ Грбавець, 1811 августѣ 9." Доносе се књиге из слободне Србије:[1]) један минеј штампан у Београду 1841. год. за „Митрополита све Србије Петра и кнеза србског Михаила Обреновића"; мали служебник, штампан у Београду „въ книгопечатни Кнажевства Сербскаго 1845. г., трудомъ же и иждивенијем Јоана Димитриевича Охридтјанина." у којој запис: „Сия книга..... на папа Коста Боевича, 1846." Набављане су и из Русије, преко Св. Горе; тако молебное пјеније Св. Ђурђу, штампано у Петрограду 1838. год., поклања „Иліа Калуѣероть ѿ Неготино, 1860 авг. 10."

Најпосле, када је у Кавадарцима „нова наука станала", црква је понова живописана, и до натписа из 1609. год. стављено:

„Трето: Исписа се с' храмь. Бист епїтропь Гд҃. Мише Дафче Велковъ ѿ Кавадарци. Се поправи на времето негово. Въ лето 1881. мцъ іулиа 18. Петре Бође магеръ, Баба Бисеро со син его Траїо."[2])

Овај *трећи* натпис означава да је био још један, старији од онога из 1609. год. Најпре из доба Душановог, при оправци цркве и сахрани Драгушиновој. Нов запис несумњиво је дошао преко најстаријег, првог, као што су делови новог живописа покрили старије, српске средњевековне и грчке. Живописци су сад из Крушева, браћа Анастасович, који се бележе на северном спољном црквеном зиду, где је слика Св. Краља Стефана Дечанског.

Храмовни патрон пада на Ђурђевден, а панађур је о Великој Богородици, када долазе хришћани из Тиквеша и Маријова. Манастирска земља и шума налазе се само с ове стране Црне, заостале иза почифличавања, а нешто и од доцнијих поклона хришћана. Њиве око манастира: Огради, Шедрван, Голем Брес, Танасица, Спасић, Лојзе, а даље: Тонове Колибе и Куле (код Клина), Аметица, Лака, Николова Лака[3]) и друге. Планина: Жерговец, Дага Њива, Сугарева Вода. Пре Великог Рата манастир је имао више хиљада оваца и коза, и доста добитока, све од поклона о панађурима.

---

[1]) 1597. год. набављена је књига у Млецима штампана, за Ман. Полошко или Бошаву, а доцније нађена у Горној Бошеви (Ibid. књ. IV, страна 91.)

[2]) За све ове преписе захваљујем Г.дину Д-ру Р. Грујићу 1922. г.

[3]) Некакав Никола бежао испред Турака и гледао да умакне преко Црне, па се зарекао Св. Ђурђу, да ће му подарити своју лаку, ако жив избегне; када се спасао у Прекоцрнце извршио завет.

37. БОЈАНЧИШТЕ.

Положај и тип. — Село Бојанчиште лежи на куманичевској површи, над одсецима према долини Блашнице и Маријову. Заузима дно и стране плитке суве долине која притиче, не ка Блашници, с чије је стране одсеком пресечена, већ према Каменици и Црној у Тиквешу. Чешма је спроведена са извора од Ливаде над селом. На странама долине има бунара. озго затворени а вода им према дну долине спроведена у чешме на чепове.

Село је хришћанско, чифличког типа и разређених крајева, у правцу долине издуженог облика. Дели се на Горно Мало или Старо Село и Долно Мало или Зборштани. У Долном Малу готово све куће „на ред", прављене од Отоманске Банке, када је чифлик после Анексије откупила за босанске муџире. Раније, док је било чифлик „под ћесим", село је било збијеног типа. Број кућа: Горно Мало 30, Долно Мало 53; свега 83.

Привредне прилике. — Сељаци су више сточари, него „орачи". Површ је добрих пасишта, а има и „оралишта": Лилова Њива, Мустав Мос, Глог, Локва, Чашке, Дабоки Дол, Студенец, Габер, Скрка, Грдовец, Мокреш, Дабова Ливада, Полане, Дзивуле, Ћерамидница, Арнаутски Гроб, Ливада. Овде успевају жита, и доцне сазревају; афијон и лојзе само на Присоју, одсеку и странама ка Блашници, где су њиве: Пештера Иљадуша, Беровец, Бајковец, Цуцули, Пренапеш, Крапирет, Орај, Марков Рид. На Умелини, притоци Блашнице под селом, сељаци имају воденице које лети раде. Присој је и пошумљен а нешто се старе шуме одржало и на површи. Овамо су четири бачила, а зими се стока спушта низ жупни Присој. Пре почифличавања село се бавило скоро само сточарством; тада су на сеоском *синору* летовали и Власи, боравећи на Пладништу, низ сеоски *дол*. Село је почифлиено „под дзор, со маки": узели га Рибаровци из Долног Дисана, када је и Конопиште почифличено. У селу има дућан и кафана уједно.

Порекло сојева и старине. — Само је неколико стариначких сојева.

Старинци :

Ризовци (Дол. М. 2, Гор. М. 1) 3 к., *Каракашовци* (Гор. М.) 4 к., *Лајчаровци* (Дол. М.) 3 к., *Марковци* (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Никола. Марковци били неко време избегли: дело-Златеву мајку потурчили Рибаровци око 1860. год., а он избегао у Куманичево, па се око 1890. поново вратио. *Богевци* (Дол. М. 3, Гор. М. 1) 4 к. Служба: Св. Атанас.

Старији досељеници :

Парапанци (Дол. М.) 3 к. Дедо-Коле избегао из Пачишта крајем XVIII века и „овдеја се заванал". Служба: Св. Никола.

Стојановци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Витолишта почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Тодоровци (Гор. М.) 2 к. „Чокот из Книно" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Пејовци (Гор. М. 3, Дол. М. 3) 6 к. Дедовец Трајко избегао из Долне Бошаве (онда Бошаве) почетком XIX века; тада је Бошава „расипана од Турците", и већина избегли у Меглен, а он овамо. Служба: Митровден.

Атанасовци—Ђошовци (Гор. М. 1, Дол. М. 2) 3 к. Избегли из Витолишта почетком XIX века, задржали се годину-две у Ресави, па прешли овамо. Служба: Св. Никола.

Аралинци (Дол. М.) 2 к. Дедо-Ристов татко избегао „од Релин зад Битоља" (Лерин), „Арнаути пленили", почетком XIX века. Служба „од старо": Св. Никола.

Гацовци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Диме домазец у Каракашовцима из Конопишта средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Оцковци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Злате дошао „из Книно" око 1860. год. Служба: Св. Јован.

Бошковци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Градишта око 1870. год. Не служе, „испустени".

Лазовци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Полошког око 1870., а пореклом из Галишта око 1840. год. Служба: Св. Никола.

Видевци—Колевци (Гор. М.) 2 к. Дошли из Конопишта око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Ацовци (Дол. М.) 3 к. Дошли из Градишта око 1880. год. „Фис" су са Бојковцима, који су прешли у Куманичево мало доцније. Служба: Св. Никола.

Богевци (Гор. М.) 1 к. Дедо-Цветко „из Книно стана у Градиште на чифлик" средином XIX века, па отуда око 1890. год. домазец овамо у Витановце (они раније досељени из Конопишта, па изумрли и расељени). Служба: Св. Аранђел.

Пројчевци (Дол. М.) 1 к. Стојан домазец у Оцковцима из Книна 1900. год. Служба: Св. Аранђел.

Угриновци (Дол. М.) 1 к. Дошли из Куманичева 1913. год. Служба: Св. Никола.

Из Зборског 1916. год. избегли: *Кајчевци* (Дол. М.) 1 к., *Џамбазовци* (Гор. М.) 4 к., *Чипковци* (Гор. М. 2, Дол. М. 1) 3 к., *Гушаловци* (Гор. М.) 1 к., *Шикуревци* (Дол. М.) 1 к., *Кабрановци* (Дол. М.) 2 к., *Палићовци*[1]) (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Атанас. *Чакревци—Дарамановци* (Дол. М. 5, Гор. М. 1) 6 к., *Чоклевци* (Дол. М.) 1 к., *Гоиомановци* (Дол. М.) 1 к., *Ђоргевци* (Дол. М.) 1 к., *Димковци* (Дол. М.) 1 к., *Рашевци* (Дол. М.) 1 к., *Лапчевци* (Дол. М.) 1 к., *Ђуповци* (Дол. М.) 1 к., *Афковци*

[1]) „Палуљос" = „ветки" = „стари".

(Дол. М.) 1 к., *Самарџијовци* (Дол. М.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Рускуфци* (Гор. М 2, Дол. М. 2) 4 к. Служба: Ваведеније.

Исто тако 1916. год. избегли из Тушина: *Мечовци* (Дол. М.) 1 к., *Чечковци—Волчевци* (Дол. М.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Црпковци* (Дол. М) 1 к. Служба: Св. Петка.

Бошковци (Гор. М.) 1 к. Ило „придоведен" за снају Ризоваца из Конопишта 1920. год., а пореклом из Мрежичког средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Божиновци (Гор. М.) 1 к. Ђело домазец у Крштанковцима (од ових Иго дошао домазец из Горникова око 1880. год. у Лажковце, који су дошли из Книна средином XIX века — оба соја „измреја веће") из Куманичева 1920. год., а пореклом из Пачишта крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Стари сеоски панађур Св. Врачи, а Зборштани увели и свој, Св. Аранђела.

Од босанских муаџира, насељених после Анексије Босне, а који су после турске пропасти избегли у М. Азију, овдашњи су примили босанска кола, гломазних главчина, са канатама и лотрама, и њима превозе преко површи летину; хвале се да им једна кола са добрим *дзевгаром* (пар волова) више помогну но 15—20 *добитака*. Од Босанаца примили и плуг, место рала, и још нешто од оруђа и посуђа. У селу има и једна босанска кућа, подигнута грађом из Маријова.

Црква, храма као и панађур, налази се на заравни рида изнад одсека ка Блашници. Подигнута је на *староме месту*. На Ливади повише села је Св. Илија, а недалеко „вакавиште" Св. Атанас; на оба се места коље „курбан", и има трагова од грчких надгробних плоча. На Ђерамидници, над десном страном долине, близу Св. Богородице, стоји огроман тесаник од еруптива, на чијој једној страни рељеф *главе говечета;* истоветан рељеф видео сам у мермеру међу остацима средњег храма у Пустом Градску.

38. ДРАГОЖЕЛ.

Положај и тип. — Село Драгожел лежи на темену рта између *смесе* Боровског и Бродског Дола, над излазом у кањонску долину Каменице. Под селом има чешма, а у околини више „кладенчиња" чија вода „гине на години". Село је хришћанско и чифличког типа, облика троугластог, према површини терасе на ову. У врх села је запуштена кула, а под њоме у три реда чифчијске куће.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари, под Турцима били чифчије „под ћесим". Пасишта са њивама су на површи изнад села: Плазје, Црвена Вода, Круша, Зечково, Голема и Мала Тумба, Тапан, Бунар, Елен Вр. Трла су у долини око села, а на удаљенијим њивама површи „племње". Низ долину, до

рта Изгоренице, налазе се „градине" на *ваде*, ради којих је постојао беглук.

Порекло сојева и старине. — На опустело селиште српског средњевековног Драгожела[1]) Карапапо је довеео дедовце овдашњих *темејлија* и основао чифлик крајем XVII века.

Темејлије:

Шоповци (Јанковци 3, *Цветковци* 2, *Николовци* 2, *Шалевци* 2, *Темковци* 4, *Ташовци* 3) 16 к. Најстарији познати „дедовец" Цветко Шоп избегао „од Шоплук" — „Штипско" пре девет појасева. Бежећи уз Црну, склонио се са својима под Велику Тумбу и Балче у Каменици. Одатле прешли у опустели Драгожел и „станали чифчије". Цветко имао четири сина: Анђелко, Илко, Темељко, Ташо. Од ових се сој разгранао: по Анђелковом сину — Јанковци; по Илковом најстаријем сину — Цветковци, по средњем — Николовци, по најмлађем — Шалевци; по Темељку — Темковци; по Ташу — Ташовци. Служба: Св. Никола.

Бошковци (Стојановци 2, *Велковци* 1, *Камчевци* 3, *Милевци* 1) 7 к. Бошко избегао „од Велешко" и са Цветком Шопом заједно овамо на „агинско". Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници:

Весковци—Трповци 3 к. Дошли мало после Шоповаца, незнано одакле. Служба: Св. Никола. — *Ђоровци* 1 к. Добегли однекуд крајем XVIII века. Служба: Св. Никола — *Трипуновци* 1 к. Дошли из Ресаве почетком XIX века. Служба: Св. Никола — *Ловчевци* 1 к. Дошли из Горникова средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Тасевци 1 к. Дошли из Куманичева око 1876. год. Служба: Св. Никола. — *Парапановци* (Парапанци) 1 к. Дошли из Бојанчишта око 1890. год., а пореклом из Пачишта крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Бакаџиовци* 1 к. Пано из Горникова 1900. год. отишао „момак на бега" у Трстеник, па 1906. прешао овамо. Служба: Св. Никола. — *Палиџовци* (Палеовци) 1 к. Дошли из Куманичева 1908. год. Служба: Св. Никола. — *Мановци* 1 к. Дошли из Горникова 1917. год. Служба: Св. Никола.

Панаћур кад и зимна служба свих сојева (Св. Никола).

Пред улазом кањонске долине Каменице у долину Црне налази се Сопишка Црква. Скоро неприступачна, подигнута у суво пећини 110 м. изнад реке, на отвору проширеног ходника (15 м. шир. 6 м. вис., 16 м. дуж.) Од цркве стоје два зида са делом свода, и на њима иконопис са грчким натписима. Црква се зове и Лазара, по некадашњем храму. Овде кољу „кур-

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 408—410., 512—515.

бан" на Св. Атанаса (летњег) сељаци чија се „државичка" наоколо налази, неки из Дргожела, неки из Бегништа. Низ одсек је Спровирачка, где се провлаче болни ради исцељења. Проширени део долине Црне спрам ушћа Каменице зове се, по цркви, такође Лазара, иначе Сопиште, по селишту.

39. ГОРНИКОВО.

Положај и тип. — Село Горниково лежи на високој и дисцираној тераси (око 150 м.) с десне стране кањонског усека Каменице, а под осојем Св. Илије и Спаса на ободу Витачева. Озго се урнишу блокови стена из туфозних наслага, и „на години" чине „зијан". У селу су чешме: Барје, Дуклевец и Стара Чешма. Село је хришћанско и збијеног типа. Средње „ридче", између разгранатог Дола који просеца терасу, захвата Стредсело са црквом, а навише и наниже настају „Отадње" и „Одовадње Мало". Број кућа: 89.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство. Село је од постанка „својско — немало чифчије, сите рајати". Некад се „синор" простирао преко Каменице, на присој Кичера, па драгожелски бегови „преузеја"; такође захватао Дренски Рид на Витачеву па га одузели Синановци, када су Страгову отели Бунарче. Пасишта су на површи над селом. Мада је село на „горнина", под њиме рађа афијон, на заравнима нижих ридова изнад Каменице.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци овдашњих темељија избегли су крајем XVII в. „од Велешки Азот" (Хас).

Темељије од Велешког Азота:

Бајковци 7 к., *Анђелковци* 1 к., *Степановци* 2 к. Служба: Св. Мина. *Левовци* 5 к. Служба: Спасовден. *Гишовци* 3 к., *Мојсовци* 2 к., *Шапковци* 5 к., *Гравтовци* 4 к., *Бакарџовци* 1 к., *Гуревци* 4 к., *Станковци* 2 к., *Толовци* 2 к., *Ташовци* 2 к., *Карадаковци* 2 к., *Ђорчевци* 1 к., *Јолевци* 1 к., *Ширкате* 1 к. Служба: Св. Никола. *Кормаковци* 2 к. Служба: Митровден. *Кристанковци* 1 к. Служба: Св. Ђорђе.

Други старији досељеници:

Чолаковци 6 к. „Вис" им избегао из Бегништа због чуме почетком XIX века, а пореклом из Велешког Азота крајем XVII века, као и темељије. Служба: Св. Никола. — *Моклишовци—Постоловци* 3 к. Избегли са чифлика из Моклишта и овде купили „својско" почетком XIX века. Служба: Митровден.

Новији досељеници:

Вилиповци 1 к. Поп-Петре домазет у Левовцима из Бегништа око 1870. год., а старином Басаровци од Велешког Азота крајем XVII века. Служба „по дедино": Спасовден.

Стојимчевци 1 к. Дошли из Дабништа око 1870. год. Оставили службу.

Јованчевци 1 к. Из Дабништа око 1870. год. Не служе.

Северовци 1 к. Из Бегништа око 1880. г., а старином Трипуновци од Велешког Азота крајем XVII в. Не служе, а „го имали некој пат": Св. Никола.

Соколовци (Велковци 4, *Димовци* 3) 7 к. Избегли из Бунарчета: Велковци око 1880., Димовци око 1890. год., а пореклом „од Маријово" почетком XIX века. Служба: Св. Ђорђе.

Ризовци 1 к. Дошли из Бунарчета око 1886. год. Не служе, „испустени".

Настовци 1 к. Дошли из Праведника око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Кенџовци 1 к. Из Дабништа око 1895. год. Не служе.

Мајсторовци 2 к. Дошли из Боуле око 1896. год.: Ордан „надомазет" у Вилиповце, а Диме „слугар"; пореклом „од Арнаутлак" почетком XIX века Служба: Св. Никола.

Тасевци 1 к. Ђоро из Кошана око 1900. год., а старином из Куманичева почетком XIX века Служба: Св. Никола.

Миновци 1 к. „Си купили баштина", из Бунарчета око 1900. год., а пореклом из Страгова средином XIX века. Служба: Св. Мина.

Левовци 1 к. Ристо из Дабништа око 1900., а пореклом из Клина око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Трпковци 1 к. Пано уз кћер „при зета", из Бунарчета око 1900. год., а пореклом из Пожарског почетком XIX века. Служба: Св. Атанас.

Бачовци 1 к. Ристо домазец у Гравтовцима из Чемерског око 1905. год., а пореклом са Мирчове Пресеке под Портом крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Рамашовци (Римишовци) 2 к. Дошли из Дабништа око 1905. год., мало раније из Боуле, а пореклом из Пиперова „од Арнаутлак" средином XVIII века. Служба: Св. Врачи.

Стојановци 1 к. Ило из Конопишта око 1905. год. Служба: Св. Никола.

Вилиповци (Филиповци) 1 к. Ристо из Бунарчета око 1910. год., а пореклом из Барова почетком XIX века. Служба: Св. Аранђел.

Крстевци 2 к. Маика их довела на очеву *баштину* из Конопишта око 1910. год. Служба: Св. Никола.

Из Зборског добегли 1916. год ови сојеви: *Ристовци* 2 к., *Петковци* 1 к., *Атанасовци* 1 к. Не служе, „испустени".

Шоповци—Старејковци 1 к. Дошли из Драгожела 1918. год., а пореклом „од Штипско" крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Панађур Св. Мина, кад и храм црквени.

Стара Чешма била је на *селишту* пре темејлија. На Каменици има „Црквиште".

40. КОШАНИ.

Положај и тип. — Село Кошани лежи под Средњим Ридом, између става *долова* који граде Кошанску Реку, притоку Каменице. Под селом су две чешме, а у околини више извора који „ич не запират". Село је хришћанско и чифличког типа, облика троугластог. Уврх села има беговска кула, а куће под њоме груписане. Над селом се налази црква.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством. Село су почифличили „кавадаречки бегови" почетком XIX века, када су сељаци убили неког Турчина *арамију:* од *рајата* „со дзор чифчије станали". До *Уријета* сељаци били „исполџије", онда се почели ослобађати. Њиве су на заравнима у неогену: Горна и Долна Рамна, затим низ реку. Над селом су и пасишта: Шљушкови Бресје, Гола Глава.

Порекло сојева. — Село је средњевековно српско насеље.[1]) Када је почифличено, старинци се сви, сем једног соја, изгубили, а на њихово место дошли чифлички досељеници.

Старинци:

Цуцковци 1 к. Живе „одвек" у селу, пре бегова; било их више па „изумрети" и „отидени". Служба: Св. Никола.

Старији досељеници:

Тасевци 3 к. Дошли „кога је село чифлик станало", из Куманичева почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Карабашовци—Скандевци* 3 к. Дошли из Бегништа почетком XIX века, а пореклом „од Велешки Азот" крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Илевци* 3 к. Дедо-Петре из Бегништа средином XIX века, а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Митковци* 1 к. Дошли из Горникова средином XIX века, а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Грковци* 2 к. Дошли из Бегништа средином XIX века, а старином „од Берија, каде Тесалија", 1821. год., кад су Турци „Мореја пленили", а њихове дедовце овамо „забрали". Служба „од старо": Св. Никола.

Новији досељеници:

Крачевци—Иновци 1 к. Дошли из Бегништа око 1880. год., а старином од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Мантевци—Бунарци* 2 к. Дошли из Бунарчета око 1900 год., а пореклом „од Мариово" почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Ѓошовци—Бојанчишци* 3 к. Због муџира избегли из Бојанчишта 1909. год. Служба: Св Никола. — *Јеченковци—Вачовци* 1 к. Дошли из Куманичева 1913. год. Служба: Св. Никола. — *Толовци* 1 к. Дошли из Горникова 1914. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века.

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 409—410., 512—515.

Служба: Св. Никола. — Из Зборског избегли 1916. год.: *Рошковци* 1 к., *Димовци* 1 к. Служба: Св. Атанас.

Панађур и храм црквени: Св. Атанас.

41. БЕГНИШТЕ.

Положај и тип. — Село Бегниште лежи обострано Ливадишког Дола, који се плитко усеца у заравни неогеног земљишта, изнад клисура Каменице и Црне. Више је чешама, од скора и бунара.

Село је хришћанско и збијеног типа полуварошке врсте. Дели се на седам крајева. На левој је страни долине Грижевско Мало, из неколико разређених дељеничких група, и стога је „распрчкано". Уз десну страну нижу се остала мала, збијена око *кавадаречког* пута и других улица, већином калдрмисаних. На главном је путу Средсело са школом, општином, кафаном и десетак дућана и занатиница. Поред ове мале чаршије, и куће имају одлике варошких. Црква је под Тренчевским Малом. Број кућа: Грижевско М. 20, Тренчевско М. 26, Роговско М. 22, Даскаловско М. 22, Ђорчевско М. 27, Спанџовско М. 12, Тасевско М. 34; свега 163.

Привредне прилике. — Већина су становника „орачи", који се узгредно баве сточарством, а мањина се одала и некој врсти варошке привреде.

Земља за обрађивање око села, на заравнима неогене плоче и по долиницама, где се сеје „бркано", а „мера" на Големој Страни, под селом, на десној страни Црне; на другој, присојној страни клисуре, налази се шума.

Када је Кантур-бег, „повеће со сила, помање со пари, зел селото", сељаци су постали „исполџије", само су неки из Грижевског Мала избегли „со имање" у Страгово (Дрдовци и др.) а куће и њиве им остале „пустињско"; вратили се на „држављичка" тек после *чуме*. Кантур је имао „конак" у Средселу, ту држао сејмене. Када су власт преузели Синановци у Кавадарцима, чифчије се настале ослобађати још за Кантурових синова, а пред крај XIX века било се задржало само још осам *чифлика*. Сељани су откупљивали чифлике зарадом од стоке, од винограда и афијона. Село је имало око пет стотина *маски* под самарима, и на њима се гонила дрва на пазар у Кавадарце, а грожђе и вино најпре у Прилеп, Крушево и Битољ, доцније и на Криволак за Србију. Тако се Бегниште не само ослободило бегова, већ се у њему развила и мала чаршија (два дућана са бакалуком и дуваном, једна кафана, пет терзија, један калаиџија, три самарџије, два железара, два ћелбантина). Има и десетак *мајстора*, граде куће по тиквешким селима.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Као и у Горникову, дедовци овдашњих темељија „бежанци" су од Велешког

Азота преко Бајке[1]) крајем XVII в. У Кантурово време ударила је „чума", цело село бежало на „колибе" низ Голему Страну, Дева-Тумбу; после почифличавања и чуме дошли су многи досељеници.

Темељије од Велешког Азота:

Басаровци (Грижевци (Грижев. М.) 3, *Штавовци* (Грижев. М. 2, Рогов. М. 1) 3, *Тренчевци* (Тренчев. М. 5, Рогов. М. 1) 6, *Вилиповци* (Ђорчев. М.) 3, *Талевци* (Тасев. и Ђорчев. М.) 2) 17 к., *Крачевци*[2]) *(Крачевци* (Рогов. М.) 1, *Ковевци—Пластовци* (Тренчев. М.) 2, *Мишајковци* (Даскалов. М.) 1, *Роговци* (Рогов. М. 3, Даскалов. М. 1) 4, *Витановци* (Даскалов. М.) 3, *Диневци* (Даскалов. М. 2, Тренчев. М. 1, Грижев. М. 1) 4, *Балтовци* (Ђорчев. и Тренчев. М.) 2, *Ицовци* (Ђорчев. и Тренчев. М) 2, *Курчевци*[3]) (Ђорчев. М.) 2) 21 к., *Ђорчевци (Ђорчевци* (Ђорчев. М. 9, Грижев. М. 1, Тасев. М. 3, Даскалов. М. 1) 14, *Зулумовци* (Тасев. М.) 2) 16 к., *Дрдовци* (Грижев. М.) 3 к., *Илчевци* (Грижев. М. 5, Даскалов. М. 1) 6 к., *Шумуловци (Шумуловци* (Тасев. М. 2, Ђорчев. М. 1) 3, *Анђелковци—Јасковци* (Грижев. М.) 1, *Андуровци* (Рогов. М.) 1) 5 к., *Трипуновци—Северовци* (Тренчев. и Рогов. М.) 2 к., *Златевци* (Тасев. М.) 4 к., *Чолаковци* (Даскалов. М. — Тодор дошао око 1870. год. из Горникова домазет у Крачевце, а тамо му „вис" одавде избегао због чуме) 1 к., *Деловци* (Тасев. М. — Ристо дошао 1905. год. „на баштина" из Куманичева, а тамо му дедовци одавде избегли због Кантура) 1 к., *Сивевци* (Тасев. М.) 1 к., *Милимишковци*[4]) (Тасев. М.) 3 к., *Чамевци* (Тасев. М. 3, Даскалов. М. 1) 4 к., *Карабашовци* (Тасев. М.) 1 к., *Спанџовци*[5]) (Спанџов. М.) 6 к., *Матејовци* (Спанџов. М.) 1 к., *Ђуровци* (Ђорчев. М.) 1 к., *Самарџијовци* (Даскалов. М. 1, Ђорчев. М. 1, Тренчев. М. 3) 5 к., *Чачковци* (Рогов. М.) 4 к., *Пикаловци* (Рогов. М.) 2 к., *Дињанџијовци* (Тренчев. М.) 2 к., *Ловевци* (Тренчев. М.) 2 к. Служба свих сојева: Св. Никола: Штавовци (од Басароваца) поред тога „заслужили" Св. Димитрија, а Курчевци (од Крачеваца) Св. Аранђела — „тако имали таксано".

Други старији досељеници:

---

[1]) Петре Грковски, старац близу сто година, још као дечко пшао почешће за Велес са ондашњим старцима, и они му показивали Бајку, на којој је онда имало трагова од привременог Бегништа: од ових је слушао о бежанији њихових дедоваца из Велешког Азота због „муаребе"; предање су сачували и темељијски сојеви.

[2]) По претку који се звао: Крсто, Крчо, Крачо.

[3]) „Страмотно за прикашка".

[4]) У сој био неки Мишко (Михајил) па га због умиљатости „прекарали": „Мили" — Мишко.

[5]) Неко се од дедоваца женио „зимно време" па „због студ" спавао с младом у јаслима, и стога добио „прекар": „Спанџо".

Белегушковци (Даскалов. М.) 1 к. Дошли на чифлик незнано одакле крајем XVIII века. Били „голем вис" па „изумрети и отидени". Служба: Св. Пречиста.

Мијаковци (Грижев. М. 3, Рогов. М. 1) 4 к. Дошли „од Мијаци, од кај Дебар", крајем XVIII века. Дедовци им ишли „по крпле". Служба: Св. Петка.

Дзверовци (Рогов. М.) 4 к. Дошли на чифлик из Врпског крајем XVIII века. Служба: Св. Никола.

Тасевци (Тасев. М.) 7 к. Дошли из Кошана почетком XIX века, а тамо неку годину раније из Куманичева. Служба: Св. Никола.

Ајровци (Тренчев. М.) 1 к. Дошли „од некаде" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Даскаловци (Даскалов. М. 2, Тасев. М. 2) 4 к. Поп-Цеко (Цветко) дошао из Малог Села (М. Радобил) почетком XIX века. Овдашњи га позвали после чуме, када је изумро стари поповски соj. Поп-Цеко од старог поповског соја, из кога „некој пат владике испаѓале". Поп-Цеко отворио у селу и школу „по стара наука" и био „даскал"; такође син му Димитрије Даскаловић (бележи се на једној црквеној књизи 1865.—1867. год.[1]), дед садањег попа Илије Глигоровића. Служба: Св. Никола.

Барамачовци (Даскалов. М.) 3 к. Дошли из Пачишта почетком XIX века. Служба: Св. Никола. У старом селу био Св. Ђорђе.

Крагујовци—Моклишовци (Ђорчев. М.) 3 к. Дошли из Моклишта почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Јанковловци (Даскалов. М.) 2 к. Дошли из Кошана, одакле старином, почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Пичуровци[2]) (Даскалов М.) 1 к. Дошли „по самарџилак" из Кавадараца око 1820. год. Служба: Митровден.

Мајсторовци—Бунарци (Даскалов. М.) 1 к. Дошао дедо-Ђело „по мајсторлак" из Никодина око 1820. год. Неко време ишли на чифлик у Бунарче, и стога „прекарани": Бунарци. Служба: Св. Никола.

Грковци—Ђувтевци (Тасев. М. 4, Ђорчев. М. 1) 5 к. Дошли „од Берија, каде Тесалија", 1821. год. Дедо-Петре Грковски, стогодишњак, рођен управо „та година". Прича да су тада Турци и његов крај „у Мореја пленили", па му ова и роднину овамо „забрали". Нов „прекар" добили по неком Пану из соја, који од тиквешких хришћана први ишао да изучи „занајет" код досељених Клинчароваца у Ресави, „за железар да стане";

[1]) Раније, 1850. год., купио другу црквену књигу из Прилепа за 275 гроша.

[2]) Срамота сељаке да приказују „одошто је тој прекар" — „неје убаво да се пише у книги."

стога му се сељаци „подигравали": „Ђувте" — „како Ђупци". Служба: Св. Никола.

Мегленци (Ђорчев. М.) 2 к. Избегли због Турака „из Бово, од Меглен", око 1830. год. Служба: Св. Никола.

Бошковци (Спанџов. М.) 4 к. Довела их баба-Дуда, „кога се премажила", незнано одакле, око 1840. год. Служба: Св. Ђорђија.

Струмичани (Рогов. М.) 1 к. Ђоре дошао из Ресаве средином XIX века, а пореклом „од Струмичко" око 1840. год. Служба: Митровден.

Кулевци (Рогов. М.) 1 к. Дошли на чифлик из Галишта средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Шалевци (Тренчев. М.) 3 к. Дошли из Дабништа 1896. год., а пореклом „од Маријово" крајем XVIII века; отуда најпре дошли овамо на чифлик, па због чуме избегли у Дабниште. Служба: Св. Никола. — *Пејковци* (Рогов. М.) 1 к. Домазетски досељеник у Чачковцима из Ресаве крајем XIX, а пореклом „из Мравеново, од Меглен", крајем XVIII века. Стара служба Св. Атанас, сад Св. Никола. — *Добротинци* (Тренчев. М.) 1 к. Ило дошао из Добротина 1906. год.; дедовци били „божјаци", па се тамо „од некаде" склонили средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Атанасовци—Ђошовци—Бојанчишци* (Тренчев. М.) 1 к. Камче избегао због босанских муџира из Бојанчишта 1909. год., дедовци из Ресаве почетком XIX века, а мало раније избегли из Витолишта. Служба: Св. Никола. — *Парапанци—Бојанчишци* (Тренчев. М.) 1 к. Никола избегао „при ћерка" из Бојанчишта 1909. год., а пореклом из Пачишта крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Бојковци* (Тренчев. М.) 1 к. Дело домазет у Дуњанцијовцима из Куманичева 1909. год., а пореклом из Градишта око 1890. Служба: Св. Никола. — *Калајџије* (Спанџов. М.) 1 к. Јован „по занајет" из Прилепа 1912. год. Служба: Св. Никола. — *Чакаровци* (Грижев. М.) 1 к. Лазо домазет у Штавовцима из Ваташе 1917. год. Служба „по дедино": Св. Никола и Св. Димитрије. — *Мишевци* (Ђорчев. М.) 1 к. Дошли из Северне Америке 1919., а тамо у печалбу из Грбавца 1914. год., одакле пореклом. Служба: Св. Никола.

Панађур и храм црквени: Мала Госпођа.

Црква је новија, подигнута на *црквишту* после чуме. Поред других, у цркви има икона са записом: „Приложи Никола со сина Ано Темелковичъ 1880. марта 24". Од ове године је „нова наука станала", а с њоме се губила презимена на „ић" или „ич". На рту око цркве стоје развале Марково Кале. Под Речиштем више села налази се Манастириште Св. Атанас, од солунског земљотреса сасвим „урнато". На одсеку клижења у неогеном земљишту откривени су многи гробови, а на падини

Обстраница према селу пуно је трагова српског средњевековног селишта.[1]) На Мартиници има „црквиште", откривене грчке надгробне плоче. Сличних је налазака, капитела, стубова од мермера, и на *црквишту* код Писаног Камена на Големој Страни, као и на Црквишту Св. Атанаса на Чернецу изнад Црне и Каменице.

42. ДАБНИШТЕ.

Положај и тип. — Село Дабниште лежи на нискоj тераси у присоју долине Тиквешице, испод *смесе* Светирачке и Дамњанске Реке. У селу и околини више је чешама и извора. Село је хришћанско и чифличког типа, линијастог облика. Дели се на три краја са двема беговским кулама. Број кућа: Горно М. 9, Средњо М. 22, Долно М. 10; свега 41.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају земљорадњом и сточарством, до Уријета „исполције" Карапашоваца, онда чифлик већином „искупен". Раније „вакаф" Манастира Моклишта, село је почифлично Карапашо. Најбоље су њиве низ Тиквешицу: равница и ниска тераса под башчама и кукурузом „на ваде"; виша тераса (око 30 м.) под житом, дуваном, афијоном, памуком; највиша (око 60 м.) под виноградима до Великог Рата. На површи изнад села су пасишта и њиве „бркано". На Тиквешици сељаци имају седам воденица које и лети раде.

Име и порекло сојева. — Име села по *дабовој* (дубовој) гори, која је некада покривала околину. Због почифличавања већина су сојева досељеници:

Старинци:

Ђоровци (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Аранђел. *Атанасковци* (Сред. М. 3, Гор. М. 1) 4 к. Служба: Св. Петка.

Старији досељеници:

Шалевци (Дол. М.) 1 к. Избегли због чуме из Бегништа почетком XIX. а пореклом „од Мариово" крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Бакевци—Митревци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Ваташе почетком XIX века, а мало раније избегли из Пепелишта. Служба: Св. Никола. — *Крачевци—Ајазовци* (Сред. М. 4, Дол. М. 1) 5 к. Избегли због чуме из Бегништа почетком XIX, а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Сејменовци* (Сред. М.) 1 к. Дошли „сејмени на бега", незнано одакле, почетком XIX века. Служба: Св. Петка. — *Митчевци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Вранског почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Барамачовци* (Сред. М.) 3 к. Дошли из Пачишта почетком XIX века: тада од истог *виса* и у Бегниште, а у старом их селу још има, одржавају везе.

1) Ст. Новаковић, Зак. споменици, с. 512—515.

Служба: Св. Ђорђија. — *Грковци* (Сред. М.) 4 к. Дошли из Бегништа средином XIX века, а пореклом „од Берија, од Грчко", 1821. год. Служба: Св. Никола. — *Колчевци* (Дол. и Гор. М.) 2 к. Дошли из Конопишта средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Илевци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Кошана око 1860., тамо из Бегништа око 1850. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Бакарјовци* (Гор., Сред. и Дол. М.) 3 к. Дошли из Горникова око 1870. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Туковци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Клина око 1870. год. Држе „на името" (Св. Ђорђе), а службу оставили. — *Левовци* (Дол. М.) 3 к. Дошли из Клина око 1870. год. Служба: Св. Никола. — *Ђорчевци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Добротина око 1876. год. Држе „на името" (Св. Јован). — *Сакалијовци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Рождена око 1880. год. Служба: Св. Спас. — *Миндевци* (Сред. и Гор. М.) 2 к. Пореклом из Зборског: Ристо дошао око 1900. год., а пре тога био мало „слугар" у Фуштанима, па избегао од Турака: Ђоре избегао 1916. год. Служба: Св. Аранђел. — *Ицковци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Добротина 1906. год. Служба: Св. Аранђел. — *Ставровци* (Сред. М.) 2 к. Избегли из Бунарчета због босанских муџира 1909. год., а пореклом „од Маријово" почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Мајсторовци* (Гор. М.) 3 к. Избегли из Бунарчета 1909., тамо из Бегништа око 1880., а пореклом из Никодина око 1820. год. Служба: Св. Никола.

Панађур и црквени храм: Успеније Богородице.

43. РЕСАВА.

Положај и тип. — Село Ресава лежи обострано Тиквешице, изнад сутеске и *скока Бучало*. У селу и околини многе су чешме.

Село је хришћанско и збијеног типа полуварошке врсте. Дели се на шест мала. У Средселу има дућана, с десне стране долине доводе „кавадаречи" и „ваташки пат", а с леве „полошки", „бегнишки" и „дабнишки пат". Ту је мала чаршија са дућанима и занатлиницама дуж главнога пута. Неке улице калдрмисане, а доста кућа варошког изгледа. Број кућа: Шуманово М. 31, Средско М. 30, Клинчарово М. 13, Синановско М. 19, Лалковско М. 20, Пејковско М. 12; свега 125.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", мање се баве сточарству, а неколико су дућанџије и занатлије. Село, најраније „слободно", делимично су почифличили Синановци из Кавадарана; успели су „со сила" заузети само Средско Мало, а Синановско Мало, по њима названо, сами су основали од на-

мештених чифчија. Зове се и Сулејманово Мало по сину Ајана Хаџи-Хусин-бега. Ослобађање исполџија настало је око 1880. год., а крај Дуњани почео се развијати још средином XIX века. 1905. год. водила се између Турака и комита у самоме селу дводневна борба, у којој село много страдало, а запаљено око 20 кућа; тада су бегови испродали и последње чифлике. У Дуњанима има: нолбантин, самарџија, фурнаџија, железара (4) и бакала (6).

Њиве су у долини Тиквешице, у широкој равници и на терасама изнад и испод села. Нарочито је плодно поље „Тиквеш", изнад ушћа Тиквешице у Црну. У равници се све њиве *вадају;* око реке су многе башче, а дуж реке и *вада* густи дворедн јабланова и топола. Над селом око реке има и ливада, које се двапут косе. По њивама и виноградима много је „овоће": „прешње", „дзендзери", „круше" („петровка — прва стасује", „мисклија", „присат", „дивејачка"), „јабаке" („петровка", „бела јабака"), „сливе"; одавде је највише воћа на пазару у Кавадарцима. „Мера" је на Големој Страни над Црном. На Тиквешици имају сељаци 13 воденица, од којих 7 низ *скокове* Бучала, степеничасто распоређене. „Вода не иде кусо никој пат".

Име, порекло сојева и старине. — Име Ресава доводи се у везу са *Манастиром* у Средском Малу, који је био *„ресеп со злато"*. Задржало се само неколико сојева „ћоклије".

Старинци:

Лалковци (Лалков. М. 6, Сред. М. 1) 7 к., *Асијовци* (Сред. и Шуман. М.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Дековци* (Шуман. М.) 3 к., *Биковци* (Сред. М. — почетком XIX в. хтели Синановци и њима да одузму „стока", а они избегли на неколико година у Росоман, па, кад се бегови мало умирили, понова дошли на „својско") 7 к., *Палетовци* (Сред. М.) 3 к. Служба: Св. Ђорђија. *Каравилчевци* (Лалков. М. 2 к. Служба: Св. Аранђел.

Старији досељеници:

Пејковци (Пејков. М.) 5 к. Дошли „из Мравеново, од Меглен", крајем XVIII века. Дедовце им „Турци сакали да ји потурчујат", и стога „једна ноћ бегали и право овам". Служба: Св. Атанас.

Клинчаровци (Клинчар. М.) 11 к. Дошли „из Горничево, од околија Ређен", почетком XIX века. Отуда избегли браћа Лазарко, Јован и Ристо — „од зулуми, Али-паша кога правеше". У староме селу били „клинчари, железари" па и овде наставили „занаџет": од њих су почели и тиквешки хришћани да раде тај занат, а пре тога био само „ађупска работа". Служба: Св. Димитрије.

Шоповци (Шуман. М.) 2 к. Дошли на чифлик „од Штипско" почетком XIX века. Овдашњи их назвали „Шоповци", и

сматрали их као: „долни (ништавни) човеци". Служба: Св. Никола.

Чундевци (Шуман. М.) 3 к. Дедовец Неде избегао ,со имање" из Никодина — „Арнаути го избркали" — 1831. год. Тада су ударили „Арнаути од Шкодра на цара", и „много зулум направили". Онда је избегла из Крајница једна девојка, чији је цео сој изгинуо, и удала се у Лалковце (син јој дедо-Ристо Лалковски). Служба: Митровден.

Радевци (Шуман. М.) 1 к. Избегли „од Поље" ((Прилеп) кад и Чундевци. Служба: Митровдѐн.

Лоловци (Пејков. М. 3, Сред. М. 1) к. Избегли „од Арнаутлак", кад и Радевци. Служба: Св. Никола.

Струмичани (Лалков. М. 3, Сред. М. 2, Шуман. М. 2) 7 к. Избегли „од мака, од Струмичко" око 1840. год. Служба: Митровден.

Јанчевци—Јакововци—Валавајке (Сред. М.) 1 к. Домазетски досељеник у Каравилчевцима из Шешкова око 1840. год. Служба: Св. Ђорђија.

Камчевци—Дисанци (Шуман. М.) 3 к. Дошли из Горног Дисана око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Јовевци (Шуман. М.) 2 к. Дошли из Бегништа око 1850. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Радобилци (Синанов. М.) 3 к. Дошли из Радобила око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Поп-Лазаровци (Лалков. и Сред. М.) 2 к. Поп-Петре из Кавадарца око 1850. год. Служба: Св. Димитрије.

Точковци (Лалков. М. 2, Сред. М. 1) 3 к. Дошли из Добротина око 1850. год. Служба: Св. Ђорђе.

Ајтовци (Лалков. М.) 2 к. Дошли из Трстеника око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Карајовци (Сред. М.) 2 к. Дошли из Трстеника око 1850. год. Служба: Св. Аранђел.

Новији досељеници:

Тодоровци (Сред. М.) 2 к. Дошли из Возарца око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Зајковци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Возарца око 1870. год. Служба: Св. Аранђел.

Дрваровци (Сред. М. 1, Шуман. М. 4) 5 к. Дошли из Возарца око 1870. год. Служба: Св. Никола.

Кичевци (Синанов. М.: *Мрчковци* 2. *Карадачовци* 1) 3 к. Дошли из Брушана: Мрчковци око 1870., а Карадачовци око 1900. год.: пореклом „од Кичево" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Милачовци (Синанов. М. 1, Шуман. М. 5) 6 к. Дошли из Полошког око 1876. год. Служба: Св. Димитрије.

Митревци (Синанов. М.) 3 к. Дошли из Праведника око 1876. год. Служба: Св. Пречиста.

Мицовци (Синанов. М. 3, Шуман. М. 1) 4 к. Дошли из Клина око 1876. год. Служба: Св. Никола.

Убавковци (Клинчар. М. 2, Шуман. М. 1) 3 к. Дошли из Бегништа око 1876. год., а пореклом „од Маријово" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Костовци (Сред. М.) 1 к. Камче дошао „мајстор" из Брушана око 1878. год. Служба: Св. Никола.

Шиковци (Синанов. М. 3, Сред. М. 2, Пејков. М. 1, Шуман. М. 1) 7 к. Дошли из Брушана око 1880. год. Овде купили „чифлици". Служба: Св. Никола.

Басмацијовци (Синанов. М.) 1 к. Димо „пасинак" у изумрлим Пиљарцима, из Ваташе око 1880. год. Служба: Св. Ђорђе.

Ризовци (Лалков. М.) 1 к. Дошли из Праведника око 1890. год. Служба: Св. Пречиста.

Бунарци (Лалков. М. 2, Шуман. М. 1) 3 к. Дошли из Бунарчета око 1890. год., а пореклом „од Маријово" почетком XIX века. Служба: Св. Никола.

Цулажи (Сред. М.) 1 к. Дошли из Брушана око 1890. год. Служба: Св. Никола.

Грковци (Сред. М.) 1 к. Поп-Петре из Манастира Полошког око 1890., а тамо „калуђер" из Колиђије („Солунско") око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Исаковци (Синанов. М.) 1 к. Јованче из Бунарчета око 1898. год. Служба: Св. Никола.

Шоповци—Сопотски (Пејков. М.) 1 к. Атанаско из Сопота око 1900., из Паликуре око 1890., из Полошког око 1885., а најпре из Драгожела, као „бећар" зашао по чифлицима, око 1880. год.; пореклом „од Штипско—Шоплук" крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Самарџијовци (Синанов. М.) 1 к. Лецо „пасинак" уз *премажену* мајку у Точковцима, из Бегништа око 1900. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Кабрани (Пејков. М.) 2 к. Дошли из Бегништа: Ристо домазет у Пејковце 1906., а Глигор „си купил место" 1918. год.; пореклом „од Маријово" око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Јовчевци (Шуман. М.) 1 к. Крсто домазет у Милачовцима из Клина 1911. год. Служба: Св. Димитрије.

Соколовци—Горниковци (Сред. М.) 1 к. Дошли из Горникова 1919. год., купили земљу; тамо избегли из Бунарчета око 1880., а пореклом „од Маријово" почетком XIX века. Служба: Св. Ђорђе.

Курчевци (Лалков. М.) 1 к. Ило домазет у Ајтовцима из Бегништа 1919. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола.

Панаћур и храм црквени: Св. Аранђел.

Црква у селу зидана је око 1837. год. Поред ранијег живописа, 1881. год. сликали су је *браћа Анастасовићи* од „отечеством славно Крушево". У црквеној порти има три одломка и постоље од мермерног стуба, затим две плоче с грчким натписима, пренети од Манастира код Средског Мала; на једноме од њих урезана старословенским година 1646. Код Манастира има извор Свети Источник, где се окупљају сељаци о Св. Димитрију, храму порушене цркве и ранијем панаћуру. На Чакавецу, пола часа уз десну страну Тиквешице, има „грамаће" и „гробиште"; откривена је велика плоча од руменкастог мермера с грчким натписом; ту је Калдрма, траг старога пута. Толико удаљено на путу за Кавадарце налази се Диво Бачило, на заравни између Кривог Дола и Црвене Земље, и на њему развале, парчад римских цигала, откривене врчве; ублизу велико „гробиште", где има и грчких споменика, одакле три надгробне плоче са натписима пренете у село код Дућана; слично је „грамаће" и над Белом Чешмом.

На синору Ресаве налазе се и развале старога града *Тиквеша*, око ушћа Тиквешице у Црну и до сутеске јој Бучала под Ресавом. Голема Страна у клисури Црне завршн се врхом Илимица над самим ушћем Тиквешице, и на тераси рта око 160 м. над реком стоје рушевине *Града Тиквеша*. Теме градске терасе одвојено је преслапом Порта од врха Илимице, и отуда се једино може прићи, преко Порте и страном ка Тиквешици. Највиши део терасе окружен је темељима и рушевинама од осмоугаоног градског зида, обима близу 200 м.; негде се бедеми још држе у висини 3—4 м. Према Илимици и над Црном темељи куле обима око 50 м., а над самом Портом још једне мање. У кругу између градског зида рушевине неколиких зграда. То је унутрашњи, мањи град, над одсецима ка Црној, а ивицом снижених делова терасе према Тиквешици, и до Порте у дну преседлине, протежу се остаци спољног градског платна, знатно већег пространства. На једном месту очуван темељ, дебљине 3½ м., блокови стена у малтеру. На пољани спољашњег града сада су њиве, сеје се бостан; сељаци су налазили понеки „ђум" са бакарним, сребрним и златним новцем. Памти се када су на Порти још стајали делови градске капије. Између Илимице и Дапчиња над Тиквешицом избија извор Косовец, и ниже овога до Порте наилази се у усецима вододерина на „ђерис", стари градски водовод.

Испод *Тиквеша Горњег Града* налазе се рушевине *Манастира Тиквеша*[1]) на ниској тераси Тивешице. Црква Св. Атанаса срушеног је крова и зидова до прозора; над западним вратима унутра грчки натпис јако истрвен, грчки и на фрескама. Зидана од тесаника и цигала у малтеру, употребљаван материјал и са старијих грађевина, као један четвртасти стуб у белом мермеру, жртвеник у еруптивној стени. На Св. Атанаса се овде скупља панађур из Ресаве и Брушана.

Цела долина Тиквешице од Бучала и ушћа Кривог Дола па до ушћа у Црну зове се „*Тиквеш*" или *Тиквеш Долни Град*. Свуда се изоравају врчве, расута „грамаћа", и у равни, и на странама и терасама. Највећа су грамаћа на Јежевим Падинама, с десне, и Тропчуловецу с леве стране долине. Сељаци из Ресаве и сад скупљају тесанике с грамаћа, нарочито траже ћерамиде (пет пута веће од садањих), и носе у село за зграде. Близу манастира има код чешме Шакалице[2]) велико „гробиште", на њему „црквиште", где велики стуб од еруптива, тесаник од мермера и т. д. Код воденице Донча Кромовца, ниже ушћа Кривог Дола у Тиквешицу, има грамаће „Пазар", које је било „со дзит". Над овиме је Грнчаровец, где је највише врчава и бардачиња.

О прошлости средњевековног града Тиквеша и цркве му Св. Атанаса,[3]) и о пропадању под Турцима, изнети су подаци у општем делу.

44. БРУШАНИ.

Положај и тип. — Село Брушани лежи на ниској тераси с десне стране Дола, који се усеца у вишој тераси Црне (око 80 м.) и под селом избија у њену клисуру. На Црној је овде „Брушански Брод". Село обилује водом са Мрчкове и Спротивне Чешме. Село је хришћанско и чифличког типа. Не дели се на крајеве. До Ослобођења су у селу биле три беговске куле. Број кућа: 24.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи". Као чифчије радили „исполџијски", а било је и неколико *измећара* на беглуцима: откако „боравиша стана" (комитска акција) понеку њиву откупили. Њиве су на заравнима и плочастим брежуљцима неогеног земљишта изнад клисуре Црне. На Црном Камењу и Смрекама у изворишту Дола има и пасишта, а над Црном „страна" Високурца под џбуњем од смреке.

---

[1]) Порушили га Шакаловци из Кавадараца почетком XIX века. Сељаци из Ресаве спасли су нешто црквених ствари, више старих икона, једну храмовног патрона, и чувају их у цркви у селу.

[2]) Стара чешма, названа по Шакаловцима, који су, порушивши манастир, заузели земље му и воденице.

[3]) Ст. Новаковић, Законски споменици, с. 512—515.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовце темељија преселили су бегови крајем XVIII в. са почифличеног Старог Села од изворишта Дола овамо на српско средњевековно селиште Пештеру,[1]) где је „подводно, поубаво место."

Темељије са Старог Села:

Шиковци 5 к. Једини се одржали. Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници:

Кичевци—Мрчковци 1 к. Дедовци им долазили „од Кичево" са стоком овамо на „зимовиште", па почетком XIX века остали на чифлику, не хтевши више у свој крај „због зулум од Арнаути". Служба: Св. Никола. — *Ђировци* 3. к. Дошли из Возарапа средином XIX века. Најпре измећари, после чифчије, кад су „спечалили добици". Служба: Св. Никола. — *Пановци* 1 к. Дошли из Рибараца средином XIX века, а мало раније из Возарапа. Служба: Св. Никола. — *Атанасковци* 2 к. Сишли на чифлик из Праведника средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Мијаковци 1 к. Дошли из Бегништа — „не можеја тамо да живеје" — око 1870. год., а пореклом „од Мијаци, од кај Дебар", крајем XVIII века. И они ишли по „крплацички". Служба: Св. Петка. — *Маријовци* 1 к. Трајко из Врпског око 1870. год. „измећар" у Трстеник, па убрзо овамо као чифчија. Служба: Св. Никола. — *Курчевци* 1 к. Ставро домазет у Шиковцима из Бегништа око 1880. год., а пореклом од Велешког Азота крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Банцовци* 1 к. Дошли из Ресаве око 1883. год. Тамо им на чифлику бег није давао кућу, овде је добили. Служба: Св. Никола. — *Трипуновци* 1 к. Дошли из Праведника око 1890. год. Прво измећари, ускоро чифчије. Служба: Св Патарица (дан по Св. Николи). — *Куманичевци* 1 к. Ђело из Куманичева 1907. год. Две године „измећар", после „чифчија станал". Служба: Св. Никола. — *Митревци—Колевци* 2 к. Дошли из Праведника 1910. год. Узели овде земљу „под ћесим". Служба: Св. Пречиста. — *Јаичевци—Јакововци* 1 к. Из Шешкова 1911. год. „Не могол тамо да живеје". Служба: Св Ђорђе. — *Ризовци* 1 к. Сишли из Праведника 1913. год. Заузели пусте земље на чифлику — „бегиписко му наступија". Служба: Св. Пречиста. — *Поп-Андоновци* 1 к. Избегли из Зборског 1916. год.; најпре се склонили у Манастир Полошко, па у Дрању, одатле у Радобил, а 1918. овамо. Служба: Св. Никола. — *Крстовци* 1 к. Избегли из Зборског 1916. год.; до 1920. били у Манастиру Полошком, онда овде купили кућу. Служба: Св. Никола.

[1]) Ст. Новаковић. Законски споменици, с. 512—515.

Село нема џанаџур, а храм црквени Св. Недеља.

На Староме Селу стоје „кућишта", затим Староселска Чешма, која „секњује". Има „гробиште", у које се и одавде копали, све до 1880. год., када је над селом подигнута црква и код ње ново гробиште. Близу Старог Села су развале Градиште. Од селишта Пештере имало је „грамаће".

45. ПРАВЕДНИК.

Положај и тип. — Село Праведник лежи на ставама речица: Извор, Котлите и Дабоки Дол, од којих постаје Улица и, усецајући се дубоко у вишој егејској површи Врота и Рамне, избија у клисуру Црне. У селу има бунар и чешма, а у околини многе чешме и јаки извори. Село је хришћанско и збијеног типа. Куће су скупљене у три краја и захватају темена двају *средорида*. Уврх села налази се црква. До Ослобођења село је било получифличког типа, са беговском кулом у Средњем Малу. Број кућа: Ристовско М. 9, Средњо М. 15, Долно М. 16: свега 40.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари. Качунковци из Кавадараца вргнули су село „со дзор под ћесим" друге половине XVIII века. Њиве су већином на површи Рамне, Врота и Чатурника до под Галичен и Мали Рујен, али је овамо, мада „рамно", ипак „диво место"; откако је „бегот наступија" сељаци су много нових њива искрчили. Нешто је њива у клисури Црне, где има неколико *лака*, од којих Лазара код ушћа Улице „оризиште"; овамо је „попитомина". Мера захвата Рудине, Градот и Галичен, чије су високе површи под бујним пасиштем, а стране под шумом. На удаљеним њивама сељаци имају „колибе", уз које и трла. У Улици има мајдан филитних плоча за покривање кућа. Сви се сељаци баве дрварењем и горењем ћумура.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли су са „Кућите" на Црној кад је „расипана краљевина" у Тиквешу, и склонили се у „Кошарци" „под орман": кад им и ново село „расипано од Турците", избегну овамо и 1625. год. подигну цркву Св. Спаса.[1]) Како су при бежању, да их Турци не ухвате и потурче, са Вишешнице под Галиченом скочиле низ стену „седумдесет млади невести", то је новоме селу остало име „Праведник". Село су турске власти у харачким тефтерима водиле под именом Кошарци или Кошарка све до пре неке деценије.

Темељије из Кошараца и са Кућита:

Царовци (Сред. М.: *Царовци* 1, *Баловци* 1, *Тарјовци* 2) 4

1) Љуб. Стојановић. Стари српски записи и натписи, књ. IV. стр. 125.

к., *Настовци* (Сред. М.) 1 к., *Јанциковци* (Дол. М.) 4 к., *Трипуновци* (Дол. М.) 3 к., *Босиљковци—Галабовци* (Дол. М.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Ристовци—Митревци* (Ристов М.) 4 к., *Ризовци* (Ристов. М.) 4 к. Служба: Св. Пречиста.

Други старији досељеници: — *Трповци* (Дол. М.) 3 к. Избегли из Добротина средином XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Мрковци* (Дол. М.: *Протођеровци*[1]) 2, *Јанчевци* 1) 3 к. Избегли из Стрмашева, „Турците го избркали", крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Степановци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Клина почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Марчевци* (Сред. М.: *Мијајлевци* 2 к., *Дзавировци—Јуруковци* 2 к.) Дошли из Галишта почетком XIX века. Дзавировце овдашњи назвали Јуруковцима што се само о стоци баве: „Овчари како Јуруци". Служба: Св. Никола.

Новији досељеници:

Кошанци (Сред. М.) 1 к. Камче домазет у Степановцима из Кошана око 1870. год. Служба: Св. Никола. — *Дупиновци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Драдње око 1890. год., а пореклом „од Маријово" средином XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Лазарковци* (Сред. М.) 1 к. Мане домазет у Настовцима из Добротина око 1896. год. Служба: Св. Никола. — *Мицевци* (Сред. М.) 1 к. Ипче домазет у Тарјовцима из Грбавца 1900. год. Служба: Св. Никола. — *Митревци* (Сред. М.) 1 к. Злате домазет у Баловцима из Старафина (Маријово) 1918. год. Служба: Св. Никола. — *Таневци* (Сред. М.) 1 к. Крсте домазет у Тарјовцима из Грбавца 1919. г. Служба: Св. Никола. — *Митревци* (Ристов М.) 1 к. Стојан избегао из Зборског 1916. год. у Манастир Полошко, па 1920. овамо домазет у Ризовце. Служба: Св. Пречиста.

Панађур и храм црквени: Св. Спас.

На селишту Кућите стоји „грамаће", а има и чешма. На селишту Кошарци има „црквиште" и чешма; од кућа скоро нема трагова, јер су биле од дрвета — „кошаре". Под Галичеом простире се „ајле мегдан" (велико поље) и на њему се, код чешме Вишешнице, налазе од бакра „нишани": „старовремски гривни", „обеци", „белезичке", „прстењи", „павти" (појас).

46. ДОБРОТИНО.

Положај и тип. — Село Добротино лежи уврх облука Одеречког Дола под Горњим Преслапом, у вишој егејској површи под Малим Рујеном. Одерички Дол стрмо пада у клисуру Црне спрам ушћа Тиквешице. Под селом је Селска Чешма, а ублизу врело Извор. Село је хришћанско и збијеног типа, облика

[1]) Неко од соја био „протођер" (биров).

овалног. Над селом има црква, покривена „со ржање". Број кућа: 12.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари, а узгред се занимају и земљорадњом. До краја XIX века село је било чифлик „под ћесим", онда откупљено; почифличено је „со дзор" од оснивања на овоме месту; пре тога сеоски синор био је „вакаф" Манастира Тиквеша. Пасишта и њиве на површи око и изнад села; нешто њива је на заравнима ридова над кањоном Црне, на њеним нижи терасама и у узаној равни.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија најраније су живели на Крстоту, на *риду* с десне стране Одеречког Дола. Село је имало „седумдесет кући". Припадало је Манастиру Тиквешу, а сељаци су такође били обавезни да раде и на *вакуфу* код самог манастира. Једном на позив *игумена* пошљу у „Тиквеш" свега три *дзевгара,* због чега Св. Атанас прокуне село: „Од седумдесет да стане на седум кући, и да се расипе". Настану жешћи зулуми од Турака, и село се почне расељавати. Брат *деда чукондедова* темељија имао је њиве под садањим селом, на левој страни долине: да би се отарасио Турака, он своје њиве „потурчи" (прода Турчину), па сиђе у Манастир Тиквеш на „вакаф". Тако су бегови „наступили", и преместе село од Крстота овамо средином XVIII века.

Пореклом са Крстота, у селу има само један сој, разрођен у две дељеничке групе: *Лазарковци* 9 к., *Стојановци* 3 к., од чукондедова — братучеда Лазара и Стојана, чији су очеви браћа Јосиф и Ристо; а њихов је отац прешао са Крстота овамо и постао чифчија, док му брат отишао у Манастир Тиквеш. Друге се темељије изгубиле. Служба: Св. Ђорђе.

Панађур и црквени храм: Митровден.

На Крстоту има чешма и „грамаће". На Св. Тодору и Св. Илији, врховима изнад села, коље се „курбан".

47. ШЕШКОВО.

Положај и тип. — Село Шешково лежи на прибрежној тераси, под обалом друге егејске фазе, у северном подножју Големог и Малог Рујена. У селу и околини има више извора и чешама. Село је хришћанско и збијеног типа, разређених крајева, од којих два леже на самој површи, а два по странама долинице Дуњке. Број кућа: Горно М. 9, Биновско М. 22, Средњо М. 15, Долно М. 13; свега 59.

Привредне прилике. — Сељаци су прави сточари, а узгред се занимају и земљорадњом. Село је „одвек слободно". Чешма Ибрајимица над селом названа је по *спаији,* који је овде „збирал царско" (десетак), па „за севан" подигао чешму; иначе, село није било „никој пат агинско". Њиве су на сеоској површи, до изнад кањона Дреновице, нешто и на високој површи

Руjена, у скоријим крчевинама, такође на блажим странама планинским, као Ђур-Лаз над селом. Мера са пасиштем и шумом захвата венац Руjена, Орлишта под Галиченом, Средњу, Машево. Сељаци имају „варенице" (кречане) на овим местима: Пропас (бездан), Дабоки Дол, Илиновар и под Галиченом. Има шест кућа „мајстори". *Недељником* се иде на Црну у рибу („мрења", „црвенперка", „крап", „јагула", „сомчиње"). Пре но што су прошли „возници" (железница) Јанчевци и Димовци градили су корабе и спуштали их низ Црну за житаре у Росоману и Неготину.

Порекло сојева и старине. — Село је средњевековно,[1]) са већином стариначког становништва.

Старинци:

Биновци (Бинов. М.: *Вишовци* 3, *Мојсовци* 6, *Јовановци* 4, *Горневци* 2, *Јаневци* 1, *Луговци* 1, *Цветковци* 1; Сред. М.: *Темовци* 4, *Иловци* 3) 25 к., *Пенчевци* (Гор. М.) 5 к. Служба: Св. Никола. *Кочовци* (*Кочовци* (Гор. М.) 3, *Ордановци* (Бинов. М.) 4, *Витановци* (Дол. М.) 3) 10 к., *Јанчевци* (Дол. М.: *Јакововци* 5, *Јосивовци* 2, *Илковци* 1) 8 к. Служба: Св. Ђорђија.

Старији досељеници:

Терзијовци — Зајковци (Гор. М. 1, Дол. М. 2) 3 к. Избегли од старог Добротина, са Крстота, средином XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Милицовци* (Сред. М.) 2 к. Милица донела Стојана од соја Јанциковаца из Праведника, кад се „премажила" у Терзијовце, средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Димовци* (Сред. М. 2 к. Витан домазец у Јанчевцима из Грбавца средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Бошевци* (Сред. М.) 3 к. Боше домазец у Биновцима из Грбавца средином XIX века. Служба: Св. Пречиста.

Новији досељеници:

Дзавировци (Сред. М.) 1 к. Домазетски досељеник из Праведника 1909. год. Служба: Св. Никола.

Панађур и храм црквени: Мала Госпођа. На „Водикрс" (Богојављење) и Св. Јована сељани кољу заједнички „курбан".

Сеоска црква, близу километар удаљена, на риду под Камеништем, врло је стара, обновљена око 1870. год. Под Илиноваром, на риду изнад кањона Дреновице, налази се место и чешма „Манастир". Над Илиноваром излиже се пространа Каштински Рид, површ најновије егејске језерске фазе, и на њему је „селиште" и чешма Каштино. Можда ће то бити Гаврилов Камен, село које се набраја одмах иза Шешкова, а пред Грбавцем, какав им је и географски распоред:[2]) старо име селишту заборављено је, а сељани „Каштино" тумаче као „Кућишта".

[1]) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 512—515.
[2]) Ibid, с. 512—515.

Четврт часа под селом налази се на површи „грамаће" Тумба; овде су разораване *тумбе* или *хумови*.

48. ГРБАВЕЦ.

Положај и тип. — Село Грбавец лежи у изворишту Дреновице, под југоисточном страном Преслапа, дубоко усеченог између кречњачких врхова Грбавечка Кула и Спровирачка, којим се лако прелази из тиквешких Горних Села у доњи Рајец. Са Кладенчета на Ливађу под Преслапом спроведена је Селска Чешма.

Село је хришћанско и збијеног типа, разређених крајева. Горно Мало заузима каменити облук Сувога Дола, прелазећи и на страну Ливадског Дола, а низ „срт", између става оба дола, који чине Ставце, спушта се Долно Мало, у коме је и црква. Број кућа: Горно М. 25, Долно М. 5; свега 30.

Привредне прилике. — Сељаци су више сточари но земљорадници. Село је „одвек рајатско". Њиве су већином с друге стране Преслапа, на површима у рајечкој котлини, а мање овамо, на подовима Грбавечке Куле и Спровирачке. Мера је на планини изнад села, са пасиштем и шумом. На Буковцу, с друге стране Преслапа, ваде се плоче од аргилошиста за покривање кућа.

Порекло сојева и старине. — Село је средњевековно,[1]) са већином стариначких кућа.

Старинци:

Таневци (Гор. М.) 14 к., *Миновци* (Дол. М.) 1 к., *Бечовци* (Гор. М.) 3 к. Служба: Св. Ђорђе.

Досељеници:

Колевци (Гор. М. 4, Дол. М. 1) 5 к. Избегли са чифлика из Возараца почетком XIX века. Служба: Св. Ђорђе. — *Шоповци* (Дол. М.) 2 к. Избегли „од Вчепоље" (Овче Поље) почетком XIX века. Шоповцима их овде „прекарали"; сматрају их за „долни човеци". Служба: Св. Аранђел. — *Ајтовци* (Гор. М.) 1 к. Дедо-Стевко избегао из Мрамора почетком XIX века. Стевко је у Меглену за пет „рили" (лира) узео на превару 500 коза; отуда сој му остало разбојничко име. Служба: Св. Пречиста. — *Терзијовци* (Гор. М.) 3 к. Избегли из Шивца средином XIX, а тамо на чифлик избегао дедовец Крсте, да се не потурчи, из Дренова крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Чупевци* (Дол. М.) 1 к. Ђело домазет у Колевцима из Дренова 1908., а татко му Дафче тамо домазет из Возараца око 1880. год. Служба: Св. Ђорђе.

Панађур и храм црквени: Петковден.

Посред дна Преслапа налази се „црквиште", темељи и рушевине са једном плочом под грчким натписом. На заравње-

1) Стојан Новаковић, Законски споменици, стр. 512—515.

ном врху Грбавечке Куле стоје „тургеници". „од Крал-Марко": по томе се врх зове и Маркова Кула.

49. ДРАДЊА.

Положај и тип. — Село Драдња лежи на пространој шешковској површи, урезаној јужним ободом венца Врови. Између Забота и Дабовог Вра усечен је широки Преслап, којим се најбрже прелаз у долину Рајца. Мањи део села спушта се у изворни облук Шолендовог Дола, који притиче Дреновици; у овоме су извори.

Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се на Присојно и Осојно Мало. На пољани изнад ових је Средсело. Црква је на површи, близу километар удаљена. Пре Ослобођења село је било получифличког типа, са беговском кулом у Осојном Малу. Број кућа: Присојно М. 19, Осојно М. 17; свега 36.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају више сточарством него земљорадњом. Као чифчије давали су „ћесим"; настали су се откупљивати од краја XIX века. Село, најраније „рајатско", почифличили су бегови из Кавадараца средином XVIII века. Ради башча држали су беглук. Њиве су на површи и високим терасама изнад кањона Дреновице; у близини извора имају башче, које се *вадају* из *вирова* или *„ми"*. Мера је на Вровима и Водици. Некада је сва околина била под високом дабовом гором, па је на површи „ископачена за њиве", а на Вровима за „варенице" (кречане). Према Црној, на Голешу испод Врановог Гроба, има мајдан за „железо и боја", који су експлоатисали пред Ослобођење „Френци" — „челебије".

Оснивање, порекло сојева и старине. — Темељије су избегле крајем XVII в. са селишта Драдње, на чијем су синору постали Џидимирци.

Темељије са селишта Драдње (Џидимирци): *Стоичевци* (Осој. М.) 3 к. Служба: Св. Аранђел. *Соколовии* (Присој. М.) 5 к., *Полендовии* (Осој. М. 8, Присој. М. 1) 9 к., *Писковци— Дпневии* (Присој. М.) 5 к., *Овчовци* (Присој М.) 3 к. Служба: Св. Никола. Овчовци су *„први овчари станати"*.

Други старији досељеници: *Галабовии* (Осој. М.) 5 к. Избегли из Дренова почетком XVIII века. Тада су у Дреново ушли „Турци од Лебар" и ударили „зулум на село". Служба: Св. Аранђел. — *Дпиновии* (Присој. М. 5, Осој. М. 1) 6 к. Дошли из Галишта средином XVIII века. — „Тоги село агинско станало". Служба: Св. Никола.

„Собор" или „панађур" Св. Спас, храм црквени Св. Никола.

Одсељени: *Соколовци* 1 к. у Америку 1906. год.

Над кањоном Дреновице има у клисурастој ровини Стене пећина, око 10 м. над подом (над Дреновицом 180, а апсол.

вис. 600 м.), на њеном улазу (4 м. шир., око 8 м. висок) Марк ова Црква, скоро неприступачна. На вратима натпис: ..... „и і-гумена ..... ни-сь и приложеннемь коеводи Кр..... и цр̀и Степани прьствующе сму ..... лет̀ь 8“ ..... На месту храмовног свеца икона жене, нечитљивог натписа, слика искварена, а могла би бити Св. Варвара.[1]) Под Марковом Црквом се налази „манастириште“; темељи из камена и малтера, а ниже овога чешма. Левом страном ровине до изнад одсека Дреновице пружа се тераса *Варвара*, на којој „селиште“, одакле су сељаци носили камен у Драдњу да граде куће. Ту је и „Илимско Гробиште“, где су налажене грчке надгробне плоче. На десној страни ровине, над Марковом Црквом, на ивици површи испод Врова, налази се Градиште.

50. ДРЕНОВО.

Положај и тип. — Село Дреново лежи на нискоj прибрежној тераси тиквешког језера, под северном падином Врова, високо над ушћем Рајца у Црну. У селу су три чешме од извора под Вровима. Село је муслиманско-хришћанско и збијеног типа. Дели се на седам крајева, између којих Средсело, у коме: џамија, школа, општина, хан са чешмом, дућан, жолбантница и ковачница. Хришћанске су куће између муслиманских, а црква на заравни Локача над селом.

БРОЈ КУЋА	Муслимани	Хришћани	Свега
Прво Мало[1])	25	10	35
Синановско „	18	2	20
Црквенско „	24	16	40
Мутовско „	20	—	20
Џиновско „	15	—	15
Капици[2]) „	14	—	14
Пољак „	19	1	20
Свега	4	29	174

Привредне прилике. — Муслимани су само земљорадници, а хришћани се баве о земљорадњи и сточарству, сви „на својско.“ Врло су плодне њиве у долинама Рајца и Црне, на терасама и у пространим равницама, где су честе *вадé* и оризишта. Ка Вровима, чија је северна страна пошумљена, налазе се пасишта и шуме; тамо су хришћанска трла с колибама. На Рајцу и Црној има воденица и шарлагарница. Пазар, који се

1) За препис и податак захваљујем Г. Д-ру Р. Грујићу, са заједничке екскурзије.

2), 3) У Прво М. доводи прилепски, а у Капици М. кавадарчански пут.

овде држао недељом до пред крај XIX в., настао је иза уништења оближње Желиште и Варош-Дервена. Под Дреновском Клисуром је жел. станица Дреново, а под Турцима постојао Дреновски Хан.

Порекло сојева и старине. — Као и црква над селом, Дреново је средњевековно српско насеље, са већином стариначких сојева; иза потурчавања од почетка XVIII в. мало је остало хришћана.

Порекло хришћана :

Старинци :

Анђелковци (Црквн. М.) 8 к., *Ђоровци* (Синан. М.) 1 к. Служба: Св. Аранђел. *Бендеровци* (Црквн. М.) 2 к., *Каревци* (Црквн. М.) 1 к., *Божиновци* (Црквн. М.) 4 к., *Митићовци* (Прво М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Левковци* (Црквн. М.) 1 к. Служба: Св. Ђорђија.

Досељеници:

Пецовци (Прво М.) 2 к. Дошли из Грбавца средином XIX века. Служба: Св. Аранђел. — *Ицовци* (Прво М.) 2 к. Дошли из Радобила средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Лазовци* (Прво М.) 1 к. Јованче домазет у Пецовцима из Царевића око 1890. год. Служба: Св. Аранђел. — *Цветковци* (Прво и Пољак-М.) 2 к. Дошли из Грбавца, Ђоре 1911., а Темо 1920. год. Служба: Св. Ђорђија. — *Ђорђевци* (Прво М.) 1 к. Дошли из Никодина 1913. год. Служба: Св. Пречиста. — *Бечовци* (Синан. и Прво М.) 2 к. Дошли из Грбавца: Петре 1913., а Косте домазет у Пецовцима 1919. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Мојановци—Божјаци* (Прво М.) 1 к. Дошао Лазе као „питач, врзал нога да проси", из Галишта 1915. год. Служба: Св. Никола.

Паиаћур и храм црквени: Спасовден.

Порекло муслимана :

Старинци :

Бектешовци (Прво М. 5, Синан. М. 2) 7 к., *Зулфери* (Прво М.) 1 к., *Мисировци* (Прво М.) 2 к., *Османковци* (Прво М. 5, Синан. М. 1) 6 к., *Мола-Аметовци* (Прво М. 2, Капици-М. 1) 3 к., *Мујковци* (Прво М.) 2 к., *Мемедовци* (Прво М. 2, Мутов. М. 1) 3 к., *Ејуповци* (Прво М.) 1 к., *Идризовци* (Прво М.) 4 к., *Синановци* (Синан. М. 9, Прво М. 1, Цин. М. 1) 11 к., *Адиловци* (Синан. М. 2, Црквн. М. 1) 3 к., *Бушовци* (Синан. М.) 2 к., *Муратовци* (Синан. М.) 1 к., *Селимовци* (Синан. М.) 1 к., *Пиперковци* (Црквн. М. 7, Цин. М. 4) 11 к., *Мастаковци* (Црквн. М.) 4 к., *Имер-Спанџовци* (Црквн. М.) 6 к., *Омеровци* (Црквн. М.) 2 к., *Хусовци* (Црквн. М.) 2 к., *Зећировци* (Црквн. М.) 1 к., *Тиквинчевци* (Црквн. М.) 1 к., *Митовци* (Мутов. М.) 5 к., *Кадичевци* (Мут. М.) 1 к., *Асан-Спанџовци* (Мут. М.) 2 к., *Пелиловци* (Мут. М.) 1 к., *Иметовци* (Мут. М.) 2 к., *Езацијовци* (Мут. М.) 1 к., *А-*

лил-Аџијовци (Мутов. М.) 1 к., *Јусуфовци* (Мутов. М. 2, Џин. М. 1) 3 к., *Панковци* (Мутов. М. 1 к., *Зураповци* (Мутов. М.) 1 к., *Хаџијовци* (Мутов. М.) 2 к., *Шеовци* (Мутов. и Џин. М.) 2 к., *Јанузовци* (Мутов. М.) 1 к., *Камберовци* (Мутов. М.) 1 к., *Велијовци* (Мутов. М.) 1 к., *Глушчевци* (Мутов. М.) 1 к., *Сулејмановци* (Мутов. М.) 1 к., *Ибрајимовци* (Џин. М.) 2 к., *Пашовци* (Капиџи-М. 3, Пољак-М. 1) 4 к., *Чортевци* (Капиџи-М.) 1 к., *Бећировци* (Кап. М. 3, Џин. М. 1) 4 к., *Беловци* (Капиџи-М.) 2 к., *Мецковци* (Капиџи-М.) 1 к., *Али-Еминовци* (Капиџи-М.) 1 к., *Борипчетовци* (Капиџи-М.) 1 к., *Еминовци* (Капиџи-М.) 1 к., *Мемишовци* (Пољак-М.) 4 к., *Демировци* (Пољак-М.) 1 к., *Мулезимовци* (Пољак-М.) 1 к., *Јановци* (Пољак-М.) 1 к., *Елмаз-Муратовци* (Пољак-М.) 1 к., *Саздовци* (Мутов. М.) 1 к. — Саздовци су најскорије потурчени. Названи су по дедовцу Милу, који је „саздал", управо обновио Дреновску Цркву почетком XIX века. Знатан грађевинар, „за на Солун мајстор одеше". После оправке цркве са целим сојем избегао у Прилеп „да живеје". Тамо се Милов унук Јован потурчио, назван Абдул, па око 1894. год. дошао понова у „дедовско" као ханџија.

Старији досељеници: *Пољаковци* (Пољак-М.) 7 к. Дедовец им „пољак", „говедарин", дошао „од кај Дебар" почетком XVIII века, и од њега је потурчавано село.

Новији досељеници: *Муаџировци* (Мутов. М.) 1 к. Избегли „од Врање" 1878. год., па овде домазети у Мутовцима. — *Адемовци* (Џин. М.) 3 к. Дошли из Сиркова око 1884. год. — *Сулејмановци* (Пољак. М. 3 Мутов. М. 1) 4 к. Дошли из Долног Чичева око 1888. год. — *Арифовци* (Џин. М.) 1 к. „Вујковци" су скоро изумрлих Кадичеваца, па дошли „каде сирак" из Сиркова око 1898. год. — *Мустафовци* (Џин. М.) 1 к. Дошли из Кавадараца 1916. год. — *Турски Цигани* (Мутов. М.) 1 к. Сали Зећир дошао као ковач из Кавадараца око 1898. год.

Дреновска Црква, значајна старина, прилично се одржала. На своду над јужним вратима спољa натпис:[1]) .....„сьзда се храм' си в' лѣ.. ✝ S и Ѿ.... и азь Димитр' зуграф' придох' вь храмь сеи .....лѣ.... и Ѯ и Д и писах' при држ'авѣ Николе и Маркѣ по смрьти стороднаго цра Стефана". За цара Душана подигнута, а годину по смрти му (1356.) живописана, црква се, заједно са селом, помиње под господаром Костандином.[2]

У старијем турском добу порушена, Дреновска Црква обновљена је од поменутог Мила Саздовца, уз припомоћ хришћана из Дренова; тада их, почетком XIX в., имало још око 70

[1]) За препис захваљујем Г. Д-ру Рад. Грујићу, са заједничке екскурзије 1922. Натпис је. више окрњен и нетачан, издан у „Старим срп. записима и натписама", од Љуб. Стојановића, књ. IV, (1923,) стр. 12.

[2]) Ст. Новаковић, Законски споменици, с. 512—515.

кућа. Стајали су само јужни и источни зидови,[1]) били још за једне прозоре виши, па их Миле снизио, да би доспео са грађењем; онда је покривена плочама из Попадије. Кад је оправљена, црква је изнова „посветена".

Дреновчани су при обнављању цркве доносили и материјал са развала Градишта, на десној страни Дреновске Клисуре: стубови и капители од мермера; на једној плочи у рељефу: двоглави орао на крсту; на другој: лав са главом и крилима орла; једна плоча са натписом, од кога читљив завршетак:.... РАКАІ ГЄNOУС КЄЛТQN[2]) И код чешме у Средселу има неколико мермерних стубова, тесаника и постоље, донетих са Градишта. Градиште се зове и Марково Кале; а до овог је нижи кречњачки рид Плоче, на коме „се знајет" плоче од Марковог коња, кад је туда пролазио, па толико „силен", да су му „нози у камен пропаднале."

51. ВОЗАРЦИ.

Положај и тип. — Село Возарци лежи у равници на десној обали Црне, ниже излаза јој из клисуре. Вода за пиће узима се са реке. Село је хришћанско и чифличког типа, облика правоугаоника. Број кућа: 27.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи и чифчије, до Ослобођења на чифлику Синановаца из Кавадараца као „исполџије". У последње време откупили понеки дунум (по 40 корака у квадрату) *агинског*. У средини чифлика имало је нешто и муслиманских кућа. Њиве су у пространој равници Црне и на нижим терасама; такође на плавини Рајца, где су у равници одличне лаке, под башчама и оризиштима. Мера је на *скркама* у клисури Црне.

Крај села води преко Црне, на којој мост, штипско-прилепски друм. Под Турцима имао је код села Возарчански Хан. До 1890. год. држао се у Возарцима, од села па све до клисуре, тиквешки „панаџур" о Ђурђевдену. Врло стари панаџур, на погодноме месту: под излазом Црне из планинског оквира у раван котлине, а на пролазу главнога друма преко реке, где је од најстаријих времена водио пут.

Помештање, порекло сојева и старине. — Средњевековни Возарци[3]), названи према саобраћајној улози на реци која не штеди мостове, били су под кречњачким Тисавцем, на истој

[1]) По предању, цркву су подигли Краљ-Марко и отац му. Кад је довршена, ови се попну на *рид* и стану се дивити задужбини. Марко изјави: да од ове цркве не може бити боље, па нек и Св. Илија „секне", не може да је „отури и потроши". Отац га зато прокуне: да се његове зидине поруше. Није дуго потрајало, наиђе грдан облак, загрме да се земља „тресеше," и Маркови зидови бише „отурени".

[2]) Препис Г. Д-ра Р. Грујића.

[3]) Стојан Новаковић, Законски споменици, с. 512—515.

страни долине, на самом излазу из клисуре; отуда их Синановци изместили крајем XVIII в., а село је још раније почифличено.

Темељије из старих Возараца:

Трепчевци 3 к., *Димовци* 2 к., *Мицовци* 3 к., *Камчевци* 2 к., *Аневци* 1 к., *Саздовци* 1 к. Служба: Св. Никола. *Митревци* 2 к. Служба: Митровден. Сојеви су били „поголеми", па „једни изумрели, други избегали" — „е, па, така је чифчијска работа".

Новији досељеници:

Андовци 3 к. Дошли из Бегништа око 1884. год. Служба: Петковден. — *Андовци* 1 к. Дошли из Праведника око 1886. год. Служба: Св. Никола. — *Лазовци* 1 к. Јованча из Ваташе 1899. год. Служба: Св. Никола. — *Ђошевци* 1 к. Дошли из Конопишта 1902. год. Служба: Св. Никола. — *Лазевци* 1 к. Стојан из Конопишта 1902. год. Служба: Митровден. — *Лазевци* 1 к. Дошли из Кавадараца 1908. год. Служба: Св. Никола. — *Димковци* 1 к. Иле из Грбавца 1908. год. Служба: Св. Никола. — *Гочевци* 1 к. Петре из Подлеса 1909. год. Служба: Петковден. — *Јованчевци* 1 к. Мане из Драње 1911. год. Служба: Св. Никола. — *Ђорђовци* 1 к. Мане из Драње 1913. год. Служба: Св. Никола. — *Ризовци* 1 к. Дошли из Праведника 1920. год. Служба: Св. Пречиста.

Панађур је Ђурђевден, држи се на Староме Селу.

Одсељени: 10 муслиманских кућа у М. Азију 1912/1913. год.

На Староме Селу има Црквиште Св. Ђурђа и „старо гробиште". На Тисавцу се налази Горно Кале, а под овим Долно Кале, где се ископавају врчве, исто тако према овима на левој обали Црне.

52. ШИВЕЦ.

Положај и тип. — Село Шивец лежи на ниској тераси с десне стране Црне пред улазом у Бизевићску Клисуру. Под Скрком има извор, ископани су и бунари. Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се на Горно и Долно Мало, растављена Шалевим Долом и путем који од Возараца води неогеном удолином између Скрке и Љубеша за Манастирец. Број кућа: Горно М. 17, Долно М. 18; свега 35.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, још за Турака већина се ослободили, радећи *агинско* као *исполције*. Њиве се налазе у равници Црне више сутеске. *Недељником* сељаци ловe рибу на Црној.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија спустили се због воде са Пашиних Грамада од Љубеша крајем XVIII в. Село је још тамо почифличено, од Карапаше из Сопота.

Темељије са Пашиних Грамада:

Самандовци (Дол. М.) 6 к., *Недевци* (Гор. М.) 2 к., *Србовци* (Гор. М. 2, Дол. М. 2) 4 к., *Димковци* (Гор. М.) 3 к., *Здравевци* (Гор. М.) 2 к., *Јанчевци* (Гор. М. 2, Дол. М. 1) 3 к. Служба: Св. Никола. *Сомовци* (Дол. М. 4, Гор. М. 1) 5 к. Служба: Св. Катарина и Меркурије.

Новији досељеници:

Паневци (Дол. М.) 1 к. Дедо-Пане дошао „домазец од Маријово" око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Ђоревци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Манастирца око 1894. год. Служба: Св. Никола. — *Јовановци* (Гор. М.) 1 к. Филип из Трстеника око 1896. год. Служба: Св. Никола. — *Милошевци* (Дол. М) 1 к. Сиљан из Праведника 1899. год. Пре тога био 11 година „гурбецијa", ишао у Солун, Вардар-Јенице, Воден, Екши-Сују, био у Бугарској, затим у Малој Азији — „од Измир па на дол' уште четири дена подалеко", где је радио „на пампури — возници" (железница); тако је научио „бугарска и турска дума". Служба: Св. Пречиста. — *Здравевци* (Дол. М.) 1 к. Пане из Возараца 1903. год. Служба: Св. Никола. — *Марковци* (Гор. М.) 1 к. Илија из Возараца 1904. год. Служба: Св. Никола. — *Бошевци* (Дол. М.) 1 к. Ђело из Драњье 1906. год. Служба: Св. Никола. — *Крстевци* (Дол. М.) 1 к. Коле из Кавадараца 1908. год. Служба: Св. Никола. — *Илевци* (Гор. М.) 1 к. Ристо из Бегништа 1913. год. Служба: Св. Никола.

На Пашиним Грамадама и Солишту изоравају се темељи кућа, врчве, грчки надгробни споменици.

53. ТРСТЕНИК.

Положај и тип. — Село Трстеник лежи на нижој тераси с десне стране Црне, при излазу из Бизевићске Клисуре. Вода за пиће са реке. Село је хришћанско и збијеног типа. Под Турцима чифлик од тридесет кућа хришћана, село је у ратовима 1912./1913. уништено, а 1922. год. обновљено колонистима. Број кућа: 16.

Привредне прилике. — Колонисти су добили по 4—5 хектара; а бегу из Кавадараца додељено око 50 хектара, ради са између. Колонистима је подељена земља само на десној страни долине, слабија и без *лакâ*.

Порекло породица и старине. — Колонисти су: „*Босанци*", „*Пироћанци*", „*Топличани*", „*Сремци*". Земље су добили и хришћани из Кавадараца: *Буњуговци*, *Шемовци* и *Видовци*; живе у вароши, тргују, држе дућане, а лети долазе овамо „орачи"; њих колонисти зову *Мађедонцима*. А бега, који је добио место у средини села и још ужива привилегије на свом ранијем чифлику,[1]) називају *Турчином*.

[1]) Мемед-бег забрањује колонистима да држе свиње, и у томе успева, поред све жалбе хришћана.

Порекло колониста:

Роквићи 1 к. Лука из Рора, срез Гламочки. Задруга од 19 душа. Слава: Св. Никола. — *Кукобати* 1 к. Такође из Рора. Слава Св. Марко. — *Срдићи* 1 к. Лазо из Црнога Врха, до Рора. Срдића има једна кућа у Рајићкама у Гламочком Пољу, камо се доселили почетком XX в. из Младешковаца, а пореклом као и ови, из Црнога Врха, из прве половине XIX века; такође једна кућа у Меденим Селиштима, у Гламочком Пољу, одсељени из Црнога Врха око 1850. г. јер им је „тијесно место и танко се живело."[1]) Слава: Св. Никола. — *Калабе* 1 к. Илија из Црнога Врха. Калаба има две куће у Маслиној Страни, у Гламочком Пољу, камо су сишли из Црнога Врха прве половине XIX века.[2]) Слава: Св. Јован. — *Ђермани* 1 к. Тодор из Стекеровца, ср. Гламочки. Ђермана има једна кућа у Ђослијама, у Гламочком Пољу, тамо одсељени из Рудића око 1878. год.[3]); према томе старином из Стекеровца или Рудића. Слава: Св. Марко. — *Штрбци* 1 к. Душан и Лазар из Малешеваца, ср. Ливно. Задруга од 16 душа. Слава: Св. Никола. — *Влајићи* 1 к. Миле из Горњег Раткова, ср. Кључ (Јајце). Слава: Св. Марко. — *Мишковићи* 1 к. Раде из Доњег Раткова, до Горњег. Слава: Св. Никола. — *Ромићи* 1 к. Обрад из Бастава, од Босанског Петровца. Слава: Св. Јован. — *Игњатовићи* 1 к. Димитрије из Бабушнице, ср. Лужнички, окр. Пиротски. Задруга 13 душа. Слава: Св. Ранђел. — *Јовановићи* 1 к. Милан из Пољске Ржане, ср. Нишавски, окр. Пиротски. Слава: Св. Никола. — *Ђирићи* 1 к. Ставра из Пољске Ржане. Слава: Св. Никола. — *Здравковићи* 1 к. Пера из Великог Јовановца, ср. Нишавски, окр. Пиротски. Слава: Св. Никола. — *Ђурђевићи* 1 к. Огњан из Марковића, ср. Косанички, окр. Топлички. Отац му рођен у Шошићу „под Копаником", а деда Ђурђе избегао „због крви, од Турака", из Доње Мораче (Црна Гора). Славили Св. Аранђела и Илиндан, па при бекству променили Илиндан за Велику Госпођу. — *Белићи* 1 к. Стеван из Мијаљеваца, од Земуна. Слава: Св. Никола. — *Раписављевићи* 1 к. Љуба такође из Мијаљеваца. Слава: Ђурђевдан.

Чим су се окупили, колонисти су заједнички изабрали сеоску преславу, трећи дан Св. Тројице.

Око Трстеника пуно је остатака од ранијег села, од којих ће неки бити и од његовог средњевековног насеља.[1]) У Бизевићској Клисури је Илимска Црква, подигнута под одсеком сеоске терасе. Сасвим мала, од танких *тугла* и камена у малтеоске терасе. Сасвим мала, од таних *тугла* и камена у малте-

[1]), [2]), [3]) Боривоје Ж. Милојевић: Купрешко, Вуковско, Равно и Гламочко Поље („Насеља" књ. 13.), стр. 113. и 151., 103., 144.

[2]) Стојан Новаковић, Законски споменици. стр. 512—515.

не до врата: „Къ нисе ..... ѵранн на тнмарнкь а анпакъ .... рѵаь ѵадри подъ азотъ. Къ лето ѯ зс ѯкѳ ѯ аѱ наѧ.“[1]) Према овоме Трстеник, коме црквица припада, био је још и 1754. год. *тимарник* некога *спаије;* место одакле је свећеник потпало је под хас (азот).

54. МАНАСТИРЕЦ.

Положај и тип. — Село Манастирец лежи на десној обали Црне, под падином Љубеша. У селу има чешма, спроведена од Хусковог Рида над селом. Село је муслиманско-хришћанско и мешовитог типа. Дели се на Турско и Рисјанско Мало; друго је чифлик, ограђен зидом. Између оба краја џамија, на путу, и ту Средсело. Број кућа: Турско М. 12 (муслим.), Рисјанско М. 8 (хришћ.); свега 20.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, муслимани „сајбије“, а хришћани „исполџије“. Њиве се налазе око Црне, где има добрих *лака*. Нешто стоке напаса се по *стрњишту, угару* и на *прелоцима* голих ридова под Љубешем; крај Црне има *чајира*. На реци се лови риба.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Темељије су сишле са Старог Села под Љубешем крајем XVII в. Село је названо по оближњем Манастиришту Св. Петра. После потурчавања темељија подигнута је џамија у Средселу, 1176. хеџир. год. (1764.), грађена гором са Љубеша. Већина темељија изумрли су у Кантурово време од чуме, и од њих је „старо гробиште“ на Кајавом Риду. Онда је због пусте земље заснован чифлик (Рисјанско Мало) који су приграбили Синановци.

Порекло муслимана:

Темељије са Старог Села: *Веселовци—Оџевци* 4 к.

Остали досељеници: *Сајдовци—Сулејмановци* 3 к. Дошли из Кавадараца почетком XIX века. — *Јусуфовци* 4 к. Четворица браће дошли један за другим из Сиркова око 1885. год. — *Салијовци* 1 к. Дошли из Сиркова 1911. год.

Порекло хришћана:

Соколовци 2 к. Дошли из Паликуре око 1850. год. Служба: Св. Атанас. — *Соколовци* 1 к. Дошли из Бунарчета око 1874. год., преселио их бег (од Синановаца), а пореклом „од Маријово“ почетком XIX века. Стара служба Св. Ђорђе, сада Св. Никола. — *Нацовци* 1 к. Дошли из Рибараца око 1890. год. Служба: Петковден. — *Иговци* 1 к. Дошли из Ракља око 1890. год. Не служе, били „измећари“. — *Малиновци* 1 к. Дошли из Трстеника око 1900. год. Служба: Св. Никола. — *Наумовци—Табарковци* 1 к. Дошли из Рибараца 1907., а пореклом из Сопота око 1850. год. Служба: Св. Никола. — *Мицовци* 1 к. Дошли из Ваташе 1913. год. Не служе, „испустени“.

1) Препис Г. Д-ра Рад. Грујића, са заједничке екскурзије 1922. год. Г. Грујић мисли да је Илимска Црква можда подигнута на многобожачком светишту.

Панаћур: Ђурђевден.

На *Староме Селу* под Љубешем има „грамаће", „рисјанско гробиште", чешма. Према Трстенику се налази селиште *Оризари*, и на њиму *Манастириште Св. Петра*, крај чијих темеља „лековит" извор, „много убаво чини"; овамо од Ускрса па до Ђурђевдена долазе свакога петка хришћани и муслимани околних насеља и умивају се „да се излекујат". Ту се држи сеоски панаћур.

Уврх села је „Маркова Кула", слична Кули у Кавадарцима. Бегунци са Старог Села најпре се овамо склонили. При оправци чешме у Средселу налажени су римски и византијски новци, а при копању водовода од Хусковог Рида много „бардачиње", „врчве"; разазнају се и три грнчарске пећи.

55. РИБАРЦИ.

Положај и тип. — Село Рибарци лежи на десној обали Црне; у селу има чешма на самом извору. Село је хришћанско и збијеног типа. После пљевине од 1913. г. куће слободно грађене у два краја. Број кућа: Горно М. 6, Долно М. 5; свега 11.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, на чифлику бегова из Кавадараца били „исполџије". Њиве су слабе, на плочастом палеогеном земљишту изнад села. Сељаци лове рибу на Црној, износе је и на пазар у Кавадарце.

Име, порекло сојева и старине. — Име селу је по риболову на Црној; чифличка „собраница", чије се старо становништво изгубило.

Старији досељеници: *Кочовци—Гоговци* (Дол. М. 2, Гор. М. 1) 3 к. Избегли „од Арнаути" са селишта Демир-Попадија почетком XIX века. Служба: Митровден. — *Туневци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Градског почетком XIX века. Оставили службу, „испустени". — *Иловци* (Дол. М.) 1 к. Дедо-Ђоро из Сопота око 1840. год. Оставили службу. — *Грозановци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Паликуре око 1850. год. Служба: Св. Никола. — *Наумовци* (Дол. и Гор. М.) 2 к. Дошли из Сопота око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Ђувалевци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Бизевића око 1875. год. Напустили службу. — *Мановци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Рисјанске Курије око 1880. год. Служба: Св. Аранђел. — *Митревци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Паликуре око 1894. год. Оставили службу.

Од ранијег хришћанског становништва има „стара гробишта". Недалеко је место Бунар, око кога „селиште".

56. ПАЛИКУРА.

Положај и тип. — Село Паликура лежи на ивици више терасе с десне стране Црне. Вода са чешме и са реке. Село је хришћанско, под Турцима чифлик, а од 1919. г. насеље колониста

и затечених чифчија. Број кућа: домаћи сојеви 15, колонисти 28; свега 43.

Привредне прилике. — Становништво се бави земљорадњом. Село је било „под азот", затим га султан дао на уживање некоме паши који је турчио по Тиквешу, а кад је Кантур-бег из Пепелишта постао ајан, учинио га чифликом. Доцније је чифлик купио Димко-пашо из Велеса, затим продат грчком комитету, који је приходима одавде развијао пропаганду на грцизирању хришћанског становништва; најпосле, од увођења Егзархије, грчка је пропаганда стукнула, а чифлик је, око 1884. год., купио Цајзет, велепоседник из Халброна (Немачка). Отада се Паликура развила у угледно добро. „Шваба" је сам чифчија држао више момака; поред рационалне земљорадње, завео је шталско сточарство, а на Црној подигао велики млин. Локалним дијалектом одлично је владао, сасвим се одомаћио. После Великог Рата Цајзетов је посед колонизиран; и раније чифчије и колонисти добили су по неколико хектара земље разне врсте. Њиве се налазе у равници и на терасама Црне и Вардара. Крај Црне су *лаке* и *ливаде.*

Порекло сојева. — Врло старо насеље, чије се раније становништво изгубило. Турци га називали Хидавери—Темишвар (Одаверди—Димишвар.[1])

Ранији чифчијски досељеници:

Атанасковци 1 к. Избегли из Сопота почетком XIX века. Служба: Св. Пречиста. — *Петрушевци* 1 к. Ристо из Горног Чичева 1894. год. Не служе, „испустени". — *Јановци* 1 к. Ордан из Крајница 1899. год. Служба: Св. Никола. — *Лазарковци* 2 к. Дошли из Долног Чичева 1904. год. Не служе. — *Тоновци—Драгожелци* 2 к. Глигор и Камче, далеки братучеди, дошли из Драгожела 1905. год., а пореклом „од Штипско" крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Јовановци* 2 к. Дошли из Росомана 1906., тамо из Долног Чичева око 1870. год., а пореклом из Свећана почетком XIX века. Служба: Св. Димитрије. — *Аврамовци* 1 к. Ристо из Горне Бошаве 1906. год., а пореклом из Конопишта средином XIX века. Служба: Св. Никола. — *Дончевци* 1 к. Петре из Рисјанске Курије 1906. год. Оставио службу. — *Димовци* 1 к. Дошли из Глишића 1906. год. Не служе. — *Лазарковци* 1 к. Дошли из Горне Бошаве 1907., тамо из Конопишта око 1900. год., а пореклом из Рождена почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Ђорђијовци* 1 к. Камче из Долног Чичева 1908. год. Оставили службу. — *Петровци* 1 к. Ристо из Горног Чичева 1910. год. Оставили службу.

Колонисти,[2]) досељени 1919. до 1921. год.:

[1]) Barth. Reise durch das Innere d. Europ. Türkei. c, 131.

[2]) Подаци од Г. Перовића, аграр. повереника у Кавадарцима.

Димовци 1 к. Из Крстеца (Прилеп). *Перовићи* 2 к. Из Селишта, ср. Косанички, окр. Топлички. *Иванчевићи* 1 к. Из Доброг Дола, ср. Косанички, окр. Топлички. *Филиповићи* 1 к. Из Матеваца, ср. и окр. Нишки. *Ристићи* 1 к., *Анђелковићи* 1 к. Из Бабушнице, ср. Лужнички, окр. Пиротски. *Ђорђевићи* 2 к., *Пејчићи* 1 к., *Ђирићи* 1 к. Из Крупца, ср. Нишавски, окр. Пиротски. *Јовановићи* 1 к., *Панчићи* 1 к. Из Великог Јовановца, ср. Нишавски, окр. Пиротски. *Јовановићи* 1 к. Из Трњана, ср. Нишавски, окр. Пиротски. *Панајотовићи* 1 к. Из Басаре, ср. Нишавски, окр. Пиротски. *Пасулски* 1 к. Из Краљева, окр. Пиротски. *Павловићи* 1 к. Из Влахова, ср. Сврљишки, окр. Нишки. *Неапуски* 1 к., *Следски* 1 к., *Поп* 1 к., *Даруд* 1 к. Из Требља, од румунског Баната. *Лаибићи* 1 к. Из Лугоша, од Баната, *Сквреге* 1 к. Из Капеље, ср. Коренички, окр. Огулински. *Миковићи* 1 к. Из Чело-Брда, од Боке Которске. *Кашанејери* 1 к. Из Пржнова, од Б. Которске. *Зеновићи* 1 к. Из Крстача, од Б. Которске. *Андровићи* 1 к. Из Ђутовића, од Б. Которске. *Гвозденовићи* 1 к. Из Црмнице, од Вирпазара.

57. ДЕБРИШТЕ.

Положај и тип. — Село Дебриште лежи обострано Дебришког Дола, под југоисточном страном Рујена; под селом долиница пада у раван котлине и улива се у Рајец ниже Дреновске Клисуре. У селу има чешма.

Село је хришћанско и збијеног типа, разређених крајева. Горно Мало је у присоју, Долно у осоју долинице. Број кућа: Горно М. 12, Долно М. 15; свега 27.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, али „се врте и имање". Пред крај XIX в. ослободили се бегова, престали давати „ћесим". Њиве се налазе на површима Скрке, Голиша, Колника, Курилова, до под Рујен, где је имало добрих винограда. Боље су њиве и башче низ *дол*, до Рајца. Мера је на Рујену.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли су крајем XVII в. са Старога Села на ставама Мечин-Дола са сеоским, при улазу у равницу. Бегови их доцније притисли.

Темељије са Старог Села: *Бубевци* (Гор. М.) 7 к., *Колевци* (Дол. М. 2, Гор. М. 1) 3 к. Служба: Св. Никола. *Шоклевци* (Дол. М.) 3 к. Служба: Св. Атанас. *Нединци* (Гор. М.) 1 к. Служба: Св. Параскева. *Галевци* (Дол. М.) 4 к. Служба: Св. Димитрије. Дедовци Галеваца били су почетком XIX века „од некој гладија" избегли за неко време на чифлик у Росоман, да се исхране.

Новији досељеници: *Трндевци* (Дол. М.) 4 к. Дошли из Бизевића око 1874. год. Служба: Св. Атанас. — *Маслинковци* (Дол. М.) 2 к. Дошли из Росомана око 1876. год. Служба: Св.

Параскева. — *Јованчевци* (Гор. М.) 1 к. Ристо из Трстеника око 1882. год. Служба: Св. Никола. — *Лазовци* (Гор. М.) 1 к. Ило из Ресаве око 1884. год. Служба: Св. Никола. — *Дафчевци* (Гор. М.) 1 к. Павле из Бизевића око 1900. год. Служба: Св. Атанас.

Панађур: Св. Атанас (летњи).

Црква у селу је новија на старом *црквишту;* низ дол, код Пештера, има још два „црквишта", а на Староме Селу „грамаће".

58. БИЗЕВИЋ.

Положај и тип. — Село Бизевић леже на ниској тераси под главицом Мокарије, која с леве стране затвара сутеску Црне. Вода са извора на обали и са реке. Село је хришћанско и чифличког типа. Број кућа: 6.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, под Турцима били „исполције". Њиве су у равници и на терасама Црне. Друм Градско—Прилеп и железничка пруга обилазе сутеску, и воде кроз неогену удолину између Макарија и Дебришке Скрке.

Порекло[1]) *сојева.* — Старо насеље, сада „собраница"; село називају Турци: Карасу-Чифлик[2]).

Старији досељеници: *Ђоревци* 1 к. Служба: Св. Аранђел. *Мојсовци* 1 к. Служба: Св. Атанас. — Досељени почетком XIX века, незнано одакле.

Новији досељеници: *Поповци* 1 к. Дошли из Камендола око 1860. год. Служба: Св. Атанас. — *Цоцевци* 1 к. Јован из Паликуре око 1884. год. Служба: Св. Никола. — *Тасевци* 1 к. Огњан дошао „између" из Галишта 1897. год. Служба: Св. Никола. — *Димитријовци* 1 к. Насто из Долне Бошаве 1908. год. Служба: Св. Ђорђе.

59. МРЗЕН-ОРАОВЕЦ.

Положај и тип. — Село Мрзен-Ораовец леже у изворном облуку Ораше, у пространој површи под источним подножјем Рујена. Вода за пиће са Селске Чешме и Пеливора.

Село је хришћанско и збијеног типа, разређених крајева. Леву и присојну страну долине заузимају Бошковско или Долно и Ничовско или Надпат-Мало, а десну Чочановско или Спротивно и Јуруковско Мало. Између ових код чешме је Средсело са дућаном, нолбантницом и ковачницом. Број кућа: Бошковско М. 15, Ничовско М. 48, Чочановско М. 13, Јуруковско М. 15; свега 91.

Привредне прилике. — Сељаци су земљорадници и сточари. До средине XIX века били чифчије „под ћесим" беговима

[1]) Испитано 1914. год.

[2]) Карѣ-Су = Црна Вода (Река).

из Кавадараца и Сиркова. Њиве са пасиштима су на површима око села: Соко-Глава, Ћаве, Седло, Скрка, Тиса Црвена Пештера, Пропас, Коскар, Јанкулови Њивја, Ников Камен, Кукорец, Даб, Две Жене, Црвена Шума, Вардите, Виногради. У долиницама Ораше, Пеливора, Рашовеца, Кауђера, Жуте Воде, Думових Вирова и Водице има и башча са вадама. Мера је на Рујену, некада и око села, и на њој „браеници", али их „ископачили" „Турци" из Сиркова. Пре тога сељаци су били више сточари.

Име, порекло сојева и старине. — Име Мрзен-Ораовец сељаци тумаче тиме: што „на години сето *измрзнује*", а низ долину *Ораше* гаје се „ораји" од најстаријег времена.

Старинци: *Ничовци* (Ничов. М. 6, Јурук. М. 1) 7 к., *Ицовци* (Ничов. М.) 1 к., *Илевци—Чашковци* (Јурук. М.) 2 к. Служба: Митровден. *Пацевци* (Ничов. М.) 1 к. Служба: Св. Ђорђе. *Мишевци—Здравевци* (Бошков. М. 3, Ничов. М. 1) 4 к. Служба: Св. Никола. *Трљичовци* (Чочан. М.) 1 к. Служба: Петковден.

Старији досељеници: *Чочановци* (Чочан. М.) 6 к. Служба: Митровден. *Арбовци* (Чочан. М.) 2 к. Служба: Св. Ђорђе. *Ћимовци—Бошковци* (Бошков. М.) 9 к. Служба: Св. Никола. *Миповци* (Ничов. М: *Јанчевци* 4, *Јовчевци* 3; Јурук. М.: *Лазовци* 2) 9 к. Служба: Св. Атанас. *Антовци* (Ничов. М. 10, Чочан. М. 1) 11 к., *Тасевци* (Ничов. М.) 10 к. Служба: Св. Никола. — Сви ови сојеви прешли с оближњег селишта Даба, где су били на чифлику, крајем XVIII в. Само су Антовци[1]) и Тасевци пореклом „од Дебар", дошли као сточари средином XVIII века, па се на Дабу задржали. — *Анђушовци* (Ничов. М.) 1 к. Дошли од Призрена крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Думовци* (Ничов. М. 8, Јурук. М. 1) 9 к. Избегли из Драње крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Јуруковци* (Јурук. и Чочан. М.) 2 к. Избегли „од Јуруклук, од преко Вардар", почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Ордановци—Анђелчевци* (Јурук. М.) 7 к. Избегли из Житолупа 1831. год., „Арнаути кога одеше". Служба: Св. Никола. — *Симуновци* (Бошков М.) 3 к. Из Житолупа заједно с Ордановцима. Служба: Св. Никола. — *Сеџовци* (Ничов. М.) 1 к. Избегли из Возарапа 1850. год. Служба: Митровден.

Новији досељеници: *Мурговци—Мантевци* (Чочан. М 2, Ничов. М. 1, Јурук. М. 1) 4 к. Избегли из Сиркова око 1860.

[1]) Непознати бугарски писац у чланку „Една нашенска ржкопись." (Книжици за прочитъ, кн. I, стр. 42., Солунъ 1889.) приказује „Словото на Кирилла философа", и каже да је овај рукопис, чије „правописанието е еръбско", и који датира из друге половине XVII или прве половине XVIII века, добио од Христа Антова, родом из с. Мрзена („Тиквешко"), засељеног у Солуну; поред овог Христу су и други рукописи, неки на пергаменту, остали од прадеда.

год. Служба: Св. Ђорђе. — *Филиповци* (Ничов. М.) 1 к. Избегли из Сиркова око 1886. год. Служба: Св. Никола.

Панађур: Св. Илија.

На Дабу, четврт часа низ долину, има „селиште" од негдашњег чифлика.

60. КАМЕНДОЛ.

Положај и тип. — Село Камендол лежи на ниској тераси леве и присојне стране Ораше, под излазом јој из Клисуре, дубоко усечене у површи између Гилемог Рида и Спровирачке; ниже села се река усеца у својој плавини, која затвара долину и скрива насеље, на прелазу у пространу долину Црне. У селу су кладенци: Гулевец и Ораш. Село је хришћанско и збијеног типа. Број кућа: 12.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи и сточари, на чифлику Синановаца из Кавадараца делимично се ослободили још у турско време зарадом од виноградарства и сточарства. У равници и на терасама Црне су *лаке* и плодне њиве, по странама била „лојза", а на површима пасишта. На Преслопу више села гаје се дудови за свилене бубе. Под селом се налази жел. станица Камендол, а у доба каравансног саобраћаја постојао је на друму Камендолски Хан.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли са Грамаћа од Црне крајем XVII в. и склонили се уз „камени дол".

Темељије са Грамаћа: *Соколовци* 3 к. Служба: Св. Атанас. *Бучуковци* 2 к. Служба: Митровден.

Други старији досељеници: *Чакревци* 1 к. Избегли из Уланаца почетком XIX века. Служба: Петковден. — *Димовци* 1 к. Дедо-Димо из Уланаца средином XIX века. Служба: Св. Аранђел.

Новији досељеници: *Чупевци* 2 к. Иге из Ракља око 1864. год. Служба: Св. Никола. — *Раковци* 1 к. Дошли из Трстеника око 1894. год. Служба: Св. Никола. — *Беловци* 1 к. Дошли из Горникова око 1894. год. Служба: Св. Атанас. — *Ристовци* 1 к. Дошли из Ракља око 1896. год. Служба: Св. Никола.

Панађур: Ђурђевден. Тог се дана окупљају болни у Клисури над селом и кроз *пештеру* Спровирачке провлаче, а на Ораши купају, да се излече; нероткиње се провлаче с мужевима ради деце.

На Грамаћу има „кућишта", а при излазу Ораше у равницу „црквиште" Крст.

61. СИРКОВО.

Положај и тип. — Село Сирково лежи највећим делом на тераси леве и присојне стране Реке, под одсецима Пештери, а на излазу у долину Црне. Од Пештера су чешме, а има и више

бунара. Село је муслиманско и збијеног типа. Долно, Средњо и Горно Мало су на левој, Шулишовско на десној страни долинице. Број кућа: Долно М. 73, Средњо М. 68, Горно М. 92, Шулишовско М. 3; свега 236.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи"; међу њима неколико беговских сојева. Њиве се налазе испод села, на терасама, до равнице Црне; многе од њих, при нагибима, на *међама* вештачки терасиране. Крај *водопија* на Црној имају чајире, а нешто пасишта и на површи изнад села: Оливоре, Дага Шума (сада голет), Острец, Орашовец, Слива, Милкина Осојница. Мера захвата и део Рујена. На брежуљцима повише села били су виногради. Горе су њиве у крчевинама на синору Мрзен-Ораовца, најдаље су до брда Кастела.

Име, порекло сојева и старине. — Име селу је по дрвету „сирке", кога и сад има. Готово сви су сојеви стариначки. До пред крај XIX века имало је и хришћана.

Старинци: Долно М.: *Хасанчевци (Мемиш-агини* 7, *Иметагини* 2, *Емин-агини* 9) 18 к., *Дзендзеровци* 10 к., *Ђурдовци* 11 к., *Муратовци* 2 к., *Лукаровци* 3 к., *Пастрамовци* 5 к., *Барјактаровци* 5 к., *Сулевци* 4 к., *Шалевци* 6 к., *Халовци* 3 к., *Рецовци* 1 к., *Касамовци* 4 к. Средњо М.: *Алишковци* 8 к., *Кавазовци* 5 к., *Митровци* 7 к., *Татаровци* 7 к., *Ленковци* 8 к., *Бечовци* 6 к., *Џамбазовци* 6 к., *Чебовци* 6 к., *Пуневци* 6 к., *Шабановци* 2 к. Горно М.: *Али-беговци (Зулферовци* 8, *Оцевци* 10, *Брковци* 6) 24 к., *Караговци* 4 к., *Идризовци* 8 к., *Телевци* 8 к., *Остраковци* 4 к., *Бишовци* 4 к., *Абдовци* 7 к., *Мула-Салијовци* 6 к., *Каралијовци* 8 к., *Ахметовци* 5 к., *Пирковци* 4 к., *Емчевци* 3 к., *Адиловци* 3 к., *Вотковци* 2 к., *Букевци* 2 к. Шулишовско М.: *Шулишовци* 3 к.

Досељеници: *Рамовци* (Дол. М.) 1 к. Дошли „од Јуруклук" крајем XVIII века; пореклом Јуруци. — *Бизевци* (Сред. М.) 7 к. Дошли из Бизевића почетком XIX века; по доласку се потурчили.

У Шулишовском Малу има „црквиште"; тај су крај насељавали хришћани, пре но што су и последњи одавде избегли У Горном Малу стоји „Маркова Кула", истоветна са оним у Манастирцу и Кавадарцима. У Долноме Малу, приликом проширавања села, раскопавана су „стара гробишта", из доба пре потурчавања или старија.

62. РОСОМАН.

Положај и тип. — Село Росоман лежи у равници на левој обали Црне. Ређе се Црна излије и заплави доњи крај села. Вода за пиће спроведена је у чешме са Ђериса повише села, а има и више бунара. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се на три краја. Пре проласка железнице низ Вардар (1873.

год.) било је полуварошког типа, са малом чаршијом у Средњем Малу. Број кућа: Горно М. 45, Средњо М. 64, Долно М. 52; свега 161.

Привредне прилике. — Сељаци су само „орачи", међу њима неколико бегова. Њиве се налазе у долини Црне, са *лакама* у равници. Пре железнице имало је на Црној под селом пристаниште, одакле су полазили „кораби" и „шајке" са житом и „плавови" са ћерестем за Солун. Отуда у Росоману постојала чаршија са десетак дућана, а средом се држао пазар. Трговину су држали хришћани. Још има *корабара* који су за Солун пловили. У старија времена овде су Турци правили барут.

Порекло сојева и старине. — Већином су староседелачки сојеви. До 1906. год. постојао је код Горног Мала чифлик са 20 кућа хришћана; варошлије се сасвим изгубиле.

Старинци: Горно М.: *Минтешовци* (кроје „минте") 8 к., *Јусуфчевци* 7 к., *Патревци* (неко у сојy био „патрев" — кривоног) 10 к., *Алималовци* 6 к., *Пусуловци* (стари им били „пусуле — јунаци") 8 к. Средњо М.: *Абевци* 10 к., *Нолбантиновци* 12 к., *Ајијовци* 15 к., *Мустабеговци* 12 к., *Узуновци* 15 к. Долно М.: *Селимовци* 25 к., *Патловци* (одувек су „патла" — на крај срца) 6 к.

Старији досељеници: *Берберовци* (Дол. М.) 9 к. Добегли „од преко Вардар" крајем XVIII века; раније звани Јуруковци, пореклом Јуруци. — *Хукачевци* (Гор. М.) 6 к. Дошли из Манастирца почетком XIX века. Стари им били „дервиши — хукачи", много се молили. — *Асанчевци* (Дол. М.) 8 к. Избегли због Синановаца из Дуброва око 1840. год. Тада је Дуброво „чифлик станало".

Новији досељеници: *Муаџировци* (Дол. М.) 2 к. Избегли из Врања 1878. год. — *Пундевци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Долног Дисана 1902. год. — *Дашковци* — *Чамевци* (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год., а пореклом из Раштана крајем XVIII века. Потурчени у Долном Дисану.

На расељеном чифлику има „селиште", „црквиште" и „рисјанско гробиште". Ћерпс је провађен стари водовод, који је свакако водио за Пусто Градско.

ЋЗ ПОДЛЕС.

Положај и тип. — Село Подлес лежи на ставама поточића Ризовец и Карпеовец, плитко усечених у површи око 620 м., у подножју врхова Свети Дv и Ветерско; ниже села приме и Јаманицу, одакле даље настаје Стара Река, највећа притока Црне из побрђа Клепе. Многе су чешме у селу, а у синору многобројне чешме и извори, као: Калиманска Ч., Ливаће, Србиница, Самовилски Кладенец, Каракашница, Карацинец, Папучани и др. Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се

на четири мала. Број кућа: Горно М. 32, Средњо М. 48, Долно М. 24, Здравевско М. 14; свега 118.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари. Неко време бегови били ударили „ћесим на село", доцније подигли и куле; већина се кућа ослободила пред крај XIX века. Њиве се налазе на површи око села. У долинама су многе башче под вадама, а на Старој Реци 26 воденица. „Мера" је врло пространа (око 11.000 дунума), под пасиштима. Под Рујеном и Голим Брдом су трла и бачила. У турско време ишло се у печалбу у Америку.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Већина су становника „одвекашњи", чији се дедовци због Турака „наједно собрали" с околних „Селца" овамо „под лес":

Ђерасиновци (Гор. М.) 8 к.,*Вражавковци* (Сред. М.: *Јовевци* 5, *Џамбазовци* 2) 7 к. Служба: Св. Никола. — Вражавковци се зову по дедовцу *Вражавку* од пре *девет појасева*, који је „заварил стара војна на Чичевско Кале'. Вражавко је давао паши, који је боравио с табором у селу, тридесет оваца дневно и зоб за коње. Пред одлазак, паша чује да је Вражавко „врач", позове га к себи, и затражи да погоди: колико носи штенади једна „загарица" (ловачка керуша), мушких, женских? Вражавко је погодио. Исто се поновило и с једном кобилом. Онда га паша узме уза се и поведе с војском. — *Чингаровци* (Гор. М.) 5 к., *Здравевци* (Здравев. М.: *Здравевци* 2, *Салмовци* 4, *Гурамовци* 7) 13 к. Служба: Петковден. *Јосивовци* (*Јосивовци* (Дол. М.) 4, *Милевци* (Дол. М.) 4, *Прценовци* (Дол. М.) 2, *Постоловци* (Гор. М.) 1) 11 к. Служба: Св. Атанас. *Пастрмковци* (Сред. М.) 7 к. Служба: Митровден. *Тошевци* (Сред. М.) 7 к. Служба: Св. Ђорђе.

Други старији досељеници: *Бошевци* (*Бошевци* (Сред. М.) 7, *Страчковци* (Сред. М.) 7, *Мишковци* (Дол. М.) 7, *Куниници* (Гор. М.) 3) 24 к. Дедовец Боше избегао „од Корча зад Битоља", почетком XVIII века. Служба: Св. Аранђел. — *Левовци* (*Левовци* (Гор. М. 10, Дол. М. 1) 11, *Пеиовци* (Сред. М.) 3, *Бинчевци* (Сред. М.) 1, *Маринци* (Сред. М.) 2, *Дановци* (Сред. М.) 1, *Гондевци* (Сред. М.) 4, *Домазетовци* (Дол. М.) 2) 24 к. Избегли из Житолупа средином XVIII века. Служба: Петковден. — *Крајничани* (Гор. М.) 3 к. Избегли из Крајнипа крајем XVIII века, отуда *отерани као лопови: село им платило кућу и земље, па их најурило.* Служба: Митровден. — *Секуловци* (Дол. М.) 3 к. Избегли из Сиркова почетком XIX века. Служба: Св. Пречиста.

Новији досељеници: *Ацевци* (Здравев. М.) 1 к. Дошли из Сарамзалине „од Вчеполе" око 1870. год. Служили тамо неком бегу за дуг, па их овдашњи бег откупио и довео на беглук. Служба: Св. Никола. — *Милошевци* (Гор. М.) 1 к. Јован домазет у Чингаровцима из Гричишта око 1900. год. Служба: Св.

Пречиста. — *Димитријовци* (Сред. М.) 1 к. Илија „даскал" домазет у Бошевцима из Војнице 1906. год. Служба: Св. Арханђел. — *Таневци* (Дол. М.) 1 к. Поп-Лефтер из Скачинаца 1908. год. Служба: Св. Никола. — *Лазовци* (Гор. М.) 1 к. Диме домазет у Ђерасиновцима из Шивца 1911. год. Служба: Св. Никола.

Панађур: Св. Ду.

Турски Цигани: *Алијовци* (Сред. М.) 1 к. Али дошао као полбантин из Велеса крајем XIX века.

Одсељени: Бошевци 1 к., избегли у Прилеп због бегова почетком XX века.

„Селца" имају „грамађа" на овим местима: Мокра Поља, Желковец, Креол, Боров Дол, Широка Падина, Врбка, Куртишово Кладенче, а под самим селом Селиште. На свима откривене зидине кућа, налазе се врчве. На Широкој Падини има „црквиште", а на Светом Ду „манастириште", где се панађур одржава. У Долном Малу има такође „црквиште", одакле су у цркву пренети: једна грчка спомен-плоча са натписом и рељефима, један велики китњасти капител у мермеру. На високој површи Рујена налази се Маркова Кућа, а ублизу Марков Стап.

64. КРУШЕВИЦА.

Положај и тип. — Село Крушевица лежи обострано Старе Реке, при излазу у долину Црне. До 1894. год. знатан део села лежао је крај реке, а после поплаве (однела 18 кућа), цело се село прибило по узаним терасама и странама долинским. Вода за пиће чешменска, спроведена са извора више села. Село је муслиманско и збијеног типа, разређених крајева. Горно и Долно Мало леже на левој, а Средњо на десној страни долине. Број кућа: Горно М. 20, Средњо М. 24, Долно М. 40; свега 84.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају земљорадњом и сточарством; нема бегова. Њиве су испод села, до Црне; у *лакама* око Старе Реке има башча. Мера је на риду Висок Камен, а на Корији „дабовина"; сече се само за „погребење", врло стара шума. Сељаци иду у „аргатлак" у богатија тиквешка села, а неки и у „гурбетлак" као алвацији, најдаље у „Бугарско".

Порекло сојева и старине. — Село је „староземанско", само стариначких сојева:

Горно М.: *Анџаковци* 3 к., *Таjровци* 3 к. Средњо М.: *Муратовци* 2 к., *Дервишовци* 1 к., *Диковци* 1 к., *Бимановци* 5 к., *Какалевци* 2 к., *Ђоровци* 1 к., *Дроплеjци* 2 к., *Мунчевци* 1 к., *Кордевци* 2 к. Долно М.: *Годевци* 3 к., *Сеjмаковци* 2 к., *Адилковци* 2 к., *Шеферовци* 2 к., *Музуровци* 1 к., *Ђенишовци* 2 к., *Полбантиновци* 1 к., *Фазлиjовци* 1 к., *Даглевци* 2 к., *Селмановци* 4 к., *Миразовци* 1 к., *Курнишовци* 1 к. *Дураковци* (Гор. М. 5, Дол. М. 1) 6 к., *Абазовци* (Гор. и Дол. М.) 2 к., *Кусевци*

(Гор. М. 6, Дол. М. 2) 8 к., *Вакофци* (Сред. М. 2, Гор. М. 1) 3 к., *Зулферковци* (Сред. М. 2, Дол. М. 1) 3 к., *Оџевци* (Дол. М. 6, Сред. М. 1) 7 к., *Пејзовци* (Дол. М. 5, Гор. М. 1) 6 к., *Синановци* (Дол. и Сред. М.) 2 к., *Салчевци* (Дол. и Сред. М.) 2 к.

Под Осојем више села стоје зидине Манастира, порушеног после потурчавања села, за *старе војне*, када су Турци „на оро" затекли „седумдесет млади невести". Ниже села на левој страни реке има „грамаће".

65. ГОРНО ЧИЧЕВО.

Полажај и тип. — Село Горно Чичево лежи на ставама Извора и Струме, плитко усечених у дреновској језерској тераси, у подножју Скрке. Вода за пиће је чешмењска и бунарска. Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се на четири мала. Број кућа: Чепишовско М. 23, Миновско М. 7, Рибарско М. 6, Поповско М. 27; свега 63.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају земљорадњом и сточарством. Сви су на „својско", а село је до средине XIX века било чифлик. Њиве су „низ поље", на заравнима и падинама ниже села. Мера захвата Скрку над селом. Шума за кућну грађу гаји се у селу дуж *вада* и поточића (јавор, топола, јасика).

Порекло сојева и старине. — Село је „староземанско", али само досељеничких сојева, од којих су „темејлије" добегле за *старе војне*, крајем XVII в., са селишта Капеша:

Чепишовци (Чепиш. М.) 12 к., *Бонџевци — Миновци* (Минов. М.) 7 к., *Тимевци* (Попов. М.) 4 к. Служба: Св. Никола. *Ђуровци* (Чепиш. М.) 4 к. Служба: Св. Пречиста.

Остали досељеници: *Алексовци* (Попов М.) 4 к. Дошли од Костура средином XVIII века. Отуда донели занат, „одвек мајстори", граде куће овде и у околини. Служба: Митровден. — *Рибарци* (Рибар. М. 4, Попов. М. 6, Чепиш. М. 3) 13 к. Избегли из Рибараца почетком XIX века. Служба: Св. Никола — *Поповци* (Попов. М.) 6 к. Дошли са *вакафа* Кошари око 1836. год. Поп-Илија Ђорђевић пети је поп из соја. Служба: Св Атанас. — *Будинци* (Попов. М.) 4 к. Из Кошара заједно с Поповцима. Служба: Св. Никола. — *Таневци* (Чепиш. М.) 4 к. Такође из Кошара с Поповцима. Сва три соја избегла због турског зулума. Како су им куће биле „плетенице", праве *кошаре*, пренели их „на рапи" на чифлик. Служба: Св. Ђорђе. — *Шијакевци* (Попов. М.) 1 к. Дошли из Градског око 1840. год., а пореклом из Крајнипа, одакле избегли због Арнаута око 1830. год. Служба: Св. Никола. — *Наџовци* (Попов. М.) 1 к. Дошли из Ресаве око 1845. год. Служба: Митровден. — *Богатиновци* (Попов. М.) 1 к. Избегли из Сиркова око 1850. год. Служба: Св. Никола. — *Мавровци* (Рибар. М.) 1 к. Дошли из Долног Чичева око 1850 г., а пореклом са селишта Капеша крајем XVII века.

Служба: Св. Пречиста. — *Смиљковци* (Рибар. М.) 1 к. Дошли из Преота („Скопско") око 1872. год. Служба: Митровден.

Панаћур: Спасовден.

Одсељени: Илковци 1 к. у Велес око 1890. год.

Близу села, под врхом Утка, налази се Манастир Чичево, подигнут средином XIX века на Манастиришту Св. Аранђела; око цркве су конаци и друге зграде. Од старог манастира има остатака, међу њима плоча са грчким натписима. Манастиру припада „вакаф" у Дворишту и селиште вакафа Кошари.[1]

66. ДОЛНО ЧИЧЕВО.

Положај и тип. — Село Долно Чичево лежи с обеју страна Чичевске Реке, која потиче од Горног Чичева под Скрком, а притиче Старој Реци ниже Крушевице. У селу су чешме и бунари. Село је хришћанско-муслиманско и полуварошког типа. Дели се на осам крајева, а у њиховој средини налази се Средсело или Дућани: калдрмисана пољана, и ту је чешма, џамија, кафана, више дућана и занатиница.

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Крсановско Мало	—	22	22
Илковско „	28	—	28
Ајдаровско „	16	18	34
Бојаџијовско „	11	—	11
Абдишовско „	—	14	14
Крчмар „	15	—	15
Нолбант „	—	23	23
Припорско „	9	—	9
Свега	79	77	156

Привредне прилике. — Сељаци су највише „орачи"; хришћани се баве и сточарством, они држе и дућане и занатинице, а до средине XIX века били „исполџије". Њиве су уз реку до Црне и Вардара, а и навише од села, измешане са *удутом* Горног Чичева. Мера је на Скрки изнад Горног Чичева.

Село је под Турцима било административно средиште Клепе[2]) или Клепа-Кола, и стога се у њему развила мала чаршија.

[1]) Оба су вакафа оставили Манастиришту *Бојовци*, још пре *старе војне*, који су држали и синор Горног Чичева, где су живели. Завештање су учинили кад су их „Турци расипали": Бојовци били богати „рајати". Једном им дођу Турци „нагости", па кад се ноћу враћали, закољу једног сељанина и подметну Бојовцима у трло. Сутра рано дођу назад и упитају Бојовце: зашто им не послаше по слузи овна? Бојовци ни појма. Турци претраже и нађу закланог слугу. Изведу Бојовце на суд, који досуди: да све њихово имање припадне Турцима. Тада Бојовци изјаве да је њихово само Горно Чичево, остало „вакафско". Турци их одведу „робље", село узму, а Манастириште добије вакафе.

[2]) Ј. Цвијић, Основе, књ. I, стр. 281.

Кафеџије су Крчмаровци, дућанџије Вановци и Пешовци, кујунџије Несторовци, терзије Илковци, Припорци и Несторовци, фурнаџије Мађаровци, ковачи Данаиловци; ковачи су и Аџупци, а поткивачи Нолбантиновци, једини од муслимана.

Порекло сојева и старине. — Село је „старовремско", са мањином стариначких сојева муслимана, чији су дедовци за војне на Чичевском Калету били у збегу на Црној.

Порекло муслимана:

Старинци: *Крсановци* (Крсанов. М.: *Крсановци* 16, *Мешкутевци* 4) 20 к., *Ајдаровци* (Ајдаров. М.) 8 к., *Нолбантиновци* (Нолбант-М.) 19 к., *Зајимовци—Беговци* (Ајдаров. М.) 4 к., *Нурковци* (Ајдаров. М 3, Крсанов. М. 2) 5 к., *Чибовци* (Абдишов. М.) 2 к. Чибовци су роднина „по женско" с Чепишовцима из Г. Чичева.

Досељеници: *Потуровци — Тирчевци — Каленичаровци* (Нолбант-М.) 3 к. Избегли из Капеша крајем XVII века, па се овде потурчили. — *Јуруковци—Абдишовци* (Абдишов. М. 12, Нолбант. М. 1) 13 к. Дошли из Мужанаца крајем XVIII века, а пореклом Јуруци. Од њих су овдашњи муслимани научили понешто турски, али га они сами већ заборавили. — *Оџевци* (Ајдаров. М.) 2 к. Дошли из Сиркова средином XIX века. — *Турски Цигани: Аџупци* (Ајдаров. М.) 1 к., дошли као ковачи из Водоврата око 1884. год.

Порекло хришћана:

Старији досељеници: *Бојаџијовци* (Бојаџијов. М. 6, Илков. М. 3) 9 к., *Недевци* (Бојаџијов. М.) 5 к., *Ђулумовци* (Илков. и Крчмар-М.) 2 к. Служба: Св. Атанас. *Мановци* (Илков. М. 5, Крчмар-М. 1) 6 к. *Прасевци* (Илков. М.) 4 к., *Торевци* (Крчмар-М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Богатиновци* (Ајдар. М.) 5 к. *Крчмаровци* (Крчмар-М.) 9 к. Служба: Св. Ђорђе. *Несторовци* (Ајдаров. М.) 4 к. Служба: Св. Петка. Дедовци избегли са Грамаћа и Капеша крајем XVII в.: тамо били „рајати" и давали само „харач", а од доласка овамо постали чифчије у Зајимоваца, који су дотле били „зајими". — *Илковци* (Илков. М. 10, Ајдаров. М. 5) 15 к. Избегли, да се не потурче, из Водоврата средином XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Даскаловци* (Илков. М.) 2 к. Дошли из Ракља крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Крнинци* (Крчмар. М.) 3 к. Избегли из Крнина око 1830. год. Служба: Св. Петка. — *Припорци* (Припор. М.) 9 к. Дошли из Припора око 1840. год. Служба: Св. Врачи — *Мађаровци* (Илков. М.) 2 к. Дошли „од Дојранско" око 1850. год. Најпре били у Манастиру Чичеву „мађари", затим прешли овамо „фурнаџије". Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Пешовци* (Ајдаров. М.) 1 к. Дошли као дућанџије из Велеса око 1896. год. Кажу за свој сој, који потиче из Велеса, да се зове Павлићи, и да од њих има кућа у Скопљу, Тетову, Вучитрну, Призрену и Нишу. Служба: Св.

Петка. — *Вановци* (Ајдаров. М.) 1 к. Дошли „на дућан" из Велеса 1906. год. Служба: Св. Никола. — *Данајиловци* (Илков. М.) 1 к. Дошли као ковачи из Кавадараца 1911. год. Служба: Св. Никола.

Панађур: Св. Атанас.

Недалеко је низ Чичевску Реку селиште Грамаће; отуда је пренета плоча с грчким натписом. На селишту Капешу, у долини Капешке Реке, има гробиште, изоравају се врчве и други судови. Над овиме су развале Чичевско Кале.

67. ГРАДСКО.

Положај и тип. — Село Градско лежи у равници на десној обали Вардара, повише ушћа Црне. До рата 1912. год. вода се узимала са реке, онда је ископан бунар; за Великог Рата подигнуте су и четири пумпе. Село је хришћанско и прелазног типа; развија се од чифличког ка збијеноме типу, нарочито дуж пута за станицу Градско. Број кућа: Горно М. 7, Долно М. 8; свега 15.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", раније „исполџије", па се од спровођења железнице настали ослобађати. Њиве се налазе у равницама и на терасама Вардара и Црне, где *лаке* дају две жетве. У зиму 1922. год. дошли су на зимовиште сточари из Галичника са више хиљада брава оваца, и лежали на Вардарском Риду до пролећа 1923. год.

Више села, под Вардарским Ридом, налази се станица Градско. Од спровођења узане пруге током Великог Рата за Прилеп и Битољ станица је постала раскрсницом, стога се од 1919. год., место ранија два хана, развила читава варошица, са пуно хотела, ашчиница, кафана, дућана и магацина. Подижу их и држе највише трговци и занатије из Велеса и Прилепа.

Име, порекло сојева и старине. — Село је названо по оближњим равалама Пусто Градско. Сви су сојеви досељенички, права „собранића".

Старији досељеници: *Димовци* (Дол. М.) 2 к. Дошли на чифлик незнано одакле почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Крстевци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Виничана средином XIX века. Служба: Св. Аранђел. — *Левовци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Виничана средином XIX века. Служба: Св. Ђорђе.

Новији досељеници: *Темељковци* (Дол. М.) 1 к. Сишли из Долног Чичева око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Ставровци* (Дол. М.) 1 к. Нацо из Турске Куније око 1865. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Коцевци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Паликуре око 1874. год. Служба: Св. Никола. — *Соколовци* (Гор. М.) 1 к. Из Долног Чичева око 1888. год. Служба: Св. Аранђел. — *Димитријовци* (Гор. М.) 1 к. Из Свећана око 1895. год. Оставили службу. — *Јовановии* (Гор. М.) 1 к. Диме из Грнчишта око 1896. год. Служба: Св. Никола. — *Коловци—Камендолије—Та-*

сковци (Гор. М.) 1 к. Дошли из Паликуре око 1898., тамо из Рисјанске Куније око 1890., раније из Камендола око 1870., а пореклом из Мрзен-Ораовца око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Андовци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Рисјанске Куније 1903. год. Служба: Св. Аранђел. — *Науновци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Цидимираца 1905. год. Служба: Св. Петка. — *Ставровци* (Дол. М.) 1 к. Трајче из Марене 1911. год. Напустили службу. — *Мађаровци* (Гор. М.) 1 к. Андреја из Долног Чичева 1915., а пореклом од Дојрана око 1850. год. Служба: Св. Никола.

Панађур: Ђурђевден.

Развале Пусто Градско, стари Stobi, леже на пространој тераси од 20 м., која је усечена у рту од палеогених стена између става Црне и Вардара. Главне црте о старини овога античкога града изнете су у општем делу. У Сиркову се налази узидана у чешму Хадријанова споменплоча, истесана у мермеру; тамо су је пренели дедовци старинаца сеоских са Пустог Градског, да би украсили чешму; на плочи се чита натпис:[1])

IMP ◊ CAES
DIVI ◊ TRAIANI
PARTHICI ◊ FILIO
DIVI ◊ NERVAE ◊ NEPOI
TRAIANO HADRIAN
AVG ◊ PONT ◊ MAX ◊ TRIB ◊ POT ◊ III
COS ◊ III
MVNICIP ◊ STOBEN

Код развала на Црној стоје остаци старога моста. На обема обалама чврсто озидани камени прилази, а у речном кориту слично озидана два стуба, узводно на клис изведена. Материјал за зидање употребљен је са градских развала, и *Хан* је изнео 1865. год.: да мосту недостаје само дрвени под, а „по начину зидања, и целоме изгледу моста,. . . неће бити више од два века како је овакав остављен; по свој прилици поводањ га однео".[2])

(8. ВОДОВРАТ.

Положај и тип. — Село Водоврат лежи у облуку Водовратске Реке, под странама ридова Белград, Скрка и Утка, са којих се у селу састају више долиница; од средине села долина се одсеком кањонски усеца, све до поступног прелаза у долину Вардара. Приликом поводња усеци се померају уназад, и сељаци их бранама заустављају. Вода за пиће узима се са Селске Чешме и Аџарице, а са Соленице за мешење хлеба и за стоку („солена вода"). У околини има још две чешме и извор

[1]) Сирково сам обишао 1914. г., и тада нашао плочу. Између речи унесен знак дошао је место листића на оригиналу.

[2]) Путовање кроз поречину Дрина и Вардара, с. 246—249.

Мендов Пи. Село је муслиманско, збијеног типа и разређених крајева. Дели се на четири мала. Број кућа: Долно М. 33, Шајиновско М. 43, Арнаучевско М. 37, Максудовско М. 29; свега 142.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", а овце држе „колко за омрс". Због малог удута (атара) доста су сиромашни. Њиве се налазе до Вардара, а прелазе и на његову леву страну, до рта Чапкарника испод ушћа Брегалнице, где је било старо корито Вардара. Тамо су чајири. Мера захвата и стране више села. Лети сељаци иду „по аргатлак" у суседна села, а по 40 до 50 људи раде на станици Градско.

Име, порекло сојева и старине. — Име селу дошло је, што се кроз њега „вода враћа": приликом поводња изровљавају га свеже јаруге, услед регресивне ерозије из кањонских усека долиница. Већином су стариначки сојеви, претекли од чуме крајем XVIII в. Последњи су хришћани избегли 1884. г., живели на Чифличету под Арнаучевским Малом, а раније били „на својско"; *Весовци*, који су избегли у Велес, задржали су „баштина", давали је „под ћесим", па најпосле овдашњи муслимани и то узели „со пари".

Старинци: *Крмовци* (Дол. М. 6, Максуд. М. 1) 7 к., *Кудовци* (Дол. М. 17, Шајин. М. 4, Арнаучев. М. 1) 22 к., *Фејзовци* (Дол. М.) 8 к., *Максудовци (Максудовци* (Максуд. М. 7, Дол. М. 1, Арнаучев. М. 1) 9, *Месковци* (Максуд. М.) 7) 16 к. Шајиновско М.: *Спајовци* 8 к., *Шајиновци* 16 к., *Џемовци* 5 к., *Бећировци* 9 к. Арнаучевско М.: *Мутевци* 8 к., *Ајединовци—Суевци* 3 к., *Екшовци* 5 к. Максудовско М.: *Шаштемовци—Халимовци* 7 к., *Јачевци* 2 к., *Ајијовци* 3 к.

Старији досељеници: *Арнаучевци* (Арнаучев. М.: *Муаремовци* 6, *Абдијовци* 9, *Сајитовци* 4) 19 к. Дошли „од Колоња, од Оридско" почетком XVIII века. Најстарији дедовец био је „Арнауче", дошао „како пољак, с добици", и овде се призетио.

Новији досељеници: *Мацировци* (Дол. М.) 1 к. Мемед Асан избегао из Ловче „од Бугарско" 1878. год. — *Писовци* (Максуд. М.) 1 к. Хусејин „пасинак" из Виничана 1900. год.

Турски Цигани: *Хусковци* (Шајин. и Максуд. М.) 2 к. Дошли као ковачи незнано одакле почетком XIX века.

Стара хришћанска гробишта налазе се на Равништу и у Шајиновском Малу. На равништу између Свећанске Клисуре и Видин-Дола налази се селиште Видин, на коме се изоравају темељи кућа, ћерамиде, врчве, „бирлаки" (бакарни новци); са једног *црквишта* отуда су у новију џамију пренети мермерни тесаници, а за хукача стуб. Над Видином се издиже Белград, где има „градиште". Једно плочасто узвишење зове се Маркова Трпеза; овдашњи муслимани верују, да је тамо Крал-Марко ручавао.

69. ДВОРИШТЕ.

Положај и тип. — Село Двориште лежи на високом риду између става Цуцулке и Тишанечке Реке, у подножју чукастог врха Клепа. На страни Цуцулке налази се Стара Чешма, а над Тишанечком Реком врело Тишанец. Село је хришћанско и збијеног типа, облика троугластог. Број кућа: Горно М. 6, Долно М. 12; свега 18.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари. Илијовци су „рајати, одвек на својско", а остали „чифчије" на *вакафу* Манастира Чичева. Њиве се налазе на површима Бошковог Рида и других око села, а мера на Клепи и Скрки. Низ реку су баште на вадама.

Осиливање, порекло сојева и старине. — Темељије прешле овамо на трла због воде са селишта Чајлевец почетком XVIII века: *Илијовци* (Гор. М. 3. Дол. М. 4) 7 к. „Светец": Св. Никола. Остали досељеници: *Матовци* (Гор. М. 3, Дол. М. 6) 9 к. Избегли из Водоврата почетком XIX века. „Турци ни много зулум прајили", кажу они, отац Асан-чауша из Водоврата ограбио им и одавде једну девојку. Служба: Св. Никола. — *Најдовци* (Дол. М.) 1 к. Ђиро „Црцало" из Долног Чичева око 1885. год. „Му се смејали: црцало!" Служба: Св. Атанас. — *Мацини* (Дол. М.) 1 к. Ристо домазет у Матовцима из Долног Чичева 1898. год. Служба „по дедино": Св. Никола.

Панађур: Илинден.

Одсељени: Матовци 3 к., отишли у Велес као „Ћирације" 1917. год.

На селишту Чајлевец, под Витановом Главом на Скрки а повише шуме Калиманци, има „грамаће" и „гробиште". На Бошковом Риду налази се „Илимско Гробиште". Под самим врхом Клепе, на површи Подвириште, стоје развале Марково Кале, а у близини овога „Манастиришће". У „старо време" ту је био „манастир". Кад су Турци наишли, забране звона, те „калуђери" понну на манастир „клепало". Клепало се чуло по свој *брдолији*, и по њему се и највиши врх и остала брдолија назове „Клепа".

70. СВЕЋАНИ.

Положај и тип. — Село Свећани лежи на двема терасама леве и присојне стране Тишанечке Реке; река се под селом пробија сутеском кроз Коњик у долину Вардара. У селу има четири чешме, распоређене: „под", „сред", „над" и „зад-село". Село је хришћанско и прелазног типа. На вишој тераси су Дејановско и Ћимовско Мало, а на нижој Долно или Чифлик, где има још трага од ранијег чифлика. Број кућа: Ћимовско М. 10, Дејановско М. 10, Долно М. 2; свега 22.

Привредне прилике. Сељаци су орачи, мање сточари. Већина имају своје земље, а до пред крај XIX в. били „исполџије"

и „ћесимџије". Њиве су у долини око села, где има лака и многих башча под вадама, а мера је на Белграду, Коњику и другим површима више села. У старије време много се држало оваца, а у „ергеле" гајили коњи; зарадом од сточарства откупљивани су „чифлици". Дуж *вада* имају дворедe јаблана.

Име, порекло сојева и старине. — Име Свећани је по Светом Костадину, чије је „манастириште" изнад села. Већина су сојева досељеници.

Старинци: *Ћимовци* (Ћимов. М.) 4 к., *Батовци* (Ћимов. М.) 2 к., *Крстевци* (Дејанов. М.) 2 к. Служба: Св. Никола.

Старији досељеници: *Поповци* (Дејанов. М.) 2 к. Избегли због потурчавања из Водоврата почетком XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Дејановци* (Дејанов. М.) 4 к. Избегли заједно с Поповцима из Водоврата почетком XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Иновци* (Дол. М.) 1 к. Сишли из Скачинаца на чифлик средином XVIII века. Био некада велики сој, сад „затрани веће". Служба: Св. Никола. — *Лазовци* (Дејанов. М.) 1 к. Дошли из Војнице средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Карацовци* (Дејанов. М.) 1 к. Избегли из Виничана око 1876. год. Служба: Св. Никола. — *Тодоровци* (Ћимов. М.) 4 к. Сишли на чифлик из Скачинаца око 1884. год. Служба: Св. Никола. — *Јосивовци* (Дол. М.) 1 к. Јован из Подлеса 1905. год. Служба: Св. Никола.

Панаћур: Св. Атанас.

Одсељени: Крстевци 2 к., отишли у Велес „по овчарлак и мајсторлак" крајем XIX века.

На Манастиришту Св. Костадина стоје „дзидине" и чешма „одвек". О Св. Јовану скупља се панаћур из суседних села.

71. ВИНИЧАНИ.

Положај и тип. — Село Виничани лежи око Тишанечке Реке, плитко усечене у неогену, повише ушћа у Вардар наспрам Брегалнице. Под странама долине избијају више извора, и они су спроведени у чешме. На граници према водовратском удуту избија група извора Главје, одакле је спроведен водовод за станицу Градско; раније је на Главју воденица млела.

Село је муслиманско и збијеног типа, разређених крајева. „С двете стране река го цепа", те је на левој, где доводи пут с падета од Вардара, Прво Мало, а на десној страни Двеђо и Трећо Мало. Број кућа: Прво М. 43, Двеђо М. 52, Трећо М. 21; свега 116.

Привредне прилике. — Сељаци су само орачи. Њиве се налазе на *равништима* изнад сеоске долине, а у њеној равници башче на *ваде*. На Вардару су *лаке*, које дају две жетве. Мера је на Св. Илији, брежуљку на десној страни долине, а на Вардару *чајири*.

Порекло сојева и старине. — Већина су сојева старинци. Крајем XVII в. дошао „стари Јурук од кај Лакавица", затим „стари Етем од Јуруклук", и „стари оца од некаде" — и онда је село „под дзор истурчено". Који нису хтели „у Ислам", Турци им одузели „стока", и онда „чифчије станали". Последњи се од чифчија иселили Караџовци у Свећане око 1876. год., живели на Чифличету до Двећег Мала. Мада муслимани, овдашњи држе заједнички с муслиманима из Водоврата панађур о Ђурђевдену на Манастиришту Св. Илије до села.

Старинци: Прво М.: *Мечовци* 1 к., *Кундевци* 2 к., *Мурговци* 1 к., *Асанковци* 6 к., *Алишовци* 2 к., *Рунтефци* 3 к., *Дервишовци* 4 к., *Емевци* 5 к., *Дели-Ибрајимовци* 4 к., *Шапковци* 4 к., *Халовци* 1 к. Двеће М.: *Ђенђовци* 6 к., *Шакал-Алмазовци* 2 к., *Салијовци* 2 к., *Куловци* 6 к., *Дзевгаровци* 1 к., *Смаовци* 1 к., *Рендаровци* 3 к., *Алимовци* 4 к., *Кара-Османовци* 4 к., *Хаџијовци* 3 к., *Муновци* 8 к., *Кадаровци* 3 к., *Југовци* 1 к., *Шиљевци* 6 к. Треће М.: *Чамевци* 3 к., *Јусуфовци* 5 к., *Матлијовци* 3 к., *Балџијовци* 1 к., *Бејтовци* 2 к., *Тировци* 1 к., *Момчевци* 1 к., *Ађевци* 2 к., *Бурчаковци* 3 к .

Старији досељеници: *Јуруковци* (Двеће М.) 3 к. „Стари Јурук" дошао „од кај Лакаваца" крајем XVII века. Прича се да је био „арамија", побио неке људе у свом крају, и онда избегао овамо, у други „кол". Пореклом Јуруци. — *Етемовци* (Прво М.) 2 к. „Стари Етем" дошао „од Јуруклук, од преко Вардар" крајем XVII века. Јурук и Етем „први стари Турци"; од њих су постали остали „потурице". Пореклом Јуруци. — *Оцевци* (Прво М.) 4 к. „Стари оца" дошао „од некаде" одмах за Јуруком и Етемом; под њиме је завршено потурчавање.

Новији досељеници: *Чабревци* (Прво М.) 1 к. Рушид домазет у Алишовцима из Грнчишта 1912. год. — *Исмаилер* (Прво М.) 1 к. Амет домазет у изумрлим Ачовцима из Згорополаца 1917. год., а тамо „измећар" из Кочилара крајем XIX века. Пореклом Јуруци. — *Шајиновци* (Прво М.) 1 к. Хасан домазет у Рунтефцима из Водоврата 1919. год. Иако домазет, истакнута личност, председник општине. У Великом Рату био на Солунском Фронту, стога му Бугари кућу „расипали", и онда се овамо призетио.

Одсељени: *Топаловци, Мустајбеговци* и *Коласијовци*, око 10 кућа, отишли у Велес крајем XIX века; живе у касаби, а овде и даље држе „чифлици" (њиве), које дају „под ћесим".

Код џамије у Средселу налази се „старо гробиште"; ту се од муслимана први закопао „стари Јурук". Друго „старо гробиште" лежи крај новог, ниже села; у њему се копали за време *чуме*. На Манастиришту Св. Илије има „железна плоча", у коју сељаци не дирају, верујући да ће их Св. Илија умртвити. На Светом Илији се налази хришћанско гробиште.

72. СКАЧИНЦИ.

Положај и тип. — Село Скачинци лежи на левој и присојној страни Варнишке Реке, која се усекла у нижој егејској површи у северном подножју Клепе. Крај реке има врело, чија вода први пут „излева" од Дервишке Дупке на вишој површи. Село је хришћанско и збијеног типа, облика правоугаоника. Горно Мало заузима ивицу површи и вишу долинску страну, а Долно Мало, одвојено од првог путем, спушта се до реке, где је и црква. Број кућа: Горно М. 38, Долно М. 28; свега 66.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством, „одвек на својско", изузевши Тодоровце и Стојановце, који су до средине XIX в. били исполџије на чифлику преко реке; бегови су „од Велешко" били давно „наступили" Ливадиште и Варнишки Рид, а крај реке башче са вадама. Њиве се налазе на површима око села, где су „појате"; а мера на брдима највишег оквира котлине. Више сељака су „мајстори", граде куће по Клепи и Тиквешу. У турско време већи број „луђи" ишао је „на радба" у Србију (Ниш, Београд), Бугарску (Варна) и Румунију; иначе зидари, у Румунији су радили „по поље" и на цигланама.

Порекло сојева и старине. — Скоро сви су сојеви старинци: *Ордевци* (Гор. М.: *Чаушовци* 1, *Илевчевци* 2, *Маневци* 2, *Поп-Теовци* 5; Дол. М.: *Мицековци* 4) 14 к., *Бошковци* (Гор. М.: *Трајковци* 4, *Манасијовци* 2, *Стојановци* 2; Дол. М.: *Бошковци* 1) 9 к., *Крстевци—Буревци* (Гор. М. 9, Дол. М. 1) 10 к., *Карафендоловци* (Гор. М. 5, Дол. М. 5) 10 к., *Таневци* (Гор. М.) 3 к., *Марковци—Поповци* (Дол. М.) 8 к., *Камчевци* (Дол. М.) 6 к., *Цецевци* (Дол. М.) 2 к., *Тодоровци* (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Ѓеговии* (Гор. М.) 2 к. Служба Св. Ѓорѓе.

Досељеници: *Петровци* (Гор. М.) 1 к. Тодор домазет у Карафендоловцима из Велеса 1919. год. Служба: Св. Никола.

Пазар је Св. Тројица, а храм црквени Ђурђевден.

Одсељени у међувремену од 1884. до 1912. године: У Велес: *Чаушовци* 2 к. (аргати), *Мицековци* 1 к. („по трговина"), *Маневци* 1 к. („мајстор"), *Поп-Теовци* 1 к. (аргат), *Стојановци* 2 к. (мајстор и аргат), *Марковци* 3 к. (аргати), *Тодоровци* 2 к. (аргати); *Таневци* 1 к., „по аргатлак" 1915. год. — У Приштину: *Мицековци* 3 к. („по трговина").

На риду испод села налази се Градиште, где стоје „дзидине со вар": сличне се развале налазе на брду Кале, на прелазу у Бабуну. На северној страни Клепе има Скачинско Кале.

73. ГРНЧИШТЕ.

Положај и тип. — Село Грнчиште лежи на дреновској тераси, коју је Грнчишка Река под Лиском слабо дисецирала; испод села се река настаје јаче усецати и са знатним падом до-

стиже Вардар изнад Згорополске Клисуре. У селу и околини многе су чешме. Село је муслимнско-хришћанско и збијеног типа. Има облик осмице, сужено у усеку долинице, где се додирују Горно и Долно Мало, прво на површи лево, а друго десно од реке.

БРОЈ КУЋА	Муслимани	Хришћани	Свега
Горно Мало	38	18	56
Долно „	10	13	23
Свега	48	31	79

Привредне прилике. — Сељаци се занимају земљорадњом, хришћани и сточарством. Средином XVIII в. велешки бегови захватили су део сеоског удута, и подигли чифлик где је сада Долно Мало, на коме били исполције неколико хришћана и муслимана, остали слободни. Последњи је чифлик-саибија био „Хусејин-ага бимбашо" из Велеса, па је чифлик средином XIX в. „испродаден". Њиве се налазе на површима око села и низ реку до Вардара. У турско време много се грожђа извозило на станицу Градско; куповао неки „Милан од Србија". Око села се гаје *„црници"* за *кожурке*. Мера захвата „танки места" изнад села.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Село је засновано крајем XVII в. на Манастиришту Св. Костадина: „место зачинили" дедовци Иле, Коле и Мишке. Име селу дошло је по грицима, које су темељије израђивали са Беле Земље повише села, и продавали их по околним селима и Велесу.

Порекло хришћана:

Темељије: *Илевци* (Гор. М.) 8 к. Дедовец Иле избегао „од некаде" од Турака крајем XVII века и ударио „темељ на село". Служба: Св. Никола. — *Карабатовци—Карпузовци* (Дол. М.) 2 к. Дедовец Коле избегао из Крнина, нашао се с Илем и овде населио. Служба: Св. Никола. — *Мишковци* (Дол. М.) 1 к. Дедовец Мишко избегао „од Дери-Кол, од Горно Селиште каде Попадија", и с Илем и Колем подигао село. Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници: *Кушкевци* (Дол. М.) 5 к. Дошли из Никодина почетком XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Дашковци* (Дол. М.) 4 к. Избегли из Црквина почетком XVIII века, када су село почифличили бегови из Велеса. Служба: Св. Атанас. — *Мађаровци* (Гор. М.) 5 к. Избегли „од Колоња" почетком XVIII века. Служба: Св. Петка. — *Ристовци* (Гор. М.) 5 к. Избегли из Ногајеваца почетком XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Малинковци* (Дол. М.) 1 к. Дедовца Малинку довео бег „од некаде" кад је основао чифлик, средином XVIII века. Служба: Св. Никола.

Панађур је Спасовден, а храм црквени Св. Василије.

Порекло муслимана:

Јуруковци—Говедаровци (Гор. М.: *Мутовци* 3, *Селмановци* 5, *Зуликаровци* 4, *Камберовци* 1, *Каплановци* 2, *Билимовци* 1, *Смајиловци* 3, *Мунишовци—Кусибацевци* 4, *Џаферовци* 1; Гор. и Дол. М.: *Дурмишовци* 2) 26 к. Из Кочилара крајем XVIII в., пореклом Јуруци. Дошао је Јурук, који беше „говедарин", и довео „чок нуфуси — много калабалук", населио се ниже хришћанских кућа у Горном Малу и захватио земље и пасишта колико му требало. — *Мемедовци* (Гор. М.) 4 к. Дедовец Мамут дошао из Виничана домазет у Нена-Ханке почетком XIX века. — *Куковци* (Гор. М.) 3 к. Куковец дошао домазет за другу кћер Нена-Ханкину из Сиркова почетком XIX века. — *Алимановци—Абдишовци* (Гор. М.) 1 к. Добегли на чифлик из Татарлије са Овчег Поља почетком XIX века. Пореклом Јуруци. — *Имерчевци* (Гор. М. 2, Дол. М. 2) 4 к. Дошли на чифлик из Оризара (Тополка) почетком XIX века. Пореклом Јуруци. — *Чабревци* (Гор. М.) 2 к. Дошли на чифлик из Оризара почетком XIX века. Пореклом Јуруци. — *Демировци* (Гор. М.) 1 к. Били „момци" у Црквину, па овде на чифлик почетком XIX века, а мало раније из Велеса. — *Алијовци* (Дол. М.) 7 к. Пореклом су од Карпузоваца, темељија сеоских, па се потурчили после досељења Јурука из Кочилара. 1878. добегло је много „мајири од Бугарско", доцније отишли у М. Азију.

Одсељени хришћани: У Велес: *Мађаровци* 8 к. („мајстори", „дограмаџије", „аргати"); *Ризовци* (истог порекла као Мишковци, досељени после њих) 5 к. (аргати и занаџије); *Дашковци* 2 к. (исто); *Карабатовци* 4 к. (исто, а двојица „спицари" — апотекари); *Соселерци* (пореклом из Соселера са Овчег Поља, довео их бег кад и Малинковце) 5 к. (Анђеле, Мирче, Гоче, Мице и Диме, отишли „по аргатлак"). У Војницу: *Кушкевци—Здравевци* 5 к. (овде продали „чифлици", тамо на чифлик). — Сви избегли 1878. год., кад су дошли „мајири".

Одсељени муслимани: *Руптефци* (пореклом као Демировци) 4 к., пошто су на чифлику „спечалили", отишли у Велес око 1850. год.; *Алимановци* 5 к., избегли у М. Азију 1912. год.; *Мутовци* 2 к., избегли у М. Азију 1916. год. због Бугара.

Црква Св. Василија у Горноме Малу подигнута је средином XIX в. на Манастиришту Св. Костадина, од кога су стајале само „дзидине"; повише манастиришта и чешме Кауђерец на лази се „старо гробиште", које су темељије затекле.

74. ЗГОРОПОЛЦИ.

Положај и тип. — Село Згрополци лежи на ниској тераси с десне стране Вардара, пред улазом у сутеску Крив—Вардар. Вода са реке. Село је хришћанско-муслиманско, прелазног типа. Долно Мало је узводно од Горног, на сниженом делу терасе

БРОЈ КУЋА	Хришћани	Муслимани	Свега
Горно Мало	4	3	7
Долно „	7	3	10
Свега	11	6	17

Привредне прилике. — Сељаци су само „орачи", раније „исполџије" на чифлику. Крај Вардара се налазе башче и простране лаке, у којима се добија двојна жетва. Остале су њиве на терасама. 1922. год. подигнута је више села железничка станица Згрополци. „Вардарско џаде" обилази сутеску у Крив-Вардару и води удолином изнад Ричиња.

Име, порекло сојева и старине. — Име Згрополци, често изговарано Згрополци, доводи се у везу са „згорено поле", какво је нарочито на палеогеном земљишту изнад села. Већина су сојева досељеници.

Порекло хришћана:

Старинци: *Јанкуловци* (Гор. М.) 2 к., *Јововци* (Дол. М.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Кодовци* (Гор. М.) 2 к. Служба: Петковден.

Досељеници: *Ђеговци* (Дол. М.) 1 к. Дошли на чифлик из Свећана око 1830. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Карацовци* (Дол. М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Темељковци* (Дол. М.) 1 к. Служба: Петковден. Оба соја из Виничана око 1850. год. — *Пановци* (Дол. М.) 1 к. Сишли из Грнчишта 1900. год., купили овде „чифличе." Служба: Св. Никола. — *Ђурчијовци* (Дол. М.) 1 к. Стојан из Горног Кариларе 1912., а пореклом из Виничана око 1850. год. Служба: Св. Ђорђе.

Панађур: Св. Спас.

Порекло муслимана: *Максуд-Усејинлер* (Гор. М. 3, Дол. М. 3) 6 к. Прешли на чифлик из суседног Кочилара око 1850. год., а пореклом Јуруци.

У равници „Врчва" под Големом Страном има „селиште".

75. ПРКВИНО.

Положај и тип. — Село Црквино лежи у присоју оштрасте главице Цуцка, на ивици простране дреновске површи, испод које се усеца долинице Пребелино и притиче Бабуни. Вода чешменска. Село је муслиманско-хришћанско и збијеног типа. Број кућа: Горно М. 30 (муслимани); Долно М. (мусл. 26, хришћ. 19) 45; свега (56 мусл., 19 хришћ.) 75.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, хришћани и сточари. Најпре било хришћанско и „својско", село су почифличили велешки бегови почетком XVIII в. Доцније досељени муслимани били су чифчије, све до ослобођења села средином XIX века. Најбоље су њиве на Падини, сеоској површи, у Пребелину башче. Лошије су њиве и мера на ридовима: Голема

Страна, Расје, Шупље, Макаревец, Тисовец, Цуцка, Уши, Лековита Вода.

Име, порекло сојева и старине. Име Црквино долази по *староземанској цркви* у Горноме Малу, која је сада окружена муслиманским кућама.

Порекло хришћана:

Старинци: *Ђосевци* 3 к., *Чавдаровци* 3 к., *Никовци* 1 к. Служба: Св. Никола. *Кушарци* 1 к., *Недељци* 2 к. Служба: Св. Ђорђија. *Манасијовци* 2 к., *Мицевци* 1 к. Служба: Св. Димитрије. *Мурговци* 3 к. Служба: Св. Петка. *Дашковци* 2 к. Служба: Св. Атанас.

Досељеници: *Јаневци* 1 к. Дошли на чифлик из Горног Караслара око 1840. год. Служба: Св. Петка.

Панађур и храм црквени: Ђурђевден.

Порекло муслимана:

Старинци: *Козевци—Емушовци* (Дол. М. 2, Гор. М. 1) 3 к., *Мечовци* (Гор. и Дол. М.) 2 к. Потурчили се од јуручких досељеника.

Старији досељеници: *Ферат-Асанлар* (Гор. М.) 11 к., *Адилар* (Гор. М. 7, Дол. М. 2) 9 к., *Ацилар* (Гор. М.) 3 к., *Билманлар* (Гор. М. 4, Дол. М. 1) 5 к., *Садиклар* (Дол. М. 3, Гор. М. 1) 4 к., *Топалали* (Дол. М.) 2 к., *Дураклар* (Дол. М.) 4 к., *Мемед-Алилар* (Дол. М.) 3 к., *Алимлар* (Дол. М.) 2 к., *Рецеплер* (Дол. М.) 3 к., *Таџирлар* (Дол. М.) 2. к. — Дошли „од Јуруклук, од преко Вардар", средином XVIII века, а пореклом Јурци.

Новији досељеници: *Мацировци* (Гор. М.) 1 к. Избегли из Ловче „од Бугарско" 1878. год. Било више *мацира*, па се неки вратили у Бугарску, а неки отишли у М. Азију. — *Усеиновци* (Гор. М.) 1 к. Деншо домазет у Ферат-Асанларима из Водоврата око 1880. год. — *Синанлар* (Дол. М.) 1 к. Џафер „измећар" из Гричишта 1911., тамо прешао из Кочилара око 1900. год., а пореклом Јурук.

Одсељени: *Ђосевци* 3 к., у Ораовец (Бабуна); *Чавдаровци* 4 к., *Јаневци* 2 к., у Велес: сви крајем XIX века.

Над црквом има старо хришћанско гробиште, пусто од досељења Јурука; овде се налазе и грчке надгробне плоче. Са Падине се између Расја и Големе Стране пробија Венолски Дол кроз бору палеогених кречњака и одсеком пада у долину Вардара; овде је селиште Веноле.

76. БАБУНА.

Положај и тип. — Село Бабуна лежи на ниској тераси с леве стране Бабуне, при излазу у долину Вардара испод Велешке Клисуре. Вода са чешме и реке.

Село је муслиманско-хришћанско, чифличког типа и разређених крајева. Нижи крај чини „беглук" са кулом и кућама

„на ред", а виши „вакаф" Манастира Св. Димитрија. Број кућа: муслимани 3, хришћани 2; свега 5.

Привредне прилике. — На беглуку су муслимани, један између „под ајлук", двојица „исполџије"; на вакафу хришћани исполџије, зими иду у Велес „по работа". Низ Бабуну су башче под вадама, на Вардару са долапима.

Име, порекло сојева и старине. Село је названо по Бабуни на којој лежи. Некада само манастирско добро, доцније и беглук, село није имало сталног становништва.

Досељени хришћани: *Касаповци* 1 к., *Димковци* 1 к. Оба соја из Велеса око 1870. год. Служба: Св. Врачи.

Досељени муслимани: *Сали* 1 к., муаџири из Сиришника (Крајиште, Бугарска) 1878. год., *Жилфи* 1 к., из Ашај Караслара 1900. год., пореклом Јуруци; *Јопуз* 1 к., избегли из Дејковца („Скопско") 1916. год., пореклом Јуруци.

На Голику над селом има Бабунско Кале, а у клисури Бабуне више села у сувој пећини Маркова Црква из српског средњевековног доба.

17. ГОРНИ КАРАСЛАР.

Положај и тип. — Село Горни Караслар лежи на површи у висини око 400 м., у изворном облуку Чаја. Вода са Старе Чешме, четврт часа на путу за Ново Село. Село је хришћанско и чифличког типа. Број кућа: 8.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством, до Ослобођења „исполџије" на чифлику Хаџи-Ашим-беја из Велеса. Низ Чај су њиве Подсело, а навише Равниште, на коме пасишта: Дага Јурија („Дута Утрина"), Јуртлари („Двориште"), Џене Тепе („Рајско Брдо") и Потка. На Потки се напаса недељу-две око Ђурђевдена; тада се не сме у остало поље да истера стока, док трава не „стаса".

Порекло сојева и старине. — Раније јуручко, звано Бала-Караслар, село су крајем XVIII в. настанили хришћани из Долног Караслара, потиснути од овдашњих Јурука; затим је почифличено. Сви хришћани говоре и турски, само старији досељеници: *Тошевци* 2 к. Потиснути из Долног Караслара крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Левовци* 3 к. Дошли на чифлик из Велеса почетком XIX века, мало раније пореклом из Прилепа. Служба: Св. Никола. — *Ђурчијовци* 2 к. Избегли из Виничана око 1850. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Белеовци* 1 к. Дошли „слугари" из Новог Села око 1850. год. „Слуга": Св. Ђорђе. Папаџур „Ђурђовден", држи се на Крстоту више села, где су „турили крс".

Одсељени: *Левовци* 1 к., у Новачене око 1870 год.; *Тошевци* 2 к., у Велес 1906. год.; *Ђурчијовци* 1 к., у Велес 1912.

Над селом има јуручке гробиште и селиште. На гробишту Џамалџи „се стрели џамалџије" о Св. Василији и „се истепали".

78. ОРТА КАРАСЛАР.

Положај и тип. — Село Орта Караслар лежи ниже Горњег Караслара на заравни с десне стране Чаја. Вода с бунара и извора. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се на: Каселер, Орта („Средње") и Ђулалар Мале. У Орта Мале налази се „теће" („манастир"), а џамија под селом. Број кућа: Каселер М. 8, Орта М. 37, Ђулалар М. 23; свега 68.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством. Њиве и пашњаци су око села: Кади Дузли („Кадијино Равниште"), Бујук Аргач („Велика Страга"), Јајилаџик („Планиница"), Уфеџик („Локвице"), Карши Балар („Спротивна Лојза"), Памуклук („Бубаћиште"), Сгр Оваси („Говедарско Поље"), Чука Алти („Подчука").

Порекло сојева и старине. — Орта или Средњи Караслар назива се и Орта Ђеј (Средње Село); у старије време село се звало Исабејли, по неком Иса-беју из Цариграда, који је овде држао земље. Већина су становника од „ески заман" („старо време") досељени Јуруци.

Стари јуручки досељеници: *Каселер* (Кас. М.) 8 к. Орта М.: *Раманлар* 18 к., *Газиларден* (били јунаци у „муаребе", одликовани са „гази") 15 к. Ђулалар М.: *Ђулалар* (носили дервишке *ђулахе*, вунене, високе, без чалме) 12 к., *Адилар* 10 к.

Остали досељеници: *Чакарлар* (Орта М.) 1 к. Асан избегао из Ореовске Околије у Бугарској, 1878. год., неко време био измељар у Каратманли и Хамзабејли (Овче Поље), затим у Горњем Караслару на беглику, најпосле овде „домазет" у Раманлар. — *Ибрајимлар* (Ђулалар М.) 1 к. Дурак домазет у Ђулалар из Каратманли 1902. год., пореклом Јуруци. — *Истамболи* (Ђулалар М.) 1 к. Асан домазет у Газиларден из Велеса 1911., а пореклом из Цариграда око 1870. год. — *Балил* (Орта М.) 1 к. Асан домазет у Газиларден из Мамутчилар (Овче Поље) 1913. год; пореклом Јуруци. — *Мустафалар* (Орта М.) 1 к. Абаз домазет у Газиларден из Чалтакчи (Оризари, Бабуна) 1919. год.; пореклом Јуруци. На Кади Дузли, на левој страни Чаја, има трагова од селишта.

79. АШАЈ КАРАСЛАР.

Положај и тип. — Село Ашај Караслар лежи обострано Чаја, на излазу у долину Вардара. У селу има више бунара и извора. Село је муслиманско и збијеног типа. Коритом Чаја раздвојено је на два краја, оба „карши мале". Број кућа: 45.

Привредне прилике. — Сељаци су земљорадници. Њиве се налазе у долини Чаја око села и на терасама Вардара, зову

се Јокари Ова и Ашај Ова (Горње и Доње Поље). На Пресвети под Светим Илијом су башче, већином велешке; ради *вадања* има на Вардару око двадесет долапа. Сељаци гаје и воће а сеју бостан за пазар у Велесу.

Порекло сојева и старине. — Као што је поменуто, село је до пред крај XVIII в. било „рајатско", онда се овамо спустили Јуруци из Горног Кариславара и хришћане истисли: *Чакрлер* 14 к., *Хаџиколар* 10 к., *Хајрушлар* 18 к. Остали досељеници: *Тоскалар* 1 к. Дошле Тоске из Берата од Арбаније почетком XIX века, најпре у Велес, затим овамо. У четвртом *кушаку* сасвим се појурничили. — *Сулејманлар* 1 к. Али домазет у Хајрушлар из Чалтакчи (Оризари, Бабуна) 1890. год.; пореклом Јуруци. — *Мустафалар* 1 к. Мемед домазет у Хаџиколар из Јованковца (Овче Поље) 1912. год.; пореклом Јуруци.

На левој страни Чаја под селом налазе се хришћанско гробиште и црквиште, а на десној Јикаклар („Развалине"), хришћанско селиште.

80. КОЧИЛАР.

Положај и тип. — Село Кочилар леже на ниској тераси с леве стране Вардара пред Згорополском Клисуром. Вода бунарска и са реке. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се на Јокари и Ашај („Горно" и „Долно") Мале, одвојена путем, на коме је џамија. У Ашај Малу има „теће". Улице су правилне, с кућом на *порте*. Број кућа: Јокари М. 52; Ашај М. 50; свега 102.

Привредне прилике. — Сељаци су земљорадници. Њиве у равници под селом, Вардар Боју и Ува („Поље"). На великој плавини Кшлар Дере, преко које води „пазар јоли" (пазарски пут, преко Пресвете за Велес), многи су виногради, и после рата одржани, уз њих воћњаци: такође на плавини Токат Дереси; оба се места обележавају као „каба јер" („дебело место", плодно). На вишим терасама и ридовима изнад села, Асарлк, Иленце, налазе се пасишта. Преко реке је *лака* Карши Вардар; за прелаз служи *кораб*.

Порекло сојева и старине. — Већина су становника стари јурушки досељеници, од „ескиден" из Анадола: Јокари М.: *Фаризлер* 3 к., *Аметчаушлар* 5 к., *Еминпеливанлар* 7 к., *Хоџа-Алилер* 8 к., *Козар-Шајинлар* 5 к., *Али-Вејселер* 7 к., *Мизин-Аметлер* 15 к. Ашај М.: *Алилћајалар* 10 к., *Зулфалар* 20 к., *Чам-Аметлер* 11 к., *Максуд-Усејинлер* 9 к.

Остали досељеници: *Мацурлар* (Јокари М.) 1 к. Мустафа за „Рус-муаребе" избегао из Ловче (Бугарска), ушао домазет у Мизин-Аметлер. — *Мемедовци* (Јокари М.) 1 к. Мустафа дошао из Мелнице 1921. год., био у селу „по мајсторлук", па га Јуруци задржали; матерњи му језик српски, а турски научио „по работа".

Ниже села на риду који затвара сутеску има селиште „Пештерица", и развале „Манастир" и „Градиште".

81. КУРИДЕРЕ.

Положај и тип. — Село Куридере лежи обострано Чаја, који с лева притиче Вардару у Згорополској Клисури. У селу су три чешме, једине у удуту. Село је муслиманско и збијеног типа. У главном делу села на левој страни Чаја налази се џамија у Ђојичинде („Средсело"). Број кућа: 43.

Привредне прилике. — Главно је занимање земљорадња. Њиве су по странама и заравнима од Чај-Баши („Глава Дола") над селом, па до високих тераса над Вардаром. Пасиште захвата Карајер изнад села.

Порекло сојева. — Село је названо по Чају („Дол"), који је сув: Куридере (Сува Река). Већина су сојева стари јуручки досељеници: *Ајвазлар* 6 к., *Сулишлер* 8 к., *Козелер* 12 к., *Манафлар* 14 к. Сој Козелер назван је по томе, што су држали само козе.[1]) Манафлар је „анадол исми" (анадолско име) по племену Манаф, на граници између Турске и Персије; Манафи су сексуално необуздани, па су по таквој особини сељаци и овај сој назвали.

Остали досељеници: *Трлар* 1 к. *Мислим* домазет у Сулишлер из Кочилара 1907. год. — *Кадир* 1 к. Џафер домазет у Манафлар из Лештина „од Призрен" 1913. год. У село дошао као алвација, пре тога још као млад „ерген" био у Грнчишту и Велесу. — *Бајрам-Алилар* 1 к. Реџеп домазет у Козелер из Кочилара 1913. год.

82. НОГАЈЕВЦИ.

Положај и тип. — Село Ногајевци лежи на ниској тераси с леве стране Вардара, ниже излаза из Згорополске Клисуре. Вода се узима са Вардара. Село је хришћанско и чифличког типа. Дели се на Горно и Долно Мало, раздвојена усеком суве долинице Шопурка. Број кућа: Горно М. 16, Долно М. 14; свега 30.

Привредне прилике. — Сељани су орачи, били „исполџије" или „момци" на *беглицима*. Велешки су бегови почифличили село почетком XVIII в., када су избегли Ристовци у Грнчиште, да не би „чифчије станали". Низ равницу Вардара налазе се њиве Ракла, Долна Лака и Смеса (ушће Брегалнице). Уз Брегалницу настају Кушкова Лака и Грагорица. Затим „убошка мездра", око селишта Убово, на којој њиве: Завоји, Кукулец, Падиште, Бунар. Више тераса над селом су под њивама и пасиштима: Маркова Нога, Црвен Камен, Падина, Голич, Три Цуцке, Венци, Чардак, Црно Поље, Колажић, Средорек и Бусовић.

[1]) Коза на турском „кечи".

Порекло сојева и старине. — Маљина је стариначких сојева, који се одржали иза почифличавања: *Шортевци* (Гор. М) 2 к., *Благоводовци* (Гор. М.) 1 к., *Тренчевци* (Дол. М.) 2 к. „Слуга": Св. Петка. *Стојилковци* (Дол. М.) 2 к. *Дафчевци* (Дол. М.) 1 к., *Нисторовци* (Гор. М.) 1 к., *Ћимчевци* (Гор. М.) 2 к., *Карговци* (Гор. М.) 1 к. Слуга: Св. Никола. *Гичовци* (Гор. М.) 1 к. Слуга: Св. Аранђел.

Старији досељеници: *Ђорђовци* (Дол. М. 4, Гор. М. 1) 5 к. Избегли из Пештерице, ниже Кочилара, крајем XVII века. Онда су Пештерицу „расипали" Јуруци из Кочилара и захватили њен синор; њено селиште Ђорђовци зову „Пусто Село". Слуга: Св. Никола.

Новији досељеници: *Нејковци—Цандаровци* (Гор. М.) 3 к. Дошли из Водоврата око 1880., тамо из Виничана око 1870., раније из Уланаца око 1865., а пореклом из Згорополаца око 1860. год. Служба: Митровден. — *Сарајовци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Долног Чичева 1902. год. Служба: Св. Пречиста. — *Григоровци* (Гор. М.) 1 к. Цандо „посинет" у Шортевцима из Убова 1902. год. Отац му био момак и чифчија у овим местима: Манастир Чичево, Градско, Рибарци, Росоман, Сопот, Уланци, најзад Убово. Служба „по татково": Св. Никола. — *Ботовци* (Дол. М.) 1 к. Ђошо домазет у Нисторовцима из Градског 1903., тамо „момак" из Росомана 1900., тамо „па момак" из Подлеса 1896.; татко Мартин из Свећана, посинили га Страчковци у Подлесу средином XIX века. Служба „по татково": Св. Аранђел. — *Крстевци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Градског 1911. год., а „чокот на сој" из Виничана, одакле избегли „због Турците" средином XIX века. Служба: Св. Аранђел. — *Ковевци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Убова 1912. год. Служба: Св. Аранђел. — *Науновци* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Убова 1912. год. Служба: Св. Никола. — *Петревци* (Дол М.) 1 к. Дошли из Убова 1913., тамо из Криволака око 1880., а пореклом из Преота (Овче Поље) око 1870. год. Служба: Св. Никола. — *Стојановци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Убова 1912. год. Служба: Митровден. — *Крстевци* (Гор. М.) 1 к. Цандо *Стојановец* домазет у Крстевцима, чији „машки сите изумреја", дошао из Долног Чичева 1919, тамо „момак" из Градског 1909., а пореклом из Сопота око 1900. год. Служба „по женино": Митровден.

Панађур и храм црквени: Св. Спас.

Одсељени: *Дафчевци* 1 к., *Благоводовци* 2 к., избегли у Велес око 1900. год.

Под Долним Малом налази се „Долна Црква", стоји само „грамаће". Над селом је Крстот, где се држао панађур док није подигнута нова црква под Горним Малом. Код Ракле на Вардару под селом био је некада *мост на ракљама;* има остатака и од старог каменог моста, отуда сељаци узели камен за нову цркву.

Селиште *Убово* налази се на десној обали Брегалнице. У Убову су 1922. год. презимили сточари из Галичника. Изнад Убова има „Селиште", и на овоме „Стара Чешма"; пре почифличавања Убово се тамо налазило, па га „бег понадол турија" (Синановци). За Маркову Ногу сељаци кажу: „Некој пат Марко Краље од Клепа рипнал и туја стапил — му се загли-била нога".

83. ЧЕШМЕДЕРЕ.

Положај и тип. — Село Чешмедере лежи на површи око 400 м., под Ташли Караном, у плитко усеченом облуку Саријар Дереси, леве притоцице Брегалнице у Хисарској Клисури. Вода за пиће узима се са чешме од „Таш Кајнак" („Камени Извор") над селом и два бунара у селу. Село је муслиманско и збијеног типа. У дну села џамија. Број кућа: 10.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају сточарством, нешто и земљорадњом. У долиници под селом су њиве, а пасишта на површи око села.

Порекло сојева. — У селу Чешмедере („Чешменска Река") живе само два соја старих јуручких досељеника: *Дилберлерден* 5 к., *Мендолер* 5 к. Сојеви су били јачи, последњих ратова се преполовили.

84. КАРА-СИНАНЛИ.

Положај и тип. — Село Кара-Синанли лежи на површи око 400 м., изнад десне стране Саријар Дереси, а испод Кара Тепе. Вода са Кори-Кајнака („Шумски Извор"); кад лети пресуши, доноси се у *крблама* на магарићима са *вирова* од Брегалнице. Село је муслиманско и збијеног типа. Над селом има џамија. Број кућа: 3.

Привредне прилике. — Више се сточари; неколико њива под селом, остало пасишта.

Порекло сојева. — У селу је само један стари јуручки досељенички сој. *Халиламицалар* 3 к., некад бројно више кућа.

85. ХАЏИ-ЈУСУФЛИ.

Положај и тип. — Село Хаџи-Јусуфли лежи на ниској тераси леве обале Брегалнице, испод ушћа Агушун Дереси. Вода са реке. Село је муслиманско и збијеног типа, подељено на Тиса и Дори-Малеси, између којих џамија. Број кућа: Тиса М. 11, Дори М. 13; свега 24.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством. Њиве су у равници обострано Брегалнице, а изнад ових пасишта.

Порекло сојева. — Стари јуручки досељеници: *Бејтилер* (Тиса М.) 10 к., *Абдиламицалар* (Дори М.) 6 к., *Ше-Јајалар* (Дори М.) 5 к., *Дели-Асаплар* (Дори М.) 2 к. Скорији досељеници: *Мемед-Алилер* (Тиса М.) 1 к., Таип домазет у Бејтилер из Дорфули (Овче Поље) 1921. год.; пореклом Јуруци.

85. УЛАНЦИ.

Положај и тип. — Село Уланци лежи на ниској тераси и у равни над левом обалом Вардара ниже ушћа Брегалнице. Вода за пиће са Вардара; има неколико извора у околини, лети пресуше. Село је хришћанско и збијеног типа. Дели се на три мала, развијена од некадањих чифлика. Број кућа: Грозановско М. 11, Иновско М. 12, Ђуровско М. 17; свега 40.

Привредне прилике. — Главно је занимање земљорадња. Грозановско Мало било је чифлик Арнаута из Конице, друга два скопских и штипских бегова. Почетком XIX века арнаутски су чифлик купили Симичијовци од Јањине, а чифчије друге. Симичијовци су од Уријета почели продавати земљу чифчијама, па имају још око Вардара, на којима сељаци раде „исполичко". Најбоље су њиве у равници Вардара, Горна и Долна Лака на овој страни, а на другој страни реке „Спротива Вардар". Лошије су њиве на вишој тераси над селом: Србиново, Чуброво, Гнојишта. На риду Крш налазе се и пасишта и њиве, „бркано".

Порекло сојева и старине. — Само је неколико стариначких сојева: *Грозановци* (Грозанов. М. 5, Ђуров. М. 1) 6 к. Служба: Св. Никола. *Иновци* (Инов. М. 3, Ђуров. М. 1) 4 к., *Ђуровци* (Ђуров. М.) 4 к. Служба: Св. Аранђел. *Маловци* (Ђуров. М.) 2 к. Служба: Св. Ђорђе

Старији досељеници: *Симичијовци — Грци* (Грозанов. М.) 1 к. Избегли због зулума Али-паше из села Чебелево од Јањине почетком XIX века. Прво се задржали у Прилепу, и ту сазнају, да Арнаути из Конице продају чифлик у Уланцима у Тиквешу; прећу овамо, купе чифлик од Арнаута, а у Кавадарцима подигну *прве дућане* и *отворе „трговија"*; пред крај XIX века дућани им погоре у Кавадарцима, неки оду у Солун, а Костаћи остане на чифлику; после Великог Рата подигао хотел у станици Градском, такође тргује. — *Дарнајовци* (Грозанов. М.) 1 к. Служба: Митровден. *Ценовци* (Грозанов. М.) 1 к. Служба: Св. Никола. *Рковци* (Ђуров. М. 3, Грозанов М. 1) 4 к. Служба: Св. Никола. Сва три соја из Ногајевца почетком XIX века.

Новији досељеници: *Маслинковци* (Грозанов. М.) 1 к. Дошли из Ногајевца око 1870., а пореклом из Градског око 1850. год. Служба: Св. Петка. — *Ђошовци* (Инов. М.) 1 к. Дошли из Бојанчишта око 1880. год., а пореклом из Витолишта, одакле почетком XIX века избегли због Арнаута („дедовците ни пљачкосаја") у Ресаву, одмах затим прешли у Бојанчиште. Служба: Св. Никола. — *Јефтовци* (Ђуров. М.) 1 к. Јован домазет у Ђуровцима из Горног Чичева око 1880. год. Служба „по женино": Св. Аранђел. — *Анђелковци* (Инов. М.) 3 к. Дошли из Манастирца око 1885. год. Служба: Св. Никола. — *Николовци*

(Инов М.) 1 к. Дошли из Манастирца око 1886. год. Служба: Св. Никола. — *Трипчевци* (Ђуров. М.) 1 к. Дошли из Ногајеваца око 1890. год. Служба: Св. Никола. — *Парапановци* (Ђуров. М.) 1 к. Дошли из Бојанчишта око 1890. год., а пореклом из Пачишта крајем XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Димовци* (Ђуров. М.) 1 к. Трајче дошао у изумрле старинце Галевце, из Долног Чичева око 1898. год. „По женино": Св. Никола. — *Пецовци* (Ђуров. М.) 1 к. Дошли из Конопишта 1904. год. Служба: Св. Никола. — *Петревци* (Инов. М.) 1 к. Дошли из Џидимираца 1910. год. Служба: Св. Јован. — *Деловци* Инов. М.) 1 к. Избегли из Џидимираца, горело село, 1913. год., а пореклом из Конопишта почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Каравиловци* (Инов. М.) 1 к. Ибегли из Џидимираца 1913. год. Служба: Св. Никола. — *Гичовци* (Инов. М.) 1 к. Дошли из Ногајеваца 1915. год. Служба: Св. Аранђел. — *Павлевци* (Грозанов. М.) 1 к. Стојан домазет у Рковцима из Џидимираца 1916. год. Служба: Св. Никола.

Панађур Ђурђевден, храм црквени Св. Никола.

Турски Цигани: *Мустафовци* (Ђуров. М.) 1 к., као ковачи из Хаци-Јусуфли 1914., тамо из Убова 1912., били раније у многим другим селима, а кренули из Росомана око 1880. год.

На Србинову повише села има „грамади", такође на Крстоту, преко рида, у Рајничком Долу. Цела Горна Лака под Србиновом, од Чапкарника ниже Смесе (ушће Брегалнице) па до испод села, назива се Кула. У „Спротива-Вардар" има место Калуђерица.

87. МУЖАНЦИ.

Положај и тип. — Село Мужанци лежи на излазу Орта Дере у равницу леве обале Вардара. Вода са бунара, извори одсутни. Село је муслиманско и збијеног типа. Не дели се на крајеве. Број кућа: 83.

Привредне прилике. — Сви су сељаци „чифчије" (земљорадници). У равници Вардара под селом и преко реке врло су плодне њиве, има и *чајира*, а над селом слабије њиве и пасишта.

Порекло сојева. — Старији јуручки досељеници: *Коџамаллардан* 14 к., *Халваџилар* 4 к., *Бајрактарлар* 4 к., *Сејдилар* 3 к., *Хоџалардан* 1 к., *Абушлардан* 6 к., *Ђерим-Османлар* 4 к., *Мола-Халилер* 4 к., *Мемет-Еминлер* 3 к., *Дели-Меметлерден* 1 к., *Фератлар* 1 к., *Кадирлардан* 17 к., *Кома-Аџилардан* 2 к., *Маћаиллерден* 2 к., *Аџинлардан* 4 к., *Кара-Османлар* 1 к., *Ибчелерден* 1 к., *Вејселлерден* 1 к., *Османбашалар* 5 к. Остали досељеници: *Јашарлар* 1 к. Синан дошао „евејулук" („пасинок") у Абушлардан из Кара-Синанли око 1860. год.; пореклом Јуруци. — *Демировци* 1 к. Билал домазет у Јашарлар из Водо-

врата 1920. год; „турски ич'. — *Јашарлар* 1 к. Ракип домазет у Коџамаллардан из Орта Караслара 1920. год.; пореклом Јуруци. — *Велијовци* 1 к. Хусин домазет у Бајрактарлар из Кавадараца 1921. год.; „турски јок". — Турски Цигани: *Аметовци* 1 к., дошли као ковачи из Велеса 1907. год.; овде научили турски.

Одсељени: 1912./1913. год. избегле четири куће Јурука у Малу Азију, па се 1920. две понова вратиле.

88. ИНЕШОБА.

Положај и тип. — Село Инешоба лежи на површи у присоју Курт-Тепе (450 м.), а на средориду између става Коџа-Дереси и Ада-Дереси. Близу километар низ долину јављају се извори, од којих потиче Слатина; по воду се редовно иде на изворе Слатине, чија вода није „лута". Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: Јокари М. 25, Ашаћи М. 16; свега 41.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство. „Кшла" је на површи око села. Нешто је њива низ долиницу до Слатине.

Порекло сојева. — Стари јуручки досељеници: Јокари М.: *Меме-Асанлар* 5 к., *Кара-Аметлер* 7 к., *Коџа-Зумберлер* 6 к., *Коџа-Бећирлер* 6 к. Ашаћи М.: *Коџа-Мемишлер* 6 к., *Реџеп-Деделер* 2 к., *Коџа-Асанлар* 2 к., *Куршалар* 6 к. Остали досељеници: *Абдилар* (Јокари М.) 1 к. Рејис избегао из Кара-Хоџали, кад су Бугари село запалили, 1913. год.; пореклом Јуруци.

89. ЏИДИМИРЦИ.

Положај и тип. — Село Џидимирци лежи на тераси око 40 м., лево од Вардара. У селу има бунара, али се вода за пиће више доноси на *добицима* са реке. Село је хришћанско и чифличког типа, разређених крајева. Број кућа: Горно М. 1, Долно М. 24; свега 25.

Привредне прилике. — Главно је занимање земљорадња. У турско време сељаци су радили „исполџички" на чифлицима Синановаца из Кавадараца и Хаџи-Нефид-бега из Струмице. У равници Вардара под селом налазе се плодне лаке, међу њима лака „Новини", која се раније звала Долна Лака, па је Вардар око 1890. засуо песком, онда названа „Песок"; 1900. год. Вардар је понова преплави и наспе муљем, те је понова постала *лака*, „Новини". Изнад села већином су пасишта, која почињу још од високе вардарске терасе Рудина; на кшлу долазе Мијаци и Власи.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија насељени на чифлик Долног Мала из оближњег *расипаног* селишта Драдње крајем XVII века, а Горно Мало „поставили" Јуруци, по некоме од њих ново село названо Хаџи-Демирли

(Дидимирци). Јуруци у „Рус-муаребе" јако изгинули, а о Уријету прешли у Мужанце, затим у М. Азију.

Темељије са селишта Драдња: *Ташовци* 1 к. Служба: Св. Петка. *Андовци* 1 к. Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници: *Деловци* 1 к. Дошли из Конопишта почетком XIX века, отуда их преселили Синановци. Служба: Св. Никола. — *Ђимовци* 1 к. Дошли из Пепелишта почетком XIX века. Служба: Св. Ђорђе. — *Лазарковци* 2 к. Дошли као „момци", не знају одакле, почетком XIX века. Оставили службу. — *Дафчевци* 1 к. Такође не знају одакле су дошли почетком XIX века. Не служе, „испустени". — *Димитријовци* 1 к. Дошли из Пиперова (Лакавица) средином XIX века. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Ђимевци* 1 к. Дедо-Јано дошао „домазец" у изумрле „темејлије" Витановце из Горног Чичева око 1860. год., пореклом са селишта Капешта крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Јовановци* 1 к. Лазо „пасинок" у Ташовцима из Пепелишта око 1876. год. Служба: Св. Петка. — *Трајковци* 1 к. Јованче посинак у Ђимовцима из Дубљана око 1880. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Панцовци* 1 к. Никола домазет у Ташовцима из Градског око 1890. год. Служба: Св. Петка. — *Мојсовци* 1 к. Лазар из Вешја око 1890., тамо домазет из Горног Дисана око 1885. год. Не служи. — *Темељковци* 1 к. Дошли из Кукуричана 1900., тамо из Градског око 1850. год. Служба: Св. Димитрије. — *Јуруковци* 1 к. Дошли из Вардар-Чифлика 1900., раније из Брусника око 1850. год., где су били измећари у Јурука, даље порекло не знају. Названи Јуруковцима што су „од јуручко село станати". Служба: Св. Ђорђе. — *Темељковци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Кукуричана 1902., тамо из Неготина око 1884., тамо из Кукуричана око 1880., раније из Уланаца око 1860., пореклом из Подлеса око 1830. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Мајсторовци* 3 к. Дошли из Вардар-Чифлика 1906., пореклом из Пепелишта око 1890. г. Служба: Св. Ђорђе. — *Бошковци* 1 к. Дошли из Куманичева 1910., тамо из Драгожела око 1880. год., а у Драгожел „од Велешко" крајем XVII века. Служба: Св. Никола. — *Ђорђијовци* 1 к. Избегли из Вардар-Чифлика 1915., тамо избегли из Патрика 1913. год. Служба: Св. Никола. — *Арсовци* 1 к. Избегли из Вардар-Чифлика 1915., пореклом из Топлика („Штипско") 1896. г. Служба: Св. Никола. — *Коцовци* 1 к. Избегли из Вардар-Чифлика 1915., тамо избегли из Липе 1913. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Паламидовци* 1 к. Дошли из Неготина 1916., пореклом из Долног Чичева око 1860. год. Служба: Св. Петка. — *Лазовци* 1 к. Ђорђе домазет у Мајсторовцима из Горне Дрчевице 1919. год. Служба: Св. Ђорђе.

Панађур Св. Атанас, храм црквени Св. Никола.

Панаћур се држи на Крсту под Чуком. Од Јурука има „турски гробишта", а у Горном Малу стоје рушевине њихових кућа и дворова. На путу за Уланце налазе се Џемаларски Гробишта; тамо су некада изгинули „џемалари" одавде и из Уланаца, када су се о Св. Василици „стрели поднапијени". На селишту Драдња ниже села под Мелом има „грамади".

90. ЧИТАКЛИ.

Положај и тип. — Село Читакли лежи на површи Курт-Тепе („Вачји Рид"), у изворном облуку Иник Дереси, која је десна притоцица Слање. Вода са бунара. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 15.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари. Пасишта захватају површи око села, између њих само мало њива, а имало је и лојза.

Порекло сојева. — Од старине досељени Јуруци: *Ђегалардар* 4 к., *Коџа-Имерлер* 7 к., *Шабанџик* 1 к., *Коџа-Ферагларр* 1 к., *Кучук-Сулолар* 2 к. По један Јурук од Ђегалардар и Шабанџик говоре и српски, први био неко време у Војшанцима измећар, други ишао по селима као „мајстор".

91. ХАЏИ-СЕЈДЕЛИ.

Положај и тип. — Село Хаџи-Сејдели лежи на левој страни Хаџи-Дере, изворног крака Слање у површи Курт-Тепе и Чашке. Вода са извора. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 12.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство. Пасишта и шуме покривају Чашке, а нешто њива има низ реку.

Порекло сојева. — Стари јуручки досељеници: *Демирарлар* 5 к., *Ђелолар* 3 к., *Шабанлар* 1 к., *Бећирлар* 1 к. Остали досељеници: *Усиналардан* 1 к., Мемед „домазет" у Демирарлар из Мужанаца 1919. год., пореклом Јуруци; *Мамуџик* 1 к., Паша домазет у Шабанлар из Ортамале 1919. год., пореклом Јуруци.

92. ОРТАМАЛЕ.

Положај и тип. — Село Ортамале лежи на површи Чашке (око 400 м.), у изворном облуку Чешме Дере, леве притоцице Слање. Вода се доноси са Слатине, извора у долини Слање. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 25.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство. Пасишта су на површи око и изнад села, а њиве се налазее на Чифлику испод села, у долини Слање. На Локви више села имало је „бâлар" („лојзе").

Порекло сојева и старине. — Село је названо „Орта Мале" („Средње Мало") што се налази између села Хаџи-Сејдели и доскорашњег Дуванли. Стари јуручки досељеници: *Хаџи-*

Агушлар 6 к., *Ђеримамиџалар* 4 к., *Курдалилар* 3 к., *Рустемлер* 3 к., *Кадирамиџаларбан* 1 к. Остали досељеници: *Латифовци* 1 к. Омер избегао из Кара-Хоџали, кад су Бугари попалили село 1913., тамо из Пештернице 1908. год. домазет у Јуруке. — *Усин-Јајалар* 4 к. Избегли због Бугара из Дуванли 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Незирлар* 1 к .Избегли из Кара-Хоџали 1913. у Штип, 1919. год. дошли овамо; пореклом Јуруци. —*Оџанан* 1 к. Избегли из Шеобе 1913. год. у М. Азију, 1919. овамо; пореклом Јуруци.

Село Дуванли[1]) погорело 1913. год. и расељено. Било је мало јуручко село, без џамије. Испод Дуванли има незнано селиште „Мале".

93. ХАЏИ-РЕЏЕПЛИ.

Положај и тип. — Село Хаџи-Реџепли лежи на површи око 400 м., у облуку долинице Оржаба, главног изворног крака Вештинске Реке. Село има две чешме. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 36.

Привредне прилике — Главно занимање сточарство. На површи око села налазе се пасишта и нешто шуме. Њиве су под селом, а има их мало и на заравни Ђузлук изнад села.

Порекло сојева и старине. — Стари јуручки досељеници: *Ђор-Усиплер* 4 к., *Кса-Агушлар* 2 к., *Кара-Бекирлер* 1 к., *Амушлар* 4 к., *Ибо-Саитлар* 1 к., *Џорелерден* 5 к., *Узун-Мемишлер* 7 к., *Јајалар* 3 к., *Кубатлар* 3 к., *Кара-Муратар* 4 к., *Мателер* 1 к. Остали досељеници: *Халимлар* 1 к., Кариман избегао из Шеобе 1913. год. у Пенуш, 1919. прешао овамо, у Пенушу био говедар, овде „ђене фукара"; пореклом Јуруци. У близини села налази се Али-Баба Теће, задужбина једног од предака соја Мателер, који је у изумирању.

94. ПЕПЕЛИШТЕ.

Положај и тип. — Село Пепелиште лежи у равници и на сниженим деловима терасе око 40 м., с леве стране Вардара; више села под одсецима Мелуја улива се у Вардар Вештинска а ниже села Ветуњичка Река. У селу су многи бунари и неколике чешме, спроведене од Извора један час уз Ветуњичку Реку. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се на седам крајева. Број кућа: Кантуровско М. 48, Тангуровско М. 20, Моча-Пашово М. 18, Чебовско М. 33, Кајовско М. 38, Пашгино М. 20, Долно М. 12; свега 189.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи", међу њима неколико беговских сојева, од којих Кантуровци некада држали већину тиквешких чифлика. Њиве се налазе у равници Вардара и нижим терасама на великом меандру око села: Долна

[1]) Име Дуванли објашњавају, да су ту Јуруци били врло високи растом — „дуванли".

Лака, Стурулинци, Мравјаник, Чука, Штипско Равниште. Пењу се и на „ридишта": Вештине, Лојза, Слатина, Мањевец, Чалија, Крива Полана, Попов Дол. На тераси изнад села налази се „Мера"; овде се у турско време од свих сељака збирала летина, да би спаија узео десетак; сад пасу говеда. Село има знатну *кшлу*, која се издаје за *зимовиште* сточарима од Галичника и Власима; у изворишту Вештинске Реке има шуме. Наспрам Криволака, „помеђу два Вардара", налазе се острва Брзај и Ада, где су лаке и врбаци. За прелаз преко реке има „кораб".

Порекло сојева и старине. — Већина су сојева старинци: Кантуровско М.: *Кантуровци* 18 к. Ајдар-бег, садањи тиквешки посланик, набраја претке: Асан-бег, Мемед-Али-бег, Мустајбег, Сулејман-бег, Халим-ага; ранији су били хришћани. *Сулејман-бег* јесте *Кантур*, по коме се сој назива. *Сулејман-бег* био је *ајан тиквешки*, када је Пепелиште пре Кавадараца било касаба. Он је многа *рајатска села расипао и почифличио*, и хришћани га стога назвали Кантур, што ће рећи „Крвник"[1]). Кантур је од султана много уважаван, био знатан војсковођа, на многе војне ишао; међу свима тиквешким муслиманима старинцима најмаркантнија личност, у опште најзначајнија; стога се о орођавање с Кантуровцима отимали и Рибаровци, на пр. Селман-ага Машко је жењен од Кантуроваца.[2]) Од губитка власти Кантуровци су опали и осиромашили прилично. Посланик Ајдар-бег Асановић враћа им стари углед, али под новим приликама и другим путем. — *Џамбазовци* 2 к., *Чучуковци* 3 к., *Хачковци* 2 к., *Крмазаковци („Црвењаковци")* 2 к., *Акшијовци* (један од њих био „акшија" у Кавадарцима) 4 к., *Балијцовци* 1 к., *Нолбантиновци* 2 к., *Хасанћеаовци* 2 к., *Шаћир-беговци* 2 к., *Парапудевци* 2 к. Тангуровско М.: *Тангуровци*—*Торовци* („торо"-„будала", „торлак") 12 к., *Пелива̀новци* 6 к. Мола-Пашово М.: *Мола-Пашовци* 12 к., *Оџаџе* 1 к., *Топаловци* 3 к. Чебовско М.: *Чебовци* 7 к., *Мецановци* 7 к., *Селимковци* 3 к., *Кекевци* 4 к., *Баручевци* (правили барут) 2 к., *Мемишчевци* 3 к., *Дор-Алиловци* 3 к. Папигино М.: *Пашигини* 6 к., *Мецковци 2 к.*, *Салаковци* („салак" — „со лева рака работили") 9 к., *Корабаровци* („со кораб за на Солун одили") 2 к. Кајовско М.: *Кајовци*—*Ћор-Аметовци* 4 к., *Садиковци* 3 к., *Чаушовци* 3 к., *Тајирчевци* 4 к., *Берберовци* 1 к., *Чапкановци* 1 к., *Агушовци* 1 к., *Кокорозовци* („јали много мороска") 6 к. Долно М.: *Мола-Халиловци* 10 к.

[1]) Кантуровци објашњавају као да „Кантур" долази од „картал" (орао)

[2]) Селманова свадба била зими, прешли (из Д. Дисана) кораб Вардар. Кад се враћали, Вардар се замрзао с краја и ухватио кораб. Нико да га макне. Селман скочи преко кораба на дубину, пробије лед, и леђима изглави кораб. Тада сви повичу: „А, бре, Селман, а бре машко" (мушко, јунак).

Старији досељеници: *Пашаларовци* (Мола-Пашово и Дол. М.) 2 к. Давно досељен јуручки сој Пашалар, међу овдашњим претопљен. — *Дубровци* (Кантур. М.) 2 к. „Нападил" их Рушид-ага Синановски из Дуброва „са својцко" око 1850. год. — *Хафазовци* (Кантур. М. 2, Кајов. М. 1) 3 к. Дошао „оца на џамија" из Сопота око 1850. год.

Новији досељеници: *Шеовци* (Чебов. М.) 2 к. Мамут домазет у Чебовцима из Пржедева око 1870. год. — *Бећировци* (Чебов. М.) 1 к. „Селски говедари" из Долног Дисана 1892. год. — *Кара-Алијовци* (Кајов. М.) 1 к. Дошли из Пржедева 1906. год. „Си купили двор, њивје". — *Али-Ђеримлар* (Кантур. М.) 1 к. Избегли из Пиперова (Лакавица) 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Кара-Оџалије* (Кантур. и Пашиг. М.) 2 к. Избегли из Кара-Хоџали 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Јашарлар* (Тангур. М.) 1 к. Избегли из Конча 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Дисанци* (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год. — *Нолбантиновци* (Кајов. М.) 1 к. Избегли из Неготина 1913. год. — *Аметлер* (Кајов. М.) Избегли из Конча 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Мустаовци* (Кајов. М.) 1 к. Избегли из Неготина 1913. год. — *Хоџалар* (Кајов. М.) 1 к. Избегли из Брусника 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Дисанци* (Мола-Пашово М.) 1 к. Хасан домазет у Мецановцима из Долног Дисана 1917. год. — *Сулејмановци* (Кантур. М.) 1 к. Хусин домазец у Хачковцима из Бистренаца 1918 , тамо из Барова 1910., а пореклом из Долног Дисана око 1900. год., где остао „сираче". — *Ибрајимовци* (Кајов. М.) 1 к. Дошли из Криволака 1919. год. — *Нолбатиновци* (Тангур. М.) 1 к. Мустафа домазец у Тангуровцима из Пржедева 1919. год. — *Барсаковци* (Кајов. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника 1920. год. — *Абдуловци* (Чебов. М) 1 к. Дошли из Скопља 1921., избегли из Неготина 1913. год.

Турски Цигани: *Мемедовци* (Кантур. М.) 1 к., „од време" аргатују у селу „по копање, жњијење, вршење"; *Кобаловци* (Кајов. М.) 3 к., „од време" ковачи у селу; *Митковци* (Кајов. М.) 2 к., такође „од време" ковачи; *Хусовци* (Кајов. М.) 1 к., избегли из Неготина 1913., аргати; *Еминовци* (Кајов. М.) 1 к., избегли из Брусника 1913. год.

Одсељени: *Кантуровци:* 6 к. у Штип око 1860., 1 к. у Радовиште око 1870., 1 к. у Струмицу око 1880., 1 к. у Цариград 1915. год.

Хришћани који су избегли из Пепелишта причају да је њихова црква била у Средселу, па је Кантур-бег порушио и на њено место, са сином му Мустај-бегом, подигао џамију. Ова је џамија са витким мунаретом монументално саздана, оставља за собом и најлепшу у Кавадарцима; онда је Кантур спровео водовод са Извора од Слатине. Хришћанско гробиште налази се према ушћу Вештинске Реке. Последњи се хришћани иселили

ли око 1907. год., били растурени по селу и „низ Турци чифчије", а раније на „својско".

У околини Пепелишта ова су селишта: *Вардар-Чифлик* (Карлов Чифлик) лежи на левој обали Вардара, испод ушћа Слање; уништен 1915. год. Основао га Кантур, изместивши „рајатско село" *Бели Камен*, чије се селиште налази ниже Читакли, у изворном облуку десне приточице Слање. У Кантурово време Вардар-Чифлик је имао око 20 кућа хришћана, доцније мање. Опустели чифлик држе сада „под ћирија" Ташко и Михајло Димовићи, „Власи од Крушево"; лети раде њиве са два дзевгара, а зими догоне са планине око 5000 оваца. — *Кара-Хоџали* лежи на површи Чашке, на штипскоме друму; било је јуручко село, велико око 20 кућа, расељено 1913. год., више је Јурука избегло у Штип (око 10 кућа). — *Шеоба* се налази на ставама изворних кракова Вештинске Реке; такође јуручко село око 30 кућа, „расипано" 1913. год.; већина Јурука избегли у Драву (око 5) и Штип (око 15). До почетка XIX века у Шеоби су живели хришћани, онда „расипани од Јуруците". — *Патрик* лежи на површи око 400 м., у изворишту леве приточице Вештинске Реке. Било је хришћанско село, око 18 кућа, 1913. год. „расипано"; хришћани су избегли у Лесковицу (Лакавица), одакле и сад држе своје земље. Патрик је био чифлик Пашигиних, па га хришћани откупили око 1870. год. Село је имало манаћур Св. Илију, а на селишту стоји црква Св. Ђорђа. — *Вештине* (Черкез-Ћеј или Черкеско Село) се налазе на левој страни Вештинске Реке, ниже Шеобе. Село је опустело још крајем XVIII века „због Арнаути од Скопско", када је основано Вешће. У „руско муаребе" селиште обновљено Черкезима за неколико година, затим опустело.

95. ПЕШТЕРНИЦА.

Положај и тип. — Село Пештерница лежи на левој страни долине Ветуњичке Реке. У селу има чешма, а под њиме извори Црна Спила, Бадала и др. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 13.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари, живе од коза. Пасишта, и понека њива, налазе се око села „по ридишта и долишта": Шабаница, Рајница, Капена Вода, Бели Камен, Гушка, Коџа-Бајир, Брег, Попов Дол, Вучидолска Спила.

Порекло сојева и старине. — Већину становника чине старинци; мешајући се с Јуруцима, сви знају и турски.

Старинци: *Бајрамчевци* 5 к., *Бећировци* 2 к., *Халимовци* 2 к.

Досељеници: *Бећировци* 1 к. Дошли из Неготина око 1860. год. — *Аметлер* 1 к. Дошли из Горног Промета око 1870. год.: пореклом Јуруци. — *Вејселер* 1 к. Сулејман из Горног Промета 1900. год.; пореклом Јуруци. — *Емиплар* 1 к. Омер домазет

у Бајрамчевцима из Горног Промета 1900. год.; пореклом Јуруци. Бајрамчевци кажу за Омера: „Асол Јурук, ама сега се веће потурчи — нашки говор знаје".

Сем муслиманског гробишта, код села се налази и старо хришћанско, које потурчењаци називају „Ађупски Гробишта", или по турски „Чингени Мезарлак".

У околини Пештерице налазе се ова селишта: На супротној страни Ветуњичке Реке је селиште *Вучидол;* најзад насељено Јуруцима, село је „од гладија и болес расипано" средином XIX в. — Селиште *Стари Гарван* лежи у изворишту десног крака Ветуњичке Реке. Село било „рајатско", због потурчавања избегло у Лакавицу средином XVIII в. — Селиште *Горни Промет* налази се на оквиру котлине, а *Долни Промет* у изворишту Војшанске Реке. Оба села у последње време насељавали Јуруци, прво око 40, друго 30 кућа. Уништили их хришћани из Лакавице 1913. год., када је око 20 к. избегло у Турску. — Испод Долног Промета, у истој долини, налази се *селиште Дуљица;* имало 8 кућа Јурука, па се раселило као и горња.

96. БРУСНИК.

Положај и тип. — Село Брусник лежи на површи око 400 м., у присоју брда Клетник, а у изворном облуку Пепелске Реке, десне приточице Војшанске Реке. У селу има извора. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 5.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством. Над селом, на површи, налазе се пасишта, а под селом, у долини и на високим вардарским терасама, њиве и *прелоци.*

Порекло сојева. — Памти се кад је село имало око 80 кућа Јурука, а 1912. год. упола мање; онда се још више смањило, у Малу Азију избегло око 15 кућа. За време бугарске окупације врате се неки избегли Јуруци из Турске, али се због насиља Бугара одметну у „орман"; стога Бугари 1917. год. запале село, а Јуруке сатерају у Тимњаник, одатле у Пепелиште и Војшанце. Од 1921. год. врате се на селиште два соја овдашњих старих јурућких досељеника: *Ибрајимогулари* 2 к. и *Мамутогулари* 1 к., а уз њих и двоје ранијих досељеника: *Далиплар* 1 к., избегли из Горног Промета 1913., пореклом Јуруци; *Усолар* 1 к., из Горног Промета 1913. год., пореклом Јуруци.

97. ВОЈШАНЦИ.

Положај и тип. — Село Војшанци лежи на левкастом излазу Војшанске Реке у равницу леве обале Вардара; над плавином и равницом издижу се стрми одсеци високе вардарске терасе (око 80 м.), и куће су прибијене уз ове. Вода за пиће је бунарска и чешменска. У пољу има само Турчинова Чешма, а уз долину Извори. Село је муслиманско и збијеног типа, разређених крајева. Горно Мало лежи уз брег на десној, а Сојкаг

и Долно Мало на левој страни долине. Број кућа: Горно М. 40, Сојкар М. 22, Долно М. 34; свега 96.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи". Плодне су њиве на плавини сеоске реке, „Рекина Уста", и у равници Вардара: Лак, Лака, Горна Лака, Ајдарина, Огради, Мера. На Мери је био чајир, па га село „испродало" да би подигло џамију у Долноме Малу. Само је мало њива на високој тераси над селом, Мрвјаник, Рудине, где је „крска земља" („слаба"). Још више настаје „мера": Мечин Дол, Сиви Кобили, Криво Долче, Караташ, Црвена Чука, Скрка, Пењајка, Пепелиште. На војпанску кшлу долазе на зимовиште Власи који летују на Плачковици изнад Виника; у зиму 1921./1922. год. имало их 11 *черги.*

Порекло сојева и старине. — Стариначки сојеви скоро су напола са досељеничким; хришћана је имало до почетка XX в., живели на Чифлику под Долним Малом, али их је и после Кантура, који је село почифличавао, још за дуже имало слободних.

Старинци: Горно М.: *Ралешковци* 5 к., *Ђуровци* 8 к., *Пашовци* 5 к., *Далчевци* 2 к., *Алчевци* 4 к., *Ацијовци* 3 к., *Чираковци* 4 к., *Чакревци* 2 к., *Јунчевци* 1 к. Сојкар[1]) М.: *Гаговци* 2 к., *Далиповци* 2 к., *Чаракчијовци—Опинчаровци* 1 к., *Бећировци* 1 к., *Сејдовци* 3 к., *Ибочевци* 2 к. Долно М.: *Топалчевци* 2 к., *Чибукчијовци* 2 к., *Мемишовци* 5 к., *Мемијовци* 1 к., *Гутовци* 5 к.

Досељеници: Шаковци (Сојкар М. 3, Дол. М. 1) 4 к. По реклом Јуруци, дошли из Калањева: Амет домазет у изумрле старинце Мамутовце око 1870., и од њега су три куће — „Јурук беше, ама сега су изродени Турци, како није"; Џелил избегао 1913 год. — *Метларовци* (Гор. М.) 2 к. Дошли из Пржђева око 1880 год. — *Дрмањовци* (Дол. М.) 1 к. Абдула домазет у изумрлим старинцима Јузбашијовцима, из Курешнице 1897., а татко Зубер тамо домазет у неки „јуручки фис" из Барова око 1860. год.; сељаци се подигравају Абдули да је мелез, „пола Турчин — пола Јурук". — *Прчевци* (Сојкар М.) 1 к. Фазлија домазет у Чакревцима из Пржђева 1902. год. — *Мацировци* (Сојкар М.) 1 к. Дошли из Дубљана 1907., тамо избегли из Беле Слатине, од Ораховца из Бугарске 1878. год. — *Ајдиногулари* (Дол М.) 2 к. Дошли из Горног Промета 1910. год.; пореклом Јуруци. — *Плочаровци* (Дол. М.) 1 к. Амет домазет у Чибукчијовцима из Бистренапа 1912. год. — *Омерлер* (Дол. М.) 1 к Избегли из Пиперова (Лакавица) 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Топалар* (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Промета 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Сулејманлар* (Дол. М.) 1 к.

[1]) По изумрлим Сојкаровцима, који су правили „сојке" (бритве).

Избегли из Горног Промета 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Чинаровци* (Дол. М.) 2 к. Избегли из Тимњаника 1913. год. — *Еминлар* (Дол. М.) 1 к. Избегли из Горног Промета 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Алчогулари* (Дол. М.) 1 к. Избегли из Долног Промета 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Кулакогулари* (Дол. М.) 4 к. Две куће избегле из Долног Промета 1913. год., тада и друге две из Горног Промета, тамо одсељене раније из Долног; пореклом Јуруци. — *Делиогулари* (Дол. М.) 1 к. Избегли из Горног Промета 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Бећирогулари* (Сојкар М.) 2 к. Избегли из Долног Промета 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Кафеџијовци* (Гор. М.) 1 к. Вели док. Избегли из Брусника 1913. год.; пореклом Јуруци. — *Рецепогулари* (Сојкар М.) 2 к. Избегли из Долног Промета 1913., год. пореклом Јуруци. — *Кафеџијовци* (Гор. М.) 1 к. Вели дошао као оца из Кавадараца 1914. год. — *Кураковци* (Гор. М.) 2 к. Дошли из Кавадараца 1914. год. Хтели у Турску, у путу се предомислили; пошто су све већ били продали, онда хајд овамо. — *Мифтарогулари* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Пепелишта 1917., тамо из Брусника 1913., а тамо из Дуњице 1912. г.; пореклом Јуруци. — *Фетковци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Прждева 1917. год. — *Муратогулари* (Дол. М.) 1 к. Дошли из Једрена 1921., тамо избегли из Дуњице 1912. год.; пореклом Јуруци.

Избегли хришћани причају да је у селу постојао Манастир Св. Илија, порушен у Кантурово време; код њега је имало „рисјанско гробиште", сад разорено. У равници Вардара под селом налази се селиште Локанипа, до овога „Пусто Гробје". На високој тераси над Долним Малом налази се Грамаће, које је Хан посећивао[1]); отуда у село донета грчка спомен-плоча.

93. КАЛАЊЕВО.

Положај и тип. — Село Калањево лежи на левој страни Рајечке Реке, притоке Војтанске Реке, под планином Бели Камен. У селу и околини више је јачих извора. Село је хришћанско-муслиманско и збијеног типа. Број кућа: Горно М. 10, Долно М. 3, Отадњо М. 4; свега (хришћ.) 17; Омерлер М. (мусл.) 1; укупно 18.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари. Као и ранији Јуруци, хришћани су „одвек на својцко"; само су Ћировци у време зулума постали чифчије Синановаца из Кавадараца, давали „ћесим". Њиве и пасишта: Крушиште, Нерезине, Драгојна, Вишеглав, Кшлакова Њива, Ума, Малотрн, Њивишта, Ранђела, Рајец, Бела Вода, Здражопили, Мандра, Лековита Вода, Бела Вода, Карађоз („Црно Око").

---

1) Ј. Г. Хан, Путовање, стр. 253—254.

Порекло сојева. — Хришћани су скоро сви старинци. Стари јуручки досељеници живели су у Шакалар и Омерлер Мале, испод хришћана; било их око 40 кућа, две трећине избегле 1913. год. у Турску. Ређе се чује „Калајпево".

Порекло хришћана: Старинци: Горно М.: *Кривошијовци* 3 к., *Ђоровци* 3 к., *Ђировци* 2 к. Служба: Св. Никола. *Ташковци* (Отад. М. 2, Гор. М. 1) 3 к. Служба: Митровден. *Недевци* (Отад. М.) 2 к. Служба: Св. Ранђел. — Досељеници: *Бођевци* (Дол. М. 3, Гор. М. 1) 4 к. Дедовец Боће дошао „овчар" из Гарвана, (Лакавица) почетком XIX века, пореклом са Старог Гарвана, одакле стари са целим селом избегли у Лакавицу средином XVIII века. Служба: Св. Никола.

Досељени муслимани: *Алилер* 1 к. Избегли из Долног Промета 1913. у Војпанице, 1915. год. се населили на старе јуручке куће; пореклом Јуруци.

99 ЛИПА.

Положај и тип. — Село Липа лежи на ниској тераси десне и присојне стране Дубљанске Реке. У селу има бунар. Село је хришћанско и чифличког типа. Број кућа: 7.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством. До Ослобођења били исполције на чифлику Хасан-бега Мудиновца из Кавадараца, који је онда избегао у Турску. Њиве су испод села: Падина, Големе Њиве, Капина, Локва, Бедник. На површима изнад села су пасишта и шума.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Темељије избегле са Старе Липе, у изворишту Дубљанске Реке под Белим Каменом, и овде почетком друге четврти XIX в. постали чифчије: *Камчевци* 6 к. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Ђорђевци* 1 к. Дошли из Гарвана 1880. год., пореклом са Старог Гарвана средином XVIII века. Служба: Митровден.

Панађур: Св. Никола.

На селишту Стара Липа има „кућишта", „гробиште" и „црквиште". Под селом има место „Црквиче".

100. БИСТРЕНЦИ.

Положај и тип. — Село Бистренци лежи на ниској тераси леве обале Вардара. У селу има многих бунара и чешма, на обали Вардара избијају више извора, али их река зими „залива"; зими се пије и са реке. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се на четири мала. Број кућа: Мејсијовско М. 21, Вардарско М. 29, Ширковско М. 11, Ћуловско М. 28; свега 89.

Привредне прилике. — Сељаци су „орачи". Најплодније су њиве у Горној Лаки, али је она „удавница": кад река јаче надође — „го дави", и онда страдају усеви. На ниској тераси

налазе се њиве: Пењајка, Бари, Белуји, а на вишим: Хумиште, Рудине, Гурово Сено, Рамниште, Стари Лојза, Рахорје. Још више, на ридовима, настаје „мера": Присоји, Кормаиш, Гумна. У селу зимују неколико колиба Влаха. У позно лето сељаци иду на Вардар у рибу, обично у три маха; тада пристиже отровна трава „млечка" на Рудинама, и њоме трују рибу у Демир-Капији, у *вировима:* Хуслари, Дупка, Јуручка Река, Бела Вода и најнижи Баба; највише нахватају „сомчиње".

Порекло сојева и старине. — Већина сојева су старинци — „сите дедовци одовдеја никнати": Мејсијовско М.: *Мејсијовци* 5 к., *Пимперијовци* 3 к., *Хусковци* 1 к., *Топчијовци* 1 к., *Тулумовци* („носили мацун у тулум") 1 к., *Ђеримовци* 1 к. Вардарско М.: *Хаџијовци* 4 к., *Нолбантиновци* 1 к., *Кардашовци* 1 к., *Плочаровци* 1 к., *Шајиновци* 1 к., *Шикаловци* 1 к., *Гаревци* 1 к. Ширковско М.: *Латовци* („нема чујено двојица браћа да једе леб") 1 к., *Ајвазовци* 1 к. Ђуловско М.: *Далиповци* 2 к., *Тајировци* 5 к., *Јузбашијовци* 1 к., *Ђеневци* (узастопно отац и син звали се Мемет, — Мемет, ђене (опет) Мемет) 1 к., *Неџибјовци* 1 к., *Усталијовци* 1 к., *Ушиповци* (Вард. М. 7, Ђул. М. 4) 11 к., *Икевци* (Мејс. М. 3, Вард. М. 1) 4 к., *Хаџи-Усиновци* (Вард. М. 2, Ширк. М. 1) 3 к., *Ђуловци* (Ђул. М. 4, Ширк М. 1) 5 к., *Џаферовци—Масаревци* (Вард. М. 2, Ширк М. 1) 3 к. —Од Џаферована је Мемед Али-паша из времена на почетку XIX века; још као младић отишао у Стамбол да служи пара, одликовао се у ратовима, и најпосле био паша у Мисиру („Масар"); тамо је к Мемеду Али-паши ишао одавде млађи му брат Рецеп, донео богате поклоне; по том је и сој назван „Масаревци".

Старији одсељеници: *Мола-Аметовци* (Вард. М.) 3 к. Избегли због чуме са бесвичког Старог Села крајем XVIII века. — *Мендовци—Домазетовци* (Ђул. М.) 2 к. Дедо-Амет дошао домазет у Ширковце из Курешнице око 1840. год.

Новији досељеници: *Ваковци* (Мејс. М.) 2 к. Дошао Али домазет у изумрле старинце Ваковце из Дамњана („Радовишко") око 1870. год.; пореклом Јуруци. — *Мамутогулари* (Ширк. М.) 2 к. Пореклом Јуруци, дошли из Долног Промета: Зубер домазет у изумрле старинце Чакревце око 1880., а „фнук" му Идриз избегао 1913. год. — *Ибрајимовци* (Вард. М.) 1 к. Дошли из Курешнице 1906., тамо из Бесвица око 1870. г. —*Сулијовци* (Ширк. М.) 1 к. Дошли из Долног Дисана 1906. год., купили „двор". — *Брендовци* (Мејс. М.) 1 к. Дошли из Вешја 1906. год. — *Календеровци* (Ђул. М.) 1 к. Прешли из Дубљана 1907. год. — *Шунтевци* (Вард. М.) 1 к. Дошли из Пржедева 1913. год. — *Зуберовци* (Ширк. М.) 1 к. Избегли из Неготина 1913. год. — *Мола - Рецеповци* (Ширк. М.) 1 к. До-

шли из Барова 1913. год., „си купили кућа". — *Муратогулари* (Ђул. М.) 1 к. Дошли из Криволака 1913., тамо избегли из Дуњице 1912. год.; пореклом Јуруци. — *Мола-Асановци* (Ђул. М.) 2 к. Избегли из Долног Дисана 1913. год. — *Муаџировци* (Ђул. М.) 1 к. Бајрам избегао из Бесвица 1913., а отац му Ибрајим „од Босне" 1878. год. — *Ибрајимлар* (Ђул. М.) 1 к. Дошли из Пештернице 1917., тамо из Иберли 1906. год.; пореклом Јуруци. — *Киселниковци* (Ширк. М.) 1 к. Абдула домазет у Ђуловцима из Курешнице 1919. год. — *Абдиловци* (Вард. М.) 1 к. Хусин продао кућу у Боули и дошао „при ћерка" 1920. год. — *Асановци* (Ђул. М.) 1 к. Раде „исполџичко", из Боуле 1920. год.

Турски Цигани: *Фејзовци* (Вард. М.) 1 к., дошли као ковачи из Курешнице 1916., тамо из Долног Чичева 1914. год

На вишој тераси било је до краја XIX века хришћанско Горно Мало; има „црквиште" и „крисјанско гробиште". Хришћани су били нарочито добри корабари, пловили често за Солун пре железнице. До Средсела и џамије у Вардарском Малу налази се Кула, слична оној у Кавадарцима, у којој је становао *Скендер-бег из Азије*.

101. ДУБЉАНИ.

Положај и тип. — Село Дубљани лежи под самим Бистренцима, додирујући се с њима, над ушћем Дубљанске Реке у Вардар. „Овдек" се „башка" рачунају, „ништо замешано"; тек од скора заједничко гробље. Под брегом Вардара избијају Стубулски и Белачки Извор; у селу има чешма и више бунара. Број кућа: Вардарско М. 18, Прекоречко М. 7, Средњо М. 22. Календеровско М. 10; свега 57.

Привредне прилике. — Сељаци су само „орачи". У равници Вардара налазе се њиве: Бела Земља, Јаловици, Голобово, Острика, Слатина, Копанец, и лаке „удавнице": Строшка, Млачиште, Долна Лака. Лошије су њиве и мера над селом.

Порекло сојева и старине. — Стариначки су сојеви у мањини: Вардарско М.: *Аличковци* 4 к., *Мола-Мамутовци* 1 к., *Алдовци* 1 к., *Хаџи-Тајирагини* 4 к., *Хаџи-Усковци* 1 к., *Ајгеровци* 1 к. Прекоречко М.: *Аџевци* 2 к. Средњо М.: *Манџулевци* 2 к., *Матуховци* 2 к., *Абдишовци* 2 к., *Халилковци* 2 к., *Чаушовци* 2 к., *Јашковци* 1 к., *Гуријовци* 1 к. Календеровско М.: *Календеровци* 2 к., *Краповци* („од Вардар фанати", *подигравају* им се, мислећи на *крапа*-шарана) 1 к.

Досељеници: *Баловци* (Прекореч. М.) 1 к. Дошли из Бесвица око 1870. год. — *Маренци* (Прекореч. М.) 1 к. Дошли из Марене око 1870. год. — *Муаџировци* (Сред. М.) 1 к. Избегли из Беле Слатине, од Ораховца из Бугарске, 1878. год. — *Хасанковци* (Вард. М.) 1 к. Абдил домазет у Хаџи-Усковцима

из Војшанаца око 1890. год. — *Топчијовци* (Вард. М.) 1 к. Ибрајим домазет у Хаџи-Усковцима из Пржљева 1897. год. — *Кошаровци — Рифкини* (Сред. М.) 3 к. Дошли из Пржљева 1902. год. У ранијем селу плели *корпе, кошаре*, овде *орачи*. — *Мола-Аметовци* (Вард. М.) 1 к. Прешли из Бистренаца 1903. год. Настали *дељеници*, овде „си купили место". — *Мола-Насафовци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Курешнице 1907. год. — *Фератовци* (Календ. М.) 2 к. Прешли из Бистренаца 1907. год. — *Масарлијовци* (Прекореч. М.) 1 к. Ибрајим домазет у Баловцима из Курешнице 1912. год. — *Суловци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Барова 1912., пореклом из Долног Дисана око 1880. год. — *Салаовци* (Календ. М.) 1 к. Избегли из Бесвица 1913. год., кад им је село попаљено. — *Шиљковци* (Сред. М.) 1 к. Прешли из Бистренаца 1914. год. — *Хасановци* (Прекореч. М.) 1 к. Дошли из Барова 1914. год. — *Мендаковци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Пржљева 1915. год. — *Амеђовци* (Сред. М. 1 к. Дошли из Долног Дисана 1916. год. — *Чинаровци* (Календ. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника 1916. год. — *Бековци* (Вард. М. 1 к. Абдил домазец у Аличковцима из Бесвица 1916. год. Дошао за удовицу која има деце; кад деца одрасту, „ће го испујдат". —*Тапанаровци* (Календ. М.) 1 к. Дошли „аргати" из Пржљева 1918. год. Стари им ударали у „тапан" (бубањ). — *Ушиновци* (Вард. М.) 1 к. Мустафа домазет у Мола-Мамутовцима из Бистренаца 1918. год. — *Фејзовци* (Прекореч. М.) 1 к. Дошли из Тимњаника 1918. год. — *Ђошковци* (Вард. М.) 1 к. Али домазет у Ајгеровцима из Долног Дисана 1919. год., пореклом са селишта Раштана крајем XVIII века. — *Гаревии* (Календ. М.) 1 к. Прешли из Бистренаца 1919. год. — *Азисовци* (Сред. М.) 1 к. Дошли из Барова 1921. год.

Турски Цигани: *Демировци* (Календ. М.) 1 к., дошли као ковачи из Пржљева 1916. год.

Од ранијег хришћанског становништва, које је у последње време (до 1913. г.) живело на Чифлику ниже Прекоречког Мала, радећи као исполџије Рибароваца из Дол. Дисана, има „црквиште" и „гробиште" над Белачким Извором. „Курбан" је падао на Св. Атанаса зимњег. Муслимани имају своје „старо гробиште", у које се не копају више (сад заједно с Бистренцима).

102. КУРЕШНИЦА.

Положај и тип. — Село Курешница лежи на здруженим плавинама Дреновечке и Тинкаменечке Реке, у подножју Голе Чуке и Трештених Спила, а у равници с леве стране Вардара пред улазом у Демир-Капију. По дворовима више бунара и чешама. Село је муслиманско и збијеног типа. Дели се

на три краја. Број кућа: Средњо М. 49, Дедо-Јовско М. 26, Шукаланско М. 22; свега 97.

Привредне прилике. — Главно је занимање земљорадња. Њиве су већином у равници Вардара под селом, где су добре *лаке*, а пасишта и шума на површи изнад села. Са сељацима из Дубљана и Бистренаца иду заједно у рибу.

Порекло сојева и старине. — Већина је стариначких сојева: Дедо-Јовско М.: *Берберовци* 1 к., *Ушиновци* 3 к., *Киселниковци* 3 к., *Пашовци* 10 к., *Зејтиновци* 4 к. Средњо М.: *Мунчевци* 4 к., *Арслановци* 3 к., *Халимковци* 5 к., *Ћосевци* 1 к., *Сулијовци* 1 к., *Оџевци* 3 к., *Рагиповци* 3 к., *Рустемовци* 1 к., *Арњевци 3 к.*, *Ћатиповци* (кажу ми: „Некој од дедовци ни бил ћатип како тебе") 3 к., *Плавевци* (пре железнице спуштали *плавове* од Клина у Маријову низ Црну и Вардар за Солун) 1 к., *Баба-Аметовци* 4 к., *Кавезовци* (чували „даде" у Демир-Капији) 1 к., *Ајубевци* 8 к. Шукаланско М.: *Еминаговци* 4 к., *Алимановци* 2 к., *Халимоџевци* 2 к., *Чучановци* 1 к., *Мендовци* 1 к., *Бајрамовци* 1 к., *Нолбантиновци* 3 к., *Картевци* (правили „карто" — „бурило" за вино) 2 к., *Ширковци* 2 к., *Дрндоковци* (неко од дедоваца био „дрндо" — подбрцкивао сељаке) 1 к., *Балкановци* (неко од дедоваца био „арамија у балкан") 2 к.

Досељеници: *Алковци* (Дедо-Јов. М.) 4 к. Дошли из Будур-Чифлика средином XIX века. — *Латифовци* (Сред. М.) 2 к. Дошли из Пржедева, купили „рајатско", око 1860. год. — *Масалковци* (Сред. М. 1 к. Дошао Алил домазец у изумрле старинце *Влековце*. из Бесвица око 1860. год. — *Кавеџијовци* (Сред. М.) 1 к. Кадри дошао из Криволака око 1870. год. Био најпре „слугар" у Алила Масалковца, а кад је овај умро — „домазец на домаћинка му". — *Брендовци* (Дедо-Јов. М.) 1 к. Бануш „Брендо" („будала") домазец у Пашовцима из Вешја око 1890. год. — *Далгачевци* (Сред. М.) 1 к. Халим домазец у Берберовцима из Долног Дисана 1907. год. — *Усталијовци* (Сред. М.) 1 к. Хасан домазет у изумрлим старинцима Узировцима из Бистренаца 1912. год. — *Питевци* (Сред. М.) 1 к. Избегли из Бесвица 1913. год. — *Леблебиџијовци* (Шукал. М.) 1 к. Мустафа домазет „на домаћинка" у изумрлим старинцима Мустафабашовцима. из Тимњаника 1915. год. Мустафа је од истог соја од кога *Пиштољовци* — *Леблебиџијовци* у Неготину, који су због потурчавања избегли из Тимњаника почетком XIX века.

Турски Цигани: *Мустафовци* (Сред. М.) 1 к., „од време" ковачи у селу.

До саме џамије у Средселу налази се „пркви̏ште", до овога „рисјанско гробиште". Хришћани су и у последње време „на свој̏цко живејали". у Средњем и Шукаланском Малу (до 1880.

год.) Под Курешничком Крастом над Вардаром има „Старо Гробиште", недалеко су Крстеви, а у долиници Забрањачке Реке има место „Црквиште".

103. ИБЕРЛИ.

Положај и тип. — Село Иберли леже на десној и присојној страни Јуручке Реке (овде „Коџа Дере"), која се код села настаје усецати у високом поду (око 200 м.) над Демир-Капијом. Лети вода са чешме, зими са реке. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 74.

Привредне прилике. — Сељаци су прави јуручки сточари. На планини Бели Камен, одакле извире Јуручка Река, налазе се око Кр-Џамије („Скршена Џамија") пространа и бујна пасишта са шумом, и на њима Иберли-Јазла („Иберлијско Летовиште"); а испод села је кшла (зимско пасиште).

На Белом Камену летују од 1919. год. и око 20 колиба *Влаха*. До 1912. год. стално су летовали на Калин-Камену, у Осогову, под сев. страном Царевог Врха (2104 м.), а зимовали у Кочанском Пољу. 1913. год. избегли су у „Грчко", где су летовали на планини Ливадије, а зимовали у пољу око Лангаце; тамо су остали до свршетка Великог Рата, и онда поново прешли у „Српско". Сада неки зимују у Бистренцима, неки и даље око Кочана.

Порекло сојева и старине. — Јуруци осталог Јуруклука сматрају овдашње и у Челевцу и Кошарки тек правим Јурупима, јер су задржали стари начин живота. Они су досељени крајем XVII века: *Јусуогуларе*[1]) 6 к., *Алиогуларе* 6 к., *Османогуларе* 6 к., *Џаферлер* 4 к., *Аметлер* 4 к., *Мемишлар* 2 к., *Селманлар* 3 к., *Карачаушогуларе* 6 к., *Мемедлер* 2 к., *Омерлер* 4 к., *Хусејинлер* 6 к., *Еминогуларе* 4 к., *Мемед-Алилер* 6 к., *Зејнелер* 4 к., *Емин-Мемедлер* 3 к., *Мемед-Усејинлер* 2 к., *Емин-Усејинлер* 6 к.

Кр-Џамија, врло стара, пала је пре око 75 година; подигли је дедовци Јурука одавде, и из Челевца и Кошарке, када су се доселили. Од старог становништва примили су ове називе: „Буково", „Браћа", „Попова Њива" или „Папаз" Тарла (тур. „тарла" њива), Дорбиништа, Лаз.

104. ЧЕЛЕВЕЦ.

Положај и тип. — Село Челевец леже обострано Јуручке Реке ниже Иберли, а изнад њеног кањона у Демир-Капији на левој страни Вардара. Вода је са реке и лети и зими. Село је муслиманско и збијеног типа, разређених крајева. Број кућа: Јокаре М. 25, Орта М. 18, Аша М. 10; свега 53.

Привредне прилике. — Прави јуручки сточари; на Кр-Џамији, близу иберлијског летњег села, имају Челевец-Јазла.

[1]) *огуларе* у смислу „сој", „сојило".

Око зимског села дуж реке имају башче, из којих „пипер" продају по сувим тиквешким селима за жито. У присојима над селом имају винограде, остало је „кшла). На реци имају четири воденице, које и лети мељу.

Порекло сојева. — Јуручки сојеви досељени крајем XVII в.: *Пуњиовларе* (Јокаре М. 6, Орта М. 4) 10 к., *Мидиловларе* (Јокаре М. 4, Орта М. 6, Аша М. 2) 12 к., *Муратлар* (Орта М. 2, Аша М. 2) 4 к., *Мечолар* (Јокаре М. 2, Орта М. 1) 3 к., *Алиогуларе* (Орта М. 2, Јокаре М. 1) 3 к., *Аметлер* (Јокаре М. 6, Орта М. 1, Аша М. 2) 9 к., *Царелер* (Аша М. 3, Јокаре М. 1) 4 к., *Мемет-лер* (Орта М. 2, Јокаре М. 1) 3 к., *Имерлер* (Јокаре и Аша М.) 2 к. Остали досељеници: *Чинчевци* (Јокаре М.) 1 к., Смахил домазец у Пуњиовларе из Бесвица 1919. год.; *Ђехаовци* (Јокаре М.) 1 к., Асан домазец у Аметлер из Бесвица 1919. год.; *Арнаутовци* (Јокаре М.) 1 к., Абдурахман домазец у Аметлер из Бесвица 1919. год., старином „од Дебар" почетком XIX века. Домазеци још не знају турски. — Одсељени: 1912. год. избегло 6 кућа у Турску.

105. КОШАРКА.

Положај и тип. — Село Кошарка лежи у присоју високога пода у Демир Капији; под селом су стрме стране клисуре, низ које пада дол Липково, лева приточица Вардара. У селу има три чешме, а изнад села више извора. Село је муслиманско и збијеног типа. Број кућа: 58.

Привредне прилике. — Као у Челевцу и Иберли, сељаци су прави сточари. На Кр-Џамији имају Кошарка-Јазла, где су у турско време лети држали око 9000 коза. Мера захвата и шумовити Карадаг преко Липкова. У присојима око села гаје се виногради, остало кшла, до Врдара, где је Мрчили Лака.

Оснивање и порекло сојева. — Заједно с Јуруцима Иберли и Челевца крајем XVII в. основали „јазла" и џамију на Белом Камену, а овде подигли „кошаре" на баштини Васковаца у клисурском синору: *Кара-Асаногуларе* 4 к., *Крциногуларе* 5 к., *Муратогуларе* 6 к., *Ваисогуларе* 4 к., *Копогуларе* 4 к., *Кара-Мемишогуларе* 3 к., *Каба-Асаногуларе* 3 к., *Мулогуларе* 3 к., *Бајрамогуларе* 4 к., *Бутурогуларе* 3 к., *Ламброгуларе* 5 к., *Латифогуларе* 5 к., *Турчиногуларе* (неко од дедоваца био у „Хане" преко Вардара, где научио говор тамошњих муслимана (српски) и назван „Турчин") 3 к., *Даутогуларе* 4 к., *Коруко-гуларе* 2 к. — Одсељени: око 15 кућа у Турску 1913. год.

II. РАЈЕЦ.

1. ВАРИШ.

Положај и тип. — Село Вариш лежи на левој и присојној страни Селске Реке, испод става са Скакалом; притичу Рајцу у Варишкој Клисури. Вода чешменска, а у пољу чешћи извори, као: Селиште, Љиљанина Круша, Мицово и Јанково Кладенче и т. д. Село је хришћанско и прелазног типа. Између Четири мала одржала се још беговска кула. Број кућа: Долно М. 11, Горно М. 13, Крстевско М. 12, Ракатско М. 17; свега 53.

Привредне прилике. — Радећи као „исполције", чифчије су се бавиле и сточарством; од 1905. год. „слободни", изузев момке на беглуку, сељаци су морали и даље ићи бегу на „ангарија". „Пољско место" под селом доста је издашно, нарочито на равништу Падарница преко реке. Изнад села имају, поред њива и старих винограда, пасишта за стоку, као: Којов Рид, Прогоњта, Фалашково, *Стража*, Црвен Камен, Смраделок, Даброво Брдо. Дановци имају *колибе* на Дабрави. Пре Великог Рата већина сељака имали су колибе. Сиромашни *исполцишу* имућнијим, иду и у „аргатлак" у Тиквеш. Више је сељака било по печалби: Петре Бодовски прво „по Романија", а од 1907. до 1910. год. у Сев. Америци по фабрикама; Арсе Ракачанин био циглар у *Романији* од 1900.—1907. год., радио у Констанци, Галцу, Ибрајили и у „Краљево" (Крајова); тамо је било и више Крстеваца, а ишло се и у „Бугарско". У Вариш долазе из околних села по *филитне плоче* за покривање кућа; ваде се у долини Скакала, над водопадом.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија пореклом су са селишта Вариш—Дервен, одакле избегли на чифлик кад су Арнаути последњи пут „низ цаде пленили", почетком XIX века: *Јасиовци* (Ракатско М.) 1 к., *Басаровци* (Долно М.) 2 к., *Опеловци* (Крстевско М.) 66 к., (били сироти, па се неко у соју први огаздио у селу и — „се опел", по чему сој добио „прекар"), *Мекевци* (Дол. М.) 4 к., *Матовци* (Рак. М.) 3 к., *Бодовци* (Дол. М.) 4 к., *Крстевци* (Крст. М. 6, Рак. М. 1) 7 к., *Галевци* (Горно и Рак. М.) 2 к. „Служба": Св. Никола. *Мркевци* (Рак. М.) 1 к., *Јанковци* (Рак. М.) 5 к. Служба: Св. Аранђел.

Други старији досељеници: *Ракачани* (Рак. М.) 4 к. Дошли на Чифлик из Ракља, средином XIX в. Служба: Св. Никола. — *Дановци* (Гор. М.) 5 к. „Спечалили добици" и дошли на чифлик из Рајца, где су били „момци", средином XIX в.; пореклом су „од Арнаутлак, од кај Дебар", одакле избегли почетком XIX в.; мисле да су Мијаци. Служба: Митровден. — *Ђошевци* (Гор. М.) 1 к. Узели „чифличе под ћесим", сишли с оближњег селишта Житолуп средином XIX века; у Житолупу

сточарили, не знају даље порекло. Служба: Св. Пречиста. — *Терзијовци* (Гор. М.) 2 к. Купили „чифличе", дошли из Степанаца (Бабуна), где су „терзилак работили", средином XIX в. Сеоска црква Св. Петка, над ставама река повише села, је њихова задужбина кад се доселили. Служба: Св. Пречиста. — *Цветковци* (Дол. М.) 1 к. Дедо-Мицо дошао „домазет" у некога темељије Цветка, из Мрамора средином XIX в. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Пацевци Ораовечки* (Гор. М.) 2 к. „На својско дојдени" из Рајца око 1890. год., а пореклом из Мрзен-Ораовца, одакле сишли у Рајец на чифлик око 1870. год. Служба: Св. Ђорђе. — *Чундевци* (Гор. М.) 1 к. Ордан дошао уз мајку „пасинак" из Никодина 1894. год. Служба: Митровден. — *Силотијовци* (Гор. М.) 1 к. Ристо домазет у изумрле темељије Орачовце, из Попадије 1906. год.; тамо избегли из Јасенова (Бабуна) око 1860. Служба: Св. Никола. — *Гргљевци* (Рак. М.) 1 к. Ђело купио бољу земљу, из Радобила 1920. год. Служба: Св. Никола.

„Панаћур": Петковден.

Одсељени: Крстевци 1 к. ради печалбе у „Бугарско" 1907. год.

На селишту Вариш Дервен „уште се знаје гробиште и црквиште". До 1905. год. на ћадету је био Варишки Ан, па га комите порушиле. Четврт часа преко Селске Реке има селиште Демирица или Демир-Попадија, где стоји „гробиште", „грамаће". Четврт часа уз Селску Реку лежи селиште Житолуп; то је био чифлик братучеда Димча и Косте Тошеваца из Прилепа, па га 1900. год. комите порушиле.

2. ПОПАДИЈА.

Положај и тип. — Село Попадија лежи на заравњеном Ртишту, вишој егејској тераси у подножју Јасенове Главе. У странама Ртишта ижљебљени су изворни краци Реке, која се код Варипа јавља као Скакало. Преко Преслапа над селом је лака веза са суседним котлинама. У селу има само једна, Стара Чешма, подигнута на јаком извору. Село је хришћанско и збијеног типа. На доњем крају сва четири мала налази се Средесело, са чешмом, црквом и гробиштима. У горњем крају села су на страни према Реци зграде мајдана филитних плоча. Број кућа: Заровско М. 26, Мурџевско М. 22, Бежановско М. 28 и Јарнановско М. 21: свега 97.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство и вађење филитних плоча за покривање кућа. Село је привредно „одвек слободно". Њиве су слабе. Мера је на Гојановцу и Јасеновој Глави, где су добра пасишта, понегде шума. Скоро половина сељака имају *колибе* по сродничким групама на уда-

љенијим њивама: Јарнановске Колибе 14, четврт часа источно од села, на површи, с горње стране подлешког пута — у Долу испод њих је „водопија" за стоку; Бежановске Колибе или Долна Трла 18, један час под селом, у долини Скакала — водопија и два кладенца; Мутевске Колибе 4, један час под селом, на Ртишту; Ђурлевске Колибе 2, три четврти часа југоисточно од села, на Рађевици; Тренчевска Колиба 1, један час југоисточно од села, на месту Падине. Пре Великог Рата свака је кућа имала колибу.

Последњих деценија под Турцима ишло се у печалбу, „по гурбетлак", у Романију, Србију и Америку. Једне године у Романију око 100 душа, од којих се доста тамо задржало. У Србију ишли у ова места: Београд, Крагујевац, Пожаревац, Алексинац и Ваљево, где су такође неки остали, неки и децу у школу давали. Један се од Прдловаца вратио из Америке 1920. год. и отворио дућан, неки остали.

Од особитог су значаја мајдани филитних плоча, који су у непосредној сеоској околини. Слојеви филита, усправно набрани, дају се лако цепати и сећи у велике плоче. Мајдане су око 1900. год. закупили Немци од турских власти, саградили пут преко Подлеса за Градско и поставили инсталацију за сечење плоча. Ј. Цвијић 1904. год. спомиње: да „сече филит у атару села Попадије једно немачко друштво; извозна је станица ових плоча Градско".[1]) После неколико година рада „фалирал" је први подузетник и дошли други Немци, чија је експлоатација трајала опет 3—4 године. Најзад је мајдане предузео некакав Турчин, све до 1912. год., кад је престао рад. Три су главна окна где су вађене плоче, најбоље код Јарнановских Колиба. И други сељаци имају своје мајдане и о њима се баве, као и пре странаца. За плоче долазе сељаци и из удаљенијих села. Отуда село има добру зараду. За стране експлоатације сељаци су радили и као надничари и „ћирације".

Оснивање, порекло сојева и старине. — Најраније су дедовци темељија живели на Горном Селишту. У селу била нека „Попадија", због лоше воде нису јој „трајала" деца, и она крене село на Демирицу или Демир-Попадију. Но тамо село би „расипано" од Арнаута кад и Вариш-Дервен, и избегне опет навише. Кад је овамо дошла, „Попадија" је имала два сина: Заре и Малин; Заре је „заслужил" Митровден, а Малин Св. Никољу, и све овдашње темељије „Митровденци" и Светониколци" су њихови потомци. *Заровци—Митровденци* (Заровско М.: *Заровци—Кралевци* 11, *Мутевци—Чопинци* 7, *Прдловци* 3, *Златковци* 1; Јарнановско М.: *Дедовци* 1) 23 к. Разродили се. За Кралевце се каже: „Уште држат име на сојот". Прдловци се

[1]) Основе, књ. I, с. 294.

зову по претку који „немало срам". Служба: Митровден. *Малиновци—Светониколци* (Јарнановско М.: *Јарнановци* 16, *Јанковци—Ђоревци* 2, *Тренчевци* 2; Заровско М.: *Ђорговци* 4; Мурцевско М.: *Мурцевци—Трипуновци* 11, *Узуновци* 5, *Голевци* 4, *Бошковци* 1) 45 к. Такође се разродили. Служба: Св. Никола.

Остали досељеници: *Бежановци* (Бежановско М.: *Јосивовци* 5, *Мартиновци* 9, *Ђурлевци* 2, *Ковевци—Масинци* 8, *Салвантевци* 1, *Пузовци* 1) 26 к. Добегли „због зулум, од Солунско" одмах после темељија. И они се разродили, а били „сој". Служба: Св. Никола. — *Оморанци* (Беж. и Мурц. М.) 2 к. Избегли „од мака" из Оморана (Прилеп) за живота дедо-Мартина Бежановског, средином XIX в. Служба: Св. Никола.— *Силотијовци* (Беж. М.) 1 к. Избегли из Јасенова (Бабуна) око 1860. год. Тамо „били на својско" па их некакав бег „нападил". Служба: Св. Никола.

Панађур је Св. Спас — „Мала Госпоја па панађур".

Одсељени: Мартиновци: 2 к. као циглари у „Кралево — Романија": 1 к. као баштованџија у Алексинац; 1 к. Апостола Мартиновића најпре у Београд, после у Ваљево. — Сви крајем XIX века. Ђурлевци 3 к. на чифлик у Јасеново (Бабуна) 1900. год., а одатле у „Солунско" 1903. год. Мурцевци 1 к. „по аргатлак" у Прилеп 1915. год.

Селиште Демирица или Демир-Попадија код Вариша названо је по „Попадији", која је била „како демир". Црква Св. Николе зимњег у Средселу подигнута је средином XIX в. на Црквишту Св. Спаса крај Старе Чешме, које су темељије затекли.

3. НИКОДИН.

Положај и тип. — Село Никодин лежи у подножју Бориле, под дубоким Преслапом између Рајкове Главе на Северу и Козјака на Југу, а на вишој егејској тераси, у којој се усекла Глоговичка Река. Вода чешменска, а у околини села многи су извори: Бељак, Мавровеп, Пропратница, Лалево Кладенче, Извор, Кауђери, Крњанец, Беле Пољане, Студеница и др. Село је хришћанско, збијеног типа а разређених крајева. Број кућа: Миновско М. 32, Чундевско М. 37, Поповско М. 24, Видовско М. 14; свега 107.

Привредне прилике. — Сељаци се баве сточарством, нешто и земљорадњом. Село је привредно „одвек слободно". Мера са пасиштима и шумом обухвата венац Борине од Јасенове Главе над Попадијом па — преко места: Липовец, Свињарник, Долна Њива, Попова Ливада, Свети Милош, Минова Њива, Преслап, Студеница — иде на Козјак, а одавде силази на острваете чуке Ножота у равни котлине изнад Ракља. Некада се простирала до над Топлицу, али су овај део мере заузели сточари Ра-

кља и Топлице, кад су села „нагоре избежана". Пасишта су нарочито згодна због честих извора; горе су њиве, на високим површима, а у равни котлине „не чине" због оголићености неогеног кречњака; једино су добре лаке у Глоговичкој Реци.

Преко лета 1920. год. бавили се на Никодинској Планини „Црнованци", пет колиба; дошли „од Битољско" са 600 оваца и 20 коња.

С раног лета сељаци иду у „аргатлак" у Тиквеш на „жњевење". Док се тамо сврши летина, у том жито „стаса" и овде, око Св. Илије, где се брзо среди. Најпосле се иде у „Поље", где жито пристигне тек у позно лето. У „турско" се ишло у печалбу „по Романија" и у Србију. Најпре по 10—15 људи, око 1895. и до 90 људи. Били су „мајстори" (зидари), најбољи Вртевци. такође циглари. Иле Видовски је радио у Србији 12 година. На планини се израђује ћумур, код Белаве пече креч („вар"), и носе товарима преко Преслапа за Прилеп.

Осниване, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија „собрали се" из околних „Селца" кад су Турци наишли: *Поповци* (Поповско М.: *Поповци* 15, *Вртевци* 5, *Камџијовци* 4; Миновско М.: *Златаровци* 2) 26 к., *Видовци—Пирковци* (Видовско М.) 8 к., *Голичовци* (Мин. М.) 2 к., *Мирчевци* (Вид. М.) 2 к. Служба: Св. Никола. *Чундевци* (Чундевско М.) 7 к., *Тодевци* (Мин. М.) 4 к. Служба: Митровден. *Миновци* (Мин. М.) 9 к., *Ордановци* (Чунд. М.) 5 к., *Кишковци* (Чунд. М.) 7 к., *Сурковци* (Мин. М.) 3 к., *Поп-Ристовци* (Мин. М.) 9 к., *Момировци* (Вид. М.) 4 к. Служба: Св. Пречиста.

Други старији досељеници: *Новоселци* (Чунд. М.) 9 к. Дедовци им избегли „због зулум" са селишта Желишта „од кај Грбавец" средином XVIII в. Служба: Аранђеловден. — *Глоговичани* (Чунд. М.) 6 к. Дедовци им избегли са селишта Глоговица почетком XIX в. Служба: Аранђеловден. — *Варижановци* (Чунд. М.) 3 к. Избегли са беглука из Вариша средином XIX в. Служба: Св. Пречиста.

Новији досељеници: *Бошњаковци* (Мин. М.) 1 к. Бошко дошао „домазет" у Сурковце из Ракља 1904. год. „По дедино": Св. Пречиста. — *Балчевци* (Мин. М.) 1 к. Димко домазет у Миновце из Крстеца (Прилеп) 1912. год. „По дедино": Св. Пречиста. — *Паровци* (Мин. М.) 1 к. Јован домазет у Миновце из Ракља 1917. год. „По дедино": Св. Пречиста.

Панађур: Св. Илија. У селу су две цркве: старија Св. Илије, новија Св. Атанаса.

Одсељени:: Филип Најдановић Ордановски по „гурбетлак" у Куршумлију око 1878. год.

Селиште Глоговица, на Глоговичкој Реци изнад ушћа у Рајец, „расипано" је кад и Вариш-Дервен. Имало је „некој пат" триста кућа и било „рајатско, немало ич агинско". Прича се

да је једном дошао у село спанја „нагости"; био стар и слеп. Сељаци га при испраћају пошну „из ћеиф" натрашке на магарца и туре му место узда „опашка" (реп) у руке. Кад је спанја то осетио, прокуне село: да се „расипа". Глоговица после тога спадне на 5 кућа, најпосле сасвим „загина". Глоговичани имају тамо „баштина", где држе трла. На селишту има „црквиште" и „гробиште".

На десној страни Глоговичке Реке, северозападно од Ножота, стоји поред чешме Кауђери Црквиште Св. Богородица и „гробиште". На Никодинској Планини има Манастириште Св. Милош, по неком испоснику.

4. РАКЉЕ.

Положај и тип. — Село Ракље лежи на дну кањонске долине Пролаза, а на ставама са Долом, испод кршевитог Козјака. Вода чешменска. Село је хришћанско и збијеног типа. Мада је речним коритима раздвојено на три дела, не дели се на крајеве. Број кућа: 60.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари и земљорадници, привредно „одвек слободни". Њиве се налазе на неогеној кречњачкој површи од суподине Козјака, између Мале Могиле спрам Никодина, и Дабичкита према Топлици, све до кањона Рајца. Земљиште безводно и слабо. У лакама Рајца гаји се и „ориз". Мера је до Белота на Козјаку. Иде се у аргатовање у Тиквеш и Поље; ишло се у „турско" и по печалби: „мајстори" у Србију, „Романија", „Бугарско"; жетвари у Солунско Поље.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли уз Пролаз са Старога Села на Рајцу поч. XVIII в.: *Бојовци—Велковци* (до поч. XIX в. била велика задруга, 58 „мина"; старешина пред деобу био дедо-Стојко, а разделили се „кога је стасало веће") 11 к., *Мангировци* 5 к., *Пушевци* 5 к. Служба: Св. Ђорђија. *Ржаровци* 9 к., *Паровци* 9 к., *Курпашовци* 5 к., *Кишковци* 4 к., *Богевци* 1 к., *Царевичковци* 2 к., *Србовци* 2 к. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Поповци* 1 к. Јован дошао домазет у Бојовце из Никодина 1890. год. „По дедино": Св. Ђорђија. — *Трипуновци* 1 к. Спасе домазет у Мангировце из Попадије 1894. године. „По дедино: Св. Ђорђија — *Пеловци* 1 к. Николе домазет у Бојовце из Мрамора 1906. год. „По дедино": Св. Ђорђија. — *Миновци—Карасановци* 1 к. Пере домазет у Бојовце из Никодина 1911. год. „По дедино": Св. Ђорђија. — *Голевци* 1 к. Димо домазет у Бојовце из Попадије 1911. год. „По дедино": Св. Ђорђија. — *Чеповци* 1 к. Иге домазет у Бојовце из Тројака 1912. год. „По дедино": Св. Ђорђија. — *Колевци* 1 к. Милан домазет у Бојовце из Топлице 1918. год. „По дедино": Св. Ђорђија.

Панађури: Петковден и Св. Атанас.

Одсељени: око 20 кућа у Прилеп почетком XX в.

На селишту Старо Село има „гробиште" и „црквиште". Тамо су ископаване мермерне плоче са рељефима и грчким натписима; пренете су у село код цркве. Близу Старог Села био је на друму Ракоцки Ан, кога су 1900. год. запалиле комите.

5. ТОПЛИЦА.

Положај и тип. — Село Топлица лежи на вишој егејској тераси, под одсеком Ћавета у подножју Бориле. Терасу су слабо дисецирале долинице Ведрица и Баба-Куске. Вода са чешме и са бунара „Ведрица", који је у виду резервоара назидан на извору. Село је хришћанско и збијенога типа, овалног облика. Број кућа: Стојановско М. 23, Навртково М. 12 и Војчево М. 17; свега 52.

Привредне прилике. — Главно је занимање сточарство, земљорадња слабија. Село је привредно „одвек слободно". Њиве су на заравнима изнад Ћавета, такође испод села, низ Баба-Куске, до Рајца. Многоструком деобом врло су распарчане: један домаћин има око 70 дунума на 50 разних места, те много оде на „међе", усеви се газе. Мера је испод села и од Ћавета навише. „Имање" преко дана пасе под селом, да би се „огради" могли пазити, ноћу на планини. Сељаци иду „по копање, жњевење" у Тиквеш и у Поље. У „турско" се ишло по печалби у Србију. „Бугарско", „Романија", Америку. Били циглари. Неки се тамо задржали: „Нашли арно и се заванали".

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли са Селишта код Извора на Рајцу почетком XVIII в.: *Стојановци* (Стојановско М.) 23 к., *Војчевци* (Војчево М.) 9 к. Служба: Св. Ђорђија.

Други старији досељеници: *Навртковци* (Навртково М.) 10 к. Навртко избегао „из Магарево, од Битољско", где је „убил некој човек", средином XVIII века. Служба: Св. Никола. — *Мијаковци* (Војч. М.) 8 к. Дедовец „Мијак" избегао „од кај Дебар" крајем XVIII в. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Кишковци* (Навртк. М.) 1 к. Поп-Игњатије дошао на парохију из Ракља 1867. год. Служба: Св. Никола. — *Вакановци* (Навртк. М.) 1 к. Стојко дошао као ковач из Кокре (Маријово) 1895. год. Служба: Св. Никола.

Паћури: Св. Јеремија и Св. Мина, а храм црквени: Св. Никола.

Одсељени: Стојановци и Војчевци, око 12 к., избегли у Прилеп 1900.—1912. год.; Данаил и Цане Војчевец 2 к. били по печалби и задржали се као кафеџије у Крагујевцу око 1900. год.; Стојановци 1 к. отишли у Рушчук 1902. год.; Војчевци 1 к. отишли у „Романија" око 1905. год.; Јоце Војчевец 1 к. отишао на печалбу у Америку 1910. год.

На Селишту, старој Топлици, има „црквиште" и „гробиште". Ублизу је био на друму Топлички Ан, кога су 1900. год. уништиле комите. Недалеко су и развале Топличка Кула.

За урвине Козјака и Бориле сељаци верују да их је Краљ-Марко сабљом засекао. На Козјаку има Марков Пат — „се знаје калдрма"; овуда је Марко нагонио „Турци у буљуци" и бацао низ урвине. Под селом, на кречњачкој заравни, има место Маркове Плоче, где „се знаје стапало, каде је Марко цанал од Козјак со коња". Диве се Марку и што је „пил седумдесет ока вино наједнеш у тулумину".

6. ТРОЈАЦИ.

Положај и тип. — Село Тројаци лежи на ивици дилувијалне терасе (око 40 м.), на левој страни изнад кањонског усека Рајца, где је висеће ушће Долчета. Под селом су неколике чешме. Село је хришћанско и збијеног типа, облика бубрежастог. Број кућа: Чеповско М. 16 и Митковско М. 16; свега 32.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају о сточарству и земљорадњи. Село је привредно „одвек слободно". Њиве су с обе стране Рајца, „по равништа и ричиња". На дну долине имају лаке. Поред винограда, гаји се „овоће" за пазар у Прилепу. Мера је на Козјаку и његовој плавини, а на другој страни Рајца на површи Леска. Сиромашнији иду на аргатовање у Тиквеш и Поље. Око краја XIX века ишло се у „гурбетлак", највише у Србију, затим Бугарску и Америку. Поред друма на другој страни долине има и железничка станица Тројаци.

Порекло сојева и старине. — Већина је стариначких сојева: *Чеповци* (Чеповско М.) 9 к., *Марковци—Ѓимовци* (Митковско М.) 5 к., *Шипинковци* (Чепов. М.) 2 к. *Трајановци* Митк. М.) 1 к., *Шутевци—Утковци* (неко од предака био глуп — „шуте", и „башка си разводили утке", Митк. М.) 3 к. Служба: Св. Никола. *Митковци* (Митк. М.) 3 к., *Стојковци* (Чепов. М.) 5 к., *Станковци—Пуцуловци* (Митк. М.) 2 к. Служба: Св. Ђорђија.

Досељеници: *Стојановци* (Митк. М.) 1 к. Дошли из Топлице око 1860. год. Служба: Св. Ђорђија. — *Кушовци* (Митк. М.) 1 к. Анђеле избегао из Беловодице 1910. год. Служба: Св. Аранђел.

Паћур: Св. Петка: храм старе цркве: Талалеја (Св. Никола летњи), а нове: Св. Ђорђе: обе „закријене од џаде" под селом.

Одсељени[1]) у међувремену од 1870. до 1910. год. У Прилеп: Чеповци (Јован Петровић и Ристо Златевић, брдари. Јован

[1]) Страдали због близине друма. Последњи пут од муслимана из Дренова. Ови ишли „на низам„ у Прилеп. упадну на тројачке њиве и поведу „добици„ да јашу. Хришћани преотму добитке, преко Козјака стигну пре у Прилеп и оптуже зулумћаре, те ови буду кажњени. Доцније дреновски „Турци" ради освете запале цело село.

Цветковић, тутунџија, Петре Трајковић, ћирација) 4 к., Шипинковци (Тале Мицевић, бакал) 1 к., Чакревци (Диме Бошковић и Дане Јовчевић аргати; старинци, у селу „расипани") 2 к., Трајановци 1 к., Станковци (Николе Бошковић, пиљар) 1 к., Митковци (Спиро Петревић, крчмар, Тоде Неделковић, казанџија, поп-Крсте и поп-Игњатије) 4 к., Марковци (Ћимо и Неде Нешковићи, каменоделачи на Плетвару, Тоде Шишко и Ристе Најдовић, ландонџије-фајтонџије, Јанко Стојановић и Трајко Темелковић, млекаџије) 6 к. — У Маркову Варош: Митковци (Јовче, тутунџија) 1 к. — У Алексинац: Шипинковци (Ђорђија, рудар) 1 к., Стојковци (Диме Шајин, пиљар) 1 к., Станковци (Диме и Андре, калдрмџије) 2 к., Митковци (Спасе Николовић, тутунџија, Мице Солуновић, терзија, Ристе Вилиновић, бакал) 3 к. — У Крагујевац: Станковци (Иге, предузимач) 1 к. — У Београд: Чеповци (Николе, Лазо и Дуко Ристовићи, „мајстори" 3 к. — У Софију: Митковци (Ђорче Петрев, даскалин, тамо школу изучио) 1 к. — У Америку: Митковци (Рампо Поп-Алексовић и Пане Тасевић) 2 к.

У долиници Пештера под селом има „Грамаће", где су ископавани римски новци. Преко Рајца има „Манастириште".

7. БЕЛОВОДИЦА.

Положај и тип. — Село Беловодица лежи у осоју Скрке, испод Белог Камена, на ставама Дола, који притиче у Дабоку или Белу Реку. У врх села, под мермерним ртом између става, избија врело Стредорид. Село је хришћанско и збијеног типа разређених крајева. Број кућа : Анђеловско М. 62. Мојсовско М. 39; свега 101.

Привредне прилике. — Сељаци се занимају земљорадњом и сточарством. Раније „рајати", почетком XIX века „од мака" постали „исполџије", на крају тога века ослободили се зарадом од сточарења и печалбе. Само је Билиман-бег из Прилепа задржао нешто њива и давао „под ћесим". Њиве су на Преслопу и у долинама Беле Реке и Рајца. Село је до Великог Рата имало много „воће": „круше мирисавке", у Прилепу нарочито цењене и у „турско" плаћане по две паре ока, затим „грглешке", „јабаке зимне", „орађи", „сливи", „дзендзери", „црешње". Мера је на Скрки, Преслопу, Ливађу и Белом Камену. На Беловодичку Планину долазе лети и Власи.

Иду на „аргатлак" у Тиквеш и Поље. Раније се на више година ишло у печалбу у „Романија" и у Америку. По Ослобођењу се из Америке вратило око тридесет људи, неки и даље остали.

На Падини над селом је мајдан плоча сјајних шкриљаца за покривање кућа; стога блеште на сунцу.

Недалеко од села је на излазу у долину Рајца железничка станица Беловодица.

Осниваље, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли због чуме почетком XVIII в. са селишта средњевековне Беле Водице [1]) на ушћу Беле Реке у Рајец под Плетваром: *Страшниковци* (Анђелевско М. 14, Мојсовско М. 11) 25 к., *Аџијовци* (Мојс. М.) 3 к. Служба: Аранђеловден. *Анђелевци* (Анђ. М.) 19 к. Служба: Петковден.

Други старији досељеници: *Славевци* (Анђ. М.) 6 к., *Бечовци* (Анђ. М.) 1 к. Служба: Петковден. *Мојсовци* (Мојс. М.) 15 к., *Вазлијовци* (Мојс. М.) 5 к. Служба: Аранђеловден. — Њихови су дедовци „јабанци", незнано одакле овамо као „бежанци" засељени средином XVIII в. — *Мијаковци — Кликушовци* (Анђ. М.) 9 к. Дедовци им избегли из Галичника „од кај Дебар" почетком XIX в. Служба: Св. Никола. — *Врсаковци* (Мојс. М.) 3 к. Дедовци им дошли на „чифлик" из Градешнице (Маријово) почетком XIX в. Служба: Св. Никола. — *Чифчијовци* (Анђ. М.) 3 к. Дедо им дошао на чифлик из Крушевице (Маријово) средином XIX в. Служба: Митровден. — *Домазетовци* (Анђ. М.) 1 к. Незнано одакле, средином XIX в. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Радобилци* (Мојс. М.) 1 к. Јован дошао домазет у Мојсовце из Радобила око 1870. год. Служба „по дедино": Аранђеловден. — *Ђорђовци* (Анђ. М.) 1 к. Јован домазет у Анђелевце из Жијова (Маријово) 1895. год. „По дедино": Петковден. — *Китевци* (Анђ. М.) 1 к. Ордан домазет у Страшниковце из Варипа 1900. год. „По дедино": Аранђеловден. — *Кулевци* (Мојс. М.) 1 к. Борис домазет у Мојсовце из Мрзен-Ораовца 1906. год. „По дедино": Аранђеловден. — *Грбавечки* (Анђ. М.) 1 к. Стојан домазет у Анђелевце из Грбавца 1906. год. „По дедино": Петковден. — *Цоцовци* (Анђ. М.) 1 к. Ђорђе домазет у Анђелевце из Гуњакова (Маријово) 1907. год. „По дедино": Петковден. — *Баба-Брезинкини* (Анђ. М.) 1 к. Стојан домазет у Анђелевце из Царевића 1910. год., а у Царевић на чифлик из Галишта (Маријово) 1900. год.. „По дедино": Петковден. — *Кулевци* (Анђ. М.) 1 к. Пеџо домазет у Анђелевце из Мрзен-Ораовца 1895. год. „По дедино": Петковден. — *Марчевци* (Анђ. М.) 1 к. Трајче домазет у Анђелевце из Дуња 1911. год. „По дедино": Петковден. — *Ристовци* (Анђ. М.) 1 к. Боше домазет у Анђелевце из Крушевице (Маријово) 1918. год. „По дедино": Петковден. —*Дујевци* (Анђ. М.) 1 к. Атанаско домазет у Анђелевце из Царевића 1919. год. „По дедино": Петковден.

Папаџур: Талалеј (Св. Никола лет.).

Одсељени у току од 1875. до 1900. год.: У Прилеп: Страшниковци (Здраве, Петре, Јовче и Коне, аргати и орачи) 4 к.,

[1]) Ст. Новаковић, Законски споменици, с. 664–670.

Аџијовци (Спире, Милан и Иле, аргати) 3 к., Анђелевци (Костадин, Јован и Никола, аргати) 3 к., Мијаковци (Нуне, Крсте, Тоше, Петре и Ђоре, анџије, арнаџије — брашнари и др.) 5 к., Мојсовци (Мишко Најдовић, Ђорђе и Мишко Алексовићи, дуњанџије) 3 к. — У Битољ: Мијаковци (Трајко, касап) 1 к. — У „Романија": Врсаковци 1 к. — У Америку: Анђелевци 2 к., Мијаковци 1 к., Страшниковци 2 к., Мојсовци 2 к.

На селишту Бела Водица на друму је постојала Црква Св. Никола, коју су Немци за Великог Рата разрушили, а камен употребили за насипање. Живописана је 1591. год., за ктиторства *попа Николе и Димитрија Миховика.*[1]) У зидовима је било мермерних плоча са рељефима људи и жена, и са грчким натписима. Крај црквишта је „гробиште", где такође трагови још грчког насеља.

8. ДРЕН.

Положај и тип. — Село Дрен лежи у дну простране изворне челенке, на тераси с леве стране Царевићске Реке, десне притоке Рајца, а под преслапом Србиново. У селу и околини чести су извори. Село је хришћанско и збијеног типа, облика издуженог у правцу реке. Број кућа: Сизовско М. 11, Крлевско М. 15; свега 26.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари, живе „на својско". Њиве су око села на заравнима ридова; на планини усеве штете дивље свиње. Крај реке су башче под вадама. Мера је на планини око и изнад села: Четир Буке, Камена Страга, Сама Бука, Нежилово, Клен, Кочиште, Степанова Стена, Смилова Тумба, Србиново, Кошутица, Студно, пасишта и шуме.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија „од време" се скупили с околних „Селца" или „Селишта": *Сизовци* (Сизовско М.) 5 к., *Костевци* (Сиз. М. 5, Крлевско М. 1) 6 к. „Си креват леб" на Св. Николу. *Крлевци* (Крлев М.) 5 к. Служба: Аранђеловден.

Други старији досељеници: — *Гусовци* (Крлев. М. 4, Сиз. М. 1) 5 к. Дошли „из Клино" (Маријово) почетком XIX века. Служба: Св. Никола. — *Кашаровци* (Крлев М.) 3 к. Дедо им од Димоваца из Царевића дошао домазет у Костевце средином XIX в. Служба: Аранђеловден.

Новији досељеници: *Ризовци* (Крлев. М.) 1 к. Избегли из Грбавца око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Цемовци* (Крлев. М.) 1 к. Тоде дошао домазет у Крлевце из Мрамора 1901. год. Служба „по дедино": Аранђеловден.

[1]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. I, с. 241 бр. 16.

Панаћур је Аранђеловден; „по старо" и Св. Илија — „кога одат крсти по Селишта".

Одсељени: Ризовци 1 к. у Прилеп 1916. год.

По околним ридовима на већим размацима има „кућишта"; има Црквиште Св. Илија, од кога стоје „темељи" и „престолот".

9. СМОЛАНИ.

Положај и тип. — Село Смолани лежи у присоју врха Четир Буке, обострано Реке, леве притоке Царевићске Реке, а у узаној равни кањонски усечене долинице. У селу има „кладенче"; лети „намалује" и по воду се иде у Дрен. Село је хришћанско и збијеног типа, облика праволинијског. Број кућа: Станојовско М. 10, Данчевско М. 8; свега 18.

Привредне прилике. — Сточарство је важније од земљорадње. Село је привредно „одвек слободно". Њиве су на заравнима изнад долинских усека около села; тле је „смоница" (црвенкаста глина) и „не чини"; башче су у равни Царевићске Реке. У селу су „црници" за свилене бубе. „Кожурци" се носе у Прилеп на пазар. Четир Буке су сеоска планина, а мера са пасиштем је на Тумби преко Царевићске Реке.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли средином XVIII в. са Старог Села под Тумбом: *Данчевци - Буцаровци* (Данчевско М.) 7 к., *Станојовци* (Станојовско М.) 6 к. Служба: Митровден.

Други старији досељеници: *Петковци* (Станој. М.) 4 к. Петко дошао домазет у Станојовце из Вепрчана (Маријово) почетком XIX в. Служба: Митровден. — *Стевковци* (Данч. М.) 1 к. Дедо-Крсте донесен у повоју из Глоговице „кога се село расипа од Арнаути" почетком XIX в. Ковачи су још из Глоговице. Служба: Митровден.

Панаћур: Митровден.

На Старом Селу има „грамаће" и „гробиште".

10. ЦАРЕВИЋ.

Положај и тип. — Село Царевић лежи у осоју Кичера, на излазу Сувог Дола у Царевићску Реку. До села има чешма Сив Камен. Село је хришћанско, збијеног типа, разређених крајева. Број кућа: Долно М. 13, Гусовско М. 5, Соколовско М. 8, Станковско М. 5, Бошковско М. 7; свега 38.

Привредне прилике. — Подједнаке су важности и земљорадња и сточарство. До Ослобођења у средини села био је беглик Билиман-бега из Прилепа, а држао је и већи део села као чифлик, који је створен средином XIX века „со дзор" и „од мака". Њиве су у долини Царевићске Реке, већина под вадама. Мера је на Сувој Гори: Костевска Њива („баталак"), Игралиште, Само Дрво, Дебело Огњиште,

Маркова Кула, Маркова Коњушница, Кискана, Четир-Буке. Тамо се зими гори „еглење". Преко лета село држи једног ковача из Прилепа. На реци су више воденица. Под селом је железничка станица Царевић.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија избегли „због зулум од Арнаути" са Селишта на Царевом Дапу, над ушћем Царевићске Реке, почетком XVIII века, и у збегу их још „чума мрела": *Станковци* (Станковско М.) 5 к., *Бекчевци* (Долно М.) 4 к. „Светец": Митровден. *Гусовци* (Гусовско М. 5, Дол. М. 1) 6 к. *Димовци* (Дол. М.) 2 к. Светец: Св. Ђорђија. *Колажеговци* (Бошковско М.) 1 к., *Мицковци*[1]) (Дол. М.) 1 к. Светец: Св. Никола.

Други старији досељеници: *Соколовци* (Соколовско М.) 8 к. Избегли „од Поље" (Прилеп) почетком XIX в. Служба: Св. Ђорђија. — *Бошковци* (Бошк. М.) 5 к. Дедо-Бошко избегао из Рајца средином XIX в. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Лажовци — Илевци* (Дол. М.) 1 к. Сишли на чифлик из Радобила око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Бачковци — Данчевци* (Дол. М.) 2 к. Доведени с мајком као „пасинци" из Смолана око 1870. год. Служба: Св. Никола. — *Пешићовци — Дујевци* (Дол. М.) 2 к. Татко им дошао домазет у изумрле темељије Грковце из Радобила око 1880. г. Служба: Св. Никола. — *Котевски* (Бошк. М.) 1 к. Велан дошао „измећар" на беглик из Марула (Поље) 1904. год. Не служи, био „испустен".

Панаћур: Спасовден.

Одсељени: Лажовци 1 к. око 1880. год. у Ниш. Избегли од бугарских комита, јер нису хтели да приђу у „бугарска партија". У Нишу држе „Курешка Мејана".

На Селишту на Царевом Дапу има „гробиште" и „црквиште". Црквиште су темељије обнављале и тамо ишле на молитву, док није у селу подигнута црква истога храма, Св. Димитрије. На Царевом Дапу имао је велики „даб", и „некој пат некој цар ручал под негол. кога је одил по земља", и на кладенчету до овог воде се напио, а кроз село (Селиште) прошао, те отуда имена за даб, село и реку. Код Царевог Дапа има „Илимско Манастириште", где су сељаци изоравали „писано камење", на којима „човеци" у рељефу. Неки су од ових споменика са грчким натписима однети у Радобил.

За Маркову Кулу и Маркову Коњушницу на Сувој Гори, где стоји „грамади", сељаци верују да су од Крал-Марка.

[1]) Неки сојеви скоро „затрани". Обесни Билиман-бег је 1904. год., после жалбе сељака некој европској комисији на његове зумуме, извршио са сејменима покољ над 23 „мина" које је затекао на жњевењу на Царевом Дапу о Св. Илији.

11. МАЛО СЕЛО.

Положај и тип. — Мало Село лежи на вишој егејској тераси, под осојем Сенокоса, а с леве стране од кањонског усека Големе Реке. Вода са извора. Село је хришћанско, збијеног типа, разређених крајева. Број кућа: Поповско М. 16, Ципаровско М. 3; свега 19.

Привредне прилике. — Сточарство је главно. Село је привредно „одвек слободно". Њиве су „по брдолији" око села: на површи Лука и на падинама Сенокоса. На Сенокосу је мера, бујних пасишта и добре шуме. Сељаци су ишли ради печалбе у Влашку и Америку, где су се неки задржали; радили су и у рудницима Рождена. Лети се аргатује по Тиквешу.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија, због Турака „избежани" на планину, сишли са Кобиларника и Сенокоса „од време": Поповско Мало: *Поповци* 3 к., *Дамњановци* 1 к., *Димитријовци* 3 к., *Попадићевци—Спасевци* 6 к. Служба: Св. Никола. *Чамлије* (Ципаровско М.) 3 к. Служба: Петковден.

Новији досељеници: *Мијовци* (Поп. М.) 1 к. Димитрије дошао домазет у Попадићевце из Мрамора 1901. год. Служба „по дедино": Св. Никола. — *Нацевци* (Поп. М.) 1 к. Јованче домазет у Попадићевце из Топлице 1907. год., а пореклом је из Камендола, домазет 1891. год. „По дедино": Св. Никола. — *Трајковци* (Поп. М.) 1 к. Тасе домазет у Димитријовце из Радобила 1914. год. „По дедино": Св. Никола.

Панађур: Мала Богородица.

Одсељени: око 10 к. у Влашку крајем XIX века.

На чешми „Извор" под црквеном гором има запис, да су је обновили Илијовци из Прилепа 1862., коју је подигао предак им Илијо 1662. год. Код Стојчеве Круше има селиште „Грамалија" са *гробиштем*. У долини Врешке Реке има „*Илимско Селиште*", одакле су сељаци ископали и у цркву узидали грчку надгробну плочу.

12. РАДОБИЛ.

Положај и тип. — Село Радобил леži на вишој егејској површи у осоју Кобиларника. Површ је и овде, десно од кањонског усека Големе Реке, дисецирана неколиким паралелним долиницама, које потичу са одсека Кобиларника. У селу и околини чести су извори. Село је хришћанско, збијеног типа а разређених крајева. Дели се на пет мала, која се зову по редном броју, како стоје према прилепском путу. Број кућа: Прво М. 14, Двеђо М. 27, Трећо М. 17, Четврто М. 13, Пето М. 16; свега 87.

Привредне прилике. — Сељаци су сточари и „одвек на својско". Њиве су по *брдолији* около села. Мера је са пасиштем

и шумом на Кобиларнику и Сенокосу. Тамо су летовали 1922. год. око 10 колиба копаоничких Влаха; 1912. год. одмах за војском прешли са Копаоника у ослобођене крајеве, 1915. избегли испред непријатеља у Грчку, а 1918. опет за војском вратили се овамо. Сем ових на Кобиларнику су летовали и 4 колибе повардарских Влаха. Ранијих су година летовали на Плачкавици; промена летовишта је услед државне интервенције, јер се сад пасишта издају лицитацијом. Њихово је зимовиште већ тридесет година на *рудинама* Пепелишта и Брусника.

На Плочарници изнад села има мајдан филитних плоча.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија истог порекла као и у Малом Селу: Прво Мало: *Стевановци* 6 к., *Велићовци* 2 к., *Шалевци* 1 к., *Бобаровци* 3 к. Служба: Митровден. Двеће Мало: *Черговци* 9 к., *Кокошовци* 5 к., *Пешићовци* 5 к., *Грозевци* 5 к., *Дуковци* 1 к. Треће Мало: *Ђинковци* 6 к., *Алчиновци—Гусовци* 2 к., *Пашалије* 3 к., *Пиндевци* (имали много „пинде", „чупиње") 3 к., *Цацковци—Гргљевци* (крали овце из Полошког Манастира и одсецали им језике „да не вреска", па их Св. Ђорђе проклео: да буду богаљи-„гргље") 1 к., *Стојчевци* 2 к. Четврто Мало: *Мањовци* (хитри као „мања") 6 к., *Кулевци* 6 к., *Каревци* (свађалице) 1 к. Пето Мало: *Рабушчијовци* (дедо „брал порез на рабуш") 8 к., *Тосковци* (изметнули се на Тоске) 4 к., *Касаповци* 4 к. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Смолански* (Двеће М.) 1 к. Домазет у Пешићовцима из Смолана 1894. год. Служба „по дедино": Св. Никола. — *Праведнички* (Прво М.) 2 к. Браћа домазети у Стевановцима из Праведника 1911. год. „По дедино": Митровден. — *Чамлије* (Двеће М.) 1 к. Домазет у Дуковцима из Малог Села 1916. год. „По дедино": Св. Никола.

Панађур: Св. Атанас (летњи).

Сем новије велике цркве Св. Атанаса (зимњег) у Средселу, у Петом Малу има и старија истога храма, од сухозидине, под „ржање". Код улаза су узидане две мермерне плоче, од којих једна са грчким натписом; донете са Царевог Дапа.

13. МРАМОР.

Положај и тип. — Село Мрамор лежи на широкоме дну Сувога Дола, под Илимицом, северним огранком Кобиларника. Чешме су над селом. Село је хришћанско, прелазног типа и разређено. Број кућа: 13.

Привредне прилике. — Сељаци се баве земљорадњом и сточарством. Сељаци су од почифличавања, средином XVIII в., били „исполције". Приходом од сточарства и „со трад" откупили су куће и нешто земље, а у бегова радили и даље заостале њиве као „чифчије". Бегови су: Мефајил-ага из Прилепа и Џевдет Мустафа-бег Ђеримбеговић из Кавадараца. Њиве су под

селом, у долини Рајца, где се у *лакама* гаји „ориз". Мера је на брдима: Илимица, Страње, Горна Лојза, Голеш, Грипа, Преслап, Прогањите, Мечкина Пештера. Под селом је железничка станица Мрамор.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Дедовци темељија су „од време, кога је турско стануло", избегли са Старог Села код Раскрснице на Рајцу: *Анђелевци—Пемовци* 2 к., *Ђелевци* 1 к., *Шоклевци* 1 к., *Чепенковци* 1 к., *Ковачовци* 3 к. Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници: *Димевци* 3 к. Дедо-Наунче избегао „од Оридско" почетком XIX в. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Лазевци* 1 к. Ефрем „пасинак" у Ђелевцима, из Дренова око 1880. год. Служба: Митровден и Св. Никола. — *Ђоровци* 1 к. Ђело домазет у изумрлим Сековцима, из Дренова 1906. год. Служба: Св. Никола.

Паиађур и храм црквени: Св. Атанас (зимњи).

Избегли крајем XIX в.: У Прилеп: Сековци (Колову кћер хтео бег да потурчи) 1 к., Ђелевци (Кузман) 1 к., Шоклевци (Ристе Вељковић и Ђорђе Петрушевић) 2 к., Димевци (Камче) 1 к., Чепенковци (Јанићија) 1 к. — У Маркову Варош: Анђелевци (Вилип, учитељ) 1 к.

На Староме Селу има „гробиште" и „дзидине" и „престол" од „Врекашна Црква", где се о Великој Госпођи пале свеће. Има и Врекашна Чешма.

14. ЂЕСЕНДРЕ.

Положај и тип. — Село Ђесендре лежи на површи у северном подножју Кобиларника, лево и високо изнад долине Курита. У њој су Селска Чешма и извор Глава, а нешто даље од села, под одсеком Боринског Рида, има врело Извор, од кога потиче Желишка Река. Село је хришћанско и збијеног типа, облика четвороугластог. Број кућа: Горно М. 4, Чумбарово М. 13, Златево М. 11, Ковевско М. 8; свега 36.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи и сточари. Сви су „рајати", живе „на својско" од постанка села. Мера је на Преслапу, Боринском Риду, Кобиларнику и Грбавечкој Кули; тамо се у „турско" горело „еглење". Последњих се деценија пре Ослобођења ишло „на радбу" у Србију и Влашку, у првој се радило на грађевинама, у другој у пољу.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Темељије подигле село почетком XIX в. на синору средњевековне Желиште,[1]) коју су Турци због побуне уништили средином XVIII века.

„Темељије": *Рабушчијовци (Златевци—Илевци* (Затлево М.) 8, *Ковевци* (Ковевско М.) 3) 11 к. Служба: Митровден. *Шалевци—Чумбаровци* (Чумбарово М. 10, Ков. М. 3) 13 к.,

[1]) Ст. Новаковић, Законски споменици, с. 512—515.

Пешићовци—Бадевци (Чумб. М.) 3 к. Служба: Св. Никола. — Дедовци им Злате Рабушчијовец, Станко Шалевец и Баде Пешићовец дошли из Радобила почетком XIX века, купили земљу од спахије.

Други старији досељеници: *Тосковци—Слабевци* (Злат. М.) 3 к. Такође из Радобила почетком друге четврти XIX в. Служба: Св. Никола. — *Касаповци—Тулевци* (Горно М.) 2 к. Из Радобила за Слабевцима. Служба: Св. Никола. — *Мањовци — Малкићовци* (Гор. М.) 2 к. Из Радобила за Тулевцима. Служба: Св. Никола.

Новији досељеници: *Трљичовци* (Ков. М.) 1 к. Избегли из Рајца и овде купили „чифличе" око 1860. год. Служба: Св. Никола. — *Мојсовци* (Ков. М.) 1 к. Глигор дошао домазет у Трљичовце из Ресаве 1894. год. Служба „по дедино": Св. Никола.

Панађур је Св. Атанас летњи, црквени храм Митровден.

Селиште Желишта, по Турцима Девол-Касабаси, налази се од Извора низ Желишку Реку према Завојима; има пуно „грамаћа" кућа. Код Извора има „црквиште" где су откривене грчке споменплоче.

15. РАЈЕЦ.

Положај и тип. — Село Рајец лежи на левој обали Желишке Реке, при излазу јој у долину Рајца, пред Дреновском Клисуром. Вода за пиће је са Селске Чешме. Село је хришћанско и прелазног типа. Број кућа: Горно М. 16, Долно М. 13; свега 29.

Привредне прилике. — Сељаци су орачи, мање сточари. Били су „исполције", сада већина слободни, а неки су „од краја на војско" — ако су новији досељеници. Њиве су у долинама Желишке Реке и Рајца; већина *се вадају*, а крај Рајца се гаји и „ориз". У целој котлини афијон и грожђе овде најбоље успевају. Мера је над селом: Тисавец, Девол, Орлиште, Самовелец.

Оснивање, порекло сојева и старине. — Село је основано као чифлик на доњем крају синора старе Желиште крајем XVIII в.

„Темејлије": *Весовци* (Горно М. 2, Долно М. 1) 3 к. Дедо-Весо сишао „због арамије" од трла са Боринског Рида крајем XVIII в. Служба: Св. Никола. — *Панковци* (Гор. М.) 3 к. Дедо-Панко заједно с Весом од Боринског Рида, а пореклом је из Радобила. Служба: Св. Никола. — *Кичевци* (Гор. М., Дол. М. 3) 4 к. Дедовци им такође са Боринског Рида, кад и Веса, а пореклом су „од Кичево", одакле избегли због Арнаута. Служба: Св. Никола.

Други старији досељеници: *Марковци* (Дол. М.) 3 к. Дедовци им дошли из Дебришта почетком XIX в. и са дедо-Ве-

сом, приликом продаје чифлика Али-Мазбегу, откупили један део земље од спаије. Служба: Св. Атанас. — *Цековци* (Гор. и Дол. М.) 2 к. Из Радобила средином XIX в. Служба: Св. Никола. — *Тасовци* (Дол. М.) 2 к. Дедо-Тасо дошао „измећар" од соја Шоклеваца из Мрамора средином XIX в. Служба: Св. Пречиста.

Новији досељеници: *Здравевци* (Дол. М.) 1 к. Дошао домазет у Весовце из Радобила око 1870. год. Служба „по дедино": Св. Никола. — *Шалевци* (Гор. М.) 1 к. Дошли из Дренова 1880. год., а тамо мало раније из Радобила. Служба: Митровден. — *Златовци* (Гор. М.) 3 к. Избегли због зулума Билиманбега из Царевића око 1885. год. Служба: Св. Ђорђија. — *Јаневци* (Гор. М.) 1 к. Арсе домазет у Кичевцима из Шивца око 1895. год. Служба „по дедино": Св. Никола. — *Ђимовци* (Гор. М.) 1 к. Иге домазет у Кичевцима из Дренова око 1895. год. „По дедино": Св. Никола. — *Чоковци* (Гор. М.) 3 к. Дошли „на својско" из Конопишта 1900. год. Служба: Св. Атанас. — *Силевци* (Дол. М.) 1 к. Јован „на својско" из Смолана 1907. год. Служба: Св. Никола. — *Ризевци* (Дол. М.) 1 к. Ило домазет из Дренова 1910. год. Служба: Св. Никола.

Панађури: Ђурђевден и Св. Јован.

Код црквице са гробиштем до села има „старо гробиште", где су ископавани људски скелети и грчке надгробне плоче. Нешто даље, под Тисавцем, где има врело, налази се „грамаће" од зидина са каменом и малтером; ту је ископан гроб, у коме је крај костура нађено „бардаче" пуно „бирлаки" од бакра. На другој страни Рајца има још једно „гробиште".

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

РЕГИСТАР.

I Географски и ентографски називи и необичније речи.

Абаџија, кројач народног одела
абдесана, умивалиште
аваѳа, поднебље, ваздух
ага, газда
*агаба**, дед
агинско, газдинско — туђа земља; оно што припада аги за земљу
аџупска работа, циганско посао — ковачки занат
аџупски сој, циганска породица
азоѳ, АЗОТЪ, в. хас
ајан, обласни управник
ајанлук, обл. управа, седиште ајана
ајир, корист, срећа
ајлак, ајлук — плата за сталну службу
ајлакчија, служитељ
ајмани, чергари, бескућници (Цигани)
ајѳос, разбојник, *џељачкаш*
акчија, ашчија, кувар
алѳарче, олтарче
амам, купатило
амбар, зграда за жито
ан, хан, кућа; говедарник
*Анадол исми**, анадолско име
анасонлија, ракија зачињена анасоном (врста миришљаве биљке)
ангарија, кулук, обавезни рад без награде
антерија, ношња балканских чаршилија (в. фот. 12 у прил.)
арабаџија, рабаџија
арамија, в. ајтос
аргаш, надничар
аргашлак, надничење
аргач, ограђен простор, од лесе, шибља, ређе камења, за склањање оваца и коза; од леса су покретни, с њиве на њиву.
арно, добро, лепо
асли, прави, управо
асол, в. асли
аспар, платно, памучна тканина
аспарџија, платнар
афијон, мак из кога се добија опијум; опијум.

Бакалак, трговина колонијалном робом
*бâлар**, виногради
балкан, гора, планина
бардачиње, бардаци, земљани судови
басма, платно, порхет, џиц
басмаџије, платнари
бастисујаѳи, израђивати памучне материје, ткати платно
баѳалак, запуштено земљиште, шума, утрина
бачило, бачија
баџа, отвор у крову старинских кућа за светлост дана и одилажење дима
башка, засебно, одвојено
баштa, отац
баштина, очевина
бегинско, бегова, туђа земља; оно што припада бегу за земљу
беглик, *беглук*, бегово насеље и економија
беговска кула, кућа бегова на беглику или чифлику
бежанци, бегунци
безистен, покривена чаршија
бела земља, бела језерска глина
белезица, врста женског накита
бели ветер, југозападни ветар
бело сирење, обичан, бели сир
бендисаѳи, бегенисати, заволети нешто
бесѳопанско, безвласничко
бећар, младић
бијено сирење, бели, тврд сир
било, зграда за крупну стоку, штала
бирлаки, бакарни стари новци
бисази, бисаге, торбе
бичкије, стругаре (на води)

* Речи обележене са * употребљавају само Турци (Јуруци).

бичкиције, стругари
бишка, свиња
блага вода, отужна, непитка вода
божјак, просјак, који богоради
болма, зид од чатме или непечене цигле
боравица, одметништво, комитска акција
борина, боровина, луч
борје, борови, борова гора
боуви, врста ноћних грабљивица птица
бошњак, дарежљив човек (од „Бошњак": као Бошњак)
браненик, забран
братучед, брат од стрица
брзошњи, скорашњи, новајлије
брдолија, брдовито земљиште, побрђе
брдско место, в. брдолија
брендо, будала
брзица, јесењи кукуруз који се добија двојном жетвом
бркано, мешано
брод, прелаз преко реке, где се може газити
бубаћ, памук (биљка)
бубаћерна, памук у влакну
бубаћиште, њива за бубаћ
бујица, в. чума
бука, буква
букаџије, окови
буљугбашија, четовођа
буљук, чета, одред, гомила; чопор, стадо
бурила, бурад за вино
бућме, украси на турском оделу од срме и свиле (упредени)
бучук, мера и суд за жито.

Ваглење, дрвени угаљ, ћумур
вада, канал за наводњавање
вадање, наводњавање
вађа, в. вада
вак, вук
вакавиште, црквено место, црквиште
вакат, доба, време
вакаф, црквено или џамијско добро
вакуф, в. вакаф
валилук, покрајинска управа
ваљавица, ваљарица
вана, вуна
вар, креч
вареница, кречана
ведро, мера и суд за млеко
вешко, старо
видело, светлост, светиљка
виличка, виљушка
винарлак, трговина вином, винарство
вир, јама или корито с водом, где се поји стока, одакле иде вада
вис, в. фис
витло, за прераду бубаћерне
внук, синовац, сестрић
водопија, појилиште за стоку
возници, железница
вражавко, врач погађач
Вренци, Французи; странци из Европе
врескати, вречати
врзати, везати
врте се, има, напредује, пати се, гаји се
вртелије, хришћанско становништво стално у покрету, бескућници који се врте
врчва, суд од печене иловаче налик ћупу, ископава се на местима пастарих насеља, служио са држање проса, жита
вршење, вршидба
вујковци, ујаци, ујчевина
вурња, хлебна пећ.

*Гази**, турско ратно одличје
газје, гас, петролеум
газозација, кракерција
гајтан срмалија, гајтан са срмом
галаб, голуб
гечко, муцало
гинути, нестати, пресушити
главје, група извора
главушка, еродивни остењак у виду људске прилике
гладе, сточарске (влашке) колибе
гладија, глад
говедарин, говедар
говедарник, пашњак и стан (некада) за говеда
голема врата, велика, главна врата на кући
горник, горски ветар, ноћник
горнина, висок, брдски крај
горноселци, становници брдских села
гостинска соба, соба за госте (код муслимана, одвојена)
грабнути, зграбити
градина, врт, башта
градиште, развале каквога града
грамада, гомила од развала каквог насеља; купиште од камења на њиви (отребљеној)
грамадина, в. грамада
грамађе, гомиле од развала насеља; купишта од камења
грлешке, врста крушака
гриље, богаљ
грија, врста зимзеленог дрвећа
грнчарлак, грнчарство
гробиште, гробље; старо, пусто гробље
гроздова ракија, в. гроздовача
гроздовача, ракија од комине из грожђа
гумење, гумна
гумно, гувно; в. колиба
гурбетлак, печалбарство, одлажење ради зараде у туђе крајеве и земље

губерција, печалбар.

Даб, дуб
дабје, дубови, дубова гора
дабовина, дубовина, дубовача
дâг, брдо
дамско одело, женско одело по европском начину
дај, в. даб
даскал, учитељ
двор, простор око куће (ограђен или не) са зградама, авлија (код муслимана с оградом); кућа
двориште, в. двор
дедо, дед; таст
дедовец, предак
делач, дељач, који теше дрво
делва, в. врчва
дељеници, раздељена браћа и братучеди
демир, гвожђе
ден, дан; в. служба
ден на кућу, в. служба
дервенције, чувари друма у клисури (и планини) који су били ослобођени турскога данка
дерменција, воденичар
десетак, десети део од летине и приноса даван за порез у Турској
дете испуштено, в. сираче
дететце пуштињско, в. сираче
дзвезде бегâт, звезде бежале (појава метеора)
дзевгар, пар волова; дан орања
дзевгелија, в. оралија
дзендзери, кајсије
дзид, зид
дзиданица, зидана кућа
дзидине, зидине
дзидиште, развале зидина
дзит, в. дзид
дзор, страх (зорт); сила
дивејачка, дивљака
диво, дивље
добиток, добици, овде спадају: коњ, мазга, магарац
дограмација, столар
дојдени, дошли; досељеници
дол, до, долиница; доле, ниже
долаг, четвртаста овећа шупљина у зиду куће с вратанцима за оставу судова и јела
долишта, долине; предео испросецан долиницама
долник, долински ветар, даник
долни човеци, бедни, ништавни људи
долноселци, становници пољских, ниских села
дом, в. кућа
домазет, онај који се призети, уљез; и Турци (Јуруци) кажу исто, немају своју реч
домазец, в. домазет
домаћинка, домаћица
домус, в. бишка
дрвје, дрвље, дрвеће; дрво
дреје, ствари, хаљине
држ'ава, властелинство
државичка, државица — баштина, имање
дрндо, подбрцкивало
дробно бакалак, колонијална трговина наситно, од свачега по мало
дувалија, трошарина за унос у варош
дума, реч; језик
дунум, мера за земљиште (40×40 корака)
дупки, окапине; земунице, рупе
душеме, под од дасака; спрат.

Ђерис, водовод
ђум, ђумче, суд, бокал од бакра за воду или вино
Ђупшин, Циганин; ковач.

*Евејулук**, посинак
еглење, в. ваглење
емиш, воће. такође шећер, со, у трговини
ерген, момак, младић
*ескиден**, старо време
*ески заман** (*земан*), старо време, старо доба; в. одвек
*ески муаребе**, стара војна, рат између Турака и Аустријанаца 1689.—1690. г.
еснафлије, занатлије исте врсте
еспâп, роба, артикле (у трговини).

Железар, ковач, који ради железо
железо, гвожђе
женина стока, женино имање, женина кућа (дошао домазет на — —)
женски двор, женска кућа код муслимана, харемлук (в. фот. 9. у прил.)
жива стока, живо имање, благо; овамо иду све домаће животиње: дзевгари (говеда), добици, „имање“ и т. д.
живејâти, живети
живејачка, живовање; извор за живот, опстанак; живљење, живот
живејачка у кућ, задруга
житари, трговци са житом
жњевење, жетва.

Заб, зуб; облик планин. врха
забравити, заборавити
забрâти, ухватити, отерати
заванâти се, захватити се, окућити се
завариш̂ти, запамтити, доживети, бити савременик
загарица, ловачка керуша
загинути, замрети, нестати, пропасти
зад, иза, позади
зајим, спахија старијег турског доба

турски ратник који је купио војску а зато уживао десетак од хришћанских села
занаје̄т, занат
занација, занатлија
заслужӣти, узети службу (славу), почети славити
засо̄јити се, основати сој (породицу), разгранати породицу
затрани, затрвени, изумрли
заучӣти, почети учити
зачинӣти ме̄сто, основати насеље, заселити се
звездоброје̄ц, онај који се разуме у звезде, видовит човек
згорен, изгорен, спрљен
зданије, здање, грађевина
зеленика, врста зимзеленог дрвећа
земан, в. вакат
зе̄мати, узети
земник, приземље; подрум
зијаме̄т, села са којих је зајим уживао десетак
зијан, штета
зимати се, узимати се, женити се
зимна сто̄ја, соба за спављање зими
зограф, живописац, иконописац
золец, источни ветар (суров, оштар као зоља)
зорли, на силу
зуграф, в. зограф
зулум, насиље
зулумћар, насилник, силеџија.

Изба, собица, ћилер
избркати, растерати, напасти, узнемирити
извор, врело (јачи извор)
изме̄ћар, в. слугар
иконом, прота
илимска рабо̄та, старине које се приписују Илимима (Јелинима), остаци пресловенских староседелаца
имање, стока, овамо иду: овце и козе
именден, имендан, уведен код варошлија, сасвим ретко код сељака, под утицајем бугарске пропаганде преко Егзархије
инпизај, аренда за живу стоку
ископа̄чен, ископан, искрчен
испаднати од сојо̄т, испали из породице, разрођени
испађање, излазак
испађати, испадати, излазити; постајати
испе̄јење, читање
испо̄лције, наполичари, чифчије који раде напола
испо̄лцичко, наполичарско
испӯђати, истерати
испӯстен, пропао, обескућио се; остао сироче
испӯстен сој, породица у изумирању
исте̄пати се, изгинути
истӯрчити, истӯрчити се, потурчити, потурчити се; превести, прећи на Ислам.

Јабака, јабука
јабанец, јабанџија, туђин, странац
јагула, јегуља
јадење, јело
јазла, летовиште јуручких сточара
јесенско сирење, в. бело сирење
јорган-ђеливани, турске циркузџије, борци и акробате.

*Каба јер**, дебело место, плодно земљиште
каваз, кавез, чувар
*кавури**, в. каури; тако Јуруци зову тиквешке потурчењаке, исто као и хришћане
кадија, судија; остењак који стрчи из растреситих наслага и прети да се сручи низастрану
казарница, казаница
кајмакам, управник области, капетан
кајмакамлук, обласна управа, седиште кајмакама
кал, блато, иловача
калабалук, задруга
каленица, чинија од кала (печеног)
калинка, шипак, нар
камарка, шупљина у зиду, у кући и око двора, за лежење кокошију
камбана, звоно
камени дире̄ци, стубови од камена
камен изделан, тесан камен
кан, крвнина, аренда на заклану стоку
канаћа, дрвено крило у капије
кандило, блехана лампица за уље
карто̄, буре (за вино)
карши, спротив, преко пута
касаба, седиште власти и главна варош области
касабаси, варошица
каш, издигнути део једнодељне старинске куће с огњиштем
кашӣште, в. кат
*каури**, неверници (хришћани)
кафена. кафана
кафиње, кафе
кацаци, качаци, одметници, разбојници
кћшла, зимовиште за стоку, зимски пашњак
кенеф, нужник
киндисати, кидисати, кренути; избећи
кладенец, кладенац, слабији извор
кладенчиње, кладенци
клањање, свакодневни верски обреди муслимана

клинчар, ковач, који израђује клинце и плоче за потков
клободан, свилен конац и срма за везове
кога се зело турско, кад се узело турско (агинско, бегинско)
кога се чукнало селото, кад је постало село
кога ће позаврне, кад падне киша
кожарлак, кожарство
кожурци, чауре свилене бубе
кокма, в. сој
кокороз, кукуруз
кол, жупа, крај (срез)
колиба, код планинских села ради економије се издвајају на даљним њивама: колибе, где бораве орачи с говедом, уз ове трла с аргачима за овчаре и „имање", а у двору је и плевња са гумном за сређивање летине; в. плетеница
колипка, колибица са чобане код трла
конак, беговска кућа, кула; седиште управе области; манастирске зграде
кондурација, кондурџија, обућар
кораб, лађа, дереглија; скела
корабар, лађар, скелеџија
корен на сој, порекло породице
коритница, пивница, бачвара, зграда у кој се скупља грожђе, цеди и држи вино
корозе, шарена свила
кофчег, кофчези, сандуци за одело и меке ствари
кочар, кокошарник
кочина, свињац
коџабашија, сеоски старешина, кмет
кош, корпа олепљена блатом а покривена сламом за жито
кошара, в. плетеница
кошарка, соба за ствари
коштан, питоми кестен
крап, шаран
крбла, качица
крблар, качар
крв, порекло; в. сој
крвнина, в. кан
кревати си панађија, резати колач, славити
кристијани, в. рисјани
крпач, крпа (обућар)
крс, крст; запис
крска земља, слаба, кршевита земља
крсти, крстоноше, литија
круша мирисавка, врста миришљавих крушака
крчмити на лулу, продавати колико захвата лула дувана
кршла, в. кьшла
кршлаџички, двојни деминутив од кршла -џик (турски) -чки
кумаши, штоф, вунена тканина
купено, купљено земљиште
курбан, даћа, преслава; в. служба
куритница, в. коритница
кусо, мало, недовољно, сиротињски
кућа, склониште заједничко за људе и стоку, са двором и покућнином; породица, чељад једне куће; кујна
кућа нависоко, на бој, на душеме, кућа на спрат (један или два)
кућа наниско, надзем, на земља, приземљуша
куће на ред, низови старинских једнодељних кућа под једним кровом
кућишта, развале, трагови некадањих кућа
кућушка, в. колиба
кучиње, кучићи, редовни пратиоци влашких сточара
кушак, в. појас.

Лажица, кашика
лака, лука, наводњено земљиште крарека
ламба, лампа
леблебијичка, печен наут, узима се за мезе уз гроздовачу, служи као посластица
лес, шума
летна служба, преслава, заветина
ливадина, ливада
ливађе, ливаде
лиска, шкриљац
личе, в. протођер
лојзе, виноград
лотке, чунови, мали чамци
луђи, људи
лута вода, бљутава, неукусна.

Магер, кувар, пекар (манастирски)
маден, мајдан, руда
мађар, в. магер
мађер, в. магер
маж, муж
мазница, музара (овца, коза)
мајстор, зидар, грађевинар
мајсторлак, зидарство
мака, мука, тегоба
мала врата, задња врата на кући
мâле,* крај, махала, мала
малеси, деминутив од мале
мâло, в. мале
манастириште, развале, траг од манастира
мангал, покретно огњиште где се ћумур распаљује
мандра, в. аргач
мања, муња
мас, масло
маска, мазга
мастика, гроздовача препечена и зачињена разним травама

маџика, мотика
мафези, убрадаче
мачени, мучени, кињени
мачна работа, мучан, тежак посао
маџир, в. муаџир
маџун, пекмез од грожђа
машала! браво!
машки двор, мушка кућа (код муслимана; в. фот. 9. у прил.)
машко, мушко; јунак
мегдан, поље
*медрезе**, турска верска школа
међница, њива на граници сеоског атара
међа, граница између њива и атара
мездра, в. синор
мел, одсек у растреситом, мекшем земљишту
меови, в. тулум
мера, сеоска заједничка утрина и шума; пољана где се збирала сва летина села, да би се одвојио царски десетак
мекеме, турска верска школа (виша)
мешничар, гајдаш
мидал, бадем
мина, чељаде, душа, глава
минтани, мушке блузе
мисклија, врста крушака
млак, слаб извор који подвирује из растреситог земљишта
млечка, млечика, трава којом сељаци трују рибу и лове је у вировима Демир-Капије
мома, девојка
момак, в. слугар
момороска, мумуруз, кукуруз
морски, ветар од мора (јужни)
мочар, подводно земљиште
мрења, мрена
муабет, разговор; ћаскање, забава
муаребе, војна, рат
муаџир, мухаџир, дошљак
мудир, управник области
мусандре, ормани у зидовима за одело и спаваће хаљине (обично код муслимана)
мутавџија, ужар.

Наюсти, у гостима
надвор, ван двора и села
надземник, спрат на кући
надомазец, в. домазет
на името, в. именден
на имињета, в. именден
наједно села, збијена села
найадити, напудити, отерати
на својско, на својој земљи
на својуко, в. на својско
наступити, заузети, захватити
наусница, црквено певање
недељник, недеља
нишани, обележја, одличја; предмети
нова наука, учење које је настало бугарском пропагандом преко Егзархије (бугаризирање)
нози, ноге
нолбантин, поткивач
нолбантница, поткивачница
*нуфус**, в. мина.

Њивје, њиве
њивичка, њивица.

Обеци, минђуше
*ова**, поље
*оваси**, пољце
овдејашњи, овдашњи, старинци
овоће, воће
*овларе**, в. сој
овчарлак, трговина овцама, овчарство
оџиште, у старинским кућама налази се на кату, код осталих у кући
оџради, њиве око дворова и око села
*оџуларе**, *оџулари**, в. сој
одаја, соба
одајче, собица
одвек, од увек
одвекашњи досељеници, најстарији досељеници, из старијег турског доба
од време, в. одвек
од Деда-Марка, од Краље-Марко, од времена Краља Марка
од Илимите, од времена Илима (Јелина), од староседелаца
окно, прозорче
омажена, удата
омажити се, удати се
омрс, кад се неко омрси
опашка, реп
опети се, отргнути се, огаздити се
опинчар, опанчар
оралија, орница
оралишта, орнице, орање
орач, земљорадник
ориз, пиринач
оризиште, пиринчано поље
орман, шума, планина
оро, коло
откинути се, одвојити се, ослободити се
оџа, хоџа.

Павта, појас
падар, пудар, чувар поља
падарница, пударница, пударска колиба
пазар, трг, тржиште; промет, трговина
*пазар јоли**, пазарски пут
пазванџија, чувар
пајетонџија, кочијаш, фијакериста
палућос, стари
памур, блехана пећ; железница, машина

*памуклук**, в. бубаћиште.
панађија, в. служба
панађија на кућу, в. служба
панађур, вашар, сајам (обласни, манастирски, црквени); в. летна служба
панађуриште, вашариште
пантолџије, који праве панталоне, европски кројачи, в. френгтерзије
папа, папаз, поп, попа
параман, презиме, име соја (породице)
парапан, в. параман
пасинак, пасинок, посинак
пасиште, пашњак
пат, пут, друм
патишта, путеви
патла, на крај срца
патрев, кривоног
паче, путања
пеливан, борац, хрвач
пенџери, вратанца у зидовима од ограде двора; в. мала врата
перница, јастук (испуњен сламом!)
печатница, штампарија
пештера, пећина
пи, в вир
пијаде, пешак
пијење, пиће
пинде, в. чупе
пињушка, чокот (лозе)
пипер, пиперка, паприка
писме, писање
питач, в. божјак
пишано камење, писано, с натписом
пјато, тањир
плав, сплав
пладниште, пландиште
пладновати, пландовати, починути у подне
плевња, сламарница, зграда за плеву и сламу
племња, в. плевња
пленити, пљачкати, отимати
плетеница, старинска кућа оплетена од прућа и олепљена блатом
плитар, непечена цигла
плот, плет, плетер
плоча, од филита, аргилошиста, пешчара, за покривање кућа
плочарница, мајдан камених плоча
пљачкосати, пљачкати
поарно место, боље, издашније земљиште
под дзор, под морање, на силу
по дедино (служба), по тастовој (слави)
подземник, подрум, сутерен
подигравати се, подсмевати се
под ругу држати овце, напасати за новац на дуже времена
под ћесим чифлик, село или земља ага и бегова за које чифчије плаћају новцем или дају одсеком приносе од летине, шуме, стоке
појас, пâс, калено, генерација
појата, в. трло
покућнина, зграде око куће, у двору; посуђе у кући
полог, гнездасто овално проширење у долини, клисури
пољак, говедар, сточар
поље, ниско, равно земљиште; пашњаци; в. синор
пољско место, в. поље
по маћина, после машине, — по спровођењу железнице
пондила, одељење за крупну стоку: у старинској кући непреграђено ниже катишта, у другим одвојено
попуњ, слаботиња
порта, капија, улаз у двор
посакати, потражити, зажелети
посинет, посињен, усињен
поткућнина, окућница, башта под кућом
потон, подрум
потрошити, порушити
потурице, потурчењаци, исламизирано становништво
потурчени, потурчењаци кажу за Јуруке кад науче српски („нашки говор"); исламизирано становништво, исламизирана села
потурчити земљу, продати је Турчину
почифличити, учинити село чифликом
прачки, пруће
првни темејлија, први оснивалац насеља
преддедо, прадед
прекар, име, надимак, презиме
прекарати, назвати, изденути име
преклавити, назвати
прелок, утрина
премажена, преудата
премажити се, преудати се
преслап, преслоп, преседлина, седло
придоведен, уз преудату мајку
прикашка, предање, прича
прилепец, југозападни ветар (од Прилепа)
присат, врста крушака
прнар, врста зимзеленог џбуња
пропас, бездан
протођер, биров
прс, земља, глина
пртењаци, чакшире од шајка
прч, јарац
пусула, јунак
пцалтир, псалтир.

Работа, рад, посао; начин, обичај
равниште, уравњено земљиште на висини, тераса, површ
радба, рад, посао; печалба
раја, робови; немуслимани у Турској
рајатин, рајати, слободни хришћани,

који су на својој земљи, нечифчије
рајатско, земља и све оно што држе рајати њихово је
рајатско село, хришћанско село економски слободно, нечифлик
рајатство, економски слободно стање хришћана
рака, рука
рало, дан орања; рало
рамно, равно
рас, храст
расипати, уништити, упропастити; разјурити
расипати се, пропасти, изумрети, обескућити се; опасти; престати
расрснато село, разбијено село
расрчкано село, разређено село
раци, руке
рекина уста, ушће
ресен, украшен
рж, раж
ржање, ражана слама
рид, коса, повијарац
ридишта, скуп више ридова
ридче, косањица; брег, брежуљак
рила, лира (новац)
рисјани, хришћани
рисјанке, хришћанке
ричиње, брежуљкасто земљиште
роднина, род, сродници
рогозина, простирка од рогоза или ражања, асура
рудина, ледина, утрина; тераса, површ.

Сабата, субота
саздати, сазидати, саградити
саибија, сопственик, свој газда
сајбија, в. саибија
сакати, хтети, тражити
салак, левак, шуваклија
салтација, в. чепкенција
самарџилак, израда самара за добитке (в. добиток)
сâт-кула, торањ са часовником и звоном за избијање
сâтчија, часовничар, сајџија
светелник, гвозден стубић са решетком горе на којој гори луч за осветљење у кући
светац, в. служба
светија, в. служба
свеше, календар, свеци
својско, своја земља, својина
својско село, слободно село, које припада сељацима
својско, в. својско
севап, доброчинство
север, северац (ветар)
сејиз, пратилац (тиквешке ћирације узимали Турке да прате караване ради заштите од арамија)
сејмени, пандури, слуге од поверења (за напад и одбрану)
секнути, севнути
селиште, развале каквог насеља, место где је било село
селска служба, в. летна служба
селски говедар, сеоски говедар
селца, некадања мала села која су била „распрсната"
сергије, тезге, асуре (или само место) на тргу где се продаје
сето село, све село, цело село, сви становници села
сефте засојити се, први основати породицу (у новом селу)
синор, атар, све земљиште једнога села; граница атара
сирак, сиротан, без икога
сираче, сироче
сирке, врста шумског дрвета
ситнурија, ситнице у трговини: свирке, огледала, накити, играчке и т.д.
скала, степенице, стубе
скинато, скинуто, склизнуто земљиште, клижење, урнис
скок, водопад
скривница, подрум
скрка, голет, каменито земљиште које се не обрађује, а где се истерује стока
слаткар, посластичар
слива, шљива
слободно село, хришћанско село на својој земљи (в. рајатско село)
слуга, в. служба
слугар, слуга
слугати, в. служити
служба, слава, крсно име
служба за дом, в. служба
служба за занајет, занатска слава
служити, славити
служба за оџак, в. служба
СЛУЖБЕНИЦИ, службеници (Божји), монаси, свештеници
служба по дедино, тастова слава
служба по старо, по татково, породична, очева слава
смеса, ставе, ушће
смешка, шала
смикнато, в. скинато
собичак, собица
собор, сабор, в. летна служба
собраница, село од самих досељеника
собрати се, сабрати се, скупити се
сој, породица, род, братство
сојило, порекло; род
сојка, бритва
солена вода, в. соленица
соленица, слана, бљутава вода
сомчиње, сомови, сомчићи
софра, синија

спаија, спахија, в. зајим, тимар; закупац десетка
спајилак, десетак, спахилук
спанцо, спавало
спицар, апотекар
спировирачка, окапина, пећински канал кроз који се може провући
средорек, међуречје, земљиште између става двеју река
средорид, рт између става двају долова
средсело, пољана обично по средини између сеоских крајева, где се обавља јавни живот
срмаџија, в. чепкенџија
срт, рт
станути, постати, настати; устати, кренути
становит камен, станац, из подлоге
стај, штап; стуб
стајало, стопало
ступити, ступити
стара војна, в. ески муаребе
стара наука, учење пре бугарске Егзархије; старе културне и просветне основе
старе работе, предања о старинама
староземанска кућа, старовремска, једнодељна сувота из ката и пондиле
староземанско, старовремско, доба пре Турака
староземанско село, старовремско село, од пре Турака
старо-српско, српско средњевековно доба
стасати, пристићи, сазрети
стена, стеновита литица, урвина, ровина; седиментна стена
степени, степенице
стока, имање непокретно и покретно заједно са стоком; од милоште се каже и за чељад у кући „стока“
столи, стуб
столче, ниска клупица уз синију
страга, в. аргач
страна, стрмо земљиште, одсеци; земља, крај
страчка, сврака
стредорид, в. средорид
стредсело, в. средсело
стрести се, срести се
стрњиште, у пољским селима служи као пасиште место мере
сукнација, сукнар, који израђује сукно
сулинар, водоводска цев
сусам, сезам.

Таксана џанаџија, заветована слава
таксати, обећати, заветовати
танко место, неплодно земљиште
тајан, бубањ
тарапана, ковница новца, „где се секли пари“
тарафи, свађе, надметања
*тарла**, њива
таџабити, стенице
темељије, оснивачи насеља
темељ на село ударити, основати насеље
тенеџеџија, лимар
терзилак, терзијски занат, кројење по старом начину
теће, манастир (турски)
тимар, исто што и зајим, а уживао приходе са мање села
тимарник, села која су потпадала под једног тимара
тимњанушки, свитци
топџан, товар разне бакалске и мануфактурне робе коју су „ћираџије“ продавале „мешано“ дућанџијама да крчме
торлак, будала
торо, в. торлак
трад, труд, напор
трговија, трговина, промет
трем, улазно одељење у кући (отворено или не); заклон под портом; покривен дрвљаник
тремиште, в. трем
трло, наслон и ограда за овце и козе
трсити, крчити
тугла, цигла
тујашњи, овдашњи, старинци
тукашњи, в. тујашњи
тулум, мешина од коже за пренос (на самарима) вина, мазуна, гроздоваче
тулумина, в. тулум
тумба, гомила, могила, хум
тургеници, куле (старе)
тутун, дуван.

Ћапити, разбити
ћатиб, ћата, писар
ћеиф, ћеф, ћуд
ћерамидишта, место где се налазе ћерамиде, где се израђивале
ћерамиџије, кретали се и као гурбеџије
ћереште, дрвена грађа (за куће)
ћерештеџије, дељачи, дрводеље; трговци са дрвеном грађом
ћеса, кеса новаца (500 гроша)
ћесаџилак, кесароштво, разбојништво
ћесим, плаћање у новцу или у приносима за земљу и пасишта; закуп
ћесимџије, чифчије који раде под ћесим
ћесиње, кесе новаца; стари трговци рачунали и пазарили на „ћесиње“ (по 500 гроша)
ћехаја, настојник на беглику
ћираџија, кириџија; стари трговци
ћираџилак, пренос робе и добара на

самарима (добици: коњ, мазга; ретко камила); каравански саобраћај; трговина
*ћојчинде**, средсело
ћоклије, старинци
*ћулах**, дервишка шубара од вуне (висока) без чалме
ћумбеш, пећ, фуруна
ћумез, в. кочина
ћутек, батина, ударац
ћутеци јадити, батине вући
ћутук, чокот, корен; порекло
ћутуклије, в. ћоклије.

Убаво, лепо, добро
*ува**, в. ова
угар, кад се преоре њива (где је „танко место", више пута) па остави да „почине"; у пољским селима служи и као пасиште
угурлија, протурало
удавница, лака у алувијалној равни коју река неке године преплави и заспе, некад песком, некад муљем
удут, в. синор
у куп, збијено (село); заједно (задруга)
урда, троп од млека сличан сиру (остаје иза справљања масла и кашкаваља)
урнат, урнисан, срушен
утепати, убити
утка, пиле; кобац
уџумат, управа области.

Фанати, ухватити
фис, в. сој
фнук, в. внук
френаљишта, француске хаљине, европско одело
френџерзије, француски, европски — модерни кројачи, шнајдери
френџерзилак, модеран кројачки занат, модерно кројење
френџурафти, в. френџерзије
Френци, Французи; странци из Европе
фукара, бескућници, сиротиња
фурна, в. вурња
фурнација, фурунџија, пекар, хлебар
фустани, старинске женске хаљине.

Ханишта, ханови, за преноћиште путника и каравана; у доба каравањског саобраћаја били чести по друмовима
ханџије, најчешће били Власи
харач, данак, порез који су скупљале спахије
хас, више села од чијег се данка издржавало султаново чиновништво
хасоли, хасули, суве баште
Хаџилак, Христов гроб, његова посета; Мухамедов гроб, његова посета
храм, црквена служба, светац
христијани, хришћани
хукач, дервиш, богомољац.

Цапити, скочити
царевка, кукуруз
царско, данак, десетак
црешње, трешње
црквиште, развале од цркве, место где је била црква
црници, дудови (црни)
цуцка, цуцул, купасти брежуљак који се на шиљак завршава.

*Чај**, долина
чајир, пашњак, ливада крај реке
чардак, трем (отворен) на горњем спрату куће; горњи спрат на амбару
чауш на главови, воћа сплавова
чекрчија, ради чекрке за прераду бубаћерне
челебија, господин
чепкенџија, терзија који кроји скупоцено турско одело
черкез, мушки јелек
четворчије, аргати који раде на четвртину (о жетви и вршају)
чешмурка, лула на чесми за воду (негде удешена на чеп због оскудице воде)
чирак, шегрт, слушче
чифлик, село чији су становници, поред царског данка, давали наметнутим агама и беговима: половину или трећину од летине (исполџијски чифлици), или одсеком плаћали у новцу или приносима (чесимџијски); њива; пољско добро
чифлик-саибија, сопственик, уживалац чифлика
чифчија, кмет, земљорадник на чифлику; орач, земљорадник
чифчијска работа, чифчијско стање, судбина; чифчијски посао; сељачка посла
чифчијска стока, оно што припада чифчији, чифчијско имање
чичо, стриц
*чок нуфуси**, много чељади, задруга
чокот, корен; порекло
чукондедо, чукундеда
чума, кућа
чупе, девојчица
чушка, в. пипер.

Џаде, џада, насип, друм
џамалџија, василичар
џанфез, једнобојна свила
џелебџија, сточарски трговац
џомерт, галантан, милосрдан.

Шајка, в. кораб
шајкари, аустријски дукати
шалваре, турске чакшире
шарвета, свилена марамица
шарено, памучне тканине из Бејрута (шарене)
шарлаган, уље од сусама и афијоновог семена, зејтин
шарлагаиција, који прави шарлаган
шарлагарница, постројење за цеђење шарлагана (воденица или помоћу коња)
шатка, шотка, пловка
шгови, торбице
шивач, кројач
ширит срмалија, перваз са ермом
шпекуланш, трговац који шпекулише, закупљује па продаје
штици, даске
шубарџија, који ради шубаре, капе
шума, шумичка, ниска шума, ситногорица; лисник (зимница за овце).

II Географска имена.

Абдишовско Мало 461
Ага Мало 368
Аиш Мало 335
Аишун Дереси 479
Ада 486
Ада Дереси 482
Аџупка 329
Аџупски Гробишта 489
Аџдарина 490
Аџдарица 464
Аџдаровско Мало 461
Аџединово Гробиште 213
Ахіі Stena (Просек) 167
Ак Таш 368
Алексинац 237, 501, 502, 507
Али Баба Теќе 485
Алиловско Мало 329
Аличевско Мало 323
Аловиќа Џамија 394
Америка 237, 315, 358, 364, 408, 441, 458, 505, 507, 509
Аметица 416
Амкова Ливада 305
Ан 303
Анадол 190, 276, 287, 476
Анџеловско Мало 507
Antigonea (Неготино) 167
Арамијска Круша 305
Арамитска Долишта 303
Арбанија 225, 230, 272, 274
Аргентина 294
Арик Мало 335
Арнаутлак, Арнаутлук 208, 228, 272, 273, 274, 280 285, 286, 294, 297, 301, 316, 321, 330, 357, 358, 362, 364, 370, 393, 394, 408, 422, 431, 499
Арнаутски Гроб 208, 417
Арнаучевско Мало 465
Арнославска Црква 377
Арсовско Мало 401
Асарлк 476
Атанасов Присој 299
Атина 350
Аџијова Чешма 288
Ашај Караслар (Долни Караслар) 209, 210, 211, 475—476
Ашај Мале 476
Ашај Ова 476
Аша Мале 497
Ашани Мале 482.

Баба 493
Баба Куске 505
Бабуна, област 272, река 138, 472, 473. село 177, 235, 473--474
Бабунско Кале 474
Бабушница 448, 452
Бадала 488
Бадевско Мало 329
Бајка 200, 425
Бајковец 417
Баково Мало 332
Бала Караслар (Горни Караслар) 210, 474
Балија 133, 162, 217, 285
Балтаџи Мало 368
Балче 420
Балце 321
Банат 243
Бандера 322
Бања 235, 242, 320—323, 347
Бањица 237
Баово 289, 427
Баре 337, 345, 366
Бари 493
Барје 318, 326, 421
Барова Црква, Барова Црьквь 178, 318
Баровка 312
Барово 166, 170, 178, 185, 193, 234, 315 —318
Баровска Клисура 138, 214, 310, 312, 315, 318
Басара 452
Бастав 448
Бедник 492
Бегниште 170, 177, 200, 208, 224, 347, 424—428
Бегова Чешма 279

Бегуловско Мало 295
Бежановске Колибе 501
Бежановско Мало 500
Безистен 228, 232, 338, 342, 344
Бејрут 388
Белава 503
Бела Вода 288, 491, 493
Бела Водица Бѣла Водица 171, 176, 179, 212, 508, 509
Бела Грамада 299
Бела Земља 470, 494
Бела Лоза 318
Бела Прс 335
Бела Река 212, 507
Бела Слатина 490, 494
Бела Чешма 323, 433
Белачки Извор 494
Белград, варош 236. 409, развале 188, 400. 464, 465
Беле Пољане 502
Бели Камен, земљиште 337, 368, 381, планина 133, 162, 497, селиште 224, 488
Бели Песок 323
Беличин Дол 323
Беловодица 171, 176, 179, 212, 507—509
Беловодичка Планина 507
Бело Камење 293
Белот 504
Белуви 369
Белуји 493
Бељак 502
Београд 223, 236, 237, 348, 354, 357, 396, 409, 416, 469, 501, 502, 507
Београдска Околина 237
Бер 275
Берат 209, 272, 273, 476
Берија 423, 426, 429
Беровец 417
Бесвице 193, 213, 214, 233, 241, 318—320
Бесвичко Старо Село 214, 318, 319
Бешиште 308
Бизевић 235, 242, 453
Бизевићска Клисура 138, 446, 447
Билач 393
Биличен Дол 331
Бинова Чешма 288
Биновско Мало 438
Бистренци 185, 204, 205, 233, 234, 492—494
Бистрица 220
Битољ 160, 221, 230, 238, 291, 333, 341, 342, 343, 346, 347, 352, 353, 386, 388, 389, 390, 392, 397, 403, 408, 409, 424, 463, 509
Битољски Вилајет 228, 345
Битољски Пашалук 385
Битољско 314, 503
Блата Чешма 323
Блато 414
Блашница 412, 417
Богданец 286
Богевско Мало 313
Бојанчиште 170, 185, 208, 239, 241, 242, 417—419
Бојаџијовско Мало 461
Бојмија 216, 285, 367
Бока Которска 243
Боловански Камен 174, 411
Борила 133, 162, 502
Борински Рид 208, 215, 514, 515
Боров Дол 459
Боровски Дол 419
Босански Петровац 243
Босна 223, 232, 239, 278, 341, 349, 419, 494
Боула 185, 208, 213, 216, 234, 242, 294—299, 391
Боулска Планина 295
Боулска Река 294
Бошава, Бошавија, жупа 134, 185, 197, 200, 221, 225, 226, 274, 333, 343, 381, 396, 402
Бошавица, река 134, 282, 305, 307, 310, 315, 320
Бошкова Падина 313, 331
Бошкове Локве 299
Бошков Рид 466
Брајова Њива 282
Брајовско Мало 313
Браник 308, 377
Браћа 497
Брег 488
Брегалница 134, 191, 477, 479
Брегови 326
Брзај 486
Брес 293
Бресје 282
Бродски Дол 419
Бруса 276
Врусник 191, 242, 489
Врушани 177, 216, 434—436
Врушански Брод 434
Врушанско Старо Село 216, 435, 436
Бубово Коритo 305, 307
Бугарија, Бугарска, Бугарско 175, 223, 224, 237, 239, 278, 366, 393, 408, 459, 465, 471, 473, 499, 500
Будур Чифлик 227, 233, 234, 282—284
Будурчифличко Старо Село 227, 233, 284
Бујук Арнач 475
Бука 286, 305
Букова Стена 331
Буковец 412, 440
Буково 497
Буковски Камен 413
Бимбашина Порта 380
Бунар 282, 419, 450, 477
Бунари 305
Бунарче 227, 239, 241, 242, 411—412
Бурга 326
Бусовић 477

Буџаљево 219
Бучало 429
Бучевник 293.

Вакафска Чешма 284
Ваљево 237, 501, 502
Ваљевска Тамнава 237
Варвара 442
Вардар, земљиште 329
Вардар, Вардарь, река, 133, 162, 175, 178, 232, 241, 291, 320, 326, 329, 337, 342, 343, 366, 368, 369, 463, 464, 465, 471, 476, 477, 480, 482, 485, 489, 492, 493
Вардар Боју 476
Вардар Јениџе 447
Вардарска Србија 132, 278
Вардарски Рид 463
Вардарско Мало 492, 494
Вардар Чифлик 224, 242, 488
Вардино 358
Вардиште 454
Вариш 168, 171, 231, 499—500
Вариш Дервен 168, 190, 231, 443, 499, 500
Варишка Клисура 138, 499
Варишки Ан 500
Варна 469
Варнишка Река 469
Вирнишки Рид 469
Варош 379, 389
Василова Падина 303
Васковића Вода 279
Васковска Чешма 279
Ваташа, Ваташа, 159, 160, 170, 174, 176, 178, 185, 193, 197, 202, 213, 221, 228, 233, 236, 346, 367, 384, 385, 386, 400, 401—410
Вачко Камење 303
Вьчек 285
Ведрица 505
Велес, Велесъ, 166, 192, 201, 221, 230, 237, 238, 240, 272, 277, 341, 343, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 354, 366, 367, 368, 383, 388, 389, 399, 400, 409, 410, 459, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 478, 482
Велехан 201, 228, 392, 393, 399
Велешка Клисура 133, 210, 473
Велешки Азот 200, 201, 407, 421, 423, 424, 428, 429, 431, 432, 433, 435
Велешки Чифлик 338, 344
Велешко 202, 413, 420, 469, 483
Велика 134, 168, 174, 371, 372, 374, 375, 379, 401, 410
Велики Јовановац 448, 452
Велико Село 237
Веноле 169, 473
Венолски Дол 473
Венци 477
Венчан Дај 413
Ветрчани 510
Ветерско 457
Ветуњичка Река 191, 485, 488
Вешје 209, 216, 323—325
Вешка Река 326
Вештине 209, 238, 323, 488
Вештинска Река 191, 485
Видин 169, 465
Видин Дол 465
Видово Село 373
Видовско Мало 502
Византија 175
Византијско Царство 170
Вијена 388
Вилазора 166
Виничани 185, 204, 205, 211, 233, 467—468
Виногради 454
Вирови 303, 305
Виртазар 243
Висок Камен 459
Висукурца 434
Витанова Глава 466
Витачево 134, 136, 168, 174, 213, 225, 231, 305, 308, 312, 315, 330, 381, 392, 401, 410, 411,
Витолиште 417, 427, 480
Вишеглав 491
Вишешница 165, 436
Власина 219
Влахово 452
Влашка 512
Влашка Чешма 288
Влекот 413
Воден 216, 275, 314, 447
Воденско 289
Водица 281, 441, 454
Водоврат 185, 204, 205, 208, 213, 233, 464—465
Водоврашка Река 464
Возарци, Возарцн 162, 170, 176, 216, 342, 375, 384, 386, 391, 445—446
Возарчански Хан 445
Возарчанско Старо Село 216, 446
Војница 459, 467, 471
Војчево Мало 505
Војшанска Река 489
Војшанци 171, 185, 233, 489—491
Вошли Дол 329
Вранов Гроб 441
Врање 223, 231, 278, 393, 394, 444, 457
Врањска Пчиња 236
Врапче 413
Врбка 459
Врбница, чешма 323, село (Конопиште) 225, 303
Врежот 326
Врекашна Црква 514
Врекашна Чешма 514
Врело 315

Врешка Река 512
Врови 200, 441
Врот 436
Врпско 405, 426, 428, 435
Вртеџен 318
Вртешево 298
Вртоџенски Дол 318
Врчва 320, 411, 472
Вршник 282, 291
Вучидол, жупа 180, 191, селиште 238, 369, 489
Вучидолска Стила 488
Вучитрн 462
Вчеџоље (Овче Поље) 440, 458.

Габер 417
Габровец 326
Габрово 281, 285
Гаврилов Камен, Гавриловъ Камень 177 188, 439
Галабово Лојзе 318
Галац 499
Галичен 136, 165, 436
Галичник 374, 400, 463, 479, 486, 508,
Галиште 358, 395, 418, 427, 437, 441, 443, 453, 508
Гарван 210, 351, 365, 366, 492
Гарвани 303
Гаџеново 295
Глава 514
Главиџе 369
Главје 467
Главушки 305, 310
Гладница 162, 296
Гламоч 243
Глишић 185, 193, 197, 377—379
Глог 417
Глоговица 171, 231, 503
Глоговичка Река 502
Глогово 299, 305
Гнојишта 480
Говедарник 287
Говедарница 279
Гојановец 500
Гола Глава 423
Гола Расоа 303
Гола Чука 495
Голем 288
Голема Воденица 279
Голема Река 512
Голема Страна 318, 424, 430, 433, 472,
Голема Тумба 414
Голем Брес 416
Големе Њивје 492
Големи Лаз 285
Голем Присој 299
Голем Рид 455
Голем Рујен 438
Голем Сурија 315
Голеш 441, 514
Голик 474
Голи Рид 285
Голич 477
Голиш 452
Голобово 494
Голо Брдо 458
Голчевско Мало 295
Гољак 291, 315, 329
Горна Бошава 225, 305—307
Горна Дрчевица 185, 213, 226, 290—292
Горна Лака 480, 490, 492
Горна Лојза 326, 514
Горна Моклина 293
Горна Рамна 423
Горна Села 135, 143, 165, 343, 392, 402, 440
Горнаџица 413
Горна Чешма 288
Горна Чука 318
Горне Куће 414
Горни Вачик 293
Горни Дисан 213, 330—331
Горни Караслар 210, 211, 474—475
Горниково 200, 201, 238, 421—422
Горни Преслаџ 437
Горни Промеџ 240, 489
Горни Хан 320
Горничево 355, 406, 430
Горно Вранова 319
Горно Гаџеново 293
Горнодворци 324
Горно Јањило 318
Горно Кале 446
Горно Мало 279, 292, 315, 332, 456
Горно Маријово 405
Горноселска Чешма 319
Горноселски Дол 318
Горно Чичево 195, 199, 227, 228, 460—461
Горње Раџково 448
Гоџивар 323
Грагорица 477
Град 168, 213, 331, 399, 411
Градец 281
Градешница 288, 508
Градиџа 320
Градиџе, развале 167, 171, 188, 204, 329, 330, 366, 377, 379, 436, 442, 445, 469, 477, село 302, 305, 306, 314, 413, 418, 427
Градоџ 436
Градско 235, 345, 347, 392, 463—464
Грамадија 512
Грамаће 414, 491, 507
Грбавец, Грбавецъ, Грьбавьць 170, 176, 185, 194, 208, 416, 440—441
Грбавечка Кула 440, 514
Грвански Присој 299
Грдовец 417
Грижевско Мало 424

Грипа 318, 514
Грнчаровец 434
Грнчишка Река 469
Грнчиште 200, 211, 237, 277, 469—471
Гробана 317
Грозаница 312
Грозановско Мало 480
Гружа 243
Грујовица 299
Грчка, Грчко 225, 291, 348, 397, 429, 497
Гуњаково 508
Гуловец 455
Гулубец 413
Гумна 493
Гумниште 299
Гурово Сено 493
Гушка 488.

Дабичките 504
Дабје 293, 299, 318
Дабниште 185, 195, 197, 202, 350, 428—429
Дабова Ливада 413, 417
Дабов Вр 441
Дабока Река 507
Дабоки Дол 417, 436, 439
Дабот 408
Дабошница 295
Дабрава 499
Даброво Брдо 499
Дага Јурија 474
Дага Њива 318, 416
Дага Трава 415
Дага Шума 456
Даги Дол 326
Дакова Присека 415
Дамњан 493
Дамњаничева Мала 219
Дамњанска Река 428
Данчевско Мало 510
Дапчиња 433
Даскаловско Мало 424
Дастанов Хан 344
Две Жене 454
Двеѣо Мало 467, 512
Двориште 217, 466
Дебар 201, 208, 272, 273, 328, 374, 394, 426, 435, 441, 444, 454, 498, 499, 500
Дебело Огњиште 510
Дебранец 299
Дебришки Дол 452
Дебришко Старо Село 200, 452, 453
Дебриште 197, 200, 452—453
Дева Тумба 425
Девол 515
Девол Касабаси 177, 214, 515
Дедов Дол 323
Дедо-Јовско Мало 496
Дејановско Мало 466
Дејковец 474
Демирица 500
Демир-Капија 133, 135, 161, 191, 203, 235, 279, 322, 340, 345, 387, 493, 495, 497
Демир-Поѣадија (Демирица) 231, 500, 501, 502
Дервишка Дупка 469
Дери-Кол (жупа Рајец) 134, 231
Дзивуле 417
Дзикова Лака 286
Дибока Пресека 293
Дибоки Дол 305
Диво Бачило 433
Димовско Мало 323
Дисанковско Мало 213, 295
Дисанска Река 330
Добрава 414
Добри До 452
Добродол 408
Доброшино 195, 214, 437—438
Доброшински Крстош 214, 438
Дојран 365, 366, 464
Дојранско 462
Дојранско Језеро 333
Дојчинов Кладенец 288
Дол 290, 312, 315
Долна Бошава 185, 225, 307—310
Долна Дрчевица 226, 241, 329
Долна Лака 477, 480, 494
Долна Лојза 326
Долна Моклина 293
Долна Њива 502
Долна Рамна 423
Долна Црква 478
Долна Чука 318
Долне Куће 414
Долни Вачик 293
Долни Дисан 185, 190, 204, 205, 213, 233, 277, 331—335
Долни Лаки 369
Долни Караслар 210, 211
Долни Промеш 240, 489
Долни Хан 320
Долнодворци 324
Долно Јањило 318
Долно Кале 446
Долно Мало 279, 293 332, 453, 485
Долно Чичево 170, 185, 193, 199, 236, 277, 461—463
Долско Мало 329
Долче 506
Доња Морача 448
Доње Рашково 448
Дорбиништа 497
Дори Малеси 479
Дорфули 479
Дошница 134, 216, 282
Долишта 318
Драва 239, 488
Драгаја 296

Драгожел, Драгожелѣ 176, 179, 202, 919—421
Драгојна 491
Драгомирица 323
Драдња, селиште 200, 441, 482, 484, село 170, 177, 200, 441—442
Дражелѣ (Драгожел) 176
Драјков Рид 303
Дрвар 373
Дрен, село у Рајцу 189, 509—510, с. у Тиквешу 170, 216, 284—286
Дреновечка Река 495
Дреновица 137, 438, 440
Дреново, Дреново 137, 170, 176, 185, 208, 392, 402, 442—445
Дреново Долче 335
Дреновска Клисура 134, 138, 443, 445
Дреновска Црква 166, 177, 444
Дреновски Хан 443
Дренска Селца 509
Дренски Рид 421
Дрмановец 291
Друм 369
Дубљани 180, 185, 204, 205, 241, 494—495
Дубљанска Река 227, 492, 494
Дуброво 180, 193, 229, 241, 335
Дуванли 240, 484, 485
Дуга Трева 415
Дукена 171, 172, 193, 201, 384, 392, 399
Дуклевец 421
Думково Бачило 285
Думови Вирови 454
Думовица 381, 399
Дуње 508
Дуњица 240, 489
Дуњка 438
Дупка 493
Дурноп 299
Дучани 401, 430, 461.

Ђевђелија 238, 290, 317, 319, 328, 355, 408
Ђерис 456, 457
Ђорово Дайче 331
Ђорчевско Мало 424
Ђузлук 485
Ђур Лаз 439
Ђуровец 284
Ђуровско Мало 480
Ђупски Кладенец 305.

Екши Сујц 447
Елен Вр 419
Емишов Хан 344
Епир 272
Euristus (Вариш) 168
Ешћисир 333.

Жарница 303
Железник 237
Железничка Црна 272
Желишка Река 215, 514, 515
Желишта, Желнштл 160, 171, 177, 214, 215, 443, 514, 515
Желишта Махалеси (Ђесендре) 215
Желковец 318, 408, 459
Женско 303
Жеровец 416
Жијово 508
Житолуй 231, 239, 500
Журковица 413
Жута Вода 454.

Забоп 441
Забрањачка Река 497
Завој 331
Завоји 477, 515
Заголигас 369
Задградиште 329
Задгуцка 335
Зајим-Мало 335
Зајковско Мало 329
Зајчар 290
Заренски Дол 293, 299
Заровско Мало 500
Зборско 242, 281, 284, 286, 237, 289, 302, 307, 309, 314, 325, 411, 412, 414, 418, 422, 424, 429, 435, 437
Зборштани 242, 417
Зирополска Клисура 138, 204, 476, 477
Зирополци, Зирополци 185, 216, 471-472
Здражойили 491
Зеџировско Мало 323
Зечково 419
Златаново Трло 299, 312
Златево Мало 514
Златибор 243
Злешово, Злешово 174, 177, 188, 195, 350, 411
Змијарник 299
Змијарница 284
Золиоп Осој 299.

Иберли 161, 203, 497
Иберли-Јазла 497
Ибрајила 499
Ибрајимица 438
Игралиште 510
Извор 207, 299, 436, 437, 460, 485, 502, 505, 512, 514
Извори 489
Изгореница 420
Измир (Смирна) 341, 404, 447
Иленце 476
Илимица 172, 433, 513
Илимов Рид 280, 285

Илимска Црква 173, 177, 448[1])
Илимско Гробиште 442, 466
Илимско Манастириште 511
Илимско Селиште 512
Илиновар 439
Илкова Лака 200, 369, 371
Илковско Мало 461
Инешоба 191, 482
Иник Дереси 484
Иновско Мало 480
Исабејли (Орта Караслар) 475
Ископачена Лојза 381
Ислам-Курија (Турска Курија) 224, 372—374
Исник 276
Ич-Ил-Касабаси 205, 332, 394.

Јаболчиште 296
Јањило 318
Јајабегова Порта 380
Јајилацик 475
Јаловица 494
Јаманица 457
Јанков Град 188, 322
Јанково Кладенче 499
Јанков Чифлик 242
Јанкулови Њива 454
Јанчов Осој 305
Јањина 220, 228, 272, 384, 395, 480
Јариштарник 279
Јарнановске Колибе 501
Јарнановско Мало 500
Јасен 293
Јасенова Глава 500
Јасеново 500, 502
Једрене 491
Јежеве Падине 434
Јикиклар 476
Јованковец 476
Јованова Лака 286
Јокаре Мале 497
Јокари Мале 476, 482
Јокари Ова 476
Јосивове Ливаде 303
Јунак Мало 338
Јунузовске Њиве 348
Јуртлари 474
Јуруклук 134, 143, 171, 190, 203, 206, 210, 227, 238, 240, 273, 276, 333, 497
Јуруковско Мало 453
Јуручка Река 138, 493, 497
Јуручки Села 394.

Кавадарци, Кавадарци 141, 159, 162, 168, 198, 201, 208, 210, 221, 222, 224, 226, 228, 231, 233, 238, 239, 240, 241, 270, 342, 347, 348, 369, 379—401, 403, 416, 430, 480
Кавадаречки Пат 329
Кавеци Мало 368
Кавказ 238
Кади Дузли 475
Кадија 302
Кајовско Мало 485
Какав Рид 449
Калањево, Калајнево 185, 191, 210, 240, 491—492
Калдрма 337, 433
Кале 177, 320, 469
Календеровско Мало 494
Калиманска Чешма 457
Калиманци 466
Калин Камен 497
Калница 379
Калуђер 285
Калуђера 326
Калуђерица 481
Камена Страга 309, 509
Камендол 200, 455
Камендолско Грамаће 200, 455
Каменица 136, 173, 417, 419, 424
Камениште 439
Камењ 329
Камиларски Хан 344
Камчевско Мало 313
Кантурица 288
Кантуровско Мало 485
Капеља 452
Капена Вода 488
Капеш 166, 171, 199, 460, 463
Капешка Река 199
Капина 492
Капиниште 285
Капиџи Мало 442
Капките 335
Кара Азмак 229, 293, 294
Карабуниште (Црвени Брегови, селиште) 371
Карадаг 133, 203, 498
Караџоз 491
Карајер 477
Каракашница 457
Караташ 490
Кара Синанли 191, 479
Кара-Су (Црна Река) 453
Карасу Чифлик (Бизевиќ) 453
Кара Тепе 479
Каратманли 475
Караферија 296
Кара Хоџали 240, 488
Карацинец 457
Карлов Чифлик (Вардар Чифлик) 242
Карпеовец 457
Карпузовско Мало 323
Карши Балар 475
Карши Вардар 476

[1]) На овој страни последњи ред испао:.... — ру чврстих зидова и на свод. У цигли урезано са западне стра —.....

Каселер Мале 475
Кастел 456
Катраница 299, 331
Катунди 304
Катуниште 189, 213, 404
Кауђер 454
Кауђера 329
Кауђерец 471
Кауђери 502
Кауђерица 309
Качунковска Чешма 386
Каштино 177, 439
Каштински Рид 439
Киселец 331
Кискана 511
Кичево 208, 272, 388, 431, 435, 515
Кичер 421, 510
Кладенче 440
Клен 509
Клета, област 134, 199, 200, 217, 237, 238, 277, 461, 466, планина 133, 466, 469
Клетник 489
Клино 304, 413, 422, 429, 432, 437, 496, 509
Клинчарово Мало 429
Клисура (село) 170, 197, 203, 212, 232, 274, 279—282
Клисурско Старо Село 203, 280, 281
Кључ, област 243, селиште 213, 291, 292
Книно (*Клино*) 417, 419
Кобиларник 162, 189, 512
Ковачеве Њиве 285
Ковевско Мало 514
Кожане (*Кошани*) 176
Кожуф 133, 162, 189, 302
Кожухар 237
Козјак 502, 504
Којковица 293
Којов Рид 499
Кокре 505
Колажик 477
Коларница 284, 312, 317
Колобиште 203, 280, 282
Колићија 343, 352, 398, 432
Колник 303, 452
Колниш 285, 286
Коловозник 318
Колоња 209, 272, 465, 470
Коница 480
Конопиште 168, 170, 185, 189, 225, 302—305
Констанца 499
Конче 182, 487
Коња Вилајет 205, 277, 332, 394
Коњарник 411
Коњик 466
Копанец 326, 494
Копаоник 162, 513
Копач 381
Копришка Река 288
Копришница 185, 286—288
Копчевске Орничке 299
Кореница 243
Кори Кајнак 479
Корманиш 493
Корча 272, 274, 301, 321, 363, 458
Косел 413
Коскар 454
Косовец 433
Косово 187, 373, 368
Костевска Њива 510
Костур 203, 272, 273, 274, 280, 304, 309, 398, 460
Котлиште 436
Кофил 279
Коцевско Мало 401
Коцова Чешма 326
Кочанско Поље 497
Кочилар 191, 204, 211, 216, 476—477
Кочина 293
Кочиње 286
Кочиште 509
Коџа Бајир 488
Коџа Дере 497
Коџа Дереси 482
Коџа Мало 401
Кошани, Кошане 176, 179, 185, 423—424
Кошанска Река 423
Кошарка 161, 203, 498
Кошарка Јазла 498
Кошково Гумно 285
Коштан 318
Кошута 299
Кошутица 509
Крагујевац 237, 390, 501, 505, 507
Крајници 230, 431, 451, 458, 460
Кралево (*Крајова*) 494, 502
Краљска Вода 399
Краљево, село 452
Крапирет 417
Краста 191, 203, 279, 322
Краставец 285
Крашово 346
Крвнине 279
Креол 459
Крива 238
Крива Полана 486
Крив Вардар 471
Криви Дабец 318
Криви Дол 433
Крив Рид 305
Криво Долче 490
Криволак 185, 204, 205, 233, 240, 345, 346, 347, 348, 368—371
Криворечка Област 273
Криво Риче 299
Крњанец 502
Крим 238

Крлевско Мало 509
Крнино 462, 470
Крњево 185, 225, 310—312
Крсановско Мало 461
Крст 282, 331, 369, 455, 484
Крстач 452
Крстеви 497
Крстевско Мало 499
Крстец, земљиште 320, село 452, 503
Крстот 294, 413, 474
Крупац 373, 452
Круша 299, 419
Крушевац 390
Крушевица, село у Тиквешу 185, 204, 205, 459—460, с. у Маријову 508
Крушево, Крушево 160, 221, 230, 232, 242, 272, 273, 274, 293, 341, 343, 346, 351, 352, 354, 356, 366, 384, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 396, 397, 416, 424, 433, 488
Крушевски Хан 344
Крушиште 491
Крчмар Мало 461
Кр Џамија 162, 203, 497, 498
Крш 480
Кузмановска Чешма 279
Кукорец 454
Кукуденче 318
Кукуладец 337
Кукулец 477
Кукуричани 224, 240, 374
Кукуш 296, 388
Кула 205, 392, 399, 431, 494
Куле 416
Кулевско Мало 379, 399
Култа 303
Куманичево, Куманичево 136, 170, 176, 177, 179, 185, 194, 208, 412—414
Куманова Глава 303
Куманово 392, 396
Купчевец 299
Курешница, Курешница 180, 185, 233, 234, 495—497
Курешничка Краста 279, 497
Куридере, (село) 191, 477
Курија, Curia 167, 224, 372
Куријски Пат 335
Курилово 452
Курита 299, 305, 413, 514
Куртишово Кладенче 459
Курт Тепе 482
Куршумлија 237, 503
Куселница 413
Кучук Кол 192
Кушкова Лака 477
Кшлакова Њива 491
Кшлар Дере 476.

Лаюво 293
Ладно Долче 305
Лаз 497
Лазара 180, 420
Лазовец 331
Лак 490
Лака 335, 416, 490
Лакавица (област) 192, 205, 210, 241, 276, 277, 367, 468, 489
Лалево Кладенче 502
Лалишина Мала 219
Лалковско Мало 429
Ланџаца 497
Легово 318
Лековита Вода 473, 491
Лепчинце 236
Лерин 272, 362
Леска 303, 305
Лесковац 223, 243, 278, 312, 393, 394
Лесковица 241, 488
Лесково 287, 288, 294, 297
Лештани 477
Лештевски Дол 291
Ливада, земљиште 417, село 291, 294, 314
Ливаде 303
Ливадија 497
Ливадишки Дол 424
Ливадиште 326, 369, 469
Ливадски Дол 440
Ливаџе 440, 457, 507
Лијевно 243
Лилова Њива 305, 417
Липа 227, 492
Липкова Падина 280
Липковец 502
Липково 498
Липова Падина 285
Лиска 469
Лисник 323
Лисниче 291
Ловча (Ловеч) 393, 465, 473, 476
Лојза 486
Лојзански Дол 337
Лојзе 416
Локаница 193, 214, 491
Локача 442
Локва 293, 318, 326, 331, 335, 417, 484
Локвиште 285, 299
Локвица 299, 300
Лопатица 318, 326
Лопатички Дол 326
Лубница 365
Лугош 452
Лужница 243
Лука 512
Лукар 303.

Љејово 369
Љиљанина Круша 499
Љубеш 171, 205, 217, 231, 374, 392
Љути Рамен 282

Љутова Чешма 326.

Мавровец 502
Магарево 505
Магарешки Дол 335
Мајмун Мало 335
Макаревец 473
Макарије 453
Мала Азија 190, 239, 241, 276, 278, 319, 328, 350, 332, 333, 337, 366, 373, 394, 395, 419, 446, 471, 473, 482, 483 489
Мала Могила 504
Мала Тумба 414
Мале 191, 485
Малешевци 448
Мали Љубеш 384
Мали Присој 299
Мали Руjен 436, 438
Мало Косово 187
Мало Село 189, 512
Малотрн 491
Мал Дол 329
Мамудица 326
Мамутов Рид 331
Мамутчилар 475
Манастир 204, 205, 430, 433, 439, 460, 477
Манастир Бошава 185, 197, 225, 310, 415
Манастирец 167, 169, 200, 204, 205, 449—450
Манастиречко Старо Село 200, 449, 450
Манастириште 317, 335, 466, 507
Манастириште Св. Димитрија 399
Манастириште Св. Костадина 200
Манастир Моклиште 168, 186, 195, 197, 202, 350, 409, 411, 415, 428
Манастир Полошко 172, 180, 183, 195, 197, 202, 274, 415—416
Манастирска Река 411
Манастирски Мел 310
Манастир Св. Димитрија 235, 474
Манастир Св. Ђорђа (на Вардару) 178, 336, 343, 347
Манастир Св. Пантелејмона (на Св. Гори) 176, 294
Манастар Св. Петка 227, 282, 284
Манастир Св. Петра 200
Манастир Св. Спас 302
Манастир Тиквеш 172, 177, 195, 214, 224, 434, 438
Манастир Трескавац (на Златоврху) 176, 178
Манастир Хилендар (на Св. Гори) 176
Манастир Чичево 195, 227, 461, 466
Мандолина 373
Мандра 491
Мањевец 486
Мањовец 369
Мањовско Мало 295
Марандева Присека 415
Марена 168, 185, 193, 197, 342, 375—377, 384, 402
Маријово 172, 179, 189, 194, 200, 208, 216, 225, 272, 274, 281, 289, 343, 381, 383, 394, 395, 396, 397, 402, 405, 412, 413, 416, 422, 423, 427, 428, 429, 432, 437, 447, 449
Маркова Варош 238, 507, 514
Маркова Коњушница 511
Маркова Кула 200, 322, 450, 456, 511
Маркова Кућа 459
Маркова Ливада 312
Маркова Нога 477, 479
Маркова Трпеза 465
Маркова Црква, у пећини код с. Бабуне 177, 474, у пећини Стене код с. Драњье 177, 442
Маркова Чешма 282
Марков Град 188
Маркове Плоче 506
Марковец 284
Марковић 448
Марковица 304
Марковјани 304
Марково Кале 165, 322, 427, 466
Марков Пат 506
Марков Рид 417
Марков Стан 459
Мартиница 428
Марул 511
Масар (Мисир) 493
Матевци 452
Матерь Божіа оу Дреновцѣ (Дреновска Црква) 177, 444
Матн Божіа оу Просецѣ 178, 322, 366
Македонија 166
Мађарско Мало 338
Машево 439
Меглен 216, 225, 242, 275, 283, 308, 309, 418, 440
Медеризова Џамија 399
Међумеље 307
Мејсијовско Мало 492
Мел 411, 484
Мелница 476
Мелуји 485
Мемова Чука 299
Мендов Пи 465
Мера 331, 486, 490
Мечин Дол 452
Мечки 331
Мечкина Пештера 514
Мечкин Дол 392
Мигдалевец 299
Мијаљевци 448
Мијаци 272
Милкина Осојница 456

Милошовско Мало 313
Минова Њива 502
Миновско Мало 460
Миравци 280, 281, 283, 301
Мирчова Пресека 300, 303
Митилена 365
Митково Трло 331
Митковско Мало 506
Мицово Кладенче 490
Млак 410
Млачиште 494
Млеци 197
Млечни Камен 413
Модра Стена 282
Мојсова Њива 293
Мојсовско Мало 507
Мола-Пашово Мало 485
Мола-Сулејмановско Мало 335
Моклиште 174, 185, 195, 197, 202, 242, 350, 410—411
Мокра 296
Мокра Поља 459
Мокреноге 373
Мокреш 413, 417
Моравска Србија 219, 237, 238, 271
Морења 423
Морјана 288
Мравеново 427, 430
Мравјаник 486
Мрамор 171, 188, 513—514
Мраморско Старо Село 183, 514
Мрвјаник 490
Мрежичко 294, 302, 304, 305, 306, 307, 309, 311, 314, 316, 378, 398, 410, 412, 419
Мрзен Ораовец 185, 216, 231, 453—455
Мрзенски Даб 216, 254, 255
Мрсајко Мало 335
Мрчали Лака 493
Мрчкова Чешма 434
Муацирско Мало 239, 380, 393
Мужанци 191, 481—482
Munisipium Stoben 167, 464
Мурцевско Мало 500
Муслијовски Дол 335
Мустав Мос 417
Мутевске Колибе 501
Мутовско Мало 442
Мучара 279.

Навртково Мало 505
Надпат Мало 453
Наново 318
Наше, Наќе 242, 288, 290, 298, 319, 324
Неврокоп 344, 386, 388
Негорци 290
Неготино, Неготино 141, 159, 167, 185, 186, 197, 198, 221, 222, 226, 228, 232, 233, 238, 239, 241, 270, 337—368, 369, 375, 385, 387, 389, 390, 391, 392, 397, 416, 439
Недељковица 323
Нежилово 509
Немачка 263
Нерези 318
Нерезине 491
Нигошино, Нїготнно (Неготино) 167, 348, 349
Нидомисла 413
Никлевица 413
Ников Камен 454
Никодин 171, 189, 214, 230, 231, 502—504
Никодинска Планина 503
Никодинска Селца 503
Николова Лака 416
Нисарина 295
Ниш 237, 243, 390, 462, 469, 511
Ништавица 302
Ништајица 305
Новачани 361, 474
Новини 482
Нови Сад 409
Ново Мало 379, 389, 393
Ново Село 474
Ногајевци 185, 204, 477—479
Ножот 502
Нолбант Мало 461
Нонт (Наќе) 298.

Његош 220, 226, 275, 342, 351, 394, 398
Њивишта 491.

Обстраница, Об'странпца 177, 188, 200 428
Овче Поље 190, 192, 210, 277
Овчепољски Шоплук 278
Огради 285, 416, 490
Огулин 243
Одар 293
Одеречки Дол 437
Одеса 388
Одовадње Мало 421
Оливоре 556
Оморани (с. код Прилепа) 394, 502
Омот 293
Омотско 304
Оовица 375, 381
Орај 417
Орајн 318, 415
Ораовец (с. у Бабуни) 473
Ораховац 312
Ораш 455
Ораша 200, 453, 455
Орашец 335
Орашовец 456
Орел 299, 305
Ореовска Околија 475
Орешковска Чешма 279

Оржаба 485
Орид (Охрид) 280
Оридско 209, 465, 514
Оризари, село на Тополци 211, 471, селиште у Бошави 239, 284, селиште на Црној 200, 239, 450
Оризарска Гробишта 282, 285
Оризарска Лојза 285
Орлишта 439
Орлиште 515
Орманец 414
Орница 293
Оровот 291
Орта Дере 481
Орта Караслар 191, 210, 475
Орташамале (село) 191, 484
Орта Мале 475, 497
Орта Теј (Орта Караслар) 475
Османица 369
Осогов 497
Осој 460
Осојно Мало 441
Острец 303, 456
Острика 494
Острово 273, 275
Остадње Мало 421
Охрид 272
Оцевско Мало 401
Ошани 203, 280.

Падарница 282, 284, 499
Падина 282, 472, 447, 492, 501, 507
Падиње 291, 318
Падиште 477
Пазар (развале у граду Тиквешу) 434
Пајсијевић 373
Пакалец 413
Паламида 299
Палеовско Мало 412
Паликура 167, 224, 235, 242, 450—452
Памуклук 475
Папаз Тарла 497
Паприва Падина 305
Папучани 457
Параћин 390, 396
Паруш Брег 285
Патрик 241, 488
Пачиште (Полчиште) 208, 286, 288, 289, 293, 405, 407, 413, 417, 419, 420, 426, 427, 478, 481
Пашигино Мало 485
Пашини Грамади 217, 446, 447
Пашовско Мало 329
Пејковско Мало 479
Пелагонија 166, 392
Пеливор 335, 453
Пењајка 490, 493
Пеонија 165
Пепелиште 185, 204, 205, 224, 229, 233, 485—488
Пепелишче 490
Пепелска Река 489
Перелишта 414
Песок 482
Петрево 286, 290, 298
Петковица 410
Пето Мало 512
Петрева Орница 413
Петроград 416
Петрошница 295
Пешина Чешма 288
Пештер 323, 453, 507
Пештера, Пештера 177, 188, 216, 435, 436
Пештера Иљадуша 417
Пештери 455
Пештерица (селиште) 204, 477
Пештерница (село) 185, 204, 205, 488—489
Пиперево (с. у Лакавици) 351, 483, 487, 490
Пиперово (с. у Арнаутлуку) 208, 283, 285, 286, 294, 297, 301, 316, 321, 357, 358, 364, 422
Пирот 243
Писан Камен 428
Пиштера 413
Пладниште, земљиште 417, трг у Кавадарцима 379, 387
Плазје 419
Платуњак 329
Плачкавица 490, 513
Плевна 393
Плетвар, преслап 166, 207, 273, село 396
Пловдив 393
Плоскач 286
Плоча 293
Плочарница 513
Плоче 445
Повардарје 348
Поглед 308, 309
Подвириште 466
Подлес 137, 170, 180, 199, 457—459
Подлешка Селца 459
Подниче 293
Подсело 474
Пожаревац 501
Пожарско 289, 412, 422
Полане 417
Полица 414
Полошко, Полош'ко 170, 176, 179, 180, 240, 242, 414—416
Пољак Мало 208, 443
Пољана (Кулевско Мало у Кавадарцима) 379
Поље (земљиште) 318, 321, 399
Поље (Прилепско—Битољско) 272, 431, 503, 511
Пољска Ржана 448

Попадија 231, 500—502
Попадијско Горно Селиште 231, 501
Поп- Најдово Мало 338
Попова Ливада 502
Попова Њива 497
Попов Дол 486, 488
Поповић 373
Поповско Корито 299
Поповско Мало 401, 460, 502, 512
Поп-Стојково Мало 338
Попчева Чешма 279
Пореч 272
Порови 326, 629
Порта 168, 172, 275, 300, 303, 433
Пошка 474
Пофла 410
Почивало, земљиште 2 2, 285, 399, с. 363
Праведник 188, 436—437
Праведничке Кућиште 180, 188, 436, 437
Праведнички Кошарци 188, 436, 437
Прво Мало 44 , 467, 512
Пребелино 472
Прекаја 373
Прекодолско Мало 338, 348
Прекорекарци 228, 379
Прекоречко Мало 228, 494
Прекоцрнци 135, 291, 392, 416
Прелок 323
Пренапеш 417
Преот 461, 478
Пресвета 210, 476
Пресека 282, 305, 415
Преслап 273, 322, 440, 441, 500, 502, 514
Преслоп 455, 507
Пресопта 280
Преспа 272, 273
Пржал 299, 302, 312
Пржджево 185, 203, 226, 326—329
Пржевска Нерезина 318
Пржно, Пржново 373, 452
Прибошовец 323
Призрен 272, 382, 454, 462
Прилеп 160, 221, 230, 237, 238, 239, 243, 272, 340, 342, 344, 345, 346, 347, 357, 363, 366, 367, 369, 372, 375, 384, 486, 387, 388, 389, 390, 392, 396, 399, 406, 424, 427, 444, 459, 463, 474, 500, 502, 503, 505, 506, 508, 510, 512, 514
Припор (с. у Бабуни) 462
Припорско Мало 461
Присој 335, 417
Присоји 493
Присојно Мало 441
Приштина 238, 469
Провалија 335
Провалије 329
Проганьиште 514
Прокупље 231
Пролаз 207, 504
Промет (преслап) 182, 205
Пропас 439, 454
Пропратница 502
Просек, Просѣкъ 167, 172, 174, 175, 176, 178, 188, 235, 242, 332
Прчево Мало 338, 348
Пусто Градско (Stobi, Municip. Stoben) 165, 171, 235, 457, 463, 464
Пусто Гробје 491
Пусто Село (Пештерица) 204, 478
Пчиња 238
Пчињска Област 273.

Рабдиште 328
Равниште 213, 318, 320, 465, 474
Равор 309
Радња 216, 288—290
Радобил 189, 215, 512—513
Радовиште 276, 277, 346, 367, 487
Радомир 393
Разбојеница 187
Рајевец 80
Рајец, земљиште 4 1, жупа 133, 134, 194, 201, 207, 231, 237, 238, 345, 347, 381, 392, 440, 499—516, река 134, 441, 442, 499, 506, село 177, 208, 215, 515—516
Рајец Махалеси, Рајец Чифлик 215
Рајечка Река 491
Рајкова Глава 502
Рајница 488
Рајнички Дол 481
Ракатско Мало 499
Ракачанско Старо Село 207, 504, 505
Ракето 199, 209, 216, 217, 226
Ракетска Кућишта 209, 217
Ракетска Чешма 323
Ракито (Ракето) 325
Ракла 477, 478
Ракље 171, 207, 504—505
Раковец 217, 284, 303, 305
Ракоцки Ан 505
Рамна 136, 496
Рамниште 326, 493
Ранђела 491
Расипана Лојза 381
Расје 473
Раскрсница 188, 514
Ратков Дол 309
Рачевица 501
Рахорје 493
Раштане 197, 201, 226, 333, 335, 336, 381, 392, 393, 400
Рашовец 454
Рашулица 329
Ревиште 279
Река 288, 455, 500
Река Мало 379
Рекина Уста 490
Релин (Лерин) 280, 418
Рељен (Лерин) 255, 406

Ресава 170, 185, 197, 202, 230, 347, 429—434
Ржиште 136, 295, 299, 300
Рибарско Мало 460
Рибарци 435, 450
Рид 317
Ридиште 369
Рид Мало 315
Ризовец 457
Римишовско Мало 295
Рисјанска Курија 167, 224, 242, 371—372
Рисјанско Мало 449
Рачиње 472
Роговско Мало 424
Родево 289
Родос 368
Рожден 287, 288, 289, 303, 306, 307, 429, 431
Рота 168
Романец 318, 320
Романија (Румунија) 99, 503, 505, 509
Ропче 280
Роре 448
Росол Град 168
Росоман 159, 185, 193, 231, 232, 233, 312, 343, 387, 389, 404, 439, 456—457
Рштиште 500
Рудина 482
Рудине, 133, 162, 436, 490, 493
Рујен 136, 199, 452, 453
Рујковска Чешма 279
Румунија 237
Русија 388, 409, 416
Рушчук 505.

Сама Бука 509
Самовелец 515
Самовилец 413
Самовилски Кладенец 457
Само Дрво 510
Самоков 185, 312, 317
Сарамзалина 458
Сарачов Бунар 369
Саријар Дереси 479
Сатчијово Мало 338
Сачиште 384, 395, 405
Света Гора 409, 416
Светелник 284
Св. Аѳанасіе оу Тнквешоу поль градомь *(Манастир Тиквеш)* 177
Свети Врачи 299
Св. Георгніе Положкы (*Манастир Полошко*) 117
Св. Георгне на Вардарѣ *(Манастир Св. Ђорђа на Вардару)* 178, 366
Свети Ду 457
Свети Ђорђе (железничка станица за Неготино) 338, 348, 392
Свети Илија 133, 413, 421, 438, 467, 468, 476
Свети Источник 433
Свети Јован 375
Свети Милош 502
Светирачка Река 428
Свети Тодор 438
Свећани 385, 466—467
Свећанска Клисура 465
Свилајнац 490
Свиловец 318
Свињарник 502
Свињишта 225, 305
Сврачка 823
Сврљиг 243
Сгр Оваси 475
Северна Америка 427, 499
Седло 299, 305, 454
Селиште 200, 288, 335, 371, 459, село у Топлици 452
Селска Река 499
Селска Чешма 286, 323, 437, 464
Сенокос 162, 189, 512
Сер, Серез 276, 343, 344, 352, 386, 400
Серменин 300, 301
Сечивишта 318
Сив Камен 510
Сиви Кобили 490
Сизовско Мало 509
Сиколица 299
Синановско Мало 379, 429, 442
Синокос 413
Сиришник 474
Сирково 185, 193, 211, 233, 455—456, 464
Сирочник 413
Скадар 230
Скакало 499
Скала 299, 305
Скачинско Кале 469
Скачинци 185, 469
Скинато (урнис на раседној линији изнад става Дошнице и Бошавице, од Солунског земљотреса 1902.) 282
Скокот 203, 280
Скопље 238, 272, 337, 345, 348, 366, 382, 389, 394, 404, 462
Скопско 209, 323, 488
Скочивир 311
Скрка 136, 417, 446, 452, 454, 460, 464, 466, 490, 507
Скршена Црамуша 279
Сландол (жупа) 191
Слања 191, 224, 484
Слато Рамниште 326
Слатина, земљиште 486, 494, извор 484, река 482, селиште 193, 209, 326, 329
Слива 456

Сливиште 286
Сливките 305
Смеса 477, 481
Смилевско Мало 412
Смилова Тумба 509
Смиловец 299
Смирна 341
Смоквица 284, 368
Смокова Горница 312
Смолани 207, 231, 510
Смоланско Старо Село 207, 510
Смраделок 499
Смреки 282, 318, 434
Снос 305
Сојкар Мало 489
Соко-Глава 454
Сокол 369, 413
Соленица 464
Солиште 280, 447
Солун 159, 162, 175, 215, 232, 238, 242, 275, 291, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 396, 397, 403, 404, 408, 447, 454, 457, 480
Солунска Област 273
Солунски Вилајет 345, 387
Солунско 321, 502
Солунско Поље 296, 504
Сопиште 180, 421
Сопишка Црква 173, 420
Сопот, Сопотъ 185, 201, 202, 204, 229, 233, 374—375
Сопотске Њиве 335
Соселер 471
Софија 364, 366, 507
Софи Мало 368
Спанџовско Мало 424
Спас 421
Спасић 416
Спровирачка 421, 440, 455
Спротива-Вардар 480
Спротивна Чешма 434
Спротивно Мало 295, 453
Србија 224, 236, 239, 336, 342, 347, 368, 390, 393, 400, 409, 416, 424, 470, 503
Србиница 457
Србиново 180, 273, 480, 481, 509
Сребрница 278, 394
Средња 439
Средње Мало 213
Средњо Мало 279, 332, 379, 393, 456, 494, 496
Средњи Рид 326, 329
Средорек 282, 477
Средсело 281, 332, 368, 441
Средско Мало 429
Средско Пут 318
Срећен
Срем 243
Сремчица 23
Ставци 440
Сталева Грамада 299
Стамбол (Цариград) 277, 493
Станова Варешица 293
Станојовско Мало 510
Стара Бачила 279
Стара Лојза 369, 493
Стара Липа 227, 492
Стара Река 199, 203, 279, 303, 375, 457, 459
Старафино (Старавина) 437
Стара Црква 408
Стара Чешма 201, 421, 422, 466, 500
Стари Велес 174
Стари Гарван 210, 489
Стари Дрен 216, 285, 286
Старо Гробиште 294, 497
Стародренска Чешма 284
Старо Село 415, 417
Староселска Чешма 436
Стекеровци 448
Стена 177, 441
Степанова Стена 509
Степанци 500
Стефан 279
Стефаново Брдо 285
Стефкова Вода 279
Стоби, Stobi, Stoben Municipium 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 235, 322, 464
Стојаково 296
Стојановско Мало 505
Стојковичева Мала 219
Стојчева Круша 512
Столови 293
Страшово 185, 200, 224, 226, 242, 312 — 315
Стража 499
Страње 295, 308, 315, 514
Средњи Рид 423
Средњо Мало 292, 295
Средорид 212, 507
Средсело 315
Стрмашево 185, 229, 234, 292—294
Строшка 494
Струма (поточић) 460
Струмица, Струмница (варош) 182, 238, 276, 297, 346, 352, 364, 366, 404, 409 487
Струмичко 427, 431
Стубулски Извор 494
Студена Вода 279, 330
Студена Глава 284
Студенец 417
Студеница 502
Студно 509
Стурулинци 486
Сува Гора 207, 510
Суви Дол 440, 510
Суви Чешми 281
Суво Грло 329

Сугарева Вода 416
Сулбен 293
Сулејманстова Порта 380
Сулинар 284, 326
Сулинарка 326
Сулинова Чешма 288
Суревичево 353, 355
Сутец, Сутець 177, 179, 413, 414.

Танасица 416
Тангуровско Мало 485
Таорска Клисура 192
Тапан 413, 419
Тасевско Мало 412, 424
Татарлија 471
Таш 479
Ташли Каран 479
Тесалија 275, 423, 426
Тетово 462
Тиквеш, земљиште 225, 430
Тиквеш, Тиквешь, град 160, 172, 177, 189, 202, 225, 402, 433—434, област 133, 134, 166, 177, 191, 192, 193, 201, 246, 277, 279—498, 343, 345, 347, 367, 381, 284, 387, 416
Тиквеш Горни Град 177, 187, 434,
Тиквеш Долни Град 177, 197, 434
Тиквешица 134, 169, 172, 225, 428, 429, 430, 433
Тикленик 326
Тимњаник, Тимьанникь 185, 186, 195, 197, 232, 233, 335—337, 350
Тимњанички Дол 337
Тинкаменечка Река 495
Тисавец 445, 515
Тиса Малеси 479
Тисовец 473
Тишанец 217, 466
Тишанечка Река 217, 466, 467
Тонове Колибе 416
Топлик 483
Топлица, област 243, село 171, 207, 208, 505—506
Топличка Кула 505
Топлички Ан 506
Топличко Селиште 207, 505, 506
Тополка 272, 277
Торјанов Камен 318
Требље 452
Тремник 185, 193, 199, 210, 233, 329—330
Тренчевска Колиба 501
Тренчевско Мало 424
Тренчовско Лозје 280
Трећо Мало 467, 512
Трештени Спили 495
Три Брата 291
Три Цера 305
Три Цуцке 477
Трнића Брег 373
Трнкливо Долче 318
Трњани 452
Тројаци 167, 168, 171, 185, 190, 506—507
Тройчуловец 434
Трошловец 305
Трстеник, Трьстенникь 164, 176, 241, 242, 243, 447—449
Тумба 207, 305, 440, 510
Турлук (село *Клисура*) 280
Турска 144, 64, 225, 278, 335, 370, 372, 393, 394, 408, 489, 498
Турска (*Ислам*) *Курија* 167, 224, 241, 242, 372
Турско Гробиште 294
Турско Мало 401, 449
Турчинова Чешма 489
Тушин 292, 297, 412, 419.

Тавe 454
Тавет 505
Тезимбегово Мало 338
Терамидница 417
Тесавица 335
Тесендре 170, 177, 215, 514—515
Тимовско Мало 466
Тојичинде 477
Тулâлар Мале 475
Туловско Мало 492
Турлевске Колибе 501
Тустендилско Крајиште 219
Тутовић 452.

Убово 240, 477, 479
Убовско Селиште 240, 479
Ува 476
Удрово 305, 307
Узуновско Мало 313
Уланци 185, 480—481
Улица 188, 436
Ума, земљиште 491, село 289, 313
Умелина 417
Уреји 415
Усов Гроб 285
Ушка 461, 464
Уфеџик 475
Ушевица 295
Уши 473
Уште 374.

Фалафајкова Лозја 369
Фалашково 499
Фишекчијово Мало 358
Фуштани 304, 317, 429.

Халовски Хан 384
Хамам Чифлик (Бања) 235, 320
Хамзабејли 475

Хане (*Тиквеш* с десне стране Вардара) 191, 211, 498
Ханска Чешма 330
Хањовско Мало 323
Хасовско Мало 379, 393
Хатиповско Мало 335
Хаџи-Аметовско Мало 335
Хаџи-Арсово Мало 338, 344
Хаџи-Арсов Чифлик 338
Хаџи-Демирли (Џидимирџи) 200, 482
Хаџи Дере 484
Хаџијан Дол 369
Хаџи-Јусуфли 191, 479
Хаџилак 232
Хаџипашовско Мало 210, 329
Хаџи-Постолово Мало 338
Хаџи-Реџепли 191, 485
Хаџи-Сејдели 191, 484
Хидаверди Темишвар (Паликура) 451
Хисарска Клисура 134
Хоово 197, 201, 228, 381, 392, 393, 400
Хоџино Мало 332
Хрид 329
Хумиште 493
Хумот 399
Хусков Рид 449
Хуслари 493
Хуткина Чешма 326.

Џајари 358
Џарев Дај 171, 207, 510, 513
Џаревец 282
Џаревиќ 171, 207, 212, 510—511
Џаревиќска Река 207, 509
Џаревиќско Селиште 207, 511
Цариград 226, 333, 343, 385, 394, 475, 487
Џерева Расја 331
Џипаровско Мало 512
Џрвена Вода 419
Џрвена Земља 318, 369, 433
Џрвена Њива 281
Џрвена Пештера 454
Џрвена Стена 282
Џрвена Чука 490
Џрвена Шума 454
Џрвен Брег 299
Џрвени Брегови, земљиште 335, селиште 229, 377, 375
Џрвен Камен 477, 499
Џрква 371
Џркварска Чешма 288
Џрква Св. Николе (у Белој Водици) 197, 509
Џрква Св. Спаса (у Праведнику) 197, 436
Џрквенско Мало 338, 442
Џрквино 185, 211, 277, 472—473
Џрквиче 492
Џрквиште 422, 497
Црьковь Архаггель оу Каташи 178
Џрмница 243, 452
Џрна 133, 162, 172, 178, 199, 216, 242 381, 391, 412, 414, 424, 433, 439, 442, 445, 447, 449, 450, 453, 456, 463, 464
Џрна Вода 305, 307
Џрнак 292
Џрна Спила 488
Џрни Врх (село) 448
Џрни Дрим 272
Џрни Песок 323
Џрни Усовци 329
Џрно Камење 434
Џрнокот 299
Џрнопоље 369
Џрно Поље 477
Џуцка 472
Џуцките 369
Џуџул 326, 329
Џуџулка 466
Џуџули 117.

Чај 474, 475, 477
Чај Баши 477
Чајлевец 217, 466
Чакавец 433
Чалија 486
Чалџакчи (Оризари на Тополци) 475, 476
Чамова Воденица 312
Чајкарник 465
Чардак 303, 477
Чаршија 338, 344, 401
Чаршичко Мало 379, 385, 387, 393
Чатурник 188, 436
Чашке 303, 417, 484
Чебелево 273, 384, 480
Чебовско Мало 485
Челевец 161, 203, 497—498
Челевец-Јазла 497
Чело Брдо (село) 452
Челопек 294, 317
Чемерско 216, 299—302
Чепишовско Мало 460
Чешовско Мало 506
Черкез Ћеј (*Черкеско Село — Вештине*) 238, 488
Черкеско Село (Вештине) 238
Чернец 428
Четврто Мало 512
Четир Буке 509
Чешало 326
Чешмедере (село) 191, 479
Чешме Дере (река) 484
Чешмиче 369
Чешмичка 323
Чинчени Мезарлак 489
Читакли 191, 224, 484
Чифлик 315, 466, 486, 490, 495
Чифличе 465, 468
Чифличко Мало 329, 374
Чичевска Река 461

Чичевска Скрка 217
Чичевски Кошари 227, 461
Чичевско Грамаће 199, 463
Чичевско Кале 199, 205, 458, 463
Чрьна *(Црна)* 177
Чуброво 480
Чука 295, 484, 486
Чука Алти 475
Чуке 315
Чулешковско Мало 412
Чумбарово Мало 514
Чундевско Мало 502
Чуповец 299
Чупуркова Орница 318.

Џамалци 475
Џаферица 326
Џбуровец 291
Џемаларски Гробишта 484
Џене Теће 474
Џибарица 295
Џидимирци 200, 234, 441, 482—484
Џинанца 299
Џинка 348
Џиновско Мало 442
Џумаја 238, 366.

Шабаница 488
Шабановско Дабје 331, 335
Шакалица 434
Шалев Дол 446
Шайков Дол 331
Шедрван 416
Шеоба 240, 488
Шехов Брес 369
Шешково, Шешково 136, 176, 185, 194, 438—440
Шибеник 243
Шивец 218, 446—447
Шивечка Скрка 218, 446
Ширина 335
Ширковско Мало 492
Широка Падина 299, 303, 305, 459
Широко Поље 369
Шкодра (Скадар) 431
Шкумбија 272
Шљивовица 373
Шљупкови Бресје 423
Шолендов Дол 441
Шопка 323
Шопилук 202, 420
Шоповско Мало 323
Шопор 279
Шопурка 477
Шоша 323
Штип 221, 232, 238, 335, 340, 341, 345, 346, 347, 348, 349, 354, 360, 361, 363, 365, 366, 367, 369, 372, 406, 409, 487, 488
Штипски Шопилук 192, 278
Штипско 209, 324, 327, 333, 413, 422, 430, 432, 451
Штипско Равниште 486
Штудер 135, 279
Шукаланско Мало 496
Шулишовско Мало 456
Шумадија 223, 236, 368
Шуманово Мало 429
Шумати Рид 315
Шунтевско Мало 329
Шупље 473
Шупур 408
Шуталец 331
Шутин Дол 282.

III. Имена сојева и важнијих личности.

1. Православни Срби.[1])

Аврамовци 292, 306, 308, 451
Аврамовци—Китевци 303
Ајгаровци 353
Ајровци 426
Ајтевци 280
Ајтовци 431, 440
Алатини Мујиз, Јеврејин из Солуна 346
Алексовци 460
Алчиновци 288
Алчиновци—Гусовци 513
Американци 358
Анадолци 287, 322
Анастасовић браћа, зографи из Крушева, 274, 416, 433
Андовци 281, 284, 287, 316, 356, 360, 378, 446, 464, 483
Андовци — Брајовци 366
Андовци—Колчевци 410
Андовци—Кукуртовци 358
Андонијовци 407
Андоновци 304, 357
Андровићи 452
Андуровци 425

[1]) Нека одступања су означена.

Анђелевци 284, 304, 311, 313, 508
Анђелевци—Пемовци 514
Анђелковићи 452
Анђелковци 307, 363, 421, 443, 480
Анђелковци—Јасковци 425
Анђушовци 353, 395, 454
Аневци 446
Антовци 397, 454
Анчевци 360
Апостоловци 378
Аралинци 418
Арбовци 454
Аргировци—Грковци 398
Арђановци 397
Аризановци 405
Аризановци—Стамболџије 343, 352
Арнаути—Илевци—Весковци 189, 303, 306
Арсениѩ, монах Ман. Полошког 202
Арсовци 483
Асијовци 430
Астарџијовци 341, 349
Атанасковци 428, 435, 451
Атанасовци 297, 306, 327, 331, 357, 365, 422
Атанасовци—Галабовци 311
Атанасовци—Ђошовци 418, 427
Атанасовци—Пипери 362
Аткинсон Карло, досељен из Енглеске 242, 365
Аткинсони, Енглези 365
Афковци 309, 418
Афтовци 413
Ацевци 458
Ацовци 418
Ачковци 314, 414
Аџи-Јановци 414
Аџијовци 284, 291, 293, 309, 311, 314, 366, 508
Ашадановци 361
Ашковци 356.

Баба-Анђини 291
Баба-Брезинкини 508
Бадевци 308
Бајићи 373
Бајковци 421
Бакаловски Јано Бакал 384
Бакаловци 228, 384, 403, 404
Бакарјовци 355, 420, 421, 429
Бакевци 396, 399, 403
Бакевци—Мајсторчевци 405
Бакевци—Митревци 428
Баловци 436
Балтевци 280
Балтовци 425
Балчевци 503
Банџовци 435
Баовци 289
Барамачовци 426, 428
Барјактаровци 303, 413
Баровци 313, 327
Басаровци 421, 425, 499
Басмарковци 398, 404
Басмаџијовци 403, 432
Батовци 467
Бачовци 300, 311, 316, 398, 422
Бачковци—Данчевци 511
Башковци 283, 285
Башчованови—Сопотски 357
Бежановци 502
Бежановци—Геге 280
Бекчевци 511
Белевци 296, 398, 474
Белегушковци 426
Белићи 448
Беломарићи 373
Белчевци 405
Бељаски 373
Бендеровци 443
Бечовци 440, 443, 508
Бецо, Јеврејин из Солуна 390
Бешировић Андон 296
Бешировци 309
Биковци 430
Биндевци 415
Биновци 281, 439
Бинчевци 458
Бастренци 358
Бицовци 411, 412
Благоводовци 478
Бобаровци 513
Богатиновци 460, 462
Богдановци 307, 362
Богевци 300, 313, 351, 363, 398, 407, 417, 418, 504
Богевци—Терзијовци 353
Боднијовци 349
Бодовци 499
Бође Петре, магеръ Ман. Полошког 416
Бођевци 210, 492
Боевичь Папа-Коста 416
Божиновци 208, 413, 419, 443
Бојаџијовци 356, 406, 462
Бојаџијовци—Ковевци 395
Бојковци 304, 362, 371, 413, 418, 427
Бојковци—Витановци 293, 303, 316
Боіѡвнѣъ Лазаръ 400
Бојовци 406
Бојовци, властелински сој у Гор. Чичеву 195, 461
Бојовци—Велковци 504
Боновец Пано Јовановић 349
Боновци 316, 349
Бонџевци 378
Бонџевци—Миновци 460
Босиљковци—Галабовци 437
Ботовци 478
Боцевић Илија и Петре 400
Боцевци 327

Бошавски 297
Бошавци 407, 410
Боше од Маријова 226
Бошевци 439, 447, 458
Бошковски Орданъ 344, 367
Бошковски Риста Трајковић 226
Бошковци 202, 226, 290, 291, 327, 343, 352, 362, 372, 388, 396, 413, 418, 419, 420, 427, 469, 483, 502, 511
Бошњаковци 503
Брајевци 280
Брајовци 313
Брдаревци 405
Брдаровци 286, 331, 371
Брзаковић Никола, „садружник" Карађорђев 236
Бр(анко) воєвода у Тиквешу за цара Душана 176, 177, 178, 181, 442
Бубевци 452
Будинци 227, 460
Будур, ђак Ман. Св. Петке 227, 282
Будуровци 294
Бунарци 406, 432
Буњуровци 447
Бураке—Власи 341, 351
Бучуковци 455.

Вазлијовци 508
Ваковци 505
Вакафци 371
Валевци 321, 361
Ванђеловци 304
Вановци 414, 463
Варижановци 503
Василовци 377
Васковци 203, 280, 498
Ваташани 327
Ваташановци 355
Вачковић Ђоре 403
Вачковци 300, 397, 405
Вачовци 305
Велићовци 513
Велковић Дафче 386, 396,
Велковић Диме 385, 386, 396
Велковић Мишо Дафчев, Велковъ Мише Дафче, епїтропь Ман. Полошког 386, 416
Велковић Хаџи-Пано 386, 388, 390, 400
Велковци 281, 286, 288, 303, 306, 311, 313, 373, 385, 386, 387, 388, 389, 396, 406, 407, 420
Верпинини 361
Весковци 287, 289, 306, 307
Весковци—Трповци 420
Весовци 465, 515
Весовци—Касаповци 341, 349
Вешки 327
Видевци 303
Видевци—Колевци 418
Видићовци 405
Видовци 447
Видовци—Пирковци 503
Вилиповци 421, 425
Витановци 301, 314, 418, 425, 439, 483
Вишовци 439
Владисављевићи 373
Влајићи 448
Возарчанци 398
Војчевци 505
Вражавковци 199, 458
Врангаловић Ставро 386
Врангаловци 395
Врговци 352
Врсаковци 508
Вртевци 503
Вртковци 407
Кучко от Курешинце 180, 233.

Габеровци — Дрчевци 199, 209, 300, 311, 314, 398
Габровчанци 285
Газда-Недевци 343, 351
Газдаревци 404
Галабовић Мино 400
Галабовци 208, 309, 387, 407, 441
Галевић Хаџи-Мано 395
Галевци 293, 303, 304, 306, 307, 353, 387, 395, 452, 481, 499
Галовичъ Атанасъ Грънчаръ 349
Галовичъ Ѣанко Грънчаръ 349
Галовић Пор-Најдо 367
Галовићи—Грнчаровци—Пор-Најдовци 341, 349
Гаџовци 303, 418
Гвозденовићи 452
Геговци 286, 292, 293
Геговци—Стрмашевчиње 297
Гечевци 353, 395
Гечковци 312
Гечковци—Јовановци 305
Гиновци 413
Гичовци 478, 481
Гишовци 421
Глоговичани 231, 503
Говедаровци 280, 287, 359
Гоговци 361
Голевци 502, 504
Голичовци 503
Голчевци 296, 300, 325, 398
Гондевци 458
Горневци 439
Горниковци—Темељковци 301
Гоцомановци 412, 418
Гочевци 446
Гравтовци 421
Градислав, властелин Душанов 178
Градишки—Николовци 302, 306
Грачановци 352
Грбавечки 508

Грбевци 303
Грљевци 500
Григоровци 478
Гријевци 425
Гријовци 412
Гркљановци 309
Грковски Андо Даскал 367, 395, 400, 405, 409
Грковски Заро Андовић—Даскаловић 395, 400
Грковци 228, 384, 395, 405, 423, 429, 432, 511
Грковци—Аргировци 343, 352
Грковци—Ђувтевци 426
Грковци—Струмички 352
Грозановци 316, 450, 480
Гроздановци 378, 395
Грозевци 513
Грозевци—Црвењаковци 284
Гросковци 407, 410
Грошовци 364
Грубари 373
Грујовци 294
Гуљуловци 308
Гунтуровци 365
Гурамовци 458
Гуревци 403, 407, 421
Гусовци 509, 511
Гуцаловци 418
Гучеловци 406.

Дабнжнвь, властелин господара Костандина 178, 182, 195, 197 350, 411
Дамњаничеви 219
Дамњановци 512
Данаиловци 352, 463
Данаиловци—Ађупкаровци 378
Дановци 289, 363, 405, 458, 499
Данчевци 309
Данчевци—Буцаровци 510
Дарнајовци 480
Даруд 452
Даскаловић Димитрије 426
Даскаловић Поп-Цеко 426
Даскаловци 426, 462
Дафиновци 309
Дафковци 405
Дафчевци 359, 453, 478, 483
Дашковци 470, 473
Дебриштановци 397
Дебришчевци 397
Дејановци 467
Дековци 430
Дели-Петревци 360
Делковци 316
Деловци 306, 307, 313, 315, 316, 325, 327, 354, 365, 414, 425, 481, 483, 501
Денићи 373
Дечански краљ 174, 367, 416
Дешићи 373
Дзавировци 439
Дзавировци—Јуруковци 437
Дзафовци 372
Дзверовци 426
Диневци 425
Димевци 514
Дмнтр' зγраф' Дреновске Цркве 444
Димитријовци 301, 304, 453, 459, 463, 483, 512
Димитријовци—Туневци 361
Димковци 309, 418, 446, 447, 474
Димковци—Лажовци—Андонијовци 303
Димко-Пашо 371, 374, 451
Димкопашовци 240, 374
Димовци 308, 325, 359, 360, 363, 366, 378, 397, 404, 424, 439, 446, 451, 452 455, 463, 481, 511
Димчевци 365
Дисанковци 306
Дисанци 376, 378, 398, 407
Добротинци 427
Доге—Власи 391, 396
Дојковци 327
Дојранци 366
Домазетовци 458, 508
Доновци 287
Дончевци 451
Доровци 281
Драгашь Іоань деспоть 176, 177, 178, 181, 182
Драгљевци 359
Драгославь, властелин господара Костандина 178, 182
Драгоушнн, брать краља Душана 172 181, 183, 415, 416
Дрваровци 431
Дрварчевци 396
Дрдовци 425
Дрчевци 365, 372, 410
Дубровци 376, 378, 396, 406
Дујевци 508
Дуковци 361, 376, 411, 513
Думовци 454
Думовци—Терзијовци 412
Дупиновци 437, 441
Дуруновци 306
Дућанџијовци 425
Душан краљ, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 183, 415, *цар* 175, 176, 177, 178, 181, 366.

Ђауровци 314
Ђеговци 469, 472
Ђелевци 188, 397, 514
Ђеловци 455
Ђерасиновци 458
Ђермани 448
Ђешовци 289

Ђинковци 513
Ђоговци 308, 316, 322, 331
Ђоговци—Јанчевци 361
Ђондевци 306, 341, 349
Ђоргевци 418
Ђорговци 294, 296, 302, 313, 502
Ђорђевићи 452
Ђорђевић Риста 237
Ђорђевци 294, 304, 309, 359, 443, 492
Ђорђијовци 35[illegible], 363, 397, 451, 483
Ђорђијовци—Терзијовци 365
Ђорђовци 286, 30[illegible], 365, 446, 478, 508
Ђорђовци—Грковци 398
Ђоревски Хаџи-Арсо, потомак Кир-Николе од Тимњаника а од властелина Дабижива 232, 336, 350
Ђоревци, сој Кир-Николе од Тимњаника а од властелина Дабижива 195, 197, 23[illegible], 281, 336, 341, 350, 411
Ђоревци 447, 453
Ђоревци—Власи 314
Ђоровци 287, 313, 420, 428, 443, 492, 514
Ђорчевци 232, 366, 372, 377, 421, 425, 429
Ђорчевци—Бошковци—Бакалине 341, 349
Ђорчевци—Измирлијови—Лазовци 341, 350
Ђошевци 289, 356, 446, 423, 499
Ђошовци 480
Ђувалевци 450
Ђурђевићи 448
Ђурђовци 2[illegible]7
Ђуровци 291, 297, 425, 460, 480
Ђурчевци 297
Ђусевци 361.

Евдићовци 366
Еленовци 303
Емшовци 343, 352
Ергићи 373
Есмеровци 343, 351.

Зајковци 431
Зарзићи 373
Заровци—Митровденци 501
Зафировци—Терзијовци 361
Захарије, игумен Ман. Полошког 415
Здравевци 354, 361, 447, 458, 516
Здравковићи 448
Зеленгоровци—Грнгевци 280, 283
Зеновићи 452
Златаровци 503
Златевски 300
Златевци 283, 289, 291, 354, 397, 425
Златевци—Илевци 514
Златковци 501
Златовци 516
Зулумовци 425.

Иванчевићи 452
Ивићи 373
Игњатовићи 448
Иговци 449
Икономовци 404, 409
Илевци 397, 404, 423, 429, 447, 470
Илевци—Чашковци 454
Илевчевци 469
Нлıа Калуѣероть ѿ Неготнно 416
Илијовци 289, 309, 466, 512
Илковци 304, 362, 376, 439, 461, 462
Иловци 439
Иловци—Евдићовци 351
Иловци—Трипуновци 354
Илчевци 307, 425
Индријовци 280
Иновци 467, 480
Исаковци 432
Ицковци 429
Ицовци 349, 358, 396, 425, 443, 454
Ичковци 309, 414.

Іаковьць, властелин господара Костандина 178, 182
Јакововци 439
Јаневци 355, 359, 360, 439, 473, 516
Јанићијовци 311, 359, 378
Јанко, властелин у Демир-Капији 284
Јанковци 314, 420, 499
Јанковци—Ђоревци 502
Јанколовци 426
Јанкуловци 472
Јановци 355, 451
Јанчевци 203, 280, 306, 314, 352, 365, 437, 439, 447
Јанчевци—Јакововци—Валавајке 431, 435
Јанчевци—Поповци 413
Јанциковци 437, 439
Јамандије—Власи 452
Јаревци 404
Јарнановци 502
Јасивовци 499
Іевдокнıа царнца срьпскнıа 181, 182
Јеленовци 343, 35[illegible], 395, 405
Јефтовци 480
Јечменковци 413
Јечменковци—Вачовци 423
Јовановићи 448, 452
Јовановци 284, 291, 293, 297, 301, 352, 355, 357, 360, 362, 372, 439, 447, 451, 463, 483
Јован-Ћехајини 283
Јованчевци 422, 445, 453
Јовевци 425, 431, 458
Јововци 472
Јовчевци 316, 420, 432
Јолевци 353, 421
Јоновци—Исаковци 341, 351

Јорганџијовци 343, 352, 366
Јосивовци 376, 439, 458, 467, 502
Јосифовци 387, 389, 396
Југовци 398, 439
Јуруковци 454, 483.

Кабрани 432
Кабрановци 418
Кадијовци 307
Кадревци 405
Кажанегре 373
Кајчевци 414, 418
Калабе 448
Калајџије 341, 356, 4.7
Калајџије—Власи 397
Калајџије—Трајковци 350
Калиник, игумен Ман. Бошаве 310
Камендолије—Тасковци 358
Камериновци 313
Камовци—Мицковци 313
Камчевци 292, 293, 303, 312, 314, 360, 361, 365, 396, 398, 420, 446, 469, 492
Камчевци—Дисанци 431
Камчевци—Соколовци 313
Камчевци—Чифије—Сулинари 359
Камџијовци 503
Капларовци 361
Карабатовци—Карпузовци 470
Карабатовци—Скандевци 4.3
Карабашовци 425
Кара-Бошковци 372
Каравиловци 481
Каравилчевци 4.0
Карадаковци 421
Карадаковци—Мркевци 356
Карадачовци 431
Карадовци 321
Карађорђе 220, 223, 236
Карајовци 431
Каракашовци 404, 417
Кара-Николовци—Власи 397
Карафендоловци 469
Карафилевци 331
Карафиловци 321
Карацовци 366, 378, 467, 468, 472
Карговци 478
Каревци 443, 513
Каревци—Зулумовци 357
Касапиновци 405
Касаповци 474, 413
Касаповци—Тулевци 515
Катараловци 327
Катарловци 376
Катаровци 360
Катранџијовци 289, 300, 312
Кафовци 357
Кацовци 327, 398
Кашанејери 452
Кашаровци 509
Кенџовци 422

Кvр' Бонко, предак Ђореваца, син Кир-Николе од Тимњаника 197
Кvр' Дане, брат Кир-Боика 197
Кvр' Іωвче, брат Кир-Боика 197
Кvр' Іωсифь, духовникь Ман. Моклишта 197
Кvр' Никола ѿ Тимѧникь, предак Ђореваца а потомак властелина Дабижива 197, 350, 411
Китевци 316, 508
Китовци (у Неготину; изостало: из Дуброва) 357
Кицовци 297, 360, 362
Кичевци 208, 215, 431, 515
Кичевци—Мрчковци 435
Кишковци 503, 504, 505
Кишовци 315
Клисуровци 283
Клисуровци—Зеленгоровци 292
Клисуровци—Поповци 286
Клинчаровци 406, 426, 430
Кнежевићи 373
Ковачевићи 373
Ковачовци 514
Ковевци 478, 514
Ковевци—Масинци 502
Ковевци—Пластовци 425
Кововци 321
Кодовци 472
Кокошовци 513
Колажеговци 511
Колевски Диме Даскал Поп-Анђелевић 409
Колевски Камче Даскал Поп-Анђелевић 236, 405, 409
Колевци 363, 378, 379, 397, 404, 440, 452, 504
Коловци—Камендолије—Тасковци 463
Колчевци 429
Колчевци—Андовци 303
Конопишки 297, 407
Конопишци—Шулевци 302
Конфорти, Јевреји из Солуна 344, 346, 38., 398
Копришанци 316
Корабаровци 373
Кормаковци 421
Коста, син Крсте Зографа из Велеса 367
Костадиновци 314, 354
Костандинь господинь, господарь срьбскын 176, 177, 178, 181, 182, 183, 187, 350
Костевски 302
Костевци 357, 509
Костнѣь Іωванъ 400
Костовци 302, 306, 349, 351, 360, 363, 398, 405, 432

Котевски 511
Коцевци 397, 405, 463
Коцовци 301, 483
Кочовци 412, 439
Кочовци—Гоговци 450
Кошанци 437
Крагујовци 410, 426
Крајничани 458
Кралевци 303, 315, 363, 366, 376, 501
Краљ-Марко, Краље-Марко 282, 368, 441, 445, 465, 506, 511
Кралеви 373
Крачевци 425
Крачевци—Ајазовци 428
Крачевци—Ицовци 423
Кречовци 435
Криволачки 313
Кривошијовци 492
Кривчевци 315
Кришчевци 325
Крлевци 509
Крнинци 462
Крњевци 301
Крпејке 378
Кр'ста Зографъ ѿ Велесъ 349, 409,
Крстевци 290, 303, 309, 313, 364, 404, 422, 447, 463, 467, 478, 499
Крстевци—Буревци 469
Крстевци—Мешничари 357
Крстевић Илија Ђорђевић, даскал 367
Крушаровци 376
Крчмаровци 462
Кршшанковци 419, 421
Кршчевци 311
Кузмановци 280, 325
Кујунџијовци 327
Кујунџијовци—Арсовци 397, 404
Кукобаши 447
Кулевци 427, 508, 513
Куманичевци 435
Кумовци 285, 321
Кумовци—Левковци 311
Кунинци 458
Куричановци 376
Куричевци—Мукајетовци 404
Курпашовци 504
Курчевци 425, 433, 435
Кусевци—Орешковци 280
Кусе-Петревци 289
Кусиђоровци 321
Куси-Ордановци—Ђоревци, сој Кир-Николе од Тимњаника 350
Кушарци 473
Кушкевци 470
Кушовци 351, 506.

Лажичаровци 361
Лажовци 378, 419
Лажовци—Илевци 511
Лазарковци 303, 315, 410, 437, 438, 451, 483
Лазевци 446, 514
Лазовци 287, 353, 366, 418, 443, 446, 453, 459, 467, 483
Лаибићи 452
Лајчаровци 417
Лалковци 231, 430, 431
Ламовски Лазо Ђорђевић Главучо 350
Ламовци—Главуче 341, 350
Лангардијовци 352
Лангардијовци—Смилевци 351
Лапчевци 418
Ласковци 355
„Латиновци“ (Алатини), Јевреји из Солуна 346, 389
Леблебиџијовци 233
Левковци 44[illegible]
Левовци 362, 364, 421, 422, 429, 458, 463, 474
Леринци 362
Леринци—Сучкате 355
Лесковци—Аврамовци 287, 288, 294, 297
Лоловци 431
Лукадаровци 305
Лукаровци 286
Луковци 315
Луковци—Ицовци 311.

Мавровци 460
Мађаровци 462, 464, 470
Мајсторовци 283, 297, 321, 362, 404, 422, 429, 483
Мајсторовци—Бунарци 426
Мајсторчевци 301, 404
Малиминовци 363
Малинковци 353, 470
Малиновци 499
Малиновци—Светониколовци 502
Маловци 480
Манасијовци 469, 473
Мангировци 504
Маневци 469
Мановци 306, 308, 314, 420, 450, 462
Мановци—Пиштољовци 363
Мантевци 232, 313, 341, 366, 406
Мантевци—Бунарци 423
Мантевци—Куричани 354
Мантевци—Самарџијовци 362
Мантевци—Хаџи-Постоловци 349
Мањовци 513
Мањовци—Малкићовци 515
Марандевци 414
Маријовци 435
Марини 290
Маринци 453
Марић Мијајло 237

Марко, властел. Душанов, који је у својој „држави" подигао Дреновску Цркву, 176, 177, 178, 181, 444
Марко краљ 177, 182, 183, 187
Марковић Стојанче, даскал 367
Марковци 307, 316, 327, 331, 357, 360, 378, 417, 447, 515
Марковци—Поповци 469
Марковци—Тимовци 506
Маркудевци 378
Мартиновци 502
Марчевци 437, 508
Матаковци 406
Матевци 397
Матејовци 425
Матовци 466, 499
Масевци—Јаричкаше—Страчковци 351
Маскаровци 378
Масларковци 327, 398
Маслинковци 457, 480
Мацини 466
Мекевци 499
Мекишовци 363
Мелачевци 404
Меленковци 321
Меловци 302, 305, 314, 316, 403
Мелчевци—Будуровци 361
Мемчевци 303
Мечкаровци 353, 363
Мечовци 419
Мешковци 396, 397, 403
Мешковци—Ризевци 404
Мијајлевски Хаџи-Васил Несторовић 389, 390
Мијајлевци 225, 310, 364, 385, 388, 389, 395, 437
Мијаковци 208, 426, 435, 505
Мијаковци—Кликушовци 508
Мијовци 512
Миковићи 452
Милан краљ 224
Милачовци 431
Милевци 420, 458
Миленковци 327
Милетић Ђорђе, учитељ из Новога Сада 400, 409, 410
Милимишковци 425
Милићовци 439
Миловановићи 219
Миловци 373
Милош кнез 223, 236
Милошевци 447, 458
Милошовци 281, 287, 313
Миндевци 411, 429
Миневићи 373
Миновци 303, 313, 354, 361, 412, 422, 440, 454, 503
Миновци—Карасановци 504
Минчевци 291, 316, 397, 405
Мировци 309
Мирчевци 428, 503
Митићовци 443
Митковци 203, 280, 405, 423, 506
Митревци 283, 291, 292, 293, 362, 365, 376, 432, 437, 446, 450
Митревци—Колевци 435
Михајловци 366
Миховик Димитрије, ктитор Св. Николе у Белој Водици 509
Мицајке 387
Мицарев, бугарски егзархијски учитељ 410
Мицевци 397, 437, 473
Мицековци 469
Мицковци 511
Мицовци 376, 389, 397, 404, 446, 449
Мицовци 432
Мишајковци 425
Мишевци 356
Мишевци—Здравевци 454
Мишковићи 448
Мишковци 458, 470
Мишовци 289
Младеновци 302
Мојановци—Божјаци 443
Мојсиловић Коста 237
Мојсовци 354, 373, 413, 421, 439, 453, 483, 508, 515
Моклишовци—Постоловци 421
Момировци 503
Момчициковци 354
Мордо Соломон, Јеврејин из Солуна 346
Мрежички 294, 398
Мркевци 325, 499
Мрковци 437
Мрмовци 353, 398
Мрчковци 431
Мукајетовци 396
Мурговци 473
Мурговци—Мантевци 454
Мурувци 414
Мурцевци 287, 289, 296, 364
Мурцевци—Трипуновци 502
Мутевци—Чонинци 501.

Навртковци 505
Назланини 281
Најдовци 309, 313, 362, 364, 466
Настовци 283, 312, 422, 407, 437
Науновци 372, 450, 464, 478
Науновци—Табарковци 449
Наунчевци 376
Нафчевци 352
Нацевци 512
Нацовци 449, 460
Неапуски 452
Недевци 376, 447, 462, 492
Недељци 476
Нединци 452
Недовци 373
Неіко Ванчо 391

Нејковци—Власи 397
Нејковци--Цандаровци 478
Нерковци 407
Несторовци 292, 462
Никовци 473
Никодим, проигумен Ман. Полошког 415
Никола, властелин Душанов, који је у својој „држави“ подигао Дреновску Цркву 176, 177, 178, 181, 414
Николићи 312, 373
Николовци 293, 309, 312, 314, 354, 362, 373, 420, 480
Николовци—Власи 353
Николовци—Клинчаровци 355
Ниссторовци 478
Ничовци 464, 454
Новевци 378
Новоселци 214, 503
Нојчевци 301
Ночковци 287.

Обреновић Михаило кнез 416
Овчовци 397, 441
Огњановци 455
Оливер Јован деспот 181
Оморанци 502
Опеловци (треба: 6 к.) 499
Орачовци 500
Ордановци 362, 406, 407, 439, 503
Ордановци—Анђелчевци 454
Ордановци—Грамболи 341, 349
Ордевци 469
Оризарци 280, 321
Оризарци—Бањански 327
Осовци 316, 349
Оцумовци 286, 404
Охридтјанин Јоан Димитријевич 416
Оцковци 418
Оче-Алексија, Рекалија од Галичника, први учитељ у Тиквешу „по нова наука“ 400, 410.

Павлевци 280, 294, 296, 307, 481
Павлевци—Шапкарине 304
Павловићи 452
Пајдаковци 309, 315, 365
Паламидовци 280, 359, 483
Паланке 321
Палеовци (Палијовци) 413, 420
Палеолог Јелена, кћи господара Костандина 183
Палетовци 430
Палуђовци 418
Панајотовићи 452
Паневци 376, 447
Панковци 515
Пановци 304, 411, 435, 472
Пантевци 403
Пантефци 405
Пантовићи 373
Панчићи 452
Панцовци 483
Папуџије 396
Парапанци (Парапановци) 208, 417, 420, 427, 481
Парапановци—Поповци 405
Парлићи 462
Паровци 503, 504
Парскеовци 405
Парчовци 343, 352, 366
Пасеие, игумен Ман. Полошког 415
Пасковци 283
Пастрмковци 458
Пасулски 452
Паунковци 341, 350
Пацевци 454, 500
Пачовци 413
Пашалије 513
Пејковци 301, 359, 364, 397, 430, 427
Пејовци 280, 418
Пејчићи 452
Пемовци 188, 504
Пендевци 404
Пендевци—Самарџијовци 398
Пеневци 407, 410
Пенчевци 439
Перовићи 452
Петар „Митрополит све Србије“ 416
Петкановци 293
Петкановци - Шепендије 292
Петковци 321, 351, 412, 410, 422, 510
Петковци—Вешки 354
Петревци 289, 296, 301, 311, 325, 354, 410, 478, 481
Петревци—Дујаче 301
Петровци 451, 469
Петроније, јермонах Ман. Полошог 197
Петрушевци 451
Пецанковци 307
Пецовци 303, 364, 443, 458, 481
Пешићовци 513
Пешићовци—Бадевци 515
Пешићовци—Дујевци 511
Пешовци 293, 297, 366, 462
Пивковци 355
Пијаде 406
Пилевци—Анђелевци 315
Пиљарци 432
Пиндевци 513
Пинџуровци 354, 360, 405
Пињушке 405
Питерковци 208, 283, 286, 296, 301, 316, 321
Питеровци 327
Писковци—Дуневци 441
Пицуровци—Куричанци 360
Пичуровци 364, 378, 426
Пишмановци 349
Пиштољовци 358
Пиштољовци—Јанчевци 335
Пиштољовци—Леблебицијовци 341, 350, 496

Плачковци 397, 405
Плетварчевци 396
Покрајзидовци 405
Полошки Исаија, игумен 202, 415
Полендовци 441
Поп 452
Попадићевци—Спасовци 512
Попадичини 302
Поп-Андоновци 435
Поп-Анђелевци 404
Поп-Дамовци—Власи 291
Поп-Дафчевци 376, 379
Поп-Ицовци 359
Поп-Лазаровци 431
Поп-Никола, ктитор Св. Николе у Белој Водици 509
Поповци 227, 289, 294, 453, 460, 467, 503, 504, 512
Поповци—Пинцеровци 327
Поп-Ристовци 503
Поп-Стојановци 283
Поп-Стојко, учитељ 368
Поп-Темељковци 356
Поп-Теовци 469
Попуњевци 378
Поспаловци 308
Постоловци 351, 406, 458
Праведнички 513
Прасевци 462
Првовенчани краљ 175
Прдиновци 412
Прдловци 501
Прекодолци 341, 349
Припорци 462
Пројчевци 289, 418
Протођеровци 307, 437
Прилевци 396
Прценовци 458
Прцковци 354
Прчевци 341, 357
Пузевци 502
Пулијовци—Бачовци 303
Пушевци 504.

Рабушчијовци 513, 514
Радевци 431
Радобилци 508, 431
Радовановићи 237
Ракачани 499
Раковци 455
Ралевци 397, 405
Ранисављевићи 448
Раћеновићи 373
Рашевци 418
Ржаровци 504
Рибаречки 376
Рибарци 460
Ризевци 516
Ризовић Лазар, учитељ 396, 400
Ризовић Поп-Атанас 396, 401
Ризовци 285, 301, 396, 398, 407, 417, 422, 432, 435, 437, 446, 471, 509
Ризовци—Мантевци 286
Римишовци (Рамашовци) 285, 296, 357, 422
Рисјанин Јашар 386
Рисковци 358
Ристићи 452
Ристовци 233, 283, 289, 294, 322, 325, 331, 422, 455, 470, 477, 508
Ристовци—Вешки 363, 366
Ристовци—Митревци 437
Ристовци—Чуперке 364
Рицаловци 359, 376
Рковци 480
Роглевци 407
Роговци 425
Родевци 289
Роквићи 448
Ромићи 448
Росоманлије 372
Рошковци 424
Рујковци 280
Руковци 321, 363
Рускуфци 419.

Сабатковци 284, 307, 311, 331, 365, 397, 407
Сабљевци 304
Сабљовци 413
Сава, игумен Ман. Полошког 197, 415
Савевци 225, 378
Савевци—Карацовци 308
Савовци 358
Саздовец Миле 214, 444
Саздовић Диме 399
Саздовић Ило 386
Саздовци 395, 446
Сакалијовци 429
Салвантевци 502
Салмовци 458
Салтијел Бинко, Јеврејин из Солуна 346
Самандевци 447
Самарџијовци 289, 327, 405, 419, 425, 432
Самарџијовци - Мантевци 327
Самодржица Ана 409
Самоковци 315, 317, 362
Сапунџијовци 403, 404
Сарајовци 478
Свети Сава 175
Сврдљевци 359
Северовци 422
Сејменовци 406, 428
Сековци 514
Секуловци 458
Серенековци 411
Серјановци 343, 352
Серменинци 300

Сечковци 403
Сеџовци 454
Сивевци 425
Сизовци 509
Силевци 516
Силотијовци 500, 502
Симичијовци—Грци 228, 273, 384, 387, 480
Симоновић Ордан 237
Симуновци 454
Сиратке 406
Сиратковци 403
Скандевци 306, 311
Скврге 452
Скочивирци 311
Скочковци 363
Славевци 508
Следски 452
Смилевци 376, 413
Смиљковци 461
Смоланси 513
Соколовци 327, 355, 422, 432, 441, 449, 455, 463, 511
Сомовци 447
Сопотски 354
Соселерци 471
Станцовци 425
Спасевци 303
Спидевци 327
Србовци 447, 504
Срдићи 447
Ставровци 352, 354, 373, 429, 463, 464
Ставровци—Бистренски 343
Станиновци 343, 352
Станковци 407, 421, 511
Станковци—Цуцуловци 506
Станојовци 510
Стаменковци 305, 322
Стевановци 513
Стевковци 510
Степановци 304, 306, 421, 437
Степань царь 177, 181, 442
Степовци 292, 293, 361
Стефановци 327, 365
Стефань царь 177, 181, 182
Стефан' цар' 444
Стефковци 352
Стојановићи 237
Стојановци 292, 314, 354, 363, 365, 371, 377, 418, 420, 422, 438, 469, 478, 505, 506
Стојанчевци 285, 316
Стојилковци 478
Стојимановци 365
Стојимчевци 421
Стојковци 352, 356, 506
Стојовци 304
Стојчевци 300, 325, 353, 412, 441, 513
Страчковци 458, 478
Страчковци—Малиновци—Костовци 353
Страшниковци 508
Стребреновци 288
Стрѣзь, словенски војвода 175
Стрмашевци—Јовановци 311
Стромашевци 327
Струјовци 285, 287
Струковци 325
Струмичани 427, 431
Струмички 297, 406
Сурковци 503
Сурцијовци 314.

Талевци 425
Таневци 272, 311, 357, 437, 440, 459, 460, 469
Танчаровци 353
Танчевци 296, 309, 313
Таовци 355
Таовци—Чаушовци 291
Тапанциовци 290
Тарјовци 436
Тасевци 315, 325, 327, 355, 413, 420, 422, 423, 426, 453, 454
Тасевци—Власи 396
Тасовски Никола 404
Тасовци 404, 516
Татаровци 288, 292
Ташковци 314, 492
Ташовци 285, 354, 361, 372, 420, 421, 483
Темелковичъ Ано 427
Темелковичъ Никола 427
Темељковци 289, 353, 363, 463, 472 483
Темељковци—Голчевци 366
Темељковци—Манастирци 350
Темељковци—Рачкате 341, 351
Темковци 420
Темовци 439
Теодосије, монах 175
Терзија Ђорђе Илијевић, даскал 367
Терзијовци 293, 313, 321, 358, 440, 500
Терзијовци—Зајковци 439
Терзијовци—Тремнички 359
Тефовци 341, 356
Тимковци 388
Тодевци 503
Тодоровци 313, 413, 418, 431, 467, 469
Толовски Диме Ицовић 388
Толовски Ицо Галабовић 388
Толовски Јованче Недевић 391
Толовци 354, 388, 421, 423
Толовци—Темковци—Галабовци 341, 395, 351, 405
Томчевци—Тосковци—Лешкаровци 364
Торевци 462

Тосковци 513
Тосковци—Слабевци 515
Тошковци 331, 365
Точковци 431
Тошеви—Велковци 387
Тошевци 239, 458, 474, 500
Тошевци—Чорбевци 341, 349
Трајановци 289, 293, 309, 506
Трајковци 285, 291, 294, 321, 358, 361, 371, 406, 410, 411, 469, 483, 512
Трајковци—Мекиши 297
Трајковци—Струмички 364.
Трајовци 313
Трајовци—Бунарци 358
Трајчевци 407
Тремничановци 376
Тремнички 397
Тренчевски Јанаћ Поп-Трајковић 357
Тренчевци 397, 410, 425, 446, 478, 502
Тренчевци—Басаровци 357
Тренчовци, роднина с Ђоревцима, од соја Кир-Николе 280, 281
Трипковци 373
Трипуновци 301, 359, 420, 42[illegible], 435, 437, 504
Трипуновци—Северовци 425
Трипчевци 481
Трљичовци 454, 515
Трндевци 452
Трпановци 415
Трпковци 314, 412, 422
Трповци 437
Трпчевци—Митревци 353
Трчаловци 356
Туковци 429
Туневци 450.

Ћаовци 281
Ћатевци 366
Ћеловци 376
Ћерасе—Власи 354
Ћетовци 303
Ћимевци 460, 483
Ћимковци 325
Ћимовски 305
Ћимовци 284, 322, 359, 371, 467, 483, 516
Ћимовци—Бошковци 454
Ћимовци—Ђоревци 341, 350
Ћимчевци 478
Ћирацијовци 378
Ћирићи 448, 452
Ћировци 405, 435, 492
Ћосевци 473
Ћосовци 309
Ћулумовци 462
Ћуповци 418
Ћурлевци 502
Ћурчевци 359
Ћурчијовски Глигор Анастасијевић 210
Ћурчијовци 210, 309, 321, 325, 358, 388, 395, 472, 474.

Убавковци 432
Угриновци 413, 418
Угуровци 404
Узуновци 308, 313, 502
Уланчани 376
Уланчетовци 372
Унчевци 321, 361
Оурошь царь 182
Ушлиновци 322.

Филиповићи 452
Филиповци (Вилиповци) 412, 422, 455.

Hadrian, римски император 167, 464
Хањовци 325
Хаџи-Арсовци—Ђоревци, властелински сој Кир-Николе 350
Хаџи-Камчевци 404
Хаџи-Мановци—Галевци 395
Хаџи-Ордановци 404.

Цајзет, велепоседник из Хајлброна (Немачка) 242, 451
Цандовци 355
Царевичковци 504
Царовци 436
Цацковци—Грљевци 513
Цветковци 335, 362, 420, 439, 443, 500
Цебевци 415
Цековци 516
Цемовци 509
Ценовци 480
Цецевци 469
Цикаловци 425
Цолевски Ташо Андовић, даскал 351, 367
Цолевци 351
Цоцевци 453,
Цоцовци 508
Црпковци 419
Црцаровци 364, 398
Цурковићи 373
Цуцковци 423
Цуцулешковци 304.

Чавдаровци 473
Чакаровци 427
Чаке—Власи 356
Чакревци 286, 302, 455, 507
Чакревци—Дарамановци 418
Чала-Костовци 290
Чамевци 400, 425
Чамлије 512, 513
Чаневци 362
Чапкановци 365

Чаушовци **469**
Чачковци 425
Чашковци **306**
Чеђенковци **514**
Чеђишовци **460, 462**
Чеђовци **504, 506**
Чергювци 513
Чечковци—Волчевци 419
Чингаровци **458**
Чиђиндијовци **312**
Чиђковци **418**
Чифчијовци **508**
Чоклевци **418**
Чоковци **303**, 516
Чолаковци **407, 421, 425**
Чочановци **454**
Чочковци **301**, 303, **307**
Чулешковци **413**
Чундевци 230, **431, 500, 503**
Чуђевци **440**, 455
Чучуковци—Шкоровци **376**.

Џаковци **377**
Џамбазовци 412, **418, 458**
Џигевци 306
Џиковци **304**
Џиновић Јордан Хаџи-Костандиновић, учитељ 400, 409
Џолевци 294, 301, 358
Џолевци—Мијовци 296
Џулажи 432
Џуновци—Пешовци **341**, 350.

Шабађовићи 373
Шакаловци **355**
Шалевци **352**, 420, 427, 428, **513**, 516
Шалевци—Чумбаровци **514**
Шамендовци 307
Шаиковци **421**
Шаичевци 366
Шарковци—Царлевци 349
Шаткоти 406
Шемовци 396, 447
Шеновци 363
Шеобајци **360**
Шеовци 404
Шестаковци—Јанчевци 353
Шијакевци 460
Шијаковци **360**
Шиковци 325, 432, 435
Шикуревци 418
Шиђинковци 506
Ширкаће 421
Ширковци 410
Шишковић Глигор, учитељ 409
Шишковци 404
Шоклевци **452**, 514
Шоп Цвеђко, оснивалац соја Шоповаца у *Драгожелу* 420
Шоповци 202, 327, 413, 420, 430, 432, 440, 451
Шоповци—Старејковци 422
Шорђевци 478
Шошевци 396
Шиђђевци **303**
Шђавовци 425
Шђерије--Власи 343
Шђрбци 448
Шђрокевци **281**
Шумуловци 425
Шуневци—Лазарковци 306
Шуђевци 296, 300, 398
Шуђевци—Уђковци 506
Шућуровићи 373.

2. Муслимани Срби и Турци (Јуруци).

Абазовци **459**
Абдијовци 465
Абдилашини 319
Абдиламицалар 479
Абдилар 482
Абдиловци **328**, 370, 494
Абдишовци **369**, 494
Абдовци 336, 456
Абдуловци 487
Абдурајимлар 370
Абдурахмановци—Глођчевци 324
Абевци 457
Абиђмоловци 336
Абушлардан 481
Агошовци **317**
Агушовци 298, **336**, 395, 486
Адемовци **377, 444**
Адилар 473, 475
Адилковци 459
Ађиловци 443, 456
Ађупци, Цигани **325**, 462
Азисовци 529, 495
Ајвазлар 477
Ајвазовци 493
Ајаровци 324
Ајеровци 494
Ајдаровци **462**
Ајдинлардан 481
Ајдиноглари 490
Ајединовци **328**, 370, 465
Ајђовци—Мисиркаровци 328
Ајубевци 496
Акшијовци 486
Алдовци 494

Алиаѕовци 394
Алибашовци 328
Алибеѕовци 298, 456
Али-Вејселер 476
Али-Еминовци 444
Алијовци 370, 471
Алијовци, Цигани 459
Алилер 492
Алиловци 329, 370
Алилћајалар 476
Алималовци 457
Алиманковци 319
Алимановци 496
Алимановци—Абдишовци 471
Алим-Аџијовци 443
Алимлар 473
Алимовци 468
Алинолбанчевци 337
Алиоѕуларе 49., 498
Али-Паша Јањински 220, 228, 275, 384, 295, 405, 430, 480
Али-Ѣеримлер 487
Аличевци 324
Аличковци 298, 319, 377, 494
Алишковци 456
Алишовци 298, 332, 408, 468
Алковци 282, 377, 496
Аловци 319, 394
Алоѕовци 369
Алчевци 490
Алчоѕулари 491
Амедовци 328
Амет-Дрдовци 327
Аметлер 487, 488, 497, 498
Аметовци—Калачке 298
Аметовци, Цигани 482
Аметчаушлар 476
Амеѓовци 332, 495
Амовци 394, 408
Амушлар 485
Амчевци 377
Анџаковци 459
Арифефендијини 328
Арифковци 332, 337, 395
Арифовци 444
Арковци 336
Арнаушовци 498
Арнаучевци 208, 465
Арњевци 496
Арслановци 496
Асанковци 468
Асановци 336, 370, 494
Асан-Спаијовци 443
Асанчевци 457
Аћевци 468
Ахметовци 456
Ачевци 336
Ачковци 369
Ачовци 468
Аџевци 494
Аџијовци 394, 457, 465, 490
Аџилар 473.

Баба-Аметовци 496
Бадевци 329, 370
Бајрактарлар 481
Бајрам-Алилер 477
Бајрамовци 496
Бајрамовци, Цигани 371
Бајрамоѕуларе 498
Бајрамчевци 488
Бакалиновци 328
Бакаловци 324
Бакевци 328
Баковци 332
Бакчевци 395
Балил 475
Бал-Иџовци 486
Балкановци 496
Балковци 319
Баловци 298, 494
Балџијовци 468
Барјактаровци 408, 456
Барсаковци 487
Баручевци 586
Баталовци 319
Бахтијаровци 319
Башагини 319
Башовци 319
Бегзадићи 394
Беговци 228, 392, 394
Бегуловци 298
Бејтилер 479
Бејтовци 468
Бековци 319, 495
Бековци—Нолбантиновци 328
Бектешовци 443
Бектишовци 332
Бекчевци 332
Беловци 444
Берберовци 319, 457, 486, 496
Берјовци 319
Бесвичановци 330
Бесвичевци 375
Бећирлар 484
Бећировци 379, 444, 465, 487, 488, 490
Бећироѕулари 491
Бечовци 456
Бешировци 328
Бизевци 456
Билманлар 473
Бимановци 459
Бипчевци 392
Бишановци 327
Бишовци 456
Боритчетовци 444
Бошковци 336
Бошњаковци 317, 3.6, 332, 395
Брајовци 319
Брендовци 493, 496

Брковци 456
Брлевци 317, 319
Буковци 456
Буљубашовци 369
Буразерчевци 332
Бурчаковци 468
Бутурогуларе 498
Буховци 329, 369
Бушовци 443.

Ваисогуларе 498
Ваковци 493
Вакофци 460
Вачковци 319
Вејзовци 317
Бејселаговци 336
Вејселер 488
Вејселлерден 481
Вејселовци 317, 328
Велеханчеви, оснивачи Велехана (Кавадараца) 392, 393
Велијовци 444, 482
Велијовци—Цигани 337
Веселовци—*Оџевци* 449
Вешки 336
Влековци 496
Војводовци 332
Војводовци—*Кадријовци* 370, 395
Вотковци 456.

Гавревци 328
Гаговци 490
Газиларден 475
Гаревци 493, 495
Главинчевци 394
Глондевци 319
Глушчевци 444
Годевци 459
Голиановци 298
Горнодворци—*Оџевци* 324
Гуријовци 494
Гутовци 490.

Дабевци 328
Даглевци 459
Даиловци 336
Далгачевци 332, 396
Далиплар 489
Далиповци 490, 493
Далиповци—*Аличковци* 317
Даловци 332
Далчевци 490
Даутовци 298, 317, 328, 336
Даутогуларе 498
Дашковци—*Чамовци* 333, 395, 457
Дедо-Јовци 332
Дели-Асанлар 479
Дели-Бећировци—*Сирковци* 370
Дели-Ибрајимовци 468
Делијовци 298
Дели-Медовци 319
Дели-Мемештлерден 481
Делиогулари 491
Демирарлар 484
Демирашимовци 337
Демировци 370, 444, 471, 481
Демировци, Цигани 317, 319, 495
Демковци 336
Дервишовци 329, 369, 459, 468
Дерменцијовци—*Гушниковци* 319
Дзврцковци 369
Дзевгаровци 468
Дзендзеровци 456
Дзиндзевци 336
Диковци 459
Дилберлерден 479
Диловци 395
Дисанковци 213, 298, 394, 395
Дисанци 487
Дишлијовци 370
Доклевци 298
Долгачевци 379
Долнодворци—*Зећировци* 324
Долчевци 329
Дор-Алиловци 486
Драма-Алијовци 327
Дрмањовци 317, 490
Дрндоковци 496
Дропљеци 459
Дубровци 229, 330, 487
Дубровчани 319
Дураклар 473
Дураковци 298, 329, 336, 369 408, 459
Дуракчевци 298
Дурмишовци 471
Дурчевци—*Сарафовци* 324.

Ђевђелички 317, 319
Ђегалардар 484
Ђелолар 484
Ђенђовци 468
Ђенєвци 328, 493
Ђенишовци 459
Ђошевци 369
Ђошковци 333, 337, 395, 495
Ђуровци 490.

Едовци 369
Езаџијовци 443
Ејуповци 443
Екшовци 465
Елмаз-Муратовци 444
Елмазовци 377
Емевци 468
Еминагини 456
Еминаговци 496
Еминлар 488, 491
Еминовци 328, 377, 444, 487
Емин-Мемедлер 497
Емипеливанлар 476
Емин-Усејинлер 497
Емировци 394

Емруловци 336
Емчевци 456
Етемовци **468**.

Жилфи **474**
Журевци 408.

Зајимовци 164, 330, 336
Зајимовци—Беговци 462
Зајковци **329**
Зејнелер 497
Зејнелковци **319**, 394
Зејнеловци 336
Зејтиновци 496
Земљовци 298
Зекир 444
Зекировци 369, 377, **443**
Зековци 317
Зуберовци 337, 493
Зуликаровци **471**
Зулфалар 476
Зулфери 443
Зулферковци 460
Зулферовци **456**
Зурайовци **444**.

Ибишовци 369, 370
Ибо-Саитлар 485
Ибочевци 490
Ибрајимлар 475, 494
Ибрајимовци 328, 444, 487, 493
Ибрајимоглари 489
Ибчелерден 481
Идризовци 332, 337, 443, 456
Икевци **493**
Имерлер **498**
Имер-Спајиовци 443
Имерчевци 471
Иметаини 456
Иметовци **443**
Ипчевци **317**, **408**
Исиновци **298**
Исламовци 208, 319
Исмаилер **468**
Истамболи **475**.

Јабушковци 369
Јајалар **485**
Јајовци **319**
Јановци 444
Јанузовци 444
Јаревци **317**, 319
Јаховци **324**
Јачевци **465**
Јашарбеговци **319**
Јашарлар 481, 482, **487**
Јашаровци 394
Јашаровци—Ајемковци 408
Јашевци 269
Јашковци **319**, 324, 494
Јолдашовци 399
Јонуз 474
Југовци 468
Јузбашијовци **490**, 493
Јунузовци **377**
Јунчаровци 408
Јунчевци 490
Јуруковци 298, 333, **394**, 408, 468
Јуруковци—Абишовци **462**
Јуруковци—Говедаровци **471**
Јурукчевци 369
Јусуогларе **497**
Јусуфовци **444**, **449**, 468
Јусуфовци, Цигани 317
Јусуфчевци 457
Јусуфчевци, Цигани 317.

Каба-Асаногларе 498
Кавадаречки 335
Кавазовци **456**
Кавезовци **496**
Кавецијовци **319**, 369, 496
Кадан-Аметовци **327**
Кадаровци 468
Кадир 477
Кадирамиџалардан 485
Кадирлардан 481
Кадичевци 443
Кадријовци **298**
Кајовци 319
Кајовци—Тор-Аметовци 486
Какаловци 459
Калајџијовци 319
Календеровци 493, 494
Камберовци **444**, 471
Кантур-бег Сулејман, ајан тиквешки **205**, **216**, 224, **228**, 232, **288**, 290, 291, 349, **372**, 374, 405, 424, 449, **451**, **486**, 487, **488**, 490, 491
Кантуровски, Ајдар-бег Асановиќ **205**, **486**
Кантуровци **205**, **232**, **240**, 242, **268**, 291, 333, 371, **374**, **485**, 486, 487
Кајлановци 471
Кара-Алијовци 328, 487
Кара-Аметлер 482
Кара-Асаногларе 498
Кара-Бекирлер 485
Караговци **456**
Каралијовци **456**
Караличевци 328
Кара-Мемишогларе **498**
Карамурајтлар 485
Кара-Мутовци 332
Карамучевци 324
Кара-Османлар 481
Кара-Османовци **468**
Кара-Оџалиіе 487
Карајашо, тиквешки ајан и зајим **201**, 202, 204, **205**, 217, 374, 411, 420, **428**, 446

Карапашовец Ахмет-бег Полошки 202, 414
Карапашовци—Зајимовци 201, 268, 336, 374, 394, 428
Кара-Смајилогулари, в. Кафеџијовци
Кара-Усовци 329
Карачаушогуларе 497
Кардашовци 493
Карпузовци 324
Картевци 496
Касамовци 298, 456
Касамчевци 370
Каселер 475
Кафеџијовци[1]) 491
Кафуровци 324
Качунковци 394, 436
Кекевци 486
Киселниковци 494, 496
Кобаловци 487
Козар-Шајинлар 476
Козевци—Емушовци 473
Козелер 477
Кокорозовци 486
Колазијовци 328
Коларовци 317
Коласијовци 468
Кома-Аџилардан 481
Копогуларе 498
Карабаровци 486
Кордевци 459
Корукогуларе 498
Косевци 319
Котлевци 327, 330
Коцевци 319
Кочевци 336
Кочковци 369
Коџа-Асанлар 482
Коџа-Бећирлер 482
Коџа-Зумберлер 482
Коџа-Имерлер 484
Коџамаллардан 481
Коџа-Мемишлер 482
Коџа-Фератлар 484
Кошаровци—Рифкини 495
Кошковци 369
Краповаи 494
Крковци 333
Крмазаковци 486
Крмовци 465
Крсановци 462
Крџиногуларе 498
Кса-Агушлар 485
Кубатлар 485
Кудовци 465
Куковци 211, 471
Кулакогулари 491
Куловци 468
Кумеманчевци 324
Кунатковци 408
Кундевци 468
Кураковци 491
Курдалилар 485
Курделије 377
Курнишовци 459
Куртишовци 328, 332, 394
Куртовци 298, 319
Куршалар 482
Кусевци 459
Кучук-Сулолар 484.

Лабутовци 369
Ламброгуларе 498
Латифовци 485, 496
Латифогуларе 498
Латовци 493
Лебаровци 333
Леблебиџијовци 496
Ленковци 324, 330, 332, 456
Лигуревци 336
Лосковци 408
Лукаровци 456
Лутовци 336.

Љумановци 370
Љутовци 328.

Мајмуновци 336
Макачевци 332
Маловци 319, 332, 370, 395
Малотовци 298
Мамевци 332
Мамковци 319
Максудагини 319
Максудовци 298, 465
Максуд-Усејинлер 472, 476
Мамуд-ага, оснивалац соја Рибароваца 205, 332
Мамудовци 328
Мамутаговци 328
Мамутовци 490
Мамутогулари 489, 493
Мамучевци 336
Мамуџик 484
Манафлар 477
Манлијовци 332
Манушовци 335
Манџулевци 494
Мањовци 298
Маренци 494
Маријовци 208, 389, 394
Масалковци 496
Масарлијовци 495
Мастаковци 443
Мателер 485
Матлијовци 468
Матуховци 494

[1]) Односи се на 14. ред озго; исто име у 11. реду озго па до краја тог реда погрешно, место: Кара-Смајилогулари (Сојкар М.) 2 к.

Мађаиллерден 481
Махмуд II султан 221
Мацировци 465, 473, 490
Мацурлар 476
Мегленци 317
Мегленчевци 324
Мејсијовци 493
Меме-Асанлар 482
Мемед, оснивалац ајанског соја Синановаца 228, 394
Мемедаювци 394
Мемед-Алилер 473, 479, 497
Мемед Али-паша у Мисиру 493
Мемедовци 211, 317, 328, 443, 471, 476
Мемедовци, Цигани 487
Мемед-Усејинлер 497
Мемет-Еминлер 481
Мемешковци 319
Мемешлер 498
Мемијовци 490
Мемишашини 456
Мемишлар 497
Мемишовци 324, 329, 336, 444, 490
Мемишчевци 486
Мемковци 328
Мемчевци 319
Мендаковци 495
Мендовци 324, 496
Мендовци—Домазетовци 493
Мендолер 479
Месковци 465
Метларовци 490
Мехмед-паша Врањски 237
Мецановци 486
Мецевци 332
Мецковци 444, 486
Мечовци 336, 468, 473
Мечовци—Пијеровци 369
Мечолар 498
Мешкутевци 462
Мидиловларе 498
Мизин-Аметлер 476
Минтешовци 457
Миразовци 459
Мисировци 443
Митковци 487
Митровци 456
Мифтароглари 491
Мола-Аметовци 443, 493, 495
Мола-Аријовци 324
Мола-Асановци 332, 337, 395, 494
Мола-Даутовци 408
Мола-Демировци 328
Мола-Еминовци 408
Мола-Етемовци 336
Мола-Мамутовци 328, 494
Мола-Мемедовци 328
Мола-Мехмедовци 329
Мола-Мустафовци 319, 332
Мола-Насафовци 336, 495
Мола-Пашовци 486
Мола-Рецеповци 493
Мола-Салиховци 332
Мола-Сулејмановци 336
Мола-Халиловци 486
Мола-Халимлар 481
Моловци 336, 369
Момчевци 468
Моратовци 408
Морјановци 394
Мрсјаковци 336
Муаремовци 465
Муацировци 229, 375, 444, 457, 494
Мужанковци 336
Музуровци 329, 459
Мујковци 443
Мукевци 328
Мулазимовци 336
Мула-Салијовци 456
Мулезимовци 369, 444
Мулогларе 498
Мунишовци—Кусибацевци 471
Муновци 298, 468
Мунчевци 459
Мунцевци 496
Муратлар 498
Муратовци 443, 456, 459
Муратоглари 491, 494, 498
Мурговци 468
Муртезанчевци 385, 394
Муртовци 328
Мусаефендијини 377
Муслијовци 328, 336
Мустабеговци 457
Мустајбеговци 468
Мустаовци 487
Мустапаћеовци 336
Мустафабашовци 496
Мустафалар 371, 475, 476
Мустафа-паша Шкодранин 230
Мустафовци 298, 444
Мустафовци, Цигани 481, 496
Мутевци 465
Мутишовци 319
Мутковци 317
Мутовци 443, 471
Мућеловци 408
Муфтијини 319
Муцајовци 319.

Налбатиновци 319
Налтаровци—Ногановци 319
Незирлар 485
Незировци 319
Нецбијовци 408, 493
Нолбантиновци 336, 369, 370, 408, 457, 459, 462, 486, 487, 493, 496
Нумановци 379

Нуревци 319, 324
Нуридиновци 337
Нурковци 462.

Омерлер 490
Омеровци 443
Османашини 377
Османбашалар 481
Османковци 319, 443
Османогларе 497
Османчевци 332
Остраковци 456
Оџајке 486
Оџанан 485
Оџевци 298, 328, 336, 379, 408, 456, 460, 462, 465, 468, 496.

Палазовци 330
Паловци 329
Пальачовски, Цигани 312
Панковци 444
Парадудевци 486
Пастрамовци 456
Паиловци 457
Патревци 457
Пашаларовци 487
Пашалијовци 319
Пашпини 486
Пашовци 299, 324, 329, 332, 444, 490, 496
Пезовци 460
Пеливановци 328, 408, 486
Пепелишановци 330, 394
Пиковци 332
Пиковци—Ајовци 395
Пимперијовци 493
Пиперковци 443
Пирковци 456
Писовци 465
Питевци 496
Плавевци 496
Плочаровци 490, 493
Пољаковци 444
Поповци 208
Поттуровци— Тирчевци-- Каленичаровци 462
Прждевци 336
Прнарковци 394
Прчевци 490
Пундевци 319, 332, 457
Пундевци—Шутовци—Крчовци 408
Пуневци 456
Пусуловци 457
Пућиовларе 498.

Рашиовци 496
Рамадановци 336
Рамадановци—Брштевци 317
Раманлар 475
Рамановци 317
Раман-Омбашије 394
Рамовци 456
Ралешковци 490
Рахимлар 370
Рендаровци 468
Рецеј-Деделер 482
Рецеплер 370, 473
Рецеповци 330
Рецепоглари 491
Рецовци 369, 456
Рибар Хаџи-Мамуд-ага 333
Рибаровски Мамут-бег 299, 390
Рибаровски Селман-ага Машко 486
Риборовски Усни-бег 277, 308, 320
Рибаровски Халим-ефендија 333, 394
Рибаровски Хаџи-Јусуф-ефендија, царски хоџа 333
Рибаровци 205, 213, 268, 276, 291, 308, 320, 331, 332, 334 (родословна таблица), 387, 390, 394, 417, 495
Рудевци 336
Рукевци—Ипевци 213, 278, 298
Рунтефци 468, 471
Рустемлер 485
Рустемовци 319, 370, 496.

Садиклар 473
Садиковци 317, 486
Садрамовци 324
Саздовци 444
Сајдовци-Сулејмановци 449
Саритовци 465
Салаковци 486
Салаовци 4 5
Салаховци 327
Сали 474
Салијовци 449, 468
Салилар 370
Салчевци 460
Сарачовци 369
Сејдилар 481
Сејдовци 490
Сејмаковци 459
Селим султан 193
Селим, Цигани 249
Селимковци 486
Селимовци 443, 457
Селманиковци 459
Селманлар 497
Селмановци 471
Селманчовци 282
Сеферовци 394
Синан, унук Мемедов, од кога се разгранао ајански сој Синановаца 228, 394
Синанлар 473
Синановски Рушид-ага 228, 293, 319, 335, 487
Синановски Сали-ага 231

Синановски Таиф-бег, ајан тиквешки 228, 384, 394
Синановски Хаџи Тајир-ага 226, 228, 232, 275, 313, 342, 351, 394, 412
Синановски Хаџи-Бејзим-бег 339
Синановски Хаџи-Хусин-бег, ајан тиквешки 228, 384, 394
Синановци, ајански сој 228, 232, 240, 268, 343, 368, 384, 393, 394, 408, 421, 424, 429, 445, 449, 455, 482, 491
Синановци 443, 360
Синановци, Цигани 335, 371
Синековци 394
Скендер-бег из Азије 205, 494
Смајилковци 330
Смајиловци 471
Смаовци 317, 468
Смиланчевци 333, 395
Смоковци 369
Столовци 369
Смрдљевци 328
Спајиовци 324, 332, 465
Спајиовци—Сиџимовци 408
Станковци 333
Старејовци 369
Субашовци 319
Сулевци 456
Сулејман-бег (Кантур), ајан тиквешки 486
Сулејманлар 476, 490
Сулејмановци 377, 444, 487
Сулејмансшовци 394
Сулејманшашини 377
Сулијовци 493, 496
Сулишлер 477
Суловци 317, 371, 408, 495
Суџуковци 328.

Табаковци 328
Тајираџини 319
Тајирлар 473
Тајировци 328, 369, 493
Тајирчевци 486
Тајровци 459
Танџуровци—Торовци 486
Танчевци 319
Таџанаровци 495
Таџаровци 327, 456
Теврасовци 369
Телевци 456
Терзијовци 336
Тиквинчевци 443
Тировци 468
Топалали 473
Топалар 490
Топаловци 408, 468, 486
Топалчевци 490
Топчијовци 493, 495
Тоскалар 209, 476
Тосковци 370
Трлар 477
Тронџевци 327
Тулумовци 493
Турчиновци 319
Турчиноџуларе 498.

Ћаџијовци 496
Ћедаровци 336
Ћелешовци 332
Ћеримамиџалар 485
Ћеримовци 336, 493
Ћерим-Османлар 481
Ћесеџијовци 328
Ћеџијовци—Арслановци 327
Ћехаовци 319, 498
Ћилимовци 471
Ћинаровци 336
Ћолевци 377
Ћоралијовци 369
Ћоровци 459
Ћор-Усинлер 485
Ћосевци 317, 328, 496
Ћулалар 475
Ћуловци 493
Ћурдовци 456.

Узировци 496
Узун-Мемишлер 485
Узуновци 457
Усејиновци 328, 336, 473
Усиналардан 484
Усин-Јајалар 485
Усолар 489
Уста-Асановци 328
Усталијовци 493, 496
Учевци 324
Учкуновци 328
Ушеловци 324
Ушиновци 493, 495, 496.

Фазлијовци 459
Фазлијовци, Цигани 298
Фаризлер 476
Фејзовци 329, 465, 495
Фејзовци, Цигани 494
Фераџ-Асанлар 473
Фераџлар 481
Фераџовци 319, 370, 495
Фетковци 491.

Хајрушлар 476
Хајрушовци 324
Хајџовци 336
Халваџилар 481
Халдовци 336
Халиламиџалар 479
Халилковци 369, 494
Халимковци 496
Халимлар 485
Халимовци 488

Халимоџевци 496
Халимѣеливановци 336
Халимѣаовци 336
Халковци 319
Халовци 384, 456, 468
Хамзовци 298
Ханџикаре 408
Хасанковци 494
Хасановци 495
Хасанчевци 456
Хасанѣеаовци 486
Хасковци 408
Хасовци 393, 394
Хатѣовци 336
Хафазовци 487
Хачковци 486
Хаџи-Агушлар 484
Хаџи-Алијовци 379
Хаџи-Алиловци 328
Хаџи-Алимовци 319, 336
Хаџи-Аметовци 336
Хаџи-Асановци 336
Хаџибеговци 336
Хаџизуберовци 332
Хаџијовци 319, 444, 468, 493
Хаџиколар 476
Хаџи-Куртишовци 377
Хаџи-Нолбантиновци 332, 395
Хаџи-Пашовци 210, 330
Хаџи-Тајирашни 494
Хаџи-Усиновци 493
Хаџи-Усковци 494
Хаџи-Фератовци 336
Хаџи-Џуфковци 379
Хоџа-Алијовци 329
Хоџа-Алилер 476
Хоџалар 487
Хоџалардан 481
Хукачевци 457
Хулевци 319
Хусејинлар 370
Хусејинковци 325
Хусејиновци 324
Хусејиновци—Стрмашевчиње 298
Хусковци 493
Хусковци, Цигани 465
Хусовци 443, 487
Хуткини 328.

Црни-Усовци 329
Црцковци 317
Цуковци 332.

Чабревци 468, 471
Чакарлар 475
Чакревци 490, 493
Чакрлер 476
Чакшировци 319
Чам-Аметлер 476
Чамевци 468
Чапковци 486
Чаракчијовци—Опинчаровци 490
Чарапиновци 369
Часушовци 330, 486, 494
Чебовци 328, 332, 456, 486
Четрлијовци 336
Чибовци 462
Чибукчијовци 490
Чинаровци 491, 495
Чинчевци 319, 498
Чираковци 490
Чифлички 328
Чолаковци 317
Чопаловци 332
Чорилијовци 336
Чортевци 441
Чотревци 205, 369, 408
Чохадаровци 336
Чучановци 496
Чучуковци 317, 332, 337, 486.

Џамбазовци 319, 369, 408, 456, 486
Џарелер 498
Џаферлер 497
Џаферовци 298, 471
Џаферовци—Масаревци 493
Џацевци 298
Џебевци 332
Џевелковци 324, 328, 330
Џековци 332, 395
Џелиловци 443
Џемовци 465
Џеферовци 459
Џиковци 394
Џинџијовци 336
Џорелерден 485
Џумалијовци 330.

Шабанлар 484
Шабановци 319, 328, 332, 408, 456
Шабанџик 484
Шајиновци 205, 465, 468, 493
Шакал-Алмазовци 468
Шакаловци 224, 434
Шаковци 490
Шалевци 456
Шапковци 468
Шарковци 408
Шатоковци 379
Шаћирбеговци 486
Шашевци, Цигани 337
Шаштемовци—Халимовци 365
Ше-Бекировци 328
Шедевци 324
Ше-Јајалар 479
Шеобајчевци 337
Шеовци 379, 444, 487
Шеховци 328, 329
Шикаловци 493
Шиљевци 468

Шиљковци 495
Ширковци 496
Шкодрапаша (Мустафа-паша Шкодранин) 220
Шоповци 209, 324, 333
Штенгеловци 319
Шулишовци 377, 456
Шунтевци 329
Шунтефци 328, 493
Шушлевци 213, 319.

IV. Племенска и народна имена.

Аџупи (Цигани) 319, 341
Аџупци (Цигани) 277, 403
Алабанци (Албанци) 231, 392
Арапин 396
Арбанаси 206, 220, 230, 273
Арнаути 201, 207, 208, 209, 210, 216, 225, 230, 231, 273, 274, 275, 323, 326, 353, 374, 393, 405, 412, 413, 418, 431, 435, 450, 454, 460, 480, 488, 499, 501
Аустријанци 198, 199
Бошњак 317
Бугари 175, 242, 348, 489
Власи 144, 159, 162, 189, 215, 221, 232, 241, 242, 271, 273, 274, 275, 288, 294, 298, 300, 314, 339, 340, 345, 358, 366, 384, 386, 389, 390, 417, 482, 486, 488, 490, 493, 497, 507, 513
Вренци (Французи, и сви странци из Европе) 322
Грци 172, 179, 180, 183, 242, 273
Ђупец (Циганин) 304
Ђуптин (Циганин) 309
Ђупци (Цигани) 427
Ђувте (Циганин) 427
Енглез 242
Илими (пресловенски староседеоци) 173, 179
Јевреји 161, 241, 275, 340, 343, 346, 347, 389
Јелини 173
Јурук, Јируци 143, 161, 162, 190, 191, 192, 193, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 210, 211, 216, 234, 238, 240, 242, 243, 271, 276, 277, 280, 298, 330, 336, 337, 369, 370, 371, 394, 402, 408, 456, 457, 462, 468, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 483, 497, 498
Каракачани 295
Келти 166
Куманци 178
Куцовласи 296
Латини 175
Мађари 198
Манафи 212, 477
Македонци 166
Мијаци 140, 162, 208, 274, 426, 435, 482, 499
Немци 501
Османлије 276
Пеонци 165
Рашани 180
Римљани 166, 167, 169
Славјани 189, 273, 303
Словени 171, 174, 178, 179, 183
Срби 172, 180, 274
Српчиње 208
Талијани 390
Татари 199, 212
Тоске 273, 370, 384, 476
Туркмени 276
Турци 143, 144, 183, 184, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 207 212, 214, 271, 276
„*Турци*“ *(потурчењаци)* 262, 276, 277, 332
Французи 242, 348
Цигани 241, 277, 341, 399
Црнованци (Црновунци) 503
Черкези 212, 223, 238, 488
Чех 391
Шваба 451.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

Војислав С. Радовановић

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА
ТИКВЕША И РАЈЦА

РАЗМЕР 1:200.000

МЕТАНАСТАЗИЧКЕ СТРУЈЕ:

- СТАРИНЦИ ХРИШЋАНИ.
- „ МУСЛИМАНИ.

УНУТРАШЊА СЕЉАКАЊА:

- СА СЕЛИШТА, ЛОТУРЧ. НАСЕЉА, ЧИФЛИКА И Т.Д. - ХРИШЋ.;
- СА СЕЛИШТА И ПОТУРЧАВАНИХ НАСЕЉА - МУСЛ.
- НЕПОЗНАТА ПОРЕКЛА - ХРИШЋ.
- „ „ МУСЛИМ.

- ЗАПАДНА или ПРЕДАРБАНАШКА, ОД ПРИЗРЕНА ДО ЈАЊИНЕ - ХРИШЋ.;
- „ „ - МУСЛ.;
- ЈУЖНА или СОЛУНСКО-ВОДЕНСКА - ХРИШЋ.;
- „ - МУСЛ.;
- ИСТОЧНА ИЛИ ЛАКАВИЧКА - ХРИШЋ.;
- „ - ТУРЦИ ИЗ М. АЗИЈЕ;
- СЕВЕРНА, ОД ШТИПСКОГ ШОПЛУКА И ДР. КРАЈЕВА, ДРЖАВ. КОЛОНИСТИ, - ХРИШЋ.;
- СЕВЕРНА, ОД ШТИП. ШОПЛУКА, МУАЦИРИ ИЗ БУГАРСКЕ, СРБИЈЕ, БОСНЕ, - МУСЛ.
- ТУРСКИ ЦИГАНИ

Селишта и градишта — Манастири и цркве

Границе области — Граница између области

Картограф. завод и литографија М. С. Велицки - Београд.

Географски Институт Универзитета Београд

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

1. Поље испод Кавадараца. На ниској тераси Велике дуваниште, а преко реке неогени брежуљци Думовице, под којима лозни расадник за обнову винограда у Тиквешу.

2. Село Радобил у Рајцу. На вишој егејској тераси, под Кобиларником. Црква у Средселу.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

5. Чаршичко Мâло у Кавадарцима. Црквенска улица којом изводи прилепски пут.

6. Чаршичо Мâло у Кавадарцима. Црквенска улица у доњем делу, до трга „Пладниште".

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

7. Чаршичко Мало у Кавадарцима. Ваташка улица на почетку од трга „Пладниште".

8. „Буљугбашина порта" у Кулевскоме Малу у Кавадарцима. У дну двора беговски „конак". Последњи типичан пример за изглед Кавадараца док су били чифлик беглучке врсте.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
LJUBLJANA

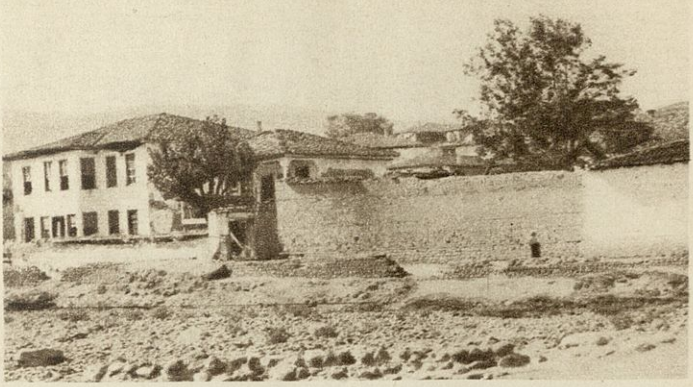

9. Типична турска кућа у Кавадарцима. Конак Карапашоваца (из Сопота) над обалом Велике под Чаршичким Малом: „женски двор“ (већа кућа, лево) и „машки двор“ (мања, десно).

10. Нова кућа у Кавадарцима. Дом Глигора Анастасијевића-Ђурчијовца, нар. посланика. Подигнута после Ослобођења, у Синановском Малу. „Мајстори“ још на послу.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

11. Кула у Кавадарцима, у двору Јолдашоваца у Кулевскоме Малу. У њу избегли од Арнаута муслимани из уништене Дукене крајем XVII в. и основали „Велехан“ (Кавадарце). С лица јужни зид: на другом спрату улаз, на петом испуст ради одбране (врелим уљем, камењем).

12. Ђоре Вачковић у Ваташи. Стогодишњак, ваташки чаршилија, једини задржао стару ношњу.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

13. Манастир Полошко у Тиквешу. У цркви је цар Душан сахранио свога *брата* Драгушина 1340. год., који је, по Душановим речима, и *изнашао* цркву.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

14. Дреновска Црква у Тиквешу. Подигли је властела Никола и Марко под царем Душаном, а живописана годину дана по смрти Душановој (1356.). Цркву обновио Миле Саздовец са сељацима из Дренова почетком XIX века.

15. Манастир Бошава у тиквешкој жупи Бошави. На високој тераси Бошавице, под Мелом, одсеком Витачева.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

књига;

XX. (9). — Маринко Т. Станојевић, Заглавак (тимочки округ). — Поп-Саво Накићеновић, Бока. — Боривоје Ж. Милојевић, Рађевина и Јадар. — Б. 1913, 8⁰, 936 (са 42 скице у тексту и 18 скица ван текста). Цена 4 динара.

XXI. (10) — Боривоје Ж. Милојевић, Јужна Македонија. — Михаило Драгић, Гружа. — Андрија Јовићевић, Плавско Гусињска Област, Полимље, Велика и Шекулар. Б., 19 1., 8⁰, III, 587 (са 7 скица у тексту, и са 22 скице, 1 картом и 20 фотографија у прилогу). Цена 20 динара.

XXIII. (11). — Андрија Јовићевић, Црногорско Приморје и Крајина. — Др. Никола Звонимир Бјеловучић, Полуострво Рат (Пељешац). — Б., 1922. 8⁰, 284 (са 9 скица у тексту, 1 картом и 17 фотографија у прилогу). Цена 20 динара.

XXIV. (12.) — Јован Цвијић, Метанастазичка кретања, њихови узроци и последице. Б., 1922. 8⁰, 96 (са 1 картом у прилогу). Цена 10 динара.

XXV. (13). — Боривоје Ж. Милојевић, Купрешко, Вуковско, Равно и Гламочко Поље. Петар Рађеновић, Села парохије Крњеуше у Босни (код Петровца). — Боривоје М. Дробњаковић, Јасеница. — Београд, 1922. 8⁰, 435 (са 8 скица у тексту и 6 фотографија у прилогу). Цена 30 динара.

XXVI. (14). — Др. Мита Костић, Српска насеља у Русији: Нова Србија и Славено Србија. Београд 1923. 8⁰, 137 (са једном картом у прилогу). Цена 10 динара.

XXVII. (15). — Малесија, од Андрије Јовићевића. — Бјелопавлићи и Пјешивци, од Петра Шобајића. — Б., 1923. 8⁰, 366, са две карте у прилогу. Цена 15 динара

XXVIII. (16). Др. Алекса Ивић, Миграције Срба у Хрватску током 16., 17 и 18. столећа. — Суботица 1923. 8⁰, 158. Цена 15 динара.

ДРУГО ОДЕЉЕЊЕ

Живот и обичаји народни

I. (1). М. Ђ. Милићевић, Живот Срба сељака. — Б., 1894., 8⁰, 371 Цена 4. динара.

II. (2) — Сима Тројановић, Старинска српска јела и пића. — Б., 1896. 8⁰, 124. Цена 2 динара.

III. (3). Тодор М. Бушетић и Ст. С. Мокрањац, Српске народне песме и игре (с мелодијама из Левче) — Б., 1902, 8⁰, XXIII, 110. Цена 4 динара.

VII. (4). — Станоје М. Мијатовић, Обичаји народа српског у Левчу и Темнићу. — Поп Дена Дебељковић, — — на Косову Пољу. — Поп Атанасије Петровић, — — у Скопској Црној Гори. — Б., 1907, 8⁰, VIII, 529, Цена 6 динара.

IX. (5). — Др. Тих. Р. Ђорђевић, Српске народне игре. — Лука Грђић Бјелокосић, — — — из Босне и Херцеговине. — Станоје М. Мијатовић, — — — из Левча и Темнића.— Атанасије Петровић — — — из Скопске Црне Горе. — Б, 1907, 8⁰, X, 246. Цена 4 динара.

X. (6). — Станоје М. Мијатовић, Српска народна јела (са прилогом о пићима у Левчу и у Темнићу) — Лука Грђић Бјелокосић, Српска народна јела у Босни и Херцеговини. — Б., 1908. 8⁰, XI, 126. Цена 4 динара.

XIII. (7). — Сима Тројановић, Наше кириџије — Андрија Јовићевић, Скадарско Језеро и риболов на њему. — Станоје Мијатовић, Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу. — Живко Јоксимевић, Ужичке црепуље. — Вид. Вулетић Вукасовић, Ткање на острву Лопуду. — Б., 1909, 8⁰, IV, 514. Цена 8 динара.

књига:

XIV. (8). — Др. Тих Р. Ђорђевић, Српски народни обичаји. — Саватије М. Грбић — — — из среза Бољевачког. — Др. Тих. Р. Ђорђевић, Грађа за српске народне обичаје из времена прве владе кнеза Милоша. — Б., 1909, 8⁰, XII, 468. Цена 8 динара.

XVI (9). — Владимир М. Николић, Лужница и Нишава и њихова села — Др. Јован Ердељановић, Удружење за испитивање народа и народног живота. — Б., 1990, 8⁰, VII, 526. Цена 12 динара.

XVII. (10). — Сима Тројановић, Главни српски жртвени обичаји. — Др. Јеван Ердељановић, Постанак племена Пипера. — Тод. М. Бушетић. Народна медицина Срба сељака у Левчу. — Б., 1911, 8⁰, VI, 595 (с 18 таблица слика и 1 картом). Цена 12 динара.

XIX. (11). — Сава Милосављевић, Српски народни обичаји из среза хомољског. — Др. Тих. Р. Ђорђевић, Грађа за српске народне обичаје из времена прве владе кнеза Милоша (II прилог). — Б.. 1914, 8⁰, XIX, 467. Цена 8. дин.

XXII. (12). — Јеремија М. Павловић, Живот и обичаји народни у Крагујевачкој Јасеници у Шумадији. — Б., 1921, 8⁰, XI, 272 (с 1 картом). Цена 10 динара.

XII ЗБОРНИК

за историју, Језик и Књижевност Српског Народа

Прво одељење. Споменици на српском језику књ. 1—10.
Друго одељење. Споменици на туђим језицима књ. 1 и 4.

VIII ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК Књ. I—II.

IX ПОСЕБНА ИЗДАЊА Књ. 1—XLVIII.

(Садржину и цене види на корицама тих издања).

МУЗИКАЛИЈЕ

Српско црквено карловачко појање. Забележио и хармонизирао за мешивити хор Корнелије Станковић од г. 1855 до 1863. Свеске прва, Блажене 1—8 гласа. — Б., 1922, 4⁰, II, 72. Цена 20 динара.

XI

Љуб. Стојановић, Вук Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису (из Гласа LV). Б. 1899, 8⁰, 67. Цена 1 динар.

ИЗДАЊЕ БАТАЛАКИНА ФОНДА

Историја Српског Устанка, од Лазара Арсенијевића—Баталаке. Део први Б-1898, 8⁰ стр. X, 484. — Цена 6 дин.
— — — Део други. Б. 1899., 8⁰ стр. 485—1022. — Цена дин.

ИЗДАЊЕ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

Гласник С. У. Друштва. 33—57, 59—37, 75.
Гласник С. У. Друштва, дуго одељење. 34—5, 9—15.

Војислав С. Радовановић

Распоред и порекло становништва у насељима Тиквеша и Рајца.

Насеље, књ. 17., 1924.

Редни број | Области и насеља | Старинци | Досељеници из области | Досељеници непознатог порекла | Метанастазичке струје | Цигани | Свега становништва

Старинци: хришћани, муслимани, свега — сојена, кућа

Досељеници из области: Са селишта (хришћани, муслимани, свега); Из исламизираних насеља (хришћани, муслимани, свега); Са чифлика (хришћани); Из слободних села и са пашчилук (хришћани, муслимани, свега); Свега

Досељеници непознатог порекла: хришћани, муслимани, свега

Метанастазичке струје: Западна или предрабашка: од Арнаутаса, од Призрена, Дебра, Мајка, Кичева, Охрида, Кориц, Колоње, Бератa, Јањине, Костура, Леринa, Битоља, Прилепа, Гевгелије, Кавле, Мариова. (хришћани, муслимани, свега); Јужна од Острова, Водена, Његошна, Бера, Солуна, Кара-Аџиова, Мегленa, Тиквешије и Доjрана. (хришћани, муслимани, свега); Источна: Лаквичко-струмска (хришћани); Турска из М. Азије (муслимани, свега); Свега; Северна: Велешко-шопска (хришћани, муслимани, свега); Свега; Муџури (муслимани, свега); Државни колонисти (хришћани, свега); Свега; Свега; Свега; Свега

Свега становништва: муслимани; хришћани; муслимани; Укупно

| Р. бр. | Области и насеља | Старинци: хришћани сојена | Старинци: хришћани кућа | Старинци: муслимани сојена | Старинци: муслимани кућа | Старинци: свега сојена | Старинци: свега кућа | Досељеници из области: Са селишта: хришћани сојена | Са селишта: хришћани кућа | Са селишта: муслимани сојена | Са селишта: муслимани кућа | Са селишта: свега сојена | Са селишта: свега кућа | Из исламизираних насеља: хришћани сојена | Из исламизираних насеља: хришћани кућа | Из исламизираних насеља: муслимани сојена | Из исламизираних насеља: муслимани кућа | Из исламизираних насеља: свега сојена | Из исламизираних насеља: свега кућа | Са чифлика: хришћани сојена | Са чифлика: хришћани кућа | Из слободних села и са пашчилук: хришћани сојена | Из слободних села и са пашчилук: хришћани кућа | Из слободних села и са пашчилук: муслимани сојена | Из слободних села и са пашчилук: муслимани кућа | Из слободних села и са пашчилук: свега сојена | Из слободних села и са пашчилук: свега кућа | Свега: сојена | Свега: кућа | Досељеници непознатог порекла: хришћани сојена | Досељеници непознатог порекла: хришћани кућа | Досељеници непознатог порекла: муслимани сојена | Досељеници непознатог порекла: муслимани кућа | Досељеници непознатог порекла: свега сојена | Досељеници непознатог порекла: свега кућа | Западна: хришћани сојена | Западна: хришћани кућа | Западна: муслимани сојена | Западна: муслимани кућа | Западна: свега сојена | Западна: свега кућа | Јужна: хришћани сојена | Јужна: хришћани кућа | Јужна: муслимани сојена | Јужна: муслимани кућа | Јужна: свега сојена | Јужна: свега кућа | Источна: Лаквичко-струмска: хришћани сојена | Источна: Лаквичко-струмска: хришћани кућа | Источна: Турска из М. Азије: муслимани сојена | Источна: Турска из М. Азије: муслимани кућа | Источна: Свега сојена | Источна: Свега кућа | Северна: Велешко-шопска: хришћани сојена | Северна: Велешко-шопска: хришћани кућа | Северна: Велешко-шопска: муслимани сојена | Северна: Велешко-шопска: муслимани кућа | Северна: Свега сојена | Северна: Свега кућа | Северна: Муџури: муслимани сојена | Северна: Муџури: муслимани кућа | Северна: Државни колонисти: хришћани сојена | Северна: Државни колонисти: хришћани кућа | Северна: Свега: хришћани сојена | Северна: Свега: хришћани кућа | Северна: Свега: муслимани сојена | Северна: Свега: муслимани кућа | Свега: сојена | Свега: кућа | Свега: сојена | Свега: кућа | Цигани: муслимани сојена | Цигани: муслимани кућа | Свега становништва: хришћани сојена | Свега становништва: хришћани кућа | Свега становништва: муслимани сојена | Свега становништва: муслимани кућа | Свега становништва: Укупно сојена | Свега становништва: Укупно кућа |
|---|---|---

Композиција становништва у појединим деловима Бање (у апсолутном броју).

	Трубаревац		Врбовац		Рујевица		Јошаница		Врмџа		Мужинац		Шарбановац		Жучковац		Трговиште		Бели Поток		Ресник		Поружница		Западни део области		Дуго Поље		Блендија		Богдинац		Николинац		Сесалац		Рујиште		Милушинац		Читлук		Орешац		Церовица		Источни део области		Соко-Бања		Свега	
	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа	пород.	кућа
Шопско-торлачко-загорска струја																																																
Бугарска	1	1	1	1	1	1	2	10	1	113	—	—	2	2	1	1	—	—	1	2	—	—	1	1	11	132	1	6	1	15	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—	2	54	—	—	—		6	78	15	31	32	241
„Пиротско“	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	3	3	—	—	2	3	2	11	1	1	—	—	—	—	1	12	3	63	—	—	—	—	9	90	28	44	40	137
Кратово	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	1	3
Заглавска област	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	1	8	1	3	1	17	1	1	4	19	4	69	1	2	14	124	5	45	10	28	3	3	1	1	4	6	5	36	8	99	7	67	4	68	2	4	49	357	20	29	83	510
Сврљиг	1	5	1	5	1	2	—	—	2	15	—	—	—	—	2	44	—	—	1	2	2	17	—	—	10	90	2	12	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	42	—	—	1	6	6	62	5	7	21	159
Свега	2	6	2	6	3	4	3	15	3	128	1	8	4	6	4	62	1	1	7	24	6	86	2	3	38	349	8	63	14	48	6	15	3	4	4	6	5	36	9	111	14	226	4	68	3	10	70	587	69	114	177	1050
Моравско-вардарска струја																																																
Вардарске области	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	19	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	2	8	—	—	—	—	4	35	7	9	12	63
Моравска долина до Ниша	—	—	—	—	—	—	4	12	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	4	14	—	—	9	29	—	—	—	—	1	9	1	3	2	11	1	16	—	—	—	—	1	2	6	41	20	31	35	101
Голак	1	7	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	2	17	5	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1	12	2	14	13	22	20	63
Алексинац Ражањ-Параћин	4	80	3	17	2	44	4	37	1	4	1	4	2	13	—	—	—	—	1	11	2	13	5	25	25	248	2	9	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—	1	4	—	—	—	—	4	26	13	18	42	292
Свега	5	87	4	18	2	44	8	49	1	4	1	4	4	35	—	—	—	—	1	11	7	29	7	42	40	323	3	34	—	—	1	9	1	3	2	11	2	29	1	2	4	14	—	—	2	14	16	116	53	80	109	519
Динарска струја																																																
Црна Гора	—	—	—	—	—	—	2	17	1	1	—	—	1	3	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	5	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	56	21	82
Сјеница	—	—	—	—	1	1	4	24	—	—	1	121	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	7	147	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	2	6	8	20	17	173
Стари Влах	—	—	1	25	—	—	4	13	1	53	1	10	—	—	2	9	2	81	—	—	—	—	—	—	11	191	—	—	—	—	1	3	2	4	4	33	4	51	2	20	—	—	—	—	—	—	13	111	16	31	40	333
Шумадија	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	2	31	4	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	40
Босна	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	1	5
Херцеговина	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	17	—	—	1	8	2	25	—	—	2	25
Свега	—	—	2	26	1	1	10	54	2	54	2	131	1	3	2	9	2	81	1	5	1	8	3	32	27	404	—	—	1	2	2	8	2	4	4	33	4	51	2	20	2	21	—	—	1	8	18	147	40	107	85	658
Тимочко-браничевска струја																																																
Црна Река	1	1	—	—	1	4	5	18	2	6	1	4	5	29	—	—	2	6	3	11	1	13	1	1	22	93	5	102	6	21	2	9	4	52	1	2	2	21	1	23	1	11	—	—	—	—	22	241	17	42	61	376
„Власи“ и „Каравлашка“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	24	1	4	1	12	1	13	—	—	2	21	—	—	—	—	—	—	—	—	6	74	2	4	9	79
„Смедеревско“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	1	7
Свега	1	1	—	—	1	4	5	18	2	6	1	4	6	30	—	—	2	6	3	11	1	13	1	1	23	94	6	126	7	25	4	28	5	65	1	2	4	42	1	23	1	11	—	—	—	—	29	322	19	46	71	462
Косовско-метохијска струја																																																
Косово	—	—	—	—	—	—	3	65	1	36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	101	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	2	20	6	8	12	129
Пећ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	17	—	—	—	—	3	19	—	—	3	19
Скадар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1
Ресава	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5
Темнић	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	2	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Белица	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	4
Свега	—	—	—	—	—	—	5	69	1	36	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	5	—	—	8	111	—	—	1	12	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	17	—	—	1	8	5	39	8	10	21	160
Инверсна струја	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	1	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	48	—	—	2	48
Унутрашње сељакање	3	44	4	25	2	12	2	6	2	3	2	16	1	3	1	27	—	—	—	—	2	13	—	—	19	149	—	—	1	1	—	—	1	3	1	27	2	4	—	—	—	—	—	—	5	35	12	15	36	199
Старинци	3	16	4	61	—	—	2	26	3	42	—	—	4	131	—	—	—	—	—	—	1	19	1	10	18	305	2	26	—	—	—	—	3	44	6	76	—	—	—	—	3	21	—	—	—	—	14	167	11	17	43	489
Цигани	1	7	1	5	1	2	1	8	1	6	1	2	1	4	1	2	1	4	—	—	1	9	1	4	11	53	1	20	—	—	1	2	1	3	1	9	1	3	2	7	2	5	1	1	1	1	11	51	9	20	31	124
Свега	15	161	17	141	10	67	36	245	15	279	8	165	21	212	8	100	7	93	12	51	20	182	15	92	184	1788	21	271	24	88	16	64	17	172	19	164	18	165	15	163	27	315	5	69	8	41	170	1512	221	409	575	3709

Композиција становништва у појединим деловима Бање (у процентима)

	Трубаревац		Врбовац		Рујевица		Јошаница		Врмца		Мужинац		Шарбановац		Жучковац		Трговиште		Бели Поток		Ресник		Поружница		Западни део области		Дуго Поље		Блендија		Богдинац		Николинац		Сесалац		Рујиште		Милушинац		Читлук		Орешац		Церовица		Источни део области		Соко-Бања		Свега	
	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
Шопско-торлачко-загорска струја																																																
Бугарска	6·66	0·62	5·88	0·71	10·—	1·49	5·54	4·18	6·66	40·49	—	—	9·52	0·94	12·50	1·—	—	—	8·33	3·92	—	—	6·66	1·08	6·07	7·34	4·72	2·21	4·16	16·04	6·25	1·56	5·88	1·16	—	—	—	—	—	—	7·40	17·14	—	—	—	—	3·52	5·16	6·79	7·57	5·56	6·46
„Пиротско“	—	—	—	—	10·—	1·49	—	—	—	—	—	—	4·76	0·47	—	—	—	—	8·33	1·96	—	—	—	—	1·63	0·16	—	—	8·34	3·41	12·50	17·19	5·88	0·58	—	—	—	—	6·66	7·36	11·10	19·99	—	—	—	—	5·49	5·95	12·57	10·75	6·95	3·69
Кратово	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·45	0·73	0·17	0·08
Заглавска област	—	—	—	—	—	—	2·77	2·02	—	—	12·50	4·84	4·76	1·41	12·50	17·—	14·28	1·07	25·33	37·24	20·—	37·70	6·66	2·17	7·80	6·95	24·40	16·61	41·66	31·81	18·70	4·68	5·88	0·58	21·05	3·66	27·78	21·82	53·33	60·74	25·90	21·27	80·—	98·55	25·—	9·76	28·74	24·01	9·05	7·09	14·43	13·70
Сврљиг	6·66	3·10	5·88	3·54	10·—	2·98	—	—	13·32	5·37	—	—	—	—	25·—	44·—	—	—	8·33	3·92	10·—	9·33	—	—	5·53	5·06	9·32	4·42	4·16	2·27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7·40	13·33	—	—	12·50	14·63	3·52	4·10	2·26	1·71	3·65	4·25
Свега	13·32	3·72	11·76	4·25	30·—	5·96	8·31	6·20	19·98	45·86	12·50	4·84	19·04	2·82	50·—	62·—	14·28	1·07	58·33	47·04	30·—	47·03	13·32	3·25	21·03	18·51	38·44	23·24	58·32	54·54	37·50	23·13	17·64	2·32	21·05	3·66	27·78	21·82	59·99	68·10	51·90	71·73	80·—	98·55	37·50	24·39	41·27	39·22	31·22	27·85	30·76	28·18
Моравско-вардарска струја																																																		
Вардарске области	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4·76	9·—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·54	1·05	4·72	9·22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·66	1·22	7·40	2·53	—	—	—	—	2·26	2·31	3·17	2·20	2·08	1·70
Моравска долина до Ниша	—	—	—	—	—	—	11·08	4·99	—	—	—	—	4·76	1·41	—	—	—	—	—	—	20·—	7·69	—	—	4·99	1·61	—	—	—	—	6·25	14·06	5·88	1·74	10·52	6·70	5·55	9·69	—	—	—	—	—	—	12·50	4·88	3·52	2·71	9·05	7·58	6·08	2·72
Голак	6·66	4·34	5·88	0·71	—	--	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5·—	1·10	13·32	18·47	2·80	1·50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3·70	0·63	—	—	12·50	29·27	1·13	0·93	5·89	5·38	3·48	1·71
Алексинац-Ражањ-Параћин	26·66	49·69	17·64	11·35	20·—	65·56	11·08	15·29	6·66	1·43	12·50	2·42	9·52	6·12	—	—	—	—	8·33	21·50	10·—	7·14	33·30	27·16	14·01	13·95	9·32	3·32	—	—	—	—	—	—	—	—	5·55	7·88	—	—	3·70	1·27	—	—	—	—	2·26	1·71	5·89	4·40	7·30	7·75
Свега	33·32	54·03	23·52	12·06	20·—	65·56	22·16	20·28	6·66	1·43	12·50	2·42	19·04	16·53	—	—	—	—	8·33	21·50	35·—	15·93	46·62	45·63	22·40	17·91	14·04	12·54	—	—	6·25	14·06	5·88	1·74	10·52	6·70	11·10	17·57	6·66	1·22	14·80	4·43	—	—	25·—	34·15	19·17	7·66	24·—	19·36	18·94	13·88
Динарска струја																																																	
Црна Гора	—	—	—	—	—	—	5·54	7·03	6·66	0·35	—	—	4·76	1·41	—	—	—	—	8·33	9·80	—	—	—	—	2·76	1·44	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7·24	13·69	3·65	2·21
Сјеница	—	—	—	—	10·—	1·49	11·08	9·59	—	—	12·50	73·32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·66	1·08	3·90	18·38	—	—	4·16	2·27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3·70	1·27	—	—	—	—	1·13	0·39	3·62	4·89	2·96	4·66
Стари Влах	—	—	5·88	17·62	—	—	11·08	5·40	6·66	19·35	12·50	6·06	—	—	25·—	9·—	28·57	87·07	—	—	—	—	—	—	6·07	10·73	—	—	—	—	6·25	4·68	11·76	2·32	21·05	20·12	22·22	30·91	13·33	12·27	—	—	—	—	—	—	7·64	7·54	7·24	7·58	6·95	8·95
Шумадија	—	—	5·88	0·71	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5·—	4·39	13·32	33·69	2·17	2·22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·69	1·08
Босна	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·25	7·81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·58	0·33	—	—	0·17	0·13
Херцеговина	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3·70	5·39	—	—	12·50	19·51	1·13	1·66	—	—	0·35	0·67
Свега	—	—	11·76	18·33	10·—	1·49	27·77	21·92	13·32	19·70	25·—	79·38	4·76	1·41	25·—	9·—	28·57	87·07	8·33	9·80	5·—	4·39	19·98	34·77	14·90	22·77	—	—	4·16	2·27	12·50	12·49	11·76	2·32	21·05	20·12	20·22	30·91	13·33	12·27	7·40	6·66	—	—	12·50	19·51	10·48	9·92	18·10	26·16	14·78	17·70
Тимочко-браничевска струја																																																	
Црна Река	6·66	0·62	—	—	10·—	5·96	13·85	7·44	13·32	2·15	12·50	2·42	24·80	13·71	—	—	28·57	6·45	24·99	21·50	5·—	7·14	6·66	1·08	12·16	5·27	24·40	37·63	24·99	23·86	12·50	14·06	23·52	30·24	5·26	1·21	11·11	12·72	6·66	14·11	3·70	3·49	—	—	—	—	13·44	16·34	7·69	10·27	10·61	10·10
„Власи“ и „Каравлашка“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4·76	0·47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·54	0·05	4·72	8·85	4·16	4·54	6·25	18·75	5·88	7·55	—	—	11·11	12·72	—	—	—	—	—	—	—	—	3·52	4·89	0·90	0·98	1·56	2·12
„Смедеревско“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·25	10·93	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·58	0·43	—	—	0·17	0·18
Свега	6·66	0·62	—	—	10·—	5·96	13·85	7·44	13·32	2·15	12·50	2·42	29·56	14·18	—	—	28·57	6·45	24·99	21·50	5·—	7·14	6·66	1·08	12·70	5·32	29·12	46·49	29·15	28·40	25·—	43·74	29·40	37·79	5·26	1·21	22·22	25·44	6·66	14·11	3·70	3·49	—	—	—	—	17·54	21·69	8·59	11·25	12·34	12·40
Косовско-метохијска струја																																																	
Косово	—	—	—	—	—	—	8·31	27·02	6·66	12·90	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2·17	5·72	—	—	4·16	13·63	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12·50	19·51	1·13	1·32	2·72	1·96	2·08	3·46
Пећ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12·50	3·12	—	—	—	—	—	—	—	—	3·70	5·39	—	—	—	—	1·76	1·26	—	—	0·53	0·51
Скадар	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·45	0·24	0·17	0·02
Ресава	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5·—	2·74	—	—	0·54	0·27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·17	0·13
Темнић	—	—	—	—	—	—	2·77	0·40	—	—	—	—	—	—	—	—	14·28	1·07	—	—	—	—	—	—	1·08	0·11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·35	0·05
Белица	—	—	—	—	—	—	2·77	1·22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·54	0·16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·45	0·24	0·35	0·10
Свега	—	—	—	—	—	—	13·85	28·64	6·66	12·90	—	—	—	—	—	—	14·28	1·07	—	—	5·—	2·74	—	—	4·43	6·26	—	—	4·16	13·63	12·50	3·12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3·70	5·39	—	—	12·50	19·51	2·89	2·58	3·62	2·44	3·65	4·27
Инверсна струја	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4·72	0·73	—	—	—	—	5·88	26·74	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1·13	3·17	—	—	0·35	1·29
Унутрашње сељакање	19·98	27·32	23·52	17·62	20·—	17·88	5·54	2·44	13·32	1·07	25·—	9·69	4·76	1·41	12·50	27·—	—	—	—	—	10·—	7·14	—	—	10·52	8·39	—	—	4·16	1·13	—	—	5·88	1·74	5·26	16·46	11·11	2·42	—	—	—	—	—	—	—	—	2·89	2·31	5·53	3·67	6·26	5·35
Старинци	19·98	9·93	23·52	43·26	—	—	5·54	10·76	19·98	15·05	—	—	19·04	61·70	—	—	—	—	—	—	5·—	10·44	6·66	10·86	9·98	17·18	9·32	9·59	—	—	—	—	17·64	25·55	31·57	46·34	—	—	—	—	11·10	6·66	—	—	—	—	8·11	10·04	4·97	4·16	7·48	13·16
Цигани	6·66	4·24	5·88	3·54	10·—	2·98	2·77	3·26	6·61	2·15	12·50	1·21	4·76	1·88	12·50	2·—	14·28	4·30	—	—	5·—	4·94	6·66	4·34	6·07	2·95	4·72	7·38	—	—	6·25	3·12	5·88	1·84	5·26	5·48	5·55	1·82	13·33	4·29	7·40	1·58	20·—	1·45	12·50	2·43	6·47	3·37	4·07	4·89	5·39	3·34